

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЛУТАВА Світлана Миколаївна

УДК 811.161.2'373

ДИСЕРТАЦІЯ
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ЛОКУСІВ СУЧАСНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

10.02.01 – українська мова

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

С. М. Лутова

*Дисертація є ідентичною
іншим примірникам дисертації
Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради К 11.051.14
к.філол.н. О. О. Залужна*

Науковий керівник:
Гнатюк І. С.,
кандидат філологічних наук, доцент
старший науковий співробітник

Вінниця – 2019

АНОТАЦІЯ

Лутава С. М. Лексико-семантичне поле локусів сучасної української літературної мови. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності «10.02.01 – українська мова». – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Міністерство освіти і науки України. – Вінниця, 2019.

Дисертацію присвячено дослідженню лексико-семантичної структури локусів сучасної української літературної мови за допомогою методу лексико-семантичного поля (далі – ЛСП), підсиленого методом суцільної вибірки, елементами методу компонентного аналізу, елементами кількісних підрахунків. На основі здійсненої роботи було створено докладний опис цієї лексико-семантичної парадигми, включно з виокремленням лексико-семантичних парадигматичних зв'язків, основних сем для різних груп лексики, зон ядра і периферії; визначено зони внутрішньоструктурного накладання субрівнів парадигми; складено тематичний словник локусів обсягом понад 9 000 конститuentів; зазначені особливості відображено у вигляді схем; з'ясовано кількісні характеристики і співвідношення різних рівнів лексики, що формує ЛСП локусів сучасної української літературної мови, які представлено за допомогою радіальних діаграм.

У результаті аналізу здобутків лінгвістики в дослідженні семантики простору було виявлено відмінність поглядів мовознавців на питання термінологічного, ідентифікаційного та класифікаційного характеру. Тому було запропоновано термін «локус» для назв місця і простору, уточнено, глибше розроблено його мовознавчу дефініцію, виходячи із ґрунтовно вивчених властивостей поняття, явища та лексики, що їх позначає. Також за відсутності в сучасній лінгвістиці єдиного погляду на ідентифікаційні та класифікаційні характеристики номінацій простору було проаналізовано і запропоновано єдині

ідентифікаційні, диференційні параметри локусів, закладені в їх сутності. Зокрема, було виявлено принциповий розподіл семантики цих лексичних одиниць за критеріями «реальний простір» та «віртуальний простір».

Для локусів визначили потенційні сфери та форми реалізації, види простору, критерії класифікації, а також широкий список основних ідентифікаційних та диференційних ознак, об'єднаних у блоки: ознаки розпізнавання (що-система) – ознаки організації або типу простору; ознаки розташування і динаміки (де-система). За допомогою ідентифікаційних ознак просторового плану змісту виокремили необхідні номінації із джерел дослідження. А використавши критерії диференціації матеріалу, класифікували локуси за ознаками розпізнавання, організації простору та розташування (диференціація реальної / ірреальної субстанції за характеристиками об'єктивного / суб'єктивного, індивідуального / соціального, природного / соціокультурного маркування, з урахуванням типу простору, відповідно до горизонтальної й вертикальної локалізацій: просторової трихотомії за вертикаллю: надземний, позаземний світ / наземний, земний світ / підземний світ; тривимірної просторової трихотомії: свій світ / проміжний світ / інший, чужий світ; універсальної просторової дихотомії: внутрішній світ / навколишній світ) та ін.

Крім того, виявлено, що багато структурних рівнів ЛСП локусів або зовсім не були досліджені, або їх вивчали окремо і тому, за відсутності комплексного погляду на питання класифікації в контексті єдиної загальної макроструктури локусів сучасної української літературної мови, вони потребували уточнень. У нашому дослідженні вперше здійснено загальну класифікацію цієї лексико-семантичної парадигми, особливу увагу приділено докладному системному аналізу саме невивчених (це зокрема мікрополя «Віртуальний простір», «Медіальний простір», «Узагальнена назва простору», багато рівнів мікрополя «Універсум», деякі рівні мікрополя «Терапростір» (лексико-семантична група першого рівня (далі – ЛСМГ-І) «Площадка», лексико-семантична група другого

рівня (далі – ЛСМГ-II) «Одиниця умовного територіального поділу», «Територіально-будівельний комплекс» та ін.) або маловивчених (напр., деякі рівні мікрополя «Терапростір», «Універсум», «Медіальний простір») її сегментів. Не залишилися поза увагою і групи лексики, які були досліджені в тій чи тій мірі в діалектології, історичній лексикології, лексичній семантиці чи в крослінгвістичних дисциплінах. Цю лексику було проаналізовано як частину єдиної загальної системи, у комплексі з рештою структурних рівнів ЛСП локусів сучасної української літературної мови. Деякі із запропонованих нами класифікацій демонструють суб'єктивний та об'єктивний підходи до диференціації довкілля, антропоцентричну або геоцентричну оцінку простору, або ж враховують професійне уявлення про простір, а отже, ознаку «призначення».

Головним критерієм для оцінки ядерності чи периферійності, встановлення меж у ЛСП локусів є ступінь виразності просторової семантики в структурі їх лексичних значень. Відповідно до нього було виокремлено ядро досліджуваного ЛСП (лексика більш узагальненого змісту, репрезентує поширені в свідомості українців види простору), дифузну зону (лексика має ознаки і ядерності, і периферійності) та периферію ЛСП локусів (просторовість у плані змісту виражена більше імпліцитно, але не настільки, щоб заперечити просторовий статус позначуваного об'єкта). Окрім того, маргінальні ділянки вивченого ЛСП значно слабше структурно розвинені та кількісно менш представлені, ніж частини лексико-семантичної парадигми, що належать до ядра. Ядро і периферія були визначені на всіх субрівнях ЛСП локусів сучасної української літературної мови. Це забезпечує системне бачення кожної лексико-семантичної групи в межах масштабнішої макроструктури.

До ядра ЛСП локусів сучасної української літературної мови належить два мікрополя: «Узагальнена назва простору» й «Терапростір». Позаядерна зона містить три мікрополя: «Універсум» (зона дифузії); «Медіальний простір», «Віртуальний простір» (периферія). Мікрополя різною мірою віддалені від

центру лексико-семантичної структури і мають внутрішню організацію. У деяких групах локусів ядро представлене цілими рядами лексичних одиниць, а в інших – лише однією чи декількома номінаціями або ж основною семою. Локуси з узагальненою семантикою особливо характерні не лише для мікрополя «Узагальнена назва простору», а й для ЛСГ «Територія» (мікрополе «Терапростір»). У семантиці мікрополів експліковано розподіл простору за головними просторовими характеристиками.

Унаслідок комплексного аналізу лексико-семантичної структури локусів сучасної української літературної мови виявлено: по-перше, складну і нерівномірну диференціацію номінацій простору на субрівні, що далі також розподілені; по-друге, встановлено нерівномірне кількісне представлення субрівнів цієї парадигми; по-третє, для кожного субрівня властиві свої основні семантичні ознаки, які зумовлюють архітектоніку внутрішньої диференціації кожної групи локусів, у межах якої присутня градація змісту; по-четверте, лексико-семантичній структурі кожної групи локусів властиві індивідуальні домінанти щодо семантичних парадигматичних зв'язків, які її організують. На підставі цих зв'язків ідентифіковано головні семи кожної групи номінацій, які не лише характеризують загальний план змісту кожної з лексико-семантичних парадигм, але й є вузловими пунктами структурування цих груп локусів, за допомогою семантичних парадигматичних зв'язків з'ясовуємо ієрархію семантичних ознак у кожній групі номінацій. Встановлено причини цих явищ. Також деякі групи локусів можуть вступати між собою в семантичні парадигматичні зв'язки. Поділ ЛСП локусів на структурні рівні різного ступеня складності та виявлена градація плану змісту дозволили системно та всебічно дослідити цю лексико-семантичну парадигму.

Важливою особливістю структурної організації ЛСП локусів сучасної української літературної мови є здатність окремих його структурних рівнів до дифузії. Полівалентність семантики деяких номінацій репрезентована в їх можливості належати одночасно до кількох груп лексики.

Аналіз специфіки структурної організації парадигми локусів сучасної української літературної мови пояснює важливу ділянку лексико-семантичної системи мови.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, тематична група, лексико-семантичне мікрополе, лексико-семантична мікрогрупа, локус, номінації простору, просторова семантика, ядро, дифузона зона, периферія.

SUMMARY

Lutava S. M. Lexical-Semantic Field of Loci in Modern Ukrainian Literary Language. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Philology: Specialty 10.02.01 – Ukrainian Language. – Vasyl’ Stus Donetsk National University. – Vinnytsia, 2019.

The thesis is devoted to the study of the loci lexical-semantic structure in modern Ukrainian literary language which is based on the application of lexical-semantic field (hereafter LSF) method, combined with the continuous sampling method, the componential analysis methods, and the elements of quantitative calculations. The application of the above methods allows to develop a comprehensive stratification of the LSF under discussion, including the identification of lexical-semantic paradigmatic relations, the principal semes characteristic of various vocabulary groups, nucleus and periphery zones, identifying intrastructural overlapping zones within the paradigm sub-levels. As a result, the thesis compiles a thematic loci dictionary (including over 9,000 words) where the features are presented in the form of frameworks with quantitative characteristics and correlations on different vocabulary levels, thus forming the loci LSF in modern Ukrainian literary language (graphically represented in the form of radial diagrams).

The paper outlines existing scholarly approaches to the space semantics study and concentrates on the terminology used when identifying and classifying the loci. The research offers the term “locus” for the place and space names, clarifying and

developing profoundly its linguistic definition which is based on the concept scrutinized properties, phenomena, and vocabulary which represent them. Also, considering the lack of a single approach to the identification and classification of the space nominations characteristics in modern linguistics, the paper carries out the analysis and develops unique identification and differential loci parameters which underlie the concept, i.e. a fundamental division of the lexical units semantics into two major groups “real space” and “virtual space”.

Also, the research outlines the loci potential implementation spheres and their reflection in the language, types of space, classification criteria, and a wide range of basic identification and distinctive features, which are further on grouped into blocks: recognition signs (what-system) – organisation signs or space types; location and dynamic signs (where-system). In their turn, the distinctive features enable to single out the nominations in question from the empirical material; applying the developed criteria for differentiating the empirical database, it becomes possible to categorise the loci on the basis of recognition, space organisation, and location (opposition between the real / virtual substance based on the features of objective / subjective, individual / social, natural / sociocultural markers, taking into account the space type within its horizontal and vertical localisation: vertical spatial trichotomy (an overland, extraterrestrial world / real world, terrestrial / underground world); three-dimensional spatial trichotomy (close world / transitional world / distant alien world); universal space dichotomy (internal world / external world), etc.).

In addition, the analysis of current scholarly researches on the topic allows to come to conclusion that many structural levels of the loci LSF are either not paid any special attention or studied individually which makes it vital to structure them, taking into account the absence of a comprehensive vision of the loci classification within a single common macrostructure in modern Ukrainian literary language. Therefore, a comprehensive classification of the lexical-semantic paradigm is adopted which attaches special attention to the detailed systematic analysis of its previously unstudied segments, e.g. microfields “Virtual Space”, “Media Space”, “Generalized

Name”, multiple levels of the microfield “Universum”, some levels of the microfield “Terraspace” (LSMG-I “Platform”, LSMG-II “Units of Conventional Territory Division”, “Territorial-Building Complex”, place nominations, etc.) or those segments which previously lacked thorough analysis, e.g. some levels of microfields “Terraspace”, “Universum”, “Media Space”, etc.

The focus is also laid on the levels of vocabulary which were previously studied to certain extent within dialectology, historical lexicology, lexical semantics, or cross-linguistic disciplines. In this paper, they are analysed as a part of the comprehensive system, placing them among the rest of the structural levels within the loci LSF in modern Ukrainian literary language. Some of the stratifications developed in the research are based on both subjective and objective approaches differentiating either on the basis of environmental, anthropocentric, geocentric space evaluation or taking into account a professional notion of space, i.e. the “purpose” feature.

The main criterion when evaluating whether the lexeme belongs to the loci LSF nucleus or periphery is the degree of the spatial semantics explicitness in the structure of its lexical meanings. According to this criterion, the core of the LSF is characterised by more abstract vocabulary which represents common space types in the minds of Ukrainians, the diffuse zone comprises vocabulary which demonstrates signs of both nucleus and periphery, and lexemes belonging to the loci LSF periphery express spatial semantics implicitly, but not to the extent making it possible to deny their spatial status. It is noteworthy that the LSF marginal areas are much less structurally developed and less numerous than those elements of the lexical-semantic paradigm belonging to the nucleus. The nucleus and the periphery are traced on all sub-levels of the loci LSF in modern Ukrainian literary language which creates a comprehensive vision of each lexical-semantic group within a larger macrostructure.

The nucleus of the loci LSF in modern Ukrainian literary language comprises two microfields: “Generalized Name of Space” and “Terraspace”. The non-nuclear zone contains three microfields: “Universum” (diffusion zone), “Media Space”,

“Virtual Space”, a group of unidentified vocabulary (periphery). Microfields vary in their degree from the center to the periphery in their lexical-semantic structure and their internal organization is characterized by several peculiarities. In some loci groups, the nucleus is represented by the whole series of words, and in other ones only by several nominations or by the principal seme. Loci with generalized semantics are especially characteristic of not only microfield “Generalized Name of Space”, but also of LSG “Territory” (microfield “Terraspace”). Within the microfields semantics, the division of space according to its main characteristics is outlined.

The paper is based on the complex analysis of the loci lexical-semantic structure in modern Ukrainian literary language which allows to arrive at certain conclusions. Firstly, the analysis reveals complex and uneven stratification of the place and space nominations on all sub-levels, which in their turn are the subject for further subdivision; secondly, it is established that the paradigm sub-levels are characterized by uneven quantitative representation; thirdly, each sub-level has its own main semantic features which determine the internal stratification architectonics within each loci group with the content gradation; finally, the lexical-semantic structure of each loci group is characterized by individual dominants in relation to the semantic paradigmatic relations which organize it. On the basis of these relations, the principal semes within each nomination group are identified which not only represent the word lexical meaning within each lexical-semantic paradigm but also function as focal points when structuring the loci groups. This allows to build the semantic features hierarchy within each nomination group. Eventually, the thesis established the causes of these phenomena. Moreover, it is found that some loci groups can form paradigmatic semantic interrelations. The stratification of the loci LSF on structural levels in accordance with various degrees of complexity and the units’ semantics gradation reveals the systemic organization of the lexical-semantic paradigm under discussion.

Moreover, it is found that an important feature of the loci LSF structural organization in modern Ukrainian literary language is its susceptibility to diffusion within individual structural levels. The polyvalent character of certain lexems' semantics is traced in their ability to belong simultaneously to several groups.

The analysis of the loci paradigm structural organization peculiarities in modern Ukrainian literary language reveals the important role of the language lexical-semantic system, thus opening another perspective for the contemporary Ukrainian literary language, i.e. a semasiological one.

Key words: lexical-semantic field, thematic group, lexical-semantic microfield, lexical-semantic microgroup, locus, space nominations, spatial semantics, nucleus, diffuse zone, periphery.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях
Статті в наукових фахових виданнях України

1. Лутава С. Семантичні зміни в лексиці на позначення місця і простору в сучасній українській мові *Українське мовознавство* : міжвідомчий наук. зб. / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка; гол. ред. А. К. Мойсієнко. Київ: Київський нац. університет імені Тараса Шевченка, 2008. Вип. 38. С. 126–130.

2. Лутава С. Метафора в локусах на позначення приміщень сучасної української мови *Українське мовознавство* : міжвідомчий наук. зб. / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка; відп. ред. А. К. Мойсієнко. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. Вип. 39/1. С. 272–277.

3. Лутава С. Особливості парадигми лексико-семантичної підгрупи «житло людини» *Лексикографічний бюлетень* : зб. наук. праць / НАН України; Інститут української мови; відп. ред. І. С. Гнатюк. Київ [Видавничий дім Дмитра Бураго], 2010. Вип. 19. С. 128–135.

4. Лутава С. М. Особливості парадигми ЛСГ «Віртуальний казковий, міфологічний простір» *Наукові записки. Серія «Філологічна»* : зб. наук. праць / Національний ун-т «Острозька академія»; редкол.: Гнатюк М. І. [та ін.]. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. Вип. 17. С. 248–257.

5. Лутава С. Функціонування лексики на позначення віртуального простору в сучасній українській літературній мові *Лінгвостилістичні студії* : наук. журн. / Східноєвропейський нац. ун-т імені Лесі Українки; Факультет філології та журналістики; [редкол.: С. К. Богдан (гол. ред.) та ін.]. Луцьк, Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. Вип. 5. С. 110–123.

6. Лутава С. М. Метафоризація як шлях творення семантики локусів на позначення віртуального простору сну в художньому стилі сучасної української літературної мови *Лінгвостилістичні студії* : наук. журн. / Східноєвропейський

нац. ун-т імені Лесі Українки; Факультет філології та журналістики; [редкол.: С. К. Богдан (гол. ред.) та ін.]. Луцьк, Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2018. Вип. 8. С. 142–153.

7. Лутава С. Проблематика введення терміна «локус» в українському мовознавстві та його дефініція *Українське мовознавство*: міжвідомчий наук. зб. / Міністерство освіти і науки України; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка; відп. ред. А. К. Мойсієнко. Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2018. Вип. 2 (48). С. 61–68.

Статті у фахових виданнях України,

що входять до міжнародних наукометричних баз

8. Лутава С. М. Локуси на позначення медіального простору в сучасній українській мові *Лінгвістичні студії*: зб. наук праць / Міністерство освіти і науки України; Донецький нац. ун-т імені Василя Стуса; наук. ред. А. П. Загнітко. Донецьк: ДонНУ. 2010. Вип. 21. С. 133–136.

9. Лутава С. М. Лексико-семантичне структурування локусів на позначення державних утворень у сучасній українській мові *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*: зб. наук. праць / Київський національний університет імені Тараса Шевченка; відп. ред. Л. І. Шевченко. Київ: ВПЦ Київський університет, 2010. Вип. 20. С. 142–149.

Статті у закордонних фахових виданнях,

що входять до міжнародних наукометричних баз

10. Лутава С. М. Використання методу лексико-семантичного поля в сучасній лінгвістиці для характеристики парадигми локусів в українській літературній мові *Science and Education a New Dimension: Philology*, 2018. VI(54), Is: 183, С. 34–38.

Наукові праці апробаційного характеру

11. Лутава С. М. Локуси на позначення медіального простору в сучасній українській мові // Славянские языки: системно-описательный и социокультурный аспекты исследования : IV Международ. науч.-метод. конф. (Брест, 25–26 ноября 2009 г.): в 2 ч. Брест, 2010. Ч. 1. С. 218–222.

12. Лутава С. М. Лексико-семантична структура локусів на позначення просторових об'єктів суб'єктивного територіального поділу в сучасній українській мові // Українська мова у ХХІ столітті: традиції і новаторство : тези доповідей Всеукраїнського лінгвістичного форуму молодих учених (Київ, 21–23 квітня 2010 року) / НАН України; Ін-т укр. мови НАН України; Рада молодих учених Ін-ту укр. мови НАНУ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України; Український мовно-інформаційний фонд НАН України; Київський нац. лінгвістичний ун-т; Ін-т філології Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка; Ін-т укр. філології Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова; наук. ред. П. Ю. Гриценко. Київ: ІАЦ «Спейс-Інформ»; ФОП Гудименко, 2010. С. 160–162.

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ТЕРМІНІВ.....	17
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛСП ЛОКУСІВ. ЛІНГВІСТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ТЕРМІНОПОНЯТТЯ «ЛОКУС» У МЕЖАХ ПОНЯТІЙНОЇ КАТЕГОРІЇ ПРОСТОРОВОСТІ.....	31
1.1 Історія дослідження просторовості й локативності в граматиці та лексичній семантиці.....	31
1.2 Критерії виявлення й диференціації лексики з просторовою семантикою в сучасній українській літературній мові (ідентифікаційні та диференційні ознаки).....	46
1.3 Термін «локус» та його дефініція.....	56
1.4 Основні принципи та методологія дослідження. Структурна характеристика ЛСП локусів відповідно до теорії лексико-семантичного поля.....	59
1.4.1 Специфіка застосування лексико-семантичного поля в дослідженні локусів сучасної української мови.....	59
1.4.2 Додаткові методологічні підходи (методи компонентного аналізу, описовий, суцільної вибірки, елементи кількісних підрахунків).....	68
Висновки до розділу 1.....	72
РОЗДІЛ 2 СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЯДЕРНОЇ ЧАСТИНИ ЛСП ЛОКУСІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ.....	77
2.1 Етапи дослідження ЛСП локусів та спосіб опису його результатів.....	77
2.2 Лексико-семантична структура ядерної частини ЛСП локусів.....	82
2.2.1 Мікрополе «Узагальнена назва простору».....	85
2.2.1.1 ЛСГ «Тип простору».....	85

	15
2.2.1.2 ЛСГ «Параметр простору».....	88
2.2.2 Мікрополе «Терапростір» у контексті ЛСП локусів.....	90
2.2.2.1 Особливості парадигми ЛСГ «Приміщення».....	91
2.2.2.2 Особливості парадигми ЛСГ «Територія».....	92
2.2.2.3 Особливості парадигми ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс».....	98
Висновки до розділу 2.....	112
РОЗДІЛ 3 ПОЗАЯДЕРНА ЗОНА ЛСП ЛОКУСІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ.....	117
3.1 Особливості дифузного рівня ЛСП локусів сучасної української літературної мови. Мікрополе «Універсум».....	117
3.2 Специфіка маргінальних рівнів ЛСП локусів сучасної української літературної мови.....	120
3.2.1 Мікрополе «Медіальний простір».....	121
3.2.2 Мікрополе «Віртуальний простір».....	131
3.2.2.1 Особливості парадигми ЛСГ «Віртуальний міфологічний простір».....	133
3.2.2.1.1 Народна модель віртуального простору.....	135
3.2.2.1.2 Релігійна (християнська) модель віртуального простору.....	148
3.2.2.2 Особливості парадигми ЛСГ «Віртуальний художній простір».....	153
3.2.2.3 Особливості парадигми ЛСГ «Віртуальний внутрішній психологічний простір».....	159
3.2.2.4 Особливості парадигми ЛСГ «Віртуальний науковий простір».....	163
3.2.2.5 Особливості парадигми ЛСГ «Віртуальний оніричний простір».....	165
3.2.2.6 Особливості парадигми ЛСГ «Віртуальний гральний простір».....	169
3.2.2.7 Особливості парадигми ЛСГ «Віртуальний простір комп'ютерних технологій».....	175
3.3 Лексика, що не входить до жодного мікрополя зони периферії.....	179

	16
Висновки до розділу 3.....	183
ВИСНОВКИ.....	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	197
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ, ЇХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	243
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ, ЇХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	245
ДОДАТОК А. Лінгвістичний аналіз матеріалів дисертаційного дослідження, що стосується деяких структурних частин ЛСП локусів сучасної української літературної мови.....	255
ДОДАТОК Б. Тематичний словник локусів сучасної української літературної мови (фрагмент).....	338
ДОДАТОК В. Схеми ЛСП локусів сучасної української літературної мови.....	420
ДОДАТОК Г. Зони накладання в ЛСП локусів сучасної української літературної мови.....	428
ДОДАТОК Д. Схеми віртуального міфологічного простору, вираженого в локусах сучасної української літературної мови.....	435
ДОДАТОК Е. Діаграми кількісного співвідношення структурних частин ЛСП локусів сучасної української літературної мови.....	437
ДОДАТОК Ж. Список опублікованих праць за темою дослідження та відомості про апробацію результатів дисертації.....	447

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ТЕРМІНІВ

ЛСП	Лексико-семантичне поле
ЛСГ	Лексико-семантична група
ТГ	Тематична група
ЛСПГ	Лексико-семантична підгрупа
ЛСМГ I	Лексико-семантична мікрогрупа I рівня
ЛСМГ II	Лексико-семантична мікрогрупа II рівня
ЛСМГ III	Лексико-семантична мікрогрупа III рівня
ІС	Інтегральна сема

ВСТУП

Актуальність дисертаційного дослідження. Простір – одна із найважливіших категорій мислення. Це поняття дуже складне. Воно виникло на зорі цивілізацій та увібрало в себе всі можливі результати раціонального й почуттєвого пізнання світу людством. Досліджуючи простір, людина ставила себе в центр його розуміння. Уявлення про нього в її житті завжди займало принципово важливе місце, бо поняття про світ сприяє здатності до самоідентифікації та самореалізації, допомагає пізнанню та виживанню в умовах реальності. Людина специфічно бачить світ. І це сприйняття може бути різним у різних народів, залежно від завдань буття, які кожен народ ставить перед собою. У різні епохи й у різних країнах на міфологічному й культурному рівнях пошук світобачення завжди нерозривно супроводжував пошук людиною себе. Істотну роль у витворенні понять «простір» і «місце» відіграло протиставлення їх структурних ланок між собою, диференціація просторових об'єктів на види з подальшим їх внутрішнім структуруванням та визначенням їх локалізації одне відносно одного, навіть формування колективом людей віртуальних альтернативних його моделей. Саме тому у творах мистецтва, пам'ятках культури просторова концепція нерідко втілює модель або моделі світу і є предметом дослідження різних галузей філософії (Платон [275–278], Аристотель [13–17; 22], Е. Кант [145; 146; 287], Р. Декарт [104], М. Гайдегер [426; 427], О. Лосєв [215; 369], А. М. Лой [211], О. І. Осипов [263], Д. І. Руденко [312], Й. Гейзінга [432], С. Б. Кримський [185], Г. Башляр [31–33] та ін.), а також міфології й фольклористики (Г. О. Булашев [50], Т. С. Голіченко [90], Л. Ф. Дунаєвська [114], М. Еліаде [458], Н. Рошіяну [311], М. І. Костомаров [170], Є. М. Мелетинський [240], В. Я. Пропп [292; 293], В. А. Юзвенко [459] та ін.).

Оскільки поняття «простір» і «місце» концептуальні також для української культури, у сучасній українській літературній мові виявляємо багату їх

лексикалізацію. Фундаментальність знань, закладена в утворених номінаціях, є причиною зацікавлення мовознавців цією частиною словникового складу. Вчені різних галузей лінгвістики звертали увагу на просторовість, відображену в плані змісту лексичних одиниць.

По-різному семантика просторовості експлікована в одиницях кожного мовного рівня. У граматиці спостерігаємо терміни: «локатив» (місцевий відмінок), «локативна синтаксема» (функцієє у сфері семантичного синтаксису) та «локативність» (присутня в семантичному синтаксисі, відмінковій граматиці, логічній семантиці, є мислиннєвим аналогом місцезнаходження, вектора пересування, шляху руху, одним із аргументів у структурі пропозиції або предикатно-аргументній структурі) [213, с. 311–312; 73, с. 296–297; 75, с. 158]. Але виникають обґрунтовані застереження щодо використання цих термінів для називання лексичних одиниць, що позначають простір, місце. Оскільки необхідно розмежовувати сфери граматики та лексичної семантики, термінопозначення одиниць цих двох рівнів не можуть бути тотожними. На рівні граматики план змісту максимально абстрагований. Міра ж узагальнення в лексичній семантиці значно нижча. Проте саме завдяки її деталізованості кожне слово по-своєму особливе й експлікує в собі конкретну ділянку просторової інформації про довкілля. Отже, постає закономірна потреба віднайдення іншої назви для позначення номінацій простору та місця в царині лексичної семантики.

На рівні словотвору Н. Ф. Клименко використовує для цих лексичних одиниць номінацію «назви місця». Ці місця пов'язані, на думку дослідниці, із різноманітними аспектами життя та діяльності людини і репрезентовані найчастіше іменниками [157, с. 365–366]. Проте термінопозначення «назва місця» не можемо прийняти для номінацій із просторовою семантикою, оскільки його дефініція не є вичерпною стосовно плану змісту цих лексичних одиниць. Поняття «місце» є вужчим за поняття «простір» і не вбирає його в себе повністю. Крім того, не кожне місце пов'язане з людиною або предметом.

Адже передусім це об'єкт певної субстанції.

У межах поняття дійсності, що віднесена до місця, розглядав семантику просторових явищ у таких номінаціях І. І. Ковалик. На його думку, вона залежить від характеру наповнення місця [159, с. 6–9] і відображає організацію людиною процесів систематизації, класифікації та ієрархізування різних форм мислення, виявлених у мові [159, с. 36].

Я. В. Закревська на рівні діалектного словотвору використовує для називання лексичних одиниць, що позначають місце, термін «*nomina loci*». Ним вона номінує слова, у структурі значень яких є елементи, що вказують на локалізованість предмета або дії. Такий простір пов'язаний із його функціональним призначенням [129, с. 28; 128]. Але в латинській мові форма «*loci*» позначає місце у множині. Цілком же зрозумілим є те, що просторовому об'єкту властива також і одиничність. Тому вважаємо коректнішим використовувати замість зазначеної форми множини форму однини «*locus*» [420, с. 307]. Неадаптований до українських правописних норм латиномовний план вираження терміна не дуже зручний для вживання в науковому мовленні. З метою освоєння назви в межах мови лінгвістики пропонуємо вдатися до її транслітерації. Частина «*nomina*» задля уникнення асоціацій із термінами ономастики доведеться скоротити. Отже, внаслідок стягнення назви та її транслітерації отримуємо термін для номінацій, що позначають простір та місце – «локус». Дефініції цього терміна буде присвячено Розділ 1.

Різні аспекти реалізації просторовості в граматиці, словотворі, лексичній семантиці вивчали також: І. Г. Альошина [7], М. В. Арделян [12], З. М. Бичко [55, с. 3], Н. М. Бобух [37; 38], Л. М. Бойко [44, с. 3–11], К. Д. Глуховцева [86, с. 31–104], М. П. Годована [87, с. 6], Л. М. Голіченко [88; 89], Т. В. Громко [96, с. 48–53], О. К. Данилюк [101], І. Б. Даценко [102], О. М. Євтушок [116], Н. О. Єщенко [118], Т. І. Жила [122; 123], В. П. Забеліна [125], Н. Д. Іванова [137], О. Казанюк [143], О. В. Кардашук [147], Р. А. Каримова,

Т. А. Кильдибекова [148, с. 70–72], А. Є. Кибрик [153], І. В. Корнейко [167], Л. М. Коцюк [173], І. М. Кочан [174, с. 61–330], С. Б. Любарський [231; 232, с. 16–86], Л. А. Моря-Міцик [244, с. 5], Ю. К. Онищенко [260], В. П. Пилипак [271], Н. В. Піддубна [274, с. 9], О. О. Погрібна [280, с. 42], В. З. Присяжнюк [288], О. М. Присяжнюк [289, с. 10], П. О. Редін [303], А. П. Рифтин [305], В. Н. Романова [309, с. 10], М. Г. Сенів [325], Т. І. Сердюкова [327], Н. П. Сіденко [330, с. 33–164], С. В. Сірик [331, с. 8], О. А. Стишов [354], М. І. Толстой [400, с. 243–245], Л. А. Халіновська [430], Є. С. Харитонова [431], Є. О. Черепанова [439], П. П. Чучка [443], Т. А. Щєбликіна [454], Т. О. Ястремська [465]. У монографії «Моделювання системи діалектної лексики» П. Ю. Гриценко використовує терміни «локатив», «*nomina loci*» [95]. Враховуючи вживання позначення «*nomina loci*», як одного з можливих (див. Н. П. Сіденко [330]), а також часте застосування назви «географічні терміни» для просторових об'єктів земної поверхні (описане вище), можемо зробити висновок про існування певної традиції називання об'єктів простору в українській діалектології. У нашій роботі ця традиція не заперечується. Але більша широта просторової семантики лексики сучасної української літературної мови зумовлює необхідність оперувати терміном, що позначає номінації масштабнішої сфери просторової дійсності.

За системного підходу до лексики на позначення місця, простору вже існуючі класифікації окремих тематичних груп (далі – ТГ) потребують деяких коректив і уточнень. Комплексний погляд на проблему структурування лексичного складу із просторовою семантикою в сучасній українській літературній мові дає змогу визначити місце кожної його ділянки, яка репрезентує той чи інший вияв просторової субстанції, у лексико-семантичній парадигмі номінацій місця й простору.

Отже, проаналізувавши погляди дослідників на словниковий склад, який представляє просторову дійсність, за допомогою різноманітних методів, виокремлюємо низку невирішених в лінгвістиці теоретичних і практичних

питань, пов'язаних із аналізом цієї лексики. Зокрема, досі відсутнє комплексне дослідження номінацій місця та простору в межах лексичної системи сучасної української літературної мови. Немає диференціації цієї частини словникового складу в рамках єдиної лексико-семантичної парадигми. Відсутній єдиний термін для позначення таких номінацій, а також однозначне розуміння головних рис семантики цих одиниць. Не виробленим залишається цілісне бачення реалізації просторовості в лексичній семантиці сучасної української мови.

Розглянувши варіативність номінацій лексичних одиниць на позначення місця й простору, дані словників лінгвістичних термінів [213; 80], доходимо висновку про необхідність формулювання єдиного терміна та єдиної дефініції для таких назв. Докладнішому їх обґрунтуванню присвячуємо частину першого розділу нашого дисертаційного дослідження. Але тут підсумуємо, що такі номінації називатимемо **локусами** (від лат. «**lōkus, i, m. (plur. loci та loca)** місце; країна; розташування, стан» [420, с. 307]), якими є лексичні одиниці, що позначають узагальнені / конкретизовані об'єкти, образи фізичної / ідеальної просторової дійсності.

Широка реалізація понять «простір» і «місце» в сучасній українській літературній мові передбачає велику кількість конститuentів лексико-семантичного системного утворення, об'єднаного просторовою семантикою. У зв'язку з цим виникає природна потреба обмежити об'єкт дослідження й висвітлити ще не вивчені грані цього словникового складу. Оскільки іменник є найбільш властивою формою вираження для семантики субстанціальності [126], а також у зв'язку з тим, що комплексного дослідження іменників з просторовою семантикою як єдиної лексико-семантичної структури в українській лінгвістиці ще не було здійснено, вивчення парадигми локусів, які належать до цієї частини мови, є новим.

Отже, актуальність дисертаційного дослідження зумовлена:

1) важливістю аналізу ділянки словникового складу сучасної української

літературної мови, яка репрезентує реалізацію фундаментальних і багатовимірних понять «місце» та «простір» на рівні лексичної семантики;

2) фрагментарністю вивчення в україністиці лексичної семантики локусів сучасної української літературної мови;

3) відсутністю комплексного розгляду парадигми локусів (іменників) в українській семасіології як лексико-семантичної структури (який дає можливість визначити місце й важливість кожної частини словникового складу з просторовим планом змісту в системі зазначених номінацій);

4) необхідністю внесення коректив і уточнень до існуючих диференціацій окремих ділянок лексико-семантичної парадигми локусів у зв'язку з потребою їх узгодження в цій системі відповідно до головних ідентифікаційних і функціональних характеристик позначуваних просторових об'єктів;

5) продуктивністю методу ЛСП у царині докладного дослідження певної частини лексико-семантичної структури мови, а також для визначення семантичних явищ (внутрішньосистемних та міжсистемних семантичних зв'язків, основних смислів номінацій, вузлових пунктів диференціації аналізованої лексики, що в ній домінують);

б) необхідністю узгодження: а) різних підходів до класифікації лексики, яка позначає той чи той фрагмент просторової реальності, б) різних поглядів у лінгвістиці на реалізацію просторовості в лексичній семантиці сучасної української літературної мови;

7) відсутністю єдиного терміна для позначення номінацій місця й простору.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано в межах наукових тем кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету «Комунікативно-прагматична і дискурсивно-граматична лінгвоперсонологія: структурування мовної особистості та її комп'ютерне моделювання» (номер державної реєстрації 0115U000088) (2015–2017 рр.), «Об'єктивна і суб'єктивна

мовносоціумна грамати́ка: комунікативно-когнітивний та прагматико-лінгвокультурний виміри» (номер державної реєстрації 0118U003137) (2018–2020 рр.). Тему ухвалено на засіданні вченої ради Інституту української мови НАН України (витяг з протоколу № 4 від 24 квітня 2007 р.); уточнено на засіданні вченої ради Донецького національного університету імені Василя Стуса (протокол № 10 від 26 квітня 2019 р.)

Таким чином, **метою** дисертаційного дослідження є встановлення й аналіз комплексної лексико-семантичної структурної організації локусів (іменників, які представлені загальними назвами) сучасної української літературної мови і визначення її специфіки.

Для досягнення цієї мети в роботі слід розв'язати низку **завдань**:

1) визначити основні понятійні ознаки просторової семантики лексичних одиниць, основні характеристики їх денотатів; встановити головні критерії диференціації локусів сучасної української літературної мови;

2) проаналізувати основні підходи до вивчення просторовості в лінгвістиці; опрацювати теоретико-методологічні засади ЛСП локусів сучасної української літературної мови;

3) виробити єдину дефініцію терміна «локус»;

4) встановити межі ЛСП локусів сучасної української літературної мови та здійснити його диференціацію на ядерну й периферійну частини, на мікрополя;

5) виявити та проаналізувати особливості структурної організації ядерної та периферійної частини ЛСП локусів сучасної української літературної мови: семантичні парадигматичні зв'язки, ієрархію субрівнів лексико-семантичної структури та зони їх накладання, кількісне співвідношення конститuentів в межах мікрополів досліджуваного ЛСП;

6) виявити семантику, що домінує в ядерній та периферійній частинах ЛСП локусів сучасної української літературної мови та потенціал розвитку лексики кожної окремої ділянки цих частин; встановити причини віднесеності груп локусів до ядерної або периферійної частин ЛСП локусів сучасної

української літературної мови;

7) укласти фрагмент тематичного словника локусів сучасної української літературної мови.

Об'єктом дисертаційного дослідження є локуси сучасної української літературної мови, а **предметом** – лексико-семантична структура локусів (іменників, які представлені загальними назвами) сучасної української літературної мови.

У зв'язку з великою кількістю досліджуваних одиниць, їх реєстр та опис подано в сформованому тематичному словнику, який вміщено в додатках до дисертації.

Матеріалом дослідження послуговувала картотека локусів, що налічує близько 9 000 конститuentів (слів і словосполучень), дібраних із реєстрів історичних і сучасних словників тлумачного типу.

Джерельною базою дослідження стали ресурси історичних і сучасних словників української мови тлумачного типу від «Словаря української мови» за редакцією Бориса Грінченка (1907–1909) до академічного тлумачного «Словника української мови» в 11 томах (1970–1980), опублікованих томів «Словника української мови» в 20 томах (2010–2019), однотомного тлумачного «Словника української мови» за редакцією В. В. Жайворонка (2012), словників нових слів і значень та Додаткового тому «Словника української мови» в 11 томах (2017). Оскільки задум дослідження передбачав наявність формалізованого мовного матеріалу в його репрезентативному, тобто достатньо повному, а не вибіркового обсязі, обраний об'єкт нашого дослідження – локуси сучасної української літературної мови – вивчався на масиві тлумачного «Словника української мови» в 11 томах, а інші джерела залучалися для зіставлення і порівняння.

Сьогодні поширеними є дослідження, присвячені явищам концептуалізації дійсності в мові, а також питанням дискурсу та психолінгвістики. Просторовість у цьому аспекті розглядали: Н. Г. Брагіна [48],

Т. В. Булигіна [51], Н. Н. Болдирев [45, с. 212, 216], Р. Гжегорчикова [84, с. 79–82], А. Гудавичюс [98, с. 201], Н. Р. Добрушина [110, с. 217–226], О. П. Єрмакова [117, с. 289–296], В. В. Жайворонок [120; 121], М. Л. Котін [171, с. 329–337], А. Д. Кошелєв [179, с. 38–45], В. В. Красних [182], О. С. Кубрякова [189, с. 84–91; 191], А. М. Кузнєцов [194, с. 10–15], Л. Б. Лебедева [202] І. Б. Левонтіна [204], О. В. Падучева [267, с. 239–253], К. А. Переверзєв [270, с. 257–258], В. І. Подлеська та Є. В. Рахіліна [281, с. 98–106], С. І. Потапенко [284], Л. С. Прокопович [290, с. 96–100; 291], С. Г. Проскурін [295, с. 37–48], І. Г. Рузін [314, 79–98], С. Ю. Семенова [323, с. 117–125], Ю. С. Степанов [343; 344; 346; 348; 350], Н. В. Таценко [370; 371], Д. І. Терехова [373], Л. В. Терехова [374], С. І. Терехова [375; 376; 376; 378], О. В. Тищенко [383; 384], Є. В. Урисон [415, с. 79–82], Т. В. Цив'ян [436], А. Д. Шмельов [448; 449], Т. А. Щєбликіна [454], О. С. Яковлева [463, с. 268–274; 462, с. 20–21] та ін. [92; 111; 474].

Але аналіз лексико-семантичних явищ у семасіології з позицій структури є також досить цікавим і важливим для мовознавства, оскільки дає можливість докладно вивчити специфіку системної організації певної ділянки словникового складу мови. Останнім часом до нього починають знову звертатися в лінгвістиці [68; 243; 296; 304; 434]. Дослідження особливостей реалізації понять «простір» і «місце» в лексиці української літературної мови, дає можливість розкрити у деталях певну ділянку лексико-семантичної структури цієї мови.

Методом, обраним для дослідження структури визначеної частини словникового складу, є *метод лексико-семантичного поля* (далі – ЛСП), що допомагає з'ясувати семантичні явища (зв'язки між конститuentами системи, основну семантику номінацій, вузлові пункти структури та зв'язок між собою дрібніших її субутворень). Застосувавши *метод суцільної вибірки*, виокремлено матеріал з базових джерел (порівнявши його у процесі відбору з матеріалами авторитетних словників тлумачного типу). Також використано елементи

методу компонентного аналізу. За його допомогою поряд із застосуванням методу ЛСП, зіставляючи між собою дані синонімічних та гіпонімічних рядів, антонімічних опозицій, меронімічних (ціле – частина) співвідношень, виокремлено основні для досліджуваної лексики семи. Це дало можливість виявити вузлові пункти лексико-семантичної структури поля локусів та семи, які визначають семантику в номінаціях на різних її рівнях. Так само визначено і розрізнявальні (диференційні) семи. Разом унаслідок встановлення основних (ідентифікаційних) та диференційних сем сформовано (і, у такий спосіб, з'ясовано) внутрішню лексико-семантичну макроструктуру локусів сучасної української літературної мови, її специфіку. За допомогою *описового методу* (у поєднанні з методом ЛСП, адже ЛСП – це і опис матеріалу, і метод дослідження) репрезентовано ЛСП локусів сучасної української літературної мови. Використання *елементів кількісних підрахунків* дозволило зробити висновки про розвиненість і чисельність різних рівнів ЛСП локусів й отримати аргументи на користь їх віднесення до ядра чи периферії вивченої лексико-семантичної макроструктури; побудувати діаграми кількісного співвідношення лексики, що унаочнило результати роботи.

Таким чином, через ЛСП локуси отримують вичерпну характеристику плану змісту.

Особистий внесок здобувача. Усі результати роботи здобуто самостійно, публікації написано одноосібно.

Наукова новизна дисертаційного дослідження визначається тим, що вироблено в мовознавстві дефініцію терміна «локус»; встановлено основні характеристики просторової лексичної семантики; вперше здійснено комплексний аналіз парадигми локусів (іменників, загальних назв) сучасної української літературної мови, яка налічує біля 9 000 номінацій; розроблено диференціацію лексико-семантичної структури локусів сучасної української літературної мови; виявлено особливості структурної організації ЛСП локусів сучасної української літературної мови, основний план змісту цієї парадигми

лексики, потенційні напрями її семантичного розвитку; відстежено кореляцію понять «місце» та «простір» у межах субрівнів лексико-семантичної структури локусів сучасної української літературної мови; у рамках диференціації ЛСП локусів сучасної української літературної мови внесено корективи та уточнення до існуючих класифікацій номінацій просторових об'єктів. А також уперше виокремлено мікрополя «Медіальний простір», «Віртуальний простір», «Універсум», «Узагальнена назва простору», певні лексико-семантичні групи (далі – ЛСГ) та мікрогрупи мікрополя «Терапростір» і лексику на позначення неідентифікованого місця, для яких запропонуємо власний розподіл.

Теоретичне значення дисертації полягає у тому, що воно доповнює такі розділи мовознавства, як лексикологія і семасіологія; у вироблені єдиної думки щодо проблематики дефініції терміна «локус»; у загальному погляді на увесь комплекс лексико-семантичної макроструктури локусів та у з'ясуванні особливостей конкретизації методу ЛСП у контексті його практичного застосування до лексикону, пов'язаного з абстрактним фундаментальним об'ємним поняттям. Матеріали роботи є важливими для подальшого розроблення проблем просторової семантики.

Практична цінність дослідження. Матеріали дисертації можна використати в лексикографічній практиці для укладання тематичних словників сучасної української літературної мови, для створення електронних тлумачних словників та програмних продуктів, які використовують для пошуку слів елементи лексичних значень, в узагальнювальних або аналітичних працях з лексикології та семасіології української та слов'янських мов, етнолінгвістики, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології; у практиці викладання курсів та спецкурсів із лексикології та семасіології, а також для написання відповідних підручників та посібників.

Апробація результатів дослідження відбувалася: на Міжнародній науковій конференції «Словникова справа в Україні: минуле, сучасне, майбутнє» (до 100-річчя публікації «Словаря української мови» за ред. Бориса

Грінченка) 8–9 листопада 2007 р. м. Київ, в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; на Міжнародній науковій конференції «Мова як світ світів. Поетика і граматики» 7–8 грудня 2009 р., м. Київ, в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; на Всеукраїнському лінгвістичному форумі молодих учених, Київ, 21–23 квітня 2010 року, м. Київ, в Інституті української мови НАН України; на Міжнародній науково-практичній конференції «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість» 22–23 квітня 2010 року м. Острого, у Національному університеті «Острозька академія»; на Міжнародній науково-методичній конференції «Славянские языки: системно-описательный и социокультурный аспекты исследования» 25–26 листопада 2009 р., м. Брест, у Брестському державному університеті імені А. С. Пушкіна (республіка Білорусь); на III Міжнародній науковій конференції «Лінгвостилістика XXI ст.: стан та перспективи розвитку» 2–4 вересня 2017 року, м. Луцьк, у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки; на 13 Міжнародній науковій конференції «Мова як світ світів. Граматика і поетика текстових структур» 8–9 листопада 2018 р., м. Київ, в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; на Scientific and Professional Conference «Urgent problems of Philology and Linguistics – 2018» 28 жовтня 2018 року.

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено в 12 публікаціях (із них 9 статей, розміщених у виданнях, затверджених ВАК України як фахові, 1 – в іноземному виданні, 2 – апробаційного характеру).

Структура й обсяг роботи. Робота складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної наукової літератури (486 позицій), списку використаних джерел (111 позицій) і 7 додатків. У вступі коротко викладено основні засади дослідження, мету, завдання, об'єкт, предмет, методи, джерельну базу, наукову новизну, теоретичне і практичне значення дослідження, особистий внесок здобувача,

апробацію результатів дисертації, публікації та структуру роботи. У першому розділі висвітлено основні теоретичні положення дисертації: розглянуто різні підходи до осмислення просторовості у мовознавстві, які дещо доповнює інформація позалінгвістичної сфери наукового знання; обґрунтовано потребу в створенні єдиної дефініції терміна «локус», узагальнено характеристики цих лексичних одиниць; на основі вивчених підходів з'ясовано ознаки просторової семантики та головні критерії диференціації локусів; описано методологію дисертаційного дослідження. У другому розділі вивчено структурну організацію ядерної частини ЛСП локусів сучасної української літературної мови. Третій розділ присвячено аналізу маргінальних явищ ЛСП локусів сучасної української літературної мови. У висновках узагальнено й підсумовано основні результати проведеного дослідження. У додатках розміщено: аналіз деяких фрагментів лексико-семантичної структури локусів сучасної української літературної мови, не вміщених в основній частині дисертації; сформований у процесі роботи тематичний словник локусів сучасної української літературної мови, який ілюструє аналіз лексичних одиниць, описаний у другому й третьому розділі дисертації; схеми структурної організації ядерної та периферійної частин аналізованого ЛСП локусів; статистичні діаграми кількісних підрахунків диференціації парадигми локусів; дані, що стосуються зон накладання ЛСП локусів сучасної української літературної мови. Основний текст викладено на 180 сторінках, загальний обсяг дисертації – 449 с.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛСП ЛОКУСІВ. ЛІНГВІСТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ТЕРМІНОПОНЯТТЯ «ЛОКУС» У МЕЖАХ ПОНЯТІЙНОЇ КАТЕГОРІЇ ПРОСТОРОВОСТІ

1.1 Історія дослідження просторовості й локативності в граматиці та лексичній семантиці

Поняття просторовості є фундаментальним. Відповідно, воно по-різному осмислене в різних галузях лінгвістичного знання, а також по-різному назване. Щоб розмежувати уявлення про просторовість у лексикології та в інших розділах мовознавства, а також для того, щоб з'ясувати міру дослідженості просторової проблематики, наведемо погляди науковців, у яких йшлося про сутність цього поняття та його вияви на рівні семантики, у тому числі й лексичної.

Поняття про просторовість широко представлене в семантичному синтаксисі (У.Чейф [437], І. Р. Вихованець [73–75] та ін. [342; 425; 72; 199]) у явищі локативності (з латинської мови (casus) locativus – місцевий відмінок). Серед синтаксем виокремлюють: предикатні і субстанціальні (суб'єктна, об'єктна, адресатна, інструментальна і локативна (за позначенням місця, напряму і шляху руху)) [75, с. 158]. Визначення синтаксем відбувається на основі семантико-синтаксичних відношень у структурі речення. У термінологічній енциклопедії «Сучасна лінгвістика» подано таке визначення локативності: « 1) граматичний місцевий відмінок у деяких мовах із значенням місцезнаходження, вектора пересування, шляху руху і т. ін.; 2) термін семантичного синтаксису, відмінкової граматики, логічної семантики; мисленнєвий аналог місцезнаходження, вектора пересування, шляху руху, один з аргументів у структурі пропозиції або предикатно-аргументній структурі ... служить ядерним компонентом функціонально-семантичної категорії

локативності ...» [213, с. 311–312]. Дослідженню простору у синтаксисі присвятили праці, зокрема, М. В. Арделян [12], В. П. Забеліна [125], Т. І. Сердюкова [327], В. М. Топоров [406].

А. П. Рифтин [305] та А. Є. Кибрик [153] розглядали морфологічні категорії, що пов'язані з уявленнями людини про простір. Є. С. Харитонova досліджувала просторові прийменникові конструкції в грецькій мові [431]. С. О. Стефурак вивчала концептуалізацію простору в семантиці прийменників французької та румунської мов [352].

В енциклопедії «Українська мова» І. Р. Вихованець дає універсальне визначення просторової семантики: «Локативність ... – семантична категорія, до якої входять усі різновиди просторового значення. Виражає відображені в свідомості людей різноманітні просторові відношення предметів і явищ, зокрема їхнє місцеперебування, напрямок руху, контактність та дистантність розташування і под.» [73, с. 296–297].

Незаперечним є те, що просторова семантика присутня на різних рівнях мови і виражена різними мовними засобами та способами. У різних одиницях мови вона реалізується по-різному. Її творять окремі елементи уявлення, мислення людини, що відображаються у мові та виражаються безпосередньо чи опосередковано. Проте до неї входить не все уявлення про поняття місця, простору; а лексична семантика місця, простору не охоплює усю просторову семантику [349, с. 8–14]. Що ж до граматичного значення, воно характеризується вищим ступенем абстрагованості у структурі плану змісту, ніж лексичне [187, с. 199, 126–127]. Але саме останнє передає нюанси вираження просторової семантики, її різноманіття, індивідуальне обличчя кожного слова [187, с. 261]. У ньому відображено реалізацію цього поняття в мові. А отже, лексичне значення слова містить великі можливості щодо розкриття вищеозначеного багатства просторової семантики.

Енциклопедія «Українська мова» містить іще одне визначення, що стосується семантики простору, сформульоване Н. Ф. Клименко: «Назви

місця – назви, що означають місце, де відбуваються різні види людської праці, діють заклади чи установи, а також приміщення для утримання тварин, сховища для зберігання засобів виробництва та готової продукції, місцезнаходження предметів тощо. Виражаються іменниками ...» [157, с. 365–366]. Таким чином, дефініцію подано в контексті словотвору, хоч її можна розглядати й у руслі лексичної семантики.

Визначення назв місця та простору дає також дослідниця діалектного словотвору Я. В. Закревська: «Із структурно-семантичного погляду *nomina loci* визначаються як назви, у структурі яких є елементи, що вказують на відношення якогось предмета або дії до місця (елемента простору), на якому знаходився або знаходиться якийсь предмет, де відбувається або колись відбувалася якась дія ... У даному випадку йдеться про простір, що його хтось займає, що є якимось використаний або для чогось потрібний» [129, с. 28].

Н. О. Замощина вивчала іменники з локативним значенням на матеріалі німецької, російської, французької і турецької мов. Тут вона відповідно до значення мотивуючої основи виокремлює локативні деривати з денотатами штучного і природного походження та квазілокативи (абстрактні поняття) [132].

Розглядаючи словотвірний аспект термінів із міжнародним компонентом, І. М. Кочан називає такі групи, до яких належать номінації місця та простору: назви установ, організацій; назви просторових понять; назви приміщень; назви споруд [174, с. 61–330]. Словотвірно-семантичне поле місця у слов'янських мовах визначила Т. І. Вендіна [66, с. 106]. Дієслова динамічної просторової локалізованості в словотворі на матеріалі української та польської мов досліджував Л. В. Сегін [319].

У контексті низки способів словотвору розглядає лексику просторовості й І. І. Ковалик. Семантику цих слів, причини їх виникнення він пояснював індустріалізованістю життя [159, с. 6]. Дослідник зазначав, що «Усі прояви діяльності людини відбуваються в часі й просторі» [159, с. 6–8]. Семантика

номінацій місця зумовлюється, за І. І. Коваликом, значенням словотворчої основи, яке відповідно модифікується словотворчими формантами. Зі структурно-семантичного погляду він виокремлює такі лексико-словотворчі групи просторової лексики: 1) назви місця виробничої діяльності людини; 2) назви місця продукування предметів та їх зберігання; 3) назви місцезнаходження предметів; 4) назви сховищ для предметів і посуду; 5) назви загально (нечітко) визначеного простору за його якісними ландшафтними ознаками; 6) назви місцевості у широкому розумінні цього слова, у відношенні до тих чи інших географічних пунктів; 7) назви установ або закладів, пов'язаних з тією чи іншою діяльністю; 8) назви місця, на якому відбувається дія за допомогою даного знаряддя; 9) топонімічні назви [159, с. 8–9]. Особливостями номенів місця та простору, які можна виокремити із дослідження І. І. Ковалика, є такі: максимальна їх «прагматичність» і консервативність; поширеність лексем жіночого і середнього родів, при слабкій репрезентації граматичної категорії чоловічого роду. Наведена класифікація є докладною, проте, на нашу думку, не остаточною.

Як бачимо, проблематиці назв місця було приділено значну увагу в словотворі, де активно порушувалося питання необхідності використання терміна для номінування цих назв та його дефініції. Проте просторовість також була об'єктом вивчення лексичної семантики.

У колективній праці «Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія» відзначено архаїчність просторової лексики [356, с. 44–134]. Номінації простору в діяхронічному аспекті у зв'язку з інтерпретацією староукраїнської лексики вміщено у працях Г. М. Дидик-Меуш [106], Т. В. Шубіної [453] та ін. [329; 335].

Просторову семантику прислівників із позицій історії української мови розглядає І. Б. Даценко. Зокрема він описує перехід локативної семантики в якісну і мотивує цей процес розвитком абстрактного мислення [102, с. 63–65]. Л. М. Коцюк вивчала системні та функціональні особливості прислівників

місця й напрямку на матеріалі англійської мови [173].

М. Г. Сенів представив семантичний аналіз дієслів динамічної просторової локалізованості на матеріалі латинської мови [325]. У цій лексиці він виокремив такі мікрополя: руху по твердій поверхні (по суходолу); рух по / у / на воді; рух у повітрі; рух у нейтральному середовищі [325, с. 272]. Семантичну структуру дієслів динамічної просторової локалізованості за допомогою зіставлення відповідних лексем у французькій та українській мовах вивчала І. Г. Альошина [7]. Дослідниця проаналізувала способи утворення дієслів та виокремила їх структурно-семантичні моделі.

У діяхронії у межах побутової лексики народно-розмовної російської мови Р. А. Каримова та Т. А. Кильдибекова виокремили групу назв житлових будівель, їх частин та надвірних споруд [148, с.70–72].

Семантичне поле простору на матеріалі прикметників української мови, а також дериваційний потенціал та полісемію його одиниць вивчала О. В. Кардашук [147]. Дослідниця виокремила мікрополя протяжності, локації, особливостей простору, форми. Структурі поля властива дифузність та розширюваність за рахунок похідних лексем. Семантику прикметників, що позначають «характер поверхні» (одна із ТГ ЛСП «Простір»), з погляду внутрішньопольової організації та специфіки сполучуваності досліджувала Н. Д. Іванова [137]. Вона називає простір визначальною семантичною та понятійною категорією, що об'єднує навколо себе слова з відповідним значенням (велика кількість із них має узагальнений характер). Структуру лексичної семантики «характер поверхні» Н. Д. Іванова подає через диференціацію за такими ознаками: 'земна поверхня' ('рельєф', 'ландшафт', 'вплив клімату') та 'поверхня тіла'.

Лексичну семантику слів із просторовим значенням, що належать до різних лексико-граматичних класів, на матеріалі німецької мови вивчала В. Н. Романова [309]. Ця лексика позначає узагальнений простір, просторову структурацію, просторову орієнтацію (що можуть в аналітичній формі

позначати рух), місцезнаходження / місцепризначення у просторі. Дослідивши давньогерманське міфологічне коріння поняття простору (що зумовлює цю семантику і полягає у складній діалектиці взаємодії, породження хаосу та космосу через елементи жертвоприношення), вона розглянула становлення просторової сфери значень в історії німецької мови у невеликих етюдах, з ілюструванням викладених положень у вигляді таблиць та схем, де є місце і реальному, і віртуальному, і своєму та чужому світам.

О. О. Погрібна займалася комплексним аналізом та побудовою лексикографічних моделей лексичної та граматичної семантики іменників на позначення назв знярядь праці та споруд за допомогою використання інформаційної теорії лексикографічних систем, теорії моделі даних, методів обчислювального експерименту, компонентного, текстологічного та контекстологічного аналізів. У ЛСГ на позначення споруд вона виокремила такі семантичні ідентифікатори трьох рівнів узагальнення: узагальнювальне поняття «споруда», родові ідентифікатори «будівля» і «будинок», ідентифікатор «приміщення». Відповідно до другого та третього рівнів встановлено підгрупи лексем. Для назв споруд ознаками найхарактернішого функціонального призначення визначено такі: зберігання, виготовлення, утримування, захист, проживання (мешкання), відпочинок. Семантика особи є для цієї групи лексем визначальною. Дослідниця побудувала базу даних автоматичної репрезентації лексичної семантики відповідних іменників та провела декомпозицію іменникових словникових статей «Словника української мови» в 11 томах [280].

Я. В. Просалова розглянула найменування житлових і сільськогосподарських будівель у англійській, німецькій, російській, українській і французькій мовах. Номінації житлових будівель мають семантичну класифікацію відповідно до типів житла (універсального та спеціального призначення), а номінації сільськогосподарських будівель – за функціональним призначенням. Значущими для семантичної структури назв

будівель є такі інваріантні ознаки: для житлових будівель – призначення для проживання та постійність / тимчасовість проживання; для сільськогосподарських будівель – призначення для сільського господарства та відокремленість або спільність з іншими будівлями [294].

Н. В. Піддубна вивчала номенклатуру назв релігійних споруд у діяхронії [274]. У цій лексико-семантичній структурі виокремлено такі мікрогрупи: «назви православних релігійних споруд» (найчисельніша, центр мікрополя), «назви католицьких і протестантських релігійних сполук» (периферія), «назви центральних християнських релігійних споруд», «назви християнських релігійних споруд без вітваря», «назви християнських монастирів», «назви частин християнського храму», «назви приміщень – жител священників та монахів»; «назви священних місць язичників», «назви релігійних споруд східних релігій». Серед цієї лексики – велика кількість запозичень з інших мов. Номінації, що пов'язані з язичництвом, були витіснені назвами споруд візантійського християнського зразка. Згодом долучилися назви будівель католицької релігії. Номінації ж релігійних споруд східних культур увійшли до мови порівняно нещодавно.

На матеріалі російської мови семантику обмеження та розмежування вивчала Л. Б. Лебєдєва [202, с. 93–97].

Функціонально-семантичний системний опис лексем на позначення «функціонального простору» (призначеної ділянки землі, води або повітря) на матеріалі російської мови зробила Л. А. Моря-Міцик [244] за допомогою методів контекстологічного та компонентного аналізу, ідентифікації, виявлення змісту через синтагматичні зв'язки слів та ін. Ідентифікаторами змісту семем досліджуваних слів стали такі: простір, місце, місцевість, майданчик, площа, смуга, район, територія, ділянка; а також такі блоки сем: функціональний простір, субстанціональна якість (земля, вода, повітря), спосіб застосування (придатний для використання; той, що пройшов обробку), об'єкт споживання / мета використання, кількість функцій, сфера використання

(сільськогосподарська, транспортна, наукова, ритуальна, військова, індивідуальні семи). (Лексико-семантичну структуру «простір» дослідниця поділяє на підгрупи на основі диференційних ознак: ‘просторова специфікація’, ‘характеристика за діями’, ‘просторово-об’єктна специфікація’, ‘ціннісна стратифікація’).

Лексико-семантичну структуру візуального сприйняття в українській мові досліджувала О. М. Присяжнюк за допомогою методів ступеневої ідентифікації, компонентного аналізу, словникових дефініцій, формалізації, ідеографічної класифікації та симптоматичної статистики [289]. До виокремленого нею ЛСП входять лексеми різних частин мови, що позначають таку сферу об’єктивної дійсності, як зорова перцепція. Для різних лексико-граматичних класів у лексиці та граматиці дослідниця вибудовує формалізовані формули та диференціює лексеми відносно різних видів центру, дифузії та периферії. У ЛСП вона виокремлює такі мікрополя: «Процес візуального сприйняття», «Суб’єкт візуального сприйняття» та «Об’єкт візуального сприйняття».

Використовуючи зіставний метод, Л. М. Бойко на матеріалі української та російської мов досліджує назви локативних артефактів (предметів, створених людиною, що мають локальну віднесеність і відображають логіко-понятійну категорію простору) [44]. Їх вона називає також локативами та *nomina loci* і відносить до них, зокрема, місця, приміщення та установи дії (прості лексеми та словосполучення), розглядаючи як власні, так і загальні назви.

У фразеології просторова семантика була предметом уваги П. О. Редіна [303]. Дослідник проаналізував фразео-семантичні групи простору (зокрема субстантивну та адвербіальну) і виокремив для кожної з них низку категоріальних, денотативних та конотативних сем, а також відзначив поширеність адвербіальної групи. Л. В. Романюк досліджувала фразеологічну вербалізацію локативності в сучасній українській літературній мові. Учена продемонструвала орієнтаційний підхід до простору і виокремила сенсорні

поля предметної та просторової локативності, фразеологічна вербалізація реалізована у трьох площинах культурного простору: міфологічного, наївного та науково-пізнавального. Серед класифікаційних ознак дослідниця називає «територіальність», «розмір», «гаптичний образ», «властивостей людини», «інтелекту» [310].

Лексичну семантику одно- та двокомпонентних назв шляхів сполучення (що об'єднані спільним поняттям «дорога» («смуга землі або її замітника»)) вивчав у синхронії та діяхронії З. М. Бичко [55]. Зокрема, він встановив для них такі диференційні ознаки: прохідність, частотність, індиректність, проїзdnість, пішохідність, вид транспорту, трансверсивність, присутність покриття, локалізація у населеному пункті, озеленення, залізниця. За ними ці слова об'єднуються у семантичні мікрогрупи. Учений досліджує такі лексико-семантичні парадигми: назви дороги, вулиці, стежки, субалтерних дорожних об'єктів (мости, переходи), а також утворювані синонімічні ряди. У синхронії та діяхронії семантичні структурні особливості, частоту вживання назв окремого виду простору – доріг (а також мостів та гідротехнічних об'єктів) – аналізувала С. В. Сірик [331]. Ці номінації вона поділяє на такі групи: назви наземних доріг (дороги, що проходять через населені пункти, об'єднують їх; ділянки доріг, що відрізняються за призначенням, формою; об'єкти, споруди, що виступають шляхами сполучення; дороги у населених пунктах; дороги у спортивних змаганнях), назви наземних шляхів сполучення (підземних, підводних, повітряних, уявлення умовних ліній на планеті Земля та ін.). Учена використовує описовий та порівняльно-історичний методи. Досліджувана лексика представлена переважно іменниками та кількаслівними сполуками.

Н. М. Бобух у частині свого дослідження, присвяченого явищу антонімії в українській поетичній мові, розглянула такі локативні антонімічні синтагми: земля – небо (земний – небесний, земний – неземний), схід – захід, північ – південь, лівий – правий [38]. Вона звертає увагу на особливості сполучуваності номенів, які утворюють ці опозиції, у художньому тексті.

Л. С. Прокопович розглядала лексичну семантику простору в українській поетичній мові другої половини ХХ ст. Використовуючи методи лінгвостилістики, дослідниця виокремлює такі різновиди простору: «природний простір» («низовий простір»: «земельний простір», «номінації рослинного світу», «водний простір»; «серединний простір»: «кліматичні маркери рівнинного рельєфу», «явища природи»; «верхній простір»: «небо», «небесні світила»), «соціокультурний простір» («соціальний простір»: «місто», «село», «архітектурні номінації»; «екологічний простір»: «чорнобильський простір»; «культурно-історичний простір»), «екзистенційний простір» («екзистенційно маркований відкритий простір»: «світ», «назви рельєфу та ландшафту»; «екзистенційно маркований закритий (обмежений) простір»: «номінації приміщень», «пенітенціарні образи») [291].

Отже, у лексичній семантиці превалюють праці, у яких просторовість була розглянута на матеріалі або різних частин мови, або однієї частини мови; на основі лексики чи фразем, що передають уявлення або про одну, або про декілька граней простору; на матеріалі або кількох іноземних, або лише української мови. Але комплексне дослідження семантики локусів (іменників) на матеріалі сучасної української літературної мови досі залишається нездійсненим.

У міру інтелектуалізації українського суспільства масив різноманітної термінологічної лексики входить у загальнопобутовий та літературний вжиток. Лексичну семантику місця і простору можемо виявити в багатьох терміносистемах, що репрезентують технічну (О. Г. Литвин [208]), вирощування рослин (Л. М. Костенко [169]), астрономічну та дослідження космосу (О. М. Богуш [42], Е. О. Веремчук [68], А. Ф. Соломахін [340]), археологічну (С. М. Локайчук [212]), педагогічну (М. С. Разумейко [302]), політичну (О. Г. Аксенова [3]) та державного управління (Н. Й. Коцюба [172]), філософську (Н. В. Жовтобрюх [124], Д. П. Кирик [154]), юридичну (О. Р. Чмир [442]), будівельну (В. С. Марченко [237], В. З. Присяжнюк [288]), медичну

(М. В. Дмитрук [109], Т. В. Лепеха [205]), спортивну (М. М. Паночко [269]), психологічну (Л. М. Веклинець [65]), церковно-обрядову (Н. В. Пуряєва [299]), виробничу (Г. І. Халимоненко [429]), промислову (Н. К. Ктитарова [188]), гірничу (О. В. Колган [164]), сільськогосподарську (Г. І. Халимоненко [429]), лісорозробок (Н. І. Шило [447]), геологічну (Л. Д. Малевич [234]), географічну (П. П. Чучка [443]), туризму (Л. В. Півньова [273]), фізичну (І. Р. Процик [297]), Л. В. Козак [161]), землеустрою (О. М. Тур [411]), математичну (А. М. Крейтор [183]), інформаційних технологій (Л. М. Бондарчук [46], А. О. Ніколаєва [250], Ю. К. Онищенко [260], Л. М. Філюк [419], Л. М. Фоміна [421]) та інші сфери. Назви місць стоянок, злету та посадки літальних апаратів окреслила Л. А. Халіновська в авіаційній лексиці [430]. О. Р. Чмир досліджувала на матеріалі старослов'янської та давньоруської мов просторові мотивації у лексиці права [442]. У цій лексиці повно реалізовано уявлення про обмежений простір, у якому панує порядок і закон. У рамках вивчення термінології медичної радіології І. В. Корнейко у групі термінів конкретних найменувань серед термінологічних категорій (осіб, речей, речовин) визначив і такі, як локативи та установи [167, с. 9].

Ю. К. Онищенко досліджувала проблеми перекладу на українську мову термінології інформаційних комп'ютерних технологій (програмних продуктів та елементів інтерфейсу користувача) і вказала на такі властивості цієї лексики: високий рівень метафоричності, багатозначності, образності та омонімії; існування великої кількості транскрипцій, транслітерацій та кальок; постійне оновлення та поповнення системи; культурна вмотивованість; тенденція до очужинення мови перекладів під впливом авторитетності мови оригіналу та міжмовної інтерференції [260].

Назви сільськогосподарських угідь та процесів їх обробітку в українській мові вивчала Л. М. Голіченко [88; 89]. У цій лексико-семантичній структурі одна з груп слів представлена номінаціями на позначення сільськогосподарських угідь (під посівами, під багаторічними насадженнями,

неорні, кормові). У діахронії, у рамках дослідження термінології землеробства, С. Б. Любарський виокремлює, окрім інших, такі групи лексики: назви сільськогосподарських угідь, назви ґрунтів [231; 232]. Для них властиві гетерогенність походження, низький рівень запозичень та значна кількість лексем у реєстрі.

У рамках вивчення геологічної термінології в сучасній українській літературній мові, М. П. Годована виокремлює назви форм і різновидів рельєфу та його частин, що здебільшого представлені двослівними конструкціями: мезорельєф, континентальний шельф, низовина, внутрішнє море, анцилове озеро, дюна, дельта та ін. [87]. Вони мають як власне українське, так і іншомовне походження (сучасна тенденція вживання термінів міжнародного поширення).

Частина назв на позначення місця та простору вивчалася як географічна термінологія у різних аспектах.

У діахронії П. П. Чучка дослідив народні географічні номени та наукові географічні терміни української мови (від спільнослов'янської мовної єдності до сучасного стану), що позначають натурогенні об'єкти географічної оболонки Землі [443]. Їм властиві давність походження, територіальна та семантична диференційованість. Учений виводить класифікаційну схему за тематичними та лексико-семантичними групами, що перетинаються в окремих частинах. Згідно з нею, географічна оболонка Землі поділяється на літосферу, біосферу, гідросферу та атмосферу. Їх і репрезентує географічна лексика. Слова, що представляють літосферу, диференціюються на номінації рельєфу океанічного дна та материкового рельєфу (позитивного: твердині, окремого підвищення, вершини, підніжжя, схилу, гірської області; нульового: рівнини, болота; негативного: низини, яру, печери, пущі, дна, підземних вод, болота). Лексеми, що презентують біосферу, поділяються на номінації зоогенних форм та на номінації фітогенних форм (лісу: пущі, лісу; кущів: пущі, кущів; трави: поля; пустелі). Лексика на позначення гідросфери диференціюється на назви

океанічної частини (стоячої води: твердині, дна, моря, затоки, підземних вод та ін.) та материкової частини (проточних вод: твердині, дна, течії, джерела, протоки, гирла, глибини, притоки, водяного потоку, підземних вод та ін.; стоячих вод, льодовика). Найбільші зміни, на думку П. П. Чучки, відбулися у семантиці орографії та моря. У цілому ж, для географічної термінології властивий поступовий розвиток унаслідок семантичної та морфологічної деривації, іншомовних запозичень, розвитку науки та освіти.

Т. І. Жила розглядала в діячності особливості адміністративно-територіальної лексики, шляхи її формування та специфіку функціонування в писемних джерелах [122; 123]. Номінації одиниць територіального устрою від часів Київської Русі й до сьогодення, на думку дослідниці, поділяються на ТГ держав, поселень (міського, сільського типу), одиниць адміністративного поділу в межах населених пунктів.

У діалектології багато дослідників вивчали різні ТГ, серед яких багато уваги відведено номінаціям простору (Г. Л. Аркушин [18], А. А. Берлизов [35], М. В. Бухтій [53], П. Ю. Гриценко [94], Л. І. Дорошенко [112], А. А. Козачук [163], І. Г. Ліпкевич [210], В. В. Манівчук [236] О. М. Никончук [249], Й. Ю. Пуїо [298], Р. Л. Сердега [326], Т. П. Терновская [379], Л. М. Тищенко [382], та ін. [23; 40; 60; 100; 198; 209; 336]).

Структурно-семантичну, словотвірну та ареальну характеристику географічної термінології Чернігівсько-Сумського Полісся дає Є. О. Черепанова [439]. Цю лексику вона диференціювала на класи, у яких виокремлено підкласи: назви рельєфу (рівнини – нейтральний рельєф; гори, підвищення – позитивний рельєф; низовини – негативний рельєф; краю гори, низини, яру), назви рослинності (поля, цілини; луки, пасовища; лісу), назви боліт (болота, суші на болоті), назви водних об'єктів (проточних водойм, стоячих водойм, джерел), назви берега (острова, мілини) (з подальшою диференціацією на рубрики та підрубрики). Деякі географічні терміни утворилися внаслідок метафоричного та метонімічного перенесень.

Семантику географічних термінів різних регіонів України досліджували Т. В. Громко (Кіровоградщини) [96], О. К. Данилюк (Волині) [101], І. М. Потапчук (західноподільських говірок) [285], Н. П. Сіденко (географічних апелювативів східностепових говірок Центральної Донеччини) [330], С. В. Шийка (Ровенщини) [446]. Переважно вчені розглядають номінації рельєфу, рослинного покриву, водних об'єктів, інколи – шляхів. Географічну лексику поліських діалектів вивчав М. І. Толстой [400]. Вчений у окремих етюдах описав найприкметніші слова на позначення гідрооб'єктів, суші, лісів, гір. Одним із найцікавіших результатів його дослідження є висновок про те, що семантика лексем із протилежним значенням має властивість кардинально змінюватися, внаслідок чого антоніми можуть ставати синонімами або мінятися зі своїм антиподом значеннями. Велику увагу М. І. Толстой приділив семантиці опозицій верх / низ, вода / суша та ін. у світлі класифікації географічних термінів та причин продукування їх багатозначності.

Сприйняття простору як матеріального і географічного явища дуже розповсюджене. Не випадково просторова лексика в цих працях часто називається географічною. Поширеність семантики матеріальності словникового складу на позначення простору та більшість її рис не випадкова, а фізіологічно зумовлена. Важлива роль у цьому процесі належить матеріальним особливостям реальності і її об'єктів та особливостям перцепції, засвоєння дійсності людиною й передавання отриманих знань про неї через мову у якості колективного досвіду. Про це свідчать експериментальні дані психології просторового сприйняття [2; 4; 8–10; 20; 23; 28; 29; 54; 60; 64; 76–78; 93; 103; 115; 159; 184; 198; 200; 206; 256; 258; 261; 316; 306; 308; 320–322; 341; 378; 384; 416; 423; 428; 445; 462]. Географічну термінологію також збирали географи, зокрема, Е. М. та В. Г. Мурзаєви (російська мова). Цей матеріал вміщено у двох словниках із ґрунтовними коментарями укладачів [245; 246]. Проте вони є цінними і для лінгвістів.

Лексику сільського будівництва в українських західнополіських говорах

вивчав О. М. Євтушок [116]. Поміж аналізованих ТГ він виокремив також групи назв житлових і господарчих будівель та їх частин. Для них важливими є такі диференційні ознаки: функція, форма, розмір, місце розташування, матеріал та ін.

У контексті синхронічного та діахронічного дослідження лексики на позначення народного побуту К. Д. Глуховцева у східнословобожанських говорах поряд із іншими виокремила ТГ назв житлових приміщень та їх частин, назв господарчих приміщень [86]. Диференційними ознаками для назв житла є: час побудови, якісні характеристики, постійність / непостійність проживання, особливості побудови, матеріал збудованого житла, спосіб розміщення у просторі. А для іншої ТГ вчена встановила такі диференційні ознаки: призначення, форма, спосіб побудови, матеріал.

У діалектології лексичну семантику місця як структурну частину іншої ТГ слів розглянула Т. О. Ястремська (пастуші номени гуцульського говору) [465]. Дослідниця проаналізувала назви місця (*nomina loci*), що позначають місця випасання, відпочинку, ночівлі худоби, доїння, місця, де худоба їсть, приміщення для пастухів, господарчі приміщення та їх частини.

Н. О. Єщенко презентує таку диференціацію номінацій місця і простору: назви водної стихії; орологічні назви (гора, могила); узагальнені назви простору; рівнинно-рельєфні найменування; назви лісових насаджень; номінації межових ліній простору; назви низин та гір; найменування будівель та їх частин; найменування дерев і кущів; назви неба та небесних світил та ін. Дане розрізнення має і специфічні (відповідно до матеріалу, сфери конкретного дослідження), й універсальні риси поділу простору [118, с. 94–105].

В ономастиці географічні назви та назви водних об'єктів вивчали Х. І. Зикань, О. А. Купчинський, З. О. Купчинська та ін. [135; 196; 197; 266].

З огляду праць, присвячених вивченню лексики на позначення простору як окремих терміносистем і як частини систем термінів різного фахового призначення, можемо підсумувати, що велику увагу цьому аспекту реалізації

просторової семантики приділено в діалектології, як частина вузькоспеціалізованих термінологій ці номінації були проаналізовані менш виразно.

Розглядаючи історію вивчення просторової семантики в граматиці та лексикології, відзначаємо, що іменники на позначення місця і простору в сучасній українській мові як єдина лексико-семантична парадигма малодосліджені. Поширеним є підхід, за якого проаналізовано номінації певного фрагмента простору (назви будівель, доріг, географічна термінологія та ін.) в синхронічному та діахронічному аспектах. Проте у дослідженнях за допомогою ТГ, які, безумовно, мають свої переваги, здебільшого не виокремлюють лексику за частиномовною ознакою й організують її за структурою, у якій назви місця, простору рідко ідентифікуються. Оскільки єдиного терміна на позначення місця, простору в цих працях не спостерігаємо, доцільно дослідити це питання окремо (див. підпункт 1.3).

Таким чином, у лінгвістичній літературі проблематика просторової семантики продуктивно розроблялася в граматиці, словотворі, діалектології, термінології, ономастиці. Спостерігаємо виразну необхідність краще дослідити її в лексичній семантиці сучасної української літературної мови. Для цього вбачаємо за необхідне окреслити сутність того, що є просторовою лексичною семантикою; за якими рисами здійснюватимемо ідентифікацію, відбір та класифікацію номінацій, що її мають; якого бачення лексико-семантичної структури локусів варто дотримуватися, аби вибудувати її.

1.2 Критерії виявлення й диференціації лексики з просторовою семантикою в сучасній українській літературній мові (ідентифікаційні та диференційні ознаки)

Лексична семантика назв просторовості великою мірою залежить від наукового та наївного, культурного та міфологічного розуміння світу, оскільки

в її основі лежать поняття «простір» та «місце» певного соціуму. Від усвідомлення їх архітекτονіки залежить правильність диференціації лексичної семантики згаданих номінацій у цьому дослідженні. Простір багатоаспектно реалізується у світі, його осмислення та репрезентація в мові – дуже багатогранні й складні. Тому важливо з'ясувати основні ідентифікаційні (розпізнавальні, детальніше див. у п.1.4) та диференційні (розрізнявальні, детальніше див. у п.1.4) риси просторового плану змісту і ознаки відповідного поняття. Для того, щоб попередньо оцінити обшир та характер досліджуваної лексики, критерії класифікації, а також сформулювати дефініцію єдиного терміна для номінацій місця і простору, слід з'ясувати **сфери й форми реалізації та можливі семантичні ознаки** цієї лексики. Для цього розглянемо, як ці аспекти, **параметри просторовості** висвітлено в лінгвістиці і підсумуємо основні їх вияви.

Питання характеристики простору стало важливим об'єктом дослідження ще на зорі зародження наук у філософії, праматері всіх галузей інтелектуального знання, і детально, глибоко вивчалось потім. Зокрема, було визначено такі характерні ознаки просторовості, які є фундаментальними для розуміння цього явища: сферичність та центрованість (моноцентричність і поліцентричність) простору; присутність меж (як особливої риси простору) та периферії; параметрів, координат (горизонтальний та вертикальний вимір); суб'єктивна орієнтованість за умовним об'єктом; здатність оточувати; здатність міститися в середині; здатність вміщувати; пов'язаність із суцим; самодостатність; цілісність; єдність; віддільність; відмінність; здатність до самопородження; вічність; безмежність; обмеженість; породження причини руху; діалектична єдність руху та статики; здатність розгортатися / згортатися; дискретність; потенціал віртуальності; взаємозалежність цілого і частин; фігурність; об'ємність; єдність особистого простору людини та простору універсуму; можливість існування як умовної моделі; тілесність; площинність; протяжність; віддаленість; можливість існувати у вигляді лінії; можливість

існувати у вигляді точки; поєднаність із часом; спрямованість; визначеність наповненням; конституювання цілого через наповнення місцями; протиставлення ідеального та матеріального; конкретність; субстанціальність; локалізованість; опозиція «верх» / «низ»; опозиція «центр» / «периферія»; опозиція «початок» / «кінець»; опозиція «правий» / «лівий»; визначеність просторовими параметрами: довжини, ширини, глибини; нерозрізненість; є умовою можливості сприйняття; суб'єктивність; істинність; зовнішнє сприйняття передбачає простір, а не створює його; призначення; вільність; символічність; впорядкованість; залежність від людини [14, с. 8–47; 15, с. 372–445; 16, с. 269–310; 17, с. 77–178; 32, с. 150–360; 104, с. 180–221; 145, с. 371–377; 146, с. 401–411; 215, с. 296–302; 276, с. 432–451; 277, с. 7–76; 287, с. 484–485; 426; 432, с. 10–29; 458, с. 47–150].

У мовознавстві дослідники різних лінгвістичних питань, пов'язаних із вивченням простору, так чи інакше використовували ці відомості загальнонаукового характеру, а також етнологічну та культурологічну інформацію.

Вчені по-різному виокремлюють риси просторовості в семантиці. О. С. Кубрякова, аналізуючи погляди А. Вежбицької, Р. Джекендофа, А. В. Кравченка, А. В. Запорожця, Б. Ландау, А. Я. Гуревича, М. Рікхета, Б. Гейне, У. Найсера та ін. на концепти місця, простору та речі, вказує на поступове формування (на основі особливостей зорового сприйняття) у людини двох автономних систем бачення світу: що-системи (ідентифікація, розпізнавання речей, об'єктів за принципом протиставлення фону та фігури) та де-системи (утворення орієнтаційних концептів: визначення відстаней, відносного розташування, диференціації місця предмета і його руху). Дослідниця зауважує про можливість поєднання обох підходів до бачення місця та простору у свідомості людини [189, с. 84–91]. При цьому концепт простору, на її думку, має ширшу мовну об'єктивіацію і гіперонімічний статус відносно концепту місця [189, с. 84]. Вважаємо аргументацію О. С. Кубрякової

обґрунтованою і погоджуємося з її твердженням, що ці системи бачення світу і справді об'єднують у собі усі важливі риси просторовості. Проте розглянемо й інші погляди.

До висновку про можливість поєднання підходів до розпізнавання просторової семантики за ознакою «форма» та за ознакою «орієнтація» можемо прийти, вивчивши результати досліджень багатьох мовознавців. Особливо, якщо врахувати: доведеним фактом є те, що відповідно до особливостей сенсорного сприйняття дійсності, простору останній є складним комплексним тривимірним утворенням [316, с. 53], у формуванні якого рівноважливими є і форма, і фон, і орієнтація [8, с. 5–10; 20, с. 15; 60, с. 163; 64, с. 104; 316, с. 53; 321, с. 18; 462, с. 48–50]. Це впливає на подальше формування уявлення людини про простір та словесних знаків у мові [2, с. 26; 64, с. 104; 77, с. 11; 186, с. 26–27; 206, с. 7–44, 125, 145, 175; 308, с. 8–17, 29; 423, с. 345–348; 341, с. 48].

Серед параметрів просторовості в семантиці на рівні когнітивної лінгвістики В. Г. Гак називає такі: а) типи просторів (точка – лінія – поверхня – об'єм), б) організація простору (центр / периферія, відкритий / закритий); в) позиції об'єктів та їх співвіднесеність (близько / далеко, ліворуч / праворуч тощо), г) напрям, орієнтація, координати; г) міра довжини, відстані, поверхні, об'єму тощо, д) сприйняття простору [79, с. 127–134]. Вчений наводить їх у рамках одного з двох важливих напрямів дослідження семантичних полів і переходів номінацій з одного поля до іншого. Орієнтаційний підхід до ідентифікації та класифікації назв простору підтримують І. П. Довбня [111], Д. І. Воронін [76, с. 53], Л. В. Романюк [310], С. І. Терехова [376, с. 14–22] (за базову семантичну модель визначення системи координат вона обирає формулу «я – тут – тепер» [376, с. 16–19, 70–73], яка також є предметом уваги у працях Е. Бенвеніста [328], Н. В. Курікової [198, с. 148, 150], П. Серіо [34], Ю. С. Степанова [349, с. 122–147], О. О. Тараненка [358, с. 67; 360, с. 92–136].

В. М. Богущкий, порівнюючи матеріал англійської, іспанської та української мов, що належить до різних частин мови та фразеології,

досліджував у національних мовних картинах світу мовні моделі простору. У рамках лінгвокультурології та лінгвокогнітології він виокремив дві універсальні моделі просторової орієнтації: **антропоцентричну** (з людиною в ролі точки відліку) та **геоцентричну** (поверхня землі є точкою відліку, нульовим рівнем), відзначив архаїчність міфопоетичного простору в уявленнях людини [41]. Дослідник розглядає окремі номінації урбанізованого простору, водних об'єктів, міфогенну топіку, особливу увагу приділяє питанню зміни лексику на позначення простору свого значення на непросторове.

Важливу думку щодо значення простору та його бачення висловлює В. В. Красних і, розглядаючи базові коди культури, що співвідносяться з архетипними уявленнями, у яких зафіксовано «наївні» уявлення про всевіт, виокремлює такі: соматичний (тілесний), просторовий, часовий, предметний, біоморфний, духовний. Послідовність їхнього розташування є тотожною послідовності їх появи у людській свідомості. Від першого до останнього, кожний наступний код увібрав у себе структуру та характеристику попереднього [182, с. 298–302]. Так ми бачимо в уявленні про простір тіло людини (пор. семантичні реконструкції «місця» у В. М. Топорова як утроби вагітної жінки [407, с. 89–99]), а у наступних кодах – метафоризацію простору. Просторова модель світу, отже, матиме таку структуру: 1) внутрішній світ людини (у тілесних межах – очевидно, фізичний); 2) фрагмент зовнішнього світу, що є його «власністю», входить в особистий простір (у межах витягнутої руки), утворюючи його особисту зону; 3) фрагмент зовнішнього світу, що виходить за межі особистої зони, але усвідомлюється як свій, рідний, близький (за його межами починається світ чужих); 4) фрагмент зовнішнього світу, що сприймається та усвідомлюється як чужий, далекий, ворожий. Структурування відбувається переважно у горизонтальній площині відповідно до опозиції свій / чужий (земля / країна, «цей» світ / «той» світ). Як прикордонну смугу рівних можливостей розглядає В. В. Красних «чисте поле» [182, с. 300–302].

Також наведені у В. В. Красних й інших дослідників опозиції є не випадковими, а даними від природи. Вони зумовлені розрізненням подразників на внутрішні і зовнішні. Принцип цього протиставлення переноситься й далі та накладається на іншу пізнану й засвоєну людиною інформацію: «я – поза я», «я – не я», «свій – чужий», «свій – ворог», «свій – інший», «центр – периферія» [321; 322; 76; 462; 60].

Дослідження опозицій «свій» / «чужий», «внутрішній» / «зовнішній» бачимо також у працях Ю. М. Лотмана [217, с. 175–183], В. Н. Романової [309], О. О. Селіванової [322], Ю. С. Степанова [343, с. 7–11; 344; 346; 348], О. В. Тищенко [383, с. 122–181], А. Д. Шмельова та І. Б. Левонтіної [204, с. 338–344; 448, с. 357–365; 449] та ін. [219, с. 239–245].

Питання такого окремого виду обрядового простору як будинок, а також його ознак вивчали А. К. Байбурін [24, с. 6–186; 25; 26, с. 38–193; 27, с. 3–123], В. В. Жайворонок [120, с. 189–190, 616–617], О. В. Тищенко [383, с. 124; 384], М. І. Толстой [386, с. 269–282] та інші дослідники [50, с. 72–167; 90, с. 62; 114, с. 241; 170, с. 16–72; 240, с. 212; 292, с. 40–171].

В. В. Жайворонок [120, с. 487–488; 121, с. 96–488], Ю. М. Лотман [217, с. 175–191], Т. М. Нікульшина [251, с. 9–15], В. Н. Романова [309], Д. Руденко [312, с. 129–167], Ю. С. Степанов [344; 346; 348, с. 95–122] та інші дослідники розглядали простір як такий, що розподіляється на матеріальний та уявний.

Таким чином, вивчивши бачення простору, висловлені у працях багатьох лінгвістів, можемо виокремити такі **сфери реалізації** просторовості в лексичній семантиці: матеріальний простір [62; 81; 82; 83; 133, с. 127–142; 134, с. 44; 201, с. 95–123; 214; 216; 239; 245, с. 5–11; 246, 3–15; 413] та віртуальний простір [24–27; 142; 165, с. 21–29; 203, с. 304–308; 248; 251, с. 9–10; 321; 343, с. 7–139; 348, с. 95–96; 383, с. 123; 386–404; 405–409; 436], що може бути «зовнішнім» / «внутрішнім», «своїм» / «чужим». До цього варто додати, що, за спостереженнями дослідників, вони можуть репрезентуватися у **формі** точки, лінії, перехрестя, простору, смуги, району, території, ділянки, центру, системи

координат, перешкоди, дороги, площини, місця, будинку, дворища, населеного пункту, краю, країни, світу та ін. (А. К. Байбурін [24, с. 25–123], З. М. Бичко [55], Л. М. Бойко [44], Д. І. Воронін [76, с. 53], Т. В. Громко [96], О. К. Данилюк [101], Н. О. Єщенко [118, с. 94–105], Я. В. Закревська [129, с. 28], Н. О. Замощина [132], Н. Ф. Клименко [157, с. 365–366], І. І. Ковалик [159, с. 6], Л. Б. Лебедєва [202, с. 93–97], Л. А. Моря-Міцик [244], О. О. Погрібна [280], І. М. Потапчук [285], Л. В. Романюк [310], Н. П. Сіденко [330], С. В. Сірик [331], Ю. С. Степанов [344; 346; 343, с. 7–11; 348] М. І. Толстой [400], Є. О. Черепанова [439], П. П. Чучка [443], С. В. Шийка [446] та ін.).

У сучасній українській літературній мові широко представлені на лексичному рівні такі важливі реалії матеріального простору, як: *космос* (галактики, зорі, планети, простори їх руху та ін.), *земля і її структура* (гідросфера, геосфера, атмосфера та ін.), *земля в картографії природної географії* (материки, острови, площини, зони, сторони, області світу, пояси, океани, моря, шельфи, рифи, западини, річки та ін.), *земля в картографії політичної та культурної географії* (країни, населені пункти, території господарського чи культурного значення та ін.), *земля (як поверхня) з погляду її топографії* (рельєф, гідрооб'єкти, територіальні об'єкти природного та антропогенного характеру, у тому числі: поля, ліси, сади, мости, дороги, поселення та ін.) [134, с. 21–270; 201, с. 95–123; 476, с. 80; 63; с. 9]. Освоєння наукових природничих знань широким загалом мовців значно збільшило й межі словникового складу сучасної української літературної мови на позначення місця та простору (у тому числі, матеріальних), у якій ці слова стали вже часто загальноживаними.

Людина є зануреною у реальну, дану їй природою дійсність, що визначає модель світу у її свідомості (універсальність ознак: центр, периферія; системи координат). Межа між матеріальним і уявним світами є місцем трансформації *зовнішнього* у *внутрішнє*, місцем постійного діалогу та інтенсивних

семіотичних процесів, може перебувати на різних його рівнях [217, с. 175–191]. Таким чином, ментальні світи накладаються на бачення реальності і здатні викривлювати її сприйняття людиною (з об'єктивного на суб'єктивне). Та варто відзначити навіть більшу роль впливу суб'єктивного людського на матеріальний світ. Людина здатна змінювати реальність через рушійну силу своїх бажань, ідей, задумів, хоча і будує свою ірреальність за зразком матеріальної дійсності.

У сучасній українській літературній мові віртуальний (уявний) простір на лексичному рівні репрезентовано у таких виявах віртуальності: міфологічного (О. С. Колесник [165, с. 21–76], Т. М. Нікульшина [251, с. 19], М. І. Толстой [386–399; 401–404], В. М. Топоров [409, с. 55–118; 408, с. 239–250; 405, с. 295, 300–308; 407, с. 13], Т. В. Цив'ян [436, с. 11, 28–58]), художнього (Г. Башляр [32, с. 150–176; 458, с. 47], В. Л. Іващенко [139, с. 326], Т. М. Нікульшина [251, с. 17], С. Б. Фоміна [422] та ін.), внутрішнього психологічного (Н. Г. Брагіна [48, с. 100–158], І. Ю. Давиденко [99], Я. В. Купіна [195] та ін. [28; 131; 238; 264; 283; 286; 307; 464]), наукового (В. Л. Іващенко [139, с. 326; 138, с. 155], Т. М. Нікульшина [251, с. 17], Г. Башляр [32, с. 150–176; 458, с. 47], Л. В. Романюк [310]), оніричного (О. А. Ткаченко [385], Г. Башляр [32, с. 150–153; 33, с. 357–360]), грального (Й. Гейзінгою [432, с. 10–40], комп'ютерних технологій (Н. В. Таценко [370; 371] та ін. [149; 317; 435], Ю. К. Онищенко [260]) простору. Можна лише припускати, що спонукає людину до творення альтернативного уявного простору: змагання з реальністю (зі страхом, чимось набридливим); форма пізнання нею усього, що вона осягає або про що здогадується; бажання творити; явище мімезису чи бажання комфорту тощо. Але фактом є те, що при цьому уявлення про матеріальний світ зазнає переінтерпритації.

Вчені також називають частково однакові, частково відмінні ознаки просторовості, реалізованої на рівні семантики. Просторовому плану змісту властиві такі ідентифікаційні риси у рамках «що-системи»: центр (він же – вісь

координат), периферія, межа (з точками переходу (перехрестями), шляхами сполучення просторів); спричиненість; специфікація; форма, фігурність, розмір, площинність / об'ємність; структурованість, впорядкованість, взаємозалежність цілого і частин, конституювання цілого через наповнення, означуваність через себе, інші об'єкти та явища дійсності; єдність мікрокосму та макрокосму, вільність; динамічність / статичність; здатність до доцентрових / відцентрових процесів); поєднаність із часом, субстанціальність, призначення; спосіб застосування, сфера використання; самодостатність; пов'язаність із суцим; здатність до самопородження; контактність; протяжність, а також – обов'язкова лексико-семантична реалізація, інтерпретація та осмислення в мові (А. К. Байбурін [24, с. 25–123], В. М. Богуцький [41], Д. І. Воронін [76, с. 53], В. Г. Гак [79, с. 127–134], К. Д. Глуховцева [86], О. М. Євтушок [116], Н. О. Замощина [132], Н. Д. Іванова [137], О. В. Кардашук [147], І. І. Ковалик [159, с. 6], О. С. Колесник [165], В. В. Красних [182, с. 298–302], О. С. Кубрякова [189, с. 84–91], І. Б. Левонтіна [204], Л. А. Моря-Міцик [244], Т. М. Нікульшина [251, с. 15], О. М. Присяжнюк [289], В. Н. Романова [309], О. О. Селіванова [322], В. М. Топоров [405, с. 295, 300–308; 407, с. 13; 408, с. 239–250; 409, с. 55–118], А. Д. Шмельов [449; 448] та ін.). На рівні де-системи вчені виокремлюють такі ідентифікаційні ознаки просторової семантики: орієнтованість, локалізованість (розташування); векторність (спрямованість), орієнтованість за умовним об'єктом; віддаленість; земний/ неземний, орієнтованість за тривимірною системою координат, за чотирма сторонами світу, відповідно до опозицій: верх / низ; низ / середина / верх; земний / неземний, той» / цей, початок / кінець; правий / лівий; близький / далекий, передній / задній, лівий / правий (З. М. Бичко [55], Н. М. Бобух [38], В. М. Богуцький [41], Л. М. Бойко [44], А. К. Байбурін [24, с. 25–123], Д. І. Воронін [76, с. 53], В. Г. Гак [79, с. 127–134], Я. В. Закревська [129, с. 28], О. С. Кубрякова [189, с. 84–91], Т. М. Нікульшина [251, с. 15], Л. С. Прокопович [291], В. Н. Романова [309], Л. В. Романюк [310], С. В. Сірик

[331], Ю. С. Степанов [343, с. 7–11; 344; 346; 348], В. М. Топоров [405, с. 295, 300–308; 407, с. 13; 408, с. 239–250; 409, с. 55–118]). Також дослідники розглядають такі диференційні ознаки просторовості: штучне/ природне походження, зовнішнє/ внутрішнє, постійність/ тимчасовість, параметричність, безмежність/ обмеженість; перервність/ неперервність, осяжність/ неосяжність, відкритість/ закритість; цілісність/ дискретність; наповнення/ пуста; матеріальність/ нематеріальність (ідеальність), реальність/ ірреальність, конкретність/ абстрактність; відокремленість/ спільність; відмінність; проникність/ непроникність, об'єктивність/ суб'єктивність, природний/ людський, освоєний/ неосвоєний, геоцентричність (точка відліку – поверхня землі)/ антропоцентричність (точка відліку – людина), природний/ штучний, індивідуальність/ колективність, залежність від людини, оціненість: добрий/ поганий, свій/ чужий (З. М. Бичко [55], Л. М. Бойко [44], Д. І. Воронін [76, с. 53], М. П. Годована [87], Л. М. Голіченко [88; 89], Н. О. Єщенко [118, с. 94–105], Т. І. Жила [122; 123], Я. В. Закревська [129, с. 28], Н. Ф. Клименко [157, с. 365–366], І. І. Ковалик [159, с. 6], Л. Б. Лебедева [202, с. 93–97], С. Б. Любарський [231; 232], Л. А. Моря-Міцик [244], Н. В. Піддубна [274], О. О. Погрібна [280], Л. С. Прокопович [291], Я. В. Просалова [294], В. Н. Романова [309], Л. В. Романюк [310], О. О. Селіванова [322], М. Г. Сенів [325], С. В. Сірик [331], В. М. Топоров [405, с. 295, 300–308; 407, с. 13; 408, с. 239–250; 409, с. 55–118;], П. П. Чучка [443], Т. О. Ястремська [465] та ін.

Лексика з просторовою семантикою може репрезентувати різні види простору, що охарактеризовані з різних боків за різноманітними блоками ознак. Саме тому так важливо для здійснення вивчення специфіки семантичної структури ЛСП локусів сучасної української літературної мови визначитися з основними критеріями дослідження, диференціації матеріалу. За допомогою з'ясованого списку ідентифікаційних ознак просторового плану змісту сформулюємо трохи далі дефініцію терміна та виокремимо номінації із джерел дослідження. Також обираємо критерії диференціації матеріалу. Розподілимо

цю лексику відповідно до ознак розпізнавання, організації простору та розташування (диференціації матеріальної / віртуальної субстанції за характеристиками реального / умовного, індивідуального / соціального, природного / соціокультурного маркування, з урахуванням типу простору, відповідно до площинної й об'ємної трихотомічних локалізацій: надземний, позаземний світ / наземний, земний світ / підземний світ; свій світ / проміжний світ / інший, чужий світ; універсальної просторової дихотомії: внутрішній світ / навколишній світ).

1.3 Термін «локус» та його дефініція

Розглянувши в попередніх підрозділах різні погляди багатьох вітчизняних та іноземних мовознавців (цій темі присвячено публікацію [230]), пов'язані з реалізацією просторової семантики в мові, зокрема на рівні лексики, спостерігаємо термінологічну різноманітність щодо позначення лінгвістичних та позалінгвістичних явищ з просторовою специфікою: 1) явище дійсності («локус» – Н. Г. Брагіна [48], О. Є. Левкієвська [203], О. В. Тищенко [384, с. 123], «місце» – О. О. Селіванова [321, с. 18; 322], О. В. Тищенко [384, с. 70], Є. С. Яковлева [462, с. 58]), 2) поняття («локус» – Н. В. Курікова [198, с. 151], «локалізатор» – Є. С. Яковлева [462, с. 58], «локативи» – Т. В. Цив'ян [436, с. 59], «місце», «простір», «космос», «всесвіт» – у філософії), 3) термін граматики («локатив», «локативна синтаксема»), 4) просторова семантика в широкому розумінні, як компонент диктуму пропозиції, ментальний виразник просторових параметрів ситуації, представлені в мові («локатив» – Л. В. Романюк [310]), 5) термін на позначення групи лексики («назви місця і простору» – Н. Ф. Клименко [157], «локативні номінативи», «локативні лексеми», «топос», «номінації топосу», «локус» – Н. О. Єщенко [118, с. 94–105], «локативи» – І. В. Корнейко [167], «назви місця», *nomina loci* – Л. М. Бойко [44], Я. В. Закревська [128; 129; 130], Н. О. Замощина [132], Т. О. Ястремська [465], «іменники з локативним значенням», «локативні

іменники-деривати» – Н. О. Замощина [132], «географічні терміни», «географічні апелятиви» – Т. В. Громко [96], Н. П. Сіденко [330], М. І. Толстой [400], П. П. Чучка [443], Є. О. Черепанова [439] та ін.). Просторовість називає «локалізацією» О. О. Селіванова [321, с. 18] та інші дослідники.

Переважає більшість авторів можуть використовувати у своїх працях одночасно кілька термінів, не даючи їх дефініцій, вживаючи їх як цілком зрозумілі й без додаткових пояснень. Їх розуміння формується на основі контексту. Таку тенденцію в лінгвістичній літературі деякі дослідники пояснюють комплексністю та специфічністю категорії простору [465, с. 223, 346].

Ця термінологічна різноманітність або іноді навіть і відсутність спеціального позначення для просторової лексики (використання описових конструкцій) спонукає нас запропонувати дефініцію єдиного терміна, якому властива мінімальна омонімічність.

Враховавши всі важливі ознаки просторовості та міру їх реалізації в лексичній семантиці природної мови, виводимо таку дефініцію.

Локус (від лат. **lōkus, i, m.** (plur. **loci** та **loca**) «місце»; «країна»; «розташування», «стан» [420, с. 307]) – це номінація, що позначає узагальнені / конкретизовані об'єкти / образи фізичної / ідеальної просторової дійсності.

Ці об'єкти або образи 1) мають центр та периферію, межі (як точки, лінії або аналогічні об'єкти переходу, комунікації між цими об'єктами), якими окреслюються; точки та шляхи контактування.

Вони 2) наповнені речами, істотами, явищами, подібними до себе за природою об'єктами-частинами, які структурують, орієнтують, означають, конституують, спеціалізують об'єкти-ціле, і диференціюють просторовість (як вміст і причину руху / статички складових) на простір-вміщення (внутрішній) та простір, що оточує об'єкти.

Вони 3) мають локалізацію (можуть змінювати своє положення) і внутрішню диференціацію відповідно до абсолютних та умовних параметрів

орієнтації відносно гео-, геліо-, аква-, атрибуто- та антропоцентричності оцінки; вимірювання субстанції за різними параметрами, що мислиться як незалежно від людини (природний світ), так і як зумовлена культурною діяльністю щодо її освоєння.

Ці об'єкти або образи 4) засновані на принципі вільності, цілісності, єдності та мають властивості енергійності та творення, на виокремленні в собі подібних до себе об'єктів та підвидів себе, що, як і будь-який просторовий об'єкт, а) прямують до своєї сукупності в цілому, б) є причиною творення просторового об'єкта, здатні стискатися та розширюватися (або простягатися), згортатися до речі, точки, образу й розгортатися до нескінченності взаємовміщуваних, здатних накладатися просторів у всесвіті (межею якого є лише межа людського пізнання, невідомість); пов'язані з часом.

Вони 5) мають: а) задум, призначення, мету себе, які корелюються відносно ідеї життя та смерті, відомості / невідомості, б) упорядкованість (відповідно до задуму, призначення); прямують до внутрішньої своєї специфічної досконалості та естетики; є виокремленими, самодостатніми та співпідпорядкованими в цілому.

Вони б) можуть оцінюватися у категоріях: сакральності / профанності, позитивності / негативності, безпечності / небезпечності, свого / іншого, близького / віддаленого, цього / проміжного / того, низу / середини / верху, істинного / уявного й умовного, суцього / несущого, космосу / хаосу (темрява, невідомість, невпорядкованість тотожна інакшій впорядкованості, антисвіт), першопростору / іншопростору (метою його створення є самоідентифікація першопростору), задоволення / тривоги та ін.

Також ці об'єкти або образи 7) можуть бути точкою, лінією, об'ємними або площинними (місцем, приміщенням, населеним пунктом, краєм, країною, світом, мати конкретні / неозначені форму та розмір.

Обов'язкова лексикалізація просторових об'єктів має риси етноцентричності та відбувається через механізми відчуження і присвоєння,

аналізу та синтезу, залежить від результатів перцепції, інтерпретації, символізування, звіряння отриманих результатів з когнітивним колективним досвідом конкретного народу. Їх семантиці властиві високий рівень образності, опис одного виду простору через інший. Субстанціальність як семантична характеристика найповніше передається у лексико-граматичному класі іменників.

Семантика локусів представляє різні сфери людського життя: наука, література, мистецтво, технології, комунікації, гра, вірування й обряди, міфологія, внутрішній світ людини, виробництво, промисли, будівництво, народне господарство, управління, побут та ін. Виведення дефініції терміна «локус» на основі ретельно проведеного аналізу теорії питання з виявленням ознак номінацій місця й простору та формуванням (за допомогою синтезу) їх основного переліку, виокремленням сфер та форм реалізації, критеріїв ідентифікації, відбору, класифікації, диференціації сприятиме підвищенню ефективності наступних лінгвістичних досліджень, присвячених лексиці з просторовою семантикою, яка представлятиме ці різні сфери.

1.4 Основні принципи та методологія дослідження. Структурна характеристика ЛСП локусів відповідно до теорії лексико-семантичного поля

1.4.1 Специфіка застосування лексико-семантичного поля в дослідженні локусів сучасної української мови

Дослідження лексико-семантичної структури локусів сучасної української літературної мови є важливим для сучасної лінгвістичної науки. Масштабне поняття, що стоїть за парадигмою плану змісту номінацій, досі розглядалося в окремих частинах свого спектра [95, с. 81], й тому існує об'єктивна необхідність узагальнення знань про семантику просторовості в мовознавстві. Найкраще і найдоступніше вона представлена у формі парадигми лексичних одиниць, що об'єднані між собою певними зв'язками (Л. М. Васильєв [57,

с. 126–133], З. Н. Вердієва [67, с. 4–5], С. П. Денисова [105], Р. І. Дудок [113, с. 26], М. О. Кронгауз [187, с. 152, 182], О. С. Кубрякова [190, с. 366], Е. В. Кузнєцова [193, с. 33], Л. А. Лисиченко [207, с. 121–125], С. В. Семчинський [324, с. 139], Ю. С. Степанов [347], Уфімцева [416, с. 10, 14, 72; 417], Д. Н. Шмельов [450, с. 128–186; 451, с. 103–155; 452, с. 183–208], Л. В. Щерба [456]). Методом, який дозволяє повно та докладно вивчити парадигму локусів зі з'ясуванням її специфіки, є **метод лексико-семантичних полів**. (Питанню його використання для дослідження лексико-семантичної структури локусів сучасної української літературної мови присвячено нашу публікацію [223].) Розглянемо особливості й переваги такого формату дослідження.

Про закономірність семантичних зв'язків між мовними одиницями і про системний характер лексики писали Ю. Д. Апресян [11, с. 216–315], Н. Д. Арутюнова [20, с. 15–26], Л. Вайсгербер, Л. М. Васильєв [57, с. 126–133; 58; 59], В. С. Ващенко [61], З. Н. Вердієва [67], А. Йоллес, С. Д. Кацнельсон [151; 152], І. М. Кобозєва [158, 98–105], М. П. Кочерган [175, с. 265–269; 176, с. 282–284; 177; 178], М. О. Кронгауз [187, с. 157–182], Е. В. Кузнєцова [193, с. 30–58], Л. А. Лисиченко [207, с. 121–125], Л. О. Новіков [253, с. 259], О. О. Потебня, М. М. Покровський, Й. Трір, В. Порциг, Ч. Філмор, Б. А. Плотніков [279, с. 123–151], Н. О. Реєнт [304], С. В. Семчинський [324, с. 139–143], О. О. Тараненко [357–360; 363; 365–368], Г. А. Уфімцева [416; 417], Ф. П. Філін [418], Д. М. Шмельов [450, с. 128–186; 451, с. 103–155; 452, с. 183–208], Г. С. Щур [457] та ін. ([6; 49; 272; 296; 479; 339; 235]). Елементи підходу вміщено ще у В. Гумбольдта і Г. Остгуфа, Б. Снелля.

На думку М. П. Кочергана, ця системність є синтезом основних смислових елементів та їх зв'язків і може бути названа синтезувальним, інтегрувальним рівнем. Вона є відкритою й постійно поповнюється новими одиницями внаслідок того, що лексика є ділянкою, яка пов'язує мову з об'єктивною дійсністю та суспільством [324, с. 36; 362, с. 284]. Лише в лексико-семантичній

парадигмі мови визначається цінність кожної номінації, відповідно до її місця в семантичному просторі. Ця цінність полягає в значеннєвості лексичної одиниці [176, с. 283]. А. П. Загнітко зазначає, що «Семантичне поле відображає насамперед не побутові зв'язки між феноменами самої дійсності, а стійкі логічні (семантичні) зв'язки між смислами» [127, с. 125]. Через структурованість лексико-семантичної парадигми за допомогою семантичних зв'язків, об'єднальних та диференційних сем кожна одиниця словникового складу мови виявляє як індивідуальність свого змісту, так і потенціал інтеграції в межах системи [95, с. 15–16; 418, с. 533]. Метод ЛСП відображає найбільш точно певний фрагмент лексико-семантичної системи мови та є одночасно й методом дослідження, і способом опису матеріалу (М. О. Кронгауз [187, с. 158–159], Л. А. Лисиченко [207, с. 122]). У лінгвістичній літературі цей метод детально описаний багатьма дослідниками. Тому можемо узагальнити його характеристики й виробити єдиний погляд на нього.

ЛСП мислиться як сукупність лексичних одиниць та їх значень [192], ієрархічно розташованих у лексико-семантичній парадигмі, є явищем мовної, а не позамовної сфери, категорією лінгвістичною, а не понятійною, асоціативною [176, с. 282; 324, с. 141–142; 457, с. 162]. І. М. Кобозєва визначає його «як сукупність одиниць мови, поєднаних спільністю змісту і відображаючих понятійну, предметну або функціональну схожість позначених явищ» [158, с. 99]. Лексико-семантична структура розглядається як сукупність взаємоузгоджених систем у межах масштабніших макросистем [207, с. 122]. Ці номінації становлять не хаотичне явище, а групи, об'єднані спільною семантичною ознакою, і розрізнені за диференційними (ознаками) [95, с. 17; 107; 141]. Ю. С. Степанов так пояснює сутність диференційної та інтегральної ознак: «...диференційні ознаки відрізняють один елемент від іншого і окреслюють його місце у системі, а інтегральні ознаки ніби наповнюють це місце зсередини і створюють кожен елемент окремо як такий» [349, с. 42–43]. ЛСП є складною структурною організацією. Значення слів у цій структурі

зазнають взаємовпливу, об'єднані між собою семантичними зв'язками. Поля можуть бути пов'язані не тільки із синхронією, а й з діякронією [308, с. 136]. Темпи зміни лексики залежать від характеру екстралінгвістичних факторів або структур, з якими вони співвіднесені [308, с. 137–140; 457, с. 193].

ЛСП – складне за своєю внутрішньою організацією. У середині поля містяться підгрупи різного ступеня складності, які об'єднані ієрархічними зв'язками [10, с. 43; 20, с. 21; 308, с. 138; 416, с. 4, 35]. Насамперед у ньому виокремлюється ядро, до якого належать слова, що найбільш повно виражають сутність поля [207, с. 123; 308, с.121; 416, с. 7, 13]. В основі ЛСП лежить якась лексико-семантична одиниця, навколо якої групуються найближчі слова [207, с. 123; 324, с. 142; 461, с. 21]. Також є погляд, за яким воно об'єднане спільністю змісту, тобто його конституенти мають спільну частину в тлумаченні (Л. М. Васильєв [58, с. 108]; І. М. Кобозєва [158, с. 99], М. О. Кронгауз [187, с. 158], Б. А. Плотніков [279, с. 138], Ф. П. Філін [418, с. 525]). Про об'єднання конститuentів у семантичних підгрупах навколо спільної архісеми веде мову і Ж. В. Краснобаєва-Чорна [181, с. 45–46]. Другий погляд вважаємо коректнішим, оскільки спільна частина плану змісту лексичних одиниць далеко не завжди виражена одним або кількома репрезентантами. Навколо ядра розміщені віддаленіші номінації аж до периферії, де перебувають значення okazіональні, образні переосмислення, що можуть належати й до інших ЛСП (З. Н. Вердієва [67, с. 5]). Номінація, завдяки своєму значенню може входити до різних ЛСП [207, с. 122], внаслідок присутності в ньому певного набору сем [279, с. 66]. І оскільки семантиці властива рухливість, цей набір може бути визначено по-різному (Е. В. Кузнєцова [193, с. 35], П. Ю. Гриценко [95, с. 15]).

Ідея розбиття лексичного складу на різні групи, що представляють самостійні підсистеми, реалізована у властивості ЛСП як макрополя бути внутрішньо диференційованим не лише на ядро та периферію, а й на мікрополя, що репрезентують його деталізацію і також мають структурну будову [10, с. 43;

20, с. 21; 158, с. 98; 308, с. 138; 416, с. 4, 35]. Це явище зумовлює багатомірність ЛСП [207, с. 123]. Л. М. Васильєв [57, с. 127; 58, с. 108–111], П. Ю. Гриценко [95, с. 84–85], М. О. Кронгауз [187, с. 158–182], Л. А. Лисиченко [207, с. 121–125], В. Н. Прохорова [296], С. В. Семчинський [324, с. 142], Ф. П. Філін [418, с. 526–529], Д. М. Шмельов [451, с. 103], та інші дослідники в складі макрополя виокремлюють також менші структурні утворення: ТГ, ЛСГ, лексико-граматичні групи.

М. П. Кочерган вважає, що ЛСП внутрішньо диференційоване на ЛСГ, які далі поділяються на синонімічні, антонімічні, конверсивні, гіпонімічні об'єднання [176, с. 283]. Л. О. Новіков називає ЛСГ видом лексико-семантичних категорій [253, с. 187]. П. Ю. Гриценко описує номінації, що утворюють лексико-семантичну парадигму, репрезентацією цілісності якої в мові є існування загальної назви, що відповідає узагальненому поняттю про об'єкт позначення. Цій назві підпорядковані спеціальні назви, що об'єднані в низку опозицій, мікропарадигм на основі спільних диференційних ознак денотатів [95, с. 16–17]. С. В. Семчинський вважає, що для розмежування ТГ та ЛСГ недостатньо підстав [324, с. 142]. До ТГ належать слова різних частин мови, що пов'язані спільним відрізком дійсності. У них перевага надається «денотативному компонентові» [71] значення [207, с. 122; 324, с. 142; 450, с. 130–131; 451, с. 104]. Внаслідок цього таке об'єднання слів є реєстром певної частини лексики, для якої релевантними є не лексико-семантичні зв'язки в середині парадигми, а пов'язаність денотатів у позамовній дійсності. Тому між конститuentами таких систем спостерігають переважно гіпонімію. Докладно цей погляд висвітлено в працях Ф. П. Філіна та С. В. Семчинського [418, с. 526–527; 324, с. 142]. ЛСГ Л. А. Лисиченко визначає як фрагмент ЛСП, що певним чином обмежений і визначений. На її думку, елементи ЛСГ чіткіше виражені й мають складніші семантичні зв'язки [207, с. 124–125]. У межах ЛСГ спостерігається своя ієрархія семантичного чергування, свої ядро і периферія [416, с. 7; 207, с. 124; 418, с. 527–533; 461, с. 16–22]. Поряд ідеться і

про мікрополе як масштабніший складник ЛСП. Оскільки ЛСГ дозволяє детальніше висвітлити сигніфікативні характеристики лексики, у дослідженні перевагу надаємо більше лексико-семантичному, ніж тематичному підходу до організації матеріалу в структурі лексико-семантичної парадигми. Тематичну диференціацію також враховуємо. Тому розгляд значень у лексико-семантичній парадигматиці доцільніше проводити у ЛСП як макроструктурі та в мікрополях, у ЛСГ і в дрібніших структурних їх рівнях як його частинах. Деякі дослідники розглядають як макроструктури синонімічні ряди, списки парних протиставлень (Л. М. Васильєв [57, с. 128–133], М. П. Кочерган [176, с. 283], В. М. Русанівський [315, с. 226], С. В. Семчинський [324, с. 142], Ю. С. Степанов [349, с. 47]), Г. С. Щур [457, с. 212–219, 34], Г. М. Яворська [461, с. 16]. Такий підхід зумовлений властивістю семантичних парадигматичних зв'язків розширювати лексико-семантичну структуру [324, с. 141].

ЛСП осмислене в лінгвістиці досить неоднозначно. Застосування методу відносно кожної конкретної мети того чи того дослідження зумовлює його відмінність, варіативність і специфічність у кожному конкретному випадку. Особливістю його є те, що внаслідок варіативності бачень ЛСП, дослідник залежно від поставлених мети, завдань та характеру матеріалу, має можливість незначною мірою корегувати цей метод. Така специфіка ЛСП є сприятливою для глибокого аналізу певної ділянки лексики, об'єднаної подібним планом змісту.

План змісту лексичних одиниць, що належать до ЛСП, проходить етапи виокремлення, ототожнення й класифікації [20, с. 15], внаслідок чого він ідентифікується [20, с. 22; 416, с. 7]. А отже, описуючи лексико-семантичну структуру парадигми локусів, також характеризуємо й індивідуальне місце семантики слова в загальній системі просторових лексичних значень [95, с. 15–16]. У нашій роботі приймаємо за основу дослідження лексики диференціацію структури ЛСП на ядерну й периферійну частини, а також на субрівні, що

представлені меншими, проте нерідко самодостатніми парадигмами, які також мають свою внутрішню лексико-семантичну ієрархію конститuentів.

Оскільки великий кількісний обсяг локусів не дозволяє в дослідженні докладно розглянути кожну номінацію, з метою оптимізації опису матеріалу застосовуємо прийом його репрезентації в роботі у вигляді груп лексичних одиниць, об'єднаних у синонімічні, гіпонімічні ряди з додатковою їх кореляцією за протиставними та меронімічними зв'язками, які в семасіології також розглядають як рівні лексико-семантичної структури [176, с. 283; 349, с. 47].

Опис лексики через семантичні зв'язки – важлива складова дослідження. І. М. Кобозева серед основних характеристик ЛСП – взаємозалежність і взаємовизначальність лексем, відносна автономність поля; неперервність позначення змістового простору поля; взаємозв'язок семантичних полів у межах усієї лексичної системи, – констатує наявність системних семантичних зв'язків (кореляцій) між його складниками [158, с. 99; 187, с. 191–198]. Ф. П. Філін теж наголошує на важливості лексико-семантичних зв'язків у ЛСП [418, с. 529–532]. Зв'язки між значеннями слів у ЛСП або поєднують між собою елементи всередині найрізноманітніших за змістом великих структур, або представляють кореляції, специфічні для певної понятійної сфери. У схожості слів за одними ознаками, і протиставленні за іншими полягає сутність парадигматичних зв'язків у лексиці [193, с. 33].

Семасіологи називають декілька видів таких зв'язків. Найважливіші з них: синонімія, антонімія, гіпонімія, меронімія [187, с. 181–182]). Синонімія – (від гр. *συνώνυμία* – однойменність) тип семантичних зв'язків мовних одиниць, що полягає у повному чи частковому збігові їх значень (слова – синоніми) [254, с. 446; 20, с. 26]. Антонімія – тип семантичних зв'язків лексичних одиниць, які мають протилежні значення (слова – антоніми) [20, с. 26; 252, с. 35]. Гіпонімія – семантичне відношення між загальним і частковим поняттями. Слово із загальним значенням називається гіперонімом, а з частковим – гіпонімом. У

одного гіпероніма може існувати декілька гіпонімів [8, с. 21; 187, с. 177]. У меронімії (зв'язок «частина – ціле») зіставляються не родові і видові поняття, а назви цілого і назви частин [187, с. 181].

ЛСП слід називати не лише множину слів, але і їх семантичний опис, зроблений за особливою схемою. Одним із таких є визначення основних смислів для тієї чи тієї парадигми, внаслідок аналізу основних семантичних ієрархічних зв'язків між лексичними одиницями, зіставлення семантики, яке використовуємо в цій роботі [95, с. 15–16; 187, с. 134; 247, с. 115; 349, с. 39; 253, с. 117; 416, с. 55]. Основними у ньому є поняття інтегральної і диференційної ознак. Інтегральною семантичною ознакою є певний зміст, що організовує ЛСП (спільний для всіх слів цього поля). До складу ЛСП повинні бути внесені всі лексичні одиниці, які містять його у своєму тлумаченні. Як диференційні ознаки розуміють ті змісти, які властиві лише для слів, і за допомогою яких значення слів конкретного ЛСП можуть бути розрізнені. Мінімальним описом поля буде така низка ознак, за якої усі лексичні одиниці є диференційованими (крім абсолютних синонімів) [187, с. 159], тобто семантику слів описано з точністю до їх відмінності. Максимальним семантичним описом є такий, за якого низки ознак (разом з інтегральною) використані не лише для того, щоб відізнати слова, але і повністю їх охарактеризувати. Тоді повний семантичний опис значень слів – це низка їх змістів (сем) [187, с. 161]. У семасіологічній літературі виявляємо багато варіантів терміна «сема»: «семантична ознака», «частина значення» [207, с. 78], «вихідні семантичні одиниці», «компонент», «семантичний параметр», «функція» [351, с. 439], «мінімальні, не самотійні елементи плану змісту» [279, с. 65–66; 416, с. 9], «семантичний множник» [187, с. 133]. Проте переважна більшість дослідників використовує саме номінації «сема» та «семантична ознака» (П. Ю. Гриценко [95, с. 14–15]; В. В. Жайвонок [121, с. 103], М. О. Кронгауз [187, с. 133]; М. В. Нікітін [247, с. 27], Л. О. Новіков [253, с. 116–119], О. О. Селіванова [21; 107; 141], С. В. Семчинський [324, с. 109], О. О. Тараненко [366, с. 530],

Г. А. Уфимцева [416, с. 28]). Зважаючи на їх поширеність, ці терміни також будемо використовувати у роботі.

Щодо видів сем і способів їх диференціації в мікроструктурі плану змісту лексичної одиниці та щодо потенціалу семантики номінацій вступати в системні лексико-семантичні зв'язки існує кілька підходів у мовознавстві. Перший із них полягає у виокремленні в мікроструктурі значення інтегральної семантичної ознаки або архісеми (найзагальнішої в цій структурі) та диференційних сем (які містять специфічну інформацію про значення) або гіпосем [21; 85; 107; 253, с. 116–119], гіперсема та гіпосема в М. В. Нікітіна [247, с. 29, 115]. Відповідно до іншого підходу, мікроструктура плану змісту розглядається як сукупність сем з різною мірою абстрактності та пов'язаності з лексичною системою мови, з різним ступенем залученості до тих чи інших парадигматичних чи синтагматичних зв'язків [158, с. 99; 193, с. 34–35; 324, с. 141; 418, с. 533]. Зокрема, В. Г. Гак та С. Д. Кацнельсон диференціюють значення слова на архісему, диференційні та потенційні семи [Цит. за: 247, с. 28]. М. П. Кочерган структурує план змісту на класему, архісему, диференційну, інтегральну, потенційну, градуальну семи [175, с. 387–388]. С. В. Семчинський говорить про загальну (категоріальну), інтегральну, диференційну та потенційну семантичні ознаки [324, с. 109]. А Г. А. Уфимцева, розрізняє такі ознаки: семантична категорія, субкатегорія, лексико-семантична парадигма [416, с. 84]. Е. В. Кузнецова називає такі види сем: граматичні, лексико-граматичні, категоріально-лексичні, диференційні та потенційні, емоційно-оцінного та стилістичного характеру. Більшість семантичних ознак – лексичні [193, с. 35]. Категоріально-лексичними є найзагальніші із них, або основні. Менш загальні та підрядні семи називаються залежними, або диференційними (вони підпорядковані категоріально-лексичним семантичним ознакам, уточнюють, конкретизують їх, зберігають у собі особливості семантики, задають індивідуальність номінацій [193, с. 34–35]). «Потенційні» семи не усвідомлюються як суттєві в ізольованому розгляді слова, але вони

можуть актуалізуватися у вторинних значеннях лексеми або в окремих її вживаннях [193, с. 35].

Як бачимо, другий погляд на диференціацію мікроструктури плану змісту є деталізованішим. З цієї причини вважаємо його більш зручним для опису лексико-семантичної організації. За основу обираємо концепції М. П. Кочергана (частково), Е. В. Кузнецової, С. В. Семчинського. Сему виокремлюють у результаті абстрагованої діяльності свідомості у цілій сукупності предметів або понять, шляхом їх аналізу та зіставлення [416, с. 55]. При цьому ознака може виконувати одночасно дві протилежні ролі: інтегральну (інтегральна сема) – об'єднувати лексичні одиниці в ті чи інші сукупності, групи; і диференціальну (диференціальна сема) – розрізняти їх [279, с. 62–63]. Семи, з яких складається вміст лексичних значень слів, співвідносяться з ознаками відповідних понять. Ознаки понять, у свою чергу, відображають ознаки реальної дійсності, тому семи у своїй основі мають позамовну природу [95, с. 17; 193, с. 33] і передають структуру мовної картини світу.

1.4.2 Додаткові методологічні підходи (методи компонентного аналізу, описовий, суцільної вибірки, елементи кількісних підрахунків)

Засвоєні людиною особливості довкілля (відповідно до специфіки індивідуального сенсорного сприйняття світу, прагматичної з ним взаємодії та перейняття людиною мовно-культурного колективного досвіду суспільства) реалізовані в мові й характеризують просторову лексичну семантику [332; 466; 467; 469; 470–474; 477; 478; 480; 481; 484; 486]. Це виражено в інтегральних та диференційних семантичних ознаках локусів, з яких побудована досліджувана парадигматична структура.

З'ясування інтегральних та диференційних семантичних ознак безпосередньо пов'язане з визначенням структури значень номінацій, а отже, з **методом компонентного аналізу**, який ставить це за свою мету (З. Н. Вердієва [67, с. 4–10], І. М. Кобозєва [158, с. 109–122], М. П. Кочерган

[175, с. 386], Е. В. Кузнецова [193, с. 36–45], М. В. Нікітін [247, с. 31–35], Б. А. Плотніков [279, с. 199–209], О. М. Рудяков [313, с. 10–17], С. В. Семчинський [324, с. 109–110]). Він полягає у виокремленні семної структури значення. У більшості досліджень використовують лише елементи цього методу [461, с. 13]. На думку М. В. Нікітіна, компонентний аналіз не може бути системнішим за дійсність на відповідних ділянках [247, с. 35]. Виявлення сем може бути здійснене за допомогою власної інтуїції, семантичних зіставлень слова з іншими, близькими за значенням словами [187, с. 134], у процесі чого осмислюють семи, що диференціюють значення. Проте вичерпне виявлення компонентів слів у такий спосіб потребує багато часу і приховує у собі небезпеку помилок, зумовлених суб'єктивністю, у більшості випадків, інтуїції [76, с. 4–10; 158, с. 109–122; 193, с. 36–45; 279, 199–209; 313, с. 10–17]. І тому звертання до одномовних тлумачних словників, у основі яких лежить праця лексикографів-професіоналів, є логічним. Адже важливість словникових матеріалів, які становлять емпіричну базу сучасної семасіології, загальноновизнана [349, с. 36]. З допоміжною метою будемо використовувати елементи компонентного аналізу.

Аналіз за допомогою методу ЛСП передбачає два типи відбору та організації складових: з урахуванням частиномовної ознаки та без неї (Л. М. Васильєв [58], З. Н. Вердієва [67], І. М. Кобозєва [158, с. 106], Л. А. Лисиченко [207, с. 122], Б. А. Плотніков [279, с. 140], Н. О. Рєєнт [304], Б. А. Серебряніков [308], Г. С. Щур [457], Г. М. Яворська [461] та ін.). Аналіз, здійснюваний у рамках структурування парадигми лексики, стає значно продуктивнішим за існування лімітації у відборі матеріалу відповідно до його належності до однієї з частин мови. Тому обмеження у відборі досліджуваних одиниць за цією ознакою є необхідним фактором, згідно з яким була виокремлена частина лексики, що буде проаналізована в цій праці. Як уже було зазначено вище, такі частини мови як прикметники, прислівники, прийменники вивчалися в роботах інших лінгвістів. Але системно семантика просторовості

іменників іще не була предметом розгляду в українському мовознавстві. Крім того, іменники мають субстанціальний план змісту, а субстанція (інакше – наповнення) є основною характеристикою феноменології понять «місце», «простір», які репрезентовані в семантиці досліджуваних одиниць [126, с. 29–34; 356, с. 28, 320; Цит. за: 187, с. 108].

Одиницями лексичної системи мови є номінації або кількаслівні композити (у тому числі, іншомовного походження [337]), які мають структуровані за мінімальними компонентами значення [137; 157; 176, с. 282; 207; 324, с. 99, 257; 416, с. 9–11, 34]. Ці значення, пов'язані з денотатом, поняттям, явищем позамовної дійсності, а також із формою вираження. Це питання вивчали А. О. Білецький, Л. М. Васильєв [57, с. 36–125], В. В. Жайворонко [121, с. 100–104], Т. Р. Кияк [156], М. П. Кочерган [175, с. 428], О. С. Мельничук [241], М. В. Нікітін [247, с. 23–35], Л. О. Новіков [253, с. 71–119], О. О. Потєбня, С. В. Семинський [324, с. 29–36, 98–111], О. О. Тараненко [362, с. 284–286], Д. М. Шмельов [452, с. 55–58] та ін. На основі відношень між лексичними значеннями з урахуванням мінімальних семантичних одиниць ґрунтується лексико-семантична парадигма мови.

Специфіка лексико-семантичної парадигми закладена, зокрема, у таких явищах: у семантичних парадигматичних зв'язках між одиницями лексико-семантичної системи (П. Ю. Гриценко [95, с. 15–16], І. М. Кобозєва [158, с. 98], Ф. П. Філін [418, с. 533], Д. Н. Шмельов [452, с. 103–208]); у явищах полісемії (Л. М. Васильєв [57, с. 142–151], В. С. Ващенко [61, с. 361], В. В. Виноградов [70, с. 4–29; 69, с. 162–189; 71], М. П. Кочерган [175, с. 176–177, 269–273; 177; 178], Л. А. Лисиченко [207, с. 20–52], М. В. Нікітін [247, с. 35–61], Л. О. Новіков [253, с. 189–209], В. М. Русанівський [315, с. 63–77], С. В. Семчинський [324, с. 109], О. А. Стишов [354], Н. П. Тропіна [410, с. 140], Г. А. Уфімцева [416, с. 24–33], Д. Н. Шмельов [451, с. 103–155; 452, с. 68–130] та інші дослідники [475; 482]), метафоричних і метонімічних переносах (Л. А. Лисиченко [207, с. 40–41], Л. О. Новіков [253, с. 195–203],

С. В. Семчинський [324, с. 143], О. О. Тараненко [365, с. 432; 361, с. 191; 363], Д. М. Шмельов [452, с. 105]) (цій темі присвячено наші публікації [221; 222; 227; 229]); а також у здатності значення за різними мінімальними семантичними одиницями (семами), що формують його структуру, входити одночасно до кількох лексико-семантичних парадигм [121, с. 99; 207, с. 122; 279, с. 66]. Зазначене характеризує мову, як складну багатоаспектну систему, що зберігає потенціал розвитку і яку неможливо дослідити за одним критерієм.

Важливою особливістю лексико-семантичної структури локусів є явище полісемії, виражене в існуванні кількох просторових значень одного слова або в утворенні внаслідок процесів семантичної деривації у номінаціях з непросторовим планом змісту додаткових (вторинних) просторових планів змісту (В. В. Виноградов [70, с. 4–29], П. Ю. Гриценко [95, с. 58–59], М. П. Кочерган [175, с. 269–273], Л. А. Лисиченко [207, с. 20–52], М. В. Нікітін [247, с. 35–38], Л. О. Новіков [253, с. 189–203], С. В. Семчинський [324, с. 139], Ю. С. Степанов [349, с. 46], Н. М. Сухарина [108], В. М. Телія [372], Г. А. Уфімцева [416, с. 24–33], Д. Н. Шмельов [452, с. 91–130] та ін. [160; 468; 475; 482; 483]). «В однозначному слові ономатемне (номінативне) значення зводиться до змісту його єдиного значення, що узагальнює конкретні вживання цього слова» [193, с. 31]. Але слово може мати багато значень [338; 410; 416; 455; 456]. Адже слово прагне одночасно до однозначності й розвитку в його семантичній структурі різних лексичних значень [315, с. 63], що є результатом універсальної суперечності у мові, яка полягає в її тяжінні одночасно до консерватизму і до власного саморозвитку, оновлення свого лексичного складу [364, с. 377]. Використання в конкретному контексті того чи того значення багатозначного слова чи їх відтінка дає можливість вести мову вже не про слова, а про словоформи [368, с. 565–568]. У нашому дослідженні збережено маркування значень та відтінків багатозначного слова (напр.: *дім1, поселення2*) та омонімів (*околиця1, дача2*) відповідно до їхнього джерела.

Варто відрізнити полісемію й омонімію. Демаркація першої – складне

завдання [247, с. 37]. Поняття полісемії засноване на ідеї дискретності різних значень, проте існує також і принцип дифузності значень багатозначного слова (Д. М. Шмельов) [452, с. 77; 187, с. 152; 91].

Урахування частотності та важливості лексики для мовця також грає істотну роль у аналізі лексико-семантичної структурної організації локусів [279, с. 184; 324, с. 143]. Застосування **елементів кількісних підрахунків** дає змогу встановити пропорційність кількісного наповнення структурних рівнів лексико-семантичної парадигми. Формування діаграм сприяє наочності виокремленої структури локусів. Вони демонструють внутрішньоструктурні співвідношення різних рівнів в ЛСП.

У роботі використовуємо опис семантики, який є в лексикографічних джерелах, оскільки саме тлумачення містить інформацію, необхідну та достатню для з'ясування лексико-семантичної структури локусів, а важливість словникових матеріалів, що утворюють емпіричну базу сучасної семасіології, загальноновизнана [349, с. 36]. Використовуємо **метод суцільної вибірки** для виокремлення досліджуваної лексики. Якщо ж практика вживання засвідчує існування семантики, яка не окреслена словниковою дефініцією, це означає, що відбувся процес неологізації [187, с. 143]. Тому лексикографічні дані вважаємо за первинні в нашому дослідженні. За допомогою методів ЛСП та **описового результати** здійсненого аналізу представлено в роботі.

Усе розмаїття нюансів наведених методів ще раз свідчить про надзвичайну складність семантичних досліджень. Таким чином, аналіз частини лексико-семантичної системи, що виражає поняття «місце», «простір», можемо продуктивно здійснити за допомогою методу ЛСП, методу суцільної вибірки, описового методу, елементів методу компонентного аналізу, елементів кількісних підрахунків.

Висновки до розділу 1

Вивчивши історію представлення в різних лінгвістичних працях багатопланової реалізації просторовості та розглянувши різні терміни на її

позначення, відзначаємо широту та відмінність її бачень; домінування тематичного ракурсу дослідження (переважно певного фрагменту простору), у якому, здебільшого, не виокремлюють лексику за частиномовною ознакою й організують її за структурою, у якій назви місця, простору рідко ідентифікуються; а також спостерігаємо відсутність єдиного терміна на позначення номінацій з просторовим планом змісту. З огляду на термінологічну різноманітність щодо позначення лінгвістичних та позалінгвістичних явищ з просторовою специфікою, на тенденцію використання мовознавцями одночасно кількох термінів (переважно, не даючи їхніх дефініцій), як цілком зрозумілих, або навіть на відсутність спеціального позначення для просторової лексики, вважаємо за доцільне дослідити це питання окремо та запропонувати дефініцію єдиного терміна для назв місця і простору, якому властива мінімальна омонімічність.

Враховавши всі важливі ознаки просторовості та міру їх реалізації в лексичній семантиці природної мови, виводимо таку дефініцію. **Локус** (від лат. **lōkus, i, m.** (plur. **loci** та **loca**) «місце»; «країна»; «розташування», «стан») – це номінація, що позначає узагальнені / конкретизовані об’єкти / образи фізичної / ідеальної просторової дійсності. Ці об’єкти, образи мають низку характеристик, виявлених нами на основі аналізу та синтезу властивостей, що виокремлені в мовознавстві, а також у інших галузях науки. Їх важливо враховувати при відборі, класифікації, диференціації локусів. Обов’язкова лексикалізація просторових об’єктів відбувається через механізми відчуження та присвоєння, аналізу та синтезу, залежить від результатів перцепції, інтерпретації, символізування, звіряння отриманих результатів з когнітивним колективним досвідом конкретного народу. Максимально ефективно локуси реалізовані в лексико-граматичному класі іменників, оскільки в них найповніше передається субстанціальність – одна з основних рис просторовості (іменники із семантикою місця й простору в сучасній українській літературній мові мало вивчені як єдина лексико-семантична парадигма).

Для того, щоб попередньо оцінити ареал та характер локусів, їх класифікаційні критерії, здійснити їх ідентифікацію, відбір, диференціацію, а також сформулювати дефініцію єдиного терміна, важливо якнайповніше з'ясувати основні характеристики просторового плану змісту й відповідного поняття, сфери й форми реалізації та ідентифікаційні, диференційні ознаки цієї лексики. Тут вважаємо за доцільне поєднувати підходи оцінення просторовості в лінгвістиці за формою з підходом оцінки за орієнтацією.

Виявляємо основний розподіл просторової семантики за ознаками «матеріальність» та «віртуальність», що можуть містити інформацію про форму об'єкта у такому вигляді: точки, лінії, перехрестя, центру, системи координат, перешкоди, дороги, площини, місця, будинку, дворища, населеного пункту, краю, країни, світу та ін.

Семантика реальності, матеріальності (царина, якій переважно присвячені мовознавчі праці про просторовий план змісту) присутня в номінаціях, що гіпотетично представляють такі підсфери: будівля, рельєф, ландшафт, кліматична зона, земля, вода, повітря, небо і небесні світила, простір природи, простір людини, об'єкт адміністративного поділу, шлях, простір за картографічним поглядом, біологічний простір, простір за орієнтуванням, «свій» / «чужий» простір, простір з функційним призначенням, межові лінії простору, узагальнені назви простору, поверхня тіла. У них представлено матеріальну дійсність у формах: простір, місце, місцевість, майданчик, площа, смуга, район, територія, ділянка, внутрішній простір, зовнішній простір.

Семантика віртуальності потенційно може представляти в локусах підсфери: міфологічний, художній, внутрішній психологічний (включно зі світом пам'яті), оніричний, науковий, гральний, комп'ютерних технологій простори, у яких можуть бути переінтерпретовані підсфери реалізації матеріального світу. У них ірреальна дійсність ймовірно виражена у формах: вмістилище, природний (топографічний), соціокультурний простір, місце, площина, внутрішній / зовнішній простір, стихія та ін., змодульованих за

світоглядними просторовими матрицями земної дійсності. Джерелом віртуальності є «я» людини, і воно може створювати таких світів дуже багато в результаті своєї ментальної діяльності.

Для семантики реальності та ірреальності виокремлюємо можливі ідентифікаційні та диференційні ознаки, серед яких є як загальні, так і специфічні. На їх основі здійснюватиметься відбір та класифікація матеріалу, а також з'ясовано основні критерії дослідження: диференціація лексико-семантичної структури локусів за характеристиками організації простору та розташування (розрізнення матеріальної / віртуальної субстанції за ознаками об'єктивного/ суб'єктивного, індивідуального / соціального, природного/ соціокультурного маркування, з урахуванням типу простору, відповідно до локалізацій: вертикальної просторової трихотомії: надземний, позаземний світ / наземний, земний світ / підземний світ; просторової трихотомії: свій світ / проміжний світ / інший, чужий світ; універсальної просторової дихотомії: внутрішній світ / світ, що оточує).

Метод ЛСП – продуктивний спосіб вивчити складну і багаторівневу лексико-семантичну парадигму локусів сучасної української літературної мови, адже він є одночасно і методом, і способом опису матеріалу. З огляду на існування багатьох його бачень в лінгвістиці, проаналізовано головні з них, взято їх за основу. Оскільки повний семантичний опис лексичної одиниці повинен враховувати її місце в системі мови і парадигматичні зв'язки, а лексико-семантичні структури можуть бути різними, залежно від типу зв'язків, покладених у їх основу, представлення цих структур через зазначення парадигматичних зв'язків та виявлення основних та підрядних сем виникає внаслідок удосконалення практики семантичного опису мови.

Розгляд специфіки лексико-семантичної структури локусів сучасної української літературної мови доцільніше проводити у ЛСП як макроструктурі та в мікрополях, у ЛСГ і в дрібніших структурних їх рівнях. ЛСП локусів формується навколо семантичної ознаки «вид простору».

Елементи методу компонентного аналізу допомагають ідентифікувати семи та семантичні зв'язки, що становлять специфіку лексико-семантичної структури локусів сучасної української літературної мови. Елементи кількісних підрахунків застосовуємо для увиразнення результатів дослідження у вигляді діаграм. Кількісні показники вжито для виявлення значних за обсягом груп слів. Також їх використовуємо як один з аргументів на користь розвиненості лексики. До методу суцільної вибірки вдаємося, щоб виокремити локуси, які будемо вивчати. Описовий метод використовуємо для представлення його результатів.

Враховуючи такі особливості просторової семантики, як багатозначність, образність, поліінформаційність, присутність у всіх сферах життєдіяльності людини та ін., вважаємо за доцільне обрати такі методи для дослідження лексико-семантичної структури локусів сучасної української літературної мови: метод лексико-семантичних полів, описовий метод, метод суцільної вибірки, елементи компонентного аналізу та елементи кількісних підрахунків.

Основні положення розділу відбито в публікаціях автора [223; 230].

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЯДЕРНОЇ ЧАСТИНИ ЛСП ЛОКУСІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

2.1 Етапи дослідження ЛСП локусів та спосіб опису його результатів

У попередньому розділі розглянуто питання міри дослідженості просторової семантики в мовознавстві і виявлено необхідність виокремлення ознак, за якими розпізнавати план змісту лексичних одиниць, що позначають простір, встановлено їх, а також – необхідність використання терміна «локус» для таких номінацій, розроблено детально його дефініцію; розкрито сутність методів, які будемо використовувати в роботі.

Виявлений інструментарій застосовано для аналізу матеріалу і визначення способу опису здійсненого дослідження.

Зважаючи на ознаки, які, як раніше було з'ясовано, властиві номінаціям з просторовою семантикою, використовуючи метод суцільної вибірки, виокремлено матеріал на основі даних словників (приблизно 9000 од.), основним з яких став Словник української мови (в 11 томах). Тлумачні статті і контекстуальні значення, відібрані із джерел, забезпечили можливість проаналізувати лексичну семантику локусів сучасної української літературної мови, виходячи зі співвідношення форми і змісту цих лексичних одиниць. Словник, взятий за основу, є ґрунтовною працею, результатом якнай докладніше опрацьованого матеріалу і з максимально повним викладом лексики (з великою кількістю значень і семантичних відтінків), результатом розгляду якнайширшого кола літературних творів. У роботі докладно проаналізовано план змісту іменників та їх відтінки, у яких експлікована просторовість. У цьому словнику одна тлумачна стаття може містити декілька просторових значень або відтінків значення. З огляду на віднесеність деяких таких відтінків до різних субрівнів лексико-семантичної структури локусів сучасної української літературної мови виокремлюємо та аналізуємо їх на рівні

з основними значеннями. Утворену на основі опрацьованих джерел картотеку подано у формі тематичного словника локусів сучасної української літературної мови, фрагмент якого наводимо у додатках до дисертації. Також зазначимо, що деякі вияви просторової семантики в Словнику української мови (в 11 томах) не проілюстровано. Задля цього використовуємо як додаткові джерела інформації тексти сучасної української літературної мови: художні, конфесійні, наукові та ін. (Значення, виокремлені на основі текстів, мають статус контекстуальних. Важливість контексту полягає й у тому, що орієнтованість на конкретні тексти робить дослідника ближчим до практики вживання аналізованих номінацій.)

Відповідно до встановлених у п.1.2 критеріїв класифікації та методу ЛСП увесь матеріал розподілено за групами (групування навколо основної спільної семи), у групах виокремлено менші рівні різного виду ступенювання (там, де вони існували). Це стало можливим через врахування спільностей і відмінностей плану змісту локусів. Так, номінації приміщення об'єднано в окрему ЛСГ «Приміщення», що має свої підгрупи, відповідно до різновидів приміщень, а номінації різних видів території – у ЛСГ «Територія» з подальшим складним її структуруванням. Обидві позначають наземний простір, і тому є складовими мікрополя, що об'єднує назви земної поверхні «Терапростір».

За допомогою методу ЛСП, елементів методу компонентного аналізу в кожній ЛСГ, лексико-семантичній підгрупі (далі – ЛСПГ), лексико-семантичній мікрогрупі (далі – ЛСМГ) розглянуто план змісту цих номінацій. За допомогою аналізу семантичних парадигматичних зв'язків визначено головні семантичні ознаки (архісеми), які об'єднують навколо себе групи; семи, що представляють основні їхні семантичні акценти; диференційні семи, що забезпечують семантичне розмаїття, розгалуженість груп лексики і розрізняють їхню семантику. Разом ця інформація засвідчує специфіку лексико-семантичної структури локусів сучасної української літературної мови.

Тому, описуючи ЛСП локусів та його рівні, спершу названо групу, обчислено кількість конститuentів (це важливо для з'ясування міри розвиненості групи та її місця (ядро / периферія) у структурі ЛСП), визначено семантику номінацій, яка формує основу групи, наведено приклади таких номінацій, зберігачі маркування цифрами омонімів та значень полісемічних слів, як у Словнику української мови (в 11 томах). Далі представлено етап дослідження, коли аналізуються семантичні парадигматичні зв'язки лексичних одиниць. Їх опис демонструє особливості структурних відношень між локусами як конститuentами лексико-семантичної макропарадигми. Наприклад:

ЛСГ «Параметр простору»

ЛСГ «Параметр простору» містить 141 номінацію (33% мікрополя, див. Додаток Е), що позначають різні аспекти локалізованості в субстанції простору. Наприклад: *бікз, сторона5, лицез, тил1, захват2, далечинь1, довжина1, широкість, глибина2, висота1, діл2, вісь2, центр1, красчок, початок1* та ін.

Цю групу виокремлено на основі аналізу таких семантичних парадигматичних зв'язків між її конститuentами.

Синонімічний семантичний зв'язок експлікують синонімічні ряди: з ІС 'віддаленність у просторі': *відстань1, віддаль1, дистанція1, проміжок1* та ін.; з ІС 'передній план простору': *перед1, лицез* та ін.; 'верхній план простору': *верх1, верхівка1, вершина1, верховина1* та ін.; 'вимір простору у висоту': *висота1, височина1, вишина*; 'вимір простору в ширину': *ширина1, широчина1, широта1*; 'план простору «центр»': *осередок1, центр1* та ін.; з ІС 'план простору «край»': *край1, окрасць2, кромка* та ін.

Гіпонімія репрезентована такими гіпонімічними рядами: з ІС 'елемент структурування простору': *бік4, осередок1, далеч, діл2, крайок1* та ін.; з ІС 'елемент структурування простору: узагальнено': *бік4, сторона1, фланг, зворот4* та ін.; з ІС 'віддаленність у просторі': *відстань1, віддаль1, далеч, закуток1, цятка1* та ін.; 'передній план простору': *передній план, авансцена2* та ін.; 'задній план простору': *тил1, фон12, зад1*; 'план простору «початок»': *початок11, старт2, пуп землі* та ін.; 'план простору «кінець»':

*кінець*₁₁, *кінчик*, *край*₁; ‘нижній план простору’: *діл*₂, *низ*₁; з ІС ‘план простору «центр»’: *фокус*₅, *ядро*₂, *столиця*, *осередок*₁, *вісь*₂ (гіпероніми – номінації із синонімічного ряду з ІС ‘план простору «центр»’) та ін.; ІС ‘вимір простору’: *висота*₁, *глибочінь*, *ширина*₁, *довжина*₁ та ін.; ‘вимір простору у висоту’: *висота*₁, *височина*₁, *вишина* та ін.; ‘вимір простору в глибину’: *глиб*, *глибокiсть*, *глибочінь* та ін.

Антонімічні семантичні зв’язки спостерігаємо між номінаціями із семами: ‘передній план простору’ / ‘задній план простору’; ‘верхній план простору’ / ‘нижній план простору’; ‘план простору «початок»’ / ‘план простору «кінець»’; ‘план простору «центр»’ / ‘план простору «край»’; ‘вимір простору у висоту’ / ‘вимір простору в глибину’; ‘вимір простору в ширину’ / ‘вимір простору в довжину’ (*довжина*₁); за ознаками ‘лицьовий’ / ‘протилежний’: *бік*₃ / *зворот*₄.

Також у процесі з’ясування цих зв’язків виявлено основні інтегральні (об’єднувальні) і диференційні (розрізнявальні) семи, які засвідчують специфіку кожної з груп та лексико-семантичної структури досліджуваного поля. Наприклад:

У результаті здійсненого аналізу виявлено семи, що об’єднують конституенти ЛСГ «Параметр простору» в єдину структуру, та семи, за якими ця лексика розрізнена, у чому полягає її різноманітність. У плані змісту групи виокремлюємо такі семантичні ознаки: ‘елемент структурування простору’, ‘елемент структурування простору: узагальнено’, ‘віддаленність у просторі’, ‘передній план простору’, ‘задній план простору’, ‘верхній план простору’, ‘нижній план простору’, ‘план простору «початок»’, ‘план простору «кінець»’, ‘план простору «центр»’, ‘план простору «край»’, ‘вимір простору’, ‘вимір простору у висоту’, ‘вимір простору в глибину’, ‘вимір простору в ширину’, ‘вимір простору в довжину’, ‘лицьовий бік’, ‘протилежний бік’. У виявлених семах зосереджено головні семантичні акценти групи.

Виокремлені семантичні ознаки є чинниками, що впливають на розподіл компонентів ЛСП за зонами ядра або периферії. Наприклад:

Оскільки локуси з ІС ‘віддаленність у просторі’ та ‘елемент структурування простору: узагальнено’ мають найширший план змісту, репрезентований більшістю семантичних парадигматичних зв’язків, вони формують ядро ЛСГ «Параметр простору». Номінації з ІС ‘передній план простору’, ‘задній план простору’, ‘верхній план простору’, ‘нижній план простору’, ‘план простору «початок»’, ‘план простору «кінець»’, ‘план простору «центр»’, ‘план простору «край»’, ‘вимір простору у висоту’, ‘вимір простору в глибину’, ‘вимір простору в ширину’, ‘вимір простору в довжину’, ‘лицьовий бік’, ‘протилежний бік’, що містять деталізованіший та досить диференційований план змісту, належать до її периферії.

Однією з характеристик ЛСП у лінгвістиці називають здатність однієї лексичної одиниці входити одночасно до різних ЛСГ. Внаслідок цього утворюються зони накладання різних рівнів ЛСП локусів між собою. Опис цього явища теж важливий для з’ясування специфіки лексико-семантичної структури досліджуваних номінацій. Ці дані зазначаємо наступними. Наприклад:

Конституенти ЛСГ «Параметр простору» входять до зони накладання з різними структурними рівнями ЛСГ «Територія» (мікрополе «Терапростір») (*вершина, верх1, діл2, тил1, бік4, фланг, сторона1, осередок1, центр1, столиця, край1, ріг5* та ін.), ЛСГ «Шлях» (мікрополе «Медіальний простір») (*старт2, початок11, край1* та ін.) (див. Додаток Г)..

Зібравши разом усю інформацію про вивчену групу, робимо висновки: у чому саме полягає її специфіка. А узагальнивши характеристики усіх структурних рівнів ЛСП локусів сучасної української літературної мови, здійснюємо його комплексний аналіз та з’ясовуємо його особливості.

З огляду на необхідність комплексного представлення усієї парадигми ЛСП локусів свідомо вдаємося до дещо скороченого викладу матеріалу. Тут застосування певної фрагментарності покликане забезпечити цілісність сприйняття інформації про отримані нами результати. Компактний стиль подачі матеріалу значною мірою компенсує тематичний словник локусів сучасної

української літературної мови. Власне, виклад дослідження, зроблений, зокрема, в другому розділі, здійснений значною мірою, з опорою на тематичний словник локусів, укладений за лексико-семантичним польовим принципом (його фрагмент розміщено у Додатку Б).

2.2 Лексико-семантична структура ядерної частини ЛСП локусів

До ядра ЛСП локусів належать мікрополя, лексичні одиниці яких мають семантику, що найповніше представляє важливі для мовця аспекти простору. Такими мікрополями є «Узагальнена назва простору» й «Терапростір» (антропоцентрично марковане; найчисельніше). В українському мовознавстві виокремлення серед номінацій простору узагальнених назв відстоює Н. О. Єщенко [118, с. 94–105], а ідею поділяти простір землі відповідно до антропоцентричної та геоцентричної оцінок в дослідженнях національних європейських мовних картин світу висловлює, зокрема, В. М. Богуцький [41].

Виявлено, що мікрополе «Узагальнена назва простору» репрезентоване ЛСГ «Тип простору» та «Параметр простору». Їх семантика експлікує розподіл простору за головними для нього видами характеристик. Найширше з ЛСП локусів у цьому мікрополі представлено лексичні одиниці, що позначають поняття «власне простір».

До мікрополя «Терапростір» належать ЛСГ «Приміщення», «Територія» та «Територіально-будівельний комплекс». Вони об'єднують локуси, що позначають види простору, важливі для життя людини. (Геоцентрична оцінка дійсності домінує в мікрополі «Універсум» (дифузна зона).)

Одним із різновидів такого простору є приміщення. Як і людина, приміщення, яке (як уже сказано в Розділі 1) від свого виникнення мислиться антропоморфно, позиціонується в уяві об'ємно. А це передбачає, що межі означуваний об'єкт має як у горизонтальній, так і у вертикальній площинах. Оскільки цей вид простору є продуктом безпосередньої діяльності людини (культурний чинник освоєння дійсності), вирішальними для семантики номінацій приміщення, будуть прагматичні характеристики, а саме: форма і

спосіб творення, функційне призначення об'єкта. Тому виокремлюємо ЛСГ, яка об'єднує номінації приміщень. З одного боку, приміщення є вмістилищем, і це сприяє його асоціації з предметами, речами. Лексика, що позначає останні, має лише потенційну просторовість, оскільки ознаки, якими вона представлена, займають периферійні позиції в структурах їх семантики, на відміну від ознак предметних якостей і функціонального призначення денотата, що домінують. Але, з іншого боку, семантика приміщення має виразний характер локалізованості в просторі. У плані змісту вона есплікується як внутрішнє місце в просторі, що оточує. Таким чином, семантика приміщення містить просторові семантичні ознаки, названі вище, як основні у структурах свого плану змісту.

Наступний вид простору – територія – позиційований із площинним локалізаційним виміром (ЛСГ «Територія»). У ЛСП локусів семантична ознака 'об'ємність' не є основною для номінацій, що його позначають, але важливою є семантика протяжності на землі в різні сторони від свого центру та семантика меж. Згущення простору відбувається до середини, наповнення якої і визначає подальший категоріальний статус території. Семантика останньої диференційована на типи відповідно до ознак «освоєння» / «неосвоєння людиною», «природності» / «штучності», «розміру», «функціонального призначення». Так, під умовною назвою «місцевість» виокремлюємо антропоморфний тип території, що пов'язана з організацією життя та господарською діяльністю людини на поверхні землі. Локалізація в конкретно заданих межах площі, що має досить різноманітне призначення, виражена в семантиці «площадки». Вимір площини, доповнений характеристикою за трихотомічним вертикальним критерієм, представлено у плані змісту «рельєф». Ознаки «густота наповнення» / «пустка» корелюють із прагматичними характеристиками «призначення» та «типу наповнення» щодо різних видів поверхні.

Такий вид простору, як комплекс будівель і території, представляє проміжний етап між просторовими явищами «приміщення» та «територія», що світоглядно є підставою для їх об'єднання в єдине ціле на лексико-

семантичному рівні ЛСГ. Цей комплекс уже не є однією будівлею, але значно масштабнішою одиницею – комплексом будівель, що тісно пов'язані з певною виокремленою площиною поверхні. Вказаний вид простору ніколи не набуває макровиміру. У свідомості мовця він існує автономно відносно територіальної диференціації, як єдине об'ємно-площинне ціле (ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс»). Семантика цих просторових об'єктів має визначальну ознаку «господарська діяльність людини», що робить її спорідненою до плану змісту ЛСГ «Приміщення» та частини ЛСГ «Територія» (місцевість). ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс» має величезну зону накладання з ЛСГ «Приміщення». Цю ситуацію можемо пояснити тим, що ті самі локуси в словниках можуть позначати як реалію «приміщення», так і реалію «територіально-будівельний комплекс»; крім того, на основі матеріалів словників майже неможливо здійснити чітке їх розрізнення.

Поняття «місце» та «простір» у плані змісту «приміщення» корелюють таким чином, що останнє хоч і є місцем у більшій просторовій сутності, проте є також і простором у межах відносно інших місць, що перебувають у ньому й можуть бути як функціонально автономними відносно нього (*кут1, половина1-2* та ін.), так і структурно підрядними щодо більших просторів (*тераса4, пристінок, кімната1, крило8* та ін.). Аналогічну кореляцію вказаних понять спостерігаємо й щодо семантики територіально-будівельного комплексу. Але цей вид просторового об'єкта дещо дистанційований від решти довкілля та замкнений на себе функційно та локалізаційно. Відносно семантики території, поняття «місце» та «простір» корелюють схожим чином. Але вища «автономність» плану змісту номінацій територіальних одиниць виразніше підкреслює протиставлення цих понять як наповнене, внутрішнє / зовнішнє, оточення. Різноманітна багаторівнева градація семантики території репрезентує можливість її складників бути як простором для менших, просторових об'єктів, що входять до неї, так і місцем у рамках більших площинних утворень.

2.2.1 Мікрополе «Узагальнена назва простору»

Мікрополе локусів «Узагальнена назва простору» налічує 423 лексичні одиниці з найширшим змістом (6% ядра, див. Додаток Е). Ця лексико-семантична парадигма експлікує структуру поняття «простір» у сучасній українській мові відповідно до головних його характеристик у свідомості мовців – типології простору та його параметричності. Ці ознаки домінують у ЛСП локусів, оскільки загальніший вимір «тип простору» диференційований як за особливостями наповнення локалізації, так і за рисами параметричності: характеристики «центру» і «меж», «розміру», «напряму», «цілісності» / «відділеності», фазові ознаки «початку» / «кінця» (для деяких номінацій). Наприклад: *простір₁₋₃, обшир₁, безмежжя₁, бік₄, протяжність₂, ширина₁, висота₁, кут₁, край₁₁, смуга₁, центр₁, вісь₂, осередок₁₋₄, початок₁₁, кінчик, незрима, реальність₂, місце₁, лоно₂, зовнішня₄, клапоть₁, частина₁* та ін.

У межах мікрополя виокремлюємо лексику, що позначає простір як понятійну не уточнену категорію (19% мікрополя, див. Додаток Е). Наприклад: *простір₁, обшир₁, просторинь* та ін. Ці локуси пов'язані між собою синонімічним семантичним зв'язком та є гіперонімами щодо решти лексичного складу мікрополя «Узагальнена назва простору». До його структури належать також конституенти, що формують ЛСГ «Тип простору» та «Параметр простору» (див. Додаток В).

2.2.1.1 ЛСГ «Тип простору»

ЛСГ «Тип простору» містить 201 номінацію на позначення різних видів локалізованої субстанції (48% мікрополя, див. Додаток Е). Наприклад: *чотирикутник, об'єкт₁, смуга₁, точка₄, поверхня₂, проміжок₁, сектор₂* та ін.

Семантичні зв'язки, які виникають між цими локусами, так представляють структуру парадигми ЛСГ (використаємо спосіб опису дослідженого матеріалу у вигляді ЛСП).

Синонімія в ЛСГ «Тип простору» репрезентована такими синонімічними рядами: з ІС 'безмежний простір': *безмежжя₁, провалля₁, пучина₁* та ін.; з ІС

‘широкий простір’: *роздолля₁, шир, розлив₃, просторище* та ін.; з ІС ‘простір як поверхня: узагальнено’: *поверхня₁, твердь, верх₁, лоно₂, місце₁, простір₃, поверх₃, тверджа₁* та ін.; з ІС ‘частина поверхні’: *частина₁, латка₂, точка₄, ділянка₁* та ін.; з ІС ‘медіальний простір’: *проміжок₁, прогін₅, перерва₃, розрив₂* та ін.; ‘простір як крива лінія’: *кривуля₁, залом₁, закрут* та ін.; з ІС ‘простір як буття’: *ява₂, реальність₂, білий світ, цей світ, матерія₁* та ін.; з ІС ‘пустий простір’: *вакуум₂, порожнеча₁, пустеля₁, пустка₃, порожнява₁* та ін.; з ІС ‘внутрішній простір: узагальнено’: *нутро₂, внутрішність, утроба₄, осередок₄* та ін.; з ІС ‘частина простору’: *кусок₂, місце₄, частина₁* та ін.

Найпоширенішим у цій ЛСГ є семантичний зв’язок гіпонімії, який представлено у таких гіпонімічних рядах: з ІС ‘простір як поверхня’: *стична поверхня, твердь, лоно₂, місцина* (гіпероніми – номінації з ІС ‘простір як поверхня: узагальнено’) та ін.; з ІС ‘частина поверхні’: *пункт₁, смуга₁, частина₁, латка₂, точка₄, ділянка₁, круговина* (гіпероніми – *частина₁, ділянка₁, точка₄, латка₂*) та ін.; з ІС ‘простір як лінія’: *лінія₁, смуга₁, горизонталь₁, зигзаг₁, дуга₁, пояс₃, стяга* (гіперонім – *лінія₁*) та ін.; з ІС ‘простір як пункт’: *точка₄, положення₁* (гіпероніми – *точка₄, позиція₂*) та ін.; з ІС ‘невідомий простір’: *безвість, незрима, невідоме₁* та ін.; з ІС ‘пустий простір’: *вакуум₂, порожнина₁, пустеля₁* (гіпероніми – лексичні одиниці, що належать до синонімічного ряду з ІС ‘пустий простір’) та ін.; з ІС ‘внутрішній простір’: *коло₁₄, лан₁₃, царство₄* «4. Місце, сфера, галузь, де переважають, домінують ті або інші явища, засади і т. ін. ... Пароплав заходив у царство вогнів (Баи, Надія, 1960, 7); — Сюди німці не поткнуться,— сповістив вдоволено провідник Євгена.— Тут [у лісі] наше партизанське царство (Рибак, Час., 1960, 269)» [СУМ XI, с. 183], (гіпероніми – номінації з ІС ‘внутрішній простір: узагальнено’) та ін.; з ІС ‘зовнішній простір’: *антураж, зовнішнє, світ₂₃* та ін.; з ІС ‘вид внутрішнього простору’: *арена₃, ґрунт₄, зона₁, область₃, місце₁, сфера₃* та ін.; з ІС ‘медіальний простір’: *проміжок₁, прогін₅* «5. Відкритий простір в чому-небудь; проріз, отвір» [СУМ VII, с. 150], *лаз₁₁, отвір₁* та ін.; з ІС ‘частина простору’: *клапоть₁, сектор₂, закуток₁* та ін.

Антонімічні семантичні зв'язки виникають між номінаціями із такими протиставленими семами: 'невідомий простір', 'пустий простір', 'пустий простір' / 'простір як буття'; 'внутрішній простір' / 'зовнішній простір'; за ознаками 'світле місце' / 'темне місце': *світло14* / *темрява 1*.

Меронімію спостерігаємо між локусами з ІС: 'частина простору' та 'внутрішній простір', 'зовнішній простір', 'безмежний простір', 'широкий простір', 'простір як поверхня'; 'частина поверхні' та 'простір як поверхня'.

Також проаналізувавши семи, на основі яких локуси об'єднуються або розрізняються, підпорядковуються одне одному, розділяємо семантику групи на семантичні складники і через них охарактеризовуємо її, а також отримуємо аргументи на користь віднесення досліджуваної лексики до ядерної або периферійної зон.

Тож розглянувши структуру ЛСГ «Тип простору», можемо визначити такі основні для неї смисли, що формують її семантичну специфіку: 'безмежний простір', 'широкий простір', 'медіальний простір', 'внутрішній простір', 'вид внутрішнього простору', 'внутрішній простір: узагальнено', 'зовнішній простір', 'простір як поверхня', 'простір як поверхня: узагальнено', 'частина поверхні', 'простір як лінія', 'простір як пункт', 'простір як буття', 'пустий простір', 'невідомий простір', 'частина простору'.

Локуси з ІС 'безмежний простір', 'широкий простір', 'внутрішній простір', 'простір як буття' мають найширший план змісту та представлені в більшості семантичних парадигматичних зв'язків. Тому їх відносимо до ядра дослідженої ЛСГ. Лексика, що має семантичні ознаки 'пустий простір', 'невідомий простір', 'зовнішній простір', 'простір як поверхня', 'простір як лінія', 'простір як пункт', 'медіальний простір', 'простір як небуття', 'частина поверхні', 'частина простору', формує її периферію, оскільки її план змісту мало розвинений та є конкретизованішим.

Номінації, що формують ЛСГ «Тип простору», активно входять до зони накладання з усіма іншими структурними рівнями ЛСП локусів за умов актуалізації відповідних відтінків семантики у конкретних контекстах,

наприклад, з ЛСГ «Територія» (мікрополе «Терапростір») (*поверхня1, куток1, ділянка1, верх1, місце1, пункт1, смуга1, зона1, точка4, провалля1, безодня, пустеля1, царство4*), ЛСГ «Структура Землі» (мікрополе «Універсум») (*пучина1*) (див. Додаток Г).

У зазначених особливостях полягає семантична специфіка ЛСГ «Тип простору».

2.2.1.2 ЛСГ «Параметр простору»

ЛСГ «Параметр простору» містить 141 номінацію, що позначають різні аспекти локалізованості в субстанції простору (33% мікрополя, див. Додаток Е). Наприклад: *бік3, сторона5, лице3, тил1, захват2, далечинь1, довжина1, широкість, глибина2, висота1, діл2, вісь2, центр1, красчок, початок1* та ін.

Цю групу виокремлено на основі аналізу таких семантичних парадигматичних зв'язків між її конститuentами у рамках вимог до способу опису матеріалу як ЛСП.

Синонімічний семантичний зв'язок експлікують синонімічні ряди: з ІС 'віддаленність у просторі': *відстань1, віддаль1, дистанція1, проміжок1* та ін.; з ІС 'передній план простору': *перед1, лице3* та ін.; 'верхній план простору': *верх1, верхівка1, вершина1, верховина1* та ін.; 'вимір простору у висоту': *висота1, височина1, вишина*; 'вимір простору в ширину': *ширина1, широчина1, широта1*; 'план простору «центр»': *осередок1, центр1* та ін.; з ІС 'план простору «край»': *край1, окрасць2, кромка* та ін.

Гіпонімія репрезентована такими гіпонімічними рядами: з ІС 'елемент структурування простору': *бік4, осередок1, далеч, діл2, крайок1* та ін.; з ІС 'елемент структурування простору: узагальнено': *бік4, сторона1, фланг, зворот4* та ін.; з ІС 'віддаленність у просторі': *відстань1, віддаль1, далеч, закуток1, цятка1* та ін.; 'передній план простору': *передній план, авансцена2* та ін.; 'задній план простору': *тил1, н'ятка12* («Нижній кінець, задній бік, кінець, опорна частина чого-небудь, іноді місце з'єднання з чимсь» [СУМ VII, с. 423], *фон12, зад1*; 'план простору «початок»': *початок1,*

*старт*₂, *пуп землі* та ін.; ‘план простору «кінець»’: *кінець*₁₁, *кінчик*, *край*₁; ‘нижній план простору’: *діл*₂, *низ*₁, *п’ятка*₁₂; з ІС ‘план простору «центр»’: *фокус*₅, *ядро*₂, *столиця*, *осередок*₁, *вісь*₂ (гіпероніми – номінації із синонімічного ряду з ІС ‘план простору «центр»’) та ін.; ІС ‘вимір простору’: *висота*₁, *глибочінь*, *ширина*₁, *довжина*₁ та ін.; ‘вимір простору у висоту’: *висота*₁, *височина*₁, *вишина* та ін.; ‘вимір простору в глибину’: *глиб*, *глибокість*, *глибочінь* та ін.

Антонімічні семантичні зв’язки спостерігаємо між номінаціями із семами: ‘передній план простору’ / ‘задній план простору’; ‘верхній план простору’ / ‘нижній план простору’; ‘план простору «початок»’ / ‘план простору «кінець»’; ‘план простору «центр»’ / ‘план простору «край»’; ‘вимір простору у висоту’ / ‘вимір простору в глибину’; ‘вимір простору в ширину’ / ‘вимір простору в довжину’ (*довжина*₁); за ознаками ‘лицьовий’ / ‘протилежний’: *бік*₃ / *зворот*₄.

У результаті здійсненого аналізу виявлено семи, що об’єднують конституенти ЛСГ «Параметр простору» в єдину структуру, та семи, за якими ця лексика розрізнена, у чому полягає її різноманітність. У плані змісту групи виокремлюємо такі семантичні ознаки: ‘елемент структурування простору’, ‘елемент структурування простору: узагальнено’, ‘віддаленність у просторі’, ‘передній план простору’, ‘задній план простору’, ‘верхній план простору’, ‘нижній план простору’, ‘план простору «початок»’, ‘план простору «кінець»’, ‘план простору «центр»’, ‘план простору «край»’, ‘вимір простору’, ‘вимір простору у висоту’, ‘вимір простору в глибину’, ‘вимір простору в ширину’, ‘вимір простору в довжину’, ‘лицьовий бік’, ‘протилежний бік’. У виявлених семах зосереджено головні семантичні акценти групи.

Оскільки локуси з ІС ‘віддаленність у просторі’ та ‘елемент структурування простору: узагальнено’ мають найширший план змісту, репрезентований більшістю семантичних парадигматичних зв’язків, вони формують ядро ЛСГ «Параметр простору». Номінації з ІС ‘передній план простору’, ‘задній план простору’, ‘верхній план простору’, ‘нижній план простору’, ‘план простору «початок»’, ‘план простору «кінець»’, ‘план

простору «центр», «план простору «край», «вимір простору у висоту», «вимір простору в глибину», «вимір простору в ширину», «вимір простору в довжину», «лицьовий бік», «протилежний бік», що містять деталізованіший та досить диференційований план змісту, належать до її периферії.

Конституенти ЛСГ «Параметр простору» входять до зони накладання з різними структурними рівнями ЛСГ «Територія» (мікрополе «Терапростір») (*вершина, верх1, діл2, тил1, бік4, фланг, сторона1, осередок1, центр1, столиця, край1, ріг5* та ін.), ЛСГ «Шлях» (мікрополе «Медіальний простір») (*старт2, початок11, край1* та ін.) (див. Додаток Г).

Вказана інформація містить головні лексико-семантичні парадигматичні характеристики групи.

Проаналізувавши мікрополе «Узагальнена назва простору», можемо зробити висновок, що до його ядра належить лексика, яка позначає простір як понятійну не уточнену категорію, а також та, що формує ЛСГ «Тип простору», оскільки вона має найширшу семантику та очолює ієрархію цієї лексико-семантичної структури. До периферії зараховуємо ЛСГ «Параметр простору», зважаючи на її меншу кількісну репрезентованість та слабшу структурну розвиненість.

Внаслідок того, що лексичні одиниці мікрополя «Узагальнена назва простору» мають план змісту, що абстраговано від дійсності експлікує різні властивості простору, ця парадигма входить до складу ядра ЛСП локусів. У синтагматичному контексті семантика конституентів проаналізованого мікрополя стає конкретнішою, їх часто образно вживають на позначення різних просторових реалій. Тому лексичні одиниці, що належать до нього, активно входять до всіх структурних рівнів ЛСП локусів.

2.2.2 Мікрополе «Терапростір» у контексті ЛСП локусів

Мікрополе локусів «Терапростір» налічує 6694 лексичні одиниці (94% ядра, див. Додаток Е). Вони мають семантику типу простору, що репрезентує поверхню землі в горизонтальному площинному та об'ємному тривимірному

вимірі, важливу для життєдіяльності людини. Ця лексико-семантична структура експлікує поняття «простір» у сучасній українській мові як «внутрішній простір в межах», оскільки ознаки «тип внутрішнього простору», «наповнення вмістилища» та «характер наповнення» є основними в цьому мікрополі. Наприклад: *хата₁*, *повітка₁*, *інститут₁*, *дворище₁*, *санаторій*, *країна*, *держава*, *місто₁₁*, *ліс₁*, *пуща*, *сад*, *плоскогір'я*, *рівнина₁*, *западина* та ін.

До структури мікрополя належать ЛСГ «Приміщення», «Територія» та «Територіально-будівельний комплекс», виокремлені на основі спільності семантики їх конститuentів (див. Додаток В). Розглянемо виявлені ЛСГ.

2.2.2.1 Особливості парадигми ЛСГ «Приміщення»

ЛСГ «Приміщення» дуже чисельна та розгалужена. Вона налічує понад 3101 лексичну одиницю (46% мікрополя, див. Додаток Е), що позначають різні види закритих і відкритих приміщень (напр.: *будівля₁*, *магазин₁₋₂*, *інститут₁* та ін.). До її складу входить 18 підгруп, що диференціюються на основі семантичних парадигматичних зв'язків та лексика, об'єднана семами 'військове укріплення', 'житло тварини'. Зокрема, серед підгруп ЛСГ «Приміщення» можемо назвати такі: ЛСПГ «Будівля» (10% ЛСГ) (напр.: *дім₁*, *споруда* та ін.), «Житло людини» (11% ЛСГ) (напр.: *квартира₁*, *вілла* та ін.), «Господарське приміщення» (8% ЛСГ) (напр.: *комора_{1,2}*, *пташарня* та ін. та ін.), «Кімната» (9% ЛСГ) (напр.: *світлиця* та ін.), «Заклад освіти» (6% ЛСГ) (напр.: *школа₁*, *університет₁* та ін.), «Наукова установа» (2% ЛСГ) (напр.: *лабораторія₁*, *музей₁* та ін.), «Медичний заклад» (3% ЛСГ) (напр.: *лікарня*, *поліклініка* та ін.), «Заклад культури» (6% ЛСГ) (напр.: *кінотеатр*, *цирк₃* та ін.), «Приміщення для релігійного поклоніння» (2% ЛСГ) (напр.: *храм₁*, *церква₂* та ін.), «Установа, організація» (13% ЛСГ) (напр.: *агенція*, *суд₁* та ін.), «Заклад сервісного обслуговування» (3% ЛСГ) (напр.: *перукарня*, *їдальня₂* та ін.), «Виробниче приміщення» (13% ЛСГ) (напр.: *млин*, *кузня* та ін.), «Торговельне приміщення» (3% ЛСГ) (напр.: *крамниця*, *кондитерська* та ін.), «Приміщення для зберігання» (6% ЛСГ) (напр.: *комора*, *скарбниця₄* та ін.),

«Розважальний заклад» (2% ЛСГ) (напр.: *казино, більярдна* та ін.), «Небезпечне приміщення» (1% ЛСГ) (напр.: *притон, кублице* та ін.), «Приміщення для поховання» (1% ЛСГ) (напр.: *усипальня, склеп* та ін.), «Виправний заклад» (2% ЛСГ) (напр.: *в'язниця, тюрма* та ін.), лексика, об'єднана семанти: 'військове укріплення' (0,4% ЛСГ) (напр.: *цитадель, бастіон* та ін.), 'житло тварини' (192) (напр.: *стайня, качатник* та ін.) (входить лише частково до ЛСГ) (див. Додатки В, Г, Е).

В українському мовознавстві семантика приміщення була предметом розгляду в етнолінгвістиці та лексичній семантиці [24–27; 119; 237; 288]. Проте досі досліджували лише групи номінацій одного з видів приміщень О. М. Євтушок [116], Ю. І. Позніхіренко [282], Я. В. Просалова [294], Н. В. Пуряєва [299]. Новизна нашого аналізу полягає в комплексності та системності підходу до вивчення всіх цих груп. Результати дослідження цієї ЛСГ висвітлені у статтях і апробовані на конференціях [220; 229]. Зважаючи на те, що виокремлення ЛСГ номінацій приміщень частково уже мало місце в українському мовознавстві і можливість такої диференціації нині не викликає сумнівів, а також через обмеження щодо обсягу роботи докладний аналіз підгруп ЛСГ «Приміщення» подаємо у Додатку А. 1.

2.2.2.2 Особливості парадигми ЛСГ «Територія»

Семантика території переважно в площинному вимірі з виразними антропоцентричними характеристиками була частково предметом розгляду в українській діалектології, сучасній та історичній лексикології (І. І. Брага [47], М. П. Годована [87], Л. М. Голіченко [88; 89], Т. В. Громко [96], О. К. Данилюк [101], Т. І. Жила [122; 123], Н. І. Козак [162], А. О. Колоколова [166], Л. М. Костенко [169], С. Б. Любарський [231; 232], І. М. Потапчук [285], Л. С. Прокопович [291], Н. П. Сіденко [330], М. І. Толстой [400], О. М. Тур [411; 412], Є. О. Черепанова [439], П. П. Чучка [443], С. В. Шийка [446], Н. І. Шило [447]). Ці напрацювання створюють надійне підґрунтя для ширшого системного підходу до вивчення семантики локусів у межах масштабнішої

макроструктури. Як наслідок, стало можливим побачити диференціацію плану змісту досліджуваного ЛСП інакше, а також застосувати комплекси класифікаційних критеріїв, що повніше враховують особливості понять простору та місця, виражених у лексиці.

ЛСГ «Територія» є однією з найбільших за кількістю лексичних одиниць у мікрополі «Терапростір» і містить понад 2659 локусів (40% мікрополя, див. Додаток Е). Номінації, що належать до неї, позначають різні види площини Землі, багатоаспектно експлікують у цій лексико-семантичній структурі різні характеристики наземного простору. Наприклад: *місцевість, край⁴⁻⁶, держава, столиця, село¹⁻², район, митрополія, ліс¹, парк¹, новина⁵* («Земля ніколи не орана або вперше зорана; цілина» [СУМ V, с.434]), *лані, лука, пасовище* та ін.

У межах цієї ЛСГ виокремлюємо локуси, що мають узагальнену семантику території (6%) (напр.: *територія, простір³, площа^{1,2}, площина¹, масив²*), а також – ЛСПГ «Місцевість», «Рельєф» (див. Додатки В, Е).

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Місцевість»

ЛСПГ «Місцевість» дуже чисельна та розгалужена. Вона налічує понад 1918 локусів (72% ЛСГ, див. Додаток Е) і несе у собі семантику територіального об'єкта, що пов'язаний із життям та діяльністю людини. Наприклад: *область^{1,2}, гетьманщина¹, королівство, Батьківщина¹, село^{1,2}, столиця, поле^{1,2}, зарості, нива¹, лука, ліс¹, сад, парк¹, ожинник* та ін. До неї належать лексичні одиниці, що позначають простір антропогенного впливу узагальнено (63 номінації) (3% ЛСПГ) (напр.: *місцевість, район, регіон, ділянка¹, площа^{1,2}, масив²* та ін.) та ЛСМГ-I «Площадка» (15% ЛСПГ), «Одиниця територіального поділу» (43% ЛСПГ) (*околиця^{11, 3}, батьківщина², держава, царство¹, край⁴, область^{1,2}, столиця, поселення²* та ін.), «Угіддя» (39% ЛСПГ) (напр.: *угіддя, заповідник, поле^{1,2}, нива¹, степ, пасовище, ліс¹, бір, сад, виноградник* та ін.), виокремлені на основі спільності їх семантики (див. Додатки В, Г, Е). Деякі структурні рівні ЛСМГ-I «Одиниця територіального поділу», ЛСМГ-I «Угіддя» уже відомі в мовознавстві [88; 89; 96; 101; 162; 169;

171; 231; 232; 285; 291; 330; 400; 411; 412; 415; 439; 443; 446; 447], тому розміщуємо її у Додатку А. 2. Варто зазначити, що при класифікації в ній застосовано дещо відмінний від наявних принцип диференціації матеріалу. Новим у нашій роботі є виявлення диференційованості лексики на неуточнену (умовний поділ) та конкретизовану (адміністративно-територіальний поділ). У відмінності класифікації локусів на позначення угідь (у дослідженій лексико-семантичній парадигмі ідентифікаційна риса простору «наповнення» є основною для плану змісту назв простору, місця, хоча прагматична маркованість семантики таких лексичних одиниць є очевидною; також розглядаємо угіддя не як частину ландшафту та окремо від видів простору, що характеризують структурні рівні Землі та відмінні за видом матеріальної субстанції) полягає новизна дослідження досліджуваної ЛСПГ «Місцевість».

Аналіз частини цієї мікрогрупи локусів здійснено в публікаціях [224; 225].

Мікрогрупа I рівня «Площадка»

ЛСМГ-I «Площадка» налічує 281 лексичну одиницю (15% ЛСПГ, див. Додаток Е). До неї входять, наприклад, такі номінації: *базар₁, форум₁, площа_{1,2}, майдан₁, плац-парад, полігон_{1,2}, толока_{1,2}, спортмайданчик, ковзанка, стоянка₃, галявина* та ін. Номінації цієї ЛСМГ-I містять семантику локалізації в конкретно заданих межах площі, що має досить різноманітне призначення. Номінації *майданчик, площа₁, пункт₁* та ін. виражають її узагальнено та стають гіперонімами до лексики, що належить до цієї структури. Виявлення ЛСМГ-I «Площадка» є новим у класифікації назв об'єктів місцевості.

Використовуючи спосіб опису дослідженого матеріалу за допомогою ЛСП, наведемо парадигму ЛСМГ-I «Площадка» у вигляді аналізу лексико-семантичних зв'язків із виявленням інтегральних та диференційних сем, що формують її основу.

Гіпонімічні семантичні зв'язки домінують в ЛСМГ-I «Площадка». Так, ІС 'торговельний об'єкт' об'єднує лексичні одиниці: *базар₁, ринок₁, сінна площа, ярмарок, торговиця₂* та ін., а ІС 'частина торговельного об'єкта' – такі локуси:

*розкладка*₁, *ряд*₉ та ін. Сема ‘спеціально виокремлена площа населеного пункту’ є інтегральною для лексики: *майдан*₁, *площа*₂, *пішохідна зона*, *плац-парад* та ін. Сема ‘площа, призначена для активного дозвілля (гра, спорт)’ об’єднує номінації: *каток*, *спортмайданчик*, *грище*₂, *ковзанка* та ін. Лексичні одиниці *засідка*, *схованка*₁₂, *укриття*₂ та ін. містять ІС ‘прихований об’єкт’. Для номінацій *стоянка*₃, *пристань*₁ та ін. інтегральною є семантична ознака ‘спеціально призначений пункт зупинки’. Локуси *будівництво*₂, *будівельна площа*_{дка}, *основа*₁ та ін. мають ІС ‘площа під будівництво’. Лексичні одиниці *галявина*, *перелісся*, *прогалина*₂ («Просторе, вільне від дерев, хлібів, іншої рослинності місце на узліссі, серед лісу, в саду, в полі і т. ін.» [СУМ VII, с.147]) об’єднані ІС ‘невелика ділянка, виокремлена серед місцевості’. Сема ‘великі площі спеціального призначення’ є інтегральною для номінацій: *ракетодром*, *планеродром*, *стартовий майданчик*, *танкодром* та ін. ІС ‘поховання’ об’єднує локуси: *домовина*₁, *гріб*₁, *могильник*₃, *некрополь* та ін. ІС ‘площа, відведена під смітник’ групує лексику: *звалище*₁, *клоака*₁, *скотомогильник* та ін., а ІС ‘місце видобутку’ – номінації: *родовище*, *каменяря*, *розкопка*₂ та ін.

Синонімію спостерігаємо на прикладах лексики з такими ІС: ‘торговельний об’єкт’: *базар*₁, *товчок*₁, *ярмарок* та ін.; ‘спеціально виокремлена площа населеного пункту’: *площа*₂, *плац*₂, *майдан*₁ та ін.; ‘площа для катання на льоду’: *каток*, *ковзанка* та ін.; ‘площа для розваг’: *грище*₂, *гульбище*₂, *толока*₁₂ та ін.; ‘прихований об’єкт’: *потайник*₁, *куток*₃, *скарбівниця*₂, *шпарина* та ін.; ‘невелика ділянка, виокремлена серед місцевості’: *галявина*, *газон*, *просвіт*₃ та ін.; ‘одне поховання’: *гріб*₁, *домовина*₁, *яма*₁ та ін.; ‘площа з похованнями’: *кладовище*, *цвинтар*₂, *некрополь* та ін.; ‘площа, що містить корисні копалини’: *промисел*₂, *розсип*₄ та ін.

У ЛСМГ-І «Площадка» представлена також меронімія між локусами з ІС: ‘торговельний об’єкт’ та ‘частина торговельного об’єкта’, ‘одне поховання’ та ‘площа з похованнями’, між номінаціями з ІС ‘спеціально виокремлена площа населеного пункту’ та *трибуна*₁, між номінаціями з ІС ‘площа, що містить корисні копалини’ та локусами *кар’єр*₁, *траншея* та ін.

Розглянувши семантичні парадигматичні зв'язки ЛСМГ-I «Площадка» і виокремлені у процесі їх аналізу семи, відзначаємо, що гіпонімічні семантичні зв'язки є у ній панівними та утворюють додаткову її диференціацію за тематичним принципом. Цей поділ уточнюють синонімія та меронімія. Таким чином, лексичні одиниці із загальнішою семантикою *майданчик*, *площа*, *пункт* та ін. формують ядро цієї ЛСМГ. А номінації, об'єднані ІС 'торговельний об'єкт', 'частина торговельного об'єкта', 'спеціально виокремлена площа населеного пункту', 'площа, призначена для активного дозвілля (гра, спорт)', 'прихований об'єкт', 'спеціально призначений пункт зупинки', 'площа під будівництво', 'невелика ділянка, виокремлена серед місцевості', 'великі площі спеціального призначення', 'поховання', 'площа, відведена під смітник', 'місце видобутку' – її периферію, оскільки вони мають більш конкретизовану та диференційовану семантику.

Деякі локуси з ІС 'площа, призначена для активного дозвілля (гра, спорт)' меронімічні відносно ЛСПГ «заклади культури» та ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс» (*корт*, *танцмайданчик*, *ринг*) і демонструють зв'язок між структурними частинами мікрополя.

Існує також зона накладання між лексичними одиницями з ІС 'спеціально виокремлена площа населеного пункту' ЛСМГ-I «Площадка» та ЛСМГ-III «Населений пункт». Тематичну подібність спостережено між конститuentами ЛСМГ-I «Одиниця територіального поділу» та ЛСМГ-I «Площадка» (локуси на позначення об'єктів гірничої галузі) (див. Додаток Г).

Вказані особливості характеризують специфіку ЛСМГ-I «Площадка».

Розглянувши чисельну та добре диференційовану ЛСПГ «Місцевість», можемо зробити висновок, що до її ядра належать локуси, що позначають простір антропогенного впливу узагальнено (напр.: *місцевість*, *район*, *регіон*, *ділянка*, *площа*_{1,2}, *масив*₂ та ін.) та ЛСМГ-I «Одиниця територіального поділу», «Угіддя». Її периферію формують номінації ЛСМГ-I «Площадка».

Конституенти дослідженої ЛСПГ мають зони накладання різного масштабу в межах ЛСГ «Територія» та мікрополя «Територіально-будівельний комплекс» (див. Додаток Г).

Значна розвиненість цієї ЛСПГ «Місцевість» свідчить про високий потенціал її подальшого зростання та вдосконалення в межах лексико-семантичної структури сучасної української мови. У виявлених особливостях цієї ЛСПГ репрезентована її лексико-семантична специфіка.

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Рельєф»

ЛСПГ «Рельєф» налічує 594 лексичні одиниці (22% ЛСГ, див. Додаток Е) та несе в собі план змісту характеру поверхні території, диференційованої за принципом тривимірної трихотомії. Наприклад, це такі номінації: *лука, рівнина1, гора1, плоскогір'я, вулкан, яма1, западина, ущелина* та ін. До неї входять як локуси із найбільш узагальненою семантикою (2% ЛСПГ) (напр.: *рельєф, макрорельєф, мікрорельєф, фалдаз, геоморфологія* та ін. (10 номінацій)), так і ЛСМГ-І: «Рівна поверхня» (9%) (*рівнина1, долина, плато, гладінь* та ін.), «Заглиблення на поверхні» (48% ЛСПГ) (*зниження2, крутояр, западина, балка1, яма1* та ін.), «Підвищення на поверхні» (41% ЛСПГ) (*вулкан, скеля, дюна, бескид2, хребет4, косогір, сопка, горб1* та ін.) (див. Додатки В, Г, Е).

В українському мовознавстві подібні класифікації лексики на позначення рельєфу запропоновані переважно діалектологами та лексикологами (М. П. Годованою [87], Т. В. Громко [96], О. К. Данилюк [101], Л. С. Прокопович [291], Н. П. Сіденко [330], М. І. Толстим [400], Є. О. Черепановою [439], П. П. Чучкою [443] та ін.). Відповідно до цих класифікацій аналіз географічних назв здійснено в межах уявлення про простір як ландшафт. Таке бачення виправдано при дослідженні лексики побутового вжитку, прив'язаної до місцевих реалій, з використанням тематичного підходу до розгляду. Оскільки в цій роботі використано інший – лексико-семантичний – підхід до опису матеріалу, локуси, що позначають рельєф, ідентифікуємо та диференціюємо відповідно до ознак просторовості, виокремлених в Розділі 1. Тому наша

класифікація частково відмінна від загальноприйнятої в сучасній українській лінгвістиці. Рельєф, на наше переконання, доцільно розглядати з позиції відношення рівня поверхні реалії до прийнятого нульового рівня (загального або рівня спостерігача) окремо від видів місцевості, пов'язаної з людиною та окремо від видів простору, що характеризують структурні рівні Землі та відмінні за видом матеріальної субстанції. Докладний аналіз цієї ЛСПГ та її структурних підрівнів вміщуємо в Додаток А. 3.

Проаналізувавши багаторівневу та дуже чисельну ЛСГ «Територія», можемо зробити висновок про те, що її ядро формують локуси із узагальненою семантикою території та ті, що належать до більш розвиненої ЛСПГ «Місцевість». До периферії відносимо ЛСПГ «Рельєф» (менш розвинену).

У дослідженій ЛСГ існують різної величини зони накладання зі структурними рівнями ЛСП локусів та інших полів (див. Додаток Г).

Виявлена специфіка ЛСГ «Територія» містить головні лексико-семантичні парадигматичні характеристики групи.

2.2.2.3 Особливості парадигми ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс»

ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс» значно менша за попередні та має простішу диференціацію. Виокремлення номінацій територіально-будівельного комплексу в межах макроструктури ЛСП локусів є новим і також становить його специфіку. До неї належить 934 лексичні одиниці (14% мікрополя, див. Додаток Е), об'єднаних семантикою господарського територіального утворення, до складу якого входять також різні приміщення. Наприклад: *дворище*₁, *садиба*₁, *дача*₂, *ферма*₁, *санаторій* та ін.

У межах ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс» виокремлюємо локуси, що узагальнено виражають семантику територіального утворення, до якого входять приміщення. Зокрема, це такі номінації: *господарство*, *пункт*, *станція*, *спецгосп* та ін. Невелика частина лексики об'єднана ІС 'поховальний комплекс'. Наприклад: *цвинтар*, *некрополь* та ін. Також у ЛСГ «Територіально-

будівельний комплекс» існують такі структурні рівні, як ЛСПГ «Невеликий житлово-господарський комплекс», «Спеціалізований професійний комплекс», «Велике господарське утворення», «Великий житлово-виробничий комплекс», об'єднані спільністю змісту конститuentів (див. Додаток В). Розглянемо їх.

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Невеликий житлово-господарський комплекс»

ЛСПГ «Невеликий житлово-господарський комплекс» налічує 150 номінацій (16% ЛСГ, див. Додаток Е). Локуси, що його утворюють, позначають одиниці невеликого присадибного господарства та їх частини. Наприклад: *садиба₁*, *дворище₁*, *шале*, *попівщина₂* («заст., розм. *Попова садиба*» [СУМ VIII, с. 200]), *ранчо* та ін.

Використовуючи спосіб опису дослідженого матеріалу у вигляді ЛСП, зазначимо семантичні парадигматичні зв'язки цієї підгрупи і охарактеризуємо відношення між елементами цієї лексико-семантичної структури, виявимо її основний зміст.

Синонімія в аналізованій ЛСПГ представлена рядами: з ІС 'невеликий житлово-господарський комплекс: узагальнено': *дімз*, *подвір'я₂*, *оселя₁*, *двір₁₂*, *підсобне господарство* та ін.; з ІС 'частина невеликого житлово-господарського комплексу типу «двір»': *подвір'я₁*, *дворик* та ін.; з ІС 'віддалена частина невеликого житлово-господарського комплексу': *задвір'я*, *задвірок₁*, *закуток₁* та ін.; з ІС 'місце за невеликим житлово-господарським комплексом': *затилля₂*, *задвірки₁*, *задз* та ін.; з ІС 'частина невеликого житлово-господарського комплексу, призначена для тварин': *обора*, *загорожа₂*, *скотний двір* та ін.

Гіпонімічні семантичні зв'язки формують такі ряди (гіпероніми – номінації з ІС 'невеликий житлово-господарський комплекс: узагальнено'): з ІС 'невеликий житлово-господарський комплекс: ціле': *дімз*, *оселя₁*, *дача₂* та ін.; з ІС 'віддалений житлово-господарський комплекс': *зимівник₂*, *вілла*, *дача₂* та ін.; з ІС 'більший житлово-господарський комплекс': *вілла*, *особняк*, *замок₁* та ін.; з

ІС ‘менший житлово-господарський комплекс’: *шале, котедж* та ін.; з ІС ‘іноземний житлово-господарський комплекс’: *шале, ранчо, миза* та ін.; з ІС ‘частина невеликого житлово-господарського комплексу’: *город, службас* («*тільки мн. Надвірні підсобні господарські приміщення, будівлі*» [СУМ ІХ, с. 377]) та ін.; з ІС ‘частина невеликого житлово-господарського комплексу певного типу’: *перистиль₂, чорне дворище, загін₁₂* та ін.; з ІС ‘господарська частина’: *двір₁₁, службас, економія₂* та ін.; з ІС ‘агрочастина’: *город, селитьба₂, садиба₁* та ін.; з ІС ‘частина невеликого житлово-господарського комплексу, призначена для тварин’: *обора, вигульний дворик, загін₁₂* та ін.

Локуси з ІС ‘більший житлово-господарський комплекс’ протистоять номінаціям з ІС ‘менший житлово-господарський комплекс’.

Локус *дворище* поряд зі значенням «Садиба» розвинув план змісту «Місце, де колись була садиба», утворюючи, таким чином, семантичну опозицію за ознаками ‘заповнене місце’ / ‘спустіле місце’.

Меронімічні семантичні зв’язки виникають між локусами з ІС ‘житлово-господарський комплекс: ціле’ та з ІС ‘частина невеликого житлово-господарського комплексу’, ‘частина невеликого житлово-господарського комплексу певного типу’, ‘агрочастина’, ‘господарська частина’, ‘частина невеликого житлово-господарського комплексу, призначена для тварин’, ‘частина невеликого житлово-господарського комплексу типу «двір»’, ‘віддалена частина невеликого житлово-господарського комплексу’.

Проаналізувавши семантичні парадигматичні зв’язки ЛСПГ «Невеликий житлово-господарський комплекс», встановили, що для її плану змісту властиві такі основні семантичні ознаки: ‘невеликий житлово-господарський комплекс: узагальнено’, ‘невеликий житлово-господарський комплекс: ціле’, ‘віддалений житлово-господарський комплекс’, ‘більший житлово-господарський комплекс’, ‘менший житлово-господарський комплекс’, ‘іноземний житлово-господарський комплекс’, ‘місце за невеликим житлово-господарським комплексом’, ‘частина невеликого житлово-господарського комплексу’, ‘віддалена частина невеликого житлово-господарського комплексу’, ‘частина

невеликого житлово-господарського комплексу певного типу', 'частина невеликого житлово-господарського комплексу типу «двір»', 'агрочастина', 'господарська частина', 'частина невеликого житлово-господарського комплексу, призначена для тварин'.

Локуси, що узагальнено позначають невеликий житлово-господарський комплекс, утворюють ядро дослідженої ЛСПГ, оскільки очолюють ієрархію структури. Номінації з рештою виокремлених основних сем формують її периферію.

Виявлено зону накладання з ЛСГ «Приміщення».

Вказана інформація містить головні лексико-семантичні парадигматичні характеристики підгрупи.

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Спеціалізований професійний комплекс»

ЛСПГ «Спеціалізований професійний комплекс» містить 597 лексичних одиниць (63% ЛСГ, див. Додаток Е) із конкретизованим змістом об'єкта, пов'язаного зі здійсненням професійної діяльності людини. Наприклад: *бензоколонка, РТС, депо, автовокзал, порт, метеорологічний пост, сортувальна станція* та ін. Цю підгрупу було виокремлено на основі аналізу таких семантичних парадигматичних зв'язків між її конститuentами у відповідності до вимог щодо способу опису матеріалу як ЛСП. Розглянемо їх.

Гіпонімія в ЛСПГ «Спеціалізований професійний комплекс» репрезентована найширше. Зокрема, виявляємо ряди: з ІС 'спеціалізований професійний комплекс: узагальнено': *станція*, *база*, що є гіперонімами цієї ЛСПГ; з ІС 'сервісний житловий комплекс': *заїзд*, *караван-сарай* та ін.; з ІС 'транспортний комплекс': *вокзал, товарна, машинно-тракторна станція, автогараж, пірс* та ін.; з ІС 'одиниця транспортного сервісу': *бензоколонка, РТС* та ін.; з ІС 'комплекс для стоянки та ремонту транспорту': *трамвайне депо, автобаза, водна станція* та ін.; з ІС 'сервісний центр обслуговування перевезень': *ям* («*Поштова станція в Росії і на Україні в XIII-XVIII ст., де*

подорожні міняли коней» [СУМ XI, с. 644]), митниця, станція₁, аеродром та ін.; з ІС ‘сервісний центр обслуговування перевезень: ціле’: порт, аеропорт, полустанок, товарна та ін.; з ІС ‘частина сервісного центру обслуговування перевезень’: пристань₁, аванпорт, перон та ін.; з ІС ‘спортивний комплекс’: стадіон, циклодром, велодром, іподром та ін.; з ІС ‘частина спортивного комплексу’: трибуна₂, арена₁, корт₁ та ін.; з ІС ‘дослідний комплекс’: іоносферна станція, метеорологічний пост, фітотрон, вулканологічна станція (гіперонім – дослідна станція) та ін.; з ІС ‘збирально-розподільний комплекс’: продбаза, сортувальна станція, молочний пункт, нафтобаза (гіпероніми – база, пункт) та ін.; з ІС ‘виробничий комплекс’: корабельня, гідроелектростанція, комбінат₁, давильня, хлібозавод, авіазавод, пивоварня, гута₁, монетний двір, порохівня₂, утильзавод (гіперонім – господарство₄) та ін.; з ІС ‘виробничий комплекс типу «електростанція»’: вітроелектростанція, енергокомбінат, гідростанція (гіперонім – електростанція) та ін.

На основі гіпонімічних семантичних зв’язків можемо виокремити структуру ЛСПГ «Спеціалізований професійний комплекс»: «Сервісний житловий комплекс», «Транспортний комплекс» (ЛСМГ-II «Одиниця транспортного сервісу», «Комплекс для стоянки та ремонту транспорту», «Сервісний центр обслуговування перевезень»), «Спортивний комплекс», «Дослідний комплекс», «Збирально-розподільний комплекс», «Виробничий комплекс». Проте наведені групи номінацій дуже малочисельні, а тому окремий їх аналіз є недоцільним.

Синонімія у ЛСПГ «Спеціалізований професійний комплекс» майже не експлікована (*електростанція, електрична станція, енергокомбінат*) через тісну прив’язаність номінацій до предметної сфери дійсності.

Меронімічний семантичний зв’язок спостерігаємо між конститuentами аналізованої ЛСПГ з ІС: ‘сервісний центр обслуговування перевезень: ціле’ – ‘частина сервісного центру обслуговування перевезень’, ‘спортивний комплекс’ – ‘частина спортивного комплексу’. Вважаємо, що в решті

виокремлених ЛСМГ-І використовуються назви частин ЛСПГ «Невеликий житлово-господарський комплекс» (що засвідчує практика мовлення).

У результаті здійсненого аналізу у ЛСПГ «Спеціалізований професійний комплекс» виявлено такі основні семи, що об'єднують її конституенти в єдину структуру, та семи, за якими ця лексика розрізнена, у чому полягає її різноманітність: 'спеціалізований професійний комплекс: узагальнено', 'сервісний житловий комплекс', 'сервісний центр обслуговування перевезень: ціле', 'транспортний комплекс', 'одиниця транспортного сервісу', 'комплекс для стоянки та ремонту транспорту', 'сервісний центр обслуговування перевезень', 'сервісний центр обслуговування перевезень: ціле', 'частина сервісного центру обслуговування перевезень', 'спортивний комплекс', 'частина спортивного комплексу', 'дослідний комплекс', 'збирально-розподільний комплекс', 'виробничий комплекс'.

Докладно вивчивши структуру цієї ЛСПГ, можемо виокремити в ній ядро, до якого ввійшли локуси, що очолюють цю ланку ієрархії: номінації з ІС 'спеціалізований професійний комплекс: узагальнено', та периферію – лексичні одиниці з рештою ІС, що демонструють конкретність та диференційованість плану змісту.

Номінації ЛСПГ «Спеціалізований професійний комплекс» належать до зони накладання з ЛСПГ «Заклад культури» (ЛСГ «Приміщення») (*стадіон, арена*), з ЛСГ «Шлях» (мікрополе «Медіальний простір») (*бігова доріжка*, назви обладнаних транспортних зупинок) (див. Додаток Г).

Зазначені особливості характеризують специфіку дослідженої ЛСПГ.

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Велике господарське утворення»

ЛСПГ «Велике господарське утворення» налічує 86 лексичних одиниць (9% ЛСГ, див. Додаток Е) та несе семантику значного за розміром територіального об'єкта з різними спорудами, що займається господарською

діяльністю. Наприклад: *устричний завод, птахівництво₂, собаківництво₂, звіроферма, племферма, лісогоспо-дарство, зоопарк, торфорозробка* та ін.

Відповідно до способу опису дослідженого матеріалу у вигляді ЛСП, вказуємо такі семантичні парадигматичні зв'язки, що характеризують відношення між елементами цієї лексико-семантичної структури і виявляють її основні змістові акценти.

Синонімія ЛСПГ «Велике господарське утворення» експлікована в таких синонімічних рядах: з ІС 'велике господарство: узагальнено': *спецгосп, пункт₁, господарство₅*; з ІС 'велике сільськогосподарське утворення': *спецгосп, ферма₁, завод₂*; з ІС 'велике сільськогосподарське утворення, що займається птахівництвом': *птахофабрика, птахомбінат, пташарня* та ін.; з ІС 'велике господарське утворення як власність: узагальнено': *маєток₁, двір₁₃, держава₁* та ін.; з ІС 'велике господарське утворення як власність церкви': *монастир₂, обитель₁, пустинь₂* та ін.; з ІС 'дослідно-виставковий зоологічний комплекс': *зоологічний парк, зоосад, зоопарк* та ін.

Гіпонімічний семантичний зв'язок репрезентують гіпонімічні ряди (гіпероніми – локуси з ІС 'велике господарство: узагальнено'): з ІС 'велике сільськогосподарське утворення': *вівцеферма, птахокомбінат, устричний завод* (гіпероніми – локуси з ІС 'велике сільськогосподарське утворення: узагальнено') та ін.; з ІС 'велике сільськогосподарське утворення за напрямом діяльності': *конеферма, птахофабрика, лісгосп* та ін.; з ІС 'велике сільськогосподарське утворення, що займається рослинництвом': *садівництво₃, квітництво₁, лісопункт* та ін.; з ІС 'велике сільськогосподарське утворення, що займається тваринництвом': *ферма₁, вівцеферма, свиноферма, зооферма, племгосп* та ін.; з ІС 'велике сільськогосподарське утворення, що займається птахівництвом': *фазанарій, птахофабрика, птахомбінат, пташарня* та ін.; з ІС 'іноземне сільськогосподарське утворення': *плантація₁, ферма₁*; з ІС 'частина великого сільськогосподарського утворення': *зерносклад, плантація₁, відгодівельна площадка* та ін.; з ІС 'велике господарське утворення як власність': *латифундія, скит₂, монастир₂* (гіпероніми – 'велике господарське

утворення як власність: узагальнено’) та ін.; з ІС ‘вид великого господарського утворення як власності’: *майорат₂, посесія₂, латифундія, монастир₂* та ін.; з ІС ‘велике господарське утворення як світська власність’: *графство₂, латифундія, майорат₂* та ін.; з ІС ‘велике господарське утворення як власність церкви’: *монастир₂, обитель₁, пустинь₂, лавра, скит₂* та ін.; з ІС ‘дослідно-виставковий комплекс’: *ботанічний сад, заповідник, звіринець* та ін.; з ІС ‘дослідно-виставковий ботанічний комплекс’: *ботанічний сад, дендропарк* та ін.; з ІС ‘дослідно-виставковий зоологічний комплекс’: *звіринець, зоопарк* та ін.; з ІС ‘розважальний комплекс’: *гідропарк, луна-парк, звіринець* та ін.; з ІС ‘випробувальне велике господарське утворення’: *військовий полігон, космодром* та ін.; з ІС ‘велике видобувне господарське утворення’: *рудник, торфопідприємство, солепромисел, каменярня, нафтопромисел* (гіперонім – *примисел₂*) та ін.; з ІС ‘велике гірничо-видобувне господарське утворення’: *рудник, кар’єр₁* та ін.

Антонімія представлена: культове / світське ‘велике господарське утворення як світська власність’ / ‘велике господарське утворення як власність церкви’.

Меронімію спостерігаємо між номінаціями: *відгодівельна площадка* і локусами з ІС ‘велике сільськогосподарське утворення, що займається тваринництвом’; *зерноелеватор, зерносклад* та лексичними одиницями з ІС ‘велике сільськогосподарське утворення, що займається рослинництвом’.

Проаналізувавши семантичні парадигматичні зв’язки ЛСПГ «Велике господарське утворення», виокремлюємо у процесі їхнього аналізу такі основні в ній смисли, що формують головні риси лексико-семантичної структури групи: ‘велике господарство: узагальнено’; ‘велике сільськогосподарське утворення’, ‘велике сільськогосподарське утворення узагальнено’, ‘тип великого сільськогосподарського утворення’, ‘велике сільськогосподарське утворення за напрямом діяльності’, ‘велике сільськогосподарське утворення, що займається рослинництвом’, ‘велике сільськогосподарське утворення, що займається тваринництвом’, ‘велике сільськогосподарське утворення, що займається

птахівництвом’, ‘іноземне сільськогосподарське утворення’, ‘частина великого сільськогосподарського утворення’; ‘велике господарське утворення як власність’, ‘велике господарське утворення як власність: узагальнено’, ‘вид великого господарського утворення як власності’, ‘велике господарське утворення як світська власність’, ‘велике господарське утворення як власність церкви’; ‘дослідно-виставковий комплекс’, ‘дослідно-виставковий ботанічний комплекс’, ‘дослідно-виставковий зоологічний комплекс’; ‘розважальний комплекс’; ‘випробувальне велике господарське утворення’; ‘велике видобувне господарське утворення’, ‘велике гірничо-видобувне господарське утворення’.

Локуси з ІС ‘велике господарство: узагальнено’, ‘велике сільськогосподарське утворення’ та ‘велике господарське утворення як власність’ мають найбільш широкий план змісту, розвинену лексико-семантичну структуру, очолюють ієрархію дослідженої ЛСПГ. Тому вони формують її ядро. Лексика, що містить решту виокремлених основних сем, утворює її периферію.

До зони накладання з іншими структурними рівнями ЛСП локусів належать, наприклад, номінація *відгодівельна площадка*, номінації з ІС ‘випробувальне велике господарське утворення’, з ІС ‘велике видобувне господарське утворення’ (ЛСМГ-I «Площадка» ЛСГ «Територія»); з ІС ‘дослідно-виставковий ботанічний комплекс’ (ЛСМГ-III «Оброблюване насадження», «Необроблюване насадження» ЛСГ «Територія»); *зерноелеватор*, *зерносклад* та ін. (ЛСПГ «Приміщення для зберігання» ЛСГ «Приміщення») (див. Додаток Г). Номінації ЛСМГ-I «Збирально-розподільний комплекс» можуть бути меронімами щодо лексики ЛСПГ «Велике господарське утворення».

Виявлена специфіка характеризує семантику ЛСПГ «Велике господарське утворення» та її парадигматичний устрій.

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Великий житлово-виробничий комплекс»

До невеликої ЛСПГ «Великий житлово-виробничий комплекс» належить 99 локусів (11% ЛСГ, див. Додаток Е), що позначають розміщений на значній

території господарський об'єкт певного об'єднання людей, які там живуть. Наприклад: *місія*₅, *військова частина*, *колонія*₅ та ін.

Використовуючи спосіб опису дослідженого матеріалу за допомогою ЛСП, наведемо парадигму ЛСПГ «Великий житлово-виробничий комплекс» у вигляді аналізу лексико-семантичних зв'язків із виявленням інтегральних та диференційних сем, що формують її основу.

Синонімічний ряд з ІС 'житлово-виробничий комплекс: узагальнено' (*табір*₃, *колонія* та ін.) має найширшу семантику й очолює ієрархічну структуру ЛСПГ «Великий житлово-виробничий комплекс». Ці локуси є гіперонімами до таких гіпонімічних рядів: з ІС 'житлово-виробничий комплекс': *табір*_{3,4}, *база*_з, *місія*₅, *таборище* та ін.; з ІС 'рекреаційний житлово-виробничий комплекс': *санаторій*, *оздоровниця* та ін.; з ІС 'спортивний житлово-виробничий комплекс': *олімпійське містечко*, *туристична база*, *спортмістечко* та ін.; з ІС 'військовий житлово-виробничий комплекс': *база*_з, *застава*₂₂, *евакопункт*, *військова частина* та ін.; з ІС 'виправний житлово-виробничий комплекс': *табір*₄, *концтабір*, *трудова колонія* та ін.

Розглянувши семантичні парадигматичні зв'язки цієї мало розвиненої кількісно та структурно ЛСПГ, у результаті здійсненого аналізу до основних її сем зараховуємо такі: 'житлово-виробничий комплекс: узагальнено', 'житлово-виробничий комплекс', 'рекреаційний житлово-виробничий комплекс', 'спортивний житлово-виробничий комплекс', 'виправний житлово-виробничий комплекс'.

У межах ЛСПГ «Великий житлово-виробничий комплекс» виокремлюємо ядро, яке формує лексика з ІС 'житлово-виробничий комплекс: узагальнено', та деталізовану й диференційовану периферію, яку утворюють номінації з рештою вказаних сем.

У дослідженій ЛСПГ номінація *оздоровниця* належить до зони накладання з ЛСПГ «Медичний заклад» ЛСГ «Приміщення» (див. Додаток Г).

У зазначених особливостях полягає семантична специфіка ЛСПГ «Великий житлово-виробничий комплекс».

Таким чином, проаналізувавши нечисельну та мало розвинену ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс», робимо висновок про те, що вона належить до периферії мікрополя «Терапростір». Її семантика виражає ідею перехідного етапу між ЛСГ «Приміщення» та «Територія», а також свідчить про пов'язаність їх у свідомості мовців. До ядра проаналізованої ЛСГ належать локуси, що узагальнено виражають семантику територіального утворення, до якого входять приміщення, та конституенти ЛСПГ «Невеликий житлово-господарський комплекс», ЛСПГ «Спеціалізований професійний комплекс». Вони очолюють ієрархію структури ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс». Номінації, що позначають поховальні комплекси та лексичні одиниці, які формують «Велике господарське утворення», «Великий житлово-виробничий комплекс» репрезентують периферію дослідженої ЛСГ.

Чіткий розподіл лексики відповідно до реалій дійсності не сприяє поширеності перетину структурних ланок ЛСГ між собою та у межах ЛСП локусів.

Найрозвиненішим семантичним зв'язком є гіпонімія, дуже вузько представлені синонімія, антонімія, енантіосемія. Це свідчить про велику прив'язаність плану змісту локусів цієї ЛСГ до предметної дійсності.

У межах мікрополя «Терапростір» також виокремлюємо лексику, що позначає антропоморфний простір без вказування типу локалізованого об'єкта. Зокрема, це такі номінації: *мурашник*², *опорний пункт*, *осідок*, *резиденція*, *індустріальний центр*. Ці лексичні одиниці пов'язані між собою синонімічним семантичним зв'язком та є гіперонімами відносно локусів, що позначають місця оселення людей у ЛСГ «Приміщення», «Територія» та «Територіально-будівельний комплекс».

До ядра мікрополя «Терапростір» належить лексика, яка позначає простір як площину відповідно до горизонтальної або тривимірної трихотомії, що переважно зазнав антропогенного впливу – ЛСГ «Територія», ЛСГ «Приміщення». «Територіально-будівельний комплекс», зважаючи на його

меншу кількісну репрезентованість та слабшу структурну розвиненість, формує її периферію.

У мікрополі «Терапростір» превалує така семантика: у ЛСГ «Приміщення»: семантика будівлі; приміщень для проживання; приміщень, які є частиною більшої споруди; приміщень для господарських потреб; приміщень, де проходить виробничий процес різних видів; у ЛСГ «Територія»: семантика районування території безвідносно до політичних реалій розподілу світу (територія та її межі усвідомлюються через призму суб'єктивного сприйняття соціумом реалій свого оточення); місцевості, виокремленої за політичним адміністративним принципом (поселення, державні утворення (у більш-менш встановлених межах, у конкретному історичному часі, на території, яка належить певному народу, має правителя та конкретний державний устрій), їх частини); об'єктів території рослинного світу; об'єктів території трав'янистого світу (оброблюваних та необроблюваних); угідь, вкритих деревами та кущами (оброблюваних та необроблюваних) (ЛСПГ «Місцевість»); пониження рельєфу; вивищення рельєфу над поверхнею (ЛСПГ «Рельєф»). Менш репрезентованою є семантика: в ЛСГ «Приміщення»: закладів освіти (від дошкільної до вищої); приміщень для різних видів культурно-масової діяльності; приміщень медичної професійної спеціалізації; приміщень з офісними умовами праці; закладів торгівлі; приміщень, де щось зберігається; різні види штучних і природних, відкритих і закритих макро- та мікроприміщень, які виконують функцію притулку для тварин; у ЛСГ «Територія»: районування місцевості за критерієм: заселеності території, її розташування щодо уявних меж і центру та посесивної маркованості об'єктів (ЛСПГ «Місцевість»); рельєф без підвищень і заглиблень (ЛСПГ «Рельєф»). Ще менш представленим є план змісту: у ЛСГ «Приміщення»: приміщення для наукової роботи; споруда культового значення; приміщення з оплачуванним сервісом у сфері житла, харчування, косметичних та гігієнічних процедур тощо; приміщення для розваг (активно розвивається в наш час внаслідок розвитку індустрії розваг); приміщення злочинців; приміщення для ізоляції небезпечних для суспільства людей;

приміщення для поховання; приміщення, що передбачає оборонні дії; в ЛСГ «Територія»: локалізації в конкретно заданих межах площі, що має досить різноманітне призначення (у ЛСПГ «Місцевість»); у ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс»: одиниця невеликого присадибного господарства; комплекс, пов'язаний зі здійсненням професійної діяльності людини; значний за розміром територіальний об'єкт із різними спорудами, що займається господарською діяльністю; розміщений на значній території господарський об'єкт певного об'єднання людей, які там живуть.

У зв'язку з тим, що лексичні одиниці мікрополя «Приміщення» і «Терапростір» мають план змісту, що найповніше експлікує різноманітну просторову дійсність, яка безпосередньо пов'язана з людиною та є основними формами земної реальності у свідомості мовців, ця парадигма входить до складу ядра ЛСП локусів. Частина номінацій, що належать до неї, різною мірою представляють зони перетину зі структурними рівнями ЛСП локусів.

За допомогою аналізу семантичних зв'язків між конститuentами ядерної частини ЛСП локусів сучасної української літературної мови встановлюємо основні та другорядні семантичні сфери. Також варто відзначити, що особливістю структурованості ядерної частини ЛСП локусів є здатність деяких груп вступати гіперонімічні зв'язки з усіма іншими ЛСПГ з ЛСГ «Приміщення», крім ЛСПГ «Приміщення для тварин», «Приміщення для поховання»; ЛСМГ-II «Одиниця загального поділу» – гіперонімічна до решти ЛСМГ-II з ЛСМГ-I «Одиниця територіального поділу». ЛСМГ-III «Оброблюваний об'єкт» / «Необроблюваний об'єкт», «Оброблюване насадження» / «Необроблюване насадження» репрезентують комплементарні антонімічні зв'язки (граничне протиставлення, між антонімами нема проміжної позиції) за протиставленням «оброблюваний» / «необроблюваний»; ЛСМГ-I «Заглиблення на поверхні», «Рівна поверхня», «Підвищення на поверхні» перебувають у зв'язках контравної антонімії (якісне протиставлення, між антонімами є проміжна позиція). ЛСПГ «Невеликий житлово-господарський

комплекс», «Спеціалізований професійний комплекс» (частково) можуть виражати частину щодо ЛСПГ «Велике господарське утворення» (меронімія).

Підсумовуючи результати нашого дослідження щодо зон перетину структурних рівнів у межах ЛСП локусів, які утворюють конституенти ядерної його частини, називаємо такі з них: між мікрополем «Узагальнена назва простору» та мікрополем «Терапростір» (значна); між ЛСГ «Параметр простору» та ЛСГ «Шлях»; ЛСПГ «Кімната» (значна) та рештою ЛСПГ, що входять до ЛСГ «Приміщення» (крім ЛСПГ «Небезпечне приміщення», ЛСПГ «Приміщення для поховання»); між ЛСПГ «Житло для людини» та ЛСПГ «Будівля» (значна), ЛСПГ «Господарське приміщення» (значна); ЛСПГ «Наукова установа» та ЛСПГ «Заклад освіти» (помірна), ЛСПГ «Медичний заклад» (помірна), ЛСПГ «Заклад культури» (помірна), ЛСПГ «Господарське приміщення» (помірна), група «Житло для тварин» (значна); ЛСПГ «Організація, установа» та ЛСПГ «Приміщення для зберігання» (незначна); ЛСПГ «Заклад сервісного обслуговування» та ЛСПГ «Виробниче приміщення» (значна), ЛСПГ «Торговельне приміщення» (значна), група «Житло людини» (значна), ЛСПГ «Розважальний заклад» (значна); ЛСПГ «Торговельне приміщення» та ЛСПГ «Виробниче приміщення» (значна), ЛСПГ «Приміщення для зберігання» (помірна), ЛСПГ «Заклад сервісного обслуговування» (значна); ЛСПГ «Приміщення для зберігання» та ЛСПГ «Торговельне приміщення» (помірна), ЛСПГ «Господарське приміщення» (значна), ЛСПГ «Заклад культури» (помірна); група «Житло для тварин» та ЛСПГ «Господарське приміщення» (значна), ЛСПГ «Науковий заклад» (значна); ЛСПГ «Площадка» та ЛСМГ-III «Населений пункт» (незначна), ЛСПГ «Невеликий житлово-господарський комплекс» (незначна); ЛСМГ-II «Одиниця умовного територіального поділу» та ЛСМГ-III «Державне утворення» (значна), ЛСМГ-I «Територія суходолу» (незначна); ЛСМГ-III «Населений пункт» та ЛСГ «Приміщення» (незначна), ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс» (незначна); ЛСМГ-III «Область» та ЛСМГ-II «Одиниця загального поділу» (незначна); ЛСМГ-III «Необроблюване насадження» та ЛСМГ-I «Зона Землі»

(незначна): ЛСМГ-III «Необроблюваний об'єкт» та ЛСМГ-I «Зона Землі» (незначна); ЛСМГ-I «Рівна поверхня» та ЛСМГ-III «Необроблюваний об'єкт» (незначна), ЛСМГ-I «Заглиблення на поверхні» (незначна), ЛСМГ-I «Підвищення на поверхні» (незначна), ЛСМГ-I «Зона Землі» (незначна); ЛСМГ-I «Заглиблення на поверхні» та ЛСМГ-I «Рівна поверхня» (незначна), ЛСМГ-III «Необроблюваний об'єкт» (незначна), ЛСМГ-III «Необроблюване насадження» (незначна), ЛСГ «Гідропростір» (незначна), ЛСГ «Шлях»; ЛСМГ-I «Підвищення на поверхні» та ЛСМГ-I «Рівна поверхня» (незначна), ЛСМГ-I «Заглиблення на поверхні» (незначна), ЛСМГ-III «Необроблюваний об'єкт» (незначна); ЛСПГ «Спеціалізований професійний комплекс» та ЛСПГ «Заклад культури» (незначна); ЛСПГ «Велике господарське утворення» та ЛСПГ «Площадка» (незначна), ЛСМГ-III «Оброблюване насадження» (помірна), ЛСМГ-III «Необроблюване насадження» (помірна), ЛСПГ «Приміщення для зберігання» (незначна), ЛСПГ «Невеликий житлово-господарський комплекс» (помірна), ЛСПГ «Спеціалізований професійний комплекс» (помірна); ЛСПГ «Великий житлово-виробничий комплекс» та ЛСПГ «Медичний заклад» (незначна) (див. Додаток Г).

Висновки до розділу 2

У ході роботи відібрано та докладно вивчено локуси сучасної української літературної мови (на основі Словника української мови (в 11 томах) та інших джерел), використовуючи описані вище критерії та методика дослідження. Таким чином, визначено ядерну та позаядерну (дифузну та периферійну) зони ЛСП локусів сучасної української літературної мови.

До зони ядра ЛСП локусів належать мікрополя «Узагальнена назва простору» й «Терапростір», оскільки конституенти першого несуть семантику, що абстраговано від дійсності експлікує різні світоглядні властивості простору, а план змісту номінацій, які формують друге, найповніше експлікує різноманітну просторову дійсність, безпосередньо пов'язану з людиною та виражену основними формами земної реальності у свідомості мовців.

Номінації, що належать до ядерної частини ЛСП локусів, репрезентують у своїй семантиці різні види просторовості. Зокрема, вони узагальнено подані відповідно до найважливіших характеристик окресленого поняття за типом та параметрами локалізації в мікрополі «Узагальнена назва простору». Конкретні різні форми простору, що представляють поверхню землі в горизонтальному площинному та об'ємному вертикальному вимірі, відповідно до антропоморфного сприйняття світу мовцями (наповнене та спеціалізоване вмістилище) деталізовані в мікрополі «Терапростір». Ці форми експліковані в семантиці ЛСГ «Приміщення», «Територія» та «Територіально-будівельний комплекс». ЛСГ «Приміщення» притаманна змістова домінанта виду оточеного внутрішнього простору. Поняття про цей об'єкт містить усі базові ознаки простору як явища та уявлення про нього. Прагматичні характеристики, такі як форма та спосіб творення, функційне призначення об'єкта є визначальними для просторової семантики локусів, що називають приміщення. У межах ЛСГ «Територія» спостерігаємо градацію змісту: різні види площини Землі багатоаспектно експлікують у цій лексико-семантичній структурі різні характеристики наземного простору: ЛСПГ «Площадка» – локалізацію в конкретно заданих межах площі, що має досить різноманітне призначення, ЛСПГ «Місцевість» – антропоморфний тип території, що пов'язана з організацією життя та господарською діяльністю людини на поверхні землі, ЛСПГ «Рельєф» – характер поверхні території, диференційованої за принципом вертикальної трихотомії. Територіальність здебільшого не має об'ємності, але їй властива протяжність на землі в різні сторони від свого центру, меж. Вона диференційована на типи відповідно до ознак «освоєння» / «неосвоєння людиною», «природності» / «штучності», «розміру», «функціонального призначення». Ознаки «густота наповнення» / «пустка» корелюють із прагматичними характеристиками «призначення» та «типу наповнення» щодо різних видів поверхні. У ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс» вираженим є зміст господарської одиниці у вигляді комплексу будівель, що тісно пов'язані з певною виокремленою площею території. Явищу,

репрезентованому в цій семантиці, властива об'ємність та площинність у горизонтальному та вертикальному вимірах.

Специфіка ядерної зони ЛСП локусів сучасної української мови полягає у виявленні нових структурних рівнях досліджуваної семантичної макроструктури, у можливості розширення класифікаційних критеріїв та комплексного їх застосування (що покращує якість здійснюваного аналізу матеріалу), в існуванні явища дифузії між групами лексики, у підтвердженні результатів вивчення лексики із такою семантикою в інших галузях українського мовознавства (енантиосемія, притаманна деяким номінаціям рельєфу).

У структурі змісту мікрополя «Терапростір» виявлено основні та другорядні семантичні сфери. Спостерігаємо внутрішню градацію деяких з наведених сфер семантики.

Внаслідок диференціації, об'єднання, ієрархізації лексики, що утворює ядро ЛСП локусів, за допомогою семантичних парадигматичних зв'язків встановлюємо ієрархію семантичних ознак у кожній структурній ланці парадигми. На підставі цієї ієрархії диференціюємо ядро та периферію кожної лексико-семантичної підструктури. Такі характеристики як семантика узагальненості, здатність утворювати найбільшу кількість семантичних парадигматичних зв'язків у лексико-семантичній структурі, чисельність, представляють ознаки, за якими здійснене визначення ядра. Характеристики обмеженості, спеціалізованості, вираженої диференційованості плану змісту, помірність або слабкість семантичних зв'язків між елементами парадигми, мала чисельність, незначна важливість для мовців денотата репрезентують риси, за якими кваліфікувалася периферія. І ядро, і периферія були визначені як у межах ядерної частини ЛСП локусів сучасної української літературної мови, так і в контексті кожного з її субрівнів.

У результаті проведеного дослідження у ядерній частині ЛСП локусів виокремлюємо таку структуру: мікрополе «Узагальнена назва простору» (лексика з узагальненою семантикою, ЛСГ «Тип простору» (ядро) і

ЛСГ «Параметр простору» (периферія)) та мікрополе «Терапростір» (ЛСГ «Приміщення» (ядро), ЛСГ «Територія» (ядро), ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс» (периферія) та лексика, недиференційовано позначає антропоморфний простір без вказування типу локалізованого об'єкта (периферія)).

Одна з особливостей структурованості ядерної частини ЛСП локусів полягає у можливості деяких груп вступати між собою в парадигматичні семантичні зв'язки.

Поділ мікрополів ядра ЛСП локусів на структурні рівні різного ступення складності та градації, їх диференціація на ядерну й периферійну частини створює комплексне бачення цієї лексико-семантичної парадигми в контексті масштабнішої структури.

Виявлено зони перетину структурних рівнів у межах ЛСП локусів, які утворюють конституенти ядерної його частини. Переважна більшість випадків перетину між структурними частинами ядра ЛСП локусів відбувається в межах ЛСП. У синтагматичному контексті семантика конститuentів мікрополя «Узагальнена назва простору» стає конкретнішою, їх часто образно вживають на позначення різних просторових реалій. Тому лексичні одиниці, що належать до нього, активно входять до ділянок перетину з усіма структурними рівнями ЛСП локусів. Лідером за лексико-семантичними зонами накладання є ЛСГ «Приміщення». У решті ЛСГ мікрополя «Терапростір» це явище виражено помірно. ЛСПГ «Рельєф» властивий перетин з ЛСМГ-І «Угіддя». ЛСМГ-І «Рівна поверхня» репрезентує потенціал переходу в понятті, що лежить у її основі, від рельєфу до місцевості. Серед причин такого накладання можна вказати на еволюційний розвиток ідеї простору від простішого до складнішого, на існування асоціативних зв'язків між семантикою об'єктів різних типів простору, на тісний зв'язок деяких професійних галузей людської діяльності, на схильність до змін семантики рельєфу, на широту плану змісту локусів, що може бути сполучена з потенціалом взаємопереходу між певними двома

парадигмами. Але головною причиною є полівалентність семантики кожної лексичної одиниці.

Основні положення розділу відбито в публікаціях автора [220; 221; 224; 225; 229].

РОЗДІЛ 3

ПОЗАЯДЕРНА ЗОНА ЛСП ЛОКУСІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

3.1 Особливості дифузного рівня ЛСП локусів сучасної української літературної мови. Мікрополе «Універсум»

Сьогодні дедалі більше мовознавців виявляють у межах ЛСП окремий рівень між ядерною та периферійною його частинами [289]. На нашу думку, така перехідна (дифузна) зона між центральною та маргінальною сферами поля є тоді, якщо в ньому існують структурні макрокомпоненти, які важко однозначно віднести до якоїсь однієї з них. Такі ознаки має мікрополе «Універсум», оскільки одні з її субрівнів мають виразні властивості груп лексики, що належить до ядра ЛСП локусів сучасної української літературної мови (наприклад, номінації водних об'єктів), а інші – усі ознаки його периферії (наприклад, номінації космічних тіл, аеропростору та ін.).

На відміну від «терапростору», що так чи інакше співвіднесений з фактом життя людей на планеті Земля в її горизонтальній площині (незважаючи на залежність чи незалежність цього простору від соціуму) і був описаний у контексті ядерної частини ЛСП локусів, поняття «всесвіт» передбачає погляд на сутність просторових явищ у глобальному масштабі. Тобто космос є фактично межею уявлення про просторовість з точки зору емпіричного пізнання світу людиною. Він має протяжність, наповнення, складається з частин, кожна з яких має свій центр і зону поширення. Оскільки феномен космосу не розкритий остаточно, існування в ньому реального центру та меж залишається для науки загадкою. Але незважаючи на всю таємничість цього явища, людина здавна намагалася осмислити його. Так, Платон [275–278], Аристотель [13–17; 22], Р. Декарт [104], Е. Кант [145; 146; 287], О. Лосєв [215; 369], та багато інших мислителів, науковців розкривали це поняття як узгоджену систему, наповнену елементами, і виокремлювали в ній місце для

людини та місця її мешкання. Ще з часів античності в глобальній світобудові вчені виокремлюють поряд з межами та центрами типи просторової субстанції, такі як земля, вода, вогонь, повітря. У своїй відомій праці «Античный космос и современная наука». О. Ф. Лосев розглядає особливості античного космосу і бачить його чотирисферним. У кожній сфері – своя система його визначення. В іншобутті (у космосі) він вважає за необхідне виявляти окремі одна від однієї області землі, води, повітря та вогню [215, с. 296–300]. У кожній з чотирьох сфер присутні усі чотири сфери. Космос, на його думку, є різним ступенем напруги самих простору і часу, самої фактичності, самої космічності. У тетрактиді А (першопростір розумного світла, що є безмежним сущим) усе це є одним і тим самим, а в тетрактиді В (іншопростір як частина і породження тетрактиди А з метою самоозначення і самореалізації останньої) усе дане окремо одне від одного. І все це мислиться як різні ступені напруженості буття. Космос, за О. Ф. Лосевим, [215, с. 298] є різним ступенем всеохопності та всевміщення, різним ступенем подільності та неподільності [215, с. 297–300]. Кожен простір своєю певною організованістю задає також і можливу фігурність, об'ємність, рух та інші властивості тіл, що перебувають у ньому [215, с. 300].

Та незважаючи на всі наукові здобутки людства в царині пізнання космосу, це поняття залишається переважно незрозумілим та нерозробленим для більшості суспільства. А отже, на рівні української мови це виражене в недостатньо розвиненій парадигмі лексики на позначення всесвіту та його елементів. Також не представлений такий погляд на структурно-семантичний поділ просторового плану змісту в мовознавчих розвідках (лише його елементи спостерігаємо в диференціаціях Н. О. Єщенко, П. П. Чучки та ін. (наприклад, поділ номінацій просторових об'єктів відповідно до різних стихій) [118; 400; 443], див. Розділ 1). Новизна нашого дослідження полягає у виокремленні мікрополя «Універсум» та у його структурних рівнів.

Варто відзначити, що мікрополе «Універсум» містить лексику на позначення об'єктів реальної дійсності, проте деякі з них є науковими

поняттями, штучно створеними в результаті абстрагованого наукового мислення. Як продукт абстрагованої ментальної діяльності такі номінації входитимуть до мікрополя «Віртуальний простір» (ЛСГ «Віртуальний науковий простір»). Але оскільки в них осмислено все ж сферу реальної дійсності, одночасно вносимо ці локуси також до мікрополя «Універсум». Так формується зона накладання між зазначеними мікрополями.

Поняття космосу, або універсуму, покладене в основу семантики виокремлених номінацій, передбачає погляд на всесвіт як на ціле, що має частини, у якому розміщені елементи – космічні тіла. У свою чергу, деякі з цих космічних тіл мають свою структуру. Оскільки Земля (як елемент універсуму) теж її має, а дослідники всесвіту осмислювали його у зв'язку з планетою своєї локалізації, структура планети Земля відповідно до об'ємного осмислення (вертикально (у розріз) та горизонтально) є найбільш пізнаною, порівняно з іншими космічними тілами. Це вплинуло на чисельність та розвиненість лексики, що її позначає. Згідно з головними проявами структури Землі можемо виокремити локуси на позначення аеропростору, гідропростору та номінації частин твердої субстанції тіла планети (інтерапростір, територія як геооб'єкт). Осмислення площини земної поверхні в макромасштабі та відсторонено від людини (відносно природних маркерів межі) представлено в семантиці геоподілу суходолу та розподілу планети на зони в горизонтальній просторовій репрезентації. Парадигма номінацій, що її репрезентує, доповнює погляд на геосубстанцію універсуму з площинним виміром. Лексичні одиниці, що називають всесвіт, його частини, тіла, які він містить, їх частини та структуру Землі, відповідно до виокремлених у ній за критерієм трихотомічної вертикальної просторової диференціації проявів субстанції, а також площинності, формують мікрополе «Універсум».

Мікрополе «Універсум» налічує 988 лексичних одиниць. Його конституенти виражають план змісту різних об'єктів простору, що містять різні види матерії, у межах глобальної світобудови. Наприклад: *всесвіт*,

макрокосмос, галактика, туманністьз, зірка1, планета1, небо1, атмосфера1, надра1, літосфера, барисфера, поклади, море1,2, річка, озеро1 та ін.

Мікрополе «Універсум» формують ЛСГ «Космос» (4% мікрополя, див. Додаток Е) (напр.: *всесвіт1, всесвітній простір, космічна широчінь, космос, макрокосм, макрокосмос, міжзоряний простір* та ін.), «Космічне тіло» (5% мікрополя) (напр.: *планета1, сонце1, зірка1* та ін.), «Структура Землі» (91% мікрополя) (ЛСПГ «Аеропростір» (11% ЛСГ) (напр.: *небо1, вись, надхмар'я* та ін.), «Гідропростір» (50% ЛСГ) (*океан1, море1,2, річка, озеро1, болото1, канал* та ін.), «Інтерапростір» (14% ЛСГ) (напр.: *літосфера, ядро2, земна кора, магматична зона* та ін.), «Територія як геооб'єкт» (25% ЛСГ) (напр.: *суша1, суходіл2, берег2, межиріччя, смуга3, зона2* та ін.), виокремлені на основі спільності змісту їх конститuentів (див. Додатки В, Г, Е).

Через те, що в діалектології та лексичній семантиці частина класифікації вже була висвітлена (Т. В. Громко [96], О. К. Данилюк [101], І. М. Потапчук [285], Н. П. Сіденко [330], М. І. Толстой [400], Ю. В. Тяглівець [414], Є. О. Черепанова [439], П. П. Чучка [443], С. В. Шийка [446]), детальніше це мікрополе подаємо в Додатку А. 4.

3.2 Специфіка маргінальних рівнів ЛСП локусів сучасної української літературної мови

Питання маргінальних явищ лексико-семантичної структури, конститuentи якої позначають простір, на сьогодні є проблемним. Оскільки саме на рівні периферії ЛСП дослідник визначає його остаточні межі. Розглянувши номінації з різною мірою вираження просторовості в плані змісту, не всі з них можемо включити до аналізованої в роботі парадигми. Причинами такого підходу до досліджуваного матеріалу є той факт, що не всі об'єкти реально існуючої субстанції можемо розглядати за типом або за параметром простору. Деякі з них мають такі елементи змісту, як об'ємність або локалізованість десь, або наповнення чимось. Але в структурах плану змісту цих номінацій домінує сема 'предмет', а не 'місце', 'простір'. А отже, ця лексика перебуває хоч і поряд з

ЛСП локусів, та проте – за його межами й не досліджується в цій роботі. Наприклад, це лексичні одиниці на позначення посуду, транспорту, меблів, одягу та ін. За умов відповідного образного контексту ці номінації можуть бути переосмислені та позначати просторовий об'єкт. Але такі трансформації змісту не мають регулярного і поширеного характеру, і тому не фіксуються в просторовій лексико-семантичній парадигмі сучасної української мови. (Проте простір не завжди осмислювався поза щойно згаданими об'єктами. Так Аристотель у своїй відомій праці «Фізика» (у четвертій книзі 1–9 глави) (цьому питанню присвячені також окремі розділи трактатів «Категорії» [13, с. 54–58, 78–79], «Метафізика» (у сьомій книзі 4 глава) [14]) докладно вивчає феномен місця (й частково простору) саме на прикладі посуду як «контейнера» відносно його локалізації [17, с. 123–133].) Вражає здатність просторової семантики через метафоричні перенесення розширюватися, охоплювати нові сфери та відкривати нові грані.

Отже, головним критерієм для оцінки ядерності чи периферійності, перебування поза парадигмою поля тих чи інших номінацій в ЛСП локусів є ступінь виразності просторової семантики в структурі їх значення. Відповідно до нього було виокремлено ядро досліджуваного ЛСП (описане вище). За цим критерієм відкидаємо лексику, яка позначає більшою мірою предмети, ніж місце. Згідно із ним виокремлюємо перехідну зону та периферію ЛСП локусів, до останньої належать номінації таких видів простору медіальний (проміжний) простір, віртуальний простір (див. Додаток В). Локалізаційна семантика в них виражена помірно, а тому для розкриття її специфіки в деяких випадках необхідні ілюстрації та приклади вживання в синтагматичному контексті – у мовленні.

3.2.1 Мікрополе «Медіальний простір»

Ідею існування медіального (проміжного) простору обґрунтували ще в античності (докладно цю тему висвітлено в нашій публікації [226]). Закладена вона й у міфологічних уявленнях українського народу та багатьох народів

світу. Світ межі або медіальність у міфологічній свідомості чарівних казок, зазвичай, представлений у вигляді різних природних перешкод: об'єктів рослинності, рельєфу, гідропростору, аеропростору, поховань, високих стін, огорож [50, с. 68–83; 114, с. 198–230; 168; 170, с. 16–125; 217; 240, с. 204–215; 292, 35–265; 293, с. 30–113]. Їх семантика переосмислюється в бік фантастики. Медіальність призначена відділяти один світ від іншого, і, оскільки її існування зумовлене антропоцентричною оцінкою довкілля, охороняти ці два основні простори від взаємопроникнення (від «чужих»), організовувати та впорядкувати їх у межах, що мають центр і координати [27, с. 5–6; 90, 63–68; 170, с. 123–124; 114, с. 200–223; 204; 240, с. 206–217; 292, с. 40–293; 293, с. 130; 343; 348; 350; 407; 448; 449; 458]. Медіальний простір може бути лінією, площиною, точкою, місцем, будинком, згідно з філософськими дослідженнями феномену простору. Його представляють номінації як реальності, так і ірреальності. Це формує зону накладання між мікрополями «Медіальний простір» та «Віртуальний простір». Віртуальний медіальний світ казки, міфу аналізуємо згодом у контексті мікрополя «Віртуальний простір».

Простір як концепт побіжно окреслив у своїй праці «Константи. Словарь русской культуры. Опыт исследования» Ю. С. Степанов [348, с. 95–131], спираючись на деякі окремі етимологічні розвідки та традицію осмислення цього поняття у світовій філософії. Він розуміє дійсний світ фактично як перехрестя двох світів [348, с. 100–105]. Використовуючи дані ґрунтовних етимологічних розвідок та зіставлення культурологічних і фольклорних фактів, по-своєму розкриває поняття простору в окремих національних культурах В. М. Топоров [407, с. 12–106] (описує проміжний світ як межу [407, с. 33]), а М. І. Толстой – з точки зору етнолінгвістики [389, с. 506–512]. У контексті лінгвістики дискурсу коротко розглядає опозицію «Свій – чужий» у просторовому коді культури В. В. Красних [182, с. 297–314]. Важливою в концепції структури простору, є її думка, що виокремлює поміж своїми та чужим світами **межу**, яка є цілим **«проміжнім світом»** (де свої сили й можливості та ворожі перебувають ще у відносно безпечній рівновазі) [182,

с. 300–302]. Ведуть мову про слова із семантикою межі також Н. О. Єщенко [118, с. 94–105], Л. Б. Лебєдєва [202, с. 93–97], О. В. Тищенко [383, с. 122–181]. Проте **просторова медіальність досі залишається невивченою** в українській семасіології: назви межі або взагалі не сприймали як назви простору, або розглядали як назви географічних об'єктів, виокремлених за топографічним, а не семантичним принципом (З. М. Бичко [55], Т. В. Громко [96], С. В. Сірик [331]). Хоча існування меж (зовні або у середині) є першим серйозним ідентифікатором поняття простору [348, с. 102–105; 407, с. 19–34, 89–99]. За В. М. Топоровим, центр і межі та рух між ними (розходження / стискання) – обов'язкові компоненти значення назв місця в індо-європейських мовах [407, с. 19–34]. Центр місця у В. М. Топорова є втіленням сакрального, світового дерева, вісі світу [407, с. 21]. Розмірковуючи над причиною такої значущості, звернемося до погляду В. В. Красних, відповідно до якого соматичний код культури, тобто уявлення про тіло самої людини, накладається на код просторовий (як на хронологічно більш пізній та найближчий), так само як код просторовий накладається на код часу, що відзначив також Б. Уорф [485; Цит. за: 182; с. 108]. Про антропоцентричність уявлення простору свідчать також дані психології та нейролінгвістики [8; 29; 64; 131]. Отже, цілком можливо, що із цим сакральним центром себе ототожнює людина (це можна пов'язати також із роздумами В. М. Топорова, підкріпленими етимологічними розвідками, про поняття місця як місця перебування у лоні вагітної жінки [407, с. 89–99]). Таким чином, простір має два види меж: внутрішню межу, що є людиною, центром, віссю, деревом (як опредмеченим образом людини у світі) (праобразом на соматичному рівні може виступати людська утроба і окремі внутрішні органи) і зовнішню межу – між «своїм світом» та «світом чужим». У цьому випадку «зовнішня медіальність» і «внутрішня медіальність» стають ніби ще одними окремими світами: соматичним та зовнішнім, що презентують у собі і «світ свій», і «світ чужий» для протилежних суміжних світів. І в цьому розумінні він є також і «світом перехрестя», про що говорить Ю. С. Степанов, посилаючись на античну філософію та міфологію [348, с. 102–105]. У точці

людини-центру перетинаються і світи горизонтальні, і світи вертикальні, а також світи дійсні, і світи уявні. У такий спосіб медіальний світ означає собою решту можливих світів. Його існування неможливе без існування інших видів простору, але і види простору визначають саме через існування «простору межі».

До поняття медіального простору належать власне межі, перешкоди; межі, що займають певну територію; об'єкти території, які містяться між чимось; шляхи як вид особливого виокремленого простору, що з'єднує різні просторові об'єкти (і не обов'язково наземні). Цей поділ кладемо в основу диференціації в мікрополі «Медіальний простір» нижчих структурних рівнів.

Мікрополе «Медіальний простір» налічує понад 807 лексичних одиниць. Вони позначають просторові об'єкти від мікро- до макророзміру, що перебувають між іншими просторовими об'єктами й можуть виконувати службову функцію або бути самодостатніми елементами простору. Наприклад: *межа*_{1, 2}, *лінія*_{2, 3, 5}, *кордон*₁, *межиріччя*, *чисте поле*, *міжгір'я*, *дорога*_{1, 2}, *зоряний шлях*, *авіалінія*, *сухопуття*, *траса*₂, *автомагістраль* та ін. Семантика локалізованості домінує в цих номінаціях, хоча її уточнення й звуження також присутні. Проблематика та аналіз структурних рівнів цього мікрополя висвітлено в статті [226].

У межах мікрополя розрізняємо ЛСГ «Межа», «Територія між одиницями території», «Шлях», виокремлені на основі спільності змісту їх складових (див. Додаток В). Різні види медіального простору відображено в лексиці сучасної української мови. Розглянемо їх.

Особливості парадигми ЛСГ «Межа»

ЛСГ «Межа» містить 221 номінацію (27% мікрополя, див. Додаток Е) і експлікує семантику медіального простору, який «звужується» до смуги, що має певну ширину та обмежується значно більшими територіальними утвореннями. Виходячи із характеристик поняття межі в сучасній лінгвістиці як окремої проміжної зони між двома світами (зокрема між своїм та чужим),

розглядаємо її (межу) як вид медіального простору. Наприклад: *межа*^{1, 2}, *кордон*¹, *лінія*^{2, 3}, *межник*, *перешкода*¹ та ін. Водночас цей вид простору виконує функції лімітування та захисту місцевості, яка перебуває всередині. Тому інтегральною семантичною ознакою для локусів, що позначають цей вид медіальності (ЛСГ «Межа»), стала сема 'проміжна смуга простору'. Слово *межа* має декілька відтінків значення, в одному уявленні поєднано одразу декілька функцій: відділяти частини, обмежувати, захищати, завершувати щось. Вони реалізовані в структурі цієї ЛСГ і окреслюють специфіку її плану змісту (узагальненого або конкретизованого).

У рамках способу опису досліджуваного матеріалу у вигляді ЛСП представимо аналіз семантичних парадигматичних зв'язків, що конституують структуру ЛСГ «Межа», внаслідок чого виокремлюємо головні інтегральні та диференційні семи.

Синонімія представлена в таких синонімічних рядах: з ІС 'проміжна смуга простору: узагальнено': *межа*¹, *лінія*², *злом*³, *рамка*⁵, *обсяг*², *рубіж*¹; з ІС 'горизонтальна межа між просторами земної поверхні та неба': *горизонт*¹, *крайнебог*², *обрій*¹, *круговид*¹, *видноколо*, *виднокрай* та ін.; з ІС 'проміжна смуга простору як перешкода': *перешкода*¹, *завада*, *загата*², *перепона*¹ та ін.; з ІС 'охоронна перешкода: узагальнено': *огорожа*, *загорожа* та ін.; з ІС 'охоронна перешкода з гострих кілків': *гострокіл*, *острог*³, *палісад*.

Гіпонімічний семантичний зв'язок репрезентований рядами: з ІС 'проміжна смуга простору: узагальнено' (номінації, об'єднані цією ІС є гіперонімами аналізованої ЛСГ): *межа*¹, *межа*³, *межа*⁵, *лінія*², *межник*, *рамка*⁵, *кінець*¹, *рубіж*¹ та ін.; з ІС 'межа умовного поділу планети Земля': *екватор*, *полюс*¹, *рівень моря* та ін.; з ІС 'проміжна смуга простору як перешкода': *перешкода*¹, *загата*², *перепона*¹, *стіна*³, *загородження* та ін.; з ІС 'охоронна проміжна смуга простору' (гіпероніми – лексика із семою 'охоронна проміжна смуга простору: узагальнено'): *кордон*¹, *вал*¹, *загорода*¹, *мур*¹, *острог*³ та ін.; з ІС 'охоронна перешкода' (гіпероніми – локуси з ІС 'охоронна перешкода: узагальнено'): *бар'єр*¹, *гострокіл*, *паркан* та ін.; з ІС 'тип охоронна перешкода':

вали, мур, живий паркан, електронастух, окіль та ін.; з ІС ‘охоронна перешкода за видом матеріалу’: *вориння₂, живопліт, вали, кілля, мур, пліт, решітка₁* та ін.; з ІС ‘охоронна перешкода з дерева’: *кілля, штахети, окіль, частокіл, пліт* та ін.; з ІС ‘невелика охоронна перешкода’: *загородка, палисадник₂, паркан, пліт, тин* та ін.; з ІС ‘велика охоронна перешкода’: *вали, мур, стіна₃, рів, острог₃* та ін.; з ІС ‘частина охоронної перешкоди’: *перелаз, ворота₁, брама, застава₂* та ін.; з ІС ‘частина охоронної перешкоди для проходу’ (гіперонім – *отвір*): *пропілеї, ворота₁, врата, перелаз* та ін.; з ІС ‘велика частина охоронної перешкоди для проходу’: *пропілеї, брама, ворота₁* та ін.; з ІС ‘невелика частина охоронної перешкоди для проходу’: *перелаз, горловина₁* та ін.; з ІС ‘водна охоронна перешкода’: *межа₁, бони «бони, ів, мн. (одн. бон, а, ч.), мор. Плавуча огорожа, що застосовується при лісосплаві, а також плавучі загородження, що перешкоджають ворожим кораблям проходити з моря в гавань»* [СУМ І, с. 217]; з ІС ‘частина проміжної смуги території’: *кордон₁, митна застава, прикордонна застава, етапна станція* та ін.; з ІС ‘проміжна смуга на території’: *кордон₁, межа₁, лінія₂* та ін.

Антонімію спостерігаємо між номінаціями із такими семами: ‘велика охоронна перешкода’ / ‘невелика охоронна перешкода’, ‘велика частина охоронної перешкоди для проходу’ / ‘невелика частина охоронної перешкоди для проходу’.

Меронімічний семантичний зв’язок виражений між лексичними одиницями з такими ІС: ‘охоронна перешкода’ та ‘частина охоронної перешкоди’, ‘частина охоронної перешкоди для проходу’, ‘велика частина охоронної перешкоди для проходу’, ‘невелика частина охоронної перешкоди для проходу’; ‘проміжна смуга на території’ та ‘частина проміжної смуги території’.

Розглянувши семантичні парадигматичні зв’язки ЛСГ «Межа», маємо змогу стверджувати, що локуси на позначення межі передають семантику спеціально виокремленого проміжку простору між іншими просторовими об’єктами, що виконує службову функцію. (Як бачимо з наведених прикладів,

межу можуть розуміти також і як доріжку.) Було виокремлено такі основні смисли ЛСГ «Межа»: ‘проміжна смуга простору: узагальнено’, ‘горизонтальна межа між просторами земної поверхні та неба’, ‘проміжна смуга простору як перешкода’, ‘межа умовного поділу планети Земля’, ‘охоронна проміжна смуга простору’, ‘охоронна перешкода’, ‘охоронна перешкода: узагальнено’, ‘тип охоронної перешкоди’, ‘охоронна перешкода за видом матеріалу’, ‘охоронна перешкода з дерева’, ‘охоронна перешкода з гострих кілків’, ‘велика охоронна перешкода’, ‘невелика охоронна перешкода’, ‘частина охоронної перешкоди’, ‘частина охоронної перешкоди для проходу’, ‘велика частина охоронної перешкоди для проходу’, ‘невелика частина охоронної перешкоди для проходу’, ‘проміжна смуга на території’, ‘частина проміжної смуги території’, ‘водна охоронна перешкода’.

Вивчивши структуру цієї ЛСГ виокремлюємо її ядро, до якого ввійшли локуси з найбільш загальною семантикою: з ІС ‘проміжна смуга простору: узагальнено’, ‘проміжна смуга простору як перешкода’ та ‘охоронна перешкода: узагальнено’. Номінації, що містять решту ІС, належать до її периферії, оскільки мають конкретизований план змісту та такий, що іноді більш віддалено експлікує просторовість.

Проаналізована ЛСГ є розвиненою й перетинається з іншими структурними рівнями ЛСП локусів у зонах: з ЛСГ «Приміщення», з ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс» (лексика з ІС ‘частина проміжної смуги території’), з ЛСМГ-І «Заглиблення на поверхні» (*рів, окіп*), з ЛСПГ «Гідропростір» (*межа1*) (див. Додаток Г).

Зазначена семантична специфіка властива ЛСГ «Межа».

Особливості парадигми ЛСГ «Територія між одиницями території»

Семантику місцевості, що розташована між іншими територіями, представляють номінації, що належать до ЛСГ «Територія між одиницями території». Це одна з найменших ЛСГ у ЛСП локусів і налічує 68 лексичних одиниць (9% мікрополя, див. Додаток Е). Це такі локуси: *вододіл, передова*

лінія, плацдарм₂, межигір'я, межиріччя, міжріччя, міжгір'я, середгір'я, перелісся, міждоріжжя, перегін₄, переїзд, півдорога, проліт₂₂, розгін₃, станція₃, хід сполучення, хід₁, шлях₂, фініш₃, фінішна пряма, нейтрал₁, чисте поле та ін. Сема 'проміжна територія' для них буде інтегральною та ін. Як бачимо з наведеного переліку, семантика ЛСГ «Територія між одиницями території» дуже строката. А невелика кількість локусів на позначення медіального простору як території пов'язана, на нашу думку, з незначною поширеністю поняття про *проміжній* край, відрізок шляху, державу, гідро- та аеропростір у соціумі, внаслідок чого відсутня багатогранна його лексикалізація в мові. Ця ЛСГ репрезентує поділ місцевості здебільшого за територіальним та політичним, господарським принципами. Її структура виявляється через семантичні парадигматичні зв'язки.

Використовуючи спосіб опису дослідженої лексики у вигляді ЛСП, охарактеризуємо семантичні парадигматичні зв'язки, на їх основі виявимо головні семантичні акценти ЛСГ «Територія між одиницями території».

Синонімічні зв'язки в межах ЛСГ репрезентовані такими номінаціями: *межигір'я, міжгір'я, середгір'я, фініш₃, фінішна пряма*.

Найпоширенішою в ЛСГ «Територія між одиницями території» є гіпонімія. Її представляють такі гіпонімічні ряди: з ІС 'об'єкт медіальної території, не пов'язаний з діяльністю людини': *вододіл, межигір'я, межиріччя, міжріччя, міжгір'я, середгір'я*; з ІС 'проміжна територія шляху сполучення': *перегін₄, переїзд, прогін, півдорога, станція₃, хід сполучення, хід₁, шлях₂, фініш₃, фінішна пряма*; з ІС 'об'єкт медіальної території, що пов'язана із соціальною організацією життя людини': *передова, передова лінія (межа), плацдарм₂, нейтрал I*; з ІС 'медіальний гідропростір': *нейтральні води, відкрите море, гирло₂, ворота₁, урочище₂*; з ІС 'медіальний казковий простір': *чисте поле, півсвіту* та ін. (детальніше аналіз див. у рамках мікрополя «Віртуальний простір»).

У межах здійсненого аналізу в ЛСГ «Територія між одиницями території» було виокремлено такі основні смисли: 'об'єкт медіальної території, не

пов'язаний з діяльністю людини', 'об'єкт медіальної території, пов'язаний з господарською діяльністю людини', 'проміжна територія шляху сполучення', 'об'єкт медіальної території, що пов'язана із соціальною організацією життя людини', 'медіальний гідропростір', 'медіальний казковий простір'.

Об'єднуючих гіперонімів названа структура не має. Тому дуже умовно можемо ідентифікувати ядро вивченої парадигми, до якого належать лексика з ІС 'об'єкт медіальної території, не пов'язаний з діяльністю людини' та 'медіальний гідропростір', що виразніше передає просторову семантику. Решта номінацій формують її периферію.

Локуси, зібрані в ЛСГ «Територія між одиницями території», належать до зони накладання з різними структурними рівнями ЛСГ «Територія» (мікрополе «Територія та приміщення (Терапростір)») (*вододіл, межигір'я, межиріччя, міжріччя, міжгір'я, середгір'я, перелісся, міждоріжжя, передова, передова лінія, плацдарм2, нейтралі, чисте поле*), з ЛСГ «Шлях» (мікрополе «Медіальний простір») (*перегін4, переїзд, прогін, півдорога, станціяз, хід сполучення, хід1, шлях2, фінішз, фінішна пряма*), з ЛСПГ «Гідропростір» (лексичні одиниці з ІС 'медіальний гідропростір') та із системою номінацій на позначення віртуального простору (*півсвіту, чисте поле*) (див. Додаток Г).

Малорозвиненість наведеної ЛСГ свідчить про відсутність фактичної потреби суспільства в номінаціях на позначення території, що міститься між іншими об'єктами території. А незначна кількість зібраних лексичних одиниць, що позначають медіальний простір, виокремлений на великій території, дає підстави зробити висновок про те, що важливість явища медіального простору полягає в його функціональному службовому статусі щодо інших видів простору, а не в самотніх репрезентаціях. Згадані характеристики описують специфіку ЛСГ «Територія між одиницями території».

Особливості парадигми ЛСГ «Шлях»

Найбільш репрезентативною і, водночас, диференційованою є лексика на позначення такого виду простору, як шляхи сполучення – ЛСГ «Шлях». До цієї

ЛСГ належить 518 номінацій (64% мікрополя, див. Додатки (див. Додатки Г, Е), у плані змісту яких експліковане спільне поняття «дорога» («смуга землі або її замітника») (напр.: *автострада, автомагістраль, траса2, магістраль1, залізниця, стежка1, тропи, доріжка1,2, кружний шлях, манівці, їжджений шлях, накатаний шлях, бездоріжжя1, невторований шлях, перехрестя1, роздоріжжя* та ін.). Шлях є смугою простору, що об'єднує два певні пункти, локалізується в об'ємному або площинному просторовому об'єкті. Паралельно він може виконувати функцію межі (хоча здійснення лімітування не є його основною рисою). У переважній більшості випадків він утворений штучно.

Лексичну семантику номінацій шляху в лінгвістиці вивчали: З. М. Бичко [55], Т. Г. Боднар [43], Т. В. Громко [96], В. В. Жайворонок [119], С. В. Кирилюк [155], С. В. Сірик [331]. У нашому дослідженні частково приймаємо диференційний підхід С. В. Сірик. Особливість нашої класифікації полягає в поєднанні взаємодоповнюючих характеристик шляхів (З. М. Бичко та С. В. Сірик). Їх беремо за основу аналізу й доповнюємо цю диференціацію семантичними протиставленнями за розміром, довжиною, ступенем сучасності. Як назви доріг не розглядаємо (на відміну від С. В. Сірик) локуси на позначення площадок та ліній умовного поділу Землі, оскільки вони належать до інших структурних рівнів ЛСП локусів. Оскільки семантика номінацій шляхів сполучення вивчена досить ґрунтовно, у цій роботі детальний її опис є недоцільним. Новизна нашого підходу полягає в розгляді назв шляхів як виду медіального простору в контексті мікрополя «Медіальний простір». Семантика шляху як виду медіального простору в сучасній українській мові значно ширша й не має безумовної пов'язаності із землею. Існують повітряні, водні й навіть міжпланетні шляхи.

Докладніше аналіз ЛСГ «Шлях» див. у Додатку А. 5.

У мікрополі «Медіальний простір» до ядра можемо віднести ЛСГ «Межа» та «Шлях», оскільки вони найбільш розвинені та виразніше експлікують ідею простору, що поєднує. До його периферії належить лексика ЛСГ «Територія

між одиницями території», враховуючи її малу розвиненість та строкату розгалуженість.

Конституенти дослідженого мікрополя демонструють різної міри входження до зон перетину зі структурними рівнями ЛСП локусів.

Медіальний простір є важливою частиною уявлення людини про світ. Його існування неможливе без існування інших світів, але й інші світи ідентифікуємо через нього. Цей залежний характер поняття зумовлює периферійність його лексикалізації в лексико-семантичній парадигмі локусів сучасної української мови. Дослідження цих номінацій у рамках мікрополя «Медіальний простір» репрезентує нові можливості осмислення назв простору як системи.

3.2.2 Мікрополе «Віртуальний простір»

Віртуальність – це особливий вид простору, специфікою якого є відсутність характеристик справжнього, матеріальності в сутності позначуваних об'єктів. Це світ, який існує у свідомості людини паралельно до оречевленої дійсності, тісно з нею пов'язаний, у чомусь зумовлює її і в принципово важливих рисах копіює її просторову структуру. Через нього людина намагається пізнати, освоїти, а іноді підкорити те, що не може зрозуміти через безпосередній контактний досвід. Віртуальний простір перетинається із земною реальністю в точці внутрішнього світу людини й тому абсолютно в усьому має антропоцентричний характер. Непросто аналізувати увесь континуум лексики, яка його позначає, адже реєстр досліджуваних локусів ніколи не буде повним, бо немає фактично меж людській фантазії, вірі, світу почуттів, мрії, а отже – денотативній сфері, що реалізується через лексикалізацію тих чи інших понять, образів. Хоча є ділянки уяви, на яких існує уже деяка усталеність останніх (наприклад: наука, міфи), проте процеси постійного розвитку не припиняються і тут: наука і релігійна свідомість не стоять на місці. У цій праці буде здійснено лише загальний огляд локусів на позначення уявлюваного простору. Особливістю цього дослідження є погляд на номінації віртуального світу з позицій лексико-семантичної структури

(семасіологічний підхід), наша публікація [222] висвітлює результати вивчення мікрополя «Віртуальний простір».

Безперечно, пам'ять, почуття, фантазія, сон, віра, гра не мають об'єктивної природи. Вони внутрішньо уявляються людиною й образно осмислюються як вмістилище, як субстанція локалізації, хоч і не матеріальна, але ідеальна. Це підтверджують і літературні джерела, і мовна практика. Адже людина може блукати лабіринтами пам'яті, жити у світі почуттів, поринати у сон, жити в альтернативних світах, подорожувати в інших вимірах тощо. Людський розум має особливу властивість: створювати альтернативний до існуючого індивідуальний уявний простір – альтернативний світ, умовну ідеальність, де усе відбувається за законами особи-творця. Межі цього світу – межі уяви, а його центром, причиною, вмістилищем і наповненням є людина. А оскільки людина не може вигадати нічого кардинально нового й за основу своєї творчості та відкриттів бере вже отриманий життєвий досвід, то у створенні альтернативного (відповідно до своїх бажань) простору вона використовує вже добре відомі їй його види. Внаслідок цього віртуальний вимір у принципових для людини рисах дублює простір дійсності з тією лише відмінністю, що образи, які уявляють, марковані суб'єктивним сприйняттям і запитамі своїх творців, а іноді – і реципієнтів.

Денотативна сфера віртуальності копіює з деякими доповненнями земну дійсність і помножується на безмежну кількість індивідуальних та колективних бачень світу, внутрішніх світів людей, художніх, міфологічних, наукових реальностей. Тому немає сенсу виокремлювати усю лексику, що експлікує в собі всі ці особливості. Така мета в межах однієї роботи була б утопічною для дослідника. Крім того, окремим видам віртуальності на матеріалі української та іноземних мов були присвячені праці в рамках крослінгвістичних дисциплін [459]. Внаслідок цього обмежимося лише загальною характеристикою структурного поділу цієї лексики, основних тенденцій у семантичних парадигматичних зв'язках, вивчаючи локуси на позначення віртуального простору на рівні ілюстрацій. Абстрактність, неординарність та

розмитість семантики мікрополя «Віртуальний простір» свідчать про його периферійність. Як уже було зазначено в Розділі 1, відповідно до видів реалізації ірреального світу в мові виокремлюємо такі ЛСГ локусів: «Віртуальний міфологічний простір», «Віртуальний художній простір», «Віртуальний внутрішній психологічний простір», «Віртуальний науковий простір», «Віртуальний оніричний простір», «Віртуальний гральний простір», «Віртуальний простір комп'ютерних технологій» (див. Додаток В).

3.2.2.1 Особливості парадигми ЛСГ «Віртуальний міфологічний простір»

Міфологічний простір широко представлений у віруваннях різних народів і є соціальним утворенням. У результаті культурно-історичних процесів в сучасній Україні сформувався світогляд, що спирається на дохристиянські та християнські світобачення. Досліджують їх переважно в крослінгвістичних дисциплінах [441]. Цій тематиці присвячено наші публікації [228; 222].

Досліджуючи міфологічну віртуальність, О. С. Колесник висловлюється на користь більшої первинності міфу порівняно з релігією (інституційним феноменом), незважаючи на ірраціональність обох явищ. Що ж до сутності цього виду ірреальності, то, на його думку, однією із суттєвих ознак міфологічного мислення є конкретність і синкретизм. Міфологічний принцип сприйняття вихідної аксіоматики на віру є визначальним у творенні вторинних міфологій. Ірраціональне переживання трансценденції, реалізованої при розгортанні феноменів буття за умови максимальної інтенсивності переживань, становить фундамент сакрального тексту [165]. За допомогою особливих модусів мовної системи, спрямованих на вербалізацію елементів міфологічного простору, представники лінгвоспільнот встановлюють зв'язок між ірраціональною сферою та своїми раціоналістичними запитами. Мовна система як засіб представлення вихідних аксіом ніколи повністю не відображає їх сутність і зумовлює нечіткість та множинність трактувань семантики міфологічного простору. Але зазначена особливість лексики на позначення

міфологічного простору існує поряд із тенденцією людської психіки добудувати відсутні конструктивні елементи, знімати, поєднувати суперечності, перевертати, змішувати світи (так у міфології реалізується ідея вічного продовження життя через вічне повернення та ідея оновлення життя через встановлення й порушення меж) [165; 436, с. 7, 19–22]. Це є основою для переосмислення й утворення номінацій міфологічної віртуальності [165; 436, с. 19–22]. Денотати є нереальними, а деталізація та специфікація такої лексики відбувається з опорою на досвід життя людей у реальному світі [165; 436, с. 11–30]. На думку Т. В. Цив'ян, людина потребує постійного підтвердження для себе простору мовними засобами [436, с. 11–30]. Таким чином, простота слів не означає простоту їх використання або простоту описуваних ситуацій. У лексиці мови можуть бути представлені випадки протиставлень, переходів між протиставленнями та зміни знаків «навпаки» [436, с. 17].

Із викладеним вище пов'язана особливість номінацій віртуального міфологічного простору мати план вираження переважно як у назвах реальної дійсності (не обов'язково просторової), а план змісту змінювати відповідно до ідеї репрезентованої ірреальності (як і в більшості лексики на позначення віртуальності).

Щоб зрозуміти віртуальний міфологічний світ в українській лексичній семантиці, треба зрозуміти сутність українського міфологічного світогляду, що поєднує дохристиянські та християнський компоненти.

Віртуальний світ казки, міфу, зазвичай зображено як буденний, земний. Він майже в усьому повторює дійсність, з тією лише відмінністю, що об'єкти, які його представляють, наділені відтінком чарівності, незвичайності, екстраординарності. Цей простір може уявлятися у вигляді території, держави неозначеного об'єму [114, с. 191; 292, с. 213–262]; міста з високими стінами [292, с. 261–262]; будівлі, приміщення (великого розкішного палацу, хати, хати, що тісна як гриб, таємного льоху, спеціального терему, стайні та ін. [24, 3–19; 27, с. 5–12; 50, с. 72–76, 164–167; 90, с. 64; 114, с. 203, 209, 223; 170, с. 68–72, 89; 292, с. 31–35, 40–171, 261–293]), що іноді є

огороженою [292, с. 41–124]; дворища заможного дідича (комплексу будівель та території) (відносно посвяченої людини-гостя, що приходить до божества, Бога) [50, с. 68–89; 170, с. 16]. Для локусів на позначення казкового або міфологічного світу притаманна певна усталеність денотатів. Адже фантастичні уявні образи, які закладено в їх основу, є універсальними, мандрівними (деякі), постійними атрибутами розгортання дії. Простір у міфах та чарівних казках поділяється на «цей» світ (світ земний, світ живих, світ людей) та на «інший» світ, який у свою чергу диференціюється на світ межі (проміжний, медіальний) та «той» світ [240; 293, с. 20–131]. Точного місця розташування простору і його об'єму міфи та казки не вказують, що пов'язується із табуванням цієї інформації за умовами обряду отримання особливого таємного знання та властивостей [292, с. 97–129; 311, с. 40].

3.2.2.1.1 Народна модель віртуального простору

У фольклористиці проблеми простору та місця мають дуже цікаві пояснення з позицій міфології та архаїчних обрядів (Г. Булашев [50], Т. С. Голіченко [90], Л. Ф. Дунаєвська [114], М. Еліаде [458], М. І. Костомаров [170], М. М. Маковський [233], Е. М. Мелетинський [240], М. В. Новіков [255], В. Я. Пропп [292; 293], Н. Рошіяну [311], М. І. Толстой [386; 387; 388; 389; 390; 391; 392; 393; 394; 395; 396; 397; 398; 399; 401; 402; 403; 404], В. А. Юзвенко [459], колектив авторів: С. М. Толстая, В. Я. Петрухін, Т. А. Агапкіна, Л. М. Виноградова [333] та ін.) Спробуємо узагальнити інформацію про міфологічний простір в українських дохристиянських віруваннях, аби зрозуміти, яка лексика в текстах української літератури та народної творчості є репрезентантом номінацій міфологічної віртуальності.

Варто враховувати те, що українські космогонічні міфи дуже різноманітні. Вони органічно змішуються, внаслідок чого єдину просторову міфологічну формулу реконструювати дуже важко. Дослідження історичних та фантастичних підвалин, закладених у міфі, казці, народній пісні та обряді допомагають у загальних рисах з'ясувати архаїчні уявлення про структуру

простору, що уламками зараз присутні в сучасній українській літературній мові [292, с. 21].

За українськими дохристиянськими міфологічними уявленнями, творення світу відбувається в уже існуючому просторі [27, с. 5–6; 50, с. 68–86, 238–282; 90, с. 60, 160–163, 204–217; 170, с. 16–142; 240, с. 197–222; 292, с. 40–171, 266–292; 458, с. 31, 62]. Кожне божество має свій світ, до якого проходять *через* «той» світ (світ смерті у якості медіального (проміжного) простору між світом живих та світом неживих: померлих та ненароджених) [170, с. 16]. Усі світи міфологічної просторової парадигми зорієнтовані навколо ідеї космогонічних життя та смерті (сонячний цикл), що доповнюється-відтворюється (ідея життя, існування як запорука пам'яті та пригадування творення світу першопредком [24, с. 7; 240, с. 203; 292, с. 40–196; 458, с. 62, 122–129]) через культу, які відображають ідеї: а) життя та смерті у небезпечному для людини навколишньому середовищі [240, с. 195–217; 292, с. 44–171; 458, с. 45–46], б) перемоги життя над смертю внаслідок входження у неї та нового народження. У них реалізуються есхатологічні міфи людства [240, с. 222–223; 458, с. 45–46, 62]: 1) про циклічність і нове відтворення усього у тому самому або оновленому особливому вигляді [240, с. 203; 458, с. 45–46]; 2) про творення світу через вмирання першопредка або божества (зазвичай тотему) і розділення його тіла на структурні частини космосу (що походить з хаосу [27, с. 5–6; 90, с. 59; 240, с. 198–217], темряви, невідомості) [90, с. 60; 240, с. 194–206; 292, с. 44–164, 266–292; 458, с. 45–46] та 3) про становлення нового іншого світу (а по суті забезпечення «невмирання існуючого» внаслідок проходження через вогонь і перемоги над смертю – ритуал символічного заміщення етапу вмирання світу [240, с. 197–213; 292, с. 40–171, 266–292; 458, с. 45–46, 122–129]) через переміщення у просторі [240, с. 194–196; 292, с. 36, 40–171].

Усі види світів або царств в українській міфології мають усі головні властивості простору: наповненість речами; мають центр (у деяких міфах це Бог [50, с. 165, 269; 170, с. 16; 240, с. 195–207, 217–222; 292, с. 25–31]), що стає вибухом, причиною розгортання землі, багатства [240, с. 202; 292, с. 179];

мають межі (шкаралупа, високі стіни, висока та страшна огорожа, медіальний (проміжний) світ (зазвичай, світ смерті), проходи через них – ритуальна хатинка, баня, дерево життя, міст, човен, тотем, дорога, райдуга, Чумацький Шлях, драбина, дірка або яма [50, с. 250; 114, с. 230; 170, с. 114–121; 240, с. 215; 292, с. 189–194]), які одночасно і охороняють (від «чужих» [114, с. 200–217; 240, с. 202–217; 292, с. 31–35, 163–167, 200–235]) і спрямовують, орієнтують («свого, посвяченого», що приніс жертву, а також сам нею став) [170, с. 124–125; 240, с. 202–206, 208–217; 292, с. 40–164]; освячується утворенням координат (чотирьох сторін світу [50, с. 69–85; 170, с. 124; 292, с. 41–47], трьох вікон для божества та його родини [50, с. 163–167; 90, с. 62; 170, с. 68–72; 292, с. 25–31], вертикальною віссю світового дерева [27, с. 5–6; 50, с. 68–86; 240, с. 212–217; 292, с. 272] або велетня-охоронця [50, с. 69–85; 240, с. 203–216; 292, с. 25–31, 197–243; 293, с. 130]); іноді світ може згорнутися, бути зібраним у точку (яйце, скриньку, чавун або піч, живіт тотема, ритуальну хатку, ритуальний предмет) [50, с. 68–70; 292, с. 20, 40–171, 319], що є центральним образом цього світу мрії або світу сну [90, с. 59; 292, с. 41–171, 317; 458, с. 47]; зосереджує іноді у собі дуалізм «першопочатків» [50, с. 68–86; 240, с. 202–212]. Одне від одного царства відділяються: висотою / глибиною, водою / вогнем (річка, море), лісом, простором неба, шириною / довжиною (протяжністю території), що вкладається в поняття «далеко», «дуже далеко», «якнайдалі», горизонтом, світом померлих / смерті [50, с. 271; 114, с. 255; 170, с. 16–142; 240, с. 208–214; 292, с. 36–37, 40–198, 213–223, 262]. Ці царства мають тенденцію помножуватися на кілька видів себе (зазвичай потроюватися), серед яких все одно виокремлюється головне, яке й несе на собі основне ідейне та компонентне навантаження [50, с. 238–241; 114, с. 200; 240, с. 214; 292, с. 36–37, 200, 262, 264; 293, с. 65–71].

За дохристиянськими віруваннями, будинок теж був особливим видом міфологічного простору. А. К. Байбурін вважає, що будинок відділив людину від космосу, виріс між ними та став медіальним світом. Він надав світові просторовий зміст, закріпивши при цьому свій статус найорганічнішої його

частини. Таким чином, у будинку співіснують людина та всесвіт, що є причиною числених перекодувань між частинами тіла, елементами космосу та деталями будинку. Дім може бути розгорненим у світ та згорненим у людину [24, с. 3, 9–16; 27, с. 5, 6; 50, с. 72–76; 170, с. 68–72]. Хата (як символ) також пов'язана із обрядом ініціації. Оскільки сама вона представляє медіальний світ, тому логічним є її внутрішній поділ на частини з відповідним змістовим навантаженням [27, с. 8–12, 25–123; 292, с. 40–171]. Відповідно до трихотомічної моделі міфологічного простору, хата, горище та підпілля втілюють образи земного, небесного та підземного світів (що закріплено обрядами та забобонами). Останні два співвідносяться з «тим» світом [24, с. 8]. Велике значення надавалося якостям місця для забудови [24, с. 12–14; 27, с. 3; 50, с. 164–167, 278, 281]. Існувала також диференціація будівель на «чисті» (сакральні) та «нечисті» [24, с. 11–15; 27, с. 3–4; 50, с. 164–281]. Згодом сакральне сприйняття приміщень змінилося на реальне функціональне.

1) «Цей» світ у міфі або казці – реальний та історично віддалений у неозначену в часі проте дуже древню епоху (до початків) [114, с. 210; 311, с. 32–33]. З формули неозначеної загадкової локалізації «цього» світу починається міфологічна оповідь [240, с. 217–222; 292, с. 31–35; 293, с. 107; 311]. І в головних рисах його структура тотожна дійсності [240, с. 198]. У ньому живе герой, у якого є дім, господарство, родина, може бути цар, і з певних причин він починає свою подорож до іншого світу, щоб повернутися з новими якостями і багатством, вирішити свої проблеми та стати хазяїном життя або цілого «свого» простору [292, с. 40–196, 266–292; 293, с. 30–40, 111–113], одружитися. «Цей» світ описують у міфах, казках або як фрагменти території, приміщення (*царство, двір господаря, хата*), або як цілий світ, що може бути побудований за різними моделями. Наприклад: «...із чаркою та піснями прощалася з цим світом» [Іларіон, с. 245], «... світ чотирикутний і плоский, подібний до кімнати, в якій звід – Небеса» [Іларіон, с. 35], «за ... віруваннями, земля покоїться на водах океану, на трьох китах ...» [Іларіон, с. 35]. У землі можуть існувати особливі місця, де заховано скарби: «...земельні скарби пильно

охороняються зміями...» [Ларіон, с. 38]. Також «цей світ» могли відвідувати й померлі. Так, локуси *баня, лазня* позначали простір, у якому, за повір'ям, збиралися останні: «В старовину, особливо на півночі, була поширена віра, що мерці-предки сходяться в *бані*, тому туди носили їм їжу» [Ларіон, с. 236].

2) Про міфологічний світ межі уже було побіжно згадано вище. Проте існує об'єктивна необхідність описати його детальніше, для обґрунтування диференціації локусів на позначення міфологічного простору. Герой чарівної казки, міфу потрапляє у світ межі або до медіальності, що зазвичай представлена у вигляді: лісу, оболоків води, води-вогню (річки, моря), оболоків неба, гори, провалля, долини, великої відстані, степу, могили, дороги, землі між небом та безоднею [50, с. 68–83, 239–283; 114, с. 198–201; 170, с. 117–125; 240, с. 204–214; 292, с. 35, 36, 40–265; 293, с. 30–71, 110–113]. Ці фантастичні простори мають семантику перешкоди і, водночас, окремого царства [170, с. 16–48, 114–123; 292, с. 44–47]. Територія медіальності відмежовує світ простих людей від світу неживих [114, с. 210; 292, с. 41–171], охороняє ці два основні простори від взаємопроникнення, і для «свого» для них обох («свого, посвяченого», що приніс жертву, а також сам нею став [170, с. 124–125; 240, с. 202–206, 208–217; 292, с. 40–164]) вказує напрям, дорогу, усіляко сприяє; організовує та впорядковує їх відповідно до меж, центрів та координат, може виступати як місце битви [90, с. 63–68; 114, с. 200–217; 170, с. 123–124; 240, с. 206–217; 292, с. 41–171, 200–235; 293, с. 130; 343; 348; 350; 407, с. 204; 448; 449; 458]. Його центром є безпосередньо межа як лінія, площина, точка, місце, будинок [27, с. 5–6; 114, с. 202, 223; 292, с. 40–171, 261–293], що, згідно з викладеними у Розділі 1 результатами пізнання відповідних феноменів, можуть бути видами простору. Світ межі є світом смерті, дверима на «той» світ, які ретельно охороняються. Він символізує царство смерті, яка є образом, центром, ідеєю, кульмінацією, наповненням і головною особою простору між царствами [50, с. 68–86; 114, с. 203, 220–232, 256; 240, с. 208–210; 292, с. 40–171, 264–265]. Формально його центром є ритуальна хатинка, піч, баня, світове дерево, міст, човен, тотем, дорога, райдуга, Чумацький Шлях, драбина, дірка

або яма та ін. [50, с. 250; 114, с. 202–203; 170, с. 114–121; 240, с. 212–217; 292, с. 35, 41–164, 189–243, 293–295; 293, с. 20, 110–111]. Це образи-простори смерті чи небезпеки, але водночас і шансу [240, с. 197–210; 292, с. 40–171, 266–292]. Вони персоніфікуються у предках (пізніше) [292, с. 138–147] або у жіночо-чоловічому обличчі (хазяйці та подательці різних незвичайних чарівних здібностей, властивостей, уособленні темряви та творчої сили з хаосу) володарки тотему [240, с. 208–214; 292, с. 40–171]. Тож уявлення про «цей», медіальний, та «той» світи виразно позначені древнім загальноцивілізаційним шаманським зооморфним культом (смерть від тварин і перетворення на них же, із жертвоприношенням людини (відтворенням дій першопредка або божества) та з вогнем, заради: 1) нового народження себе, відтворення свого і людського світу, продовження його існування [27, с. 5–6; 240, с. 197–213; 292, с. 40–171, 213–223, 266–292; 458, с. 45–46, 122–129], 2) отримання: перемоги над смертю, спорідненості з божеством, надзвичайних нагород, нових здібностей та особливої влади над життям – земним та «іншим» [240, с. 197–217; 292, с. 40–171, 266–292; 458, с. 45–62]). Також вони позначені культом пошанування померлих [240, с. 208–217; 292, с. 138–147]. Саме це було метою мандрівки живого до царства неживих. Враження про цю подію насправді досягалося за допомогою умисне спровокованої обрядом ініціації галюцинації у «посвяченого» в рамках ритуалу та символічних образів міфу [292, с. 40–171].

Локуси, що позначають медіальний міфологічний простір, нечисельні. Це художньо ритуально переосмислені елементи матеріального простору. І тому, як і більшість номінацій об'єктів віртуальності, дублюються окремі лексичні одиниці, що позначають частини території, приміщення. Наприклад: *ліс, гора, море, поле, хатка, палац* та ін. Розглянемо, які з номінацій частин матеріального простору у віртуальності казки або міфу було переосмислено і переведено до категорії особливого «світу-межі». Це такі локуси (з ІС 'медіальний казковий / міфологічний простір'): *хатка, ліс* («*Веде та й веде, та завів її в ліс – аж там стоїть хатка пуста*» [Кобиляча голова, с. 206], «...йди

ж тепер у ліс... тоді, – каже, – тобі корабель збудується, а ти сідай на нього й лети, куди тобі треба...» [Летючий корабель, с. 135]), «Поїхали. Через день дивляться – стоїть хатка» [Про золоту гору, с. 90]), *триповерховий дім* («*Йдуть та й ідуть – стоїть дім триповерховий*» [Іван Богданець, с. 100]), *хатка на курячій ніжці* («*На ніжці курячій стояла То хатка дуже обветшала...*» [Котляревський, с. 96]), *монастир* («*Бачив одного ченця, коло монастиря ходив; як я його питався, то він сказав, що бігли...*» [Яйце-райце, с. 123]), *річка* («*Ну, я тебе зроблю річкою, а сама зроблюсь рибою-окунем*» [Яйце-райце, с. 124]), *поле* («*...можу я цю чужу землю одбити, дайте мені тільки двох козаків... Виїхав він з козаками в поле... Тільки ті послули, біжить чужа земля*» [Нещасний Данило, с. 147]), *степ* («*Я перечув, що... за морем рак Вір і ніхто його не може звоювати... Приходить він на той степ – стежечка. Він тією стежечкою йде – лежить рак*» [Іван Богданець, с. 96]), *густий ліс* («*Як ось забачив щось і уздрів, Густий пройшовши дуже ліс... Як ось до його підступила Яга ся і заговорила...*» [Котляревський, с. 96]), *острів на морі* («*На морі – острів, на острові – камінь, коло каменя – дуб...*» [Іван Богданець, с. 107]), *міст через море* («*...дійшов до моря... і кінця йому не видно... став такий міст, що й у царя нема такого...*» [Царівна-жаба, с. 79]), *пуца, дорога* («*Їхали вони так... заїхали в пуцу. Скрізь ліс і ліс... хоть би хто їхав, щоб запитати, куди ця дорога веде...*» [Про золоту гору, с. 89]), *стежка* («*...Бо в пекло стежки він не знав*» [Котляревський, с. 96]), *улиця* («*Ся улица вела у пекло...*» [Котляревський, с. 107]); *квартал* («*Насупротив сих окаянниць Квартал був цілий волоцюг...*» [Котляревський, с. 109]), *міст* («*Ну, тепер, брати, тут недалеко є міст, через той міст буде їхати змії уночі, треба йти його стерегти*» [Про золоту гору, с. 90]), *золота гора* («*Ходім же зі мною на золоту гору, там будем і биться*» [Про золоту гору, с. 90]), *гора, яр* («*Той пішов, впустив їх у яри. Як тільки вони увійшли, він гори стулив і подушив їх там*» [Іван Богданець, с. 104]), «*Той клубочок прокотивсь у такий яр, що тільки небо та земля, та й там став*» [Юрза-Мурза, с. 127]), *ярмарок* («*...узавтра... ярмарок, поведіте мене на ярмарок, я зроблюсь срібним бараном*» [Ох, с. 112]),

нора («*І дуже пильно приглядались, до пекла двері щоб знайти. Як ось перед якуюсь гору Прийшли, і в ній велику нору Знайшли, і вскочили туди*» [Котляревський, с. 107]), *млин* («*Коли ж дивиться – а серед моря стоїть здоровенний млин...*» [Змій, с. 184]), *кальна річка* («*Кальною річкою сією На той бік в пекло попливли...*» [Котляревський, с. 115]), *перевіз* («*...уздріли пред собою Чрез річку в пекло перевіз*» [Котляревський, с. 110]) та ін.

3) Концепція «того» світу – проста і варіантна водночас. Адже інший простір, тридесяте царство, вирій (позначені антагоністичним ставленням людини або сподіванням) – це територія проживання неживих (померлих або ненароджених) [50, с. 250, 271; 292, с. 261–265; 293, с. 111–161] чи тварин (птахів, звірів, іноді – дракона), що має характеристику вічності [50, с. 250, 271; 114, с. 200–217; 170, с. 16–121; 292, с. 40–171, 270; 311, с. 32]. Сюди прилітають птахи, заходить сонце, веде Чумацький Шлях (дорога з Раю до пекла); тут зберігається насіння, немає зими або пори року протилежні до наших; він пов'язаний із увлєннями про горизонт і далечину [50, с. 250, 271; 114, с. 255; 292, с. 36, 263]. Його небо – кришталеве (символіка дзеркала) [292, с. 272]. Це також і місце сховку [114, с. 209; 292, с. 31–35, 124, 163–167, 299–300; 293, с. 48–56]. Цей альтернативний людський світ за структурою нічим не відрізняється від світу живих: територія, будинки, луки, сади (але ніколи не ліс [292, с. 261–262]), царський палац, цар [170, с. 68–72, 89; 114, с. 204; 292, с. 261–266, 290]. Він має свій центр (Бог, дерево життя, сонце, палац, церква тощо) та межі (медіальність) [50, с. 68–89, 268–271; 170, с. 16, 68–72, 89; 240, с. 212–217; 292, с. 272], неозначений об'єм та непевну локалізацію. У ньому можуть перебувати об'єкти чи предмети щастя: яблуко, яйце добробуту, гарні дівчина / хлопець, молочні ріки, жива та мертва води, сонце [240, с. 203–204; 292, с. 179–184, 270–271; 293, с. 48–56, 111, 127–128]. Воно може бути: під землею, на горі, на острові, під водою, у бездонній прірві, на небі біля сонця [50, с. 238–271; 114, с. 193, 203–245; 240, с. 204–214; 292, с. 31–35, 72–73, 163–167, 262–285]; але завжди зберігає в собі характеристику солярності [170, с. 16–96; 292, с. 262–290], обмежується та перемагається лише контрагентами,

що містять у собі однорідний із ним «першопочаток» – вогонь [292, с. 205–243] (про що ми уже говорили, розглядаючи світ межі). Він існує, доки існує пам'ять про нього, що виражається через «освячування» мілогічної ідеї першопочатку світу [458, с. 122–129].

Локуси на позначення іншого, міфологічного простору нечисленні. Вони об'єднані ІС 'той світ' і представлені як специфічними позначеннями певних віртуальних образів-місць, так і лексичними одиницями, що зазвичай називають об'єкти матеріальної просторової дійсності, які оточують людину в її житті. Це зумовлено загальною властивістю номінацій віртуальності до дублювання земної структури дійсності. Ці випадки ілюструють такі приклади: *панство, десяте царство* «*Ідуть у інше панство, в десяте царство – аж три дороги*» [Іван Богданець, с. 99], *Олімп* «*Гора, на якій, за віруваннями стародавніх греків, жили боги*» [СУМ V, с. 690] («*Колись Юпітер ненароком з Олімпа глянув...*» [Котляревський, с. 53], «*Щоб хто з Олімпа кучму дав*» [Котляревський, с. 78]), *вічне царство* («*Сказав: «Нехай їй вічне царство...*» » [Котляревський, с. 65]); *вирій* («*Хороводи дівчат, ...зустріч птахів, що повертаються з вирію...*» [Воропай, с. 132]); *долина* («*...Анхіз же був тоді внизу І, походжавши по долині...* » [Котляревський, с. 131]), *море, гори* («*На ніч сонце йде спочивати й кладеться в море... В гірських околицях вірили, що сонце кладеться на ніч за гори*» [Ларіон, с. 23]), *схід, блаженна сторона, рай, ірій* («*...місце, звідки вранці виходило сонце, схід – це блаженна сторона, де вічна весна, вічне світло й тепло. Це Рай, це Ірій. Тут, на Сході, живуть і померлі, рахмáни чи брахмáни*» [Ларіон, с. 27]), *ворота, двір* («*І тільки що прийшли к воротам І в двір пустилися чвалать...*» [Котляревський, с. 130]), *теплі краї, казкові гаї, дальня земля* («*...у теплі краї, у казкові гаї мандрували... Як на дальній землі зимували?.. Все по рідних краях сумували*» [Воронько Журавлики, с. 375]), *інший світ* («*Первісна людина глибоко вірила, що зо смертю вона не припиняє свого життя, а тільки переходить до іншого світу... Померлий, переходячи до іншого світу, ставав людиною незвичайною, дуже сильною, і робився охоронцем свого*

роду...» [Іларіон, с. 233]), будинки, світлиця, дворець («А далі вперлися в будинки Підземного сього царя.... Всі убрані були світлиці; По правді, панський був дворець» [Котляревський, с. 131]), той світ, інший дім («...померлий не припиняє свого життя, а тільки переходить до іншого світу, на той світ, до іншого дому...» [Іларіон, с. 235]), «...русичі ніколи не віддавалися на війні в полон, і скоріш самі себе забивали, ніж ішли в полон, бо вірують, що хто тепер робить ворогам, той буде служити їм і на тому світі» [Іларіон, с. 235]), Сонячне місто («Відтоді як Незнайко побував у Сонячному місті, минуло два з половиною роки» [Носов, с. 3]), палац («Лоскотона посадили За вузенькі грати, А в палаці вирішили: – Час весілля грати...» [Симоненко, с. 445]), хата, дім («Як ось побачили і хати, і весь Плутонів царський дім» [Котляревський, с. 129]), рукавичка (««А хто, хто в цій рукавичці?» «Мишка-шкряботушка, жабка-скрекотушка, зайчик-побігайчик та лисичка-сестричка. А ти хто?»» [Рукавичка, с. 444]), козина хата («До козиної до хати З лісу стежечка веде» [Забіла Вовк, с. 266]), могила («Мерці виходять з своїх могил, – це дуже старе вірування, відоме багатьом народам» [Іларіон, с. 235]), «А як помре хто з значних, то копають йому могилу, як велику хату...» [Іларіон, с. 247]), хатка луб'яна, крижана, хата, дім, танок («Оселились біля річки Сірий зайчик і лисичка. Зайчик – в хатці луб'яній, А лисичка – в крижаній... Довелось тікати з дому Бідолашному звірку. А лисиця та хвостата Влізла в зайчикову хату... А сама – мерцій на танок» [Забіла Зайчикова хатка, с.263–265]), рай, сад («У зв'язку з мерцями рано постало в нас вірування взагалі про той світ, про Рай, де померлі продовжують своє життя. Де саме знаходиться Рай, окреслюється найрізніше, але старше вірування було, що під землею, а молодше, - десь на кінці світу, на Сході, куди дорога дуже далека й тяжка...» [Іларіон, с. 240]), «...одні кажуть, що рай на небі, другі кажуть, що рай за морем» [Кирпа, с. 42]), («Сидить він у Саді (цебто Раї), а Сад гарний, зелений...» [Іларіон, с. 245]), «Рай – це вічно зелений сад, з золотими й срібними овочами, з вічно цвітучими лугами, по яких течуть річки з медом й молочними берегами... Там завжди тепло й світло, зими в Раю не буває... Тут завжди

спокій, а райських плодів завжди повно...» [Іларіон, с. 240–241], «Взагалі Рай – це прекрасна місцевість, якої на землі й не буває. Арабський письменник X віку Ібн-Фадлан свідчить, що в слов'янській уяві Рай – це розкішний зелений сад. А посеред Раю стоїть велике райське дерево, гільце, Дерево Життя, оповідання про яке було в нас ще до Християнства...» [Іларіон, с. 241], «...він довго шукав його, і вкінці таки знайшов: в Раю повно зелені, пташки солодко співають, вода там біліша від молока й солодиша від меду...» [Іларіон, с. 241]), крута гора («Є ще повір'я, що на тому світі до Раю людина повинна буде дряпатися на круту гору...» [Іларіон, с. 241–242]), нав, нав'є, царство померлих, далека країна («Царство померлих звалось в нас ще нав або нав'є... Мерці здавна зветься в нас також рахманами; живуть вони на південному Сході в далекій країні» [Іларіон, с. 242]), мерлецьке царство, земля померлих («В мерлецькому царстві люди живуть без робіт, без турбот, бо все само родить. Земля померлих далеко за морем, куди збігаються річки» [Іларіон, с. 242]), вирій, ірій, ірсад («З Раєм зв'язаний Вірій чи Ірій, - це тепла, вічно зелена й соняшна країна, далеко на Сході за морем. Туди на зиму відлітають птахи, а на Здвиження ... і плазуни ... Вирій, давнє ірсад, теплий край ...» [Іларіон, с. 242–243]), царство померлих, ад, позагробове царство, країна вічної темряви, рай, пекло («...царство померлих, ад, знаходиться на Заході, в країні вічної темряви. Трохи пізніш позагробове царство було поділене на Рай для людей добрих, і на Пекло для злих. Рай знаходиться на Небі, а Пекло – під землею» [Іларіон, с. 243]), «Старогрецьке ад – визначає просто позагробове місце померлих... але новогрецьке ádes – це вже смоляний ад» [Іларіон, с. 243]), тартар («Те саме, що пекло. [Антей:] Квітки бували в нас лише в ту пору, коли цвіли в садках та в полі, а як верталась в тартар Персефона, то забирала нам усі покраси (Л. Укр., III, 1952, 428)» [СУМ X, с.41]), небо («Коли мерця палили, то вірили, що душа померлого з димом відразу дістанеться на Небо до Раю» [Іларіон, с. 244]), царство мерців («Царство мерців було далеко за морем, куди вела річка. Ось тому в давнину клали мерця і в човна» [Іларіон, с. 255]), пекло «Тепер Еней убрався в пекло, Прийшов на зовсім інший світ; Там все поблідло і

поблекло, Нема ні місяця, ні звїзд... Там мука грішним не мала» [Котляревський, с. 115]), залятий острів («Залятий острів перед нами, і ми його не минемо... Живе на острові цариця Цірцея, люта чарівниця...» [Котляревський, с. 53], захід, вічна темрява, ад («...захід став недобрим місцем, місцем вічної темряви й адом» [Іларіон, с. 27]), царство смутку («Немає вороття з цього царства смутку» [Кун Царство, с. 15]), похмуре царство Аїда («На вічне безрадїсне існування приречені душі померлих у похмурому царстві Аїда» [Кун Царство, с. 16]), вода («В воді повно небезпеки від нечистої сили, тому без потреби не можна лізти до неї...» [Іларіон, с. 45]), хаос («Спочатку існував тільки вічний, безмежний, темний Хаос» [Кун Походження світу, с. 7]), небо, гори, море («Мати-Земля породила Небо, Гори і Море, і немає в них батька» [Кун Походження світу, с. 7]) та ін.

Таким чином, можемо поділити ці номінації на локуси, що позначають інший міфічний світ і на ті, що називають казковий простір. Відповідно до способу опису лексики як ЛСП зазначимо семантичні парадигматичні зв'язки цієї групи номінацій і виокремимо її основні інтегральні та диференційні семи, через які охарактеризуємо її семантику. Лексика, з ІС 'казковий простір' об'єднана в гіпонімічний ряд: *Сонячне місто, палац, рукавичка, хатка луб'яна, хатка крижана, хата, дім* та ін. А номінації з ІС 'міфологічний простір (той світ)' утворюють гіпонімічний ряд (гіпероніми – *той світ, інший світ, вічне царство*): *залятий острів, Олімп, похмуре царство Аїда, море, небо, гори, вирій, теплі краї, казкові гаї, дальня земля, сад, крута гора, ад, країна вічної темряви, пекло, захід, вічна темрява, царство смутку, вода, хаос, тартар* та ін.

Синонімічний ряд тут утворюють номінації з ІС 'світ неживих': *рай, сад, вирій, ірій, ірсад, схід, блаженна сторона, той світ, інший дім, нав, нав'є, царство померлих, далека країна, мерлецьке царство, земля померлих, позагробове царство, небо, пекло, ад, тартар, царство мерців* та ін.

Антонімічний семантичний зв'язок реалізовано між лексичними одиницями із семами: 'приємний для людини той світ' (напр.: *сад, теплі краї,*

вирій, блаженна сторона, небо та ін.) / ‘неприємний для людини той світ’ (напр.: *ад, пекло, країна вічної темряви, царство смутку* та ін.).

Як бачимо зі здійсненого аналізу та наведених прикладів, локуси, які позначають загробний світ за уявленнями, вираженими в українських казках, зазвичай, не містять диференціації плану змісту на «добрий» і «поганий». Існує «той» простір на противагу «цьому». Таким чином, у межах семантики міфологічного простору більш властивим є розрізнення за ознакою віддаленості від мовця, ніж за аксіологічною характеристикою. Уявлення про віртуальний простір, подібний до моделі земного, демонструють лексичні одиниці: *хата, дім, ворота, двір, будинки, світлиця, дворець, долина* та ін. У наведених прикладах спостерігаємо образне переосмислення локусів на позначення матеріальної дійсності відповідно до вимог опису ідеального світу.

З усього розмаїття варіантів локалізації та структури «іншого» «того» світу можемо зробити висновок, що, швидше за все, він хоч і мав у людській уяві плаский горизонтальний вигляд, проте за своїм характером був реалізацією ідеї висловленої Аристотелем про «простір, що оточує», вміщує земний світ у своїй середині, внутрішньому, робить своїм центром, наповненням та означає його як місце. Таким чином, він, очевидно, є периферією землі (див. рис. Д. 1). Але це неможливо, адже, якщо світи – різні, тоді створюється дуалістична діалектична схема центру та периферії, бо світове дерево – центр цього світу – є центром для світу землі (світу живих) (див. рис. Д. 2). Та суперечність вирішується наступним чином. Очевидним є той факт, що просторова модель «того» світу одночасно і накладається, і включає у себе модель «цього» світу. Вони об’єднуються по вісі «людина-божество» через вісь медіального (проміжного) світу, що в українській та світовій міфології є віссю смерті, небезпеки [292; 240, с. 203–217]. Як не парадоксально, але цією віссю є світове дерево, що відносно реалій «того» простору виступає у образі дерева життя [292, с. 272; 240, с. 212–217]. Таким чином, модель «цього» світу і «того» світу взаємозамикаються, згортаються один у одний. Тому вважаємо доцільно буде розглядати міфологічну просторову модель як таку, що складається з двох світів, межами-

центрами яких буде зона переходу один в один, тобто проміжний світ (графічно це зображено на рис. Д. 3). Ліс, вода, небо, гора, провалля, смерть могли уявлятися і як самостійні окремі світи, і як медіальні [114, с. 210–217; 292, с. 31–35, 163–167, 200–35; 240, с. 204–214]. Причиною цього, очевидно, є чергування трихотомічної моделі простору «цей» – «між» – «той» світ із більш архаїчною дихотомічною моделлю «свій внутрішній світ» – «світ, що оточує, інший» [240, с. 212–214].

3.2.2.1.2 Релігійна (християнська) модель віртуального простору

Християнська культура з часом стала для українського народу світоглядною домінантою. Відомими представниками християнської релігії, у яких виявляємо поняття простору та місця, є Августин Блажений, Григорій Ниський, анонімні автори творів древнього періоду Церкви та ін. [1; 242]. Однозначного та остаточного уявлення про диференціацію простору у деталях за віки християнства так і не було виведено. Є різні думки з цього питання [50, с. 68–83]. У сучасній практиці віри поміж християнами поширеним є погляд на простір як трихотомічну структуру: Рай або Едем – Небесне Царство, що мислено локалізується у середині людини, земний (реальний людський світ у лінійному часі, що має кінець) та пекло (інший, «той» негативний світ так само може міститися у людині) [140, с. 239; 334, с. 52].

Християнська культура має схожий альтернативний погляд на потойбіччя порівняно з дохристиянською. Про Царство Небесне як про велике місто на певній території, огорожене стіною, що має входи-виходи, центром якого є Бог, наповненням – Бог, небесні жителі та праведні люди, говорить Святе Писання [140, с. 261; 334, с. 52]. Проте у свідомості людини Воно все одно мислиться як Небо і локалізується вгорі, на противагу Землі як світу низу [140, с. 243; 219, с. 239–249]. Пекло теж є віртуальним світом. Особливими його рисами є: плач, скрегіт зубів, темрява, вогонь негасимий, адже це місце неймовірної муки за вчинені на землі (нерозкаяні) гріхи [140, с. 261]. Його просторова організація дещо розмита: неозначений об'єм, межі, локалізація.

Наповнений він грішниками, князем темряви та його помічниками, що опиняться там після Страшного Суду (час і місце якого – невідомі) [140, с. 19; 334, с. 52].

Локуси, що позначають християнський міфілогічний світ, мають високий ступінь образності, більшість з них утворено внаслідок метафоричних перенесень; наприклад: *небо* («*І вознісся на небо...*» [Слобідський, с. 498]), *рай* («*Богослужіння почалося на землі з часу створення перших людей – у раю*» [Слобідський, с. 556]), *райський сад* («*І ангели Господні Облищать арфи в райському саду*» [Акіменко І буде день, с.13]), *царство Боже* («... так і людина, яка відбилася від церкви не може повернутися до Царства Божого» [Гренишин, с. 104]), *небеса Святі* («*Іду до слова, наче до престолу. А вже від слова – в небеса Святі*» [Тітов Іду, с. 123]), *небеса* («*Молюсь до Тебе, всемогутній Отче, зійди з небес, мій труд благослови*» [Ткач, с. 127]), «*Я хоч Боже помилуй!*» гукну в небеса. *Хай відступить твоя невблаганна коса...*» [Яровий На мотив, с. 146]), *область світла, краще загробне життя* («...померлий перейшов у область світла – в краще загробне життя» [Слобідський, с. 610]), *невидимий світ, небо* («...Бог ... створив небо, тобто духовний, невидимий світ, та ангелів» [Слобідський, с. 52]), *небо, шлях* («*По лезу свічки, прохачі, Ми вийдемо кудись у небо На шлях дитинних молитов*» [Шалак, с. 138]), *ангельський світ* («*Після створення неба – невидимого, ангельського світу...*» [Слобідський, с. 53]), *духовний світ, вище духовне небо* («*Як уже сказано, це був світ духовний, ангельський. Далі в Біблії буде розповідатися про твердь небесну, яка названа Богом «небом», так само, як і вище духовне небо*» [Слобідський, с. 54]), *святий віттар* («... *Св. Віттар – це Рай на землі...*» [Іларіон, с. 242]), *рай, небо, пекло* («*Трохи пізніше позагробове царство було поділене на Рай для людей добрих, і на Пékло для злих. Рай знаходиться на Небі, а Пékло – під землею*» [Іларіон, с. 243]), *берег життя* («*Стою на березі морському, шукаю камінці коштовні. А Бог – на березі життя*» [Шевченко С., с. 139]), *небо, рай, оселі святих* («... два дні по смерті душа позостається на землі, де хоче, разом з своїми Анголами... А

третього дня Спаситель наказує вознести душу на *Небо*, на поклін Богові. По цьому шість день показують душі *Оселі Святих* і красоту *Раю...*» [Пларіон, с. 261]), *едем* («*Пам'ятаєш прадавню легенду про втрачений Едем? Людина має повернути собі й спадкоємцям втрачений скарб, згублену цілість, омріяну радість*» [Бердник, с. 150]), *едем, рай* («... мені здалася тая ваша круча, неплідна, крейдяна, порогом ясним при божій брамі, що веде до *раю*. Мені здавалось: тільки поступити за той поріг – і всі в *едемі* будем, як перші люди» [Леся Українка III, с. 134]); *Царство* («*Ти пригадай мене в царстві своїм*» [Герасим'юк Марю, с. 25]), *Царсто Небесне, пекло* («*Його впевненість ґрунтувалася на щирій вірі у вічне життя, в якому одні люди мають вічне блаженство у Царстві Небесному, а інші – вічні муки у пеклі*» [Гренишен, с. 104]), *горішні краї* («*І ще вознісся Господь наш, щоб облаштувати нам шлях на небо і стати предтечею нам у горішні краї...*» [Скоробагатько, с. 3]), *гора* («*Священик мені яблука святив, А на горі Господь преображався*» [Данилевська Священик, с. 26]), *місто, храм* («*Я будую храм у Своєму Золотому Місті. Хочеш стати каменем у стіні Мого храму?*» [Живка, с. 34]), *дім, небесна синь* («*Через хрест лежить мій шлях додому, у небесну яснооку синь*»), *ад* («*По цьому Бог наказує показати душі ад зо всіма його муками, і душа оглядає його 30 день*» [Пларіон, с. 261]), *пекло* («*І. міф. За релігійними уявленнями – місце під землею, куди потрапляють душі померлих грішників для вічних мук*» [СУМ VI, с. 111]), «*«Пекло» - так називається місце далеко від Бога, де перебувають тепер злі духи. Там вони мучаться у своїй злобі, бачачи свою безсилість перед Богом*» [Слобідський, с. 52], «*Будеш в пеклі смалитись за те твоє круть-верть, за ті смішки*» [Нечуй-Левицький, с. 406]), *пекло* (поділ на частини: «*В апокрифічному творі ... читаємо, що в пеклі на першому місці мучаться безбожники, що не вірували в правдивого Бога*» [Пларіон, с. 19]).

Ці локуси можуть утворювати синонімічні, гіпонімічні ряди та антонімічні опозиції. Вивчимо семантичні парадигматичні зв'язки, щоб з'ясувати основні семантичні акценти зазначеної лексики, та представимо цей аналіз у вигляді ЛСП (спосіб опису досліджуваного матеріалу).

Гіпонімічний парадигматичний зв'язок реалізовано в цій лексичі в гіпонімічному ряді з ІС 'тип світу, де живуть праведники з Богом': *небо, духовний світ, святий вітвар, місто, храм, шлях, область світла, едем, райський сад, гора, Боже Царство* та ін.

Синонімічні ряди об'єднані навколо таких ІС: 'той світ, де живуть праведники з Богом': *небо, небеса, Святі небеса, вище небо, духовне небо, духовний світ, невидимий світ, ангельський світ, дім, оселі святих, святий вітвар, місто, храм, шлях, область світла, берег життя, краще загробне життя, едем, рай, райський сад, гора, горішні краї, Боже Царство*; 'той світ, де живуть праведники, розташований нагорі': *небо, небесна синь, Святі небеса, вище небо, ангельський світ, горішні краї* та ін.; 'той світ, де живуть грішники'+ 'той світ, розташований внизу': *ад, пекло, тартар*; 'рідний простір': *дім, оселі святих, берег життя, едем*; 'чужий простір': *ад, пекло, тартар*.

Синоніми з ІС 'той світ, де живуть праведники з Богом' та 'той світ, де живуть грішники' протиставлені за ознаками 'дружній' / 'ворожий', 'приємний' / 'неприємний'. Це диференціює лексику на таку, що позначає позитивний простір, і на таку, що репрезентує його антагоніста. Антонімію в досліджуваних локусах можемо спостерігати ще за протиставленням: 'той світ, де живуть праведники, розташований нагорі' / 'той світ, де живуть грішники'+ 'той світ, розташований внизу', 'рідний простір' / 'чужий простір'.

Семантичний парадигматичний зв'язок меронімії в локусах, що позначають один цілий світ, можемо розглядати на прикладі ситуацій, коли християнський «той» світ умовно деякі мовці поділяють на частини. Наприклад, *небесний світ* може сприйматися як поділений на декілька частин: «*Небо не одне, а багато їх, напр. Іоанікій Галятовський твердить, що є 11 Неб...*» [Пларіон, с. 25], «*Іноді моя мати виходить із церкви маленькою дівчинкою, яка вже знає, що всі її вуйки і вуйни, які живуть на всіх найдальших на світі верхах...*» [Герасим'юк Коли мати, с. 21–22]. *Пекло* може у творчій уяві автора поділятися на жіночу і чоловічу половину: «*Еней як відсіль відступився і далі трохи одійшов, То на другеє нахопився, Жіночу муку тут*

найшов. В другім зовсім сих каравані Піджарьовали...» [Котляревський, с. 120], на давно померлих і нещодавно: «Сі всі були в другім загоні, Як би лошата або коні, Не знали попадуть куда...» [Котляревський, с. 124], «Еней, ввійшовши в сю кошару, побачив там багацько душ...» [Котляревський, с. 124].

Медіальний християнський віртуальний простір репрезентований номінаціями: *чистилище*, яке має значення «За католицьким віровченням місце, де перебувають душі після смерті до страшного суду» та *митарство* «Місце на дорозі на той світ, де демони за гріхи не пропускають душу далі, доки її не викуплять янголи добрими справами людини». Їх тлумачення зрозумілі з таких контекстів: «Тут нехай кожний ясно бачить, якщо хто не вірить у чистилище, що не даремно за померлих приносить молитви і жертви... А якщо молимося за померлих і жертви за них приносимо, і пам'ять їм творимо, то мусимо вважати, що є ще інше місце – третє, між небом і пеклом, де душі бувають затриманими, аби заплатили до найменшої часточки» [Потій, с. 111]; «Душа, коли возноситься на Небо, стрічає по дорозі багато перешкод, осібних застав, що звуться митарствами... Митарства – це митні застави, де грізними митниками стоять демони» [Ларіон, с. 261]; «Усіх митарств 20, згідно з родом гріхів, – кожне митарство для окремого гріха... І тільки та душа, що пройде всі митарства переможною, проходить у Рай» [Ларіон, с. 262].

Здійснений аналіз дає змогу стверджувати, що у християнській міфологічній моделі простору світ земний мислиться віруючими як світ тимчасової реальності, на противагу майбутній вічності після смерті («Це Царство Земне, куди Господь так мріє потрапити» [Богдан, с. 14]). Таким чином, особливістю християнської міфологічної трихотомії, експлікованої в дослідженій лексиці, є те, що Рай і пекло уявляються віртуально тільки з точки зору земного існування. Але віряни визнають їх як абсолютно реальні з погляду майбутньої перспективи існування людини [219, с. 239–248]. Буття та небуття, життя та смерть реалізовані в них з позицій вічності [458, с. 72–74]. Ці два віртуальні світи здатні «згортатися» в людину, доки вона перебуває у цьому (земному)

світі та виді дійсності, що мислиться як проміжний (тобто медіальний) простір [219, с. 239].

Підсумовуючи результати аналізу лексико-семантичної парадигми «Віртуальний міфологічний простір», можемо стверджувати, що локуси, які позначають казковий та міфологічний простір, репрезентують такі основні смисли: 'цей світ', 'медіальний казковий / міфологічний простір', 'медіальний християнський міфологічний простір', 'той світ', 'світ неживих', 'той казковий простір', 'міфологічний простір (той світ)', 'приємний для людини той світ', 'неприємний для людини той світ', 'рідний простір', 'чужий простір', 'той світ, де живуть праведники з Богом', 'той світ, де живуть грішники', 'той світ, де живуть праведники, розташований нагорі', 'тип світу, де живуть праведники з Богом', 'той світ, де живуть грішники'+ 'той світ, розташований внизу'. У межах групи номінацій міфологічного простору фіксуємо антонімічні опозиції: «цей світ» / «той світ», «рідний простір» / «чужий простір», «простір добра» / «простір зла», «верх» / «низ», «простір живих» / «простір неживих», «близький» / «далекий». Опозиція «цей світ» / «той світ» корелює з протиставленням «свій» / «чужий простір». Це впливає зі змісту частин тексту, в яких свій простір сприймає мовець як близький, а інший – як далекий.

Лексика з ІС 'той світ' домінує в ЛСГ «Віртуальний казковий, міфологічний простір» та формує його ядро. Решта номінацій цієї ЛСГ належать до її периферії.

Подальше дослідження ЛСГ «Віртуальний міфологічний простір» є перспективним.

3.2.2.2 Особливості парадигми ЛСГ «Віртуальний художній простір»

Віртуальний художній простір стає час від часу предметом наукових розвідок у мовознавстві. Переважно його вивчають у крослінгвістичних дисциплінах [5; 30; 52; 56; 97; 136; 139, с. 248; 144; 150; 180; 243; 251, с. 17; 262; 19; 265; 268; 301; 318; 326; 380; 422; 433; 440]. При цьому кожне дослідження демонструє потребу мати при розгляді тих чи тих літературних

творів тих чи тих авторів свої специфічні підходи і критерії оцінки просторової семантики. Так, Л. С. Прокопович звертає увагу на тривимірність простору то його конкретні фізичні властивості, веде мову про такі лексико-семантичні парадигми розгортання універсальної категорії простору: природно-географічна, соціокультурна, екзистенційна в мові української поезії другої половини ХХ ст. [291]. О. В. Кравченко, вивчаючи хронотоп в ідіостилі П. Загребельного, виокремлює такі ознаки просторової семантики: дискретність, перервність / неперервність, протяжність, осяжність / неосяжність, антропоцентричність, розглядає замкнений / відкритий, «свій» / «чужий» простір, хронотопи місцезнаходження і переміщення [180]. Ю. О. Тимченко досліджувала мовні засоби, що представляють пейзажні моделі простору в ідіостилі М. Коцюбинського («реалістичний» / «імпресіоністичний», «ідилічний (традиційний)» / «новаторський (психологічний)», «вертикальний» / «горизонтальний», «відкритий» / «обмежений», також: «земний» і «небесний», ЛСГ «простір», «земля», «дорога», «гори», «море», «небесний простір», «небесні тіла», «частини доби», «атмосферні явища») [381]. Н. Й. Четова у лінгвоконцептуальному просторі уявне романів Дж.Р.Р. Толкіна, що презентують вигаданий світ з властивостями таємничого, міфічного, містичного, підсвідомого, якому властива відносна нереальність, виокремлює серед шести ключових художніх концептів уявного «уявний простір», а також такі компоненти семантичної структури: «вигадане», «надприродне», «надзвичайне» [440]. У дослідженні, присвяченому вербалізації можливих світів у жанрі фентезі (твори сучасних американських та англійських авторів), І. В. Александрук серед основних концептуальних категорій можливого світу називає «простір», а в її структурі – субкатегорії та складові «простір та форма його організації», «будови та частини будов», «державне об'єднання». Для перших двох важливим є концепт «місце» [5].

Вираження інших світів у англomовному науково-фантастичному тексті вивчала Г. О. Олейнікова. Їм властиві ознаки дивовижності, іншості, незвичайності, суперечливості, химерності, психологічного дискомфорту, але

не перевищуючи поріг упізнаваності порівняно з реальним світом. Основним принципом їх творення є зсув просторово-часових координат (цих світів) вдалину від звичного місця розташування автора та читачів (від Землі до космосу, від земної поверхні глибоко донизу чи високо вгору), порушення традиційного співвідношення відкритого й закритого простору [259]. С. Б. Фоміна досліджувала концепт простору у фантастичному дискурсі на матеріалі перших фантастичних українського, англійського, російського і французького романів (містить такі текстові асоціативно-сміслові поля: географічно-топологічний, антропний, земний, небесний, світ / всесвіт, утилітарно-побутовий, обшир, часопростір), звертаючи увагу, зокрема, на такі характеристики, як протяжність, площинність, ділянка поверхні, місткість, ємність, воля, а також на класифікаційні ознаки територіальності, атмосферного простору, розміру, відстані, межі, часопростору [422]. Ю. О. Остапчук, розглядала на матеріалі російської редакції «Патерика Печерського...» типи текстового простору (церковний простір, простір чудес, «свій»/ «чужий» простір), що мають реально-ірреальну природу [265]. Н. В. Калинюк у лінгвостилістиці вивчала образ землі в українській поетичній мові [144].

Вигадуваний світ відкривається мрійникові через спокій і має свою глибину. Людина споглядає його у своїй самотності. Космічна мрія, простір мрії – це її доперцептивний стан (саме вони породили міфічні космогонії) [458, с. 145–150]. Цьому простору замало метафори, він потребує образу (одиниці мрії), з якого робить знак всесвіту. Образ заповнює всесвіт іншими образами, які сам породжує [24, с. 150–153; 458, с. 47]. Таким чином, він є центром цього віртуального простору і його наповненням, об'єднує його (а центром образу є людина). Він запрошує у світ, у якому мрія стає всесвітом внаслідок праці людської уяви над ним [90, с. 59]. Отже, мрія – всесвіт, витворений з образу, зі своїм внутрішнім порядком. А оскільки їх може бути багато, вони – ефемерні. Світ мрії уявляється безпосередньо. Він дихає в людині. Мрія – це також і шлях, життя в іншому світі (затишному, приємному, щасливому), що дає

відчуття захищеності, «свого дому»; це світ бажань, які у кожного – свої [31, с. 150–182].

Локуси на позначення художнього простору (творчої мрії) мають дуже широкий і дуже різний спектр семантичної образної диференціації. Це пов'язано з креативним образним потенціалом перетворення дійсності, до якого вдається кожен майстер художнього слова. Щодо номінацій художнього простору обмеження образності локусів існує лише на рівні орієнтування митця на прийнятність, зрозумілість тексту для аудиторії читачів. Тому характеризувати лексико-семантичну парадигму таких номінацій можливо тільки на рівні творчості окремих авторів або окремих художніх творів. В інших випадках аналіз не буде конструктивним та системним. Не маючи можливості в цій роботі вдаватися до настільки детального дослідження, наведемо лише приклади образного переосмислення дійсності в плані просторовості в таких локусах: *четвертий вимір* «...про що-небудь надчуттєве, невідоме, містичне» [СУМ XI, с. 319], *небеса, путь, Чумацький Шлях* («...Побачать раптом: білу путь Небесні коні вітром студять. При світлі снігу, в небесах, Печальні вершники – не судді – Кудись везуть Чумацький шлях» [Шалак, с. 138]), *хаос зірок* («В бездоннім хаосі зірок, де все підкорено стихії...») ([Бурбела, с. 9]), *дятлова кузня* («У дятловій кузні Гаряча пора. Дятлова кузня стоїть край двора» [Сингаївський, с.473]), *джунглі* («В африканських джунглях серед людиноподібних мавп спостерігається страшенна паніка. Припинилися суперечки й бої між орангутангами й горілами, зв'язані з дискусією, хто з них... вища раса...») ([Вишня Трагедія, с. 208]), *путь у небеса* («Об камені шляхів земних наточене, Перо верстає путь у небеса...») [Яровий Перо, с. 145]), *ліс* («Ліс, Покіль зима настане, Ліс фарбує у багряне» [Лучук Хитрий, с. 479]), *небо, поле* («Купає літо в пахоцах п'янкх Далекє небо і достигле поле» [Акіменко Заради миру, с.11]), *садочок-зеленочок* («У садочку-зеленочку Ходить вишня у віночку» [Костенко, с. 450]), *болото, жаб'яче царство* («Жаб'яче царство... І тепер у тім болоті Тиша й благодать. Цар новий горлянки добре вміє затикать» [Глазовий Жаб'яче

царство, с. 73]), *дорога, манівці* («*Ти заблукала на глухих дорогах, Ти забрела на темні манівці*» [Майданович, с. 69]), *ліс* («*У лісі фільм показують звіроті... Гуляє вовк. Несе троянду в роті*» [Глазовий Вовча дружба, с. 208]), *контора, нора, барліг* («*Вовк пішов по службі вгору: Він глава контори, Що дає у лісі звірям Ордери на нори. Причвалав ведмідь до нього... Підшукай барліг для мене... Тільки хвостиком крутнула Вліво, вправо, вгору І одержала без черги Триметрову нору*» [Глазовий Ордер на нору, с. 228–229]), *пекло, кабінет, цех, комбінат* («*... сидить у кабінеті... Зібрати всіх в сковородинському цеху... вони появились в цехах старезно-престарезного пекла... грішники глузуватимуть тепер... і з його комбінату...*» ([Вишня Пекло тріщить, с. 33–35]), *зелена хата* («*В лісі є зелена хата, Там послули ведмежата...*» [Воронько В лісі, с. 379]), *гай, барліг, підлога* («*Воєводою ведмедя У гаю обрали... Притаскали телевизор Просто до барлогу, На стіл скатерть постелили, Килим – на підлогу*» [Глазовий Злачне місце, с. 233]), *крамниця, млин* («*Батько-засць у крамниці Піввідра купив пшениці... У млині коза в спідниці Точно зважила пшеницю...*» [Стельмах, с. 439]), *високе гніздо* («*Яйце як крикне: «Я право маю, Бо я високе гніздо займаю!»*» [Глазовий Високе гніздо, с. 322]), *таріль неба* («*...покірність сонячна, що дається нам на тарелі неба з росою*» [Зеленчук-Рибарук, с. 40]), *комора* («*Із садка В осінню пору Поспішав їжак В комору*» [Лучук Хитрий, с. 479]), *масив, ліс, річка, річечка* («*Внизу пропливали пейзажі, вельми схожі на земні, тільки темно-зелені масиви лісів займали великі обшири, а венозні звивини річок та річечок не розривалися водоймищами*» [Заєць День, с. 9]), *путь, планета, ларьок, міжпланетний простір, їдальня, лікарня з родильним відділом* («*Це ж іще як ніякої в путі тобі притичини не трапиться, не зачепишся там за якийся Волосожар...Коли по дорозі на Місяці, на Венері та на інших дрібніших планетах ларьок буде, тоді не так страшно... Перш ніж розпочинати рейси в міжпланетні простори й на різні планети, слід по суті: ... Позасновувати... Їдальні черобкоопівські... На Венері (до неї 112 день їхати) лікарню з родильним відділом, бо всяко в дорозі може бути...*» [Вишня Земля,

с. 222]), ліс «...ліс, що зітхав, мов жива істота. «Зітхання» йшло з дерев, що випускали кисень через спеціальні клапани» [Заєць День, с. 13]), залізно-комп'ютерний світ («...залізно-комп'ютерний світ на шляху...» [Лиша, с. 54]), прірва, порожнеча («Невидимий хтось Нас у прірву скидає за плечі, Та ангел крильми Виштовхує нас з порожнечі» [Людкевич, с. 57]), казковий багатоповерховий будинок, поверх («У лісі під ялицею... Будинок є казковий, Багатоповерховий Стоїть він серед зелені Із давньої пори, Всі поверхи заселені Від низу до гори... Замовкнув дім казковий, багатоповерховий» [Забіла Будинок, с. 440]), нульовий просторовий континуум («...мене ж не дивує, коли ви говорите про «переміщення корабля в нульовому просторовому континуумі»» [Заєць Будинок, с. 100]), небесний відділ кадрів, дорога, рай, пекло («Одна дорога – на небо. А там уже куди визначать: у рай чи в пекло... У небесному відділі кадрів заповнив анкету...» [Вишня Великомученик, с. 42]), Місяць-пасажирський («На горішньому містку цього левіафану містився стартовий комплекс для рейсових космольотів на Місяць-пасажирський» [Заєць Будинок, с. 98]), сонце, фронт, Чумацький Шлях («Чекали б вони там на сонці виклику!.. Скажуть, що прорвали фронт між Марсом і Венерою, що на Чумацькому Шляху ансамблем пісні та танку ворожу групіровку знищили...») ([Вишня Космічна, с. 99–100]), другий всесвіт, Чорна дірка («...це не Чорна дірка і не квазар. Це другий Всесвіт! Цей Всесвіт законсервували його мешканці, коли період розширення скінчився і час почав зупинятися» [Заєць День, с. 16]), асфальтована дорога, розбита дорога («Розмовляли дві дороги – Асфальтована й розбита» [Глазовий Забута, с. 435]), край світу, невороття («Краєм світу, уночі, при Господній при свічі хтось бредє собі самотньо зі янголом на плечі. Йде в ніде, в невороття, йде лелійно, як дитя, і жене його у спину сірий маятник життя...» [Малкович Із янголом, с. 70]), кленовий вирій («...Полинуть з вітром В кленовий вирій» [Лучук Кленовий, с. 480]), музична школа, ліс («Хто ж бо знав, що вже відколи в лісі є музична школа. В школі цій, довідавсь я, вчиться шпак на солов'я» [Бойко Лісова, с. 430]), гробниця царя («Країна «Чукрен», як про це

свідчать матеріали, знайдені при розкопках гробниці чухраїнського царя...» ([Вишня Чухраїнці, с. 183]).

Отже, у семантиці локусів на позначення простору творчої мрії спостерігаємо образні перенесення на основі зовнішньої або функціональної подібності. Різноманітність об'єктів цього простору, які репрезентовані виокремленими номінаціями, дає підстави для висновку про динамічність продукування одиниць розглянутого лексичного, а також про залежність структури цієї лексико-семантичної парадигми від характеру художньої текстуальної бази.

3.2.2.3 Особливості парадигми ЛСГ «Віртуальний внутрішній психологічний простір»

Елементи віртуального внутрішнього психологічного простору у рамках крослінгвістичних дисциплін вивчало невелике коло дослідників як концепт [48; 99; 195; 283]. Але відповідно до семасіологічного підходу номінації різних просторів, що належать до простору внутрішнього «Я» людини, у рамках лексико-семантичної макроструктури іще не були розглянуті.

Основним механізмом творення локусів на позначення внутрішньої психологічної віртуальності є метафоризація. Саме так створюється ефект присутності людського «Я» у внутрішньому світі, цей простір оречевлюється та сприймається спільнотою, визнається існуючим [48, с. 100–102]. У мовному описі внутрішній світ людини є множиною просторів, що мають певний набір вже наведених у Розділі 1 властивостей [48, с. 103–109, 150–158; 99].

І. Ю. Давиденко дослідив в українській мовній картині світу концептосферу «внутрішній світ людини». До її ядра належать концепти «душа» (просторова характеристика: внутрішній психічний світ людини, його центр; це вмістилище почуттів, внутрішніх станів, усього, що людина дізналася впродовж життя, осередок знань, думок, пам'яті, спогадів, позитивних духовних характеристик; місце на тілі) і «серце» (просторова характеристика: внутрішній психічний світ людини, центр почуттів, відчуттів, емоцій,

емоційних станів, бажань, прагнень, місце зберігання пам'яті, таємниць, думок). До периферії – концепти «розум» (місце зосередження думок, де відбувається процес мислення, має тісний зв'язок з пам'яттю) та «дух» (внутрішній світ людини) [99]. Н. Г. Брагіна розглядає внутрішній світ людини як «душу», «розум» і «пам'ять» [48, с. 103–109, 150–158].

Частиною психологічного світу людини є простір пам'яті [48, с. 103–109, 150–158; 99], про що вже йшлося в Розділі 1 Я. В. Купіна наголошує на важливості концепту «пам'ять» в українській літературній мові, що містить у собі поняття свідомості, розуму, знань, умінь, вірності та ін. Вона виокремлює такі його складові: «голова», «серце», «душа», з локалізацією пам'яті як розумового феномену в голові людини. Цей концепт близький, на думку дослідниці, до уяви, сну, видіння, однак не тотожний з ними, бо чітко пов'язаний з минулим. У мові пам'ять вербалізується як індивідуальна або як суспільна і колективна. Основні метафоричні моделі (10), якими представлено образний компонент досліджуваного концепту, є доказом його багатогранності, адже пам'ять як індивідуальний психічний та соціальний феномен – безвимірний, різноманітний й складний. Серед них простір представляють «пам'ять-простір», «пам'ять-сховище», а також «пам'ять-стихія» [195, с. 16–17].

Як ключовий концепт у мові розглядає концепт пам'яті Н. Г. Брагіна [48]. Вона зазначає, що просторові відношення будуються відповідно до вже існуючого уявлення про конкретний просторовий об'єкт (тіло людини). Питання про його існування належить не до сфери знання чи незнання, а до сфери мови та віри. Техніка мовного моделювання цього виду простору базується на здатності людини осягати абстрактне через зорові образи [48, с. 100–102, 121–127]. Метафори візуалізують ірреальність пам'яті, формують її сприйняття як існуючої через використання досвіду освоєння реальності [48, с. 100–102, 121–127]; така віртуальність спершу відчужується від людини, а потім присвоюється в текстовому форматі [48, с. 103]. Простір пам'яті може існувати як зовнішній (екстравертивна пам'ять, що наділяє предмети реальності символічною функцією) та внутрішній (інтровертивна пам'ять) [48, с. 103–106].

Вони можуть обмінюватися смисловими кодами через посередництво людини [48, с. 109–110]. У концепту простору пам'яті може бути абстрактна (протяжність, властивості матерії) та конкретна (обмеженість, наповненість речами, що є його центрами, предметна осяжність) семантика [48, с. 96–100, 117–120]. Просторові метафори формують уявлення про множинний суб'єкт (у цьому полягають їх когнітивні властивості). Проте у мові він не розщеплюється: у пам'яті людина перебуває у різних часових «локусах» і, водночас, є тотожною собі [48, с. 99–146]. Просторові метафори можуть репрезентуватися через словосполучення, метанарративи та літературний текст [48, с. 111–117].

Психологія досліджує різного роду ментальні світи, що за своєю природою є віртуальними. Принциповими для їх розуміння є вчення про архетипи К. Г. Юнга [460] та теорія психоаналізу, свідомого та підсвідомого З. Фрейда [424], вчення про свій і чужий простір, межі, що є універсальним для різних напрямів сучасної психології [28; 238; 264; 286; 307; 464].

Внутрішній світ людини є досить багатограним. Обставини, за яких почуття, пам'ять, розум, віра мають для неї просторову віртуальну природу, пояснюємо такою особливістю людського самопізнання, як пізнання власного «я» через своє оточення. А оскільки просторовий код культури за В. В. Красних первинніший за усі інші, крім соматичного [182], зрозумілою стає домінанта саме категорії просторовості в образній аналогії з внутрішнім світом. Лексиці, що позначає останній, притаманна значна образність, помножена на суб'єктивність сприйняття кожної окремої людини. Це спостерігаємо у таких прикладах.

Віртуальний простір душі (психічний простір) людина локалізувала у внутрішніх органах чи просто частинах тіла: у серці, у печінці, під шиєю, у животі, у п'ятках. У такий спосіб вихідна лексика зазнавала образних переосмислень на підставі релігійних учень. Наприклад: *серце, голова* «Козак сказав: – Замудрувались ви. Тут треба тільки *серця й голови*» [Костенко М.Чурай], *серце* «*сёрце, я, с. 2. Цей орган людини як символ зосередження*

почуттів, настроїв, переживань і т. ін. ... // перен. *Внутрішній психічний світ людини... Поговорив [парубок] з дівчиною – вже й каже, що полюбив, а частісінько не зна, яке у дівчини серце, яка душа* (Кв.-Осн., II, 1956, 306); [Лікар:] *Живе панночка на дозвіллі, читає, мріями усякими займається і серця нікому розказати* (Л. Укр., II, 1951, 49); *Ти не був на нашій Україні, Хліба-солі з нами не ділив, Але знай, що серцем ми єдині, Що навек не розбратать братів* (Рильський, III, 1961, 82) » [СУМ IX, с. 141]. Також внутрішній простір уявляють і дещо інакше. Наведемо приклади локусів на його позначення, а також деяких його частин (світів почуття, пам'яті, віри, інтелекту): *серце, віттар* («*Нині Твій віттар у наших серцях гасне притлумлений темними силами...*» [Сверстюк, с. 121]), *духовний світ* («*Я благаю: воле, не спинися, Щоб наш світ духовний не змалів...*» [Тітов Учитель, с. 126]), «*я*» («*Холодний дощ. Цей дощ іде в мені передзимовим сумно передзвоном*» [Данилевська Холодний, с. 27]), *душа* «*Вона піснями виспівала душу. Вона пісні ці залишає нам*» [Костенко М.Чурай], *душа* («*Чимало людей на світі Зустрить довелось мені Прекрасних не зовнішнім цвітом, А тим, що в душі, в глибині*» [Глазовий Внутрішня краса, с. 13]), *свій маленький світ, своя окрема планета, світ самотності* («*...так часто дорослі перебувають немов кожен на своїй окремій планеті, у своєму маленькому світі... У такому світі самотності... холодно...*» [Романчук, с. 27]), *мікрокосм* («*Живу у своєму мікрокосмі, з котрого розгортається для мене все ширший та ширший овид* (У. Кравч., Вибр., 1958, 317)» [СУМ IV, с. 733]), *душа, зоряний світ, неосяжність* («*...Не загасили сяйва мрій... в душі закоханій моїй... Яка величність і неосяжність – Ця безліч зоряних світів!*» [Вороний В сяйві, с. 61]), *душа* «*Чужа душа – то тихе море сліз. Плювати в неї – гріх тяжкий, не можна*» [Костенко М.Чурай], *глибина душі* («*Насправді ми лише ховаємо його в глибину душі від себе і від інших*» [Романчук, с. 28]), *душа, серце* «*У мене син одинчичок, панове, і запечалля на душі одне, одна у серці шпичечка тернова, – не дай же бог, у прийми дремене!*» [Костенко М.Чурай], *свідомість, підсвідомість* («*Це страх, що проривається з глибин підсвідомості крізь усю*

клоунаду й постає у свідомості запитанням...» [Романчук, с. 78]), *чарівний ліс* (думки), *палаці з баштами, сади, готицькі вежі* («Від сплутаних думок, як з чарівного лісу, Не можу ні втекти, ні збутись їх на мить... Палаці з баштами, сади, готицькі вежі...» [Вороний Єретик, с. 176]), *камера, світ* («...ми живемо у своїй камері, але не знаємо... що поза її стінами є величезний світ...» [Романчук, с. 34]), *туман, хатка в полонині* («Ніби на екрані Образи в тумані... Миготливі тіні... Хатка в полонині... Спомини кохані...» [Вороний Спомини, с. 82–83]), *світ фантазій* («І вона занурюється у світ фантазій...» [Романчук, с. 103]), *душа, серце* («Господи, літа стебельце всели до самотніх душ... хай світить з-за темних круч довкола кожного серця віри твоєї обруч» [Малкович З нічних, с. 73]), *пустака, порожнеча* («І так у душі утворюється пустака, велика порожнеча...» [Романчук, с. 45]).

Отже, досліджена лексика позначає як увесь внутрішній світ людини, так і окремі уявлювані в рамках просторової категорії його прояви.

Ця група локусів, так само як номінації художнього простору, має фактично необмежений набір конститuentів. Єдиним чинником, що задає деяку усталеність у лексиці на позначення внутрішнього світу, є зумовленість його архітектоніки універсальними головними рисами будови психічного світу людини та встановленням на рівні колективного несвідомого кожного національного суспільства своїх просторових моделей внутрішнього та зовнішнього, ідеального та віртуального просторів. У цій роботі неможливо докладно проаналізувати номінації внутрішнього світу людини, адже ця група локусів потребує окремого дослідження.

3.2.2.4 Особливості парадигми ЛСГ «Віртуальний науковий простір»

Як уже було зазначено в Розділі 1, українські дослідники, переважно в рамках крослінгвістичних дисциплін, підтверджують реалізацію **наукової ірреальності** в мові. В. Л. Іващенко звертає увагу на взаємонакладання наукової, наївно-побутової й мистецької картин світу [139, с. 326]. Л. В. Романюк веде мову про реалізацію фразеологічної вербалізації

локативності в сучасній українській літературній мові в міфологічному, наївному й науково-пізнавальному культурному просторі [310]. Наукову ірреальність виокремлює також Т. М. Нікульшина [251, с. 17]. Проблема дослідження лексики на позначення місця, простору в науковій ірреальності залишається нерозробленою, а тому актуальною з позицій класичної семасіології.

Таким чином, один із видів віртуальних просторів – світ наукової уяви. Йому властива, на думку Г. Башляра, прив'язаність до досвіду пізнання реальних та віртуальних явищ людиною [31, с. 152–162]. Локусам, що його представляють, притаманна значна диференціація плану змісту відповідно до галузей наукового знання, до яких вони належать (напр.: *екліптика* «*екліптика, и, ж. Велике коло небесної сфери, по якому відбувається видимий річний рух Сонця. Наша планета обертається навколо Сонця у площині екліптики й за добу зміщується по своїй орбіті майже на один градус (з навч. літ.)*» [СУМ 20, Т.4, с. 566], *добова паралель* «*і, ж. ... 3. Умовна лінія перетину поверхні земної кулі площиною, паралельною до екватора, всі точки якої мають однакову географічну широту. ... добова паралель – мале коло небесної сфери, що являє собою переріз сфери площиною, паралельною до площини небесного екватора*» [СУМ VI, с. 64], *небесна паралель* «*Небесна ... паралель – мале коло небесної сфери, що являє собою переріз сфери площиною, паралельною до площини небесного екватора*» [СУМ VI, с. 64], *небесний екватор* «*Небесний екватор, астр. – велике коло небесної сфери, що являє переріз сфери площиною, перпендикулярною до осі світу*» [СУМ II, с. 455], *біотехносфера* «*біотехносфера, екол. Єдність природного середовища і середовища, видозміненого людиною за допомогою техніки. На сьогодні не йдеться про окремий розвиток природи й людського суспільства, оскільки вплив людини досяг тієї межі, коли реальною стала біотехносфера з усіма її досягненнями й негараздами (З газети)*» [НСЗС, с. 35] та ін.). Інтегральною ознакою цих номінацій є сема ‘науковий уявлюваний простір’. Вони утворюють один зі важливих структурних рівнів мікрополя «Віртуальний

простір». Поява цих локусів є наслідком довгого процесу вивчення того чи того явища, проблеми, результатом творчої ментальної уяви, а не креативним сплеском творчої емоційності чи хаотичного психологічного асоціювання людини. Значний обсяг теоретичних наукових розробок свідчить на користь необхідності окремого дослідження, присвяченого цій темі. У нашому розгляді зазначимо місце цієї лексики (напр.: *мікрокосмос*, *паралель*, *меридіан* та ін.) в ЛСП локусів (докладніше про сфери реалізації цієї лексики – у Додатку А. 6).

3.2.2.5 Особливості парадигми ЛСГ «Віртуальний оніричний простір»

Проблематику реалізації оніричного віртуального простору в сучасній українській літературній мові майже не досліджено. Ми висвітлили її в наших публікаціях [227; 222]. О. А. Ткаченко в крослінгвістичному аспекті вивчала номінацію в різних ракурсах сновидіння в українській, англійській та латинській лінгвокультурах. Серед семантичних груп, які вона виокремлює, лише лексика на позначення місця для спання репрезентує семантику простору. Дослідниця аналізує вживання лексики на позначення сну в художніх текстах трьох культур і доводить тотожність її семантики в трьох різноструктурних мовах. Вона відзначає, що природа оніричної лексики цих лінгвокультур відповідає світогляду їх представників у різні часи [385], і, таким чином, вказує на зв'язок між простором сну та простором культури, суспільства.

Можемо констатувати відсутність досліджень в українській лексичній семасіології про локуси на позначення просторових об'єктів, наповнення оніричної віртуальності. Виокремлення цієї групи номінацій, як бачимо, передбачає ширше розуміння терміна «онірична лексика» (що зумовлено описом і сприйняттям сну як особливого віртуального простору зі своєю специфікою), а також вказує на новизну та актуальність нашої роботи.

Дуже докладно осмислив сутність простору сну Г. Башляр у вже згаданій праці [33]. Світ снів або оніричний простір, на його думку, в головних рисах відповідає загальній структурі простору. Його особливістю є трансформації, що

виявляють цей простір як місце руху уяви. Він має свій центр, до якого стискається «ніч доброго сну» («психічна північ», що є джерелом снів); людина входить у предмет саме тому, що властивістю цього простору є структура, яка прагне до центру. Це простір нашого переживання, і кожна його уявна подія чи елемент відбуваються із самою людиною й у людині. Людина є центром світу снів, у ній пробуджуються цілі світи. Із засинанням простір сну розм'якшується, втрачає структурні сили та геометричну зв'язаність, загущеність. Його наповнення – синтез речей і самих людей [33, с. 357–358]. Оніричний простір – це простір, створений із ефірних обгорток, підпорядкований оманливій геометрії та динаміці огортання, переповнений деталями, який втрачає свої горизонти, стискається, заокруглюється, згортається, вірить у силу свого центру [33, с. 358–359]. У сні людина звільняється від далеких світів. Окрім відокремленості від реального світу, наповненості деталями, речами, подіями та самою людиною, ефемерності структури, окрім існування центру та меж, що існують невідомо де, Г. Башляр наділяє оніричний простір динамічністю, за якою стиснений простір розправляється в різних напрямках та після концентрації уяви простягається від свого центру перед пробудженням [33, с. 359–360].

На нашу думку, сон – особливий сакральний інтимний світ, який стоїть між міфічним, психічним, творчим та реальним (крізь сон людина відкриває двері у трансцендентний, внутрішній (інтимний, підсвідомий, несвідомий) світ себе і ситуації себе в чомусь, у світ врівноваження своїх імпульсів і свого психічного здоров'я (самолікування), у світ пам'яті, у світ індивідуальної та культурної (колективної) метафори). У сні все надзвичайно прагматично і вмотивовано [353]. Сон – це внутрішній світ, що не прогинається під кон'юктуру зовнішнього. З ним неможливо домовитися, йому неможливо нав'язати сторонню метафору. Сни – це образи, символи, вони максимально правдиві, в них важко потрапити і нав'язати їм щось стороннє [444]. Це віртуальний світ, що беззаперечно існує, і в якому інші альтернативні нематеріальні альтернативні світи, що існують у внутрішньому світі людини

або в сакральній дійсності, або одна чи кілька людських інтерпретацій матеріального світу, нематеріального світу, ніби у кімнаті, зустрічаються, входять у спілкування для вироблення рішення, віднайдення виходу, надання допомоги людині у тій чи тій ситуації. Сон – індивідуальний простір, він більш реальний, ніж вигадана індивідуальна художня дійсність (будується з урахуванням досвіду життя, спілкування в реальному та ірреальному світі [353]), колективно зумовлені віртуальні простори комп'ютерного світу чи гри. Навіть мінливий науковий простір менше пов'язаний із реальним станом справ, ніж сон. Простір сну має частково міфологічну природу, адже у ньому можуть бути реалізовані архетипи народу, людства (глибинні образи, світоглядні домінанти віри). Міфічний світ містить у собі і сакральний, і художньо маніпулятивний, і психологічно маніпулятивний прагматичний компонент (це сакральний таємний варіант бажаної дійсності). Його носії сприймають його як нематеріальний реальний світ. У сні відкриваються двері в міфічний світ (реальний чи вигаданий), хоча це може бути внутрішній психологічний [353] або чужий світ художньої своєї, сторонньої чи культурної суспільної метафори. Цей момент важко визначити напевно. Сон завжди розмитий і невизначений, передбачає багато видів сприйняття і трактувань, полісимволи, поліобрази, таємничість [444]. Тому до сну спостерігаємо або сакральне ставлення, або не надавання цьому явищу особливої уваги. Цим також пояснюємо невелику кількість писемних фіксацій сну поза художньою літературою, опису простору, який у ньому відкривається [444]. Через недостатню кількість такого матеріалу неможливо докладно і об'єктивно дослідити реалізацію у сучасній українській літературній мові оніричного простору.

Зважаючи на природу та специфіку явища сну та оніричного простору, локусам на позначення цієї віртуальності властиві як помірна усталеність семантики (через усталеність образів-символів, які наповнюють її), так її непередбачувана різноманітність, що виникає в результаті довільного польоту фантазії, який зумовлює метафоричні, метонімічні переосмислення номінацій

предметів, видів простору, уже відомих людині. Проілюструвати виокремлені особливості цього виду віртуальності можемо такими прикладами: *дорога у полі, земля* («*А тут іще й сон: дорога у полі й місяць щербатий, що вже сумутний, а що блідий... покотився на землю. А я стою при дорозі, як тінь та самотня... Це ж батько наш, місяць отой, чує душенька – втече він, поко-отиться, загине в доро-о-зі...*» [Куліш М., с. 103]), *вулиця, рідне місто, хата з забитими віконницями, хата, паркан, руїни, опалове небо, двір, пустирище* («*Снилося, що землю їв на вулиці рідного міста... На вулиці дерева якісь височенні та волохаті... Замість хат і парканів – руїни... Опалове небо. Пилюка з сажею й димом затемнює сонце... Двір з розбитою білокорою тополею... Хата з забитими віконницями... Ридаючи, йшов десь пустирищами, ніс свій божевільний розпач руїнами... З опритомленням погас рух, умер відчай і вмерла думка*» [Багрянний, с. 234–235], «*нова хата – гроб*» [УУСТ, с. 140], «*Будинок без вікон і без дверей – труна цій людині падає*» [УУСТ, с. 128]); «*небо – нездійсненність задуманого*» [УУСТ, с. 115]), *терем злотоверхий, покрівля розвалена, оболонь, синє море* («*Смутен сон приснився Святославові... Укрили мене... на ліжку тисовому, А вже в моїм теремі злотоверхім Покрівля розвалена... Сизокрилі ворони крякали... на оболоні, Похоронні сани їхали до синього моря*» » [Слово, с. 17–18]), (*різдвяний, білий, мрійний, срібний*) *сон, мережані заслони, уява, зоряні світи, земля, небо променисте, чисте поле* («*Мов серпанок срібнотканий, Пишно зорями убраний, Розіслався, Розгойдався Наді мною сон різдвяний, Білий сон. З-за мережаних заслон В розколисаній уяві Мріють образи ласкаві, Ніжні, лагідні, купаві... А за ними, а за ними, Ген за хмарами густими, Ген за гронами рясними Зоряних світів... Гримнула й земля І в акордах задрожала... Бачу небо променисте; Бачу поле біле, чисте... Небо вкрили чорні хмари... Знову місяць в небі сяє З-за розірваних заслон, Мов чаклує, навіває Мрійний сон... Небо зорями сміялось і до мене усміхалось Личенько твоє... Мов серпанок мрійнотканий, Срібний сон*» [Вороний Срібний сон, с. 50–52]), *сон, шлях* («*Де ви, сні умріяні, чарами навіяні, Співи недоспівані – Колискові сні? На шляху посіяні, бурями розвіяні, Ви мої сподівані, Дітоньки*

весни» [Вороний Мрії-сни, с. 83]), сон, храм, надхмарне царство ідеала («Творить... сни, Будуйте храми... До зорі ясної скеруйте вільний лет, в надхмарне царство ідеала» [Вороний Чорний сон, с. 179]), той світ («Вірили, що на час сну душа кидає людину й ходить по тому світі, а там знають, що з тобою станеться...» [Іларіон, с. 226], «Людина вже здавна рівняла сон і смерть, і з них виводила собі розуміння душі. Сон – це тимчасовий відхід душі від тіла, це коротке спіткання з тим світом...» [Іларіон, с. 238]), станція, село, сільбуд «І сниться вороній кобилі сон... везе вона ту брчку на станцію... сідає на неї та людина й везе вона її до себе на село... Виїздить на село й спиняється біля сільбуду...» [Вишня Сон, с. 236].

Отже, локуси на позначення оніричного простору можуть бути репрезентовані номінаціями матеріальних просторових об'єктів. Проте їх семантика може зазнавати перетворень, через те, що позначуване може непередбачувано змінюватися під впливом психічного світу людини, невідомих сил буття, відповідно до глибинних архетипів етносу. Це образи-символи, метафоричність яких не завжди легко визначити.

3.2.2.6 Особливості парадигми ЛСГ «Віртуальний гральний простір»

Віртуальний простір гри привертає сьогодні дедалі більшу увагу науковців. Адже це один з видів альтернативних світів, символічне поле, у якому людина здатна прожити певні етапи свого життя або конкретні ситуації [300; 317; 435]. Гру спостерігаємо зараз у психотерапії, дипломатії, політиці, PR-технологіях, у суспільній взаємодії людей та ін., а отже, її номінації присутні в сучасній українській літературній мові. Саме тому цей напрям наукових пошуків – надзвичайно актуальний [300], особливо з погляду лексичної семасіології.

Й. Гейзінга, який одним із перших фундаментально дослідив це явище, влучно підкреслив соціальність і умовність гри, символічність та метафоричність, існування чітких правил (межі) серед уже наведених нами в Розділі 1 рис [432, с. 11–23]. У віртуальному просторі гри реалізується фантазія,

покликання людини до творення та змін інших світів [432, с. 24–40], персонажів певних ситуацій. А альтернативність та тяжіння до моделювання комфортного світу, до виправлення неприйняттого, його інтерпретація та осмислення – характеристики саме ірреальності [251, с. 8]. Інша, інакша, реальність, або простір гри – це заздалегідь обмежена домовленими межами, відділена (відчужена) від реальності, замкнена, внутрішня особлива територія, наповнена самою грою з її учасниками, дією, правилами, ідеєю, що є особливими [432, с. 18–24]. Причиною виникнення більшості з них є гра людини як вид діяльності (зокрема і культурної). В українській лінгвістиці лексику на позначення гри досліджувала В. І. Пустовалова у лінгвокультурології. Зокрема, вона виокремила цікаві субкоди гри, що реалізовані в мові: субкод дитячих ігор, субкод азартних ігор, субкод комп'ютерних ігор, субкод настільних ігор, субкод спортивних ігор, театральний субкод [300, с. 8–12].

Локуси на позначення простору гри передають семантику умовної реальності у формальних рамках матеріальної. Розглянемо приклади.

Номінації *дитмайданчик* «Скорочення: *дитячий майданчик*» [СУМ II, с. 288]; *дитячий майданчик* «...спеціально обладнане місце в саду, парку для дітей, де вони бавляться» [СУМ IV, с. 598], *пісочниця* «Загороджене місце у вигляді ящика з піском, у якому граються діти» [СУМ VI, с. 545], *снігове містечко* («містечко, зроблене зі снігу»), *ігровий майданчик* [СУМ IV, с. 9] та ін. репрезентують семантику частково віртуальних об'єктів у просторі дитячих ігор. Це спостерігаємо в таких прикладах: «Він зупинився біля *дитячих майданчиків*, повних дитвори (Томч., Готель., 1960, 291)» [СУМ IV, с. 598], «Є [у подвір'ї] спортивні та ігрові майданчики, басейни і *пісочниці* для малюків (Веч. Київ, 20.111 1958, 4)» [СУМ VI, с. 545]. Для цих локусів інтегральною є сема 'дитячий гральний простір', що об'єднує їх у гіпонімічний ряд. У ньому номінація *ігровий майданчик* фактично репрезентована як гіперонім.

У локусах *скетинг-ринк* «Майданчик з асфальтованим або дерев'яним покриттям для катання на роликових ковзанах» [СУМ IX, с. 260], *корт*

«Майданчик для гри в теніс» [СУМ IV, с. 301], хокейний майданчик «Майданчик для гри в хокей» [СУМ XI, с. 113], ринг «Огороджений канатом квадратний майданчик на помості, де провадяться змагання з боксу» [СУМ VIII, с. 536]; крокетний майданчик «Майданчик, призначений для гри в крокет» [СУМ IV, с. 364], футбольне поле «Майданчик для гри у футбол» [СУМ VII, с. 61]; ворота «2. Точно визначена частина поля спортивної команди, яку вона захищає, граючи у футбол і т. ін. з іншою командою» [СУМ I, с. 741] (меронім до номінації футбольне поле) та ін. експлікована семантика простору спортивної гри. Ця віртуальність пов'язана з матеріальним світом умовністю правил гри, що на деякий час стає альтернативним простором існування для вболівальників та учасників. Яскраві приклади – простори таких ігор, як футбол, баскетбол, хокей, бокс тощо. Інтегральна сема цього гіпонімічного ряду – ‘простір спортивної гри’. Гіперонім – локус *поле*. Наприклад: «Збираються заливати каток для масового катання, ковзанку для дітей, хокейний майданчик, на стадіоні «Старт» (Веч. Київ, 23.XI 1974, 4)» [СУМ XI, с. 113], «Білий квадрат рингу був встановлений на стадіоні в центрі сектора, який охоплює півколом бігова доріжка (Собко, Звич. життя, 1957, 156)» [СУМ VIII, с. 536], «Тенісний корт заллятий сонячними променями. День для змагання був чудовий (Томч., Закарп. опов., 1953, 184)» [СУМ VI, с. 301], «Читання газети відбувалося прилюдно, на футбольному полі (Смолич, I, 1947, 5)» [СУМ VII, с. 61], «Хлопці грали у футболу. Воротарем був Василь... М'яч летів просто на ворота (Донч., IV, 1957, 184) » [СУМ I, с. 741].

Локуси *грище* «Місце для таких розваг» [СУМ II, с. 169]; *ігрище* «Грище» [СУМ IV, с. 9]; *гульбище* «Місце для гулянок, розваг і т. ін., часто спеціально обладнане» [СУМ II, с. 192]; *гулянка* «Місце для гуляння, розваг» [СУМ II, с. 191]; *толока* «Взагалі вільна ділянка біля села, де збиралася молодь гуляти» [СУМ X, с. 180]; *луна-парк* «Сад, парк з різними розвагами та видовищами» [СУМ VI, с. 555] мають як узагальнену семантику умовного простору для гральних розваг, так і конкретизовану. Наведені лексичні одиниці

синонімічні між собою (*грище, гульбище, гулянка*), а деякі пов'язані гіпонімічним зв'язком (*толока, луна-парк, гульбище* та ін.). Розглянемо приклади: «*На грищі співала, на досвітках пряла, На улиці [вулиці] часом до світа гуляла...* (Греб., 1, 1957, 89); *Мов в купальну ніч на грищі Розіклали [два брати] ось кострище (Манж., Тв., 1955, 169)*» [СУМ II, с. 169], «*На одшибі од села було ігрище, челядь гомоніла, співала, сміялась (Вовчок, Вибр., 1946, 221)*» [СУМ IV, с. 9], «*По всьому саду назбудували гульбищ, печер, халабудок і усяких панських витребеньок (Стор., I, 1957, 367)*» [СУМ II, с. 192], «*Я мерщій вирвалась від неї і чимдуж помчалася своїх на гулянці доганяти (Мирний, IV, 1955, 348)*» [СУМ II, с. 191], «*По тім боці, у толоці, Та й гуляли хлопці. Мене ж мати не пустила, Що в чорній сорочці (Укр. нар. пісні, I, 1964, 26)*» [СУМ X, с. 180].

Виокремлені локуси об'єднані семою, що є інтегральною в аналізованій частині лексики. Це ознака 'гральний простір для розваг'. Номінації *грище, гульбище, гулянка, толока* – синоніми за вказаною ІС. Домінування синонімічного парадигматичного зв'язку зумовлене загальністю семантики цієї лексики.

Найвиразніше семантика віртуального грального простору репрезентована в локусах на позначення простору комп'ютерної гри. Наприклад: *ігровий простір* («*В останні десятиліття поступово все більшу частку ігор складають ігри з комп'ютером, у яких людина реалізує діяльність щодо керування різними процесами ігрового простору*» [Церковний]), *сконструйований світ, всесвіт, планета, континент* («*Комп'ютерні ігри – це не просто ще один вид діяльності, це діяльність конструювання світів. Конструювання світів є процесом творення образу світу в людській психіці. Всесвіт, планети, континенти, епохи, люди, різні істоти й техніка створюються, розвиваються та руйнуються. Щоб свідомість змогла охопити все це, всесвіт повинен бути згорнутий у «сконструйований світ»*» [Церковний]), *багаторівневий лабіринт, пастка* («*Існує ряд особливостей, характерних для ігор сімейства «Doom». Одна з основних – це*

наявність багаторівневого лабіринту з пастками. Інша – обов'язкова наявність небезпечних монстрів. І, звичайно ж, герой, з яким ідентифікується гравець. Основна ідея гри – припущення, що людина може пройти лабіринт, подолати монстрів і досягти мети» [Церковний]), світ (««Доот»-подібні ігри постійно використовують архетип чудовиська. Їх світи населяють мерці, що оживають, демони, інопланетні чудовиська, агресивні роботи» [Церковний], «Ігри з елементами рольового моделювання дуже різноманітні. Більшість з них мають свій складний і захоплюючий світ» [Церковний]), близький до реального простір («Крім подібних «Доот» ігор до цього розділу можна зарахувати ігри військового характеру. У них, як правило, використовується як основа реальний чи близький до реального історичний простір» [Церковний]), місцевість, тривимірний простір, віртуальна країна («Ілюзія шахів, що ожили, реалізувалася у вигляді стратегічної комп'ютерної гри: людина дивиться на екран монітора і бачить у тривимірному просторі макет місцевості з живими істотами. Віртуальну країну можна наблизити, віддалити, оглянути під іншим кутом зору» [Церковний]), ігрове поле, місцевість («Як правило, ігрове поле є макетом місцевості» [Церковний]), статична фігура, завод, електростанція, будинок («Фігура – це об'єкт, яким гравець може керувати як цілим. Частина фігур статичні: наприклад, заводи, електростанції, будинки» [Церковний]), зона дошки («Спочатку гравець розставляє свої фігури – загони кінноти, піхоти, лучників – на відведеному для цього місці, а потім може їх відправити в будь-яку зону дошки» [Церковний]), рівень гри («Стратегічна гра складається з ряду рівнів» [Церковний]), дошка, інший рельєф, потужніша фігура («У військових іграх головне – розгром ворога. Якщо гравцеві це вдається, то він одержує нову дошку з іншим рельєфом місцевості та потужніші фігури» [Церковний]), внутрішній образ дошки («Гра звичайно відбувається на дошці, більшій поля зору... Для цього гравець повинен мати внутрішній образ дошки» [Церковний]), зона простору, віртуальний світ, шлях, нове місце («У віртуальному світі квесту воля гравця у пересуванні набагато менша, ніж у «Доот»-подібній грі. У визначеній зоні простору

гравець обирає шлях, потім пасивно спостерігає переміщення до нового місця» [Церковний]), навколишній світ («Adventure – пригода, де ціль відома, але не відомі конкретні засоби її досягнення. Зазвичай гравцеві дається можливість досліджувати навколишній світ...» [Савченко]), об'єкт, підприємство, місто, країна, планета, планетна система («Симуляції (Simulations) містять у собі моделювання як відносно невеликих об'єктів (катерів, підводних човнів, літаків, космічних кораблів), так і більших (окремих підприємств, міст, країн, планет і цілих планетних систем)» [Савченко]) та ін.

Внаслідок панування в царині програмних продуктів, що використовуються в Україні, здебільшого іноземних мов, вважаємо, тимчасово ця лексика представлена неймовірно вузько в українській мові. В іграх використовують назви уже існуючих видів простору з розрахунком на те, що для користувача значення цих локусів відомі. Вони переосмислюються в контексті ідеї тієї чи тієї гри, грального рельєфу, виду зображуваної субстанції. У таких іграх як «ходилки», «стрілялки», «побудова власного світу» простір може бути як двовимірним, так і тривимірним. До цього слід ще додати, що комп'ютерна гра сприймається людиною як єдина автономна парадигма в сукупності усіх її можливих рівнів, їх наповнення, ступеня складності, додаткових службових вікон, які можуть у ній бути подані у вигляді приміщення, якогось відкритого простору інших видів просторової субстанції.

Таким чином, у локусах на позначення віртуального грального простору спостерігаємо переосмислення функцій просторової денотативної дійсності в рамках лексики на позначення такого виду віртуальності, як гра. У ній наявні характерні ознаки гри, виокремлені Й. Гейзінгою: умовність, символічність, відділення від буденного життя у просторі та часі, свій порядок, правила, що створюють ілюзію реальності уявного світу, тотальність, творчість, розважальність, маски, таємничість та включення до себе «обраних осіб», боротьба за щось і уявлення чогось. Ці локуси диференційовані відповідно до видів ігор на: дитячі, спортивні, розважальні, комп'ютерні. Лексика на позначення віртуального грального простору останнім часом активно

розвивається завдяки постійній появі нових видів ігор на основі художніх сюжетів, нових видів спорту, нових комп'ютерних технологій та ін.

3.2.2.7 Особливості парадигми ЛСГ «Віртуальний простір комп'ютерних технологій»

Лексика на позначення віртуальної реальності в українському мовознавстві була предметом розгляду в дослідженнях з проблем перекладу на матеріалі переважно іноземних та української мов [260; 370; 371; 438]. Н. В. Таценко, вивчаючи мегаконцепт «простір» поряд з концептами «час», «інформація» в сучасній англійській мові, зазначає, що поліаспектність експлікації простору зумовлює багатовекторний характер його мовної реалізації. Дослідниця звертає увагу на репрезентацію простору у лінгвокогнітивних працях як образу-схеми контейнера, що може бути фізичним (концептуалізація фізичних об'єктів) та перцептивним (поле зору спостерігача). Структуру образу-схеми вмістища вона поділяє на внутрішнє місце, межу та зовнішнє місце. Вмістом віртуального комп'ютерного інформаційного простору є елементи обладнання та інформація, а корелятами – вмістище та поле зору споживача комп'ютерних технологій [371]. Цей простір, на її думку, має гральний та комунікативний характер. Топографічність представлення інформації, що наповнює простір інтернету як місця репрезентує особливість номінацій віртуального будувати ірреальність за просторовими матрицями реальності [165; 251; 409, с. 91]. Мова віртуальності інформаційних комп'ютерних технологій – переважно термінологічна, її властивості, виокремлені Ю. К. Онищенко, уже було наведено в Розділі 1. Позамовні та внутрішньоструктурні процеси в українській мові, що функціонує в інтернеті, вивчав С. Г. Чемеркін. Він фіксує цікаве переосмислення лексичних одиниць *пам'ять*, *стіл*, *диск* [438, с. 222–226]. Бачимо, що в першому локусі відбувається переосмислення виду віртуального простору (внутрішній психологічний простір – простір комп'ютерних технологій), у семантиці двох інших предмет стає простором. Загалом, лексика на позначення віртуальності поки ще мало вивчалася в українській лексичній

семасіології, а її важливість у наш час постійно зростає, тому дослідження в цій мовознавчій царині стають дедалі актуальнішими.

Оскільки ця група лексики уже частково була предметом розгляду в мовознавстві, а також через її прогнозовану об'ємність (вона заслуговує на окреме детальне дослідження), вважаємо за доцільне у нашій роботі обмежитися наведенням прикладів номінацій віртуального простору комп'ютерних технологій. Новизна цього елемента нашого розгляду, таким чином, полягає у виокремленні цієї групи лексики в межах лексико-семантичного мікрополя «Віртуальний простір». Отже, прикладами локусів на позначення віртуального простору комп'ютерних технологій є: *віртуальний простір* («Віртуальний простір перетворюється ледь не на окрему частину свідомості – закриту зону, де відіграються придушені фантазії та конфлікти. При цьому відчуття реальності втрачається» [Савченко]), *віртуалля* («Вже на цьому етапі батьки помітять, що дитина дедалі менше потребує «віртуалля»» [Савченко]), *інтернет, мережа інтернет, інформаційна комп'ютерна мережа* («**Інтернет**, -у, інф. Всесвітня асоціація інформаційних комп'ютерних мереж, яка складається з різних комунікаційних мереж, об'єднаних у єдину логічну архітектуру. Головною особливістю фестивалю «Майбутнє України» стало використання комп'ютерних технологій, які дозволили перенести звук і зображення в мережу *Інтернет* (Із газети)» [НСЗС, с. 92]), *інтернет-сторінка* («**інтернет-сторінка** інф. Власна територія юридичної чи фізичної особи в *Інтернеті*. Вивчити розклад руху поїздів можна, скориставшись новою *інтернет-сторінкою* Укрзалізниці (З газети)» [НСЗС, с. 94]), *веб-сторінка* («**веб-сторінка**, інф. Певна кількість інформації в *Інтернеті*, яка має своє унікальне ім'я та адресу для пошуку. Створюючи власну *веб-сторінку*, розраховуйте на збільшення кореспонденції, як корисної, так і спаму (З газети); Всім підприємствам та консалтинговим компаніям пропонується відвідати *веб-сторінку* (З газети)» [НСЗС, с. 43]), *веб-сайт* («**веб-сайт**, -у, інф. Сукупність *веб-сторінок*, об'єднаних за змістом і навігаційно та доступних у мережі *Інтернет* через веб-службу, які представляють організацію, приватну

особу чи будь-яку іншу інформацію» [НСЗС, с. 43]), сайт («**сайт**, -у, інф. 1. Сукупність веб-сторінок, доступних у мережі Інтернет, що представляють організацію, приватну особу чи будь-яку інформацію, на які є посилання на пошукових серверах і які об'єднані за змістом та навігаційно. 2. Вузол, будь-який об'єкт у мережі Інтернет, за яким закріплена адреса, що ідентифікує його в мережі. Тепер, у час стрімкого прогресу й освіти, кожен... вважає за потрібне відкрити власний сайт... (З газети)» [НСЗС, с. 222]), портал («**портал**, -у, інф. Сайт, що стає основною відправною точкою користувача при виході в Інтернет. Навігацію по порталі розподілено на сім розділів: влада Києва, моє місто, послуги для громадян, Київ бізнесовий, Київ для громадян, Київ для відпочинку, сервіси (З газети); Крім інформаційної, портал виконує й іншу важливу для Київради й міськдержадміністрації функцію – діалогову (З газети)» [НСЗС, с. 196]), блог («**блог**, -а, інф. Веб-сайт, основний зміст якого – записи, статті або інші форми даних, що регулярно додаються; мережевий журнал подій. Для блогів характерні короткі записи тимчасової значущості, а відмінність від щоденника обумовлена його розміщенням у мережі Інтернет та можливістю публікації відгуків (Із газети)» [НСЗС, с. 37]), блогосфера («**блогосфера**, **и** Сукупність усіх блогів мережі. Самостійно розібратися у тонкощах блогосфери доволі проблематично (З газети)» [НСЗС, с. 38]), сконструйований світ («Як сконструйований світ, будь-яка популярна комп'ютерна гра має власну фізику та властивості простору, штучну історію і перебіг часу, оригінальну філософію, етику і мораль. Гра дає гравцеві можливість активно діяти в сконструйованому світі» [Церковний]), імейл («**імейл**, -у, інф. Електронна пошта. Сучасне листування набагато пришвидшилося завдяки електронній пошті. Послугами імейлу користуються мільйони українців (Із газети)» [НСЗС, с. 86]), інтернет-магазин («**інтернет-магазин**, -у, інф., ком. Інтернет-ресурс, через який можна купити що-небудь. Однією зі складових корпоративного сайту може бути інтернет-магазин – каталог товарів із їхніми характеристиками, фото та ціною (З газети)» [НСЗС, с. 93]), інтернет-представництво («**інтернет-**

*представництво інф. Власний сайт організації, фірми в Інтернеті. Якщо ви підприємець-одинак або володієте великою компанією, ви можете використовувати тактики онлайнового маркетингу для створення свого інтернет-представництва, реклами товарів і послуг (Із газети)» [НСЗС, с. 93]), трекер («**трекер** Комп'ютерна мережа з рівноправністю учасників; простий сайт з реєстрацією користувачів і каталогом посилань, структурованим відповідно до змісту файлів. Трекер – всього лише інструмент для спілкування і обміну інформацією, кожен вузол якого є як клієнтом, так і сервером (Із газети)» [НСЗС, с. 253]) та ін.*

Локусам на позначення віртуального простору комп'ютерних технологій властиве переосмислення просторової денотативної дійсності, процеси неологізації, метафоризації, перетин з ЛСГ «Віртуальний гральний простір» та ЛСГ, які представляють семантику реальної дійсності.

Віртуальний простір має багато різних проявів. Тому лексиці, що позначає його, характерні широта та багатогранність. У нашій роботі можливо лише означити головні рівні структури мікрополя «Віртуальний простір»: номінації міфологічного, художнього, внутрішнього психологічного, наукового, оніричного, грального, комп'ютерних технологій простору. Регламентований обсяг роботи не дозволяє нам здійснити докладніше його вивчення. Тому детальному аналізу цього мікрополя, очевидно, доцільно присвятити окремі дослідження.

Основні рівні в структурі мікрополя «Віртуальний простір» репрезентують локуси на позначення наукового простору, художнього простору, міфологічного світу, внутрішнього психологічного простору (ЛСГ «Віртуальний науковий простір», «Віртуальний художній простір», «Віртуальний міфологічний простір», «Віртуальний внутрішній психологічний простір»). Вони мають великий потенціал для розвитку лексичного складу й утворюють його ядро. ЛСГ «Віртуальний оніричний простір» та «Віртуальний гральний простір» формують периферію цієї лексико-семантичної парадигми. До ядра також відносимо ЛСГ «Віртуальний простір комп'ютерних

технологій», оскільки ця група дуже швидко розвивається і демонструє потенціал до ще більшого зростання.

Локусам на позначення віртуального простору властива значна міра образності. У результаті процесів метафоризації, метонімізації лексичного складу сучасної української мови номінації матеріальних просторових об'єктів набувають нового змісту, згідно із задумом творця умовного уявлюваного світу. Особливістю локусів на позначення віртуального простору є також і те, що існування більшості з них залежить від специфіки текстів, у яких вони фігурують. Обмеженість джерельної бази дослідження певним колом творів (за стилем, автором, хронологією) є необхідною умовою для здійснення докладного аналізу структури лексико-семантичних парадигм із семантикою віртуального простору.

Зумовленість плану змісту цих номінацій суб'єктивним та синтагматичним, контекстуальним факторами, його вторинність з погляду творення лексики стали причиною віднесення мікрополя «Віртуальний простір» до периферійної частини ЛСП локусів.

3.3 Лексика, що не входить до жодного мікрополя зони периферії

До зони периферії ЛСП локусів належить також група лексики, що не входить до складу жодного з виокремлених мікрополів (251 номінація). Її об'єднує семантика просторового об'єкта розмитої ідентифікованості. Просторовість у семантиці цих локусів експлікована фрагментарно та не уточнена достатньою кількістю диференційних сем. Вид простору, який вони позначають, виражений не уточненими поняттями «місця». Наприклад: *душа*⁵, *згарище*¹, *злам*², *кін*¹, *красне місце*, *надлом*¹, *чисте*⁶, *розкіл*², *склейка*², *солонець*⁵, *таловина*¹ та ін.

Проаналізуємо семантичні парадигматичні зв'язки, щоб з'ясувати основні семантичні акценти зазначеної лексики, та представимо це у вигляді ЛСП (як способу опису досліджуваного матеріалу).

Головним у цій лексиці є семантичний парадигматичний зв'язок гіпонімії. Гіперонімом групи виступають локуси *місце_{1,4}*, *містечко₁*. Цей вид зв'язку представлений такими рядами: з ІС 'місце на тілі людини': *душа₅*, *лисина₁*, *опік₁*, *міжбрів'я*, *операційне поле*, *розчух* та ін.; з ІС 'місце на тілі людини, пов'язане з дією': *лисина₁*, *опік₁*, *пухлина₁*, *розчіс*, *операційне поле* та ін.; з ІС 'місце на тілі людини, пов'язане з локалізацією': *душа₅*, *міжбрів'я*, *надбрів'я*, *надперенісся*, *пульс₁* та ін.; з ІС 'місце з внутрішньою якістю': *тінь₂*, *тихоллодок₁*, *підпілля₁*, *світло₁₄*, *тепло₄* та ін.; з ІС 'місце з внутрішньою якістю, пов'язане дією': *мороз*, *півтінь*, *побілі*, *пробій₁*, *роздвоєння₂*, *тепло₄* та ін.; з ІС 'місце з внутрішньою якістю, пов'язане з локалізацією': *зчленування₄*, *пульс₁*, *яблучкоз*, *підпілля₁*, *світло₁₄*; з ІС 'місце з наданою йому якістю': *прогин₂*, *промивина*, *відпил*, *зажин₁*, *згар₂* *проталина*, *надсічка₂*, *окуліровка₂*, *закуток₁*, *ціль₅* та ін.; з ІС 'місце з наданою йому якістю, пов'язане з дією': *випалина*, *згин₁₂*, *зишивка*, *нагрів₃*, *обрив₃*, *перекіп₁*, *розруб₂*, *склепка₂*, *хват₂*, *шов₁* та ін.; з ІС 'місце з наданою йому якістю, пов'язане з локалізацією': *закамарок₁*, *затишок₁*, *зап'ятки*, *пастка₁₁*, *передок₂* та ін.; з ІС 'місце з наданою йому якістю, пов'язане з функцією': *захист₃*, *мийка₂*, *мішень₁*, *попелище₁* та ін.; з ІС 'місце з якістю текстури поверхні': *випин*, *глибина₃*, *звуження₂*, *лисина₂*, *опуклина*, *перетяжка₂*, *перехват₁*, *подіум₂*, *чисте₆*, *тіснина* та ін.; з ІС 'місце з якістю локалізованості': *кін₁*, *надперенісся*, *заходеньки₁*, *закапелок₂*, *приголів'я*, *переддвер'я* та ін.; з ІС 'місце, пов'язане з вчиненою дією': *укус₂*, *тічок₂*, *стик₁*, *сплетіння₁*, *таловина₁*, *підсоння₁*, *операційне поле* та ін.; з ІС 'місце з функціональним призначенням': *доступ₁*, *красне місце*, *рибальня*, *узголів'я*, *ціль₁*, *щит₅* та ін.; з ІС 'віртуальне місце': *ахілесова п'ята*, *болюче місце*, *душа₅*, *слабина₃*, *юдоль*, *вразливе місце* та ін.

Семантичні парадигматичні зв'язки цієї групи лексики виявляють у результаті їх аналізу основні семи, що характеризують семантику виокремлених номінацій. Основними смислами проаналізованої лексики є: 'місце на тілі людини', 'місце на тілі людини, пов'язане з дією', 'місце на тілі людини, пов'язане з локалізацією', 'місце з внутрішньою якістю', 'місце з

внутрішньою якістю, пов'язане дією', 'місце з внутрішньою якістю, пов'язане з локалізацією', 'місце з наданою йому якістю', 'місце з наданою йому якістю, пов'язане з дією', 'місце з наданою йому якістю, пов'язане з локалізацією', 'місце з наданою йому якістю, пов'язане з функцією', 'місце з якістю текстури поверхні', 'місце з якістю локалізованості', 'місце, пов'язане з вчиненою дією', 'місце з функціональним призначенням', 'віртуальне місце'.

Її ядро формують номінації, що утворюють найбільш розвинену лексико-семантичну парадигму (з ІС 'місце з наданою йому якістю'). Решта лексичних одиниць структури групи локусів на позначення неідентифікованого місця утворюють її периферію.

До зони перетину в межах ЛСП локусів належать номінації з ІС 'віртуальне місце' (з ЛСГ «Віртуальний внутрішній психологічний простір», ЛСГ «Віртуальний художній простір») та *юдоль* («Віртуальний міфологічний простір»).

Виявлені характеристики лексики із семантикою просторового об'єкта розмиті ідентифікованості формують специфіку її плану змісту.

Таким чином, у позаядерній зоні ЛСП локусів сучасної української літературної мови основною є семантика медіальної локалізованості: у вигляді смуги, що має певну ширину та обмежується значно більшими територіальними утвореннями, виконує службову функцію та у вигляді смуги простору (смуги землі або її замітника, переважно штучного), що об'єднує два певні пункти, локалізується в об'ємному або площинному просторовому об'єкті; простору водної субстанції Землі; а також семантика віртуальних наукового, художнього, міфологічного просторів. Менш поширеною є така семантика: медіальної локалізованості у вигляді частини території (мікрополе «Медіальний простір»); різних об'єктів простору, що містять різні види матерії, у межах глобальної світобудови; самостійних об'єктів універсуму, які мають характеристику точки локалізації; складників структури Землі відповідно до виокремлених у ній за критерієм трихотомічної вертикальної просторової диференціації проявів субстанції, а також площинності: повітряної

(репрезентує «верх»), підземної (представляє «низ»), наземної (територія суходолу, що районована у горизонтальній площині на об'єкти або мегарайон природного середовища планети Земля (відносно природних маркерів межі), представляє за вертикаллю «середину»); віртуальних оніричного, психічного, грального просторів. Присутня внутрішня градація плану змісту в периферійній частині ЛСП локусів.

Серед зон перетину структурних рівнів у межах ЛСП локусів, які утворюють конституенти його позаядерної частини, називаємо такі: між ЛСГ «Гідропростір» та ЛСМГ-I «Заглиблення на поверхні» (незначна); між ЛСГ «Шлях» та ЛСГ «Межа» (незначна), ЛСГ «Гідропростір» (значна), ЛСМГ-I «Заглиблення на поверхні» (незначна); між ЛСГ «Межа» та ЛСПГ «Гідропростір» (незначна), ЛСМГ-I «Територія суходолу» (незначна), з ЛСГ «Приміщення» (незначна), ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс» (незначна)), з ЛСМГ-I «Заглиблення на поверхні» (незначна); між ЛСГ «Територія між одиницями території» та різними структурними рівнями ЛСГ «Територія» (незначна), ЛСГ «Шлях» (значна), ЛСГ «Віртуальний міфологічний простір» (незначна), ЛСПГ «Гідропростір» (значна); між ЛСГ «Космос» та ЛСГ «Шлях» (помірна), ЛСГ «Віртуальний науковий простір» (значна); між ЛСГ «Космічне тіло» та ЛСГ «Віртуальний науковий простір» (значна); між ЛСПГ «Аеропростір» та ЛСПГ «Гідропростір» (помірна), ЛСГ «Віртуальний науковий простір» (помірна); між ЛСПГ «Гідропростір» та ЛСГ «Межа» (незначна), ЛСГ 'Шлях' (значна), ЛСГ «Територія між одиницями території» (значна), ЛСГ «Аеропростір» (помірна), ЛСГ «Віртуальний науковий простір» (помірна), ЛСГ «Шлях» (помірна); між ЛСПГ «Інтерапростір» з ЛСПГ «Площадка» (незначна), ЛСГ «Віртуальний науковий простір» (незначна); ЛСМГ-I «Територія суходолу» та ЛСМГ-II «Одиниця умовного (суб'єктивного) територіального поділу» (незначна); ЛСМГ-I «Зона Землі» та ЛСМГ-III «Необроблюваний об'єкт» (незначна), ЛСМГ-III «Необроблюване насадження» (незначна), ЛСМГ-I «Рівна поверхня» (незначна); між лексикою на позначення

неідентифікованого місця та ЛСГ «Віртуальний психічний простір» (значна), ЛСГ «Віртуальний простір творчої уяви» (значна), «Віртуальний міфологічний простір» (незначна); між мікрополем «Віртуальний простір» та рештою парадигми ЛСП локусів (див. Додаток Г).

Висновки до розділу 3

До позаядерної зони ЛСП локусів належать мікрополя «Універсум» (перехідна (дифузна) зона), «Медіальний простір», «Віртуальний простір» та лексика на позначення неідентифікованого місця (периферія), оскільки в конституентах цих структурних рівнів досліджуваної лексико-семантичної парадигми просторовість у плані змісту виражена більше імпліцитно, але не настільки, щоб заперечити простовий статус позначуваного об'єкта. Також маргінальність указаних ділянок ЛСП локусів зумовлена їх слабкою структурною розвиненістю, і в деяких випадках меншою, порівняно з ядерною частиною, кількістю лексичних одиниць.

Номінації, що формують позаядерну частину ЛСП локусів, репрезентують у своїй семантиці різні види простору.

У мікрополі «Універсум» досліджено номінації такого виду простору, як всесвіт (ціле, що має частини, у якому розміщені елементи – космічні тіла; планета Земля, як найдетальніше осмислений елемент універсуму, що має поділ відповідно до видів матеріальної субстанції (площинного або об'ємного виміру) та за вертикаллю / горизонталлю (районування земної поверхні в макромасштабі відсторонено від людини)). Новим є розгляд лексики із зазначеною семантикою саме в контексті мікрополя «Універсум», зокрема груп номінацій елементів простору планети. Оскільки локуси, що належать до цього мікрополя, мають ознаки як ядерної, так і периферійної частин, відносимо його до перехідної (дифузної) зони ЛСП локусів сучасної української літературної мови. До мікрополя «Універсум» належать ЛСГ «Космос» (ядро), ЛСГ «Космічне тіло» (периферія), ЛСГ «Структура Землі» (ядро) (ЛСПГ «Аеропростір» (периферія), ЛСПГ «Гідропростір» (ядро), ЛСПГ «Інтера-

простір» (периферія), ЛСПГ «Територія як геооб'єкт» (периферія) (ЛСМГ-І «Територія суходолу» (ядро) та ЛСМГ-І «Зона Землі» (периферія)).

Маргінальний рівень ЛСП локусів сучасної української літературної мови представлений мікрополями «Медіальний простір», «Віртуальний простір» та лексикою, що не увійшла до жодного мікрополя. У мікрополі «Медіальний простір» семантика, покладена в його основу, представляє такий вид простору, існування якого неможливе без існування інших світів і, водночас, через нього вони ідентифіковані. Ця взаємозалежність понять, службовий статус медіального простору (функції лімітування та захисту, відділення частин, завершення чогось) зумовлюють периферійність лексики, що його позначає (межі мікро- і макророзміру: перешкоди, території, шляхи, які можуть виконувати службову функцію або бути самодостатніми елементами простору). До мікрополя «Медіальний простір» належать ЛСГ «Межа» (ядро) (семантика спеціально виокремленого проміжку простору між іншими просторовими об'єктами, що виконує службову функцію (відділяти, обмежувати, захищати, завершувати), «Територія між одиницями території» (периферія) (семантика місцевості, що розташована між іншими територіями) та «Шлях» (ядро) (семантика смуги простору, що об'єднує два певні пункти, локалізується в об'ємному або площинному просторовому об'єкті). Новизна нашого підходу полягає у виокремленні мікрополя «Медіальний простір» та в розгляді назв межі, видів площини, шляхів як виду медіального простору в контексті цього мікрополя. Це репрезентує нові можливості осмислення назв простору як системи.

Семантика, покладена в основу мікрополя «Віртуальний простір», репрезентує особливий вид простору ідеальної, нематеріальної альтернативної суб'єктивної умовної субстанції, що має характеристики вмістилища, який існує в уяві людини паралельно до оречевленої дійсності, тісно з нею пов'язаний, у чомусь зумовлює її, і у принципово важливих рисах копіює її просторову структуру. З дійсністю уявний простір перетинається в точці внутрішнього світу людини, і тому є антропоцентричним. Локуси, що

позначають цей умовний простір, не мають остаточної кількості, тому що постійні образні переосмислення денотативної сфери провокують активізацію семантичних дериваційних процесів у лексиці. А денотативна сфера людської уяви є фактично невпинною та безмежною. Абстрактність, неординарність та розмитість семантики мікрополя «Віртуальний простір» зумовили внесення його до зони периферії ЛСП локусів. У мікрополі «Віртуальний простір» виявлено такі ЛСГ локусів: «Віртуальний міфологічний простір», «Віртуальний художній простір», «Віртуальний науковий простір», «Віртуальний внутрішній психологічний простір», «Віртуальний оніричний простір», «Віртуальний гральний простір», «Віртуальний простір комп'ютерних технологій».

У позаядерній зоні ЛСП локусів виокремлено основну та другорядну семантичні сфери, яким притаманна внутрішня градація плану змісту.

Семантичні парадигматичні зв'язки конституують структурні рівні позаядерної частини ЛСП локусів. Ядро і периферію виокремлених груп номінацій встановлено на основі таких ознак: розвиненість, чисельність парадигм, узагальненість / конкретність семантики, міра вираженості у ній просторового компонента, залученість до семантичних парадигматичних зв'язків. У розділі проаналізовано лексичний склад позаядерної зони ЛСП локусів і змодельовано його структуру. Таким чином, до перехідної (дифузної) зони належить мікрополе «Універсум», а до периферії – мікрополя «Медіальний простір», «Віртуальний простір» та лексика на позначення неідентифікованого місця (периферія). У семантичні парадигматичні зв'язки між собою вступають ЛСГ, що належать до мікрополя «Універсум». ЛСГ «Структура Землі» меронімічна щодо лексики з ІС 'планета Земля' (ЛСГ «Космічне тіло»), а остання, у свою чергу, виражає семантику частини відносно плану змісту ЛСГ «Космос». Виокремлена структурна диференціація позаядерної частини ЛСП локусів формує комплексний погляд на лексичну семантику, виражену конститuentами цієї парадигми.

У зоні периферії ЛСП локусів виявлено численні зони перетину структурних рівнів. Причинами такого накладання є тяжіння людини до

образного мислення, фантазії, існування кількох функцій у деяких просторових об'єктів, оцінка об'ємних просторових об'єктів також і як площинних, сприйняття просторових об'єктів у сукупності субстанціальних та функціональних характеристик.

Виокремлена специфіка зони периферії ЛСП локусів сучасної української мови засвідчує, що маргінальні рівні його парадигми значно менше розвинені, ніж структурні частини, що належать до ядра. Контекстуальність, умовність та суб'єктивність багатьох образів, які позначають номінації досліджених мікрополів, зумовлює нестійкість та ситуативність семантики тих лексичних одиниць, що пов'язані з описом альтернативної уявної реальності, навіть з тією, що частково перетинається з матеріальною дійсністю. Ця лексика активно розвивається та збагачує сучасну українську мову в нових історичних і суспільних умовах.

Основні положення розділу відбито в публікаціях автора [222; 226; 227; 228].

ВИСНОВКИ

Дослідження реалізації просторовості в лексичній семантиці сучасної української літературної мови виявило відмінність поглядів мовознавців на зазначену проблематику. У результаті здійсненого аналізу здобутків лінгвістики у вивченні просторової семантики було встановлено необхідність формулювання єдиного терміна «локус» та його дефініції. Така потреба постала через з'ясовану варіативність термінопозначень цих номінацій. Для цього було встановлено ознаки просторовості та види простору, сфери, форми реалізації, ідентифікаційні та диференційні ознаки, критерії класифікації лексики на позначення простору (антропоцентричність, структурованість простору відповідно до вертикальної просторової трихотомії: надземний світ, позаземний світ / наземний світ, земний світ / підземний світ; тривимірної просторової трихотомії: свій світ / проміжний світ / інший, чужий світ; універсальної просторової дихотомії: внутрішній світ / навколишній світ; етноцентричність. У якості додаткових класифікаційних критеріїв обрано протиставлення: узагальненості / конкретності, соціального / природного, освоєного / неосвоєного, відомого / невідомого, реального / віртуального, а також призначення, специфіки наповнення просторових об'єктів, пов'язаності з різними видами орієнтації, належність до видів просторових об'єктів. Запропоновано визначення терміна «локус», обрано методикау дослідження.

Специфіка ЛСП локусів виражається також у можливості отримання глибших відомостей про лексико-семантичну структуру в результаті розширення та деталізації критеріїв класифікації з урахуванням ознак поняття простору і комплексного їх застосування. Тому лексико-семантична диференціація окремих частин парадигми локусів сучасної української літературної мови відрізняється від деяких класифікацій, уже відомих в українському мовознавстві (напр., ЛСПГ «Місцевість», ЛСПГ «Рельєф», ЛСМГ-I «Одиниця територіального поділу», ЛСГ «Шлях»). Деякі структурні рівні запропоновано вперше (ЛСМГ-I «Площадка», ЛСМГ-II «Одиниця умовного територіального поділу», ЛСМГ-III «Область», ЛСГ «Територіально-

будівельний комплекс», мікрополя «Універсум», «Медіальний простір», «Віртуальний простір»). Деякі групи лексики вперше вивчені системно, у контексті масштабної лексико-семантичної макроструктури (можливість з'ясувати місце і важливість тієї чи тієї групи лексики в системі, так було переосмислено, наприклад, місце номінацій географічних, геологічних об'єктів, назв шляхів відповідно до глобальної просторової моделі буття), або на матеріалі сучасної української літературної мови. У зазначених позиціях полягає новизна та актуальність нашої роботи.

Деякі із запропонованих класифікацій дослідженої лексики на позначення просторових об'єктів демонструють суб'єктивний та об'єктивний підходи до диференціації довкілля, антропоцентричну або геоцентричну оцінку простору, або ж враховують професійне уявлення про простір, а отже, ознаку «призначення». Це також вплинуло на класифікацію ЛСП локусів.

Головним критерієм для оцінки ядерності чи периферійності, встановлення меж у ЛСП локусів є ступінь виразності просторової семантики в структурі їх значень. Відповідно до нього виокремлено ядро досліджуваного ЛСП. За цим критерієм відкинуто лексику, яка позначає більшою мірою предмети, ніж місце. Згідно із ним виокремлюємо периферію ЛСП локусів (просторовість у плані змісту виражена більше імпліцитно, але не настільки, щоб заперечити просторовий статус позначуваного об'єкта). Окрім того, маргінальні ділянки вивченого ЛСП значно слабше структурно розвинені, ніж частини лексико-семантичної парадигми, що належать до ядра. І ядро, і периферія визначено як у межах ЛСП локусів сучасної української літературної мови, так і в контексті кожного з її субрівнів.

До ядра ЛСП локусів сучасної української літературної мови належить два мікрополя: «Узагальнена назва простору» й «Терапростір». Позаядерна зона містить три мікрополя: «Універсум» (зона дифузії); «Медіальний простір», «Віртуальний простір», невелика група лексики на позначення не ідентифікованого місця (периферія). Мікрополя різною мірою віддалені від центру лексико-семантичної структури, мають свою внутрішню організацію. У

деяких групах лексики ядерна частина представлена цілими рядами локусів, у той час як ядро інших налічує лише декілька номінацій. У низці груп локусів присутні лексичні одиниці, що узагальнено виражають план змісту парадигм, до яких входять. Проте є й такі, які об'єднані лише спільною семою, не реалізованою в окремих назвах. Диференціація ЛСП локусів на ядерну й периферійну частини створює системне бачення лексико-семантичної парадигми групи в межах масштабнішої макроструктури. У семантиці мікрополів експліковано розподіл простору за головними для нього видами характеристик.

План змісту мікрополя «Узагальнена назва простору» демонструє поділ проявів просторовості на тип та параметр. Номінації, що формують ЛСГ «Тип простору» (яка належить до цього мікрополя як і ЛСГ «Параметр простору»), активно входять до зони накладання з усіма іншими структурними рівнями ЛСП локусів (за умов актуалізації відповідних відтінків значень у конкретних контекстах). Мікрополе «Терапростір» представляє номінації із семантикою типу простору, що репрезентує поверхню землі в горизонтальному площинному та об'ємному вертикальному вимірах, важливих для життя людини. До структури мікрополя належать ЛСГ «Приміщення», «Територія» та «Територіально-будівельний комплекс». Для семантики ЛСГ «Приміщення» визначальними є прагматичні характеристики форми, способу творення, призначення об'єкта. Ця особливість плану змісту реалізована в її структурній організації. У ній поширеним є перетин ЛСПГ між собою. Семантика ЛСГ «Територія» пов'язана з площинним локалізаційним виміром, із протяжністю на землі в різні сторони від свого центру, меж. Наповнення певного відрізка такого простору визначає його статус, характеристики. Ця семантика диференційована на типи відповідно до ознак «освоєння» / «неосвоєння людиною», «природності» / «штучності», «розміру», «призначення». Антропоцентричний тип території виражено в номінаціях ЛСПГ з умовною назвою «Місцевість». Особливістю її структурної організації є існування чотирьох рівнів внутрішньої ієрархії. Поширеними є зони перетину

субрівнів ЛСПГ між собою та в межах ЛСП локусів сучасної української літературної мови. Локалізація в конкретно заданих межах площі, що має досить різноманітне призначення, виражена в семантиці «площадки». Вимір площини, доповнений характеристикою за трихотомічним вертикальним критерієм, представлено у плані змісту «рельєф». Для ЛСПГ «Рельєф» було встановлено інтегральну сему «локалізація відносно поверхні». Номінації, у яких вона не була основною, винесено поза її межі. Для номінацій угідь функційна характеристика не є головною, прагматична маркованість семантики таких лексичних одиниць є очевидною. Ідентифікуюча риса простору «наповнення» є основною для плану змісту локусів, що позначають цей фрагмент дійсності. У цій лексичній одиниці вона репрезентована протиставленнями за ознаками ‘наповнення трав’янистими рослинами’, ‘наповнення нетрав’янистими рослинами’. Пріоритетність зазначених сем для диференціації цієї групи локусів зумовила відмінність класифікації номінацій угідь від існуючих (у яких лексика об’єднана професійною сферою застосування). ЛСМГ-I «Рівна поверхня» репрезентує потенціал переходу в понятті, що лежить у її основі, від рельєфу до місцевості. Серед номінацій одиниць територіального поділу особливою є ЛСМГ-II «Одиниця умовного територіального поділу», яка має семантику районування території безвідносно до політичних реалій розподілу світу. У ній реалізоване просторове протиставлення «свій» / «інший». Встановлено значну дифузність між ЛСМГ-II «Одиниця умовного територіального поділу» та ЛСМГ-III «Державне утворення», що виражено в потенціалі більшості їх номінацій залежно від контексту виражати значення «край» та «державне утворення» (ймовірно в результаті первинності у виникненні номінацій краю). У семантиці ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс» репрезентовано проміжний етап між просторовими явищами «приміщення» й «територія». Цей комплекс уже не є однією будівлею, але значно масштабнішою одиницею – комплексом будівель, що тісно пов’язані з певною виокремленою площиною поверхні. У свідомості мовця він існує автономно відносно територіальної диференціації як

єдине об'ємно-площинне ціле. Семантика назв цих просторових об'єктів має визначальну ознаку «господарська діяльність людини». Основними диференційними семами цієї лексики є розмір і призначення. Ця ЛСГ є мало розвиненою та її план змісту залежить від предметної дійсності.

У семантиці мікрополя «Терапростір» експліковано просторову дійсність, яка безпосередньо пов'язана з людиною і представлена пануючими у свідомості мовців формами земної реальності. У позаядерній частині (зона дифузії) мікрополе «Універсум» об'єднує лексику, що позначає всесвіт, його частини та елементи, планету Земля (структуровану відповідно до головних проявів неживої матерії). Специфіка зазначеної парадигми полягає найбільшій розвиненості лексики на позначення структури планети Земля. В основу такого поділу покладено критерії трихотомічної вертикальної диференціації (уточненої площинним виміром) та розподібнення видів матерії.

Що ж до периферії ЛСП локусів сучасної української літературної мови, то особливим у диференціації просторової лексичної семантики є запропонований у цьому дисертаційному дослідженні підхід, за яким, відповідно до горизонтального й вертикального трихотомічного поділу простору виявлено лексику, що формує ціле мікрополе – «Медіальний простір». До нього увійшли групи локусів, що або раніше були предметом вивчення в лінгвістиці (назви шляхів), або яким мало уваги приділено в мовознавчих студіях (номінації території між об'єктами території та межі). Новизна нашого підходу полягає в розгляді назв шляхів як виду медіального простору в контексті мікрополя «Медіальний простір». Семантика шляху як виду медіального простору в сучасній українській мові значно ширша й не має безумовної пов'язаності із землею. Важливість дослідження лексики на позначення просторового об'єкта між іншими об'єктами простору підтверджено отриманими результатами. Для семантики номінацій медіального простору визначальними є характеристики, пов'язані з функціями об'єднання, роз'єднання, лімітування, ідентифікування та захисною. Деякі із денотатів цих локусів можуть бути образними, уявними.

Важливою рисою семантики медіального простору є її узгодженість з колективними домовленостями щодо цього виду простору.

Специфічність запропонованої в цьому дисертаційному дослідженні класифікації полягає також у виокремленні мікрополя «Віртуальний простір». Його утворюють локуси із семантикою уявлюваного світу або просторового об'єкта. Оскільки за основу своєї творчості та відкриттів людина бере вже отриманий життєвий досвід, то денотативна сфера віртуальності копіює з деякими доповненнями земну дійсність і помножується на безмежну кількість індивідуальних та колективних уявлень про світ, внутрішніх світів людей, художніх, міфологічних, наукових вимірів. Контекстуальність, умовність та суб'єктивність багатьох образів, які позначають номінації цього мікрополя, зумовлює нестійкість та ситуативність семантики лексичних одиниць, які пов'язані з описом альтернативної уявної реальності, навіть з тією, що частково перетинається з матеріальною субстанцією. Дослідження цієї лексики залежить від низки факторів: або від вузького наукового спеціалізування плану змісту, або від суб'єктивності внутрішнього сприйняття людини, або від семіотики оніричної реальності, або від індивідуального творчого бачення простору, або від міфологічного образного сприйняття доквілля в народі, або від особливостей свідомості гравця та умовної дійсності гри. Кожен із них передбачає необхідність особливих і відмінних підходів до вивчення. Масштабність необхідного дослідження щодо кожного із можливих напрямів свідчить на користь потреби окремих розвідок. Детальніший розгляд групи номінацій міфологічного віртуального простору виявив її диференціацію на лексику, яка представляє народну і релігійну (християнську) модель уявної реальності. В умовах синкретизму міфологічної свідомості мовців ці системи можуть бути об'єднані в одну. Відповідно до горизонтального та вертикального трихотомічного просторового поділів уява людей сформувала особливу неоднозначну модель дійсності, яку організовує ідея життя та смерті. Також новим є виокремлення серед лексики на позначення простору номінацій неідентифікованого місця. Важливими для цих лексичних одиниць є семи

‘місце з наданою йому якістю’, ‘місце з якістю локалізованості’, ‘місце, пов’язане з вчиненою дією’, ‘місце з функціональним призначенням’, ‘місце з якістю текстури поверхні’. Внаслідок специфіки своєї семантики ці назви не належать до жодного з мікрополів ЛСП локусів сучасної української літературної мови та виокремлені в межах його периферійної частини. Поділ ЛСП локусів на структурні рівні різного ступеня складності та виявлена градація плану змісту витворює системне бачення цієї лексико-семантичної парадигми.

Проблему поєднання в семантиці деяких локусів одночасно кількох семантичних характеристик площини поверхні розв’язуємо шляхом розгляду таких номінацій у сфері перетину груп лексики. На користь вдалості такого підходу до класифікації локусів, що називають зазначені види просторових явищ, свідчить чіткість внутрішньої структурної організації кожної із зазначених лексико-семантичних парадигм. Важливою особливістю структурної організації ЛСП локусів сучасної української літературної мови є полівалентність семантики деяких номінацій, що репрезентована в їх можливості належати одночасно до кількох груп лексики (відповідно до тих чи інших семантичних ознак, які утворюють план змісту). Внаслідок цієї полівалентності лексична одиниця завжди зберігає свій потенціал бути елементом системи мови. Таким чином, між субрівнями ЛСП локусів сучасної української літературної мови існують зони перетину, виражені різною мірою. Серед причин такого накладання можна вказати на еволюційний розвиток ідеї простору від простішого до складнішого, на існування асоціативних зв’язків між планами змісту локусів на позначення об’єктів різних типів простору, на тісний зв’язок деяких професійних галузей людської діяльності, на схильність до змін семантики рельєфу, на широту семантики локусів, яка може бути сполучена з потенціалом взаємопереходу між певними двома парадигмами, багатогранність розуміння просторових явищ мовцями. Особливістю ЛСП локусів є здатність окремих його структурних рівнів до дифузії.

Результати дослідження номінацій рельєфу підтверджують дані досліджень в українській діалектології щодо існування явища енантіосемії.

Найчисельнішим є мікрополе «Терапростір».

Комплексний аналіз лексико-семантичної структури локусів сучасної української літературної мови виявив, по-перше, складну і нерівномірну диференціацію номінацій місця і простору на субрівні, що далі також розподілені. По-друге, встановлено нерівномірне кількісне представлення субрівнів цієї парадигми. По-третє, для кожного субрівня властиві свої основні семантичні ознаки, які зумовлюють архітектоніку внутрішньої диференціації кожної групи локусів, у межах якої виявлено градацію змісту. Цей факт можемо пояснити багатогранністю понять «місце», «простір» та тісним переплетенням фізичного, прагматичного, понятійного, культурного, психологічного, фізіологічного чинників в уявленні людини про простір. По-четверте, лексико-семантичній структурі кожної групи локусів властиві індивідуальні доміанти щодо семантичних парадигматичних зв'язків, які її організують. На підставі цих зв'язків встановлено головні семи кожної групи номінацій, які не лише характеризують загальний план змісту кожної з лексико-семантичних парадигм, але й є вузловими пунктами структурування цих груп локусів. За допомогою семантичних парадигматичних зв'язків з'ясовуємо ієрархію семантичних ознак у кожній групі номінацій. На підставі цієї ієрархії диференціюємо ядро та периферію кожної лексико-семантичної структури.

У результаті комплексного аналізу ЛСП локусів сучасної української літературної мови виокремлюємо важливі для лексичної семантики цих номінацій семантичні ознаки: 'тип', 'вид', 'історичність', 'постійність' / 'тимчасовість', 'центр' / 'периферія', 'ціле' / 'частина', 'наповнення' / 'пуста', 'будова', 'функція', 'узагальненість' / 'конкретизованість', 'етнічна маркованість', 'освоєність' / 'неосвоєність', 'штучність' / 'природність', 'антропоцентричність' / 'натуроцентричність', 'свій' / 'інший', 'внутрішня' / 'межова' / 'зовнішня локалізованість', 'той, що породжує' / 'породжений', 'воля' / 'залежність', 'матеріальність' / 'віртуальність', 'емоційно-оцінна

характеристика', 'естетична характеристика', 'характеристика за розміром', 'характеристика за напрямом', 'локалізованість', 'текстура', 'верх' / 'середина' / 'низ', 'сакральність' / 'звичайність' та ін. Із реалізацією універсальної просторової опозиції «свій» / «чужий» пов'язані певні емоційно-оцінні конотації мовців щодо конститuentів ЛСП локусів сучасної української літературної мови. Специфіка лексико-семантичної макроструктури локусів реалізована в семах, що конституюють та диференціюють кожен з груп дослідженої лексики. Їхнє виявлення на основі встановлених лексико-семантичних зв'язків важливе для усвідомлення особливостей ЛСП локусів. Одна з особливостей структурованості ЛСП локусів полягає в можливості деяких груп вступати між собою в семантичні парадигматичні зв'язки.

У процесі дослідження виявлено нерівномірну розвиненість різних груп лексики в межах ЛСП локусів сучасної української літературної мови. Це явище можна пояснити: 1) неоднаковою мірою пізнання мовцями тих чи інших ділянок матеріальної або віртуальної дійсності; 2) різною (за ступенем і характером) зацікавленістю мовців у тих чи інших просторових об'єктах; 3) можливістю існування різноманітних підходів до оцінки довкілля (з погляду умовної та об'єктивної ідентифікацій простору; антагоністичності / інтегральності складників цілого; індивідуальності / колективності; штучності / природності; освоєності / неосвоєності); 4) неоднаковою мірою впливу довкілля на людину, різним ступенем її залежності від довколишніх обставин, специфікою її взаємодії з реальністю.

Серед локусів частина лексики має іншомовне походження. Це можна пояснити природною значною термінологізованістю словникового складу, помітна тенденція до запозичення номінацій з інших мов, що розвивається. Іноді слова, які уже існують в українській літературній мові, замінюються на іноземні відповідники. Це може бути спричинене також орієнтацією деяких груп локусів на запозичення іншомовних слів.

Виокремлені особливості комплексної структурної організації ЛСП локусів сучасної української літературної мови характеризують її словниковий

склад як масштабне та чисельне системне утворення. Досліджена лексика активно розвивається та має потенціал для подальших змін у нових суспільних умовах.

Аналіз специфіки структурної організації парадигми локусів сучасної української літературної мови пояснює важливу ділянку лексико-семантичної системи цієї мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Августин Блаженный. О Граде Божием. Минск : Харвест Москва : АСТ, 2000. 1296 с.
2. Акишиге И. Перцептивное пространство и закон сохранения перцептивной информации // Восприятие пространства и времени : сб. материалов симпозиума XVIII Международного психологического конгресса (Москва, 1966г.) / отв. ред. проф. Б. Г. Ананьев и др. Ленинград, 1969. С. 24–28.
3. Аксенова О. Г. Семантические изменения в группе общественно-политической лексики украинского литературного языка второй половины XIX–первой половины XX вв. : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Киев, 1968. 17 с.
4. Александрова М. Д. Об индивидуально-возрастных особенностях пространственного различения при старении // Восприятие пространства и времени : сб. материалов симпозиума XVIII Международного психологического конгресса (Москва, 1966г.) / отв. ред. проф. Б. Г. Ананьев и др. Ленинград, 1969. С. 49–50.
5. Александрук І. В. Вербалізація можливих світів у жанрі фентезі (на матеріалі творів сучасних англійських та американських авторів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2010. 18 с.
6. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики : монография. Москва : Гнозис, 2005. 326 с.
7. Альошина І. Г. Структурно-семантична характеристика дієслів динамічної просторової локалізованості у французькій мові (у зіставленні з українською) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2000. 20 с.
8. Ананьев Б. Г., Айрапетьянц Э. Ш. Мозговые механизмы и эволюция восприятия пространства // Восприятие пространства и времени : сб. материалов симпозиума XVIII Международного психологического конгресса (Москва, 1966г.) / отв. ред. проф. Б. Г. Ананьев и др. Ленинград, 1969. С. 5–11.
9. Апресян Ю. Д. Дейксис в лексике и грамматике и наивная картина мира // Семиотика и информатика: сб науч. ст./ ред. А. И. Михайлов и др. Москва, 1986. Вып. 28. С. 7–31.

10. Апресян Ю.Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания *Вопросы языкознания*. 1995. № 1. С. 37–67.

11. Апресян Ю. Д. Избранные труды : [в 2 т.] Т. 1. Лексическая семантика (синонимические средства языка). 2-е изд., испр. и доп. Москва : Школа «Языки русской культуры», Изд. фирма «Восточная литература» РАН, 1995. VIII, 472 с.

12. Арделян М. В. Складнопідрядні просторово-ототожнювальні речення в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2002. 19 с.

13. Аристотель. Категории / пер. А. В. Кубицкого доп. // Аристотель. Сочинения : в 4 т. Т. 2. Москва : Мысль, 1978. С. 52–90. (Филос. наследие).

14. Аристотель. Метафизика / пер. А. В. Кубицкого доп. и испр. // Аристотель. Сочинения : в 4 т. Т. 1. / АН СССР, Ин-т философии; ред. В. Ф. Асмус. Москва : Мысль, 1976. С. 8–367. с примечаниями. (Филос. наследие).

15. Аристотель. О душе / пер. Попова П. С. испр. и доп.) // Аристотель. Сочинения : в 4 т. Т. 1. / АН СССР, Ин-т философии; ред. В. Ф. Асмус. Москва : Мысль, 1976. С. 371–448. с примечаниями. (Филос.наследие).

16. Аристотель. О небе / пер. Н. В. Брагинской и др. // Аристотель. Сочинения : в 4 т. Т. 3. / пер., статья и примеч. П. Д. Рожанский. Москва : Мысль, 1981. С. 263–378. (Филос. наследие. Т.83).

17. Аристотель. Физика / пер. Н. В. Брагинской и др. // Аристотель. Сочинения : в 4 т. Т. 3. / пер., статья и примеч. П. Д. Рожанский. Москва : Мысль, 1981. С. 60–262. (Филос. наследие. Т.83).

18. Аркушин Г. Л. Охотничья лексика западнополесских говоров : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Ужгород, 1986. 20 с.

19. Арутюнова Н. Д. Два эскиза к «геометрии» Достоевского // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 368–384.

20. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. 2-е изд., испр. Москва : Языки русской культуры, 1999. I-XV, 896 с.

21. Архісема // Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля – Київ, 2006. С. 40.

22. Асмус В. Ф. Метафизика Аристотеля // Аристотель. Сочинения : в 4 т. Т. 1. / АН СССР, Ин-т философии; ред. В. Ф. Асмус. Москва : Мысль, 1976. С. 4–62.

23. Бабичева О. Анатомічна лексика в найменуванні земельних угідь північно-східного Полісся *Українська мова*. 2005. №3. С. 82–86.

24. Байбурин А. К. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян / Академия наук СССР, Институт этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая. Ленинград : Наука, Ленинградское отделение, 1983. 189 с.

25. Байбурин А. К. К описанию структуры славянского строительного ритуала // Текст: семантика и структура / Академия наук СССР Институт славяноведения и балканистики; отв. ред. Т. В. Цивьян. Москва : Наука, 1983. С. 206–227.

26. Байбурин А. К. Ритуал в традиционной культуре (Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов) / Российская академия наук, Музей антропологии и этнографии им. Петра Великого (кунсткамера). Санкт-Петербург : Наука, 1993. 240 с.

27. Байбурин А. К. Русские народные обряды, связанные со строительством жилища (к проблеме освоения пространства) : автореф. дис. ... канд. ист. наук. Ленинград, 1976. 14 с.

28. Баронин А. С. Этническая психология. Киев : Тандем, 2000. 264 с.

29. Бауэр Т. Зрительный мир грудного ребенка // Восприятие. Механизмы и модели / пер. с англ. Л. Я. Белопольского и др.; ред. и предисл. Н. Ю. Алексеенко. Москва : Мир, 1974. С. 351–366.

30. Бачишина О. Б. Мовне вираження часу та простору в українській химерній прозі : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2016. 20 с.

31. Башляр Г. Греза и космос // Башляр Г. Избранное: Поэтика грёзы / пер. с фр. Москва : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. С. 150–182. (Книга света).

32. Башляр Г. Избранное: Поэтика грёзы / пер. с фр. Москва : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. 440 с. (Книга света).
33. Башляр Г. Онирическое пространство // Башляр Г. Избранное: Поэтика грёзы / пер. с фр. Москва : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. С. 357–360. (Книга света).
34. Бенвенист Э. Общая лингвистика / под ред., с вступ. ст. и комментарием Ю. С. Степанова. Москва : Прогресс, 1974. 446 с.
35. Берлизов А. А. лексика рыболовства украинских говоров Нижнего Поднестровья : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Киев, 1976. 21 с.
36. Бессонова Л. Е. Энантиосемия как особый тип в системе лексических противопоставлений *Проблемы лексической и категориальной семантики* : сб. науч. трудов / отв. ред. О. М. Соколов. Симферополь : СГУ, 1982. С. 27–31.
37. Бобух Н. М. Антоніми в українській поетичній мові ХХ століття: структурно-семантичний, функціонально-стилістичний і лексикографічний аспекти : автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2009. 36 с.
38. Бобух Н. М. Локативні антонімічні синтагми // Бобух Н. М. Антоніми в українській поетичній мові : монографія. Полтава : РВЦ ПУСКУ, 2007. С. 72–95.
39. Бобух Н. Н. Структурно-семантический анализ фразеологических единиц с антонимичными компонентами (на материале украинского языка) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харьков, 1988. 17 с.
40. Богданович А. Е. Язык земли. Население Верхнего Поволжья, Оки и Камы. Этнологический очерк по данным водо-речной номенклатуры и другим материалам / вступ. статья, примечания и научная редакция А. Б. Дитмара. Ярославль : Верхне-Волжское книжное издательство, 1966. 144 с.
41. Богуцький В. М. Мовні моделі простору як культурно-національний феномен (на матеріалі української, англійської та іспанської мов) : дис. ... канд. філол. наук із заг. мовознавства : 10.02.15 / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2010. 231 с.

42. Богуш О. М. Українська астрономічна термінологія кінця XIX – першої третини XX століття: генеза, структура, системна організація : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Луцьк, 2015. 20 с.

43. Боднар Т. Г. Універсальні та лінгвоспецифічні ознаки вербалізаторів лінгвокультурного концепту дорога / road / weg в українській, російській, англійській та німецькій мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2013. 19 с.

44. Бойко Л. М. Номінація локативних артефактів у російській та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1996. 23 с.

45. Болдырев Н. Н. Отражение пространства деятеля и пространства наблюдателя в высказывании // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 212–216.

46. Бондарчук Л. Особливості локалізації програмного забезпечення українською мовою *Лексикографічний бюлетень* : зб. наук. праць / відп. ред. В. Німчук. 2006. Вип. 14. С. 184–187.

47. Брага І. І. Мовна репрезентація образу держави у пресі України (кінець 1970 – поч. 2000-х років) : дис. ... канд. філол. наук з укр. м. : 10.02.01 / Київський нац. лінгвістичний ун-т. Київ, 2002. 217 с.

48. Брагина Н. Г. Память в языке и культуре. Москва : Языки славянских культур, 2007. 520 с. (Studia philologica). (Вклейки после с. 128, 256).

49. Бук С. М. Лексична основа української мови: виділення та системно-структурна організація: дис. ... канд. філол. наук з укр. м.: 10.02.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2004. 281 с.

50. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Космогонічні українські народні погляди та вірування / [ред. Т. П. Гуменюк; пер. Ю. Буряк]. Київ : Довіра, 1992. 414 с.

51. Булыгина Т. В., Шмелев А. Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) : монография. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1997. 576 с.

52. Бураго О. Г. Концепт «КИЇВ» у російськомовній поезії XIX–XXI ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2017. 19 с.
53. Бухтий Н. В. Овцеводческая лексика говорів Херсонщини : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Днепропетровск, 1991. С. 8–13.
54. Бушурова В.Е. О визуальном проецировании объектов в трехмерном пространстве // Восприятие пространства и времени : сб. материалов симпозиума XVIII Международного психологического конгресса (Москва, 1966г.) / отв. ред. проф. Б. Г. Ананьев и др. Ленинград, 1969. С. 55–59.
55. Бычко З. М. Лексика для обозначения путей сообщения в украинском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Киев, 1983. 24 с.
56. Василенко Г. В. Відтворення образу України в англomовних перекладах української поезії другої половини ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Херсон, 2016. 23 с.
57. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика : учеб. пособие для вузов. Москва : Высшая школа, 1990. 176 с.
58. Васильев Л. М. Теория семантических полей (Светлой памяти академика В. В. Виноградова) М. *Вопросы языкознания*. 1971. № 5. С. 105–113.
59. Васильев Л. М. Типы семантических оппозиций в глагольной лексике // Актуальные проблемы лексикологии : тезисы докладов лингвистической конференции. Вып. 2, ч. 1. Новосибирск, 1969. С. 54.
60. Васильева С. П. Способы и средства выражения категории пространства в топонимии Приенисейской Сибири *Мова і культура*. 2004. Вип. 7. Т. 9. С. 161–168.
61. Ващенко В. С. Українська семасіологія. Типологія лексичних значень : посібник для студентів-філологів. Дніпропетровськ : ДДУ, 1981. 68 с.
62. Веденин Ю., Кулешова М. Культурный ландшафт как объект наследия // Культурная география. Москва : Институт Наследия, 2001. С. 172–190.
63. Веденин Ю., Туровский Р. Введение // Культурная география. Москва : Институт Наследия, 2001. С. 3–9.

64. Веккер Л. М. О пространственно-временной геометрии психического изображения // Восприятие пространства и времени : сб. материалов симпозиума XVIII Международного психологического конгресса (Москва, 1966г.) / отв. ред. проф. Б. Г. Ананьев и др. Ленинград, 1969. С. 104–109.
65. Веклинець Л. М. Структура і походження сучасної української психологічної термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1997. 23 с.
66. Вендина Т. И. Дифференциация славянских языков по данным словообразования. Москва : Наука, 1990. 168 с.
67. Вердиева З. Н. Семантические поля в современном английском языке : учеб. пособие для пед. ин-тов. Москва, 1986.
68. Веремчук Е. О. Лексико-семантичне поле SPACE / КОСМОС в англійській мові: лінгвокогнітивний та лінгвосинергетичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Запоріжжя, 2017. 22 с.
69. Виноградов В. В. Лексикология и лексикография // Виноградов В. В. Избр. труды. Москва, 1977, С. 162–189.
70. Виноградов В. В. Основные типы лексических значений слова *Вопросы языкознания*. 1953. № 5. Москва : Изд - во Академии наук СССР. С. 3–29.
71. Виноградов В. В. Русский язык. (Грамматическое учение о слове). Москва : Ленинград : Гос. уч. - пед. изд., мин. просв. РСФСР, 1947. 784 с.
72. Виноградова О. В. Функціонально-семантична категорія локативності в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2001. 19 с.
73. Вихованець І. Р. Локативність // «Українська мова». Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 296–297.
74. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : монографія. Київ, Наукова думка, 1992. 224 с.
75. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. Київ, 1988. 256 с.

76. Воронін Д. І. Ми та Вони: від моделі простору до моделювання соціокультурної взаємодії *Мовознавство*. 2003. № 5. С. 50–55.
77. Восприятие. Механизмы и модели / пер. с англ. Л. Я. Белопольского и др.; ред. и предисл. Н. Ю. Алексеенко. Москва : Мир, 1974. 368 с. : илл.
78. Газанига М. Расщепленный человеческий мозг // Восприятие. Механизмы и модели / пер. с англ. Л. Я. Белопольского и др.; ред. и предисл. Н. Ю. Алексеенко. Москва : Мир, 1974. С. 47–57.
79. Гак В. Г. Пространство вне пространства // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 127–134.
80. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 363 с.
81. Географічна енциклопедія України / відп. ред. О. М. Маринич : у 3 т. Т. 1 : А–Ж. Київ : Українська радянська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1989. 416 с.
82. Географічна енциклопедія України / відп. ред. О. М. Маринич : у 3 т. Т. 2 : З–О. Київ : Українська радянська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1990. 480 с.
83. Географічна енциклопедія України / відп. ред. О. М. Маринич : у 3 т. Т. 3 : П–Я. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1993. 480 с.
84. Гжегорчикова Р. Понятийная оппозиция верх – низ (пол. ‘wierzch’ – ‘spud’) и языковая модель пространства // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 78–83.
85. Гіпосема // Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля – Київ, 2006. С. 88.
86. Глуховцева Е. Д. Лексика народного быта украинских восточнославянских говоров : автореф. дис.... канд. филол. наук. Днепропетровск, 1992. 19 с.

87. Годована М. П. Формування сучасної української геологічної термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1994. 16 с.
88. Голіченко Л. М. Назви сільськогосподарських угідь і процесів їх обробітку в українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2008. 370 с.
89. Голіченко Л. М. Назви сільськогосподарських угідь і процесів їх обробітку в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2008. 21 с.
90. Голіченко Т. С. Слов'янська міфологія та антична культура : монографія / НАН України; Ін-т філософії. Київ : Наукова думка, 1994. 92 с.
91. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія. 2-е вид., випр. і доп. Київ : Логос, 2004. 284 с.
92. Гончарук Т. Л. Вербалізація бінарної опозиції «верх–низ» у російському мовно-культурному просторі : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2015. 18 с.
93. Грегори Р. Л. Искажения в зрительном пространстве// Восприятие пространства и времени : сб. материалов симпозиума XVIII Международного психологического конгресса (Москва, 1966г.) / отв. ред. проф. Б. Г. Ананьев и др. Ленинград, 1969. С. 11–20.
94. Гриценко П. Ю. Генезис и семантическая структура сельскохозяйственной лексики украинских западнестепных говоров : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Киев, 1980. 29 с.
95. Гриценко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики : монографія / АН Української РСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1984. 227 с. : табл.
96. Громко Т. В. Семантичні особливості народних географічних термінів Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Кіровоградський держ. пед. ун-т імені Володимира Винниченка. Кіровоград, 2000. 168 с.
97. Губа Л. В. Семантика простору та її концептуалізація у малій прозі Германа Гессе : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2015. 20 с.

98. Гудавичюс А. Структурный и когнитивный аспекты в сопоставительной семасиологии *Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. Кочергана* : зб. наук. статей / відп. ред. О. О. Тараненко. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2006. С. 193–203.

99. Давиденко І. О. Концептосфера "Внутрішній світ людини" в мовній картині світу українців : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2011. 21 с.

100. Данилевська А. С. Відображення первинного локусу діалектоносіїв у фразеологічній картині світу (на матеріалі російських говірок Приамур'я) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2017. 20 с.

101. Данилюк О. К. Географічна термінологія Волині : дис. ... канд. філол. наук з укр.м. : 10.02.01 / Міністерство освіти і науки України, Волинський державний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2000. 222 с.

102. Даценко І. Взаємодія прислівникової вокативної та якісної семантики в історії української мови *Лексикографічний бюлетень* : зб. наук. праць / відп. ред. В. Німчук. 2006. Вип. 14. С. 63–66.

103. Дворяшина М.Д. Перцептивная константность и возраст человека // Восприятие пространства и времени : сб. материалов симпозиума XVIII Международного психологического конгресса (Москва, 1966г.) / отв. ред. проф. Б. Г. Ананьев и др. Ленинград, 1969. С. 51–53.

104. Декарт Р. Мир, или трактат о свете // Декарт Р. Сочинения : в 2 т. Т. 1. Москва : Мысль, 1989. С. 179–249. (Филос. наследие; Т. 106).

105. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної семантики. Київ, Вид-во КДЛУ, 1996. 294 с.

106. Дидик-Меуш Г., Слободзяник О. Українські краєвиди XVI–XVIII ст. Слово–текст–словник / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2015. 384 с.

107. Диференційна сема // Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля – Київ, 2006. С. 124.

108. Дієслово в лексикографічній системі / Н. М. Сухарина та ін. Київ : Довіра, 2004. 259 с.

109. Дмитрук М. В. Формування української ветеринарної лексики : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Запоріжжя, 2001. 21 с.
110. Добрушина Н. Р. Воздух: вещество или пространство, материя или дух // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 217–226.
111. Довбня І. П. Еволюція бінарної структури простору у французькій, англійській та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2011. 19 с.
112. Дорошенко Л. І. Ареалогія будівельної лексики східнополіського діалекту : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1999. 19 с.
113. Дудок Р. І. Системність і структурність мови *Мовознавство*. 2003. № 5. С. 26–33.
114. Дунаєвська Л. Українська народна проза (легенда, казка). Еволюція епічних традицій. Київ : Київський університет імені Тараса Шевченка, 1997. 448 с.
115. Дымерский В. Я. Метод количественного анализа восприятия пространственных, пространственно-временных и динамических отношений // Восприятие пространства и времени : сб. материалов симпозиума XVIII Международного психологического конгресса (Москва, 1966г.) / отв. ред. проф. Б. Г. Ананьев и др. Ленинград, 1969. С. 119–122.
116. Евтушок А. М. Лексика сельского строительства в украинских западнopolесских говорах : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Киев, 1989. 19 с.
117. Ермакова О. П. Пространственные метафоры в русском языке // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 289–298.
118. Єщенко (Бойченко) Н. Локативні номінативи у ранній поезії Тараса Шевченка (семантико-стилістичний аналіз лексем на позначення простору) *Українська мова*. 2005. №4. С. 94–105.
119. Жайворонок В. Дорога // Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. С. 196–197.

120. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
121. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : нариси : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Довіра, 2007. 262 с.
122. Жила Т. Запозичені назви в адміністративно-територіальній лексиці *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко. Київ : КНЕУ, 2005. Вип. VI. С. 289–292.
123. Жила Т. І. Адміністративно-територіальна лексика української мови : дис. ... канд. філол. наук з укр. м. : 10.02.01 / Міністерство освіти і науки України; Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань, 2006. 239 с.
124. Жовтобрюх Н. В. Формирование философской терминологии украинского литературного языка : автореф. дис. ... канд. філол. наук Киев, 1992. 20 с.
125. Забелина В. П. Выражение пространственных отношений в сложноподчиненном предложении современного украинского литературного языка : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1978. 22 с.
126. Загнітко А. О. Семантика іменних категорій *Мовознавство*. 1990. № 5. С. 29–34.
127. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії : монографія. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2007. 219 с.
128. Закревская Я. В. Словообразование существительных помина Іосі (к проблеме ареального изображения) // *Общеславянский лингвистический атлас: материалы и исследования*. 1971. Москва : Наука, 1974. С. 54–58.
129. Закревська Я. В. Назви місця // Закревська Я. В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті. Київ : Наукова думка, 1976. С. 28–52.
130. Закревська Я. В. Особливості суфіксального словотворення деяких лексико-семантичних груп // Закревська Я. В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті. Київ : Наукова думка, 1976. С. 28–138.
131. Залевская А. А. Психолінгвістический подход к анализу языковых явлений *Вопросы языкознания*. 1999. № 6. С. 31–42.

132. Замощина Н. О. Похідні іменники з локативним значенням (на матеріалі німецької, російської, французької і турецької мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2010. 20 с.
133. Замятин Д. Географические образы в культуре: методологические основы изучения // Культурная география. Москва : Институт Наследия, 2001. С. 127–142.
134. Замятин Д. Н. Культура и пространство: Моделирование географических образов. Москва : Знак, 2006. 488 с.
135. Зикань Х. І. Географічні назви м. Ужгорода та його околиць : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Ужгород, 2002. 20 с.
136. Золкин А. А. Пространственная структура карнавала (на материале Mather Goose Rhymes) // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 315–321.
137. Іванова Н. Д. Склад, статус і структура семантичного об'єднання слів зі значенням 'характер поверхні' у сучасній українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Міністерство освіти України, Ізмаїльський держ. пед. ін.-т. Ізмаїл, 1999. 202 с.
138. Іващенко В. Матеріали до словника-мінімуму основних термінопонять концептуальної семантики *Лексикографічний бюлетень* : зб. наук. праць / відп. ред. В. Німчук. 2006. Вип. 14. С. 148–162.
139. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології) : монографія. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006. 328 с.
140. Іларіон митрополит. Дохристиянські вірування українського народу : іст. реліг. моногр. Київ : АТ Обереги, 1991. 424 с.
141. Інтегральна сема // Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля – Київ, 2006. С. 182–183.
142. Казакевич О. А. Селькупская дорога (Пространственная ориентация в фольклоре северных селькупов) // Логический анализ языка. Языки пространств /

отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 322–328.

143. Казанюк О. Склад української термінології садово-паркового господарства з погляду її походження *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко. Вип. VI. Київ : КНЕУ, 2005. С. 160–164.

144. Калинюк Н. В. Лінгвостилістична динаміка образу земля в українській поетичній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2011. 20 с.

145. Кант И. О первом основании различия сторон в пространстве / предисл. Л. Арсеньев и А. Гулыга // Кант И. Сочинения : в 6 т. Москва : Мысль, 1964. Т. 2. С. 369–380. (Философ. наследие).

146. Кант И. О форме и принципах чувственно воспринимаемого и умопостигаемости мира / предисл. Л. Арсеньев и А. Гулыга // Кант И. Сочинения : в 6 т. Москва : Мысль, 1964. Т. 2. С. 381–427. (Философ. наследие).

147. Кардашук О. В. Семантичне поле простору: статус, структура, внутрішні зв'язки (на матеріалі прикметників української мови) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Чернівецький держ. ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 1998. 186 с.

148. Каримова Р. А., Кильдибекова Т. А. Тематическая группа слов как объект исторической лексикологии (на материале бытовой лексики народно-разговорного языка XVII – начала XVIII вв.) *Исследования по семантике* : межвуз. сб. / ред. кол. : Л. М. Васильев (отв. ред.) и др. Уфа : Башкирский гос. ун-т, 1976. С. 65–77.

149. Карпенко М. Ю. Онімний простір інтернету (на матеріалі англомовних сайтонімів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2016. 20 с.

150. Катиш Т. В. Особливості функціонування термінологічної лексики в мові української фантастики : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Дніпропетровський нац. ун-т. Дніпропетровськ, 2005. 202 с.

151. Кацнельсон С.Д. Общее и типологическое языкознание / отв. ред. А. В. Десницкая. Ленинград, Наука, ЛО, 1986. 298 с.

152. Кацнельсон С. Д. Содержание слова, значение и обозначение. Москва – Ленинград, 1965. С. 87–103.
153. Кибрик А. Е. К типологии пространственных значений (на материале падежных систем дагестанских языков) // Язык и человек. Москва : Изд-во МГУ, 1970. С. 110–156.
154. Кирик Д. П. Философская терминология в украинском литературном языке дооктябрьского периода : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Львов, 1968. 16 с.
155. Кирилюк С. В. Лінгвокогнітивні характеристики концепту *weg* / дорога в німецькій народній казці : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Запоріжжя, 2016. 20 с.
156. Кияк Т. Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики). Львов : Вища школа, 1988. 210 с.
157. Клименко Н. Ф. Назви місця // «Українська мова». Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 365–366.
158. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика : [учебник]. 2-е изд. Москва : [Едиториал] УРСС, 2004. 352 с. (Новый лингвистический учебник).
159. Ковалик І. І. Назви місця в східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами (словотвір) *Слов'янське мовознавство*. Київ, 1958. № 2. С. 5–37.
160. Ковтун Л. С. О неявных семантических изменениях (К истории значений слов) *Вопросы языкознания*. 1971. № 5. С. 81–90.
161. Козак Л. В. Українська електротехнічна термінологія (словотвірний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 2000. 18 с.
162. Козак Н. І. Лексико-семантична група «Рослинний світ» у німецькій мові: діахронічний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2007. 20 с.
163. Козачук А. А. Сельскохозяйственная лексика говоров Волыни : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Киев, 1971. 19 с.

164. Колган О. В. Семантична та словотвірна структура української гірничої термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Запоріжжя, 2009. 18 с.
165. Колесник О. С. Лінгвосеміотика міфологічного простору : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.15 / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2011. 517 с.
166. Колоколова А. О. Номінація країн як засіб концептуалізації знань про світ в українській публіцистиці ХХ – початку ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2011. 18 с.
167. Корнейко І. В. Становлення термінології медичної радіології в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 1996. 19 с.
168. Коротич А. В. Асоціативно-семантичне поле «безпека / небезпека» в дискурсі української преси ХХ–ХХІ століть : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2007. 221 с.
169. Костенко Л. М. Лінгвістичний аналіз термінологіки садівництва у загальній системі української мови : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Міністерство освіти і науки України; Запорізький держ. ун-т. Запоріжжя, 2005. 200 с.
170. Костомаров Н. И. Славянская мифология : исторические монографии и исследования. Москва : Чарли, 1994. 688 с. (Серия «Актуальная история России»).
171. Котин М. Л. «Царство»: от локального к трансцендентному (История переосмысления в древнегерманских христианских памятниках) // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 329–337.
172. Коцюба Н. Й. Українська термінологія державного управління (становлення і розвиток) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2004. 278 с.
173. Коцюк Л. М. Системні та функціональні характеристики англійських прислівників місця та напрямку : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Київський нац. лінгвістичний ун-т. Київ, 2003. 284 с.

174. Кочан І. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародними компонентами у сучасній українській мові : [монографія]. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 519 с.

175. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Київ : Вид. центр «Академія», 2003. 464 с. (Альма-матер).

176. Кочерган М. П. Лексико-семантична система // «Українська мова». Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 282–284.

177. Кочерган М. П. Лексическая сочетаемость и значение слова (на материале украинского и других восточнославянских языков) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Київ, 1983. 47 с.

178. Кочерган М. П. Слово і контекст (Лексична сполучуваність і значення слова). Львів : Вища школа, 1980. 183 с.

179. Кошелев А. Д. Еще раз о значении имени существительного // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 38–46.

180. Кравченко О. В. Мовно-філософські аспекти вербалізації часу і простору в історичних романах Павла Загребельного : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Кіровоград, 2010. 27 с.

181. Краснобаєва-Чорна Ж. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту ЖИТТЯ в українській фраземіці) *Українська мова*. 2009. № 1. С. 41–52.

182. Красных В. В. Коды культуры и эталоны русского мира // Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? Москва : ИТДГК Гнозис, 2003. С. 297–315.

183. Крейтор А. М. Формирование и развитие украинской терминологии элементарной математики : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Одесса, 1971. 24 с.

184. Кремеки Д. Кинестетические показатели зрительного восприятия глубины пространства // Восприятие пространства и времени : сб. материалов

симпозиума XVIII Международного психологического конгресса (Москва, 1966г.) / отв. ред. проф. Б. Г. Ананьев и др. Ленинград, 1969. С. 66–67.

185. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. Київ : ПАРАПАН, 2003. 240 с.

186. Кромби А. Ранние представления об органах чувств и сознании // Восприятие. Механизмы и модели / пер. с англ. Л. Я. Белопольского и др.; ред. и предисл. Н. Ю. Алексеенко. Москва : Мир, 1974. С. 15–27.

187. Кронгауз М. А. Семантика : учебник для вузов. Москва : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. 399 с.

188. Ктитарова Н. К. Українська термінологія металургійної промисловості : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 2000. 18 с.

189. Кубрякова Е. С. О понятиях места, предмета и пространства // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 84–92.

190. Кубрякова Е. С. Парадигма // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд. Москва : Большая Российская энциклопедия, 1998. С. 366.

191. Кубрякова Е. С. Язык пространства и пространство языка (к постановке проблемы) // Известия АН. Серия литературы и языка / гл. ред. В. Н. Ярцева. Т. 56. № 3. Март – апрель. Москва : МАИК Наука, 1997. С. 22–31.

192. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. Москва : Наука, 1981. 200 с.

193. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка. Москва : Высшая школа, 1982. 152 с.

194. Кузнецов А. М. Когнитология, «антропоцентризм», «языковая картина мира» и проблемы исследования лексической семантики // Этнокультурная специфика речевой деятельности : сб. обзоров / РАН ИНИОН. Москва, 2000. С. 8–22.

195. Купіна Я. В. Вербалізація концепту «пам'ять» в українській літературній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2011. 25 с.

196. Купчинська З. О. Лексико-семантична і словотвірна структура географічних назв на -ин, -ів (територія України, Х–ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 1993. 18 с.
197. Купчинський О. А. Украинские географические названия на -ичі XIV–XX вв. (история возникновения, семантико-структурный анализ, статистика и география) : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Одесса, 1974. 33 с.
198. Курикова Н. В. Восприятие пространства и способы его экспликации в диалектном тексте *Мова і культура*. 2004. Вип. 7. Т. 4. Ч. 1. С. 147–153.
199. Курилович Е. Очерки по лингвистике. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1962. 456 с.
200. Курода Т. Константа величины и константа расстояния // Восприятие пространства и времени : сб. материалов симпозиума XVIII Международного психологического конгресса (Москва, 1966г.) / отв. ред. проф. Б. Г. Ананьев и др. Ленинград, 1969. С. 29–32.
201. Лавренова О. Новые направления культурной географии: семантика географического пространства, сакральная и эстетическая география // Культурная география. Москва : Институт Наследия, 2001. С. 95–12. Лавр.,
202. Лебедева Л. Б. Семантика «ограничивающих» слов // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 93–97.
203. Левкиевская Е. Е. Пространство // Славянские древности : [Этнолингвистический словарь : в 5 т.] / Институт славяноведения РАН; [под общей ред. Н. И. Толстого]. Т. 4 П (Переправа через воду) – С (Сито). Москва : Международные отношения, 2009. С. 304–308.
204. Левонтина И. Б., Шмелев А. Д. Родные просторы // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 338–347.
205. Лепеха Т. В. Лексико-семантичні та словотвірно-структурні особливості судово-медичної термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 2000. С. 6–7.

206. Линдсей П., Норман Д. Переработка информации у человека (Введение в психологию) / пер. с англ. действ. чл. АПН СССР А. Р. Лурии; ред. действ. чл. АПН СССР А. Р. Лурия. Москва : Мир, 1974. 551 с.
207. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система сучасної української мови. Харків : [Харківський держ. ун-т ім. Г. С. Сковороди], 1997. 129 с.
208. Литвин О. Г. Становлення української машинобудівної термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2000. 17 с.
209. Личук С. В. Семантика та структура народних географічних назв Івано-Франківщини : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2015. 22 с.
210. Ліпкевич І. Г. Рибальська лексика в українських говірках Нижньої Наддніпрянщини : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 1993. 20 с.
211. Лой А. Н. Социально-историческое содержание категорий «время» и «пространство» : монография / Академия наук Украинской ССР, Ин-т философии. Киев : Наукова думка, 1978. 135 с.
212. Локайчук С. М. Сучасна українська археологічна терміносистема (структурно-семантичний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Луцьк, 2009. 21 с.
213. Локатив // Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля – Київ, 2006. С. 311–312.
214. Ломоносов М. В. О слоях земных. Москва : Госгеоиздат, 1949. С. 54.
215. Лосев А. Ф. Бытие – имя – космос / сост. и ред. А. А. Тахо-Годи. Москва : Мысль, 1993. 958 с., 1 л. портр.
216. Лотман Ю. М. О понятии географического пространства в русских средневековых текстах // Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Тартуский ун-т. Москва : Языки русской культуры, 1996. С. 239–249.
217. Лотман Ю. М. Понятие границы // Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Тартуский ун-т. Москва : Языки русской культуры, 1996. С. 175–192.

218. Лотман Ю. М. Семиотика пространства // Лотман Ю. М. Избранные статьи : в 3 т. Т. 1 : Статьи по семиотике и типологии культуры. Таллин : Александра, 1992. С. 406

219. Лотман Ю. М. Семиотическое пространство текста // Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история / Тартуский ун-т. Москва : Языки русской культуры, 1996. С. 163–174.

220. Лутава С. Особливості парадигми лексико-семантичної підгрупи «житло людини» *Лексикографічний бюлетень* : зб. наук. праць / НАН України; Інститут української мови; відп. ред. І. С. Гнатюк. Київ [Видавничий дім Дмитра Бураго], 2010. Вип. 19. С. 128–135.

221. Лутава С. Семантичні зміни в лексиці на позначення місця і простору в сучасній українській мові *Українське мовознавство* : міжвідомчий наук. зб. / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка; гол. ред. А. К. Мойсієнко. Київ : Київський нац. університет імені Тараса Шевченка, 2008. Вип. 38. С. 126–130.

222. Лутава С. Функціонування лексики на позначення віртуального простору в сучасній українській літературній мові *Лінгвостилістичні студії* : наук. журн. / Східноєвропейський нац. ун-т імені Лесі Українки; Факультет філології та журналістики; [редкол. : С. К. Богдан (гол. ред..) та ін.]. Луцьк, Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. Вип. 5. С. 110–123.

223. Лутава С. М. Використання методу лексико-семантичного поля в сучасній лінгвістиці для характеристики парадигми локусів в українській літературній мові / С. М. Лутава *Science and Education a New Dimension : Philology*, 2018. VI(54), Is : 183, С. 34–38.

224. Лутава С. М. Лексико-семантична структура локусів на позначення просторових об'єктів суб'єктивного територіального поділу в сучасній українській мові // Українська мова у XXI столітті: традиції і новаторство : тези доповідей Всеукраїнського лінгвістичного форуму молодих учених (Київ, 21–23 квітня 2010 року) / НАН України; Ін-т укр. мови НАН України; Рада молодих учених Ін-ту укр. мови НАНУ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України; Український мовно-інформаційний фонд НАН України; Київський нац.

лінгвістичний ун-т; Ін-т філології Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка; Ін-т укр. філології Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова; наук. ред. П. Ю. Гриценко. Київ : ІАЦ «Спейс-Інформ»; ФОП Гудименко, 2010. С. 160–162.

225. Лутава С. М. Лексико-семантичне структурування локусів на позначення державних утворень у сучасній українській мові *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика* : зб. наук. праць / Київський національний університет імені Тараса Шевченка; відп. ред. Л. І. Шевченко. Київ : ВПЦ Київський університет, 2010. Вип. 20. С. 142–149.

226. Лутава С. М. Локуси на позначення медіального простору в сучасній українській мові *Лінгвістичні студії* : зб. наук праць / Міністерство освіти і науки України; Донецький нац. ун-т імені Василя Стуса; наук. ред. А. П. Загнітко. Донецьк : ДонНУ. 2010. Вип. 21. С. 133–136.

227. Лутава С. М. Метафоризація як шлях творення семантики локусів на позначення віртуального простору сну в художньому стилі сучасної української літературної мови *Лінгвостилістичні студії* : наук. журн. / Східноєвропейський нац. ун-т імені Лесі Українки; Факультет філології та журналістики; [редкол. : С. К. Богдан (гол. ред..) та ін.]. Луцьк, Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2018. Вип. 8. С. 142–153.

228. Лутава С. М. Особливості парадигми ЛСГ «Віртуальний казковий, міфологічний простір» *Наукові записки. Серія «Філологічна»* : зб. наук. праць / Національний ун-т «Острозька академія»; редкол. : Гнатюк М. І. [та ін.]. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. Вип. 17. С. 248–257.

229. Лутава С. Метафора в локусах на позначення приміщень сучасної української мови *Українське мовознавство* : міжвідомчий наук. зб. / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка; відп. ред. А. К. Мойсієнко. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. Вип. 39/1. С. 272–277.

230. Лутава С. Проблематика введення терміна «локус» в українському мовознавстві та його дефініція *Українське мовознавство* : міжвідомчий наук. зб. /

Міністерство освіти і науки України; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка; відп. ред. А. К. Мойсієнко. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. Вип. 2 (48). С. 61–68.

231. Любарський С. Творення термінів загального землеробства в українській мові *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко. Київ : КНЕУ, 2005 С. 178–181.

232. Любарський С. Б. Системна організація і творення сучасної української термінології землеробства : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань, 2008. 247 с.

233. Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индо-европейских языках: образ мира и миры образов. Москва : Владос, 1996. 416 с. : илл.

234. Малевич Л. Д. Становлення і розвиток української гідромеліоративної термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1999. 20 с.

235. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология : монография. Киев, Знання, 2004. 388 с.

236. Манивчук В. В. Лексика лесоразработок в украинском языке (на материале говоров карпатского ареала) : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Київ, 1977. 24 с.

237. Марченко В. С. Украинская строительная терминология: систематизация, образование, нормирование : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Київ, 1992. 17 с.

238. Маслоу А. Пиковые переживания // Маслоу А. Психология бытия / пер. с англ. О.О. Чистякова. Рефл-бук, Ваклер, 1997. С. 102–138 (с сокращ.)

239. Математическая энциклопедия / гл. ред. И. М. Виноградов : в 5 т. Т. 4 : Ока теоремы – Сложная функция. Москва : Советская энциклопедия. 1984. 608 стр. (Серия «Энциклопедии, словари, справочники»).

240. Мелетинський Е. М. Поэтика мифа. 2-е изд., репринт. Москва : «Восточная литература» РАН, Школа «Языки русской культуры», 1995. 408 с. (Исследования по фольклору и мифологии Востока).

241. Мельничук А.С. Значение и содержание лингвистических единиц различных уровней// Теоретические проблемы семантики и ее отражения в одноязычных словарях. Кишинев, 1982. С. 67–74.

242. Митрополит Макарий (Оксиюк). Эсхатология Св. Григория Нисского. Київ : Общество любителей православной литературы; Изд. имени святителя Льва, папы Римского, 2006. 674 с.

243. Мікрюкова К. О. Лексико-семантичне поле «Місто» в художній прозі письменників-постмодерністів : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2016. 20 с.

244. Моря-Мицък Л. А. Функционально-семантическое описание лексической группы «Функциональное пространство» : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / Таврический нац. ун-т им. В. И. Вернадского. Симферополь, 2007. 209 с.

245. Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов. Москва : Мысль, 1984. 653 с., ил. (35–653).

246. Мурзаев Э. М., Мурзаева В. Г. Народные географические термины // Мурзаев Э. М., Мурзаева В. Г. Словарь местных географических терминов. Москва : Государственное издательство географической литературы, 1959. С. 3–15.

247. Никитин М. В. Лексическое значение слова (структура и комбинаторика) : учеб. пособие для пед. вузов по спец. № 2103 «Иностр. яз.». Москва : Высшая школа, 1983. 127 с. (Б-ка филолога).

248. Никитина С. Е. Келья в три окошечка (о пространстве в духовном стихе) // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 348–356.

249. Никончук А. Н. Лесная лексика украинских полесских говоров : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Житомир, 1988. 20 с.

250. Ніколаєва А. О. Структурно-семантична характеристика термінології програмування, комп'ютерних мереж та захисту інформації :

дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2002. 190 с.

251. Нікульшина Т. М. Ірреальність у лінгвокогнітивному просторі (на матеріалі англійської та української мов) : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.17 / Міністерство освіти і науки України; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2013. 429 с.

252. Новиков Л. А. Антонимия // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд. Москва : Большая Российская энциклопедия, 1998. С. 35.

253. Новиков Л. А. Семантика русского языка : учеб. пособие. Москва : Высшая школа, 1982. 272 с.

254. Новиков Л. А. Синонимия // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд. Москва : Большая Российская энциклопедия, 1998. С. 446–447.

255. Новиков Н. В. Образы восточнославянской волшебной сказки. Ленинград : Наука, Ленинград. отд., 1974. 255 с.

256. Оганесян Д. О. Пространственные представления в процессах контроля // Восприятие пространства и времени : сб. материалов симпозиума XVIII Международного психологического конгресса (Москва, 1966г.) / отв. ред. проф. Б. Г. Ананьев и др. Ленинград, 1969. С. 58–60.

257. Озерова Н. Г. Лексическая и грамматическая семантика существительного. Киев : Наукова думка, 1990. 191 с.

258. Окада Т. Константа формы и константа наклона // Восприятие пространства и времени : сб. материалов симпозиума XVIII Международного психологического конгресса (Москва, 1966г.) / отв. ред. проф. Б. Г. Ананьев и др. Ленинград, 1969. С. 74.

259. Олейнікова Г. О. Композиційно-мовленнєві засоби вираження інших світів в англomовному науково-фантастичному тексті : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса , 2009. 23 с.

260. Онищенко Ю. К. Локалізація програмних продуктів у англо-українському перекладі : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2009. 19 с.
261. Орбах Д., Трауб А. Психофизические исследования схемы тела // Восприятие пространства и времени : сб. материалов симпозиума XVIII Международного психологического конгресса (Москва, 1966г.) / отв. ред. проф. Б. Г. Ананьев и др. Ленинград, 1969. С. 38–42.
262. Осадча О. С. Концептуалізація світу в творах української фантастики (друга половина ХХ ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2016. 24 с.
263. Осипов А. И. Пространство и время как категории мировоззрения и регуляторы практической деятельности / науч. ред. доктор филос. наук Д. И. Широканов. Минск : Наука и техника, 1989. 221 с.
264. Основи практичної психології : підручник для студентів вищих закладів освіти / В. Панок та ін. Київ, Либідь, 1999. С. 78–88.
265. Остапчук Ю. О. Реалізація текстових категорій простору та часу у життях святих (на матеріалі російської редакції «Патерика печерського...») : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2011. 17 с.
266. Павликивская Н. М. Лексико-семантические и словообразовательные типы названий непроточных водоемов Подолья : автореф. дис. ... канд. филос. наук. Днепропетровск, 1991. С. 2–12.
267. Падучева Е. В. Пространство в облиии времени и наоборот (к типологии метонимических переносов) // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 239–254.
268. Панова Л. Г. Пространство в поэтическом мире О. Мандельштама // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 429–439.
269. Паночко М. Н. Украинская спортивная лексика : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Киев, 1978. 23 с.
270. Переверзев К. А. Пространства, ситуации, события, миры: к проблеме лингвистической онтологии // Логический анализ языка. Языки пространств /

отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 255–267.

271. Пилипак В. П. Егоцентрична семантична опозиція ‘там’ – ‘тут’ та її вираження в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Вінниця, 2018. 22 с.

272. Питання структурної лексикології : монографія / відп. ред. : В. С. Перебийніс, М. П. Муравицька. Київ, Наукова думка, 1970. 244 с.

273. Півньова Л. В. Лексика туризму в українській мові: формування та функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2017. 20 с.

274. Піддубна Н. В. Формування номенклатури назв релігійних споруд в українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Харківський держ. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків, 2000. 196, [6] с.

275. Платон Афинский. Государство / автор вступ. статьи и статей в примечаниях А. Ф. Лосев; пер. с древнегр. С. С. Аверинцева и др.; Примечания А. А. Тахо - Годи) // Платон. Собрание починений : в 4 т. Т. 3. Москва : Мысль, 1994. С. 79–420. (Филос. Наследие. Т.117).

276. Платон Афинский. Тимей / автор вступ. статьи и статей в примечаниях А. Ф. Лосев; пер. с древнегр. С. С. Аверинцева и др.; Примечания А. А. Тахо-Годи) // Платон. Собрание починений : в 4 т. Т. 3. Москва : Мысль, 1994. С. 421–501 . (Филос. Наследие. Т.117).

277. Платон Афинский. Федон / введ. замечания А. Ф. Лосев // Платон. Собрание починений : в 4 т. Т. 2. Москва : Мысль, 1993. С. 7–80. (Филос. насл. Том 116).

278. Платон Афинский. Федр / введ. замечания А. Ф. Лосев // Платон. Собрание починений : в 4 т. Т. 2. Москва : Мысль, 1993. С. 135–191. (Филос. насл. Том 116).

279. Плотников Б. А. Основы семасиологии : [учеб. пособие для филол. фак. вузов] / под ред. А. Е. Супруна. Мн. : Вышэйшая школа, 1984. 220, [3] с., ил.

280. Погрібна О. О. Лексична та граматична семантика іменників у «Словнику української мови» (назви знарядь праці та споруд) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / НАН України; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 2005. 244 с.

281. Подлесская В. И., Рахилина Е. В. «Лицом к лицу» // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 98–107.

282. Позніхіренко Ю. І. Мотиваційна база ергонімів як знаків соціокультурного простору України й англomовних країн (на матеріалі назв закладів харчування) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2018. 25 с.

283. Полиця Т. Д. Фразеологічна та паремійна об'єктивація концепту «думка» в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2016. 24 с.

284. Потапенко С. І. Орієнтаційний простір сучасного англomовного медіа-дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2008. 32 с.

285. Потапчук І. М. Народна географічна термінологія в західноподільських говірках : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Луцьк, 2012. 19 с.

286. Практическая психология : учебник / ред. М. К. Тутушкина. 2-е изд., перероб. и доп. Санкт-Петербург : Дидактика Плюс, 1998. С. 11–141.

287. Примечания // Кант И. Сочинения : в 6 т. Т. 2 : Ранние работы. 1759–1777 / Л. Арсеньев и А. Гулыга. Москва : Мысль, 1964. С. 472–493.

288. Присяжнюк В. З. Лексика сільського строительства в українском языке : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1981. 17 с.

289. Присяжнюк О. М. Структура лексико-семантичного поля візуального сприйняття в українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Київ, 2008. 208 с.

290. Прокопович Л. Семантичне наповнення мікроконцепту гора в українській поетичній мові *Лексикографічний бюлетень* : зб. наук. праць / відп. ред. В. Німчук. 2006. Вип. 14. С. 96–100.

291. Прокопович Л. С. Лексико-семантичне поле «Простір» в українській поетичній мові другої половини ХХ ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України; Дрогобицький держ. пед. ун-т імені І.Я.Франка. Дрогобич, 2011. 226 с.
292. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки. Ленинград : Изд-во Ленинградского гос. Ун-та, 1946. 340 с.
293. Пропп Я. В. Морфология сказки. 2-е изд. Москва, 1969. 168 с.
294. Просалова Я. В. Найменування житлових і сільськогосподарських будівель у різноструктурних мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2012. 22 с.
295. Проскурин С. Г. О значениях «правый – левый» в свете древнегерманской лингвокультурной традиции *Вопросы языкознания*. 1990. № 5. С. 37–49.
296. Прохорова В. Н. Лексико-семантические группы как лексические микросистемы русского языка // Системные семантические связи языковых единиц. Москва, 1992. С. 123–130.
297. Процик І. Р. Українська фізична термінологія другої половини ХІХ–першої третини ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 1999. 21 с.
298. Пуйо І. Ю. Скотоводческая лексика украинских говоров района Карпат : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Киев, 1981. С. 6–19.
299. Пуряєва Н. В. Формування української церковно-обрядової термінології (назви богослужбових предметів) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. / НАН України; Ін-т української мови. Київ, 2001. 234 с.
300. Пустовалова В. І. Лінгвокультурний код гри в українській культурі : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2016. 18 с.
301. Радзієвська С. О. Семантичний простір концепту дім в американській поезії кінця ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2008. 23 с.
302. Разумейко М. С. Педагогічна лексика української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1995. 25 с.

303. Редин П. А. Фразеологизмы с пространственным и временным значением в современном украинском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Харьков, 1989. 24 с.
304. Реєнт Н. О. Семантичне поле зі значенням «слово – мова» у «Кобзарі» Тараса Шевченка. Київ : Інститут української мови НАН України, 1997. 27 с.
305. Рифтин А. П. Категории видимого и невидимого мира в языке (Предварительный очерк) *Ученые записки ЛГУ. Серия филол. наук.* 1946. Вып. 10. № 69. С. 136–152.
306. Розе Н. А. Сенсомоторная функция рук в различных трудовых действиях и динамика отношений пространственных, временных и силовых компонентов// Восприятие пространства и времени : сб. материалов симпозиума XVIII Международного психологического конгресса (Москва, 1966г.) / отв. ред. проф. Б. Г. Ананьев и др. Ленинград, 1969. С. 118–119.
307. Ролло Мэй. Открытие бытия. Очерки экзистенциальной психологии /пер. А. Багрянцевой. Москва : Институт общегуманитарных исследований, 2004. 224 с. (Современная психология: теория и практика).
308. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / отв. ред. академик Б. А. Серебренников; [авт. : Е. С. Кубрякова и др.]. Москва : Наука, 1988. 212, [7] с.
309. Романова Н. В. Лексико-семантична група слів з просторовим значенням у німецькій мові (діахронічне дослідження) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2004. 386 с.
310. Романюк Л. В. Фразеологічна вербалізація локативності в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2014. 23 с.
311. Рошияну Н. Традиционные формулы сказки. Москва : Наука, 1974. 215 с.

312. Руденко Д. Пространство: грань бытия // *Философия языка: в границах и вне границ* / Ю. С. Степанов др.; науч. ред. тома Д. И. Руденко. Т. 2. Харьков : Око, 1994. С. 128–167. (Международ. сер. монографий).
313. Рудяков А. Н. Компонентный анализ и семантика лексических групп // *Исследования по семантике : сб. науч. ст.* / ред. О. М. Соколов и др. Симферополь, 1987. С. 10–17.
314. Рузин И. Г. Когнитивные стратегии именованія: модусы перцепции (зрение, слух, осязание, обоняние, вкус) и их выражение в языке *Вопросы языкознания*. 1994. № 6. С. 79–100.
315. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики : монографія / [відп. ред. О. С. Мельничук]. Київ : Наукова думка, 1988. 236 с.
316. Рыбалко Е. Ф. К вопросу о перцептивном зрительном поле // *Восприятие пространства и времени : сб. материалов симпозиума XVIII Международного психологического конгресса (Москва, 1966г.)* / отв. ред. проф. Б. Г. Ананьев и др. Ленинград, 1969. С. 53–55.
317. Савченко В. Дюк Ньюкем чи Лара Крофт? // *Дзеркало тижня. Україна*. 2004. № 50. URL: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/dyuk_nyukem_chi_lara_kroft.html (дата звернення: 05.01.2019).
318. Свірідова Ю. О. Пейзажний образ в австралійській поезії ХХ століття: лінгвокогнітивний та лінгвосинергетичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Херсон, 2015. 24 с.
319. Сегін Л. В. Структурно-семантична типологія словотвірних парадигм дієслів динамічної просторової локалізованості в українській і польській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2003. 21 с.
320. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазіологія : монографія. Киев : Фитосоціоцентр, 2000. 248 с.
321. Селіванова О. О. Концептуалізація просторової орієнтації в українських фраземах *Мовознавство*. 2004. № 1. С. 17–25.
322. Селіванова О. О. Опозиція свій – чужий в етносвідомості *Мовознавство*. 2005. № 1. С. 26–34.

323. Семенова С. Ю. О некоторых свойствах имен пространственных параметров // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 117–126.
324. Семчинський С. В. Загальне мовознавство. 2-е вид.; перероб. і доп. Київ : АТ «ОКО», 1996. 416 с.
325. Сенів М. Г. Семантичний аналіз дієслів динамічної просторової локалізованості у латинській мові *Восточноукр. лингв. сб.* : сб. науч. трудов / редколл. : Е. С. Отин (отв. ред.) и др. Вып.7. Донецк, Донеччина, 2001. С. 268–281.
326. Сердега Р. Л. Лексика традиційного господарювання в говорах Центральної Слобожанщини (Харківщини) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2005. 16 с.
327. Сердюкова Т. І. Локативні та темпоральні синтаксеми в українських східнослобожанських говірках : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Запоріжжя, 2002. 20 с.
328. Серио П. В поисках четвертой парадигмы // Философия языка: в границах и вне границ / Ю. С. Степанов и др.; науч. ред. Тома Д. И. Руденко. Т. 1. Харьков, Око, 1993. 192 с. (Международная серия монографий).
329. Сивокозова Т. В. Структурно-семантична диференціація прийменниково-субстантивних комплексів локативного й темпорального значень у пам'ятках української мови XVII–XVIII ст. зі Східного Полісся : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2017. 19 с.
330. Сіденко Н. П. Географічна апелятивна лексика східностепових говірок Центральної Донеччини: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Донецький нац. ун-т. Донецьк, 2003. 261 арк. : карти.
331. Сірик С. В. Назви доріг в українській мові : дис. ... канд. філол. наук. : 10.02.01 / Запорізький державний університет. Запоріжжя, 1998. 205 с.
332. Скаб М. В. Концептуалізація сакральної сфери в українській мові : автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2009. 36 с.

333. Славянская мифология. Энциклопедический словарь / Ин-т славяноведения и балканистики РАН; ред. кол. : В. Я. Петрухин и др. Москва : Эллис Лак, 1995. 416 с.
334. Слобідський С. протоієрей. Закон Божий : [підр. для сім'ї та школи]. [3-є вид.]. Київ : Вид. відділ УПЦ КП, 2003. 654 с.
335. Слободзяник О. З. Формування географічної лексики в українській мові XVI–XVIII століть : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2017. 26 с.
336. Слободян О. В. Географічна народна термінологія українських східнословобожанських говірок Луганщини : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Запоріжжя, 2017. 19 с.
337. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. 1018 с. (Бібліотека державного службовця. Державна мова і діловодство).
338. Смирницкий А. И. Значение слова *Вопросы языкознания*. 1955. № 2. С. 79–89.
339. Соколов О. М. Параллелизм семантических отношений в лексической системе русского языка // Исследования по семантике : сб. науч. ст. / ред. О. М. Соколов и др Симферополь, 1987. С. 4–10.
340. Соломахін А. Ф. Структура, функціонування та розвиток астрономічної термінології української мови (друга половина XX–початок XXI століть) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2015. 20 с.
341. Сорокун П. А. Формирование и развитие пространственных представлений у учащихся // Восприятие пространства и времени : сб. материалов симпозиума XVIII Международного психологического конгресса (Москва, 1966г.) / отв. ред. проф. Б. Г. Ананьев и др. Ленинград, 1969. С. 48–49.
342. Степаненко Н. І. Функціонування дієслівно-іменних конструкцій з просторовим значенням у сучасних російській та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1996. 22 с.
343. Степанов Ю. С. [Ментальные миры (Воображаемый мир, Возможный мир, а также Вселенная-Универсум) // Степанов Ю. С. Константы. Словарь

русской культуры. Опыт исследования. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1997. С. 131–142.

344. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка. Семиотические проблемы лингвистики философии искусства / Академия наук СССР, Институт языкознания; отв. ред. докт. филол. наук В. П. Нерознак. Москва : Наука, 1985. 323 с.

345. Степанов Ю. С. Имена, предикаты, предложения (семиологическая грамматика) : монография. Москва : Наука, 1981. 361 с.

346. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1997. 824 с., 51 илл.

347. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики. Москва : Наука, 1975. 311 с.

348. Степанов Ю. С. Мир // Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1997. С. 95–131.

349. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания. уч. пособие для студентов филол. спец. пед. ин-тов. 2-е изд., перераб. Москва : Просвещение, 1975. 271 с.

350. Степанов Ю. С. Пространства и миры – «новый», «воображаемый», «ментальный» и прочие // Философия языка: в границах и вне границ / Ю. С. Степанов др.; науч. ред. тома Д. И. Руденко. Т. 2. Харьков : Око, 1994. С. 3–18. (Международ. сер. монографий).

351. Степанов Ю. С. Семантика // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд. Москва : Большая Российская энциклопедия, 1998. С. 438–440.

352. Стефурак С. О. Концептуалізація простору в семантиці прийменників французької та румунської мов : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2011. 21 с.

353. Стивен Лаберж и Ховард Рейнголд. Исследование мира осознанных сновидений / пер. Дмитрия Шумова; науч. редакция В. Майкова. Киев : София, Ltd.– Москва : Изд-во Трансперсонального Института, 1996. 288 с.

354. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 / НАН України; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 2003. 597 с.

355. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. 440 с.

356. Сучасна українська літературна мова : підручник для філол. спец. вищ. навч. закл. / А. П. Грищенко та ін.; за ред. А. П. Грищенка. 2-е вид., перероб. і доп. Київ, Вища школа, 1997. 493 с.

357. Тараненко А. А. Языковая семантика в ее динамических аспектах (основные семантические процессы) / АН УССР. Ин-т языковедения им. А. А. Потебни; отв. ред. Л. С. Паламарчук. Київ : Наукова думка, 1989. 256 с.

358. Тараненко О. О. «Я» (сукупність принципів антропоцентризму, соціально активної особи та андроцентризму) в організації слов'янських іменних (родових) класифікацій *Мова. Людина. Світ*: До 70-річчя професора М. Кочергана : зб. наук. статей / відп. ред. О. О. Тараненко. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2006. С. 67–71.

359. Тараненко О. О. Антоніми // «Українська мова». Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 27–29.

360. Тараненко О. О. Відображення суспільного сприйняття світу в семантиці мови // *Мова і культура*. Київ : Наукова думка, 1986. С. 91–137.

361. Тараненко О. О. Зміни значення // «Українська мова». Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 190–191.

362. Тараненко О. О. Лексичне значення // «Українська мова». Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 284–287.

363. Тараненко О. О. Метафора // «Українська мова». Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 307–309.

364. Тараненко О. О. Неологізм // «Українська мова». Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 377.

365. Тараненко О. О. Переносне значення // «Українська мова». Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 432–433.

366. Тараненко О. О. Семантика // «Українська мова». Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 530–532.

367. Тараненко О. О. Синоніми // «Українська мова». Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 539–542.

368. Тараненко О. О. Слово // «Українська мова». Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 565–568.

369. Тахо-Годи А. А. Алексей Федорович Лосев // Лосев А. Ф. Бытие – имя – космос / сост. и ред. А. А. Тахо-Годи. Москва : Мысль, 1993. С. 5–30.

370. Таценко Н. В. Засоби реалізації мегаконцептів простір, час, інформація в сучасній англійській мові (на матеріалі інновацій віртуальної реальності) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2009. 20 с.

371. Таценко Н. В. Засоби реалізації мегаконцептів простір, час, інформація в сучасній англійській мові (на матеріалі інновацій віртуальної реальності) : дис. ... канд. філол. наук з герм. мов : 10.02.04 / Запорізький нац. ун-т. Запоріжжя, 2009. 220 с.

372. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира /

отв. ред. академик Б. А. Серебренников; [авт. : Е. С. Кубрякова и др.]. Москва : Наука, 1988. С. 173–204.

373. Терехова Д. І. Особливості сприйняття лексичної семантики слів (психолінгвістичний аспект) : монографія. Київ : Київ. держ. лінгв. ун-т, 2000. 244 с.

374. Терехова Л. В. Газетний макротекст: єдність категорій час, простір, людина в публікаціях про кризову ситуацію (на матеріалі англомовної періодики) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2015. 22 с.

375. Терехова С. І. Просторовий дейксис і способи його експлікації (на матеріалі української, російської та англійської мов) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Київський держ. лінгвістичний ун-т. Київ, 1998. 201 с.

376. Терехова С. І. Система орієнтаційних координат у мові і мовленні (на матеріалі української, російської та англійської мов) : монографія. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2007. 400 с.

377. Терехова С. І. Система просторових, часових та особових координат у їх мовній реалізації (на матеріалі української, російської та англійської мов) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2009. 32 с.

378. Терехова С. І. Функціонально-семантична репрезентація топонестичних концептів *Мовознавство*. 2005. № 6. С. 47–56.

379. Терновская Т. П. Кузнечная лексика в говорах украинского языка : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Киев, 1985. 25 с.

380. Тильман Ю. Д. Пространство в языковой картине мира Ф. И. Тютчева (концепт круг) // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 440–448.

381. Тимченко Ю. О. Вербалізація простору в новелах М. Коцюбинського (у контексті українського мовно-літературного процесу кінця XIX – початку XX століття) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2010. 19 с.

382. Тищенко Л. М. Структурна організація й динаміка побутової лексики південнословобожанських говірок : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2002. 14 с.

383. Тищенко О. В. Обрядова семантика у слов'янському мовному просторі : [монографія]. Київ : Видавничий центр КДЛУ, 2000. 236 с.

384. Тищенко О. В. Семантична ознака "пустий/ повний" у системі етнономінацій польської, української та російської мов *Мовознавство*. 2005. № 2. С. 69–80.

385. Ткаченко О. А. Лінгвокультурні витоки та розвиток оніричної лексики (на матеріалі української, англійської та латинської мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2013. 20 с.

386. Толстой Н. И. «Без четырех углов изба не строится» // Толстой Н. И. Очерки славянского язычества. Москва : Индрик, 2003. С. 269–282. (Традиционная духовная культура славян / Современные исследования).

387. Толстой Н. И. «Мужские» и «женские» дни и деревья в славянских народных представлениях (Мифологизация грамматического рода) // Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. Москва : Индрик, 1995. С. 333–340. (Традиционная духовная культура славян / Современные исследования).

388. Толстой Н. И. «Плакать на цветы» // Толстой Н. И. Очерки славянского язычества. Москва : Индрик, 2003. С. 513–516. (Традиционная духовная культура славян / Современные исследования).

389. Толстой Н. И. «Покаяние земле» // Толстой Н. И. Очерки славянского язычества. Москва : Индрик, 2003. С. 506–512. (Традиционная духовная культура славян / Современные исследования).

390. Толстой Н. И. Антропоморфные надгробия (Об одной балто-славянской изопрагме) // Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. Москва : Индрик, 1995. С. 206–222. (Традиционная духовная культура славян / Современные исследования.)

391. Толстой Н. И. Вторичная функция обрядового символа // Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. Москва : Индрик, 1995. С. 167–184. (Традиционная духовная культура славян / Современные исследования).

392. Толстой Н. И. Вызывание дождя у колодца // Толстой Н. И. Очерки славянского язычества. Москва : Индрик, 2003. С. 75–88. (Традиционная духовная культура славян / Современные исследования).

393. Толстой Н. И. Еще раз о теме «тучи – говьяда, дождь – молоко» // Толстой Н. И. Очерки славянского язычества. Москва : Индрик, 2003. С. 253–266. (Традиционная духовная культура славян / Современные исследования).

394. Толстой Н. И. Жизни магический круг // Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. Москва : Индрик, 1995. С. 223–233. (Традиционная духовная культура славян / Современные исследования).

395. Толстой Н. И. Народные толкования снов и их мифологическая основа // Толстой Н. И. Очерки славянского язычества. Москва : Индрик, 2003. С. 303–310. (Традиционная духовная культура славян / Современные исследования).

396. Толстой Н. И. О жанре «обмирания» (посещения того света) // Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. Москва : Индрик, 1995. С. 458–460. (Традиционная духовная культура славян / Современные исследования).

397. Толстой Н. И. Пьян, как земля (Rutheno-serbica) // Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. Москва : Индрик, 1995. С. 412–417. (Традиционная духовная культура славян / Современные исследования).

398. Толстой Н. И. Священный дуб // Толстой Н. И. Очерки славянского язычества. Москва : Индрик, 2003. С. 481–488. (Традиционная духовная культура славян / Современные исследования).

399. Толстой Н. И. Сеть (мрежа) (этнографический комментарий к древним славяно-русским текстам) // Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. Москва : Индрик, 1995. С. 234–242. (Традиционная духовная культура славян / Современные исследования).

400. Толстой Н. И. Славянская географическая терминология (семасиологические этюды) / Академия наук СССР, Ин-т славяноведения и балканистики. Москва : Наука, 1969. 264 с.

401. Толстой Н. И. Элементы народного театра в южнославянской святочной обрядности // Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. Москва : Индрик, 1995. С. 151–166. (Традиционная духовная культура славян / Современные исследования).

402. Толстой Н. И. Южнослав. Црна земља, черна земя и бели бог, бял бог в символично-мифологической перспективе // Толстой Н. И. Избранные труды. Т. 1. Славянская лексикология и семасиология. Москва : Языки русской культуры, 1997. С. 271–279.

403. Толстой Н. И. Оползание и опоясывание храма // Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике. Москва : Индрик, 1995. С. 91–112. (Традиционная духовная культура славян / Современные исследования).

404. Толстой Н. И. Язычество древних славян // Толстой Н. И. Очерки славянского язычества. Москва : Индрик, 2003. С. 10–24. (Традиционная духовная культура славян / Современные исследования).

405. Топоров В. Н. К семантике четверичности (анатолийское *мец- и др.) // Топоров В. Н. Исследования по этимологии и семантике. Теория и некоторые частные ее приложения. Т. 1. Москва : Языки славянской культуры, 2004. С. 293–316.

406. Топоров В. Н. Локатив в украинском языке // Топоров В. Н. Локатив в славянских языках / Академия наук СССР, Ин-т славяноведения. Москва : Изд-во Академии наук СССР, 1961. С. 89–98.

407. Топоров В. Н. О понятии места, его внутренних связях, его контексте (значение, смысл, этимология) // Язык культуры: Семантика и грамматика. К 80-летию со дня рождения академика Никиты Ильича Толстого (1923–1996) / отв. редактор С. М. Толстая. Москва : Индрик, 2004. С. 12–106.

408. Топоров В. Н. О числовых моделях в архаичных текстах // Топоров В. Н. Исследования по этимологии и семантике. Теория и некоторые частные ее приложения. Т. 1. Москва : Языки славянской культуры, 2004. С. 226–272.
409. Топоров В. Н. Пространство и текст // Топоров В. Н. Исследования по этимологии и семантике. Теория и некоторые частные ее приложения. Т. 1. Москва : Языки славянской культуры, 2004. С. 55–118.
410. Тропина Н. П. Семантическая деривация: мультипарадигмальное исследование : монография. Херсон : Изд. ХГУ, 2003. 336 с.
411. Тур О. Явище синонімії в українській термінології землеустрою та кадастру *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко. Київ : КНЕУ, 2005. Вип. VI. С. 221–224.
412. Тур О. М. Українська термінологія землеустрою та кадастру : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Національна академія наук України, Інститут української мови. Київ, 2008. 223 с.
413. Туровский Р. Культурная география: теоретические основания и пути развития // Культурная география. Москва : Институт Наследия, 2001. С. 10–94.
414. Тяглівець Ю. Конотативність термінів із семою «вода» *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко. Київ : КНЕУ, 2005. Вип. VI. С. 215–217.
415. Урысон Е. В. Языковая картина мира и лексические заимствования (лексемы округа и район) *Вопросы языкознания*. 1999. № 6. 79–82.
416. Уфимцева А. А. Лексическое значение [(Принцип семиологического описания лексики)] / А. А. Уфимцева; отв. ред. чл.-кор. АН СССР Ю. С. Степанов. Москва : Наука, 1986. 240 с.
417. Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы (На материале английского языка). Москва : Изд-во Акад. наук СССР, 1962. 287 с.
418. Филин Ф. П. О лексико-семантических группах слов // Езиковедски изследвания в чест на академик Стефан Младенов. София : Издание на българската академия на науките, 1957. С. 523–538.

419. Філюк Л. М. Динамічні процеси у формуванні української терміносистеми інформатики (словотвірний аспект) : дис. ... канд. філол. наук з укр.м. : 10.02.01 / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2007. 240 с.

420. Фомицкий Д. И. **lōkus, i, m.** (plur. **loci** та **loca**) // Латино-русский словарь : [16000 слов] / [сост. Д. И. Фомицкий; авт. совр. ред. Л. Ф. Цимлова, Т. А. Ширяева. Ростов на Дону : Изд-во«Феникс», 1998. С. 307.

421. Фоміна Л., Ніколаєвєва А. Специфіка семантичних зв'язків між терміноелементами терміносистеми програмування, комп'ютерних мереж та захисту інформації *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко. Київ : КНЕУ, 2005. Вип. VI. С. 240–233.

422. Фоміна С. Б. Концепт простору у фантастичному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2011. 22 с.

423. Франц Р. Восприятие формы // Восприятие. Механизмы и модели / пер. с англ. Л. Я. Белопольского и др.; ред. и предисл. Н. Ю. Алексеенко. Москва : Мир, 1974. С. 338–350.

424. Фрейд З. Психология бессознательного / составитель М. Г. Ярошевский. Москва : Просвещение, 1990. 448 с.

425. Хавкіна О. М. Функціонально-семантичне поле параметричності в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Запоріжжя, 2008. 16 с.

426. Хайдеггер М. Введение в метафизику / пер. Н. О. Гучинской. Санкт-Петербург : НОУ – «Высшая религиозно-философская школа», 1998. 302 с.

427. Хайдеггер М. Время и бытие. статьи и выступления / пер. с нем. Москва : Республика, 1993. 447 с. (Мыслители XX в.).

428. Хакер В. Точное зрительное восприятие пространства (микроанализ основной роли движения руки) // Восприятие пространства и времени : сб. материалов симпозиума XVIII Международного психологического конгресса (Москва, 1966г.) / отв. ред. проф. Б. Г. Ананьев и др. Ленинград, 1969. С. 42–45.

429. Халимоненко Г. І. Тюркізми у професійно-виробничій лексиці української мови (лексика тваринництва) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 1996. 49 с.
430. Халіновська Л. Предметно-семантична організація авіаційної лексики *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко. Київ : КНЕУ, 2005. Вип. VI. С. 233–234.
431. Харитоновна Є. С. Прийменникові конструкції просторової семантики у грецькій мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2004. 18 с.
432. Хейзинга Й. *Номо Ludens; В тени завтрашнього дня* / пер. и примеч. В. В. Ошиса; общ. ред. и послесл. Г. М. Тавризян. Москва : Прогресс, 1992. 458 [1] с. : ил.; 21 см.
433. Хоменська І. В. Вербалізація концепту УКРАЇНА в українському художньому дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2016. 22 с.
434. Цегельська М. В. Структурна типологія одиниць семантичного поля часу в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 2000. 17 с.
435. Церковний А. Формування навичок у просторі комп'ютерних ігор *Соціальна психологія*. 2004. № 3 (5). С. 163–169.
436. Цивьян Т. В. Модель мира и ее лингвистические основы. 3-е изд., испр. Москва : КомКнига, 2006. 280 с.
437. Чейф У. Л. Значение и структура языка / пер. Г. С. Щура; послесл. С. Д. Кацнельсона. Москва, Прогресс, 1975. 432 с.
438. Чемеркін С. Г. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси. К., 2009. 240 с.
439. Черепанова Е. А. Географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Минск, 1973. 26 с.
440. Четова Н. Й. Лінгвоконцептуальний простір уявне в англomовному класичному фентезі (на матеріалі творів Дж.Р.Р. Толкіна) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Херсон, 2014. 22 с.

441. Чибор І. С. Репрезентація міфологічного етнокоду культури в українській фразеології : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Чернівці, 2016. 21 с.
442. Чмир О. Р. Просторові мотивації у лексиці права (на матеріалі старослов'янської та давньоруської мов) *Мовознавство*. 2001. № 6. С. 67–71.
443. Чучка П. П. История становления украинской географической номенклатуры : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Киев, 1981. 24 с.
444. Шевчук Т. М., Ставицька Я. В. Українська усна снотлумачна традиція початку ХХ століття (розвідки та тексти). Київ : Дуліби, 2017. 224 с.
445. Шемякин Ф.Н. Некоторые актуальные проблемы исследования пространственных восприятий и представлений // Восприятие пространства и времени : сб. материалов симпозиума XVIII Международного психологического конгресса (Москва, 1966г.) / отв. ред. проф. Б. Г. Ананьев и др. Ленинград, 1969. С. 32–35.
446. Шийка С. В. Народна географічна термінологія Ровенщини : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2013. 22 с.
447. Шило Н. И. Семантико-словообразовательная структура украинской лесной и деревообрабатывающей терминологии : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Киев, 1981. 22 с.
448. Шмелев А. Д. «Широта русской души» // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 357–367.
449. Шмелев А. Д. Пространственная составляющая «русской души» // Шмелев А. Д. Русский язык и внеязыковая действительность. Москва : Языки славянской культуры, 2002. С. 342–366. (Язык. Семиотика. Культура).
450. Шмелев Д. Н. Очерки по семасиологии русского языка. Москва : Просвещение, 1964. 244 с.
451. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка). Москва : Наука, 1973. 280 с.

452. Шмелев Д. Н. Современный русский язык. Лексика : [учеб. пос. для студ. пед. ин-тов по спец. "Рус. яз. и литература"]. Москва : Просвещение, 1977. 335 с.
453. Шубіна Т. Українська географічна термінологія у словнику давньоукраїнської мови *Українська термінологія і сучасність* : зб. наук. праць / відп. ред. Л. О. Симоненко. Київ : КНЕУ, 2005. Вип. VI. С. 404–406.
454. Щєбликіна Т. А. Роль параметричних прикметників із просторовою семантикою у формуванні лінгвального образу світу : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2001. 16 с.
455. Щєрба Л. В. О частях речи в русском языке // Щєрба Л. В. Избранные работы по русскому языку. Москва, 1957. С. 63–84.
456. Щєрба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Акад. наук СССР, Отд-ние лит. и яз., Комис. по истории филол. наук; ред. Л. Р. Зиндер и др. Ленинград : Наука. Ленингр. отд-ние, 1974. С. 265–304.
457. Щур Г. С. Теории поля в лингвистике. Москва : Наука, 1974. 256 с.
458. Элиаде М. Аспекты мифа / пер. В. Большакова. Москва : Инвест – ППП, СТ ППП, 1996. 240 с.
459. Юзвенко В. А. Специфіка художніх засобів слов'янської фантастичної казки : доповідь на VIII Міжнародному з'їзді славістів (Загреб–Любляна, вересень 1978 р.) / АН Української РСР; Укр. комітет славістів; Ін-т мист., фольк. та етногр. ім. Т. Г. Рильського. Київ : Наукова думка, 1978. 23 с.
460. Юнг К. Г. Сознание и бессознательное : сб. / пер. с англ. Санктпербург; Москва : Университетская книга, 1997. 544 с. (Классика психологии).
461. Яворская Г. М. Лексико-семантическая типология в синхронии и диахронии : монография. Киев : Наукова думка, 1992. 112 с.
462. Яковлева Е. С. О некоторых моделях пространства в русской языковой картине мира *Вопросы языкознания*. 1993. №4. С. 48–62.
463. Яковлева Е. С. Пространство умозрения и его отражение в русском языке // Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова и др. Москва : Языки русской культуры, 2000. С. 268–276.

464. Ялом И. Экзистенціальна психотерапія / пер. с англ. Т.С. Драбкиной. Москва : Класс, 1999. 576 с. – (Библиотека психологии и психотерапии).
465. Ястремська Т. О. Структурно-семантична організація та географічна диференціація пастушої лексики гуцульського говору : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / НАН України; Ін-т української мови. Львів, 2002. 202, [45] с.
466. Aitchinson J. *Words in the Mind. An Introduction to the Mental Lexicon*. Oxford : Blackwell, 1999. 299 p.
467. Anderson J. R. *Laanguage, memory and thought*. Hillsdale : Erlbaum, 1976. 56 p.
468. Blumenberg H. *Shipwreck with Spectator : Paradigm of a Metaphor for Existence*. Cambridge, MA : MIT Press, 1997. 124 p.
469. Bühler K. *Theory of language: The representational function of language*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2011. 515 p.
470. Cruse D. A. Prototype theory and lexical semantics // *Meaning and prototypes. Lexical and conceptual semantics*. Cambridge, 1991. P. 382–402.
471. Damasio A. Concepts in the brain *Mind and language*. Oxford, 1989. Vol. 4, issue 1-2. P. 24–28.
472. Evans V. *Cognitive linguistics: An Introduction*. Edingburg : Edingburg University Press, 2006. 830 p.
473. Fauconier G. *The way we think: conceptual blending and the mind's hidden complexities*. New York, Basic Books, 2002. 440.
474. Fauconier G. *Cognitive Links and Domains: Basic Aspects of Mental Space Theory*. Oxford University Press, 1994. 42 p.
475. Fellbaum Ch. Autotrophonomy // *Polisemy: Theoretical and Computational Approaches*. Oxford, 2000. P. 52–67.
476. Hudson R., Pocock D. *Image of the urban environment*. London, 1978. P. 33, 80.
477. Jackendorff R. *Semantics and cognition*. London : The MIT Press, 1983. 283 p.

478. Johnson M. Philosophical perspectives on metaphor. Minneapolis : University of Minnesota Press. 1981. 361 p.
479. Meyer C. F. Introduction English Linguistics. Cambridge : University Press, 2009. 270 p.
480. Nerlich B. Mind, meaning and metaphor: The philosophy and psychology of metaphor in nineteenth-century Germany // History of the Human Sciences. 2001. P. 39–61.
481. Pinker S. The Language Instinct. Harmondsworth : Penguin books, 1994. 435 p.
482. Polysemy. Flexible Patterns of Meaning in Mind and Language / ed. by B. Nerlich, Z. Todd, V. Herman, D. D. Clarke. Berlin; New York, Mouton de Gruyter, 2003. 422 p.
483. Smith M. K. Metaphor and Mind // Review of Metaphors we live by. 1982. P. 128–133.
484. Ullman S. The principals of Semantics. A Linguistic approach to meaning.. Oxford : B. Blacknell; Glasgow : 1959. 348 p.
485. Whorf B. L. Language, Thought and Reality : Selected Writings by Benjamin Lee Whorf.
486. Seuren Pieter A. M. Language in Cognition. Oxford : Oxford University Press. 2009. 388 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ, ЇХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

1. НСЗС – Нові слова та значення : словник / Інститут української мови НАН України; укл. : Л. В. Туровська, Л. М. Василькова. Київ : Довіра, 2009. 271 с. (Словники України).
2. СБГ I – Словарь української мови. Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Гринченко : в 4 т. Т. 4. А–Ж / Інститут української мови НАН України. Київ : Наукова думка, 1996. 495 с.

3. СБГ II – Словарь української мови. Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Гринченко : в 4 т. Т. 2. З–Н / Інститут української мови НАН України. Додаток О. О. Тараненка. Київ : Наукова думка, 1996. 588 с.

4. СБГ III – Словарь української мови. Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Гринченко : в 4 т. Т. 3. О–П / Інститут української мови НАН України. Київ : Наукова думка, 1996. 516 с.

5. СБГ IV – Словарь української мови. Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Гринченко : в 4 т. Т. 4. Р–Я / Інститут української мови НАН України. Київ : Наукова думка, 1997. 661 с.

6. СУМ I – Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : ак. І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 1 : А–В / ред. тому : П. Й. Горещкий та ін. Київ : Наук. думка, 1970. 799 с.

7. СУМ II – Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : ак. І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 2 : Г–Ж / ред. тому : П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. Київ : Наук. думка, 1971. 550 с.

8. СУМ III – Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : ак. І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 3 : З / ред. тому : Г. М. Гнатюк, Т. К. Черторизька. Київ : Наук. думка, 1972. 744 с.

9. СУМ IV – Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : ак. І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 4 : І–М / ред. тому : А. А. Бурячок, П. П. Доценко. Київ : Наук. думка, 1973 . 840 с.

10. СУМ V – Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : ак. І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 5 : Н–О / ред. тому : В. О. Винник, Л. А. Юрчук. Київ : Наукова думка, 1974. 840 с.

11. СУМ VI – Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : ак. І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 6 : П–Поїти / ред. тому : А. В. Лагутіна, К. В. Ленень. Київ : Наук. думка, 1975. 832 с.

12. СУМ VII – Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : ак. І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 7 : Поїхали–Приробляти / ред. тому : О. С. Марципківська та ін. Київ : Наук. думка, 1976. 723 [1] с.

13. СУМ VIII – Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : ак. І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 8 : Природа–ряхтливий / ред. тому : В. О. Винник та ін. Київ : Наук. думка, 1977. 928 с.

14. СУМ IX – Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : ак. І. К. Білодід (голова) та ін.]. Т. 9 : С / [ред. тому : І. С. Назарова та ін. Київ : Наук. думка, 1978. 916 с.

15. СУМ X – Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : ак. І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 10 : Т–Ф / ред. тому : А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк. Київ : Наук. думка, 1979. 658 с.

16. СУМ XI – Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. : ак. І. К. Білодід (голова) та ін. Т. 11 : Х–Ь / ред. тому : С. І. Головашук. Київ : Наук. думка, 1980. 699 с.

17. СУМ XII.I – Словник української мови в 11 томах. Додатковий том : у 2 кн. Кн. 1. А – Л. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. LXVIII+556 с.

18. СУМ XII.II – Словник української мови в 11 томах. Додатковий том : у 2 кн. Кн. 2. М – Я. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 576 с.

19. СУМЖ – Словник української мови / кер. В. В. Німчук та ін.; відп. ред. В. В. Жайворонок. Київ : ВЦ «Просвіта», 2016. 1320 с.

20. СУМ 20 – Словник української мови : в 20 т. / укл. : Л. Л. Шевченко та ін. Київ : Наукова думка, 2010–2018. ТТ. 1–9. URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/ExplS/> (дата звернення: 16.04.2019)

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ, ЇХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

21. Акіменко Заради миру – Акіменко А. Заради миру // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кирієнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 11.

22. Акіменко І буде день – Акіменко А. І буде день // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кирієнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 13.

23. Багрянний – Багрянний І. П. Огненне коло : повість // Багрянний І. П. Тигролови : роман; Огненне коло : повість. Київ : Український письменник, 1996. С. 233–349.

24. Бердник – Бердник О. Вогнесміх : роман-феєрія. Київ : Радянський письменник, 1988. Ч. 3. 542 с.

25. Богдан – Богдан С. Царство земне // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кирієнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 14.

26. Бойко Лісова – Бойко В. Лісова музична школа // Українське дошкілля : збірка для читання і розповідання дітям старш. дошк. і мол. шк. віку / упор. Н. Зінкевич, О. Зінкевич; передм. А. Погрібного. Київ : Смолоскип, 2003. С. 430.

27. Бурбела – Бурбела В. В безоднім хаосі зірок... // Бурбела В. Кредо : вірші, поеми. Львів : Інститут народознавства НАН України, 1999. С. 9.

28. Вишня Великомученик – Вишня О. «Великомученик Остап Вишня» // Вишня Остап. Твори : в 4 т. Т. 3 : Усмішки, фейлетони, гуморески, 1944–1950. Київ : Дніпро, 1988. С. 41–45.

29. Вишня Земля – Вишня О. Земля–Місяць–Марс // Вишня Остап. Твори : в 4 т. Т. 1 : Усмішки, фейлетони, гуморески, 1919–1925 / [авт. передм. Ю. І. Цеков; підгот. тексти, упоряд. і склав приміт. І. В. Зуб]. Київ : Дніпро, 1988. С. 221–223.

30. Вишня Космічна – Вишня О. Космічна катастрофа // Вишня Остап. Твори : в 4 т. Т. 3 : Усмішки, фейлетони, гуморески, 1944–1950. Київ : Дніпро, 1988. С. 98–101.

31. Вишня Пекло тріщить – Вишня О. Пекло тріщить // Вишня Остап. Твори : в 4 т. Т. 3 : Усмішки, фейлетони, гуморески, 1944–1950. Київ : Дніпро, 1988. С. 33–36.

32. Вишня Сон – Вишня О. Сон кобили вороної // Вишня Остап. Твори : в 4 т. Т. 1 : Усмішки, фейлетони, гуморески, 1919–1925 / [авт. передм. Ю. І. Цеков; підгот. тексти, упоряд. і склав приміт. І. В. Зуб]. Київ : Дніпро, 1988. С. 235–237.

33. Вишня Трагедія – Вишня О. Трагедія в джунглях // Вишня Остап. Твори : в 4 т. Т. 3 : Усмішки, фейлетони, гуморески, 1944–1950. Київ : Дніпро, 1988. С. 208–209.

34. Вишня Чухраїнці – Вишня О. «Чухраїнці» // Вишня Остап. Твори : в 4 т. Т. 2 : Усмішки, фейлетони, гуморески, 1925–1933. Київ : Дніпро, 1988. С. 183–187.

35. Вороний В сьайві – Вороний М. В сьайві мрій // Вороний М. К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика / упоряд. і приміт. Т. І. Гундорової; автор вступ. ст. і ред. тому Г. Д. Верес. Київ : Наук. думка, 1996. С. 61. (Б-ка укр. літ. Укр. новіт. літ.).

36. Вороний Єретик – Вороний М. Єретик // Вороний М. К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика / упоряд. і приміт. Т. І. Гундорової; автор вступ. ст. і ред. тому Г. Д. Верес. Київ : Наук. думка, 1996. С. 176–178. (Б-ка укр. літ. Укр. новіт. літ.).

37. Вороний Мрії-сни – Вороний М. Мрії-сни // Вороний М. К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика / упоряд. і приміт. Т. І. Гундорової; автор вступ. ст. і ред. тому Г. Д. Верес. Київ : Наук. думка, 1996. С. 83–84. (Б-ка укр. літ. Укр. новіт. літ.).

38. Вороний Спомини – Вороний М. Спомини // Вороний М. К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика / упоряд. і приміт. Т. І. Гундорової; автор вступ. ст. і ред. тому Г. Д. Верес. Київ : Наук. думка, 1996. С. 82–83. (Б-ка укр. літ. Укр. новіт. літ.).

39. Вороний Срібний сон – Вороний М. Срібний сон // Вороний М. К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика / упоряд. і приміт. Т. І. Гундорової; автор вступ. ст. і ред. тому Г. Д. Верес. Київ : Наук. думка, 1996. С. 50–53. (Б-ка укр. літ. Укр. новіт. літ.).

40. Вороний Чорний сон – Вороний М. Чорний сон // Вороний М. К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика / упоряд. і приміт. Т. І. Гундорової; автор вступ. ст. і ред. тому Г. Д. Верес. Київ : Наук. думка, 1996. С. 179–185. (Б-ка укр. літ. Укр. новіт. літ.).

41. Воронько В лісі – Воронько П. В лісі є зелена хата // Українська дитяча література : хрестоматія / вступна ст. та упоряд. Л. П. Козачок. Київ : Вища школа, 2002. С. 379.
42. Воронько Журавлики – Воронько П. Журавлики-журавлі // Українська дитяча література : хрестоматія / вступна ст. та упоряд. Л. П. Козачок. Київ : Вища школа, 2002. С. 375.
43. Воропай – Ворпай О. Звичаї нашого народу : етнографічний нарис. Київ : Оберіг, 1993. 590 с.
44. Герасим'юк Коли мати – Герасим'юк В. Коли мати моя заходить до церкви... // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кирієнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 21–22.
45. Герасим'юк Марю – Герасим'юк В. Марю лиш вогневим блискавки списом... // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кирієнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 24–25.
46. Глазовий Високе гніздо – Глазовий П. П. Високе гніздо // Глазовий П. П. Байкографія. 3-є вид., доп. Київ : ФОП Стебляк, 2008. С. 322.
47. Глазовий Внутрішня краса – Глазовий П. П. Внутрішня краса // Глазовий П. П. Байкографія. 3-є вид., доп. Київ : ФОП Стебляк, 2008. С. 13.
48. Глазовий Вовча дружба – Глазовий П. П. Вовча дружба // Глазовий П. П. Байкографія. 3-є вид., доп. Київ : ФОП Стебляк, 2008. С. 208.
49. Глазовий Забута – Глазовий П. П. Забута дорога // Глазовий П. П. Байкографія. 3-є вид., доп. Київ : ФОП Стебляк, 2008. С. 435.
50. Глазовий Злачне місце – Глазовий П. П. Злачне місце // Глазовий П. П. Байкографія. 3-є вид., доп. Київ : ФОП Стебляк, 2008. С. 233.
51. Глазовий Жаб'яче царство – Глазовий П. П. Жаб'яче царство // Глазовий П. П. Байкографія. 3-є вид., доп. Київ : ФОП Стебляк, 2008. С. 73.
52. Глазовий Ордер на нору – Глазовий П. П. Ордер на нору // Глазовий П. П. Байкографія. 3-є вид., доп. Київ : ФОП Стебляк, 2008. С. 228–229.
53. Гренишен – Гренишен А. М. Православ'я очима Івана Вишенського *Богословський вісник Київської православної богословської академії*. 2016. № 1–2.

С. 97–108. URL: https://bv.krba.edu.ua/images/2016/1-2/bv_krba_1_97-108.pdf (дата звернення: 20.08.2019).

54. Данилевська Священик – Данилевська Н. Священик мені яблука святив... // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кирієнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 26.

55. Данилевська Холодний – Данилевська Н. Холодний дощ. Цей дощ іде в мені... // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кирієнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 27–29.

56. Живка – Живка З. Притча про пекло // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кирієнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 33–34.

57. Забіла Будинок Забіла Н. Будинок казковий, п'ятиповерховий // Українське дошкілля : збірка для читання і розповідання дітям старш. дошк. і мол. шк. віку / упор. Н. Зінкевич, О. Зінкевич; передм. А. Погрібного. Київ : Смолоскип, 2003. С. 440.

58. Забіла Вовк – Забіла Н. Вовк і козлята // Українська дитяча література : хрестоматія / вступна ст. та упоряд. Л. П. Козачок. Київ : Вища школа, 2002. С. 266–267.

59. Забіла Зайчикова хатка – Забіла Н. Зайчикова хата // Українська дитяча література : хрестоматія / вступна ст. та упоряд. Л. П. Козачок. Київ : Вища школа, 2002. С. 263–266.

60. Заєць Будинок – Заєць В. Давній будинок, тихий будинок // Заєць В. Темпонавти : наук.-фантаст. оповідання : для серед. шкіл. віку / худ. В. Єрмолаєв. Київ : Веселка, 1986. С. 97–110. (Серія «Пригоди. Фантастика»).

61. Заєць День – Заєць В. І був день новий // Заєць В. Темпонавти : наук.-фантаст. оповідання : для серед. шкіл. віку / худ. В. Єрмолаєв. Київ : Веселка, 1986. С. 3–17. (Серія «Пригоди. Фантастика»).

62. Зеленчук-Рибарук – Зеленчук-Рибарук О. На Кривому Полі... // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кирієнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 38 – 39.

63. Змій – Змій // Семиліточка : Укр. нар. казки у записах та публ. письменників ХІХ – поч. ХХ століття : для мол. та серед. шк. віку / упоряд., передм. і приміт. Л. Д. Дунаєвської; худ. К. О. Музика. Київ : Веселка, 1990. С. 177–186.

64. Іван Богданець – Іван Богданець // Семиліточка : Укр. нар. казки у записах та публ. письменників ХІХ – поч. ХХ століття : для мол. та серед. шк. віку / упоряд., передм. і приміт. Л. Д. Дунаєвської; худ. К. О. Музика. Київ : Веселка, 1990. С. 94–109.

65. Іларіон – Іларіон митрополит. Дохристиянські вірування українського народу : іст. реліг. моногр. Київ : АТ Обереги, 1991. 424 с.

66. Кирпа – Кирпа Г. Де рай? // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кириєнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 42.

67. Кобиляча голова – Кобиляча голова // Семиліточка : Укр. нар. казки у записах та публ. письменників ХІХ – поч. ХХ століття : для мол. та серед. шк. віку / упоряд., передм. і приміт. Л. Д. Дунаєвської; худ. К. О. Музика. Київ : Веселка, 1990. С. 205–208.

68. Костенко – Костенко Л. Бузиновий цар // Українська дитяча література : хрестоматія / вступна ст. та упоряд. Л. П. Козачок. Київ : Вища школа, 2002. С. 450.

69. Костенко М. Чурай – Костенко Л. Маруся Чурай URL: <https://ukrclassic.com.ua/katalog/k/kostenko-lina/281-lina-kostenko-marusya-churaj> (дата звернення: 20.08.2019).

70. Котляревський – Котляревський І. П. Енеїда // І. П. Котляревський. Твори у 2 т. Київ : Дніпро, 1969. Т. 1 / [вступна ст. чл. кор. АН УРСР Є. П. Кирилюка; іл. і портрет худ. А. Базилевича]. 448 с.

71. Куліш М. – Куліш М. Народний Малахій // Микола Куліш. П'єси. Київ : Наукова думка, 1998. С. 103 (Б-ка школяра).

72. Кун Походження світу – Кун М. А. Походження світу і богів // Кун М. А. Легенди і міфи Стародавньої Греції. 4-е вид. / худ. оформл. В. І. Баріби. Тернопіль : АТ Тарнекс; МП Мальви, 1993. С. 7–8.

73. Кун Царство – Кун М. А. Царство похмурого Аїда (Плутона) // Кун М. А. Легенди і міфи Стародавньої Греції. 4-е вид. / худ. оформл. В. І. Баріби. Тернопіль : АТ Тарнекс; МП Мальви, 1993. С. 15–17.
74. Леся Українка III – Українка Леся. На полі крові. Драматична поема // Українка Леся. Твори в 5 т. Київ : Державне вид-во наукової літератури, 1952. Т. 3 : Драматичні твори. Прозові твори. С. 124–144.
75. Летючий корабель – Летючий корабель // Семиліточка : Укр. нар. казки у записах та публ. письменників XIX – поч. XX століття : для мол. та серед. шк. віку / упоряд., передм. і приміт. Л. Д. Дунаєвської; худ. К. О. Музика. Київ : Веселка, 1990. С. 133–144.
76. Лиша – Лиша Р. Ранок пішов у море... // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кирієнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 54–55.
77. Лучук Кленовий – Лучук В. Кленовий вирій // Українська дитяча література : хрестоматія / вступна ст. та упоряд. Л. П. Козачок. Київ : Вища школа, 2002. С. 480.
78. Лучук Хитрий – Лучук В. Хитрий лис фарбує ліс // Українська дитяча література : хрестоматія / вступна ст. та упоряд. Л. П. Козачок. Київ : Вища школа, 2002. С. 479.
79. Людкевич – Людкевич М. 3 // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кирієнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 57.
80. Майданович – Майданович Т. Що маю злотоцінне // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кирієнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 69.
81. Малкович 3 нічних – Малкович І. 3 нічних молитов // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кирієнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 73.
82. Малкович Із янголом – Малкович І. Із янголом на плечі // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кирієнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 70.
83. Нечуй-Левицький – Нечуй-Левицький І. Не той став. Повість // Нечуй-Левицький І. Зібрання творів : в 10 т. Т.6. Київ : Наук. думка, 1966. С. 406.
84. Нещасний Данило – Нещасний Данило // Семиліточка : Укр. нар. казки у записах та публ. письменників XIX – поч. XX століття : для мол. та серед. шк.

віку / упоряд., передм. і приміт. Л. Д. Дунаєвської; худ. К. О. Музика. Київ : Веселка, 1990. С. 144–151.

85. Носов – Носов М. Незнайко на Місяці : роман-казка : для мол. та серед. шк. віку / пер. Ф. Ю. Маківчук; мал. В. М. Григор'єва та К. Б. Григор'євої. 2-е вид. Київ : Веселка, 1993. 447 с. іл.

86. Ох – Ох // Семиліточка : Укр. нар. казки у записах та публ. письменників XIX – поч. XX століття : для мол. та серед. шк. віку / упоряд., передм. і приміт. Л. Д. Дунаєвської; худ. К. О. Музика. Київ : Веселка, 1990. С. 109–113.

87. Потій – Потій І. Унія греків з костьолом римським 1595 // Українські гуманісти епохи Відродження : антологія : у 2 ч. Ч. 2 / відп. ред. В. М. Нічик. Київ : Наукова думка; Основи, 1995. С. 101–130.

88. Про золоту гору – Про золоту гору // Семиліточка : Укр. нар. казки у записах та публ. письменників XIX – поч. XX століття : для мол. та серед. шк. віку / упоряд., передм. і приміт. Л. Д. Дунаєвської; худ. К. О. Музика. Київ : Веселка, 1990. С. 88–94.

89. Романчук – Романчук О. Жити серцем. Львів : Свічадо, 2008. 176 с.

90. Рукавичка – Рукавичка // Українське дошкілля : збірка для читання і розповідання дітям старш. дошк. і мол. шк. віку / упор. Н. Зінкевич, О. Зінкевич; передм. А. Погрібного. Київ : Смолоскип, 2003. С. 444–445.

91. Савченко – Савченко В. Дюк Ньюкем чи Лара Крофт? *Дзеркало тижня. Україна*. 2004. № 50. URL: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/duuk_nyukem_chi_lara_kroft.html (дата звернення: 05.01.2019).

92. Сверстюк – Сверстюк Є. За мотивами псалма 43 // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кириєнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 120–121.

93. Симоненко – Симоненко В. Цар Плаксій та Лоскотон // Українська дитяча література : хрестоматія / вступна ст. та упоряд. Л. П. Козачок. Київ : Вища школа, 2002. С. 442–447.

94. Сингаївський – Сингаївський М. Дятлова кузня // Українська дитяча література : хрестоматія / вступна ст. та упоряд. Л. П. Козачок. Київ : Вища школа, 2002. С. 473.

95. Скоробагатько – Скоробагатько С. Вознесіння Господнє *Сільські вісті*, 2001. № 63 (17122). С. 3.

96. Слобідський – Слобідський С. протоієрей. Закон Божий : підр. для сім'ї та школи. 3-є вид. Київ : Вид. відділ УПЦ КП, 2003. 654 с.

97. Слово – Слово про Ігорів похід // Слово про Ігорів похід. Слово о полку Игореве. Слова аб палку Ігаравым : переклади / ред. Л. М. Кирилець; іл. Г. В. Якутовича; пер. на українську мову Максима Рильського. Київ : Дніпро, 1982. С. 5–34.

98. Стельмах – Стельмах М. Заячий секрет // Українська дитяча література : хрестоматія / вступна ст. та упоряд. Л. П. Козачок. Київ : Вища школа, 2002. С. 439–440.

99. Тітов Іду – Тітов Ю. Іду до слова // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кириєнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 123.

100. Тітов Учитель – Тітов Ю. Учитель // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кириєнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 126.

101. Ткач – Ткач М. Молитва до праці // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кириєнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 127.

102. УУСТ – Шевчук Т. М., Ставицька Я. В. Українська усна снотлумачна традиція початку ХХ століття (розвідки та тексти) / Т. Шевчук, Я. Ставицька. Київ : Дуліби, 2017. 224 с.

103. Хвил. – Хвильовий М. Трамвайний лист // Хвильовий М. Твори в 2 т. Київ : Дніпро, 1990. Т. 1. С. 106–109.

104. Царівна-жаба – Царівна-жаба // Семиліточка : Укр. нар. казки у записах та публ. письменників ХІХ – поч. ХХ століття : для мол. та серед. шк. віку / упоряд., передм. і приміт. Л. Д. Дунаєвської; худ. К. О. Музика. Київ : Веселка, 1990. С. 71–80.

105. Церковний – Церковний А. Формування навичок у просторі комп'ютерних ігор *Соціальна психологія*. 2004. № 3 (5). С. 163–169.

106. Шалак – Шалак О. А потім дихати забудемо... // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кириєнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 138.

107. Шевченко С. – Шевченко С. Слова // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кирієнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 139.

108. Юрза-Мурза – Юрза-Мурза // Семиліточка : Укр. нар. казки у записах та публ. письменників XIX – поч. XX століття : для мол. та серед. шк. віку / упоряд., передм. і приміт. Л. Д. Дунаєвської; худ. К. О. Музика. Київ : Веселка, 1990. С. 125–130.

109. Яйце-райце – Яйце-райце // Семиліточка : Укр. нар. казки у записах та публ. письменників XIX – поч. XX століття : для мол. та серед. шк. віку / упоряд., передм. і приміт. Л. Д. Дунаєвської; худ. К. О. Музика. Київ : Веселка, 1990. С. 114–125.

110. Яровий На мотив – Яровий О. На мотив давньої псалми // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кирієнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 145–146.

111. Яровий Перо – Яровий О. Перо // Струни Вічності : зб. християнської поезії / упоряд. Г. Кирієнко. Львів : Свічадо, 2008. С. 145.

ДОДАТОК А

Лінгвістичний аналіз матеріалів дисертаційного дослідження, що стосується деяких структурних частин ЛСП локусів сучасної української літературної мови

А. 1 ЛСГ «Приміщення»

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Будівля»

ЛСПГ «Будівля» налічує 290 лексичних одиниць. До неї, зокрема, входять такі номінації: *будівля, дім, приміщення, помешкання, споруда, сусідство, зруб, новобудова, базиліка, хмарочос, хороми, комірка, корпус, відділ* та ін. Ця ЛСПГ відзначається найбільш загальною семантикою серед досліджуваної ЛСГ і вступає в гіперонімічні парадигматичні зв'язки з рештою підгруп у межах ЛСГ.

Використовуючи спосіб опису дослідженого матеріалу за допомогою ЛСП, наведемо парадигму ЛСГ «Будівля» у вигляді аналізу лексико-семантичних зв'язків із виявленням інтегральних та диференційних сем, що формують її основу.

Синонімія є головним семантичним зв'язком у підгрупі. Лексика об'єднується у синонімічні ряди навколо таких інтегральних сем: 1) *будівля, будова, дім, будування, приміщення, помешкання, споруда, стіна, храм, хата* та ін. – інтегральна сема (далі – ІС) 'споруда'; 2) *новобудівля, новобудова* – ІС 'нова споруда'; 3) *обитель, пристановище, стаціонар, штаб-квартира* та ін. – ІС 'тимчасова локалізація'; 4) *палати, покій, хороми, храмина* та ін. – ІС 'розкішне приміщення'; 5) *комірка, нора, закапелок* та ін. – ІС 'погане приміщення'; 6) *громаддя, масив, махина, хмарочос* та ін. – ІС 'велика споруда'; 7) *розвалина, руїна, пустка* та ін. – ІС 'споруда, залишена людьми'; 8) *башта, вежа, маяк, пожежня* – ІС 'висока споруда'.

Семантичний зв'язок гіперонімії спостерігаємо також в межах досліджуваної ЛСПГ. Так лексика, об'єднана інтегральною семою 'споруда' є гіперонімічною відносно локусів з ІС 'споруда з певного матеріалу',

конституенти якої виступають як когіпоніми (лексичні одиниці, підрядні до головних): *зруб, глинянка, кам'янка, мурування, моноліт* та ін. Також до неї гіпонімічною буде лексика, об'єднана ІС 'споруда особливої архітектури': *базиліка, ротонда, корпус, павільйон, небосяг, хмарочос, хмародряп* та ін.; та номінації з ІС 'підземна споруда': *підземелля, колектор, катакомби* та ін.

Локуси, що об'єднані семантичною ознакою 'відокремлена частина будинку', перебувають у меронімічному зв'язку з лексичними одиницями із семами 'споруда', 'нова споруда', 'споруда особливої архітектури', 'розкішне приміщення', 'велика споруда'. Останні позначають «ціле» відносно «частини».

В антонімічні семантичні зв'язки вступають локуси, що об'єднуються семантичними ознаками: 'погане приміщення' / 'велика споруда', 'погане приміщення' / 'розкішне приміщення', 'підземна споруда' / 'розкішне приміщення'.

Розглянувши лексико-семантичну структуру підгрупи, у якій синонімія та гіперонімія переважають, можемо зробити висновок на основі проаналізованих семантичних парадигматичних зв'язків, що її зміст виражається такими головними семантичними ознаками: 'споруда', 'нова споруда', 'велика споруда', 'споруда з певного матеріалу', 'споруда особливої архітектури', 'відокремлена частина будинку', 'розкішне приміщення', 'погане приміщення', 'висока споруда', 'тимчасова локалізація', 'підземна споруда', 'споруда, залишена людьми'.

Враховуючи найбільшу міру узагальнення семантики лексичних одиниць із ІС 'споруда', їх чисельність, а також їх можливість утворювати найбільшу кількість семантичних парадигматичних зв'язків у підгрупі, робимо висновок, що ці локуси є конституентами ядерної частини ЛСПГ «Будівля». Решта лексики диференціюється за певними характерними ознаками. Серед неї можемо виокремити частину номінацій, що об'єднуються семами 'нова споруда', 'велика споруда', 'споруда з певного матеріалу', 'висока споруда', 'відокремлена частина будинку' і належить до зони дифузії периферії. Локуси із семами 'споруда особливої архітектури', 'розкішне приміщення', 'погане

приміщення', 'тимчасова локалізація', 'підземна споруда', 'споруда, залишена людьми' представляють периферію підгрупи.

ЛСПГ «Будівля» має лексико-семантичну зону накладання із підгрупою «Житло людини». Однією із причин цього є еволюційний розвиток ідеї житла до смислів «те, що побудоване», «житло», «нежитлове приміщення». До зони накладання входять зокрема локуси: *дім, глинянка, кам'янка* та ін.

Описані особливості формують лексико-семантичну специфіку ЛСГ «Будівля».

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Житло людини»

ЛСПГ «Житло людини» налічує 334 конституенти. Зокрема, до неї належать такі номінації: *господа, дім, хата, оселя, замок, вілла, терем, халуна, землянка, келія, барак, притулок, вігвам, дача* та ін. Ця підгрупа, як і попередня, має досить узагальнену семантику. Велика чисельність складників та розгалуженість структури підгрупи свідчать про давній розвиток лексичного складу, що означає «приміщення для проживання».

Проаналізуємо семантичні парадигматичні зв'язки, щоб з'ясувати основні семантичні акценти зазначеної лексики, та представимо це за допомогою способу опису досліджуваного матеріалу у вигляді ЛСП.

Серед лексики, що входить до складу підгрупи, можемо спостерігати поширення синонімії: 1) *господа, дім, житло, будинок, помешкання, стріха* та ін. – ІС 'житло'; 2) *палац, замок, терем, вілла, котедж, особняк* та ін. – ІС 'розкішне житло'; 3) *барліг, стійло, хижа* та ін. – ІС 'житло, за яке соромно'; 4) *домашнє вогнище, гніздо, кубельце* та ін. – ІС 'рідне житло'.

Але найрозвиненішими є гіперонімічні семантичні зв'язки. Лексика, що об'єднана ІС 'житло', є гіперонімічною відносно наступних рядів когіпонімів: 1) *глинянка, ліплянка, зруб, мазанка, хворостянка* та ін. – ІС 'бідна споруда з певного матеріалу'; 2) *землянка, склеп* та ін. – ІС 'підземне житло'; 3) *келія, скит, лісничівка* та ін. – ІС 'службове житло'; 4) *вігвам, кибитка, сакля, фанза* та ін. – ІС 'особливе національне житло'; 5) *готель, пансіонат* та ін. – ІС 'тимчасове житло готельного типу'; 6) *бурса, гуртожиток* та ін. – ІС

‘тимчасове житло типу «гуртожиток»»; 7) *богадільня, сиротинець* та ін. – ІС ‘благодійне тимчасове житло’; 8) *двірська, казарма* та ін. – ІС ‘тимчасове службове житло’; 9) *дача, зимівник, барак* та ін. – ІС ‘сезонне житло’ (останні п’ять рядів можемо згрупувати за ІС ‘притулок’).

Антонімія в структурі підгрупи представлена невеликою кількістю семантичних опозицій. Так семантичні протиставлення репрезентовані лексиною з ІС ‘рідне житло’ / ‘притулок’; ‘розкішне житло’ / ‘бідна споруда з певного матеріалу’; ‘розкішне житло’ / ‘житло, за яке соромно’; ‘розкішне житло’ / ‘підземне житло’.

Номінації, об’єднані ІС ‘житло’ та ‘розкішне житло’, демонструють меронімічність щодо локусів, які позначають частину житла, що комусь належить.

На підставі досліджених у процесі аналізу семантичних парадигматичних зв’язків складників лексико-семантичної структури ЛСПГ «Житло людини» можемо дійти висновку, що її зміст виражається такими основними семантичними ознаками: ‘житло’, ‘рідне житло’, ‘частина житла, що комусь належить’, ‘розкішне житло’, ‘бідна споруда з певного матеріалу’, ‘нерозкішне житло’, ‘притулок’, ‘службове житло’, ‘підземне житло’, ‘особливе національне житло’.

Оскільки локуси з ІС ‘житло’, ‘рідне житло’ мають найбільш загальну семантику та пов’язані з іншими групами локусів структурно, відносимо її до ядра ЛСПГ «Житло людини». Номінації, що мають ІС ‘розкішне житло’, ‘службове житло’, ‘підземне житло’, ‘бідна споруда з певного матеріалу’, ‘притулок’, належать до її периферії. Периферію також представляють лексичні одиниці з семами ‘житло, за яке соромно’, ‘особливе національне житло’, ‘частина житла, що комусь належить’.

ЛСПГ «Житло людини» має спільні зони накладання із ЛСПГ «Будівля» (*дім, зруб* та ін.), «Приміщення для тварин» (*лігвище, нора, барліг* та ін.). Окрім наведеної вже причини, це стало можливим внаслідок існування асоціативних зв’язків між ЛСПГ.

У вказаних особливостях полягає специфіка ЛСГ «Житло людини».

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Кімната»

ЛСПГ «Кімната» налічує 248 лексичних одиниць і несе семантику приміщення, що є частиною більшої споруди. Наприклад: *кімната₁*, *світлиця₂*, *хата₂*, *зал*, *кухня*, *гримувальня*, *кулуари* та ін.

Цю підгрупу було виокремлено на основі аналізу таких семантичних парадигматичних зв'язків між її конститuentами і представлено за допомогою способу опису матеріалу у вигляді ЛСП.

Синонімічний семантичний зв'язок експліковано у синонімічних рядах з ІС: 'кімната: узагальнено': *кімната₁*, *покій₁*, *приміщення*, *світлиця₂*, *хата₂* та ін.; 'кімната, що входить до житла людини типу «передпокій»': *передня*, *передсінок*, *передпокій* та ін.; 'кімната для прийому гостей, що входить до житла людини,': *вітальня*, *горниця*, *світлиця*, *салон* та ін.; 'кімната, що входить до житла людини типу «сіни»': *сіни*, *присінки*, *тамбур* та ін.; 'кімната для відпочинку, що входить до житла людини,': *спальня*, *відпочивальня*, *одрина* та ін.; 'санітарна кімната': *санітарний вузол*, *вбиральня*, *нужник* та ін.; 'кімната типу «приймальня»': *приймальня*, *передпокій*, *дожидальня* та ін.

Найпоширенішим парадигматичним зв'язком у досліджуваній ЛСПГ є гіпонімія, що представлена рядами: з ІС 'кімната: узагальнено': *кімната₁*, *хата₂*, *горниця*, *відсік* (гіпероніми – конститuentи, що належать до синонімічного ряду з ІС 'кімната: узагальнено') та ін., що є гіперонімами цієї ЛСПГ; з ІС 'вид кімнати': *салон*, *операторна*, *буфет*, *передпокій* та ін.; з ІС 'кімната в транспорті': *камбуз*, *кают-компанія*, *трюм*, *рубка₂₁* та ін.; з ІС 'пасажирське приміщення в транспорті': *салон*, *купе*, *каюта*, *кают-компанія* та ін.; з ІС 'службове приміщення в транспорті': *трюм*, *радіорубка*, *кубрик* та ін.; з ІС 'велика кімната': *зал*, *палата*, *чертог* та ін.; з ІС 'невелика кімната': *комірка*, *клітка* та ін.; з ІС 'кімната, що входить до житла людини': *вітальня*, *світелка*, *кухня*, *буфетна*, *дортуар*, *спальня*, *сіни*, *тераса*, *підвал* та ін.; з ІС 'кімната, що входить до житла людини, типу «передпокій»': *вестибюль*, *передня*, *передсінок*, *передпокій* та ін.; з ІС 'кімната, що входить до

житла людини, для прийому гостей’: *вітальня, салон, кабінет, будуар* та ін.; з ІС ‘робоча кімната, що входить до житла людини,’: *кабінет, кухня, буфетна* та ін.; з ІС ‘кімната для відпочинку, що входить до житла людини,’: *спальня, ліжниця* та ін.; з ІС ‘санітарна кімната’: *ванна, умивальня, санітарний вузол, вбиральня* та ін.; з ІС ‘кімната типу «горище»’: *мансарда, горище, піддашшя* та ін.; з ІС ‘кімната спеціального призначення’: *курилка, передбанник, номер* та ін.; з ІС ‘кімната, пов’язана з професійною діяльністю’: *танцзал, репетиційна, дирекція, учительська, операторна, камера, челядня, каса, архів* та ін.; з ІС ‘кімната типу «роздягальня»’: *гардероб, шительна, роздягалка* та ін.; з ІС ‘частина кімнати’: *кут 3, півхати, площадка2* та ін.

Також називаємо антонімію між номінаціями з протиставними семантичними ознаками: ‘велика кімната’ / ‘невелика кімната’.

Меронімія репрезентована між локусами з ІС: ‘вид кімнати’, ‘кімната: узагальнено’ та ‘частина кімнати’.

Окреслений за допомогою опису семантичних парадигматичних зв’язків локусів цієї ЛСПГ змістовий план лексики виражено в таких важливих для неї ознаках: ‘кімната: узагальнено’, ‘вид кімнати’, ‘кімната в транспорті’, ‘велика кімната’, ‘невелика кімната’, ‘кімната, що входить до житла людини’, ‘кімната, пов’язана з професійною діяльністю’, ‘частина кімнати’. У виявлених семах зосереджено головні семантичні акценти підгрупи.

Як показує проведений аналіз, номінації, що мають узагальнену семантику (з ІС ‘кімната: узагальнено’, ‘кімната, що входить до житла людини’), утворюють ядро ЛСПГ «Кімната». До її периферії належать локуси з рештою виокремлених семантичних ознак, вживання яких менш поширене.

До зони перетину з іншими структурними рівнями ЛСГ «Приміщення» входять номінації *хата2, приміщення, закомірок, закапелок* та ін. (ЛСПГ «Будівля» та «Житло людини»), а також усі ЛСПГ ЛСГ «Приміщення», крім ЛСПГ «Площадка для поховання».

Перелічені властивості ЛСПГ «Кімната» становлять її лексико-семантичну специфіку.

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Господарське приміщення»

ЛСПГ «Господарське приміщення» налічує 233 конституенти. До неї входять лексичні одиниці, що позначають приміщення для зберігання та обробки продуктів рослинництва й тваринництва, а також тварин, інших речей, приміщення, призначені для певної професійної господарської діяльності людини: *комора, гамазей, хлів, стійло, лісництво, житниця, сіновал, ізолятор, пташарня, січкаря, засік* та ін.

Ця ЛСПГ є дуже чисельною, розгалуженою, але її семантика відзначається істотною диференційованістю та пов'язаністю із реаліями позамовної дійсності, хоч вони й займають важливе місце у житті українця. Як доказ цього окреслимо її лексико-семантичну структуру (за допомогою ЛСП як способу опису), засновану на семантичних парадигматичних зв'язках і виокремимо під час аналізу основні семи.

Розглянемо спершу синонімічні ряди, що утворюються навколо ІС: 1) *комора, борошенниця* та ін. – ІС ‘комора’; 2) *хлів, сарай* та ін. – ІС ‘сарай’; 3) *повітка, скотарник* та ін. – ІС ‘повітка’; 4) *конура, буда* та ін. – ІС ‘приміщення для собаки’; 5) *дровник* та ін. – ІС ‘приміщення для дров’; 6) *парник, теплиця* та ін. – ІС ‘приміщення для вирощування ранньої агропродукції’.

Найважливішим видом парадигматичного зв'язку в цій ЛСПГ є гіперонімія. Локуси з ІС ‘комора’ є гіперонімами до лексичних одиниць з ІС ‘агросховище за видом продукту’: *житниця, цибулесховище, фруктосховище, сінник* та ін. Номінація *господарська будівля* є гіперонімом до когіпонімів із ІС ‘споруда для обробки агропродукції’: *зерносушарка, хмелесушарня, яровизатор* та ін., до когіпонімів із ІС ‘приміщення для виробництва продуктів тваринництва’: *різниця, шкуродерня* та ін. та з ІС ‘приміщення для собак’: *псарня, халабуда, будка* та ін. Лексика, об'єднана ІС ‘повітка’, буде гіперонімом до локусів із ІС ‘приміщення для утримання певного виду худоби’: *вівчарня, стайня, профілакторій* та ін. та з ІС ‘приміщення для утримання птахів’:

пташник, гусятник та ін. , а також з ІС ‘приміщення для зимівлі бджіл’: *бджільник, зимівник* та ін.

Номінації *засік, половник* та ін. перебувають у меронімічних зв’язках з локусами, що позначають комору, а *стійло, ясла* та ін. – із лексикою на позначення приміщення для худоби.

Таким чином, план змісту підгрупи можемо представити у вигляді списку основних сем, виокремлених внаслідок здійсненого щойно аналізу. Це такі: ‘комора’, ‘сарай’, ‘повітка’, ‘агросховище за видом продукту’, ‘споруда для обробки агропродукції’, ‘приміщення для вирощування ранньої агропродукції’, ‘приміщення для утримання певного виду тварин’, ‘приміщення для виробництва продуктів тваринництва’, ‘приміщення для дров’.

Лексика з найбільш узагальненою семантикою в межах проаналізованої ЛСПГ (ІС ‘комора’, ‘сарай’, ‘повітка’) утворює її ядро (напр.: *комора, хлів, сарай* та ін.). Решту номінацій, як такі, що мають конкретизовані значення, відносимо до периферії підгрупи (напр.: *насіннесушарка, солодовня* та ін.).

Перетину цієї ЛСПГ із іншими структурними частинами ЛСП локусів не спостерігаємо.

Специфіка ЛСПГ «Господарське приміщення» – в описаних особливостях.

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Заклад освіти»

ЛСПГ «Заклад освіти» представлена 164 лексичною одиницею. До неї увійшли назви закладів освіти від дошкільної до вищої, наприклад: *дитячий садочок, школа, училище, технікум, університет, колегіум, танцюклас, музична школа* та ін. Її семантика тісно пов’язана із предметною сферою конкретної професійної діяльності й експлікує особливості різних видів реалій (у тому числі й історичних).

Відповідно до способу опису дослідженого матеріалу у вигляді ЛСП представляємо аналіз семантичних парадигматичних зв’язків, на основі якого виявляємо інтегральні та диференційні семи, що характеризують семантику ЛСПГ «Заклад освіти».

Семантичні парадигматичні зв'язки характеризують цю ЛСПГ як помірно розгалужену. Найрозвиненішими серед них є гіперонімічні. Так гіперонім *школа* має когіпоніми (залежні від гіпероніма номінації), об'єднані ІС 'навчальний заклад, що дає базовий рівень освіти': *гімназія, вечірня школа, церковна школа, школа глухих* та ін.; гіперонім *навчальний заклад* має, крім уже наведених, когіпоніми з ІС 'заклад дошкільного виховання': *ясла, дитяче містечко, дитсадок* та ін., з ІС 'середньоосвітній навчальний заклад': *педучилище, профтехучилище, коледж, семінарія* та ін., з ІС 'вищий навчальний заклад': *академія, університет, інститут, коледж, консерваторія* та ін.

Меронімічні зв'язки спостерігаємо між локусами на позначення вищих навчальних закладів і такими лексичними одиницями, як: *аудиторія, кафедра, деканат* та ін., між локусами на позначення різних шкіл і такими номінаціями, як: *кабінет, клас, спортзал, майстерня* та ін.

Проаналізувавши семантичні парадигматичні зв'язки цієї ЛСПГ, бачимо, що змістовий план лексики досліджуваної підгрупи виражається в таких важливих смислах: 'заклад дошкільного виховання', 'навчальний заклад, що дає базовий рівень освіти', 'середньоосвітній навчальний заклад', 'вищий навчальний заклад'.

Гіпероніми локусів, що об'єднані вказаними ІС, є конститuentами ядерної частини підгрупи: *навчальний заклад, школа, виш* та ін. Решту лексики відносимо до периферійної частини цієї лексико-семантичної структури.

Серед лексики підгрупи «Заклади освіти» велика питома вага архаїзмів та історизмів, наприклад: *реальне училище, кадетський корпус, єпархіальна школа, земська школа* та ін. Невеликий її відсоток зазнав семантичної актуалізації у наш час, щоправда під впливом закордонних освітніх реалій, наприклад: *гімназія, лицей, коледж* та ін. Процеси розширення лексичного складу підгрупи «Заклад освіти» відбуваються не стільки через якісні зміни у семантиці лексичних одиниць, скільки через механізми запозичення з інших мов.

Деякі локуси (напр. *інститут, академія, лабораторія* та ін.) входять до зони накладання підгруп «Заклад освіти» і «Наукова установа». Це можна

пояснити тісним зв'язком галузей освіти, науки та виробництва у професійній діяльності суспільства.

Вказані особливості ЛСПГ «Заклад освіти» характеризують її специфіку.

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Наукова установа»

До ЛСПГ «Наукова установа» належить 52 лексичні одиниці. Локуси, її що утворюють, позначають приміщення, призначені для наукової роботи. Наприклад: *проектний інститут, пастерівський інститут, музей, лабораторія, сурдокамера, теплиця* та ін.

Використовуючи спосіб опису дослідженого матеріалу у вигляді ЛСП, вказуємо такі семантичні парадигматичні зв'язки ЛСПГ «Наукова установа», що характеризують відношення між елементами цієї лексико-семантичної структури і виявляють її основні аспекти змісту.

Структура цієї ЛСПГ представлена гіпонімічним семантичним парадигматичним зв'язком, що експлікований в таких рядах: з ІС 'науковий заклад': *клініка, музей, пастерівський інститут, тубінститут, гербарій, обсерваторія, лабораторія* та ін.; з ІС 'дослідне приміщення': *анатомічний театр, баклабораторія, кабінет, лабораторія, оранжерея, теплиця* та ін.; з ІС 'приміщення для тварин, яких вивчають': *лев'ятник, віварій, медвежатник, серпентарій, інсектарій, терарій, мавп'ятник, слоновник* та ін.

Меронімічний семантичний зв'язок спостерігаємо між локусами з ІС 'науковий заклад' та 'дослідне приміщення'.

Обмеженість кількості семантичних парадигматичних зв'язків та практична відсутність образних номінацій зумовлені тим, що досліджувана лексика вузько спеціалізована та її план змісту тісно пов'язаний зі спектром реалій, невідомих широкому загалу мовців.

У проаналізованій ЛСПГ «Наукова установа» (на основі вивченої за допомогою семантичних парадигматичних зв'язків структури) виокремлюємо такі важливі семантичні ознаки: 'науковий заклад', 'дослідне приміщення', 'приміщення для тварин, яких вивчають'.

До її ядра належить ієрархічно вища лексика з ІС 'науковий заклад'. Локуси з ІС 'дослідне приміщення' та 'приміщення для тварин, яких вивчають' формують периферію цієї ЛСПГ.

Номінації, що утворюють ЛСПГ «Науковий заклад», входять до зони перетину структурних рівнів ЛСГ «Приміщення» з ЛСПГ «Медичний заклад» (клініка, тубінститут, анатомка, анатомічний театр), з ЛСПГ «Заклад культури» (музей, гербарій), з ЛСПГ «Господарське приміщення» (теплиця), «Приміщення для тварин» (віварій, серпентарій, слоновник та ін.).

Навівши такі властивості ЛСПГ «Науковий заклад» описуємо її специфіку.

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Заклад культури»

ЛСПГ «Заклад культури» налічує 164 лексичні одиниці, наприклад: *палац, курзал, кінотеатр, театр, оперета, цирк, філармонія, галерея, бібліотека, стадіон* та ін. Їй властива семантика вузької спеціалізованості за видом культурно-масової діяльності, а також невисока чисельність. Розглянемо структуру ЛСПГ на основі семантичних парадигматичних зв'язків, що впорядковують її, використовуючи спосіб опису лексики у вигляді ЛСП.

Синонімія і ЛСПГ «Заклад культури» представлена такими синонімічними рядами: 1) *театр, сцена* та ін. – ІС 'театр'; 2) *бібліотека, книгозбірня* та ін. – ІС 'бібліотека'; 3) *сцена, підмостки, рампа* та ін. – ІС 'театральна сцена'.

Гіперонімічні зв'язки розвинені помірно. Номінація *будинки культури* виступає умовним гіперонімом до когіпонімів із ІС 'приміщення для проведення культурно-масових заходів', оскільки їх об'єднує власне лише вказана сема: *палац, курзал, філармонія, конференц-зал* та ін. Локуси *театр, сцена* та ін. є гіперонімами до когіпонімів із ІС 'вид театру': *драма, опера, кінотеатр* та ін.; лексична одиниця *виставка* буде гіперонімом до когіпонімів із ІС 'вид виставкового закладу': *музей, галерея, планетарій, салон, оранжерея* та ін. Номінації, об'єднані ІС 'елемент експозиції флори або фауни', мають лише когіпонімічний зв'язок: *ведмежатник, страусятник, оранжерея* та ін. Лексичні одиниці *сховище1, архів* виступають гіперонімами до когіпонімів із ІС 'вид сховища творів мистецтва й культури з метою їх

демонстрації»: *музей, бібліотека, пінакотека, фільмотека* та ін.; а локус *сцена* – гіперонім до когіпонімів із ІС ‘вид сцени’: *сцена, естрада* та ін.

Меронімічні зв’язки спостерігаємо між номінаціями з ІС ‘приміщення для проведення культурно-масових заходів’, ‘театр’, ‘вид театру’ та локусами з ІС ‘структурна частина закладу культури’: *просценіум, оркестр, ярус* та ін.

Встановлена структура ЛСПГ «Заклад культури» засвідчує, що її основними смислами є: ‘приміщення для проведення культурно-масових заходів’, ‘театр’, ‘вид театру’, ‘вид виставкового закладу’, ‘вид сховища творів мистецтва й культури з метою їх демонстрації’, ‘вид стадіону’, ‘структурна частина закладу культури’. Вони виражають велику диференційованість семантики дослідженої ЛСПГ.

Гіпероніми ЛСПГ формують її ядро (*театр, палац, музей, галерея, архів, стадіон* та ін.). Решта номінації є конститuentами периферії.

Перетин підгрупи з іншими елементами лексико-семантичної структури поля локусів відсутній.

У виокремлених особливостях полягає специфіка ЛСПГ «Заклад культури».

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Приміщення для релігійного поклоніння»

ЛСПГ «Приміщення для релігійного поклоніння» містить 72 номінації. Вони позначають споруди культового значення. Наприклад: *храм, церква, монастир, кірха* та ін.

Цю ЛСПГ було виокремлено на основі аналізу таких семантичних парадигматичних зв’язків між її конститuentами у відповідності до вимог щодо способу опису матеріалу як ЛСП. Розглянемо їх.

Синонімія в ЛСПГ «Приміщення для релігійного поклоніння» репрезентована такими рядами: з ІС ‘культова споруда: узагальнено’: *храм, храмина, святилище* та ін.; ‘приміщення християнського культу’: *храм, церква, святиня* та ін.

Гіпонімічний семантичний зв'язок експліковано в гіпонімічних рядах, гіперонімами до яких є лексичні одиниці з ІС 'культова споруда'): з ІС 'приміщення християнського культу': *церква, собор, монастир, печера, дзвіниця, каплиця, кірха* та ін.; з ІС 'вид приміщення християнського культу': *каплиця, крипта, муртурій, келія, собор* та ін.; з ІС 'приміщення неправославного християнського культу': *костел, молельня, кірха, молитовний будинок* та ін.; з ІС 'велике приміщення християнського культу': *соборз, церква, костел* та ін.; з ІС 'житло ченця': *келія, скит 1, печера* та ін.; з ІС 'невелике приміщення християнського культу': *каплиця, келія, крипта, печера1, скит* та ін.; з ІС 'частина приміщення християнського культу': *амвон, вівтар, неф, бабинець, сповідальниця, ораторія, паламарня, ризниця, трапезна, хори* та ін.; з ІС 'приміщення нехристиянського культу': *скинія, синагога, мечеть, пагода, ступа* та ін.

Антонімія представлена семантичним протиставленням між номінаціями із семами 'велике приміщення християнського культу' / 'невелике приміщення християнського культу'.

Меронімічний семантичний зв'язок поєднує лексику з ІС 'частина приміщення християнського культу' та 'приміщення християнського культу'.

Розглянувши структуру ЛСПГ «Приміщення для релігійного поклоніння» через аналіз семантичних парадигматичних зв'язків, можемо виокремити такі основні для неї смисли: 'культова споруда: узагальнено', 'приміщення християнського культу', 'вид приміщення християнського культу', 'приміщення неправославного християнського культу', 'велике приміщення християнського культу', 'невелике приміщення християнського культу', 'житло ченця', 'частина приміщення християнського культу', 'приміщення нехристиянського культу'.

За кількістю семантичних парадигматичних зв'язків, а також за поширеністю лексики в дослідженій ЛСПГ виокремлюємо ядро, до якого належать локуси з ІС 'культова споруда: узагальнено' та 'приміщення

християнського культу'. Номінації, що містять решту з наведених сем, утворюють її периферію.

Вузька спеціалізація семантики лексичного складу не сприяє накладанню з іншими структурними рівнями ЛСП локусів.

Вказана інформація містить головні лексико-семантичні парадигматичні характеристики ЛСПГ «Приміщення для релігійного поклоніння».

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Медичний заклад»

ЛСПГ «Медичний заклад» налічує 81 локус: *лікарня, диспансер, санстанція, госпіталь, санаторій, ізолятор, поліклініка, палата, морг* та ін. Усі вони об'єднані семантикою приміщень медичної професійної спеціалізації.

Семантичні парадигматичні зв'язки представлені переважно гіперонімією, синонімією та меронімією. Відповідно до способу опису дослідженого матеріалу у вигляді ЛСП представляємо аналіз семантичних парадигматичних зв'язків, на основі якого виявляємо інтегральні та диференційні семи, що характеризують семантику цієї ЛСПГ.

Синонімічні зв'язки спостерігаємо у лексиці, що об'єднана: 1) ІС 'стаціонарний лікувальний заклад': *лікарня, клініка, госпіталь, стаціонар* та ін.; 3) ІС 'приміщення для народження': *родильна, пологовий будинок* та ін.; 4) ІС 'військовий лікувальний заклад': *шпиталь, лазарет* та ін.; 2) ІС 'приміщення для померлих': *морг, мертвецька* та ін.

Локуси з ІС 'стаціонарний лікувальний заклад' є гіперонімами до когіпонімів із ІС 'вид лікарні за спеціалізацією': *водолікарня, електролікарня, тубдиспансер* та ін.; з ІС 'вид лікувального закладу за способом обслуговування пацієнтів': *шпиталь, санчастина, поліклініка, санаторій, ізолятор* та ін.;

Меронімія є одним із найпоширеніших семантичних зв'язків ЛСПГ. Так, лексика, що об'єднана навколо ІС 'стаціонарний лікувальний заклад', 'вид лікарні за спеціалізацією' та 'вид лікувального закладу за способом обслуговування пацієнтів', має цей вид зв'язку з локусами з ІС 'кабінет спеціалізованої допомоги': *інгаляторій, стоматологічний кабінет* та ін., 'структурна частина лікарні': *палата, ординаторська, операційна* та ін.

Проаналізувавши лексико-семантичну структуру ЛСПГ «Медичний заклад» у процесі розгляду її семантичних парадигматичних зв'язків, можемо виокремити семантичні ознаки, що характеризують її план змісту: 'стаціонарний лікувальний заклад', 'вид лікарні за спеціалізацією', 'вид лікувального закладу за способом обслуговування пацієнтів', 'військовий лікувальний заклад', 'кабінет спеціалізованої допомоги', 'структурна частина лікарні', 'приміщення для померлих'.

На підставі загального характеру семантики лексики з ІС 'стаціонарний лікувальний заклад', 'вид лікувального закладу за способом обслуговування пацієнтів', 'військовий лікувальний заклад' можемо зробити висновок про те, що вона належить до ядра дослідженої ЛСПГ. Решта лексики формує її периферію.

ЛСПГ «Медичний заклад» не перетинається з іншими структурними частинами ЛСП локусів.

У наведених положеннях сформульовано основну специфіку ЛСПГ «Медичний заклад».

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Організація, установа»

ЛСПГ «Організація, установа» – досить складна та розгалужена. Вона налічує 381 локус, які мають семантику виду професійної діяльності в офісних умовах, наприклад: *агенція, фірма, адміністрація, біржа, митниця, відомство, військомат, редакція, банк, суд* та ін.

Семантичні парадигматичні зв'язки ЛСПГ «Організація, установа» демонструють основні відношення між елементами цієї парадигми, яка має свою ієрархію. Їх аналіз дає змогу виокремити основні семи, що характеризують семантику підгрупи, об'єднують і розрізняють її конституенти.

Синонімія цієї ЛСПГ представлена такими синонімічними рядами: 1) *установа, організація, інстанція, інституція, заклад, філія* та ін. – ІС 'приміщення організації'; 2) *адміністрація, правління, центр, влада* та ін. – ІС

‘приміщення органу влади’; 3) *скарбниця, фісск, казна* та ін. – ІС ‘скарбниця’; 4) *міліція, поліція, участок* та ін. – ІС ‘правоохоронний орган’; 5) *суд, трибунал, магістратура* – ІС ‘приміщення судової установи’.

Гіперонімія є найпоширенішим семантичним зв’язком ЛСПГ «Організація, установа»: локуси з ІС ‘приміщення організації’ гіперонімічні до номінацій, об’єднаних ІС ‘тип організації’: *агенція, фірма, бюро, контора, президія, рада, кабінет, секретаріат, державна установа* та ін., ІС ‘приміщення органу влади’: *адміністрація, правління, трест, парламент, сейм, сільрада, комендатура* та ін., ІС ‘приміщення державної установи’: *консульство, скарбниця, митниця, пенсійний фонд, пошта, профспілка, міліція, пожежарня, суд* та ін., ‘приміщення торговельної або фінансової установи’: *факторія, банк, біржа* та ін., ІС ‘приміщення інформаційної установи’: *агенція, телебачення, радіо, видавництво, редакція* та ін., ІС ‘приміщення юридичної установи’: *нотаріальна контора, юридична консультація, консисторія* та ін.

Меронімічні зв’язки встановлено: між лексикою з ІС ‘приміщення організації’ та номінаціями *бухгалтерія, відділ* та ін., між назвами приміщень банківських установ та локусами *каса, сховище* та ін., між лексичними одиницями: *міліція – паспортний стіл; місцева рада – житлові відділ; телебачення, радіо – студія, редакція* та ін., між локусами із ІС ‘приміщення організації’, ‘приміщення органу влади’ та номінаціями: *канцелярія, чекальня, секретаріат, кабінет*.

Розглянувши багатопланову семантику ЛСПГ «Організація, установа» та вивчивши її семантичні парадигматичні зв’язки, можемо виокремити такі характерні для неї елементи змісту: ‘приміщення організації’, ‘тип організації’, ‘приміщення органу влади’, ‘приміщення державної установи’, ‘приміщення торговельної або фінансової установи’, ‘приміщення інформаційної установи’, ‘приміщення юридична установа’.

Оскільки лексика із ІС ‘приміщення організації’ та з ІС ‘тип організації’ має узагальнену семантику та вступає в усі основні семантичні парадигматичні зв’язки, кваліфікуємо її як, таку, що належить до ядра аналізованої ЛСПГ.

Решта лексичного складу з досить диференційованим змістом відносимо до периферії підгрупи.

Зона перетину лексико-семантичних структур ЛСПГ «Організація, установа» та «Приміщення для зберігання» – мала й обмежується номінаціями *скарб, скарбниця*.

Виокремлені характеристики становлять специфіку дослідженої ЛСПГ.

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Заклад сервісного обслуговування»

До ЛСПГ «Заклад сервісного обслуговування» належить 95 лексичних одиниць. Вони несуть семантику приміщення з оплачуванним сервісом у сфері житла, харчування, косметичних та гігієнічних процедур та ін. Наприклад: *перукарня, баня, їдальня, таверна, трактир, екскурсійне бюро* та ін. Щоб дослідити специфіку плану змісту цієї ЛСПГ, проаналізуємо її семантичні парадигматичні зв'язки, використовуючи спосіб опису лексики у вигляді ЛСП.

Синонімію в ЛСПГ «Заклад сервісного обслуговування» експліковано у таких синонімічних рядах: з ІС 'заклад з надання перукарських послуг': *салон, перукарня, цирульня* та ін.

Найпоширенішим є гіпонімічний парадигматичний зв'язок, що представлений у таких гіпонімічних рядах (гіперонім – заклад): з ІС 'заклад із надання косметичних послуг': *салон, перукарня, манікюрний салон, косметичний салон, масажний салон* та ін.; з ІС 'заклад із надання послуг гігієни': *баня, лазня, терми, санвузол, туалет, хімчистка, пральня* та ін.; з ІС 'заклад із надання послуг гігієни типу «баня»': *баня, лазня, терми, турецькі бані* та ін.; з ІС 'частина закладу із надання послуг гігієни типу «баня»': *парильня, номер, передбанник* та ін.; з ІС 'заклад харчування' (гіперонім – їдальня): *трапезна, закусочна, чайхана, чебуречна, пиріжкова, ресторан, шинок, буфет, кафетерій, траторія* та ін.; з ІС 'заклад з надання житлових послуг': *готель, мотель, пансіон, заїзд* та ін.; з ІС 'частина закладу з надання житлових послуг': *хол, салон, номер*; з ІС 'сервісне бюро': *екскурсійне бюро, адресний стіл, довідкове бюро, стіл знахідок* та ін.

Меронімія представлена між локусами з ІС ‘заклад із надання послуг гігієни типу «баня»’ та ‘частина закладу із надання послуг гігієни типу «баня»’, ‘заклад з надання житлових послуг’ та ‘частина закладу з надання житлових послуг’; між лексичною одиницею *офіціантська* та номінаціями з ІС ‘заклад харчування’.

Дослідивши семантичні парадигматичні зв’язки ЛСПГ «Заклад сервісного обслуговування» та проаналізувавши її структуру встановлюємо такі її основні смисли: ‘заклад із надання косметичних послуг’, ‘заклад з надання перукарських послуг’, ‘заклад із надання послуг гігієни’, ‘заклад із надання послуг гігієни типу «баня»’, ‘частина закладу із надання послуг гігієни типу «баня»’, ‘заклад харчування’, ‘заклад з надання житлових послуг’, ‘частина закладу з надання житлових послуг’, ‘сервісне бюро’.

На підставі входження до більшої кількості парадигматичних зв’язків виокремлюємо ядро дослідженої ЛСПГ, яке формують номінації з ІС ‘заклад харчування’, ‘заклад із надання косметичних послуг’, ‘заклад із надання послуг гігієни’, ‘частина закладу з надання житлових послуг’. Решта лексики репрезентують її периферію.

Зона накладання конститuentів ЛСПГ «Заклад сервісного обслуговування» утворюються з ЛСПГ «Виробничий заклад» та «Торговельне приміщення» (локуси з ІС ‘заклад харчування’), з ЛСПГ «Житло людини» (номінації з ІС ‘тимчасове житло’) ЛСГ «Приміщення».

Виявлена специфіка ЛСПГ «Заклад сервісного обслуговування» характеризує її семантику та парадигматичний устрій.

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Торговельне приміщення»

ЛСПГ «Торговельне приміщення» нараховує 101 номінацію. Вони позначають різні заклади торгівлі. Наприклад: *крамниця, магазині, гастрономі, кіоск, кондитерська, ковбасня, винарня, аптека* та ін.

Використовуючи спосіб опису дослідженого матеріалу за допомогою ЛСП, наведемо парадигму ЛСПГ «Торговельне приміщення» у вигляді аналізу

лексико-семантичних зв'язків із виявленням інтегральних та диференційних сем, що формують її основу.

Синонімію у ЛСПГ «Торговельне приміщення» репрезентують такі ряди: з ІС 'торговельне приміщення: узагальнено': *крамниця, магазин* та ін.

Гіперонімію експлікують такі ряди когіпонімів, гіперонімами яких є локуси, що належать до синонімічного ряду з ІС 'торговельне приміщення: узагальнено': з ІС 'тип торговельного приміщення': *кіоск, факторія, універсам, універмаг, салон, розподільник, сільпо* та ін.; з ІС 'торговельне приміщення за видом товару': *книгарня, конфекціон, фотомагазин, винарня* та ін.; з ІС 'приміщення, де торгують продуктами харчування': *гастроном, булочна, кондитерська, ковбасня, винарня* та ін.; з ІС 'приміщення, де торгують спиртними напоями': *монополька₁, льох₂, винарня, казенка₁, пивна* та ін.; з ІС 'приміщення, де торгують вином': *винарня, казенка, монополька* та ін.; з ІС 'приміщення, де торгують непродуктовими товарами': *фотомагазин, культмагазин, оптичний магазин, мисливська крамниця* та ін.

Меронімічний парадигматичний зв'язок виникає між лексикою *рецептурний відділ* та *аптека*; між номінацією *торгівельний відділ* та локусами, що позначають описані вище торговельні приміщення.

Отже, у дослідженій ЛСПГ «Торговельне приміщення» внаслідок аналізу семантичних парадигматичних зв'язків виокремлюємо такі основні семи: 'торговельне приміщення: узагальнено', 'тип торговельного приміщення', 'торговельне приміщення за видом товару', 'приміщення, де торгують продуктами харчування', 'приміщення, де торгують спиртними напоями', 'приміщення, де торгують вином', 'приміщення, де торгують непродуктовими товарами'.

До ядра цієї ЛСПГ належать номінації з ІС 'торговельне приміщення: узагальнено' та 'тип торговельного приміщення', оскільки виражають найширший план змісту й представлені в більшості парадигматичних зв'язків. Її периферію формують локуси із семами: 'торговельне приміщення за видом товару', 'приміщення, де торгують продуктами харчування', 'приміщення, де

торгують спиртними напоями’, ‘приміщення, де торгують вином’, ‘приміщення, де торгують непродуктовими товарами’.

До зони накладання в межах ЛСГ «Приміщення» залучена номінація *аптека* (ЛСПГ «Виробниче приміщення») та нерідко – лексичні одиниці з ІС ‘приміщення, де торгують спиртними напоями’ (ЛСПГ «Приміщення для зберігання»).

Зазначена семантична специфіка властива ЛСПГ «Торговельне приміщення».

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Приміщення для зберігання»

ЛСПГ «Приміщення для зберігання» налічує 186 номінацій. Ці локуси позначають приміщення, де щось зберігається. Наприклад: *склад11, базаз, холодильник1, підсобка, бункер, комора, скарбниця, льодовик* та ін.

Цю підгрупу було виокремлено на основі аналізу таких семантичних парадигматичних зв’язків між її конститuentами у відповідності до вимог щодо способу опису матеріалу як ЛСП.

Синонімія ЛСПГ «Приміщення для зберігання» представлена такими синонімічними рядами: з ІС ‘приміщення для зберігання: узагальнено’: *склад11, комораз, базаз, депог, сховище*; з ІС ‘приміщення для зберігання типу «льох»’: *підвал, погрібі, льох1* та ін.; з ІС ‘частина приміщення для зберігання типу «льох»’: *погрібник, погребниця* та ін.; з ІС ‘приміщення для зберігання зерна, борошна’: *комора, хижка, борошенниця, житниця* та ін.; з ІС ‘приміщення для зберігання сіна’: *сінник1, сіновал, сіносховище, стожарня* та ін.; з ІС ‘приміщення для зберігання гною’: *гноєсховище, гноївкозбірник, гноярка* та ін.

Гіпонімічний зв’язок репрезентований найширше в таких рядах (гіпероніми – номінації, що належать до синонімічного ряду з ІС ‘приміщення для зберігання: узагальнено’): з ІС ‘тип приміщення для зберігання’: *склеп2, холодильник1, льодовня, підсобка, бункер* та ін.; з ІС ‘приміщення для зберігання певного виду чогось’: *комора, зброярня, скарбниця4, порохівня1, лампова2, лісосклад, льодосховище, цементосховище, глиносховище, отрутосховище,*

гноярка, нафтохсховище та ін.; з ІС ‘приміщення для зберігання типу «льох»’: *підвали, погрібі, льохі, льодовня, холодильникі, пивниця* та ін.; з ІС ‘приміщення для зберігання харчових продуктів’: *комора, елеватор, цибулехсховище, картоплехсховище, кукурудзехсховище* та ін.; з ІС ‘приміщення для зберігання зерна, борошна’: *комора, хижса, борошенниця, житниця, елеватор, гамазей, насіннесховище* та ін.; з ІС ‘приміщення для зберігання спиртних напоїв’: *пивниця, винниця* та ін.; з ІС ‘приміщення для зберігання сіна’: *сінникі, сіновал, сінохсховище, клуня, стодола* та ін.; з ІС ‘приміщення для зберігання зброї’: *зброярня, крүйт-камера, порохівня* та ін.; з ІС ‘приміщення для зберігання творів мистецтва, документів, речей’: *пінакотейка, архів, костюмерня* та ін.; з ІС ‘приміщення для зберігання відходів’: *гноєхсховище, гноївкозбірник* та ін.; з ІС ‘приміщення для зберігання паливних матеріалів’: *газехсховищеі, нафтохсховище* та ін.

Меронімію спостерігаємо між локусами: з ІС ‘приміщення для зберігання типу «льох»’ – ‘частина приміщення для зберігання типу «льох»’; з ІС ‘приміщення для зберігання творів мистецтва, документів, речей’ – *хсховищеі*; з ІС ‘частина приміщення для зберігання зерна’: *засік, засіказ*.

Основними семами дослідженої ЛСПГ, з огляду на здійснений аналіз локусів за допомогою семантичних парадигматичних зв’язків, є: ‘приміщення для зберігання: узагальнено’, ‘тип приміщення для зберігання’, ‘приміщення для зберігання певного виду чогось’, ‘приміщення для зберігання типу «льох»’, ‘частина приміщення для зберігання типу «льох»’, ‘приміщення для зберігання харчових продуктів’, ‘приміщення для зберігання зерна, борошна’, ‘приміщення для зберігання сіна’, ‘приміщення для зберігання спиртних напоїв’, ‘приміщення для зберігання зброї’, ‘приміщення для зберігання творів мистецтва, документів, речей’, ‘приміщення для зберігання відходів’, ‘приміщення для зберігання паливних матеріалів’.

Внаслідок широти плану змісту локусів з ІС ‘приміщення для зберігання: узагальнено’ й ‘тип приміщення для зберігання’, та їх властивості очолювати ієрархію ЛСПГ «Приміщення для зберігання», ці локуси ідентифікуємо як такі,

що належать до ядра цієї парадигми. Номінації, що містять решту виокремлених сем, формують її периферію.

Лексичні одиниці дослідженої ЛСПГ входять зони перетину з іншими структурними рівнями ЛСГ «Приміщення»: з ЛСПГ «Торговельне приміщення» (описано вище), з ЛСПГ «Господарське приміщення» (номінації з ІС 'приміщення для зберігання зерна, борошна', 'приміщення для зберігання харчових продуктів'), з ЛСПГ «Заклад культури» (*музей, бібліотека, пінаотека, сховище, архів, книгосховище*), з ЛСПГ «Кімната», «Заклад культури» (*костюмерна*).

Специфіка ЛСПГ «Приміщення для зберігання» полягає в описаних положеннях.

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Виробниче приміщення»

ЛСПГ «Виробниче приміщення» містить біля 359 лексичних одиниць і позначає приміщення, де проходить виробничий процес різних видів: *кухня, кав'ярня, аптека, солодівня, млин, салотопня, кондитерська, дубильня, кузня, телеательє, лабораторія, хлібокомбінат, арсенал* та ін. Розглянемо її лексико-семантичну структуру, проаналізувавши семантичні парадигматичні зв'язки, використовуючи спосіб опису дослідженого матеріалу як ЛСП.

Синонімія підгрупи репрезентована в таких синонімічних рядах: 1) *кухня, куховарня* та ін. – ІС 'виробниче приміщення типу «кухня»'; 2) *майстерня, двір, рундук* та ін. – ІС 'виробниче приміщення типу «майстерня»'; 3) *фарбувальня, красильня* та ін. – ІС 'виробниче приміщення типу «майстерня, що фарбує»'; 4) *підприємство, завод, фабрика* та ін. – ІС 'виробниче підприємство'.

Але найпоширенішим типом семантичного зв'язку є гіперонімія. Гіпероніми *кухня, куховарня* та ін. об'єднують частину когіпонімів з ІС 'приміщення для вироблення продуктів харчування, ліків': *грибоварня, кондитерська* та ін., сполука заклад харчування є гіперонімом до когіпонімів із ІС 'заклад харчування, що виробляє їжу, напої': *ресторан, кафе, бар* та ін. Когіпонімічний зв'язок утворюється між локусами з ІС 'приміщення з

виробництва сільськогосподарської продукції»: *давильня, бавовносушарка, вітряк, молочарня, бойня* та ін. Гіпероніми *майстерня, ательє, студія* об'єднують лексику: з ІС 'вид виробничого приміщення типу «майстерня»': *лимарня, зубопротезна лабораторія, фасувальня* та ін., з ІС 'виробниче приміщення типу «майстерня з виготовлення об'єктів із зоровими образами»': *фотосалон, художня студія, словолитня* та ін.; 'виробниче приміщення типу «майстерня з виробництва мануфактури»': *конфекціон, ткальня, шаповальня* та ін.; з ІС 'виробниче приміщення типу «майстерня з обробки воску, глини, дерева та металу»': *бондарня, гончарня, ливарня, кузня* та ін.; з ІС 'виробниче приміщення типу «технічна майстерня»': *радіомайстерня, механічна, телеательє* та ін.

Меронімія представлена семантичними зв'язками між локусами з ІС 'виробниче підприємство' та номінаціями з ІС 'структурна частина підприємства': *цех, стан* та ін., з ІС 'спеціалізована частини підприємства': *рольня, цинкографія* та ін.

Таким чином, проаналізувавши семантичні парадигматичні зв'язки цієї лексики, виявляємо, що її змістовий план виражено в таких важливих для неї ознаках: 'приміщення для вироблення продуктів харчування, ліків', 'заклад харчування, що виробляє їжу, напої', 'приміщення з виробництва сільськогосподарської продукції', 'вид виробничого приміщення типу «майстерня»', 'виробниче підприємство', 'структурна частина підприємства', 'спеціалізована частини підприємства'.

Як показує проведений аналіз, номінації, що мають узагальнену семантику (з ІС 'виробниче приміщення типу «кухня»', 'виробниче приміщення типу «майстерня»', 'виробниче підприємство', 'структурна частина підприємства'), утворюють ядро ЛСПГ «Виробниче приміщення».

З'ясована специфіка ЛСПГ «Виробниче приміщення» характеризує її семантику та парадигматичний устрій.

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Розважальний заклад»

ЛСПГ «Розважальний заклад» належить 57 номінацій. Ці локуси позначають приміщення для розваг. Наприклад: *тир, тоталізатор, амфітеатр, казино, більярдна, кегельбан, ресторан, шинок, вар'єте* та ін.

Цю ЛСПГ було виокремлено на основі аналізу таких семантичних парадигматичних зв'язків між її конститuentами і представлено за допомогою способу опису матеріалу у вигляді ЛСП.

У наш час ця лексика активно розвивається, як і індустрія розваг, яку вона обслуговує. Проте серед матеріалів Словника української мови (в 11 томах) таких локусів небагато. ЛСПГ «Розважальний заклад» представлена переважно гіпонімічним типом парадигматичного зв'язку, що виражено в таких рядах: з ІС 'гральний заклад': *тир, казино, картярня* та ін.; з ІС 'приміщення для розваг зі споживанням спиртних напоїв та їжі': *ресторан, корчма, шинок, бар, кабак* та ін.; з ІС 'заклад для виступів легкого жанру': *вар'єте, кабаре* та ін.

Синонімія репрезентована синонімічним рядом 'приміщення для розваг зі споживанням спиртних напоїв та їжі': *корчма, розпивочна, шинок, кабак* та ін.

У структурі ЛСПГ «Розважальний заклад» на основі проаналізованих семантичних парадигматичних зв'язків виокремлюємо головні семи: 'гральний заклад', 'приміщення для розваг зі споживанням спиртних напоїв та їжі', 'заклад для виступів легкого жанру'.

Ядро цієї парадигми утворюють локуси з ІС 'приміщення для розваг зі споживанням спиртних напоїв та їжі', що вступають у більшу кількість зв'язків. А до периферії належить менш розвинена лексика з рештою наведених смислів.

Номінації з ІС 'приміщення для розваг зі споживанням спиртних напоїв та їжі' репрезентують перетин дослідженої ЛСПГ у структурі ЛСГ «Приміщення» з ЛСПГ «Заклад сервісного обслуговування».

Специфіку ЛСПГ «Розважальний заклад» описано в наведених особливостях.

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Небезпечне приміщення»

Локуси, що групуються навколо ІС ‘небезпечне приміщення’, представляють план змісту «приміщення злочинців» та містять 17 номінацій. Це такі лексичні одиниці: *вертепз, кубло4, притон, кублице, осине гніздо, розбійницьке гніздо, розбійниче лігво, бурдей, дім розпусти, розпусний дім, публічний дім*. Відповідно до способу опису матеріалу як ЛСП наводимо аналіз семантичних парадигматичних зв’язків цієї ЛСПГ.

У межах цієї лексики виокремлюємо ряд синонімів з найбільш узагальнюючим змістом: *вертепз, кубло4, притон, кублице, осине гніздо*. Вони є гіперонімами ЛСПГ «Небезпечне приміщення» та формують її ядро. Синоніми з ІС ‘дім розпусти’ *бурдей, дім розпусти, розпусний дім, публічний дім* та двокомпонентні одиниці *розбійницьке гніздо, розбійниче лігво* виражають деталізований зміст і утворюють її периферію.

Зазначені особливості характеризують ЛСПГ «Небезпечне приміщення».

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Виправний заклад»

До ЛСПГ «Виправний заклад» належать локуси (48 лексичних одиниць), що позначають приміщення для утримання небезпечних для суспільства людей. Наприклад: *в’язниця, арештз, кримінал2, темна, холодна, каталажка, тюрма, кам’яний мішок, льох* та ін.

У рамках способу опису досліджуваного матеріалу як ЛСП представимо аналіз семантичних парадигматичних зв’язків цієї ЛСПГ.

Синонімічний парадигматичний зв’язок у ЛСПГ «Виправний заклад» експліковано в таких рядах: з ІС ‘в’язниця: узагальнено’: *в’язниця, темниця, тюрма1, арештз, кримінал2, чорна, кам’яний мішок, вежа2, замок2, острог1, цитадель1* та ін.; з ІС ‘приміщення для тимчасового ув’язнення’: *арештантська, темна, холодна, каталажка*.

Гіпонімія репрезентована такими рядами (гіпероніми – синоніми з ІС ‘в’язниця: узагальнено’): з ІС ‘вид виправного закладу’: *темна, холодна, затвор2, централ, ямаз, льох1, гауптвахта1* та ін.; з ІС ‘приміщення для

тимчасового ув'язнення': *каталажка, сажі* (гіпероніми – локуси, що належать до синонімічного ряду з ІС 'приміщення тимчасового утримання') та ін.; з ІС 'частина виправного закладу': *камера смертників, казематз, карцер, катівня* та ін.

Меронімію спостерігаємо між локусами з ІС 'в'язниця: узагальнено', 'вид виправного закладу' та 'частина виправного закладу'.

Отже, основними смислами ЛСПГ «Виправний заклад» (з огляду на аналіз за допомогою семантичних парадигматичних зв'язків) є: 'в'язниця: узагальнено', 'вид виправного закладу', 'приміщення для тимчасового ув'язнення', 'частина виправного закладу'.

До її ядра належить лексика з найбільш узагальненою семантикою (ІС 'в'язниця: узагальнено'), а до периферії – номінації з конкретнішим планом змісту (ІС 'вид виправного закладу', 'приміщення для тимчасового ув'язнення', 'частина виправного закладу').

Накладання номінацій, що належать до ЛСПГ «Виправний заклад» з іншими структурними рівнями ЛСГ «Приміщення» відсутнє.

У вказаних положеннях сформульовано специфіку ЛСПГ «Виправний заклад».

Локуси на позначення військових укріплень

Лексика, об'єднана ІС 'приміщення як військове укріплення' несе у собі семантику укріпленого приміщення, що передбачає оборонні дії. Зокрема, це такі номінації (11): *ДОТ, ДЗОТ, цитадель, бастион, блокгауз* та ін.

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Приміщення для поховання»

ЛСПГ «Приміщення для поховання» представлена 18 лексичними одиницями, що об'єднані семантикою 'приміщення для поховання': *мегаліт, усипальня, усипальниця, пантеон, колумбарій, мавзолей, крипта, гробниця, гробовище, склеп, склепіння, піраміда, курган*. У межах цього нечисленного угруповання можемо виокремити гіпероніми *гробниця, гробовище* та *усипальня*. Вони належать до ядра цієї ЛСПГ. Локуси *піраміда, курган, крипта,*

колумбарій, склеп, мегаліт, мавзолей, склепіння позначають види таких приміщень і зараховані до її периферії.

Лексико-семантичне структурування групи локусів на позначення житла для тварин («Житло для тварин»)

Група локусів на позначення житла для тварин містить 192 номінації. Це номінації різних видів штучних і природних, відкритих і закритих макро- та мікроремістилиць, які виконують функцію притулку для тварин. Наприклад: *повітка, стійло, стайня, саж, пташник², качатник, омшаник, псарня, собачник, слоновник, інсектарій* та ін.

Семантичні парадигматичні зв'язки між цими номінаціями демонструють основні відношення між елементами парадигми. Їх аналіз дає змогу виокремити основні семи, що характеризують відношення між елементами цієї лексико-семантичної структури і виявляють її основні аспекти змісту.

У цій групі лексичні одиниці на позначення мікроремістилиць, що виконують функцію помешкання тварин, лише частково називають приміщення. Ці місця-житла образно асоційовані (за призначенням та знаковим наповненням «вмістилище») з приміщеннями світу людей (*гніздо, кубло, нора, лігво* та ін.). Наводимо групу «Житло для тварин» тут, бо вона тісно пов'язана з ЛСГ «Приміщення», хоча і не може до неї входити повноцінно, а також з метою повноти класифікації локусів та підтримки плану змісту конститuentів деяких структурних рівнів ЛСГ «Приміщення». Подібні дифузні зони також становлять специфіку досліджуваного ЛСП.

Синонімія в групі «Житло для тварин» представлена такими синонімічними рядами: з ІС 'штучне приміщення для свійських тварин: узагальнено': *хлів, повітка, стійло* та ін.; з ІС 'штучне приміщення для коней': *стая, стадниця, конюшня, кінський двір* та ін.; з ІС 'штучне приміщення для свійських птахів': *пташник, пташарня* та ін.; з ІС 'штучне приміщення для свиней': *саж¹, свиновідгодівельник, свинарня, свинушник* та ін.; з ІС 'штучне приміщення для свійських комах': *омшаник, зимівник, бджільник* та ін.

Гіпонімія – найпоширеніший парадигматичний зв'язок у досліджуваній групі. Вона репрезентована такими рядами: з ІС 'приміщення для певного виду тварин': *омшаник, вулик, хлів, маточник, свинюшник* та ін.; з ІС 'штучне приміщення для тварин': *скотарник, фазанник, мавп'ятник* та ін.; з ІС 'штучне приміщення для певного виду тварин': *ведмежатник, стайня* та ін.; з ІС 'штучне приміщення для великих тварин': *хлів, ведмежатник, лев'ятник* та ін.; з ІС 'штучне приміщення для великих диких тварин': *ведмежатник, слоновник, лев'ятник* та ін.; з ІС 'штучне приміщення для комах': *інсектарій, омшаник* та ін.; з ІС 'штучне приміщення для плазунів': *терарій, серпентарій*; з ІС 'приміщення для птахів': *синичник, пташник* та ін.; з ІС 'штучне приміщення для птахів': *брудергауз, голубник* та ін.; з ІС 'штучне приміщення для свійських птахів': *пташник, качатник, гусятник, фазанник, голубник, птахоферма, сажі* та ін.; з ІС 'штучне приміщення для свійських тварин: узагальнено'(гіпероніми – синоніми з ІС 'штучне приміщення для свійських тварин узагальнено'): *хлів, повітка, стійло* та ін.; з ІС 'тип штучного приміщення для свійських тварин' (гіпероніми – синоніми з ІС 'штучне приміщення для свійських тварин узагальнено'): *відгодівельник, сажі, стайня, будка5* та ін.; з ІС 'штучне приміщення для певного виду свійських тварин' (гіпероніми – синоніми з ІС 'штучне приміщення для свійських тварин узагальнено'): *свинарник, лошатник, курник, кролятник* та ін.; з ІС 'штучне приміщення для свиней': *сажі, поросятник, льошник* та ін.; з ІС 'штучне приміщення для великих свійських тварин': *вівчарня, конюшня, корівник* (гіперонім – *скотарник*) та ін.; з ІС 'штучне приміщення для великої рогатої худоби': *кошара, корівник, телятник, бичня, воловня* та ін.; 'частина штучного приміщення для великих свійських тварин': *стійло, денник, струнка* (гіперонім – *станок*) та ін.; з ІС 'штучне дослідне приміщення для тварин': *мавп'ятник, лев'ятник, серпентарій, інсектарій, слоновник* та ін.

Меронімічний семантичний зв'язок спостерігаємо в локусах з ІС 'штучне приміщення для великих свійських тварин' та 'частина штучного приміщення для великих свійських тварин'.

Розглянувши складну структуру групи «Житло для тварин» за допомогою семантичних парадигматичних зв'язків, виокремлюємо велику кількість основних сем: 'приміщення для певного виду тварин', 'штучне приміщення для тварин', 'штучне приміщення для певного виду тварин', 'штучне приміщення для великих тварин', 'приміщення для птахів', 'штучне приміщення для птахів', 'штучне приміщення для великих диких тварин', 'природне приміщення для великих диких тварин: узагальнено', 'штучне приміщення для свійських тварин: узагальнено', 'тип штучного приміщення для свійських тварин', 'штучне приміщення для певного виду свійських тварин', 'штучне приміщення для великих свійських тварин', 'штучне приміщення для коней', 'штучне приміщення для великої рогатої худоби', 'штучне приміщення для свиней', 'штучне приміщення для свійських птахів', 'природне мікроприміщення для плазунів', 'природне мікроприміщення для комах', 'штучне приміщення для комах', 'штучне приміщення для свійських комах', 'штучне приміщення для плазунів', 'штучне дослідне приміщення для тварин', 'частина штучного приміщення для великих свійських тварин'.

Таким чином, на підставі найбільшої розвиненості лексики можемо ідентифікувати ядро групи «Житло для тварин», до якого увійшли локуси з ІС 'штучне приміщення для свійських тварин узагальнено'. Номінації, що містять решту сем широкого спектру диференціації, належать до її периферії.

Конституенти групи «Житло для тварин» активно входять до зон перетину з іншими структурними рівнями мікрополя «Терапростір»: з ЛСПГ «Господарське приміщення» (лексичні одиниці з ІС 'штучне приміщення для свійських тварин'), з ЛСПГ «Науковий заклад» (номінації з ІС 'штучне дослідне приміщення для тварин').

У наведених положеннях сформульовано основну специфіку групи локусів на позначення житла для тварин.

Проаналізувавши чисельну ЛСГ «Приміщення» з великою кількістю ЛСПГ, можемо зробити висновок про те, що її ядро формують ЛСПГ «Будівля», «Житло людини», «Господарські приміщення», «Кімната», оскільки

вони мають найширшу семантику. Периферія містить 14 ЛСПГ та 2 додаткові групи локусів (1 з яких присутня лише дифузно): «Заклад освіти», «Наукова установа», «Медичний заклад», «Заклад культури», «Приміщення для релігійного поклоніння», «Установа, організація», «Заклад сервісного обслуговування», «Виробниче приміщення», «Торговельне приміщення», «Приміщення для зберігання», «Розважальний заклад», «Небезпечне приміщення», «Виправний заклад», «Приміщення для поховання», лексика на позначення військових укріплень, на підставі більшої конкретизованості та диференційованості плану їх змісту. Кожна з них по-своєму віддалена від центру ЛСГ і має свою внутрішню диференціацію лексико-семантичної структури. У деяких ядрена частина представлена цілими рядами локусів («Будівля», «Житло людини», «Господарське приміщення», «Медичний заклад», «Організації та установи», «Виробничі приміщення та установи» та ін.), у той час як ядро інших налічує лише декілька лексичних одиниць («Кімната», «Заклад освіти», «Заклад культури» та ін.).

А. 2 Мікрогрупа I рівня «Одиниця територіального поділу»

Семантика одиниць територіального поділу була предметом дослідження в мовознавстві [171; 415]. Новим у нашій роботі є виявлення диференційованості лексики на неуточнену (умовний поділ) та конкретизовану (адміністративно-територіальний поділ). ЛСМГ-I «Одиниця територіального поділу» досить розгалужена та налічує понад 810 лексичних одиниць (43% ЛСПГ). Наприклад: *бік, ділянка, сторона, позиція, цілина, околиця, батьківщина, держава, царство, край, слобода, область, столиця, поселення* та ін. Її конституенти, об'єднані спільним планом змісту, передають семантику районування місцевості за критеріями: заселеності території, її розташування щодо уявних меж і центру та посесивної маркованості об'єктів.

Семантичні парадигматичні зв'язки ЛСМГ-I «Одиниця територіального поділу» демонструють основні відношення між елементами цієї парадигми, яка має свою ієрархію. Їх аналіз дає змогу виокремити основні семи, що

характеризують семантику мікрогрупи, об'єднують і розрізняють її конституенти.

Найрозвиненішим семантичним зв'язком у цій ЛСМГ-I є гіпонімія. Можемо виокремити, наприклад, такі гіпонімічні ряди: ІС 'одиниця загального поділу': *бік^{3,4}, сторона, півсвіту, район, осередок* та ін.; ІС 'одиниця адміністративно-територіального поділу': *королівство, волость, місто, марка²¹* («У середньовіччі – сільська громада в деяких країнах Західної Європи» [СУМ IV, с. 628]) та ін.; ІС 'одиниця умовного територіального поділу': *тепличина, рай, край, батьківщина, чужина* та ін.; ІС 'територіальна одиниця власності': *графство, держава, посесія* та ін.; ІС 'територіальна одиниця біологічного середовища': *батьківщина², середовище, поселення, зона відчуження* та ін.; ІС 'територіальна одиниця за продуктивністю': *житниця, індустриальний центр, торфовище* та ін.; ІС 'територіальна одиниця за військовим поділом': *фронт, тил, передова, театр⁵* («перен. Місце, де відбуваються значні події (воєнні дії тощо)» [СУМ X, с. 54]), *позиція, плацдарм¹* та ін.; ІС 'віддалена місцевість': *околиця, закуток, природа* та ін.; ІС 'відлюдна місцевість (пустка)': *глушина, пустеля, зона відчуження, цілина* та ін. Лексичні одиниці з ІС 'одиниця загального поділу' завдяки найбільш узагальненій семантиці можуть виступати як гіпероніми до решти рядів когіпонімів. Ряди з ІС 'одиниця умовного територіального поділу' та 'одиниця адміністративно-територіального поділу' утворюють ЛСМГ-II.

Приклади синонімії можемо спостерігати в таких синонімічних рядах: ІС 'територіальна одиниця відносно її локалізації': *бік, сторона, район* та ін.; ІС 'територіальна одиниця власності': *герцогство, майорат, держава, латифундія* та ін.; ІС 'територіальна одиниця біологічного середовища': *середовище, угіддя*; ІС 'територія бойових дій': *фронт, позиція* та ін.; ІС 'малолюдне місце': *глушина, цілина* та ін.; ІС 'віддалена місцевість': *край¹¹, округа, відшиб, задвірок* та ін.; 'відлюдна місцевість (пустка)': *пуща, безлюддя, пустка, дичавина* та ін.

Антонімічний семантичний зв'язок існує між лексичними одиницями з ІС 'відлюдна місцевість (пустка)' та 'одиниця адміністративно-територіального поділу'.

Проаналізувавши семантичні парадигматичні зв'язки ЛСМГ-I «Одиниця територіального поділу» та семантичні ознаки, виокремлені в процесі дослідження, робимо висновок, що лексика, згрупована навколо таких ІС: 'одиниця загального поділу', 'одиниця умовного територіального поділу' та 'одиниця адміністративно-територіального поділу', утворює окремі структурні рівні в ЛСМГ-I «Одиниця територіального поділу»: лексика з ІС 'одиниця загального поділу' (її структуру описано вище у загальному контексті парадигми «Одиниця територіального поділу» у зв'язку з ІС 'одиниця загального поділу', 'віддалена місцевість', 'відлюдна місцевість (пустка)', 'територіальна одиниця власності', де ядро цієї групи утворюють локуси з ІС 'територіальна одиниця відносно її локалізації'), ЛСМГ-II «Одиниця умовного територіального поділу» та ЛСМГ-II «Одиниця адміністративно-територіального поділу». Розглянемо ці мікрогрупи.

Мікрогрупа II рівня «Одиниця умовного територіального поділу»

ЛСМГ-II «Одиниця умовного територіального поділу» містить 146 номінацій (20% ЛСМГ-I). Її виокремлення у межах макроструктури локусів сучасної української літературної мови є новим у дослідженні семантики одиниць територіального поділу. Це такі локуси, як наприклад: *батьківщина, отчизна, колиска, родина, сторона, край, земля, чужина, тепличина, тартар, королівство, вигнання* та ін. Змістове наповнення цієї ЛСМГ-II передає районування території безвідносно до політичних реалій розподілу світу (державних утворень), територія та її межі усвідомлюються досить умовно (через призму суб'єктивного сприйняття соціумом реалій свого оточення). Детальний аналіз цієї групи локусів здійснено у нашій публікації [224].

Використовуючи спосіб опису дослідженого матеріалу у вигляді ЛСП, вказуємо такі семантичні парадигматичні зв'язки ЛСМГ-II «Одиниця умовного

територіального поділу», що характеризують відношення між елементами цієї лексико-семантичної структури і виявляють її основні змістові акценти.

Синонімія в ЛСМГ-II «Одиниця умовного територіального поділу» експлікується в таких рядах: з ІС 'край: узагальнено': *край, країна, сторона, україна* («заст. *Країна, край*» [СУМ X, с.422]), *царство, королівство* та ін.; з ІС 'рідний край': *батьківщина, вітчизна, колиска, прабатьківщина, рідний край* та ін.; з ІС 'чужий край (антикрай)': *чужина, татарщина* та ін.; з ІС 'місце проживання свого народу': *едем, своя країна, батьківщина, обітний край* та ін.; з ІС 'місце народження': *колиска, родина, прабатьківщина* та ін.

Гіпероніми *батьківщина, вітчизна, рідний край* та ін. виокремлюємо з-поміж лексики з ІС 'рідний край', решта якої гіпонімічна до них. Так само, гіперонімами в ряді локусів з ІС 'чужий край (антикрай)' є номінації *чужина, чужа сторона* та ін. Гіпонімічні семантичні зв'язки репрезентують також ряди когіпонімів: з ІС 'інший край': *південь*²² («*Місцевість, край з теплим кліматом*» [СУМ VI, с. 379]), *вигнання, чужоземщина, неволя* та ін.; з ІС 'незвичайний край': *тропіки, теплі краї, тепличина* та ін. (гіперонім – *екзотичний край*); з ІС 'дружній край': *слов'янина, християнські землі* та ін.; з ІС 'чужий край (антикрай)': *чужа чужина, тартар* та ін.; з ІС 'медіальний край': *плацдарм, сторона, буферна зона* та ін.; з ІС 'близький край': *батьківщина, отчизна, слов'янина, рідний край* та ін.; з ІС 'далекий край': *ойкумена, чужина, едем, чужа чужина, королівство* та ін. (гіперонім – *неблизький світ*); з ІС 'реальний край': *батьківщина, далека земля, чужа країна* та ін. Сема 'незвичайний край' часто поєднується із семантичними ознаками 'віддалений край', 'невідомий край'. Причиною такого поєднання сем, вочевидь, є психологічний характер сприйняття людиною недосяжного. Локуси на позначення рідного краю мають переважно позитивні емоційні та оцінні конотації. Іноді значення «батьківщина» може набувати відтінку сакралізації: *вітчизна, ойкумена* та ін. Особливо чітко це виявляється у відповідних контекстах (наприклад: «*І там, де блукають шакали, я бачу вітчизни ескіз. Геніальне азіатське місто (без бруду, без повій, без брехні). І ніч*

засурмить вісті, що гряде останній гнів» [Хвил., с. 109], «Від материнської епохи залишилися тільки перекази та міфи про легендарну зоряну вітчизну, де панує вічне літо» [Бердник, с. 164]).

Антонімія в ЛСМГ-II «Одиниця умовного територіального поділу» виникає між конституентами із протиставними семантичними ознаками: 'рідний край' / 'інший край', 'чужий край'; 'рідний край (освоєний)' / 'незвичайний край'; 'дружній край' / 'чужий край'.

На основі здійсненого аналізу семантичних парадигматичних зв'язків ЛСМГ-II «Одиниця умовного територіального поділу» можемо виокремити такі основні в ній елементи плану змісту: 'край: узагальнено', 'рідний край', 'місце проживання свого народу', 'місце народження', 'інший край', 'незвичайний край', 'дружній край', 'чужий край (антикрай)', 'медіальний край', 'близький край', 'далекий край', 'реальний край'.

Номінації з ІС 'край: узагальнено', 'рідний край', 'чужий край (антикрай)' належать до ядра дослідженої ЛСМГ-II, оскільки вони мають найбільш узагальнену семантику та очолюють ієрархію досліджуваної структури. Конституенти, що містять основні семи 'інший край', 'медіальний край', 'незвичайний край', утворюють периферію цієї ЛСМГ-II. Лексика з ІС 'рідний край' та 'інший край' ('чужий край') сформувала у ній додаткові нижчі структурні рівні. Вони репрезентують основний у ній семантичний зв'язок антонімії за ознаками 'свій край' / 'інший край', 'свій край' / 'чужий край' та стали можливими внаслідок реалізації універсального гносеологічного просторового протиставлення «свій простір» / «інший простір», «свій простір» / «чужий простір».

Конституенти ЛСМГ-II «Одиниця умовного територіального поділу» активно входять до зони накладання з ЛСМГ-III «Державне утворення» (ЛСМГ-II «Одиниця адміністративно-територіального поділу»), з ЛСГ «Віртуальний міфологічний простір» (мікрополе «Віртуальний простір») внаслідок дифузності свого змісту та первинності виникнення в мові цих

номінацій (оскільки умовний поділ території є загальнішим та репрезентує елементарну базову диференціацію).

У зазначених особливостях полягає семантична специфіка ЛСМГ-II «Одиниця умовного територіального поділу».

Мікрогрупа II рівня «Одиниця адміністративно-територіального поділу»

В українському мовознавстві адміністративно-територіальну лексику з в діяхронії досліджували, зокрема, Т. І. Жила [122; 123], І. І. Брага [47], А. О. Колоколова [166]. Розглянемо локуси з такою семантикою на рівні синхронії. ЛСМГ-II «Одиниця адміністративно-територіального поділу» налічує 427 конститuentів (60% ЛСМГ-I). До неї належать номінації зі значенням частини місцевості, виокремленої за політичним адміністративним принципом. Ця ЛСМГ-II структурується далі на нижчі рівні: ЛСМГ-III «Населений пункт», ЛСМГ-III «Область» та ЛСМГ-III «Державне утворення», відповідно до спільністю змісту. Частково така класифікація збігається з класифікацією Т. І. Жили. Аналіз цієї групи локусів здійснено в нашій статті [225].

Мікрогрупа III рівня «Населений пункт»

До ЛСМГ-III «Населений пункт» входить 220 лексичних одиниць (51% ЛСМГ-II). Ця лексика позначає різні види території поселень людей. Наприклад: *місто, столиця, село, центр, губернія, повіт, містечко, скит* та ін.

Відповідно до способу опису дослідженого матеріалу у вигляді ЛСП представляємо аналіз семантичних парадигматичних зв'язків, на основі якого виявляємо інтегральні та диференційні семи, що характеризують семантику цієї мікрогрупи.

Одним із найпоширеніших семантичних зв'язків у цій ЛСМГ-III є гіпонімія. Так, локуси з ІС 'поселення узагальнено' (напр.: *селище, поселення, осада, пункт* та ін.) гіперонімічні відносно гіпонімів: з ІС 'поселення': *січ, пригород, райцентр, район, волость, скит, осередок* та ін.; з ІС 'поселення міського типу': *місто, селище, столиця, центр, губернія, порт* та ін.; з ІС

‘поселення сільського типу’: *село, хутір, слобода, аул, фільварок* та ін.; з ІС ‘тимчасове поселення’: *кіш, табір, кочовище, стійбище* та ін.; з ІС ‘поселення інших народів’: *марка21, метрополія1, кишлак, улус* та ін.; з ІС ‘місце, що займало колись поселення’: *селище, руїна, таборище, городище* та ін.; з ІС ‘поселення, що існувало в давнину’: *посаді, острог, городище, губернія, повіт* та ін. Номінації *місто, містечко* є гіперонімами відносно решти лексики з ІС ‘поселення міського типу’: *город, острог, поліс, пристань* та ін. Лексичні одиниці *село, сільце, селище, хутір* та ін. очолюють гіпонімічну ієрархію з ІС ‘поселення сільського типу’: *хутір, поселення* та ін.

Меронімічними до цих локусів (крім назв поселень постійної локалізації) будуть номінації з ІС ‘частина населеного пункту’: *центр, акрополь, дитинець, гетто, район, масив, містечко, квартал, околодок, середмістя* та ін. Лексичні одиниці *преторія, ставка* позначають частину відносно номінацій *табір* (римського війська), *позиція* (розташування військ).

Синонімічний семантичний зв’язок представлено в ЛСМГ-III «Населений пункт» такими рядами: ІС ‘поселення’: *селище, поселення, стійбище, сельбище, пригород* та ін.; ІС ‘поселення міського типу’: *місто, повіт, селище, градоначальство* та ін.; ІС ‘поселення сільського типу’: *село, селище, поселення, селитьба* та ін.; ІС ‘місце, що займало колись поселення’: *руїна, городище, розвалище* та ін.

Антонімія в ЛСМГ-III «Населений пункт» виражена протиставленням номінацій за ознаками ‘центр’/ ‘периферія’: *столиця, центр, райцентр, волость, повіт, резиденція / провінція, хутір, заштатне місто, глибинка* та ін.

Розглянувши семантичні парадигматичні зв’язки ЛСМГ-III «Населений пункт» і проаналізувавши її структуру, можемо зробити висновок про те, що основними семантичними ознаками в ній є такі: ‘поселення’, ‘поселення міського типу’, ‘поселення сільського типу’, ‘тимчасове поселення’, ‘поселення інших народів’, ‘поселення, що існувало в давнину’, ‘місце, що займало колись поселення’, ‘частина населеного пункту’, ‘центр’, ‘периферія’.

Найбільш узагальнену семантику містять номінації з ІС ‘поселення узагальнено’, а також локуси *місто, містечко, село, сільце, селище, селитьба, хутір*, які формують ядро ЛСМГ-III «Населений пункт». Решта лексики мають деталізованіший план змісту та розгалуженішу лексико-семантичну структуру, внаслідок чого ідентифікуємо її, як таку, що належить до периферії цієї ЛСМГ-III.

Зона накладання ЛСМГ-III «Населений пункт» та ЛСГ «Приміщення», ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс» репрезентована конститuentами *руїна, осередок, осередочок, резиденція* та ін., що зумовлено недиференційованим характером семантики цих одиниць.

Специфіка ЛСМГ-III «Населений пункт» полягає в описаних особливостях.

Мікрогрупа III рівня «Область»

ЛСМГ-III «Область» містить 98 лексичних одиниць (23% ЛСМГ-II). У плані змісту вони репрезентують диференціацію державних утворень на частини, якими управляють. Наприклад: *район, область, округа, край, волость, митрополія, єпископство* та ін.

Семантичні парадигматичні зв'язки ЛСМГ-III «Область» демонструють основні відношення між елементами цієї структури. Їх аналіз за допомогою способу опису як ЛСП дає змогу виокремити основні семи, що характеризують семантику мікрогрупи, об'єднують і розрізняють її конститuentи.

Номінації з ІС ‘адміністративно-територіальна одиниця: узагальнено’ (напр.: *центр₂, область, округ, округа, осередок, район, підрайон, регіон* та ін.) є гіперонімами до рядів когіпонімів: з ІС ‘сучасна адміністративно-територіальна одиниця’: *край₁₆, префектура₁, військовий округ* та ін.; з ІС ‘історична адміністративно-територіальна одиниця’: *повіт, слободи, смуга осілості* та ін.; з ІС ‘вітчизняна адміністративно-територіальна одиниця’: *гетьманщина, область, полк, паланка, лівобережжя* та ін.; з ІС ‘іноземна адміністративно-територіальна одиниця’: *графство, департамент, улус, штат, воєводство* та ін.; з ІС ‘адміністративно-територіальна одиниця за військовим поділом’: *околиця, пограниччя, сотня, полк* та ін.; з ІС ‘адміністративно-

територіальна одиниця за церковним поділом': *парафія, єпископство, метрополія, патріархія* та ін.

Лексичні одиниці з ІС 'адміністративно-територіальна одиниця за церковним поділом' є меронімами між собою: у порядку зростання масштабу охопленої території від підрядніших до головних областей: *парафія*→*єпархія*→*єпископство*→*митрополія*→*патріархія*. Меронімія представлена також між номінаціями: *лівобережжя, гетьманщина, правобережжя*←*полк*←*сотня*; *область*←*село*←*сільрада*; *район*←*підрайон*; *губернія*←*повіт*; *штат*←*округ* та ін.

Синонімію репрезентують такі ряди: з ІС 'адміністративно-територіальна одиниця узагальнено': *район, регіон, область* та ін.; з ІС 'адміністративно-територіальна одиниця, розташована біля кордону': *прикордоння, пограниччя, країна, прикордонна смуга* та ін.

Антонімія в ЛСМГ-III «Область» широко представлена протиставленнями лексичних одиниць за такими диференційними ознаками: 'центр' / 'периферія': *осередок, центр* / номінації з ІС 'адміністративно-територіальна одиниця, розташована біля кордону'; 'сучасний' / 'історичний': конституенти з ІС 'сучасна адміністративно-територіальна одиниця' / з ІС 'історична адміністративно-територіальна одиниця'; 'вітчизняний' / 'іноземний': номінаціями з ІС 'вітчизняна адміністративно-територіальна одиниця' / з ІС 'іноземна адміністративно-територіальна одиниця'.

Проаналізувавши семантичні парадигматичні зв'язки ЛСМГ-III «Область», можемо стверджувати, що її план змісту репрезентований такими основними семами: 'адміністративно-територіальна одиниця: узагальнено', 'сучасна адміністративно-територіальна одиниця', 'історична адміністративно-територіальна одиниця', 'вітчизняна адміністративно-територіальна одиниця', 'іноземна адміністративно-територіальна одиниця', 'адміністративно-територіальна одиниця за військовим поділом', 'адміністративно-територіальна одиниця за церковним поділом', 'частина області'.

Оскільки лексика, що об'єднана ІС 'адміністративно-територіальна одиниця узагальнено', має найбільш узагальнену семантику та є гіперонімічною відносно решти конститuentів, можемо зробити висновок про входження її до ядра дослідженої ЛСМГ-III. Локуси, що групуються навколо решти вказаних вище ІС, належать до її периферії, бо містять конкретніші значення та досить диференційовані у межах структури.

Існує незначне накладання структурних ланок ЛСМГ-III «Область» (*район, підрайон, регіон*) та ЛСГ «Територія».

У наведених особливостях охарактеризовано ЛСМГ-III «Область».

Мікрогрупа III рівня «Державне утворення»

До ЛСМГ-III «Державне утворення» належить 109 номінацій (26% ЛСМГ-II). Зона її накладання з ЛСМГ-II «Одиниця умовного територіального поділу» – істотна, що зумовлено полісемічністю таких слів, як *край, земля, країна* та ін. і їх тяжінням входити одночасно до кількох системних утворень. Але семантика ЛСМГ-III «Державне утворення» є чіткою, конкретизованою та достатньо диференційованою (на відміну від загальної в ЛСМГ-II «Одиниця умовного територіального поділу»). Кількість локусів, що належать до неї, значно більша. Ці номінації позначають політичні утворення в більш-менш встановлених межах, у конкретному історичному часі, на території, яка належить певному народу, має правителя та конкретний державний устрій. Наприклад: *Батьківщина, королівство, царство, васал, нейтрал, протекторат, союз, князівство, поліс* та ін.

Цю мікрогрупу було виокремлено на основі аналізу таких семантичних парадигматичних зв'язків між її конститuentами у відповідності до вимог щодо способу опису матеріалу як ЛСП.

Найпоширенішим семантичним зв'язком у підгрупі «Державне утворення» є антонімія. Адже семантична опозиція 'свій' / 'інший' охоплює майже всі конститuentи аналізованої лексико-семантичної парадигми й розрізняє їх на такі, що мають ІС 'рідна країна', 'інша країна' та 'чужа країна'.

Семантику «Батьківщина» містять локуси, що утворюють синонімічний ряд з ІС ‘рідна країна’ (напр.: *Батьківщина, Вітчизна, родина, рідна країна* та ін.). Ця лексика позначає державне утворення, яке мовець вважає своїм, рідним, по-особливому близьким для душі. Тому ці локуси мають виразну емоційно-аксіологічну маркованість плану змісту, зумовлену позитивними конотаціями носіїв української мови. Поглиблення ступеня позитивної оцінки семантики такої лексики становить іноді причину появи відтінку сакралізації. За цих умов значення «Батьківщина» збагачується семами ‘фантастична країна’, ‘незвичайна країна’.

Опозитивна частина досліджуваної ЛСПГ має ІС ‘інша країна’ (напр.: *орда, поліс, екзотична країна* та ін.) та ІС ‘чужа країна’ (напр.: *татарщина, ханство* та ін.). Якщо локуси з ІС ‘інша країна’, зазвичай, не мають емоційної чи оцінної маркованості, локуси з ІС ‘чужа країна’ мають негативну конотацію в носіїв сучасної української мови.

Лексиці на позначення іншої країни властиве гіперонімічне структурування. Так, локуси, що пов’язані між собою ІС ‘інша країна’, виступають гіперонімами до рядів когіпонімів, об’єднаних ІС: ‘залежна країна’: *протекторат, сателіт, домініон* та ін.; ‘вільна країна’: *королівство, союз* та ін.; ‘країна-завойовник’: *імперія, конфедерація* та ін.; ‘поневолена країна’: *протекторат, провінція, васал* та ін.; ‘країна-засновник’: *поліс, метрополія* та ін.; ‘заснована країна’: *колонія, домініон* та ін.; ‘історична держава’: *каганат, уділ, султанат* та ін.; ‘сучасна держава’: *республіка, королівство, князівство* та ін.; ‘далека країна’: *екзотична країна, домініон* та ін.; «чужа країна». Між конституантами цих рядів можемо додатково спостерігати семантичні протиставлення: ‘вільна країна’ / ‘залежна країна’, ‘вільна країна’ / ‘поневолена країна’, ‘країна-завойовник’ / ‘поневолена країна’, ‘країна-засновник’ / ‘заснована країна’, ‘сучасна держава’ / ‘історична держава’. Таким чином, лексична семантика локусів, що позначають іншу країну, різноманітно диференційована завдяки антонімічним та гіперонімічним зв’язкам. Вона значно чисельніша за номінації Батьківщини.

Проте семантичні парадигматичні зв'язки в локусах на позначення державних утворень не обмежуються структуруванням у межах опозиції 'рідна країна' / 'інша країна'. Навколо ІС 'країна' та 'вид країни' утворюються ряди: синонімічний: *державна, країна, край, сторона, земля, царство, королівство* та ін., а також гіпонімічний: *царство, королівство, імперія, князівство, метрополія, колонія* та ін.

Дослідивши семантичні парадигматичні зв'язки ЛСМГ-III «Державне утворення», у її плані змісту виявляємо семантичні доміанти: 'рідна країна', 'аксіологічність', 'позитивне ставлення', 'незвичайність', 'краса', іноді 'сакральність'; 'інша країна', 'чужа країна', 'вільна країна', 'залежна країна', 'країна-завойовник', 'поневолена країна', 'країна-засновник', 'заснована країна'; 'країна', 'вид країни', 'фантастичність', 'сучасна держава', 'історична держава'.

Проаналізувавши лексико-семантичну структуру локусів на позначення державних утворень, номінації з ІС 'країна', 'рідна країна', 'вид країни' відносимо до ядра ЛСМГ-III «Державне утворення», оскільки вони містять найбільше узагальнений зміст та, як гіпероніми, вступають у найбільшу кількість семантичних парадигматичних зв'язків. Враховуючи звуженість та конкретизованість, розгалужену диференційованість та ієрархічність лексики на позначення державних утворень із ІС 'вільна країна', 'залежна країна', 'країна-завойовник', 'поневолена країна', 'країна-засновник', 'заснована країна', 'сучасна держава', 'історична держава', 'чужа країна', кваліфікуємо ці номінації як такі, що належать до периферії цієї ЛСМГ-III.

Позитивна емоційно-оцінна маркованість лексики притаманна номінаціям Батьківщини та віддалених екзотичних країн (асоціація з казковим, фантастичним світом). Локуси, що позначають інші країни, переважно не мають емоційних чи аксіологічних конотацій. Хоча деякі з них (номінації з ІС 'чужа країна') мають негативну оцінність.

Наведені властивості ЛСМГ-III «Державне утворення» становлять її лексико-семантичну специфіку.

ЛСМГ-II «Одиниця адміністративно-територіального поділу» має ядро, репрезентоване номінаціями *резиденція, пункт, оселище, поселення, осідок* та ін., що узагальнено виражають також зміст ‘частина місцевості, виокремлена за ознакою політичного адміністративного устрою’» та ЛСМГ-III «Державне утворення» (експлікують ознаку цілого щодо частини), ЛСМГ-III «Населений пункт». Решту лексики відносимо до периферії ЛСМГ-II «Одиниця адміністративно-територіального поділу».

Враховуючи в ЛСМГ-I «Одиниця територіального поділу» узагальненість плану змісту лексики із семантикою ‘одиниця загального поділу’ (‘одиниця загального поділу’, ‘віддалена місцевість’, ‘відлюдна місцевість (пустка)’, ‘територіальна одиниця власності’) та її структурну ієрархічну домінантність, можемо зробити висновок про належність її до ядра цієї мікрогрупи. Решта локусів, що об’єднані ІС ‘територіальна одиниця біологічного середовища’, ‘територіальна одиниця за продуктивністю’, ‘територіальна одиниця за військовим поділом’, а також ЛСМГ-II «Одиниця умовного територіального поділу», «Одиниця адміністративно-територіального поділу» утворюють периферію цієї ЛСМГ-I, оскільки семантика їх конститuentів детальніша та складно диференційована. Кількість номінацій в зоні периферії значно більша за кількісний склад ядра. Основними семантичними зв’язками ЛСМГ-I «Одиниця територіального поділу» є гіпонімія, антонімія, синонімія.

У межах цієї ЛСМГ-I спостерігаємо значну дифузність між ЛСМГ-II «Одиниця умовного територіального поділу» та ЛСМГ-III «Державне утворення» (ЛСМГ-II «Одиниця адміністративно-територіального поділу»), що виявлено в потенціалі більшості їх конститuentів залежно від контексту виражати семантику «край» та «державне утворення». Тематичну спорідненість між складовими ЛСМГ-I «Одиниця територіального поділу» та ЛСМГ-I «Площадка» (локуси на позначення об’єктів гірничої галузі) уже зазначено.

Велика кількість лексичних одиниць цієї ЛСМГ-I та значна диференційованість її структури свідчить про високий потенціал її розвитку в

майбутньому. Виявлена специфіка ЛСМГ-I «Одиниця територіального поділу» характеризує її семантику та парадигматичний устрій.

Мікрогрупа I рівня «Угіддя»

У мовознавстві лексику на позначення угідь вивчали в діалектології, історичній та сучасній лексикології (Н. І. Козак [162], Л. М. Костенко [169], П. П. Чучка [443], Л. С. Прокопович [291], Є. О. Черепанова [439], Т. В. Громко [96], О. К. Данилюк [101], Н. П. Сіденко [330], С. В. Шийка [446], І. М. Потапчук [285], М. І. Толстой [400], Л. М. Голіченко [88; 89], С. Б. Любарський [231; 232], Н. І. Шило [447]). У цій роботі розглядаємо її у контексті масштабнішого семантичного структурного макроутворення (ЛСП локусів сучасної української літературної мови). ЛСМГ-I «Угіддя», що налічує 726 номінацій (39% ЛСПГ) і належить до ЛСПГ «Місцевість» поряд з ЛСМГ-I «Площадка» та «Одиниця територіального поділу». Її конституенти репрезентують семантику територіальних одиниць-об'єктів рослинного світу. Наприклад: *угіддя, заповідник, поле, нива, степ, пасовище, ліс, бір, сад, виноградник* та ін. Така лексика вже була предметом тематичних досліджень Л. М. Голіченко [88, с. 31–104], С. Б. Любарського [231; 232], О. М. Тур [411; 412].

Л. М. Голіченко виокремлює «назви угідь, зайнятих під посіви», «назви нерозорюваних сільськогосподарських угідь», «назви багаторічних насаджень», «назви кормових угідь» [88, с. 31–104; 89], а С. Б. Любарський – «назви сільськогосподарських угідь», «назви ґрунтів» [231; 232, с. 83–86]. Проте функціональна характеристика не є головною для номінації цього фрагменту дійсності, хоча прагматична маркованість семантики таких лексичних одиниць є очевидною. Ідентифікаційна риса простору «наповнення» є основною для плану змісту назв простору, місця. У цій лексиці вона репрезентована протиставленнями за ознаками 'наповнення трав'янистими рослинами', 'наповнення нетрав'янистими рослинами'. Це і є новим у нашій класифікації локусів на позначення угідь у ЛСПГ «Місцевість».

Частина лексики має узагальнений зміст і формує нижчий структурний рівень з ІС 'угіддя: узагальнено'. До неї входить 25 локусів (4% ЛСМГ-I).

Наприклад, це такі номінації: *угіддя, поле, зарості, запуст, загін, безлісся, оаза, плодородсадник, заповідник, мисливське угіддя, природоохоронний комплекс, заказник, неугіддя, острів, сільгоспугіддя, лан, тераса* та ін. Меронімічними до них будуть локуси: *клин, клинець, галявина* та ін. Також у складі ЛСМГ-I «Угіддя» виокремлюємо ЛСМГ-II «Трав'яниста територія» та «Насадження дерев і кущів» на основі спільності семантики їх семантики.

Мікрогрупа II рівня «Трав'яниста територія»

ЛСМГ-II «Трав'яниста територія» налічує 365 лексичних одиниць (50% ЛСМГ-I). Наприклад: *поле, лан, пасовище, сіножать, полонина, суничник, квітник* та ін. Вона містить як локуси на позначення узагальнено місцевості із трав'янистим покривом (2% ЛСМГ-I) (напр.: *земля, смуга, поле* та ін.), так і окремі ЛСМГ-III «Оброблюваний об'єкт» і «Необроблюваний об'єкт», у яких експліковане значення не вкритих деревами угідь. Їх сформовано навколо ознак 'обробленість' та 'необробленість'.

Мікрогрупа III рівня «Оброблюваний об'єкт»

ЛСМГ-III «Оброблюваний об'єкт» об'єднує лексику зі значенням «ділянка землі, що не заросла високими рослинами» і налічує 233 номінації (64% ЛСМГ-II). Наприклад: *ділянка, клумба, поле, город* та ін.

Цю мікрогрупу було виокремлено на основі аналізу таких семантичних парадигматичних зв'язків між її конститuentами і представлено за допомогою способу опису матеріалу у вигляді ЛСП.

Гіпонімія є найпоширенішим семантичним зв'язком у досліджуваній ЛСМГ-III і представлена такими рядами когіпонімів: з ІС 'оброблюваний земельний об'єкт: узагальнено': *поле, рілля, нива* та ін. (ці локуси є гіперонімами в аналізованій ЛСМГ-III); з ІС 'великий оброблюваний земельний об'єкт': *лан, поле, плантація* та ін.; з ІС 'невеликий оброблюваний земельний об'єкт': *город, грядка, ділянка, садиба* та ін.; з ІС 'місцевий оброблюваний земельний об'єкт певного типу': *царина, новина, чистий пар, новорілля, старооранка* та ін.; з ІС 'іноземний оброблюваний земельний об'єкт певного типу': *богара, плантація* та ін.; з ІС 'оброблюваний земельний об'єкт за видом

того, що на ньому росте': *пшеничка, просо, гречківка, хмільник, конюшинище, соняшник, насінник, капуста, хліб, квітник* та ін.; з ІС 'оброблюваний земельний об'єкт за видом рослин, що зібрано з нього': *бурячище, гороховище, бавовнище, вівсище, кукурудзище, льонище, люцернище* та ін.; з ІС 'частина оброблюваного земельного об'єкта': *прокіс, обсів, круг* та ін.

Синонімічний зв'язок експлікується у таких рядах: з ІС 'оброблюваний земельний об'єкт: узагальнено': *поле, плесо, оранка* та ін.; з ІС 'великий оброблюваний земельний об'єкт': *лан, поле, плантація, площа, посіви* та ін.; з ІС 'невеликий оброблюваний земельний об'єкт': *ділянка, левада, садиба* та ін.; з ІС 'земельний об'єкт, на якому зібрані хлібні рослини': *стерня, стерновище, стернина* та ін.; з ІС 'засіяний земельний об'єкт': *царина, посів, засів, нива* та ін.; з ІС 'земельний об'єкт, в обробленні якого використовують воду': *полив, поле зрошення, поливна земля*; з ІС 'земельний об'єкт, в обробленні якого не використовують воду': *богара, незрошувана земля* та ін.; з ІС 'земельний об'єкт, що не використовується деякий час': *вигуляна земля, пар, переліг* та ін.; з ІС 'вперше оброблений земельний об'єкт': *новина, цілина* та ін.; 'земельний об'єкт поза межами основного': *запільна ділянка, займаницина* та ін.; з ІС 'земельний об'єкт, який орють восени': *зяб, напівпар* та ін.

Антонімію спостерігаємо між лексичними одиницями із семами: 'оброблюваний земельний об'єкт: узагальнено', 'великий оброблюваний земельний об'єкт', 'невеликий оброблюваний земельний об'єкт' / 'земельний об'єкт поза межами основного'; 'великий оброблюваний земельний об'єкт' / 'невеликий оброблюваний земельний об'єкт'; 'земельний об'єкт, в обробленні якого використовують воду' / 'земельний об'єкт, в обробленні якого не використовують воду'; 'вперше оброблений земельний об'єкт' / 'давно оброблюваний земельний об'єкт' (*старорілля*); 'земельний об'єкт, який орють восени' / 'земельний об'єкт, який орють навесні' (*новорілля*).

Існує також меронімічний семантичний зв'язок між локусами з на позначення цілого оброблюваного земельного об'єкта та номінаціями з ІС 'частина оброблюваного земельного об'єкта'.

Здійснивши аналіз семантичних парадигматичних зв'язків ЛСМГ-III «Оброблюваний об'єкт» можемо виокремити такі основні смисли: ('оброблюваний земельний об'єкт: узагальнено', 'великий оброблюваний земельний об'єкт', 'невеликий оброблюваний земельний об'єкт', 'оброблюваний земельний об'єкт певного типу', 'оброблюваний земельний об'єкт за видом того, що на ньому росте', 'оброблюваний земельний об'єкт за видом рослин, що зібрано з нього', 'частина оброблюваного земельного об'єкта', 'земельний об'єкт поза межами основного', 'вперше оброблений земельний об'єкт', 'земельний об'єкт, що не використовується деякий час').

Маємо змогу зробити висновок про те, що її ядро презентують локуси з ІС 'оброблюваний земельний об'єкт: узагальнено' (через широту плану змісту). Решта лексики входять до периферії цієї ЛСМГ-III.

Специфіку цієї мікрогрупи представлено у зазначених вище положеннях.

Мікрогрупа III рівня «Необроблюваний об'єкт»

ЛСМГ-III «Необроблюваний об'єкт», що належить до ЛСМГ-II «Трав'яниста територія», налічує 126 лексичних одиниць (34% ЛСМГ-II). Ці номінації позначають необроблювані земельні об'єкти. Наприклад: *лука, заплав, сіножатка, пасовище* та ін.

За допомогою способу опису дослідженого матеріалу як ЛСП проаналізуємо семантичні парадигматичні зв'язки цієї мікрогрупи, щоб представити її як парадигму та виявити її семантичну основу.

Гіпонімічний семантичний зв'язок виникає між локусами, що входять до рядів: з ІС 'необроблюваний земельний об'єкт: узагальнено': *степ, луг, переліг, прилука, травник, пустош* та ін. (гіпероніми щодо решти лексики в аналізованій ЛСМГ-III); з ІС 'необроблюваний земельний певного типу': *плавні, оболоня, купиння, прерія* та ін.; з ІС 'необроблюваний земельний об'єкт, призначений для чогось': *вигін, випас, сінокіс* та ін.; з ІС 'необроблюваний земельний об'єкт за видом того, що там росте': *очеретище, кропив'яник, лопушняк, сунічник, чорничник* (*ягідник₂* – гіперонім для *сунічник, чорничник*),

грибниця та ін.; з ІС ‘частина необроблюваного земельного об’єкта, призначений для випасу’: *стійбище, стійло, тирло* та ін.

Синонімія представлена такими рядами: з ІС ‘необроблюваний земельний об’єкт: узагальнено’: *степ, луг, травник* та ін.; з ІС ‘необроблюваний земельний об’єкт, призначений для випасу’: *паша, пасовище, полонина* та ін.; з ІС ‘необроблюваний гірський земельний об’єкт, призначений для випасу’: *яйла, полонина*; з ІС ‘необроблюваний земельний об’єкт, призначений для заготівлі сіна’: *покіс, сіно, сіножатка, полонина* та ін.; з ІС ‘необроблюваний земельний об’єкт, на якому росте очерет’: *очеретище, узлісок*; з ІС ‘необроблюваний земельний об’єкт, затоплюваний водою’: *плавні, заплава, оболонь* та ін.

Антонімію спостерігаємо між номінаціями із семами: ‘необроблюваний гірський земельний об’єкт, призначений для випасу’ / ‘необроблюваний земельний об’єкт, затоплюваний водою’ та локуси *низинне пасовище, низова лука*.

Меронімічний зв’язок виникає між лексичними одиницями із ІС ‘необроблюваний гірський земельний об’єкт, призначений для випасу’ та ‘частина необроблюваного земельного об’єкта, призначений для випасу’.

Розглянувши структуру ЛСМГ-III «Необроблюваний об’єкт» (ЛСМГ-II «Трав’яниста територія») через аналіз семантичних парадигматичних зв’язків, виявляємо план змісту, представлений такими основними семами: ‘необроблюваний земельний об’єкт: узагальнено’, ‘необроблюваний земельний об’єкт певного типу’, ‘необроблюваний земельний об’єкт, затоплюваний водою’, ‘необроблюваний земельний об’єкт, призначений для чогось’, ‘необроблюваний земельний об’єкт, призначений для випасу’, ‘необроблюваний земельний об’єкт, призначений для заготівлі сіна’, ‘необроблюваний земельний об’єкт за видом того, що там росте’, ‘частина необроблюваного земельного об’єкта, призначений для випасу’.

Лексика з ІС ‘необроблюваний земельний об’єкт: узагальнено’ має найширшу семантику, і тому належить до ядра дослідженої ЛСМГ-III. Решта

локусів цієї ЛСМГ-III формує її периферію, внаслідок більшої конкретності та диференційованості плану змісту.

Незначна зона накладання у структурі ЛСГ «Територія» існує між ЛСМГ-III «Необроблюваний об'єкт» (ЛСМГ-II «Трав'яниста територія») та ЛСМГ-I «Рівнина» (ЛСПГ «Рельєф»): конституенти *лука, зарінок*.

Виокремлені характеристики становлять специфіку ЛСМГ-III «Необроблюваний об'єкт» ЛСМГ-II «Трав'яниста територія».

ЛСМГ-II «Трав'яниста територія» має розгалужену структуру та значну кількість конститuentів. У її межах виокремлюємо ядро, до якого входять локуси, що найбільш узагальнено позначають трав'янисту місцевість: *земля, смуга, поле* та ін., та периферію, сформовану з решти лексики (конкретизованої та добре диференційованої), що належить до ЛСМГ-III «Оброблюваний об'єкт» та «Необроблюваний об'єкт».

Номінації, які формують їх, додатково протиставляються за ознаками 'оброблюваний земельний об'єкт' / 'необроблюваний земельний об'єкт' відповідно.

Існують незначні зони перетину конститuentів проаналізованої ЛСМГ-II з іншими структурними ланками ЛСГ «Територія».

В окреслених особливостях ЛСМГ-II «Трав'яниста територія» полягає її специфіка.

Мікрогрупа II рівня «Насадження дерев і кущів»

ЛСМГ-II «Насадження дерев і кущів» налічує 336 номінацій (46% ЛСМГ-I). Її конституенти позначають угіддя, що вкриті деревами та кущами. Наприклад: *бір, діброва, садок, парк, розарій, ліщина, чагарник* та ін. До неї входять ЛСМГ-III «Оброблюване насадження» та «Необроблюване насадження», об'єднані навколо сем 'обробленість' / 'необробленість'.

Мікрогрупа III рівня «Оброблюване насадження»

ЛСМГ-III «Оброблюване насадження» містить 105 локусів (31% ЛСМГ-II) та несе семантику об'єкта, вкритого деревами та/ або кущами, якого впорядковують. Наприклад: *садиба, розсадник, парк, сад* та ін.

Використовуючи спосіб опису дослідженого матеріалу у вигляді ЛСП, вказуємо такі семантичні парадигматичні зв'язки ЛСМГ-III «Оброблюване насадження», що характеризують відношення між елементами цієї лексико-семантичної структури і виявляють її основні змістові акценти.

Гіперонімічний семантичний зв'язок є найрозвиненішим в цій ЛСМГ-III і репрезентований гіпонімічними рядами: з ІС 'оброблюване насадження: узагальнено': *розсадник, розплідник, сад, парк, ділянка* та ін.; з ІС 'оброблюване насадження певного типу': *міський сад, алея, парк, сквер, лісопарк* та ін.; з ІС 'оброблюване насадження за видом того, що росте': *сливник, виноградник, винниця, кавова плантація, чайна плантація* та ін.; з ІС 'оброблюване насадження за видом кущів': *розарій, сирингарій, смородинник, кизильник* та ін.; з ІС 'оброблюване насадження за видом дерев': *сливняк, вишник, лимонарій, мандаринник* та ін.; з ІС 'оброблюване насадження, призначений для чогось': *живопліт, бордюр, алея, парк, сквер, лісопарк* та ін., з ІС 'частина оброблюваного насадження': *алея, провіт, альпінарій* та ін.

Синонімія аналізованої ЛСМГ-III представлена такими рядами: з ІС 'велике оброблюване насадження': *парк, лісопарк, міський сад, дендропарк* та ін.; з ІС 'невелике оброблюване насадження': *присадок, палісадник, сквер, школа* та ін.; з ІС 'оброблюване насадження типу «сад»': *сад, вертоград, сад-виноград, палісадник, присадок* та ін.

Антонімічний семантичний зв'язок виникає між локусом *садовище* та номінаціями з ІС 'оброблюване насадження типу «сад»'; а також між лексикою із семами 'велике оброблюване насадження' / 'невелике оброблюване насадження'.

Меронімію спостерігаємо між номінаціями з ІС 'частина оброблюваного насадження' та лексикою, що позначає оброблювані насадження типу «сад» та «парк».

Проаналізувавши семантичні парадигматичні зв'язки ЛСМГ-III «Оброблюване насадження», виявляємо такі основні семи: 'оброблюване насадження: узагальнено', 'оброблюване насадження певного типу',

‘оброблюване насадження типу «сад», ‘оброблюване насадження за видом того, що росте’, ‘оброблюване насадження за видом дерев’, ‘оброблюване насадження за видом кущів’, ‘оброблюване насадження, призначений для чогось’, ‘велике оброблюване насадження’, ‘невелике оброблюване насадження’, ‘частина оброблюваного насадження’.

Вона диференційована на ядро, до якого належать локуси, що узагальнено позначають різні об’єкти місцевості, вкриті деревами та/ або кущами, які впорядковують, та на периферію, яка містить решту деталізованої та досить розрізненої лексики.

У наведених положеннях сформульовано основну специфіку ЛСМГ-III «Оброблюване насадження».

Мікрогрупа III рівня «Необроблюване насадження»

ЛСМГ-III «Необроблюване насадження» налічує 231 лексичну одиницю (69% ЛСМГ-II) і має семантику об’єкта, вкритого деревами та/або кущами, що не зазнає обробітку. До неї належать, наприклад, такі локуси: *ліс, пуца, джунглі, березняк, лісосіка* та ін.

У рамках способу опису досліджуваного матеріалу у вигляді ЛСП представимо аналіз семантичних парадигматичних зв’язків, що конституюють структуру ЛСМГ-III «Необроблюване насадження», внаслідок чого виокремлюємо головні інтегральні та диференційні семи.

Гіпонімія в ЛСМГ-III «Необроблюване насадження» є дуже поширеною та представлена в таких рядах: з ІС ‘необроблюване насадження: узагальнено’: *ліс, нетрі, пуца, глушина, дебри, деревостій, чагарник, хмизняк* та ін.; з ІС ‘необроблюване насадження певного типу’: *бір, гай, джунглі, мангри* та ін.; з ІС ‘необроблюване насадження за видом того, що росте’: *тернище, кедрина, ожинник, осичник*; з ІС ‘необроблюване насадження за видом кущів’: *підлісок, бузинник, вербняк, горішник, ліщина (чагарник, хмизняк – гіпероніми)* та ін.; з ІС ‘необроблюване насадження за видом дерев’: *березина, вільшник, липняк, осокірник* та ін., з ІС ‘необроблюване листяне насадження’: *гай, діброва, мангри, топольник* та ін. (*гай, ліс* – гіпероніми); з ІС ‘необроблюване

шпилькове насадження': *сосна, ялина (бір, хвойник – гіпероніми)* та ін.; з ІС 'необроблюваний насадження, призначене для чогось': *посадка, полежахисна смуга, снігозахисне насадження* та ін. (*посадка, смуга, ліс – гіпероніми*) та ін.; з ІС 'частина необроблюваного насадження': *узлісся, залом, згарище, просіка, пролісок* та ін.

Синонімічний семантичний зв'язок експлікується в рядах: з ІС 'знищене необроблене насадження': *вирубка, корчівка, лісосіка, поруб* та ін.; з ІС 'рідке необроблене насадження': *перелісок, прорідь, рідколісся* та ін.; з ІС 'густе необроблене насадження': *нетрі, гущина, пуща, дрімучий ліс* та ін.; з ІС 'молоде необроблене насадження': *молодник, дубняк, поросль* та ін.; з ІС 'старе необроблюване насадження': *праліс, передвічний ліс* та ін.; з ІС 'велике необроблюване насадження': *ліс, бір, джунглі* та ін.; з ІС 'невелике необроблюване насадження': *лісопосадка, гай, перелісок, лісосмуга* та ін.; з ІС 'необроблюване шпилькове насадження': *хвойник, бір, субір* та ін.; з ІС 'необроблюване листяне насадження': *гай, чорноліс, розмай* та ін.; з ІС 'необроблюване насадження дубу': *діброва, дубинка, дубник* та ін.; з ІС 'необроблюване насадження терну': *терник, терня, терниння, тернище* та ін.; з ІС 'необроблюване насадження лози': *лоза, вербник, верболіз* та ін.; з ІС 'необроблюване неживе насадження': *сухостій, сухарина, посуш* та ін.

Семантичні протиставлення спостерігаємо між локусами із семами: 'велике необроблюване насадження' / 'невелике необроблюване насадження'; 'рідке необроблене насадження' / 'густе необроблене насадження'; 'молоде необроблене насадження' / 'старе необроблюване насадження'; 'живе необроблюване насадження' ('необроблюване насадження певного типу', 'необроблюване насадження за видом того, що росте') / 'неживе необроблюване насадження' та 'знищене необроблене насадження'.

У ЛСМГ-III «Необроблюване насадження» присутня меронімія між локусами з ІС 'частина необроблюваного насадження' та рештою лексики.

Дослідивши семантичні парадигматичні зв'язки ЛСМГ-III «Необроблюване насадження», можемо виокремити такі основні смисли:

‘необроблюване насадження: узагальнено’, ‘необроблюване насадження певного типу’, ‘необроблюване насадження за видом того, що росте’, ‘необроблюване листяне насадження’, ‘необроблюване шпилькове насадження’, ‘необроблюване насадження за видом дерев’, ‘необроблюване насадження за видом кущів’, ‘необроблюване насадження дубу’, ‘необроблюване насадження терну’, ‘необроблюване насадження лози’, ‘необроблюваний насадження, призначене для чогось’, ‘частина необроблюваного насадження’, ‘необроблюване неживе насадження’, ‘молоде необроблене насадження’, ‘старе необроблюване насадження’, ‘велике необроблюване насадження’, ‘невелике необроблюване насадження’. Семантику сліду необробленого насадження експлікують локуси з ІС ‘знищене необроблене насадження’.

Локуси з ІС ‘необроблюване насадження: узагальнено’ належать до ядра цієї ЛСМГ-III, оскільки мають найширшу семантику, а номінації з рештою ІС – до її периферії, бо їх план змісту деталізованіший та більш диференційований.

У вказаних властивостях описано специфіку ЛСМГ-III «Необроблюване насадження».

Досліджена ЛСМГ-II «Насадження дерев і кущів» диференціюється на ядро, до якого належать локуси, що найбільш узагальнено позначають місцевість, порослу деревами, кущами, та ті, що формують ЛСМГ-III «Необроблюване насадження» (ЛСМГ-III має широку та розвинену семантику), та на периферію – ЛСМГ-III «Оброблюване насадження» (має менш розвинений план змісту). Конституенти наведених ЛСМГ-III протиставляються за ознаками ‘оброблене насадження’ / ‘необроблене насадження’.

Специфіку ЛСМГ-II «Насадження дерев і кущів» описано в наведених особливостях.

Таким чином, у структурі ЛСМГ-I «Угіддя» виокремлюємо ядро, до якого належать локуси з ІС ‘угіддя: узагальнено’ (напр.: *угіддя, поле, зарості* та ін.) та периферію, до якої через деталізованість і диференційованість увійшли у складі

ЛСМГ-I «Угіддя» ЛСМГ-II «Трав'яниста територія» та «Насадження дерев і кущів».

Накладання структурних рівнів не дуже властиве ЛСМГ-I «Угіддя».

У наведеній вище характеристиці ЛСМГ-I «Угіддя» представлено специфіку мікрогрупи.

А. 3 Лексико-семантичне структурування підгрупи «Рельєф»

Мікрогрупа I рівня «Рівна поверхня»

ЛСМГ-I «Рівна поверхня» – найменша з виокремлених ЛСМГ-I цієї підгрупи. Вона містить 55 конститuentів (9% ЛСПГ) та експлікує семантику рельєфу, що не має ні підвищень, ні заглиблень. Наприклад: *рівнина, долина, плато, гладінь* та ін.

Щоб дослідити специфіку плану змісту цієї мікрогрупи, проаналізуємо її семантичні парадигматичні зв'язки, використовуючи спосіб опису лексики як ЛСП.

Синонімічний семантичний зв'язок у цій ЛСМГ-I реалізовано в рядах: з ІС 'рівна поверхня: узагальнено': *площа, площина, долина, рівне, діл* та ін.; з ІС 'велика рівна поверхня': *роздолля, розкот, поле* та ін.; з ІС 'невелика рівна поверхня': *площадка, майданчик, придолинок* та ін.;

Гіпонімія також широко представлена в цій ЛСМГ-I рядами гіпонімів: з ІС 'тип рівної поверхні' *лука, прерія, плато* та ін.; з ІС 'іноземний тип рівної поверхні': *прерія, такир, сирт* та ін.; з ІС 'велика рівна поверхня': *лан, рівнина (роздолля, розкот, поле – гіпероніми)* та ін.; з ІС 'невелика рівна поверхня': *проточина, майданчик, придолинок* та ін.; з ІС 'рівна поверхня, що призначена для чогось': *берма, яйла* та ін. Гіперонімами до конститuentів наведених гіпонімічних рядів є лексичні одиниці з ІС 'рівна поверхня: узагальнено'.

Антонімічні зв'язки виникають між локусами із семами: 'велика рівна поверхня' / 'невелика рівна поверхня'. Меронімія не представлена.

Розглянувши семантичні парадигматичні зв'язки ЛСМГ-I «Рівна поверхня», виокремлюємо у процесі їх аналізу такі основні смисли ЛСМГ-I

«Рівна поверхня»: ‘рівна поверхня: узагальнено’, ‘тип рівної поверхні’, ‘іноземний тип рівної поверхні’, велика рівна поверхня’, ‘невелика рівна поверхня’, ‘рівна поверхня, що призначена для чогось’.

До її ядра належать локуси з ІС ‘рівна поверхня: узагальнено’, а до периферії – номінації з деталізованішим та диференційованішим змістом, які містять решту виокремлених сем.

Зона накладання існує між конститuentами цієї ЛСМГ-I та ЛСМГ-I «Заглиблення на поверхні» (*поліг, роздолина, низовина*) та «Підвищення на поверхні» (ЛСПГ «Рельєф») (*плато, платформа, плоскогір'я, столова гора*), а також з ЛСМГ-III «Необроблюваний об'єкт» (ЛСМГ-II «Трав'яниста територія») (*яйла, лука, прерія* та ін.).

Перелічені властивості ЛСМГ-I «Рівна поверхня» становлять її лексико-семантичну специфіку.

Мікрогрупа I рівня «Заглиблення на поверхні»

ЛСМГ-I «Заглиблення на поверхні» налічує 283 лексичні одиниці (48% ЛСПГ). Локуси, що її формують, мають семантику пониження рельєфу. Наприклад: *зниження, крутояр, западина, балка, яма, шанець, баюра* та ін.

Розглянемо її лексико-семантичну структуру, проаналізувавши семантичні парадигматичні зв'язки, використовуючи спосіб опису лексики як ЛСП.

Синонімія в ЛСМГ-I «Заглиблення на поверхні» експлікована в таких рядах: з ІС ‘заглиблення на поверхні: узагальнено’: *низ, низина, поглиблення, пониження, прогин, пад, під, зниження, роздолина* та ін.; з ІС ‘велике заглиблення на поверхні типу «западина»’: *улоговина, западина, котловина, впадина, заглибина* та ін.; з ІС ‘середнього розміру заглиблення на поверхні типу «ущелина»’: *ущелина, розколина, розщелина, щілина, прірва, прощілина, розколина, розпадина, дефіле* та ін.; з ІС ‘мікрозаглиблення на поверхні, призначене для укриття солдатів’: *сапа, траншея, шанець, окоп* та ін.; з ІС ‘мікрозаглиблення типу «невелика ямка»’: *ямка, промоїна, ритвина, ковбаня, калюжа, барліг, болото, баюра* та ін.; з ІС ‘частина заглиблення на поверхні: крайня нижня межа’: *дно, днище, підніжжя* та ін.; з ІС ‘частина заглиблення

типу «спуск»): *укіс, спуск, обрив* та ін.; з ІС ‘заглиблення на поверхні з крутими схилами’: *стромовина, урвисько, прірва, крутояр, безодня, безкед* та ін.; з ІС ‘заглиблення на поверхні з пологими схилами’: *балка, вибалок, виярок* та ін.

Гіпонімія репрезентована рядами гіпонімів (гіперонімами до яких будуть локуси з ІС ‘заглиблення на поверхні: узагальнено’): з ІС ‘вид заглиблення на поверхні’: *сідловина, крутояр, мокваз, падь, грот, блюдце* та ін.; з ІС ‘заглиблення на поверхні, що призначене для чогось’: *свердловина, траншея, колодязь, котлован, глинище, закіп, вовківня* та ін.; з ІС ‘масштабне заглиблення на поверхні’: *поділ, низина, низовина* та ін.; з ІС ‘велике заглиблення на поверхні’: *яруга, улоговина, западина, котловина, впадина, заглибина, безодня, безкед* та ін.; з ІС ‘середнього розміру заглиблення на поверхні’: *яр, кар’єр, балка, рів, видолинок, ущелина* та ін.; з ІС ‘мікрозаглиблення на поверхні’: *перекат, яма, приямок, продовбина, прокоп, глибока* та ін.; з ІС ‘мікрозаглиблення протяжного типу’: *рів, рівчак, канава, кювет, млинівка, водостік* та ін.; з ІС ‘середнього розміру заглиблення типу «яр»’: *яр, приярок, балка, байрак, яруга, виярок* та ін.; з ІС ‘частина заглиблення на поверхні’: *вершина, обрив, дно* та ін.; з ІС ‘частина заглиблення, призначена для проходу’: *перевал, дефіле* та ін.; з ІС ‘частина заглиблення типу «спуск»’: *укіс, спуск, обрив* та ін.; з ІС ‘підземне заглиблення’: *склеп, карстова порожнина, сталактитова печера* та ін. Серед гіпонімії аналізованої ЛСГМ-І спостерігаємо градацію за розміром (об’ємом, глибиною) об’єкта.

Антонімічний зв’язок простежуємо між локусами з ІС ‘масштабне заглиблення на поверхні’, ‘велике заглиблення на поверхні’ / ‘мікрозаглиблення на поверхні’; ‘заглиблення на поверхні з крутими схилами’ / ‘заглиблення на поверхні з пологими схилами’; між номінаціями, що позначають наземні заглиблення та лексичними одиницями з ІС ‘підземне заглиблення’.

Меронімію репрезентована між локусами, що позначають заглиблення в цілому, та номінаціями з ІС: ‘частина заглиблення на поверхні’, ‘частина заглиблення на поверхні: крайня нижня межа’, ‘частина заглиблення типу «спуск»’, ‘частина заглиблення, призначена для проходу’.

В аналізованих ЛСМГ-I «Заглиблення на поверхні» та «Підвищення на поверхні» спостерігаємо енантіосемію: *нерівність, бескид, каньйон* та ін. Локуси *перекат, перевал* у плані змісту поєднують семи 'підвищення' та 'заглиблення'.

Вивчивши семантичні парадигматичні зв'язки ЛСМГ-I «Заглиблення на поверхні», маємо змогу виявити такі її основні смисли: 'заглиблення на поверхні: узагальнено', 'вид заглиблення на поверхні', 'заглиблення на поверхні, що призначене для чогось', 'масштабне заглиблення на поверхні', 'велике заглиблення на поверхні', 'велике заглиблення на поверхні типу «западина»', 'середнього розміру заглиблення на поверхні', 'середнього розміру заглиблення на поверхні типу «ущелина»', 'середнього розміру заглиблення типу «яр»', 'мікрозаглиблення на поверхні', 'мікрозаглиблення на поверхні, призначене для укриття солдатів', 'мікрозаглиблення типу «невелика ямка»', 'мікрозаглиблення протяжного типу', 'частина заглиблення на поверхні', 'частина заглиблення на поверхні: крайня нижня межа', 'частина заглиблення, призначена для проходу', 'частина заглиблення типу «спуск»', 'підземне заглиблення', 'заглиблення на поверхні з крутими схилами', 'заглиблення на поверхні з пологими схилами'.

До ядра цієї ЛСМГ-I належать лексичні одиниці, що узагальнено позначають заглиблення на поверхні, а до периферії – локуси з рештою наведених сем, внаслідок конкретизованості та диференційованості плану змісту.

До зони накладання належить уже згадана вище лексика перетину ЛСМГ-I «Рівна поверхня» та «Заглиблення на поверхні», а також номінації, що формують ЛСГМ-III «Необроблений об'єкт» (ЛСГМ-II «Трав'яниста територія») (*низинне пасовище*), ЛСГМ-III «Необроблюване насадження» (ЛСГМ-II «Насадження дерев і кущів») (*байрак*), ЛСГ «Гідропростір» (*підніжжя*), ЛСГ «Шлях» (мікрополе «Медіальний простір») (*тіщина, траншея, перевал, дефіле*).

Зазначені особливості характеризують ЛСМГ-I «Заглиблення на поверхні».

Мікрогрупа I рівня «Підвищення на поверхні»

ЛСМГ-I «Підвищення на поверхні» налічує 246 номінацій (41% ЛСПГ) і несе семантику вивищення рельєфу над певною поверхнею. Наприклад: *вулкан, скеля, дюна, бескед, хребет, косогір, плато, сопка, горб* та ін.

Проаналізуємо семантичні парадигматичні зв'язки, щоб з'ясувати основні семантичні акценти зазначеної мікрогрупи, та представимо це у вигляді ЛСП (як способу опису досліджуваного матеріалу).

Синонімія в ЛСМГ-I «Підвищення на поверхні» представлена синонімічними рядами: з ІС 'підвищення на поверхні: узагальнено': *підняття, узвишшя, висота, підвищення* та ін.; з ІС 'підвищення на поверхні зі стрімким схилом': *стіна, круча, крутовина* та ін.; з ІС 'частина підвищення типу «вершина»': *шпиль, шпиця, чоло, пік, маківка, верхогір'я* та ін.; з ІС 'частина підвищення типу «підніжжя»': *підошва, підгір'я, підошва, підніжжя* та ін.; з ІС 'частина підвищення типу «виступ»': *уступ, припічок, приступка, карниз, залом* та ін.; з ІС 'частина підвищення типу «схил»': *схил, спадина, спад, узгір'я, укіс, покїт, покат, похилість, обніжжя, косогір* та ін.

Найпоширенішим семантичним зв'язком є гіпонімія. Зокрема, виявляємо такі гіпонімічні ряди: з ІС 'тип підвищення на поверхні': *гора, старовулкан, скеля, косогір, масив, нагір'я, вулкан, дюна, бархан* та ін.; з ІС 'підвищення на поверхні з певного матеріалу': *дюна, горб, вал, хребет, кряж* та ін.; з ІС 'кам'янисте підвищення на поверхні': *скеля, брила, вулкан* та ін.; з ІС 'грунтове підвищення на поверхні': *дюна, могила, сопка, бархан* та ін.; з ІС 'підвищення на поверхні, призначене для чогось': *бруствер, вал, розкат* та ін.; з ІС 'масштабне підвищення на поверхні': *хребет, плоскогір'я, вулканічний пояс, кряж, пасмо, нагір'я, височина* та ін.; з ІС 'велике підвищення на поверхні': *гора, вулкан, бескед, височина* та ін.; з ІС 'середнє підвищення на поверхні': *узгір'я, розкат, сопка, могила, курган, вал, пагорб* та ін.; з ІС 'мікропідвищення на поверхні': *трамплін, сугорб, узбіччя, горб, розкат, купина, насип* та ін.; з ІС 'частина підвищення на поверхні': *шлейф, ступінь, тераса, півгора, перевал, кратер, віднога* та ін.; з ІС 'підвищення на поверхні зі стрімким схилом': *стіна,*

стрімчак, круча, крутовина (стіна, круча, крутовина – гіпероніми) та ін.; з ІС ‘підвищення на поверхні з пологим схилом’: *бархан, дюна* та ін.;

Антонімію спостерігаємо між лексичними одиницями із семантичними ознаками: ‘масштабне підвищення на поверхні’, ‘велике підвищення на поверхні’ / ‘мікропідвищення на поверхні’; ‘підвищення на поверхні зі стрімким схилом’ / ‘підвищення на поверхні з пологим схилом’; ‘частина підвищення типу «вершина»’ / ‘частина підвищення типу «підніжжя»’.

Меронімічний семантичний зв’язок існує між локусами з ІС ‘частина підвищення на поверхні’, ‘частина підвищення типу «вершина»’, частина підвищення типу «підніжжя», ‘частина підвищення типу «виступ»’, ‘частина підвищення типу «схил»’ та рештою лексики ЛСМГ-І «Підвищення на поверхні».

У результаті аналізу семантичних парадигматичних зв’язків ЛСМГ-І «Підвищення на поверхні», визначаємо її головні семи: ‘підвищення на поверхні: узагальнено’, ‘тип підвищення на поверхні’, ‘підвищення на поверхні з певного матеріалу’, ‘кам’янисте підвищення на поверхні’, ‘грунтове підвищення на поверхні’, ‘підвищення на поверхні, призначене для чогось’, ‘масштабне підвищення на поверхні’, ‘велике підвищення на поверхні’, ‘середнє підвищення на поверхні’, ‘мікропідвищення на поверхні’, ‘підвищення на поверхні зі стрімким схилом’, ‘підвищення на поверхні з пологим схилом’, ‘частина підвищення на поверхні’, ‘частина підвищення типу «вершина»’, частина підвищення типу «підніжжя», ‘частина підвищення типу «виступ»’, ‘частина підвищення типу «схил»’ (що виявляють головні параметри поняття підвищення).

У межах ЛСМГ-І «Підвищення на поверхні» виокремлюємо ядро, до якого належать номінації з найбільш узагальненою семантикою підвищення, та периферію, сформовану з решти лексики з деталізованим та розрізненим змістом.

Крім описаного вище перетину структур ЛСМГ-І «Рівна поверхня», «Заглиблення на поверхні» та «Підвищення на поверхні», до зони накладання

ланок ЛСГ входять локуси з ЛСМГ-III «Необроблюваний об'єкт» (ЛСМГ-II «Трав'яниста місцевість») (*яйла, полонина*).

Характеристика ЛСМГ-I «Підвищення на поверхні», наведена вище, представляє її специфіку.

Таким чином, досліджена ЛСПГ «Рельєф» диференціюється на ядро, яке містить локуси з узагальненою семантикою рельєфу (напр.: *рельєф, макрорельєф, мікрорельєф, фалда* та ін.), ЛСМГ-I «Заглиблення на поверхні», «Підвищення на поверхні» (мають розвиненішу структуру), та на периферію, яку формують ЛСМГ-I: «Рівна поверхня», оскільки її конституенти утворюють менш розвинену парадигму. Між собою номінації цих трьох ЛСМГ-I перебувають у зв'язках контрарної антонімії, адже між значеннями підвищення та заглиблення існує перехідна ланка. Також особливістю їх семантики є існування енантіосемії [36] (семи 'заглиблення' та 'підвищення') та локуси, що поєднують в одному значенні дві протилежні семи (*перекат, перевал*).

Номінації ЛСПГ «Рельєф» неактивно входять до різних зон накладання у структурі ЛСП локусів та інших полів.

Наведені властивості характеризують ЛСПГ «Рельєф».

А. 4 Мікрополе «Універсум»

Використаємо спосіб опису дослідженого матеріалу у вигляді ЛСП для демонстрації результатів здійсненого аналізу.

Семантичні парадигматичні зв'язки цього мікрополя виявляють основні відношення між елементами цієї парадигми, яка має свою особливу ієрархію. Ці рівні аналізованого мікрополя «небагатослівні» (за винятком ЛСПГ «Гідропростір»), адже особливістю парадигм периферії ЛСП локусів є надзвичайно слабка їх розвиненість. ЛСГ «Структура Землі» меронімічна щодо лексики з ІС 'планета Земля' (ЛСГ «Космічне тіло»), а остання, у свою чергу, виражає семантику частини відносно плану змісту ЛСГ «Космос». Така особливість структури аналізованої лексико-семантичної парадигми відображає основну когнітивну модель бачення глобального простору людиною.

Особливості парадигми ЛСГ «Космос»

ЛСГ «Космос» представляють 34 локуси (4% ЛСГ): *всесвіт, всесвітній простір, глибина, космічна широчінь, космос, макрокосм, макрокосмос, міжзоряний простір, світобудова, туманність* та ін. Вони передають семантику глобального просторового виміру. Відповідно до способу опису матеріалу як ЛСП наводимо аналіз семантичних парадигматичних зв'язків цієї ЛСГ для виявлення інтегральних та диференційних сем, що характеризують її семантику.

Синонімічний парадигматичний зв'язок репрезентований такими рядом: з ІС 'космос': *універсум, світобудова, міжзоряний простір, космос, всесвіт* та ін.

Ці лексичні одиниці експлікують у собі семантику цілого та вступають у меронімічні семантичні зв'язки з локусами, що об'єднані у рядах когіпонімів: з ІС 'частина всесвіту біля космічного тіла': *припланетна ділянка, пояс радіації* та ін.; з ІС 'особлива частина всесвіту': *галактика, туманність, позагалактична система* та ін.; з ІС 'шлях руху в космосі': *орбіта, селеноцентрична орбіта, позаземна орбіта, орбітне коло* та ін.; з ІС 'локалізація на шляху руху в космосі': *межа, перигей, перигелій, протистояння*.

Меронімія також виникає між локусами з ІС 'шлях руху в космосі' та 'локалізація на шляху руху в космосі'.

Розглянувши семантичні парадигматичні зв'язки ЛСГ «Космос», виокремлюємо у процесі їх аналізу такі її основні смисли: 'космос', 'частина всесвіту біля космічного тіла', 'особлива частина всесвіту', 'шлях руху в космосі' та 'локалізація на шляху руху в космосі'.

Локуси, що мають ІС 'космос', утворюють її ядро, оскільки їх семантика – найбільш загальна. Номінації з ІС 'частина всесвіту біля космічного тіла', 'особлива частина всесвіту', 'шлях руху в космосі' й 'локалізація на шляху руху в космосі' формують периферію ЛСГ «Космос» у зв'язку з більшою конкретністю, уточненістю плану змісту.

Виявлені особливості характеризують специфіку ЛСГ «Космос».

Особливості парадигми ЛСГ «Космічне тіло»

ЛСГ «Космічне тіло» налічує 47 номінацій (5% ЛСГ), що позначають самостійні об'єкти в універсумі, які мають характеристику точки локалізації. Наприклад: *квасари, пульсари, планета₁, сонце₁, зірка₁, зоря₇, радіозірка* та ін.

Цю групу було виокремлено на основі аналізу таких семантичних парадигматичних зв'язків між її конститuentами і представлено за допомогою способу опису матеріалу у вигляді ЛСП.

Найпоширенішим семантичним парадигматичним зв'язком ЛСГ «Космічне тіло» є гіпонімія. Вона представлена такими гіпонімічними рядами: з ІС 'космічне тіло типу «планета»': *планета₁, супутник₃, місяць₁, місяченько, сонце₆*; з ІС 'планета Земля': *земля₁, всесвіт₂, земна куля, мир₂, планета₁, усесвітній простір, світ₂, піднебесна* та ін.; з ІС 'космічне тіло, якому властиве випроміння': *радіозірки, пульсари, квазари, зірка₁* та ін.; з ІС 'космічне тіло, що випромінює теплову та світлову енергію': *наднова зірка, зірочка, сонце₁, світило₁* та ін.; з ІС 'космічне тіло зі спрямованим рухом': *зоря₇, комета* та ін.; з ІС 'частина космічного тіла': *півкуля, кратер, фотосфера* (меронім – *факел₄*), *хромосфера, двошарова оболонка планети*.

Синонімія репрезентована рядом номінацій з ІС 'космічне тіло, що випромінює теплову та світлову енергію': *зірка, сонце₁, світило₁, світоч* та ін.

Меронімія існує між локусами: *місяць₁* та *півкуля, кратер*; *сонце₁* та *фотосфера* (меронім – *факел₄*), *хромосфера*, між номінаціями з ІС 'планета Земля' та *двошарова оболонка планети*.

У результаті здійсненого аналізу виокремлено такі семи, що об'єднують конститuentи ЛСГ «Космічне тіло» в єдину структуру, та семи, за якими ця лексика розрізнена: 'космічне тіло типу «планета»', 'планета Земля', 'космічне тіло, якому властиве випромінювання', 'космічне тіло, що випромінює теплову та світлову енергію', 'космічне тіло зі спрямованим рухом', 'частина космічного тіла'.

Найбільш розвиненою є лексика з ІС 'космічне тіло типу «планета»', 'планета Земля', 'космічне тіло, що випромінює теплову та світлову енергію'.

Тому вона належить до ядра дослідженої ЛСГ. Локуси з ІС ‘космічне тіло, якому властиве випромінювання’, ‘космічне тіло зі спрямованим рухом’, ‘частина космічного тіла’ формують її периферію, оскільки мають вузько спеціалізовану семантику.

Вказані риси ЛСГ «Космічне тіло» характеризують цю лексико-семантичну парадигму як моло розвинену.

Особливості парадигми ЛСГ «Структура Землі»

ЛСГ «Структура Землі» об’єднує 877 локусів (91% ЛСГ), що позначають складники структури планети Земля, відповідно до виявлених у ній за критерієм трихотомічної вертикальної просторової диференціації проявів субстанції. Наприклад: *небеса, атмосфера, море, океан, озеро, надра, ядро, жила* та ін. До неї належать ЛСПГ «Аеропростір», «Гідропростір», «Інтерапростір», «Територія як геооб’єкт» та 14 номінацій з узагальненою семантикою, виокремлених на основі спільності змісту. Локус *геосфера* є гіперонімом, що об’єднує досліджувану ЛСГ. Частково ця лексика вже вивчалася як географічний об’єкт (історія питання описана в Розділі 1). У цій роботі новим є аналіз геопростору як частини складника всесвіту, а також розділення сприйняття земної субстанції на горизонтальний та вертикальний вимір.

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Аеропростір»

ЛСПГ «Аеропростір» представлена 91 намінацією (11% ЛСГ). Вони виражають семантику простору, що складається з повітря. Цей простір за трихотомічною вертикальною диференціацією репрезентує «верх». Наприклад: *небо1, вись, надхмар’я, синява2, просинь1, твердінь1, крайнебо1* та ін.

Використовуючи спосіб опису дослідженого матеріалу у вигляді ЛСП, вказуємо такі семантичні парадигматичні зв’язки ЛСПГ «Аеропростір», що характеризують відношення між елементами цієї лексико-семантичної структури і виявляють її основні змістові аспекти.

Синонімія в ЛСПГ «Аеропростір» експлікована в таких рядах: з ІС ‘площинний повітряний простір типу «небо»’: *небо1, небеса, глибина2, твердінь1, синява2, сизина, небовид, піднебесність, оболочк2, шатро1* та ін.; з

ІС ‘частина площинного повітряного простору типу «небо» над лінією горизонту’: *крайнебо1, небокрай1, обрій1, горизонт1*; з ІС ‘об’ємний повітряний простір’: *ефір3, атмосфера1, захмар’я, п’ятий океан, повітряна оболонка*.

Гіпонімічний семантичний зв’язок представлений не так широко. Розглянемо гіпонімічні ряди: з ІС ‘частина площинного повітряного простору типу «небо»’: *небесний екватор, зеніт1* та ін. з ІС ‘частина об’ємного повітряного простору’: *тропосфера, субстратосфера, фронт7, повітряна яма*.

Меронімія реалізована між номінаціями з ІС: ‘площинний повітряний простір типу «небо»’ та ‘частина площинного повітряного простору типу «небо»’, ‘частина площинного повітряного простору типу «небо» над лінією горизонту’; ‘об’ємний повітряний простір’ та ‘частина об’ємного повітряного простору’.

Семантичні парадигматичні зв’язки ЛСПГ «Аеропростір» виявляють основні відношення між елементами цієї парадигми. Внаслідок їх аналізу виокремлюємо такі основні смисли, що характеризують семантику, об’єднують і розрізняють її складові: ‘площинний повітряний простір типу «небо»’, ‘частина площинного повітряного простору типу «небо»’, ‘частина площинного повітряного простору типу «небо» над лінією горизонту’, ‘об’ємний повітряний простір’, ‘частина об’ємного повітряного простору’.

До ядра дослідженої ЛСПГ належать локуси з найзагальнішою семантикою повітряного простору (з ІС ‘площинний повітряний простір типу «небо»’, ‘об’ємний повітряний простір’). Номінації з ІС ‘частина площинного повітряного простору типу «небо»’, ‘частина площинного повітряного простору типу «небо» над лінією горизонту’, ‘частина об’ємного повітряного простору’ формують її периферію, оскільки мають конкретизований план змісту.

У наведених положеннях сформульовано основну специфіку ЛСПГ «Аеропростір».

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Гідропростір»

Номінації водних об’єктів були предметом розгляду в лексичній семантиці та діалектології (Ю. В. Тяглівець [414], П. П. Чучка [443], Є. О. Черепанова

[439]; Т. В. Громко [96], О. К. Данилюк [101], Н. П. Сіденко [330], С. В. Шийка [446]; І. М. Потапчук [285], М. І. Толстой [400]). У ЛСП локусів сучасної української літературної мови ЛСПГ «Гідропростір» репрезентована 434 номінаціями, що позначають простір водної субстанції (50% ЛСГ). Наприклад: *гідросфера, океан, море, річка, затока, озеро, болото, канал* та ін.

Відповідно до способу опису матеріалу як ЛСП наводимо аналіз семантичних парадигматичних зв'язків ЛСПГ «Гідропростір» для виявлення інтегральних та диференційних сем, що характеризують її семантику.

Синонімічний семантичний зв'язок представлений у цій ЛСПГ такими рядами: з ІС 'субстанція гідропростору': *водні ресурси, гідроресурси, гідросфера, океан, сизина₂, синява₂, синь₁*; з ІС 'гідропростір площинного виміру: узагальнено': *площа₁, площина₁, рівнина, верх₁, вода₂, плесо₁*; з ІС 'гідропростір об'ємного виміру: узагальнено': *вода₂, лоноз, пучина₁*; з ІС 'водний об'єкт: узагальнено': *водоймище, водойма, водозбір₂*; з ІС 'частина структури водного об'єкта типу «дно»': *днище₂, дно₁*; з ІС 'водний простір, що утворився під час розливу': *повінь, водопілля, повіддя, розлив₂* та ін.; з ІС 'водний об'єкт зі стоячою водою: узагальнено': *водостій, мертвовід, нетеча* та ін.; з ІС 'об'єкт, наповнений сумішшю стоячої води та ґрунту': *багно, болото₁, твань* та ін.; з ІС 'невеликий водний об'єкт із проточною водою типу «джерело»': *джерело₁, ключ₂, криниця₂* та ін.; з ІС 'невеликий водний об'єкт із проточною водою типу «струмок»': *бурчак, рівчак₄, ручай, струмок₁* та ін.; з ІС 'частина структури водного об'єкта з проточною водою типу «річище»': *річище₁, ложе₂, русло₁*; з ІС 'частина структури водного об'єкта типу «мілина»': *мілина, мілководдя₂, обміль*; з ІС 'частина течії великого водного об'єкта з проточною водою типу «верхів'я»': *верхів'яз, верхоріччя, витік, верхня течія* та ін.; 'частина течії великого водного об'єкта з проточною водою типу «гирло»': *гирло₁, впадіння₂, низз, низов'я* та ін.; з ІС 'водний об'єкт з естетичною функцією типу «фонтан»': *водограй, водотриск, фонтан₁* та ін.; з ІС 'частина великого водного об'єкта із проточною водою, де розміщена поперечна споруда, що перешкоджає': *гатка, гребля, дамба* та ін.; з ІС 'частина

структури водного об'єкта типу «вир»': *вир1, водоверть, коловорот1, крутіж, круговерть, крутовір'я* та ін.

Найпоширенішою в ЛСПГ «Гідропростір» є гіпонімія. Вона виражена рядами (гіпероніми – номінації, об'єднані ІС 'субстанція гідропростору') з ІС: 'гідропростір площинного виміру: узагальнено': *верх1, вода2, плесо1, площа1, площина1, рівнина, розлив3* та ін.; 'підземний водний об'єкт': *верховодка2, кротовина3, терми2*; 'частина водного об'єкта': *акваторія, заводь1, гатка, брід, межа1, бони, тиховодь* та ін.; 'частина структури водного об'єкта': *бакай, вир1, вирва2, ковбаня2, водоверть, плесо1, чистоводдя, протитечія* та ін.; 'частина водного об'єкта типу «водоспад»': *водоспад, каскад1, спад2* та ін.; 'частина структури водного об'єкта типу «поверхня»': *маловіддя, закрайок, льодостав* та ін.; 'частина поверхні водного об'єкта': *ополонка, прогалина2*; 'великий водний об'єкт': *океан1, море1, міражне море, водосховище* та ін.; 'частина великого водного об'єкта': *бухта1, затока, лагуна1, відкрите море, штильова смуга, узмор'я, фіорд, шельф* та ін.; 'частина структури великого водного об'єкта': *абісаль, банка, бар, кораловий риф* та ін.; 'частина структури водного об'єкта типу «дно»': *поріг3, днище2, дно1* та ін.; 'штучний водний об'єкт': *жироловка, канава2, канал1, рибник1, хауз* та ін.; 'природний водний об'єкт': *струмок, джерело1, море1, океан1, озеро1* та ін.; 'водний об'єкт зі стоячою водою': *ставок, озеро1, криниця1, льономочилка, копанка1, болото1, трясовина* та ін.; 'невеликий водний об'єкт зі стоячою водою': *копанка1, мочило, сажавка* та ін.; 'невеликий водний об'єкт зі стоячою водою типу «криниця»': *артезіан, журавель2, колодязь1, копанка2, криниця1* та ін.; 'природний водний об'єкт зі стоячою водою': *лагуна2, море1, озеро1, ставок, болото1, трясовина, твань* та ін.; 'штучний водний об'єкт зі стоячою водою': *басейн1, відстійник, водосховище, копанка1, льономочилка, мочило* та ін.; 'середнього розміру водний об'єкт зі стоячою водою': *озеро1, море1, дельтове озеро, лагуна2, став2* та ін.; 'великий водний об'єкт зі стоячою водою': *водосховище, озеро1*; 'об'єкт, наповнений стоячою водою': *водосховище, море2, озеро1, копанка1, мочило, басейн1, ставок* та ін.; 'об'єкт, наповнений сумішшю

стоячої води та ґрунту»: *багно, болото₁, гниловід, драгва, мочар, твань, сфагнове болото, трясовина* та ін.; ‘частина водного об’єкта зі стоячою водою’: *вікноз, пучина₂*; ‘водний об’єкт зі стоячою водою з певною функцією’: *мочило, копанка₁, сажавка* та ін.; ‘водний об’єкт із проточною водою’: *струмок, джерело₁, криниця₂, річка, рукав₂* та ін.; ‘водний об’єкт із проточною водою: узагальнено’: *потік₁, стьожказ*; ‘водний об’єкт із проточною водою, типу «протока»’: *гурло₂, єрик, протік, протока₂* та ін.; ‘невеликий водний об’єкт із проточною водою’: *водиз, джерело₁, ключ₂, криниця₂, млинівка, рівчак₄, ручай, струмок₁, течія₆* та ін.; ‘частина водного об’єкта з проточною водою’: *злиття₂, бистрина, тиховоддя, витік, гурло₁, дельта, русло₁* та ін.; ‘великий водний об’єкт із проточною водою’: *ріка₁, річка, річище₁, лугівка, притока₁* та ін.; ‘частина структури великого водного об’єкта з проточною водою’: *бистрина, стромовина, відмілина, тиховоддя, круча₂, стрижень₅* та ін.; ‘частина структури водного об’єкта з проточною водою типу «річище»’: *річище₁, корито₂, ложе₂, русло₁, стариця₄*; ‘частина структури водного об’єкта типу «мілина»’: *заводь₁, мілина, мілководдя₂, обмілина, переміл, перека₄* та ін.; ‘частина структури великого водного об’єкта з проточною водою типу «мілина»’: *відмілина, перека₄* та ін.; ‘частина структури великого водного об’єкта з проточною водою типу «глибина»’: *круча₂, стрижень₅*; ‘частина течії великого водного об’єкта з проточною водою’: *верхів’яз, верхоріччя, витік, впадіння₂, гурло₁, дельта, заводь₁, лиман, плесо₁* та ін.; ‘частина течії великого водного об’єкта з проточною водою течії типу «поворот»’: *лука₂, меандр* та ін.; ‘частина течії великого водного об’єкта з проточною водою типу «гурло»’: *гурло₁, впадіння₂, дельта, низз, низов’я* та ін.; ‘частина великого водного об’єкта із проточною водою, де розміщена поперечна споруда, що перешкоджає’: *гатка, гребля, дамба* та ін.; ‘елемент частини великого водного об’єкта із проточною водою, де розміщена поперечна споруда, що перешкоджає’: *плотоспуск, водобій, мол, прірва₄*; ‘частина великого водного об’єкта із проточною водою, де розміщена поздовжня споруда’: *хвилеріз₂, хвилелом, перепад_{1,2}, поздовжня дамба*; ‘частина водного об’єкта із проточною водою з

певною функцією': *водопровід, береговий водоскид, водиз, млинівка* та ін.; 'природний водний об'єкт із проточною водою': *джерело₁, ключ₂, криниця₂, протока₂, розтік₁, рукав₂* та ін.; 'штучний водний об'єкт із проточною водою': *жироловка, водопровід, канал* та ін.; 'водний об'єкт з певним складом води': *содове озеро, солонець₂, солончак₂* та ін.; 'водний об'єкт, що може виконувати транспортну функцію': *океан₁, море₁, річка, озеро₁, лиман, притока₁* та ін.; 'водний об'єкт, що не може виконувати транспортну функцію': *жироловка, струмок, криниця₁, ручай* та ін.; 'водний об'єкт з певною функцією': *риборозплідник, відстійник, відстійна споруда, водиз, купіль₁, водопровід, водограй, водотриск, водоній, береговий водоскид, зимівельна яма, зрошувачі, нерестовик, септик* та ін.; 'шлях у просторі гідросубстанції': *траса, глибоководний шлях, водна магістраль, брід, водний шлях, ворота₁, фарватер₁, шлях нерестової міграції*; 'прісноводний об'єкт': *річка, ріка I, озеро, став, копанка₁, сажавка, ключ₂, криниця₁* та ін.; 'водний об'єкт з морською водою': *океан₁, море₁, лиман*; 'місце, де колись був водний об'єкт': *ставище, ставидло, озеравина, старик₄, старорічище, староріччя*.

Антонімічні протиставлення виникають між лексичними одиницями із семами: 'гідропростір площинного виміру: узагальнено' / 'гідропростір об'ємного виміру: узагальнено'; 'частина структури водного об'єкта типу «дно»' / 'частина структури водного об'єкта типу «поверхня»'; 'підземний водний об'єкт' / 'водний об'єкт зі стоячою водою', 'водний об'єкт із проточною водою' («наземний водний об'єкт»); 'прісноводний об'єкт' / 'водний об'єкт із морською водою'; 'водний об'єкт зі стоячою водою' / 'водний об'єкт із проточною водою'; 'природний водний об'єкт' / 'штучний водний об'єкт'; 'водний об'єкт, що може виконувати транспортну функцію' / 'водний об'єкт, що не може виконувати транспортну функцію'; 'природний водний об'єкт зі стоячою водою' / 'штучний водний об'єкт зі стоячою водою'; 'об'єкт, наповнений стоячою водою' / 'об'єкт, наповнений сумішшю стоячої води та ґрунту'; 'великий водний об'єкт зі стоячою водою' / 'невеликий водний об'єкт зі стоячою водою'; 'великий водний об'єкт із проточною водою' / 'невеликий

водний об'єкт із проточною водою', 'великий водний об'єкт' / 'невеликий водний об'єкт зі стоячою водою', 'невеликий водний об'єкт із проточною водою'; 'природний водний об'єкт із проточною водою' / 'штучний водний об'єкт із проточною водою'; 'частина течії великого водного об'єкта з проточною водою типу «верхів'я»' / 'частина течії великого водного об'єкта з проточною водою типу «гирло»'; 'частина структури великого водного об'єкта з проточною водою типу «мілина»' / 'частина структури великого водного об'єкта з проточною водою типу «глибина»'.

Меронімію спостерігаємо між номінаціями з ІС: 'водний об'єкт: узагальнено' та 'частина водного об'єкта', 'частина структури водного об'єкта'; 'частина структури водного об'єкта типу «поверхня»' / 'частина поверхні водного об'єкта'; 'великий водний об'єкт' та 'частина великого водного об'єкта', 'частина структури великого водного об'єкта'; 'водний об'єкт із проточною водою' та 'частина водного об'єкта з проточною водою'; 'частина великого водного об'єкта із проточною водою, де розміщена поперечна споруда, що перешкоджає', 'елемент частини великого водного об'єкта із проточною водою, де розміщена поперечна споруда, що перешкоджає'; із семою 'об'єкт, наповнений стоячою водою' та локус *вікноз*; із семою 'об'єкт, наповнений сумішшю стоячої води та ґрунту' та локусами *плавс*, *пучина2*.

Проаналізувавши семантичні парадигматичні зв'язки ЛСПГ «Гідропростір» виокремлюємо такі основні смисли цієї підгрупи: 'субстанція гідропростору', 'гідропростір площинного виміру: узагальнено', 'гідропростір об'ємного виміру: узагальнено', 'водний об'єкт: узагальнено', 'частина водного об'єкта', 'частина структури водного об'єкта', 'частина водного об'єкта типу «водоспад»', 'природний водний об'єкт', 'штучний водний об'єкт', 'прісноводний об'єкт', 'водний об'єкт із морською водою', 'підземний водний об'єкт', 'частина структури водного об'єкта типу «вир»', 'частина структури водного об'єкта типу «дно»', 'частина структури водного об'єкта типу «поверхня»', 'частина поверхні водного об'єкта', 'частина структури водного об'єкта типу «мілина»', 'водний простір, що утворився під

час розливу’, ‘водний об’єкт з певною функцією’, ‘водний об’єкт, що може виконувати транспортну функцію’, ‘водний об’єкт, що не може виконувати транспортну функцію’, ‘шлях у просторі гідросубстанції’, ‘водний об’єкт з певним складом води’, ‘великий водний об’єкт’, ‘частина великого водного об’єкта’, ‘водний об’єкт зі стоячою водою: узагальнено’, ‘водний об’єкт зі стоячою водою’, ‘частина водного об’єкта зі стоячою водою’, ‘природний водний об’єкт зі стоячою водою’, ‘штучний водний об’єкт зі стоячою водою’, ‘невеликий водний об’єкт зі стоячою водою’, ‘невеликий водний об’єкт зі стоячою водою типу «криниця»’, ‘середнього розміру водний об’єкт зі стоячою водою’, ‘великий водний об’єкт зі стоячою водою’, ‘об’єкт, наповнений стоячою водою’, ‘об’єкт, наповнений сумішшю стоячої води та ґрунту’, ‘водний об’єкт зі стоячою водою з певною функцією’, ‘водний об’єкт із проточною водою: узагальнено’, ‘водний об’єкт із проточною водою’, ‘частина водного об’єкта з проточною водою’, ‘природний водний об’єкт із проточною водою’, ‘штучний водний об’єкт із проточною водою’, ‘водний об’єкт із проточною водою, типу «протока»’, ‘невеликий водний об’єкт із проточною водою’, ‘великий водний об’єкт із проточною водою’, ‘частина течії великого водного об’єкта з проточною водою’, ‘частина течії великого водного об’єкта з проточною водою типу «верхів’я»’, ‘частина течії великого водного об’єкта з проточною водою типу «гирло»’, ‘частина течії великого водного об’єкта з проточною водою течії типу «поворот»’, ‘частина структури великого водного об’єкта з проточною водою’, ‘частина структури водного об’єкта з проточною водою типу «річище»’, ‘частина структури водного об’єкта типу «мілина»’, ‘частина структури великого водного об’єкта з проточною водою типу «мілина»’, ‘частина структури великого водного об’єкта з проточною водою типу «глибина»’, ‘частина великого водного об’єкта із проточною водою, де розміщена поперечна споруда, що перешкоджає’, ‘елемент частини великого водного об’єкта із проточною водою, де розміщена поперечна споруда, що перешкоджає’, ‘частина великого водного об’єкта із проточною водою, де розміщена повздовжня споруда’, ‘частина водного об’єкта із проточною водою

з певною функцією», «невеликий водний об'єкт із проточною водою типу «джерело», невеликий водний об'єкт із проточною водою типу «струмок», «водний об'єкт з естетичною функцією типу «фонтан», «місце, де колись був водний об'єкт». У виявлених семах зосереджено головні семантичні акценти групи.

До ядра проаналізованої ЛСПГ належать локуси, що мають найбільш узагальнений зміст, вступають у більшість семантичних парадигматичних зв'язків. Це номінації з ІС «субстанція гідропростору», «гідропростір площинного виміру: узагальнено», «гідропростір об'ємного виміру: узагальнено», «водний об'єкт: узагальнено», «великий водний об'єкт», «водний об'єкт зі стоячою водою», «водний об'єкт із проточною водою». Лексика, що об'єднана рештою виокремлених семантичних ознак, утворює її периферію.

Конституенти ЛСПГ «Гідропростір» належать до зони накладання з: ЛСГ «Межа» (*межа₁, бони*), ЛСГ «Шлях» (*бріd, глибоководний шлях, водний шлях, ворота₁, фарватер₁, шлях нерестової міграції*), ЛСГ «Територія між одиницями території» (*нейтральні води, відкрите море_б, гирло₂, ворота₁, урочище₂, протік, протічок, протока₁*) (мікрополя «Медіальний простір»), ЛСГ «Аеропростір» (уже розглядалося вище).

У вказаних положеннях сформульовано специфіку ЛСПГ «Гідропростір».

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Інтерапростір»

ЛСПГ «Інтерапростір» налічує 120 лексичних одиниць (14% ЛСГ). Ці номінації мають план змісту структурних рівнів земної субстанції в перерізі. Цей простір за трихотомічною вертикальною диференціацією репрезентує «низ», «підземний простір». Наприклад: *барисфера, літосфера, ядро₂, земля₂, земна кора, магматична зона, фалда, стратисфера, плита, щит₇, материк₂, антикліналь, жила₁₃, родовище* та ін.

За допомогою способу опису дослідженого матеріалу як ЛСПГ проаналізуємо семантичні парадигматичні зв'язки цієї ЛСПГ, щоб представити її як парадигму та виявити її семантичну основу.

Гіпонімія є найпоширенішим семантичним зв'язком у ЛСПГ «Інтерапростір». Вона репрезентована такими гіпонімічними рядами: з ІС 'макроелементи структури земної субстанції планети Земля': *земна кора, ядро², літосфера, барисфера, магматична зона, надра¹, лоноз, тверджа¹* та ін.; з ІС 'елементи структури земної кори': *плита, платформа, щит⁷, складка, фалда*; з ІС 'елементи земної кори типу «поклади порід»': *антикліналь, вихід⁷, горизонт⁵, жила¹³, залягання³, контакт⁴, лаколіт, мульда¹, пласт¹, розсип⁴, флексура, цілик², світа, складка* та ін.; з ІС 'частини елементів земної кори типу «поклади порід»: узагальнено': *покрівля⁴, поле⁹, постіль², прожилок⁴, перетиск, віджилок, прошарок³*; з ІС 'елементи земної кори типу «поклади певного виду порід»': *нафтовий девонський горизонт, хемогенні відклади, морена, пливун, солерудник, торф'яник, торфовище, елювіальний шар, культурний шар, рудні поклади* та ін.; з ІС 'елементи земної кори типу «поклади порід певної форми»': *антикліналь, синкліналь, флексура, фліш, цілик², лаколіт, мульда¹, пласт¹, світа, складка, шток²* та ін.; з ІС 'елемент земної кори типу «поклади порід: жила»': *жила¹³, віджилок, матка¹⁴*. Локуси з ІС 'елементи земної кори типу «поклади порід»' гіперонімічні відносно номінацій з ІС 'елементи земної кори типу «поклади певного виду порід»'.

Синонімічний парадигматичний зв'язок представляє синонімічний ряд з ІС 'елементи земної кори типу «поклади порід»: узагальнено': *поклади¹, залягання³, зложище, родовище, шар⁴*. Ці номінації є гіперонімами до лексики гіпонімічних рядів, об'єднаних ІС 'елементи земної кори типу «поклади порід»: узагальнено', 'елементи земної кори типу «поклади певного виду порід»'.

Меронімію спостерігаємо між локусами з ІС 'елементи земної кори типу «поклади порід»: узагальнено' та 'частини елементів земної кори типу «поклади порід»'.

У результаті здійсненого аналізу виявляємо такі основні смисли ЛСПГ «Інтерапростір», що об'єднують її лексику в єдину структуру, та диференційні семи, за якими локуси розподібнені: 'макроелементи структури земної субстанції планети Земля', 'елементи структури земної кори', 'елементи

земної кори типу «поклади порід: узагальнено»', 'елементи земної кори типу «поклади певного виду порід»', 'елементи земної кори типу «поклади порід певної форми»', 'елемент земної кори типу «поклади порід: жила»', 'частини елементів земної кори типу «поклади порід»'.

Ядро дослідженої ЛСПГ формують локуси, що входять до найрозвиненіших рівнів проаналізованого лексичного складу (номінації з ІС 'макроелементи структури земної субстанції планети Земля', 'елементи структури земної кори', 'елементи земної кори типу «поклади порід: узагальнено»'). Досить поширеною є контрарна антонімія. Номінації з ІС 'елементи земної кори типу «поклади певного виду порід»', 'елементи земної кори типу «поклади порід певної форми»', 'елементи земної кори типу «поклади певного виду порід»', 'елемент земної кори типу «поклади порід: жила»' мають деталізованіший план змісту, а тому утворюють периферію цієї ЛСПГ.

До зони перетину ЛСПГ «Інтерапростір» з іншими структурними рівнями ЛСП локусів належать номінації *оголення₂, вихід₇* (з ЛСПГ «Площадка» мікрополя «Територія та приміщення Терапростір»).

Виокремлені характеристики становлять специфіку ЛСПГ «Інтерапростір».

Лексико-семантичне структурування підгрупи «Територія як геооб'єкт»

ЛСПГ «Територія як геооб'єкт» містить 218 лексичних одиниць із семантикою районування поверхні Землі в горизонтальній площині, без врахування особливостей участі людини в її існуванні (25% ЛСГ). Наприклад: *суша, суходіл, берег, межиріччя, паралель, смуга, зона* та ін. Узагальнено такий план змісту виражають локуси *земна куля, світ*. ЛСПГ диференціюється на ЛСМГ-І «Територія суходолу» та «Зона Землі», виокремлених на основі спільності семантики складників. У запропонованому розподілі частково враховано класифікацію П. П. Чучки та Т. А. Щєбликіної [443; 454] для окремих ділянок структури цієї лексики.

Мікрогрупа I рівня «Територія суходолу»

До складу ЛСМГ-I «Територія суходолу» входить 119 номінацій (55% ЛСПГ). Вони виражають зміст «територія суходолу, що районована у горизонтальній площині на об'єкти». Наприклад: *материк, берег, мис, міжріччя, прибережжя* та ін.

Відповідно до способу опису дослідженого матеріалу у вигляді ЛСП представляємо аналіз семантичних парадигматичних зв'язків, на основі якого виявляємо інтегральні та диференційні семи, що характеризують семантику цієї мікрогрупи.

Синонімічний семантичний зв'язок ЛСМГ-I «Територія суходолу» репрезентований рядами: з ІС 'суходіл: узагальнено': *суша, земля, світ* та ін.; з ІС 'найбільший тип суходолу': *материк, суша, континент, Велика Земля*; з ІС 'частина суходолу типу «мис»': *коса, мис, стрілка, ріг* та ін.; з ІС 'природна область суходолу типу «берег»': *берег, рінь, бережина* та ін.

Гіпонімія є досить поширеною в аналізованій ЛСМГ-I і представлена рядами гіпонімів (гіперонімами є локуси з ІС 'суходіл: узагальнено'): з ІС 'тип суходолу': *материк, суша, континент, Велика Земля^a, острів, атол, архіпелаг, айсберг* та ін.; з ІС 'тип суходолу «острів»': *острів, атол, архіпелаг* та ін.; з ІС 'природна область суходолу': *середгір'я, межиріччя, надмор'я, волок, понизов'я, поріччя, підлісся, суходіл, берег, набережна, лівобережжя, схід* та ін.; з ІС 'природна область суходолу типу «берег»': *рінь, берег, пляж, узбережжя, прибій, побережжя, бережина* та ін.; з ІС 'частина суходолу': *мис, перешийок, півострів, субконтинент, щит* та ін.; з ІС 'велика частина суходолу': *субконтинент, щит* та ін.; з ІС 'невелика частина суходолу': *ріг, перешийок, останець* та ін.

Антонімічні зв'язки виникають між лексичними одиницями з семами: 'велика частина суходолу' / 'невелика частина суходолу'; 'найбільший тип суходолу' / 'тип суходолу «острів»' (невеликий тип суходолу).

Меронімічні зв'язки існують між номінаціями з ІС 'тип суходолу' та 'природна область суходолу', 'частина суходолу'. Локуси з ІС 'природна

область суходолу типу «берег»' виражають семантику цілого відносно плану змісту частини в локусі *намив*.

Проаналізувавши семантичні парадигматичні зв'язки ЛСМГ-I «Територія суходолу», було встановлено такі її основні семантичні ознаки, що характеризують головні аспекти її плану змісту: 'суходолу суходолу: узагальнено', 'тип суходолу', 'найбільший тип суходолу', 'тип суходолу «острів»', 'природна область суходолу', 'природна область суходолу типу «берег», 'частина суходолу', 'велика частина суходолу', 'невелика частина суходолу', 'частина суходолу типу «мис»'.

До ядра дослідженої ЛСМГ-I відносимо номінації з узагальненим планом змісту ('суходіл: узагальнено'), а до периферії лексику, що містить решту виокремлених семантичних ознак.

Конституенти цієї ЛСМГ-I (*лівобережжя, правобережжя, схід*) належать до зони накладання з ЛСМГ-II «Одиниця умовного (суб'єктивного) територіального поділу», внаслідок широти значення.

У зазначених особливостях полягає семантична специфіка ЛСМГ-I «Територія суходолу».

Мікрогрупа I рівня «Зона Землі»

ЛСМГ-I «Зона Землі» налічує 99 лексичних одиниць (45% ЛСПГ) і несе семантику мегарайону природного середовища планети Земля (поділ в горизонтальній площині). Наприклад: *пояс, зона, субтропіки, північ, савана, південна півкуля* та ін.

Цю мікрогрупу було виокремлено на основі аналізу таких семантичних парадигматичних зв'язків між її складовими у контексті вимог до способу опису матеріалу як ЛСП.

Синонімічний семантичний зв'язок представлений рядами: з ІС 'зона Землі: узагальнено': *зона, смуга, сторона*; з ІС 'південна сторона світу': *південь₁, полудень₄, зюйд₁*; з ІС 'північна сторона світу': *північ₂₁, полуніч₂*; з ІС 'східна сторона світу': *ост₁₁, схід₁₁, східень*; з ІС 'західна сторона світу': *вест₁, захід_{1.a}*.

Гіпонімічні семантичні зв'язки репрезентують гіпонімічні ряди: з ІС 'сторона світу': *захід^{1.a)}, схід¹¹, південь¹, північ²¹, зюйд-вест¹* (гіперонім – територія) та ін.; з ІС 'природна зона': *пампаси, підстеп, прерія, пустеля, пушта, савани, пісок* та ін. (гіперонім – зона); з ІС 'кліматична зона': *полюс, полюс холоду, субтропіки, вічна мерзлота, північ²²* (гіперонім – пояс); з ІС 'частина Землі': *півкуля, західна півкуля, східна півкуля, широта* та ін.

Антонімія виявляється між локусами із семами: 'південна сторона світу' / 'північна сторона світу'; 'східна сторона світу' / 'західна сторона світу'.

У результаті здійсненого аналізу можемо визначити такі основні для ЛСМГ-I «Зона Землі» семи, що формують її семантичну специфіку: 'зона Землі: узагальнено', 'сторона світу', 'південна сторона світу', 'північна сторона світу', 'східна сторона світу', 'західна сторона світу', 'природна зона', 'кліматична зона', 'частина Землі'.

До ядра ЛСМГ-I «Зона Землі» відносимо локуси, що узагальнено виражають семантику зональності (ІС 'зона Землі: узагальнено'), а до периферії – лексику, що містить решту наведених семантичних ознак.

Більшість конститuentів цієї ЛСМГ-I належать до зони накладання: з ЛСМГ-III «Необроблюваний об'єкт» (ЛСМГ-II «Трав'яниста територія») (*пушта, прерія, тундра, савана* та ін.) та ЛСМГ-III «Необроблюване насадження» (ЛСМГ-II «Насадження дерев і кущів») (*лісостеп, передстеп, тайга, джунгли, мангри* та ін.) ЛСПГ «Місцевість»), ЛСМГ-I «Рівна поверхня» (ЛСПГ «Рельєф») (*прерія*).

Згадані характеристики ЛСМГ-I «Зона Землі» становлять її специфіку.

Отже, розглянувши структуру ЛСПГ «Територія як геооб'єкт» виявляємо ядро – ЛСМГ-I «Територія суходолу» (більш розвинена), та периферію – ЛСМГ-I «Зона Землі». У цій ЛСПГ присутні помірно виражені зона накладання з іншими структурними рівнями ЛСП локусів.

Таким чином, проаналізувавши ЛСГ «Структура Землі», виокремлюємо у ній ядро, яке утворюють локуси, що належать до найрозвиненішої в ній парадигми – ЛСПГ «Гідропростір». ЛСПГ «Аеропростір», «Інтеропростір» та

«Територія як геооб'єкт» формують її периферію. Семантика ЛСПГ «Інтеропростір» та «Територія як геооб'єкт» представляє один вид субстанції відповідно до двох протиставлених вимірів планети.

Існує досить виражена зона накладання цієї ЛСГ з іншими структурними рівнями ЛСП локусів.

У зазначених особливостях полягає специфіка ЛСГ «Структура Землі».

Дослідивши мікрополе «Універсум» можемо зробити висновок, що його ядро утворюють номінації з найзагальнішим змістом (ЛСГ «Космос») та такі, що входять до найрозвиненішої його структурної ланки (ЛСГ «Структура Землі»). ЛСГ «Космічне тіло» репрезентує його периферію.

У дослідженому мікрополі існують різної величини зони накладання зі структурними рівнями ЛСП локусів та інших полів.

Кореляція понять «місце» і «простір» виражена в тому, що всесвіт, субстанція повітря, субстанція води та земна (підземна і наземна) субстанція сприймаються як простір, що оточує. А космічні тіла, деякі водні об'єкти, ділянки повітря осмислені, зазвичай, як місце.

А. 5 Особливості парадигми ЛСГ «Шлях»

З. М. Бичко дослідив у синхронії та діахронії лексико-семантичні парадигми назви доріг, вулиць, стежок, субалтерних дорожних об'єктів (мостів, переходів) і синонімічні ряди, які вони утворюють [55]. Він називає ознаки доріг, які в нашій роботі відносимо до характеристик наземних шляхів: покриття, індириктність, локалізацію в населеному пункті. У роботі дослідника відсутня диференціація лексики на позначення шляху за видом просторової субстанції, у якій перебуває дорога. Цю характеристику враховано в дослідженні С. В. Сірик [331]. Вона подає докладну класифікацію назв доріг, проте в ній відсутня диференціація за типом покриття, важливістю, прохідністю. Тому можемо прийняти поділ цієї лексики С. В. Сірик лише частково. Так, у нашій роботі застосовуємо диференційні критерії: за простором локалізації шляху (наземний / наземний), за способом пересування

дорогою, за формою, за обмеженістю, за функцією, за локалізованістю наземних доріг, з виокремленням ділянок перетину шляхів, мостів.

Особливість нашої класифікації полягає в поєднанні взаємодоповнюючих характеристик шляхів (З. М. Бичко та С. В. Сірик). Їх беремо за основу аналізу й доповнюємо цю диференціацію семантичними протиставленнями за розміром, довжиною, ступенем сучасності. Як назви доріг не розглядаємо (на відміну від С. В. Сірик) локуси на позначення площадок та ліній умовного поділу Землі, оскільки вони належать до інших структурних рівнів ЛСП локусів. Оскільки семантика номінацій шляхів сполучення вивчена досить ґрунтовно, у цій роботі детальний її опис є недоцільним. Новизна нашого підходу полягає в розгляді назв шляхів як виду медіального простору в контексті мікрополя «Медіальний простір». Семантика шляху як виду медіального простору в сучасній українській мові значно ширша й не має безумовної пов'язаності із землею. Існують повітряні, водні й навіть міжпланетні шляхи.

Розглянемо семантичні парадигматичні зв'язки в ЛСГ «Шлях», щоб з'ясувати основні семантичні акценти зазначеної лексики, та представимо це у вигляді ЛСП (як способу опису досліджуваного матеріалу).

Найзагальнішу семантику серед локусів на позначення шляхів мають номінації *дорога* «Смуга землі, по якій їздять і ходять» [СУМ II, с. 378], *шлях* «Смуга землі, призначена для їзди та ходіння» [СУМ XI, с. 493], *путь* «Смуга землі, призначена для ходіння, їзди» [СУМ VII, с. 495], *артерія* «2. Важливий комунікаційний шлях» [СУМ I, с. 62] та ін. Їх інтегральною семантичною ознакою є сема 'шлях: узагальнено'. Особливість цієї лексики полягає у відсутності сем, що диференціюють її семантику. Номінації, що входять до неї, виступають гіперонімами щодо решти локусів на позначення шляхів та утворюють ядро ЛСГ «Шлях». Решта лексики становить периферію цієї ЛСГ.

Синонімія представлена також рядами з ІС: 'наземний шлях для пересування автомобілем': *автострада*, *автомагістраль*, *траса*, *магістраль* та ін.; 'наземний шлях для пересування поїздом': *залізниця*, *чугунка*,

сталева траса та ін.; ‘наземний невеликий шлях для пересування людей’: *стежка, тропа, доріжка, путівець, троповик, суголовок* та ін.; ‘шлях певного напрямку’: *кільцева, об’їзна дорога, об’їзд, кружний шлях, манівці* та ін.; ‘добре прохідний наземний шлях’: *їжджений шлях, накатаний шлях* та ін.; ‘погано прохідний наземний шлях’: *бездоріжжя, ненаїжджений шлях, невторований шлях* та ін.; ‘частина шляху в місці перетину іншого шляху’: *перехрестя, рігз, розпутьтя, роздоріжжя* та ін.

Найпоширенішим типом парадигматичного зв’язку в ЛСГ «Шлях» є гіпонімія, що реалізована в таких рядах: з ІС ‘за видом середовища, у якому локалізовано шлях’: *сухопуття* («Шлях по суші») [СУМ ІХ, с. 869], *галерея* («Довгий вузький підземний хід у військових спорудах, при гірничих роботах») [СУМ ІІ, с. 19], *авіалінія* («Постійний шлях літаків між населеними пунктами») [СУМ І, с. 9], *траса* («...водяний шлях») [СУМ Х, с. 237], *міжпланетний шлях* («Шлях, що знаходиться між планетами») [СУМ ІV, с. 728], *екліптика* («Велике коло небесної сфери, по якому відбувається видимий річний рух Сонця») [СУМ ІІ, с. 458] та ін., з ІС ‘шлях з наземною локалізацією’: *сухопуття, талина* та ін.; з ІС ‘шлях з підземною локалізацією’: *тунель, потайник, підкоп, підлаз, галерея* та ін.; з ІС ‘шлях, що має гідролокалізацію’: *траса, глибоководний шлях, водна магістраль, брід, водний шлях, ворота, фарватер, шлях нерестової міграції*; з ІС ‘шлях з повітряною локалізацією’: *почепна дорога, канатна дорога, траса, проліт, авіатраса, авіалінія* та ін.; з ІС ‘шлях з космічною локалізацією’: *зоряний шлях, міжпланетний шлях, орбіта, екліптика* та ін.; з ІС ‘наземний шлях відносно способу пересування по ньому’: *стежка, тротуар, караванний шлях, залізниця, автострада* та ін.; з ІС ‘наземний шлях для пересування людей’: *стежка, тропа, тротуар, пішохід, пішохідна зона, панель, примісті* та ін.; з ІС ‘наземний шлях для пересування транспорту’: *талина, чумацький шлях, караванний шлях, магістраль* та ін.; з ІС ‘наземний шлях для пересування автомобілем’: *автострада, автомагістраль, траса* та ін.; з ІС ‘наземний шлях для пересування поїздом’ (гіпероніми – синонімічний ряд з однойменною ІС):

залізниця, метро, чугунка, сталева траса, путь, підземка та ін.; з ІС ‘наземний шлях для пересування гужовим транспортом’: возова дорога, гужовий шлях, стовпова дорога, верстовий шлях та ін.; з ІС ‘сучасний шлях для пересування’: автострада, тротуар, авіалінія, магістраль, шосе та ін.; з ІС ‘шлях для пересування у давнину’: стовповий шлях, тракт, узвіз, гостинець, курний шлях, верстовий шлях та ін.; з ІС ‘наземний шлях з певним видом покриття’: первопуток, вимощена вулиця, битий шлях, талина, полотно, щитова дорога, гостинець², чорна дорога, проїжджий шлях та ін.; з ІС ‘наземний шлях зі спеціальним автомобільним покриттям’: асфальтівка, асфальт, гудрон, бетонка, грейдер, шосе, шосейна магістраль та ін.; з ІС ‘наземний шлях з камінним покриттям’: брук, бруківка, кам’янка, мостова та ін.; з ІС ‘наземний шлях з ґрунтовим покриттям’: сухопуття, талина, путівець, плай, курний шлях та ін.; з ІС ‘наземний шлях з дерев’яним покриттям’: брущатка, торець⁴, примісті та ін.; з ІС ‘наземний шлях з колійним покриттям’: залізниця, колія², лінія⁵, фунікулер, електричка, метро, підземка, вітка та ін.; з ІС ‘наземний шлях, локалізований на території’: путівець, рокада, набережна, алея, бульвар, суголовок, хідник³ та ін.; з ІС ‘наземний шлях, локалізований у населеному пункті’: дорога, вулиця, проспект, провулок, тупик, бульвар, узвіз та ін.; з ІС ‘наземний шлях, локалізований поза населеним пунктом’: магістраль, автострада, магістраль та ін.; з ІС ‘наземний шлях певної форми’: профільований шлях, кільце; з ІС ‘шлях певного напрямку’: простець, проспект, об’їзна дорога, манівці, кільцева, перехресний шлях, обхід та ін.; з ІС ‘шлях з певною функцією’: прогін², перегінний тунель, стовпова дорога^a, чумацький шлях, торговий шлях, під’їзд, підхід, заїзд, виїзд, фініш та ін.; з ІС ‘добре прохідний наземний шлях’ (гіпероніми – синонімічний ряд з однойменною ІС): накат, їжджений шлях, автомагістраль, стовпова дорога та ін.; з ІС ‘погано прохідний наземний шлях’ (гіпероніми – синонімічний ряд з однойменною ІС): бездоріжжя, крем’яниста дорога, ненаїжджений шлях, нетоптана стежка та ін.; з ІС ‘великий шлях’ (гіперонім – великий шлях): великий шлях, гостинець², централь, шосейна траса, магістраль, проспект, еспланада та ін.;

з ІС ‘невеликий шлях’: *шпарина, путівець, стежка, тротуар, тропа, доріжка* та ін.; з ІС ‘шлях з лімітованою довжиною’: *провулок, завулок, бульвар, проїзд, тупик, шлях2, дистанція, фінішна пряма* та ін.; з ІС ‘шлях з нелімітованою довжиною’: *шлях, магістраль, траса, шосе* та ін.; з ІС ‘частина наземного шляху’: *реверсна смуга, проліт, зустрічна смуга, фініш, акведук, сходи, відгалуження* та ін.; з ІС ‘частина неназемного шляху’: *перигей, перигелій, межа1*; з ІС ‘певна виокремлена ділянка шляху’: *схід22, кільце2, уклон1, узвіз, розкат1, розворот, пучиназ, поворот, переорок, передмостів’я, виверт, віраж12, передмостів’я* та ін.; з ІС ‘узбічна частина шляху’: *берегз, брівка21, лінія4, узбіччя1, пришляхова смуга* та ін.; з ІС ‘частина шляху, призначена для переходу через нього’: *перехід, пішохідний перехід, підземний перехід*; з ІС ‘частина шляху для подолання іншорідного простору’: *міст, акведук, віадук, вантовий міст, естакада, канатний міст, кладка, шляхопровід, понтон, перевіз, перебрід, перевал* та ін.; з ІС ‘частина шляху для пересування пішки’: *сходи, пандус, ескалатор* та ін.; з ІС ‘частина шляху в місці подолання перешкоди’: *прохідна, пролаз, проміжок1* та ін.; з ІС ‘частина шляху в місці перетину іншого шляху’ (гіпероніми – синонімічний ряд з однойменною ІС): *колієвий переїзд, перетин2, комунікаційний вузол, переїзд, перехрестя, ріг4, розпуття1, розв’язка, розвилка* та ін.

Антонімію спостерігаємо між локусами, що протиставлені за семами: ‘шлях з наземною локалізацією’ / ‘шлях з підземною локалізацією’, ‘шлях, що має гідролокалізацію’, ‘шлях з повітряною локалізацією’, ‘шлях з космічною локалізацією’; ‘наземний шлях для пересування людей’ / ‘наземний шлях для пересування транспорту’; ‘наземний шлях, локалізований в населеному пункті’ / ‘наземний шлях, локалізований поза населеним пунктом’; ‘наземний шлях з ґрунтовим покриттям’ / ‘наземний шлях зі спеціальним автомобільним покриттям’; ‘сучасний шлях для пересування’ / ‘шлях для пересування у давнину’; ‘добре прохідний наземний шлях’ / ‘погано прохідний наземний шлях’; ‘великий шлях’ / ‘невеликий шлях’; ‘шлях з лімітованою довжиною’ / ‘шлях з нелімітованою довжиною’.

Меронімічний парадигматичний зв'язок існує між номінаціями з ІС: 'шлях з наземною локалізацією' та 'частина наземного шляху', 'певна виокремлена ділянка шляху', 'частина шляху, призначена для переходу через нього', 'частина шляху для подолання іншорідного простору', 'узбічна частина шляху'; 'шлях з космічною локалізацією' та 'частина неназемного шляху'; 'шлях: узагальнено' та 'частина шляху для пересування пішки', 'частина шляху в місці подолання перешкоди', 'частина шляху в місці перетину іншого шляху'.

Таким чином, проаналізувавши семантичні парадигматичні зв'язки та структуру ЛСГ «Шлях», виокремлюємо такі основні в ній смисли: 'шлях: узагальнено', 'наземний невеликий шлях для пересування людей', 'за видом середовища, у якому локалізовано шлях', 'шлях з наземною локалізацією', 'шлях з підземною локалізацією', 'шлях, що має гідролокалізацію', 'шлях з повітряною локалізацією', 'шлях з космічною локалізацією', 'наземний шлях відносно способу пересування по ньому', 'наземний шлях для пересування людей', 'наземний шлях для пересування транспорту', 'наземний шлях для пересування автомобілем', 'наземний шлях для пересування поїздом', 'наземний шлях для пересування гужовим транспортом', 'сучасний шлях для пересування', 'шлях для пересування у давнину', 'наземний шлях з певним видом покриття', 'наземний шлях зі спеціальним автомобільним покриттям', 'наземний шлях з камінним покриттям', 'наземний шлях з ґрунтовим покриттям', 'наземний шлях з дерев'яним покриттям', 'наземний шлях з колійним покриттям', 'наземний шлях, локалізований на території', 'наземний шлях, локалізований у населеному пункті', 'наземний шлях, локалізований поза населеним пунктом', 'наземний шлях певної форми', 'шлях певного напрямку', 'шлях з певною функцією', 'добре прохідний наземний шлях', 'погано прохідний наземний шлях', 'великий шлях', 'невеликий шлях', 'шлях з лімітованою довжиною', 'шлях з нелімітованою довжиною', 'частина наземного шляху', 'частина неназемного шляху', 'певна виокремлена ділянка шляху', 'узбічна частина шляху', 'частина шляху, призначена для переходу через нього', 'частина шляху для подолання іншорідного простору', 'частина

шляху для пересування пішки’, ‘частина шляху в місці подолання перешкоди’, ‘частина шляху в місці перетину іншого шляху’.

Враховуючи узагальненість та поширеність семантики локусів, що мають ІС ‘шлях: узагальнено’, ‘шлях з наземною локалізацією’, ‘наземний невеликий шлях для пересування людей’, ‘наземний шлях, локалізований в населеному пункті’, ‘наземний шлях для пересування автомобілем’, ‘наземний шлях для пересування поїздом’, ‘сучасний шлях для пересування’, робимо висновок, що вони належать до ядра ЛСГ «Шлях». Оскільки номінації, що мають решту виокремлених сем, репрезентують більш диференційовану семантику та менше поширені в структурі парадигми, вони формують її периферію.

Існує зона перетину ЛСГ «Шлях» з ЛСГ «Межа» (*суголовок, суголов*), ЛСГ «Гідропростір» мікрополя «Універсум» (*траса, глибоководний шлях, водна магістраль*).

Згадані характеристики ЛСГ «Шлях» становлять її специфіку.

А. 6 Особливості парадигми ЛСГ «Віртуальний науковий простір»

Найпоширенішими серед локусів на позначення наукового віртуального простору є такі, що репрезентують природничі та точні науки: фізику, географію, астрономію, математику, інформаційні технології, а також філософію. Наведемо приклади: *філософія: мікрокосм, мікрокосмос, нематеріальний простір; математика: чотиривимірний простір, площина та ін.; фізика: магнітний екватор, магнітний меридіан, магнітне поле та ін.; географія: екватор, полярне коло, меридіанна площина, паралель, полюс, рівень моря; астрономія: небесний екватор, небесний меридіан; небесна (добова) паралель та ін.; інформаційні технології: інтернет, кіберпростір та ін.*

ДОДАТОК Б

Тематичний словник локусів сучасної української літературної мови
(фрагмент)

Мікрополе «Універсум»

ЛСГ «Космос»

всесвіт, у, ч. 1. Сукупність усіх форм матерії як єдине ціле; уся система світобудови. *Коротку мить живе вона [людина] на маленькій планеті, десь в одній з незліченних Галактик, – і все ж обіймає всесвіт, увесь від початку до кінця* (О. Довженко) (СУМ I);

галактика, и, ж. Космічна система, що складається із зірок, зоряних скупчень, пилових і газових туманностей, розсіяного газу і пилу. [Дід Сава:] *Забув, як та небесна країна зветься...* [Паливода:] *Ти про галактику, мабуть* (Л. Дмитренко) (СУМ II);

глиб, у, ч. Те саме, що **глибина** 2, 3 (СУМ II);

глибина, и, ж. 2. ... // Простір, що знаходиться на великій відстані від поверхні вгору (про небесний простір, космос) (СУМ II);

глибінь, і, ж. Те саме, що **глибина** 2, 3, 5 (СУМ II);

глибокість, глибокості, ж. Те саме, що **глибина** 2. *Вгорі над Ліною в космічній глибокості яскравляться зоряні візерунки неба* (О. Гончар) (СУМ II);

глибочінь, і, ж. Те саме, що **глибина** (СУМ II);

космос, у, ч. Те саме, що **всесвіт** 1. *Космос – це світ зірок, зоряних асоціацій, галактик, серед яких знаходиться наша сонячна система* (Наука..., 5, 1961, 14) (СУМ IV);

макрокосм, у, ч., книжн. Всесвіт (у 1 знач.). *Велике пізнається у малім. Весь макрокосм у атомі дрібнім!* (М. Терещенко) (СУМ IV);

макрокосмос, у, ч. Те саме, що **макрокосм** (СУМ IV);

межа, і, ж. 1. ... // *перен.* Уявна точка на сонячній орбіті, що поділяє лінію орбіти на відрізки, відповідні до ранку, дня або вечора. *Ой вже сонечко яснее*

та стало на межі, Освітило акерманські турецькїї вежі
(Леся Українка) (СУМ IV);

орбіта, и, ж. 1. *астр.* Шлях руху небесного тіла, штучного супутника землі, орбітальної станції і т. ін. у космічному просторі навколо пішого тіла.
Признаюсь – заздрю планетам: вони мають свої орбіти, і ніщо не стає їм на їхній дорозі (М. Коцюбинський) (СУМ V);

перигей, ю, ч., *астр.* Найближча до центра Землі точка орбіти Місяця або штучного супутника Землі. *Виміри температури повітря, зроблені під час проходження супутника через перигей (висота близько 225 кілометрів), свідчать, що там вона значно вища, ніж вважали раніше* (Наука.., 2, 1960, 14) (СУМ VI);

перигелій, ю, ч., *астр.* Найближча до Сонця точка орбіти небесного тіла (планети, комети і т. ін.). *Теорія тяжіння Ейнштейна.. пояснила додаткове зміщення перигелія планет* (Наука.., 3, 1960, 10) (СУМ VI);

просинь, і, ж. 1. Частина синього простору неба, яку видно в розриві між хмарами, у тумані. Небо. *На горизонті затягують просинь Сірі, як рядна, зависи дощів* (М. Шеремет) (СУМ VIII);

світ₂, у і заст. а, ч. 1. Сукупність усіх форм матерії як єдине ціле; *всесвіт.* *Я би наважився твердити... що світу будова В жадному разі не є і не може вважатися твором Божеських рук* (М. Зеров) (СУМ IX);

світобудова, и, ж., книжн. Те саме, що **всесвіт** 1. *Велич людини виявляється в активному пізнанні неоглядної невичерпності світобудови* (Наука.., 12, 1962, 45) (СУМ IX);

світок, світку, ч. Зменш-пестл. до **світ₂** (СУМ IX);

світонько, а, ч. Пестл.до **світ₂** (СУМ IX);

світочок, чка, ч. Пестл.до **світ₂** (СУМ IX);

усесвіт, у, ч. 1. Сукупність усіх форм матерії як єдине ціле; *уся система світобудови* (СУМ X);

Частини: **світ₂**, у і заст. а, ч. 2. Окрема частина всесвіту. *Крізь сон пронизувались мрії, мов промені з далеких тих світів, що з нами тільки світлом розмовляють...* (Леся Українка) (СУМ IX);

світок, світку, ч. Зменш-пестл. до **світ₂** (СУМ IX);

світонько, а, ч. Пестл.до **світ₂** (СУМ IX);

світочок, чка, ч. Пестл.до **світ₂** (СУМ IX);

туманність, ності, ж. 3. *астр.* Зоряна система, що знаходиться на дуже великій віддалі від Землі і має вигляд туманної плями на небі (СУМ X);

туманність (позагалактична) позагалактичний, а, е. ... **Позагалактичні туманності** – зоряні системи, подібні до Молочного Шляху, розміщені далеко за його межами. *Інші ж туманності лише здаються хмарами туману, що світиться. Це.. зоряні системи.. Їх називають позагалактичними туманностями* (Бесіди про всесвіт, 1953, 134) (СУМ VI).

Синтагматичний вимір: всесвітні простори *Я би хотів видумати чоловіка іншого... щоб [він] міг піднятися на місяць, на сонце, пролітати всесвітні простори, як промінь* (І. Франко) (СУМ I); **міжзоряний простір** *Земна куля оберталася у міжзоряному просторі* (О. Довженко) (СУМ IV); **міжпланетний простір** *Родючості землі немає меж, як немає їх і в міжпланетному просторі, як немає меж людському розуму й винахідливості* (В. Кучер) (СУМ IV); **небесне тіло** *Вона [астрономія] вивчає рух, будову і розвиток небесних тіл та їх систем* (Астр., 1956, 3) (СУМ V); **світовий простір** *...зникнення її [сили тяжіння] призвело б до швидкого звітрювання земної атмосфери у світовий простір* (Наука., 3, 1960, 9) (СУМ III); **міжпланетний шлях** *І не будуть страшні метеори владарям міжпланетних шляхів* (В. Сосюра) (СУМ IV); **припланетна ділянка** *Вимірювання на припланетній ділянці траєкторії станції «Венера-4» показали, що... її [Венери] магнітний момент менше земного приблизно у 3000 разів* (Знання... 1, 1969, 7) (СУМ VII).

ЛСГ «Космічне тіло»

Земля, і, ж. 1. *тільки одн.* Третя по порядку від Сонця велика планета, яка обертається навколо своєї осі і навколо Сонця. *Хай дітям нашим на потребу*

Ростуть могутні кораблі, Нехай розвідниками в небо Летять супутники Землі!
(М. Рильський) (СУМ III);

зірка, и, ж. 1. Самосвітне небесне тіло, що являє собою скупчення розжарених газів. *Є зірки-гіганти, які в мільярди разів перевершують Сонце об'ємами, а також зірки-ліліпути, що в мільйони разів менші за Сонце* (Наука..., 2, 1958, 37) (СУМ III);

зірниця, і, ж., поет. 1. Те саме, що **зірка** 1. (СУМ III);

зірочка, и, ж. 1. Зменш.-пестл. до **зірка** 1, 3–5. (СУМ III);

зоренька, и, ж. Пестл. до **зоря** 1, 2. (СУМ III);

зорина, и, ж., рідко. Те саме, що **зоря** 1. (СУМ III);

зоринка, я, ж., рідко. Зменш.-пестл. до **зорина**. (Леся Українка) (СУМ III);

зоря, і, ж. 1. Те саме, що **зірка** 1. (СУМ III);

квazar див. **квazари** (СУМ IV);

квazари, ів, мн., астр. Дуже віддалені (від 2 тисяч до 26 мільярдів світлових років) небесні тіла, що відзначаються великою кількістю випромінюваної енергії (у тисячу мільярдів більшої, ніж енергія Сонця). *Пульсують усі небесні тіла, від поблизького Сонця до квazарів, віддалених од нас на відстані в мільярди світлових років* (Наука..., 7, 1969, 19) (СУМ IV);

комета, и, ж. Небесне тіло, що має яскраве ядро й туманну оболонку, від якої тягнеться довга смуга світла, що нагадує хвіст. *Крім зір, на небі спостерігаються хвостаті тіла – комети* (Курс заг. геол., 1947, 14) (СУМ IV);

куля (Земна) куля, і, ж. 2. ... **Земна куля** – планета Земля. *Не раз... огинав [Дорошенко] планету, та хоч де б він був, чи з цього, чи з протилежного боку земної кулі, він і звідти линув думками... в це село степове* (О. Гончар) (СУМ IV);

місяць, у, ч. 1. Найближче до Землі небесне тіло, супутник Землі, що світить відображеним сонячним світлом. *Тихо спускається нічка осіння, – Година сумна; Місяць холоднеє киди проміння; Здалека луна* (Леся Українка) (СУМ IV);

місяченько, а, ч., нар.-поет. Пестл.до **місяць** 1. *Ой, не світи, місяченьку. Не світи нікому. Тільки світи миленькому. Як іде додому* (Укр. лір. пісні, 1958, 242) (СУМ IV);

наднові зірки (зорі) наднові зірки (зорі), астр. Вибухові змінні зорі, світність яких у момент максимуму в мільярди разів більша за світність Сонця. *Крім звичайних нових зірок, блиск яких в десятки тисяч раз перевищує блиск Сонця, можуть спалахувати і так звані наднові – яскравіші за Сонце в кілька мільярдів разів* (Наука..., 6, 1963, 18) (СУМ V);

піднебесна піднебесний, а, е. ... 2. у знач. ім. **піднебесна**, ної, ж., заст. Земля, всесвіт (у 2 знач.) (СУМ VI);

планета, и, ж. 1. Небесне тіло кулястої форми, яке обертається навколо Сонця і світиться відбитим сонячним світлом. *Вважають, що людина досягне планет вже наприкінці нашого століття* (Н. Рибак) (СУМ VI);

пульсар див. **пульсари** (СУМ VIII);

пульсари, ів, мн., астр. Космічні об'єкти, радіовипромінювання яких має характер коротких періодичних імпульсів. *Чутливі антени ловлять таємничу, нерозшифровану мову пульсарів* (О. Гончар) (СУМ VIII);

радіозарка див. **радіозірки** (СУМ VIII);

радіозірки, рок, мн(одн. **радіозірка**, и, ж.) У радіоастрономії, починаючи з 50-х років ХХ ст.– назва джерел космічного радіовипромінювання з малими кутовими розмірами. *Українські вчені займають провідне місце в ряді досліджень з радіофізики та електроніки.. Створено перший в нашій країні каталог радіозірок на діапазоні частот 12–20 мегагерц* (Наука..., 1, 1965, 3) (СУМ VIII);

сателіт, а, ч. 3. астр. Супутник планети. *Йду. Невідступно за мною летить хмарка дрібненьких мушок. Можу подумати, що я планета, яка посувається разом із сателітами* (М. Коцюбинський) (СУМ IX);

світач, а, ч., рідко. Те саме, що **світило** 1, 2. *Ще хвилина, і місяць урочисто впливе з моря,.. встануть зорі над горами і ясною громадою ітимуть за*

місяцем.. Я ждала тії [тієї] хвилини, того тихого, величного тріумфального ходу світочів небесних... (Леся Українка) (СУМ IX);

світила (нічні) світило, а, с. 1. ...**Нічні світила**; **Світила ночі** – зірки й планети (СУМ IX);

світила (ночі) світило, а, с. 1. ...**Нічні світила**; **Світила ночі** – зірки й планети (СУМ IX);

світило, а, с. 1. Небесне тіло, яке випромінює світло. *Рожеве сонце висувалося щораз вище з-за виднокруга, і зоря ранішня блідла перед найбільшим божим світилом* (О. Маковей) (СУМ IX);

світило (денне) світило, а, с. 1. ...**Світило дня**; **Денне світило** – сонце (СУМ IX);

світило (дня) світило, а, с. 1. ...**Світило дня**; **Денне світило** – сонце (СУМ IX);

світило (нічне) світило, а, с. 1. ...**Світило ночі**; **Нічне світило** – місяць. *Світило ночі, з висоти йому дорогу освіти* (І. Гончаренко) (СУМ IX);

світило (ночі) світило, а, с. 1. ...**Світило ночі**; **Нічне світило** – місяць (СУМ IX);

сонце, я, с. 6. Центральна планета інших планетних систем. *Як у всесвіті, в макрокосмі: серед безмежної темряви – безконечні сонця, сонця, сонця!* (О. Гончар) (СУМ IX);

Сонце, я, с. 1. Центральне небесне світило сонячної системи, що має форму гігантської розжареної кулі, яка випромінює світло й тепло. *Сонце виглянуло з-за діброви, неначе висунуло золоте чоло з пучком золотих кучерів навкруги* (І. Нечуй-Левицький) (СУМ IX);

супутник, а, ч. 3. Небесне тіло, яке рухається навколо планети або зірки. *Недавно проведені дослідження показали, що Земля має щонайменше 10 природних супутників* (Знання., 10, 1965, 5) (СУМ IX);

твердінь (земна) твердінь, і, ж. ... 2. чого або з означ. Тверда поверхня чогось; маса, товща чогось твердого. **Земна твердінь** – земля, суходіл, земна куля (СУМ X);

твердь (земна) твердь, і, ж., заст. Твердінь... **Земна твердь** – те саме, що **Земна твердінь** (див. **твердінь**) (СУМ X);

фотосфера, и, ж., астр. Нижня частина атмосфери Сонця, що утворює його видиму яскраву поверхню. *Спостережувана поверхня Сонця, яка світиться, називається фотосферою* (Бесіди про всесвіт, 1953, 91) (СУМ X);

Частини: **атмосфера**, и, ж. 1. *тільки одн., фіз.* Газоподібна оболонка Землі і деяких інших планет. ... *Атмосфера Марса не містить озону, який у земній атмосфері поглинає небезпечно для життя ультрафіолетове випромінювання* (Наука..., 12, 1962, 25) (СУМ I);

кратер, а, ч., геол. Частина місячного ландшафту, що своєю формою нагадує кратер земного вулкана. *Красвид не мав горизонтів, бо звідусюди .. обмежений був шпильчастим обрієм кратера* (Ю. Смолич) (СУМ IV);

півкуля, і, ж. Одна із половин, на які умовно поділяється Місяць. *Маючи відомості про поверхню обох півкуль Місяця, можна скласти уявлення про розподіл темних «морів» і світлих материків нашого супутника* (З газети) (СУМ VI);

півкуля, і, ж. Одна із половин, на які умовно поділяється Земна куля. *При різних розташуваннях Землі відносно Сонця.. кожна з півкуль виявляється по-різному розташованою відносно променів сонячного світла* (Бесіди про всесвіт, 1953, 21) (СУМ VI);

пояс (радіації) пояс, ч. б. **Радіаційний пояс; Пояс радіації** – смуга підвищеної радіації в навколосемному просторі. *З допомогою радянських космічних ракет виконано важливі дослідження магнітних полів Землі і Місяця, поясів радіації навколо Землі* (Наука..., 9, 1960, 4) (СУМ VII);

пояс (радіаційний) пояс, ч. б. ... **Радіаційний пояс; Пояс радіації** – смуга підвищеної радіації в навколосемному просторі *Про існування радіаційних поясів стало відомо лише після польотів радянських і американських супутників із спеціальною апаратурою* (Наука..., 9, 1970, 19) (СУМ VII);

хромосфера, и, ж., спец. Шар сонячної атмосфери, який спостерігається під час затемнень у вигляді червоної смуги навколо Сонця. *Фотосфера оточена*

тонким шаром червоного кольору, так званою хромосферою; в неї проникають факели з фотосфери. Товщина хромосфери-близько 10 000 км (Око і сонце, 1953, 68) (СУМ XI).

ЛСГ «Структура Землі»

всесвіт, у, ч. 2. Земна куля з усім, що на ній є. *Антею, сая ліра – дар всесвіту, бо роги в неї з тура пуц германських, слон африканський дав оздобу з кості, край арабійський золота прислав, а дерева – індійський ліс таємний* (Леся Українка) (СУМ I);

мир², у, ч. 1. *заст.* Земля з усім, що на ній існує; світ. *А над чорним Колізеєм, Ніби із-за диму Пливе місяць круглолиций. І мир первозданний Одпочив на лоні ночі* (Т. Шевченко) (СУМ IV);

піднебесна піднебесний, а, е. ... 2. у знач. ім. **піднебесна**, ної, ж., *заст.* Земля, всесвіт (у 2 знач.) (СУМ VI);

планета, и, ж. 1. ... // Земна куля разом з людьми, що її населяють. *А тоді якраз осінь була така гнила, здавалось, уся планета наскрізь розкисла* (Я. Баш) (СУМ VI);

світ (божий) божий, а, е. ... **Божий світ**, нар.-поет., *заст.*– світ. – *Один розкошує, другий сльози ковтає... Де ж та правда в світі божому?* (М. Коцюбинський) (СУМ I);

світ², у і *заст.* а, ч. 3. Земна куля, Земля з усім, що на ній є. *Я дуже симпатизую його замірові статись моряком, бо я сама колись маю відбути подоріж довкола світа* (Леся Українка) (СУМ IX);

світок, світку, ч. Зменш-пестл. до **світ**². *Така віхола крутить, що світку не видно* (М. Коцюбинський) (СУМ IX);

світонько, а, ч. Пестл.до **світ**². *Ой, горенько мені на світоньку, – мовляє [Пліточка]. – За що мене так доля зневажає?* (П. Гулак-Артемовський) (СУМ IX);

світочок, чка, ч. Пестл.до **світ**². *Чи пишалася я хоч годочок своєю красою? Чи глянула я на світочок?* (М. Кропивницький) (СУМ IX);

усесвіт, у, ч. 2. Земна куля з усім, що на ній є (СУМ X);

ЛСПГ «Аеропростір»

атмосфера, и, ж. 1. *тільки одн., фіз.* Газоподібна оболонка Землі і деяких інших планет. *У верхніх шарах атмосфери повітря дуже розріджене* (Фізика, II, 1957, 27) (СУМ I);

високість, кості, ж. 1. Простір на великій віддалі від землі. *Летить орел понад морем по високій високості* (Чуб., V, 1874, 479) (СУМ I);

висота, и, ж. 2. Простір на великій віддалі від землі. ... *Лелека пливе в висоті* (М. Рильський) (СУМ I);

височина, и, ж. 1. Те саме, що **висота** 1–4. ... [жайворон] *заливається нестримною, радісною піснею на такій височині, що його не видно зовсім* (О. Копиленко) (СУМ I);

височінь, і, ж. 1. Простір на великій віддалі від землі. *Стрімко йдуть [реактивні літаки] у височінь...* (О. Гончар) (СУМ I);

вись, і, ж., *поет.* Простір на великій відстані від землі. ... *А жайворон несе дзвінку тривогу В небесну вись...* (М. Руденко) (СУМ I);

вишина, и, ж. Те саме, що **висота** 1–3. ... *Крізь віття синє небо прогляне в вишині* (Леся Українка) (СУМ I);

глиб, у, ч. Те саме, що **глибина** 2, 3 (СУМ II);

глибина, и, ж. 2. ... // Простір, що знаходиться на великій відстані від поверхні вгору (про небесний простір, космос). *А там в високій глибині, де тоне тоне ясна, перловий жайворон тонить: хмар-хмарова весна* (П. Тичина) (СУМ II);

глибінь, і, ж. Те саме, що **глибина** 2, 3, 5 (СУМ II);

глибокість, глибокості, ж. Те саме, що **глибина** 3 (СУМ II);

глибочінь, і, ж. Те саме, що **глибина**. *Ані хмарки у небі – лише височінь, глибочінь* (Л. Первомайський) (СУМ II);

горизонт, у, ч. 1. ... // Частина неба, яка ніби схиляються до землі; небосхил. *Пишу тобі листа, від часу до часу оглядаючись, чи вже зникли остатні хмари з горизонту* (Леся Українка) (СУМ II);

екватор (небесний) екватор а, ч., *геогр.* **Небесний екватор**, *астр.*– велике коло небесної сфери, що являє переріз сфери площиною, перпендикулярною до

осі світу. Площина, що перпендикулярна до осі світу і проходить через центр небесної сфери, називається площиною небесного екватора, а лінія перетину її з небесною сферою – небесним екватором (Астр., 1956, 19) (СУМ II);

ефір, у, ч. 2. Далека височінь, безповітряний простір (СУМ II);

ефір, у, ч. 3. Повітряний простір, у якому поширюються радіохвилі. *Радист передав в ефір позивні* (Д. Бедзик) (СУМ II);

заволока́, и, ж. Суцільна завіса чогось легкого, що заволікає, огортає що-небудь (СУМ III);

заслона, и, ж. 2. Густа, суцільна пелена чого-небудь, що обмежує видимість. *Важкою заслоною стояв туман* (Я. Качура) (СУМ III);

захмар'я, я, с., рідко. Простір над хмарами, шари стратосфери. *Захмар'я винесло грозу* (А. Малишко) (СУМ III);

зеніт, у, ч. 1. Найвища точка небесної сфери над головою спостерігача. *Небо і небо над ними. В зеніті незаймано чисте, а нижче по обр'ях – буре, сухе, тривожно скаламучене* (О. Гончар) (СУМ III);

крайнебо, а, с. 1. Частина неба над лінією горизонту; небосхил. *Синіми хмарами підпирали крайнебо буковинські верхи* (М. Коцюбинський) (СУМ IV);

меридіан (небесний) меридіан, а, ч. ... **Небесний меридіан** – велике коло небесної сфери, що проходить через полюси світу і зеніт (СУМ IV);

надхмар'я, я, ч., поет. Надхмарний простір, надхмарна височінь. *Ти (народ) завойовуєш надхмар'я, Вогонь ти крешеш із води. Викохуєш у Заполяр'ї Землі південної плоди* (М. Рильський) (СУМ V);

небеса, небес, мн., поет. Те саме, що **небо**. *Сіяють злотом небеса, Витьохкують пташки...* (П. Грабовський) (СУМ V);

небо, а, с. 1. Видимий над поверхнею землі повітряний простір у формі купола. *Уже зірниця На небі ясно зайнялась* (Т. Шевченко) (СУМ V);

небовид, у, ч., поет. Те саме, що **небозвід**. *Їм [пілотам] укорились небовиди, І час, і просторінь, і мла* (П. Усенко) (СУМ V);

небозвід, воду, ч. Весь видимий простір неба; те саме, що **небо** 1. *Олов'яні сірі хмари небозвід весь залягли* (І. Франко) (СУМ V);

небокрай, ю, ч. 2. *поет.* Те саме, що **небо** 1. *Сонце пливло по небокраю, ховаючись за непривітні, сірі хмари* (А. Хижняк) (СУМ V);

небосхил, у, ч. Те саме, що **небокрай**. *Високо над лісом, на небосхилі між зорями, виринув місяць уповні* (О. Кобилянська) (СУМ V);

облоок, а, ч., *заст., поет.* 2. *тільки мн.* Небесна блакить. *Ранок був ясний-найясний... сонечко зіходило, жайворонки співали під оболочками* (Марко Вовчок) (СУМ V);

обрій, ю, ч. 1. ... // Прилегла до землі частина небесного простору; небосхил. *Семен сидів і без думки дивився на зоряний обрій, що світився межі деревами* (М. Коцюбинський) (СУМ V);

океан (голубий) океан, у, ч. 1. ... **Повітряний (п'ятий, голубий і т. ін.) океан** – повітряний простір навколо землі; атмосфера (СУМ V);

океан (п'ятий) океан, у, ч. 1. ... **Повітряний (п'ятий, голубий і т. ін.) океан** – повітряний простір навколо землі; атмосфера (СУМ V);

океан (повітряний) океан, у, ч. 1. ... **Повітряний (п'ятий, голубий і т. ін.) океан** – повітряний простір навколо землі; атмосфера (СУМ V);

паралель (добова) паралель, і, ж. 3. Умовна лінія перетину поверхні земної кулі площиною, паралельною до екватора, всі точки якої мають однакову географічну широту. ... **добова паралель** – мале коло небесної сфери, що являє собою переріз сфери площиною, паралельною до площини небесного екватора (СУМ VI);

паралель (небесна) паралель, і, ж. 3. Умовна лінія перетину поверхні земної кулі площиною, паралельною до екватора, всі точки якої мають однакову географічну широту. **Небесна ... паралель** – мале коло небесної сфери, що являє собою переріз сфери площиною, паралельною до площини небесного екватора (СУМ VI);

півкуля (південна) півкуля, і, ж. 2. **Південна півкуля** – за умовним поділом – половина ... небесної сфери, яка розташована на південь від екватора. *Небесний екватор поділяє небесну сферу на дві півкулі – північну і південну* (Астр., 1956, 19) (СУМ VI);

півкуля (північна) півкуля, і, ж. 2. **Північна півкуля** – за умовним поділом – половина... небесної сфери, яка розташована на північ від екватора. *Небесний екватор поділяє небесну сферу на дві півкулі – північну і південну* (Астр., 1956, 19) (СУМ VI);

піднебесність, ності, ж., рідко. Те саме, що **піднебесся**. *Радійте, гори в синій піднебесності! Радійте, ріки і давнії ліси! Такої ж не було ще в нас чудесності – воістину казкової краси!* (П. Тичина) (СУМ VI);

піднебесся, я, с. Небесний простір, височінь. *Високо-високо в піднебессі кружляють літаки* (В. Собко) (СУМ VI);

підхмар'я, я, с. Небесна висота, піднебесна широчінь. *За високою стрункою дзвіницею.. дець у білому підхмар'ї зникають лебеді* (М. Стельмах) (СУМ VI);

повітря, я, с. 2. Вільний простір навколо землі. *Поглянь, як там літає павутиння, кружляє і вирує у повітрі* (Леся Українка) (СУМ VI);

повітряний шлях **шлях**, у, ч. 1. ... // також у сполуч. із. сл. водний, морський, повітряний, річковий і т. ін. Узагалі місце, простір, яким відбувається пересування, сполучення (СУМ XI);

радіант, а, ч. Точка небозводу, з якої нібито виходять (внаслідок перспективи) видимі траєкторії метеорів одного метеорного потоку. *Практично точки перетину численних шляхів [метеорів] зосереджені на невеликій площі, яка називається площею радіації, а центр цієї площі – радіантом даного метеорного потоку* (Розв. науки в УРСР..., 1957, 217) (СУМ VIII);

синь, і, ж. 1. Те саме, що **синява**. *Ой високо журавлі піднялися в синь* (М. Шпак) (СУМ IX);

синька, и, ж. 4. розм., рідко. Те саме, що **синява** 1, 2. *Сонце уже сіло... Над полями знімалася темно-зелена вечірня тінь, небо аж чорне – таке синє, а між його густою синькою пробивалися невеличкі жовті плямочки, – то займалися зорі* (Панас Мирний) (СУМ IX);

синява, и, ж. 2. Синій простір, синя поверхня (про небо ...). *Він сів... і почав вдивлятися в зелень дерев і синяву безхмарного неба* (І. Франко) (СУМ IX);

субстратосфера, и, ж. Шар атмосфери, який відділяє стратосферу від тропосфери (СУМ IX);

сфера (неба) сфера, и, ж. ... 2. Предмет, що має форму кулі; поверхня такого предмета... **Сфера неба**– небо, небосхил ... *Всю ніч над степом ... йдуть гурти, гойдаючи на розлогих своїх рогах зоряну сферу неба* (О. Гончар) (СУМ IX);

сфера (небесна) сфера, и, ж. ... 2. Предмет, що має форму кулі; поверхня такого предмета... **Небесна сфера...** – небо, небосхил. ... *усі в небесній сфері втопили погляди* (Міцк., П. Тадеуш, перекл. Рильського, 1949, 233) (СУМ IX);

твердінь, і, ж. 1. книжн. Небесне склепіння, небозвід; небо. *Виплигло сонце, прекрасну покинувши моря затоку, В неба твердінь мідяну* (Гомер, Одиссея, перекл. Б. Тена, 1963, 57) (СУМ X);

твердь, і, ж., заст. Твердінь. *Летим ми за зоряну твердь* (В. Сосюра) (СУМ X);

твердь (небесна) твердь, і, ж., заст.Твердінь... **Небесна твердь** – небесне склепіння, небозвід, небо. *Вогонь злетів в небесну твердь* (Л. Первомайський) (СУМ X);

територія, і, ж. 1. Частина земної кулі (суходіл, води й повітряний простір над ними), що належить певній державі або входить до складу якої-небудь частини світу (СУМ X);

тропопауза, и, ж. Перехідний шар земної атмосфери між тропосферою і стратосферою. *Вчені з'ясували, що струминні течії повітря виникають на межі тропопаузи і стратосфери в середніх широтах земної кулі, там, де утворюється так званий розрив тропопаузи* (Знання., 10, 1967, 20) (СУМ X);

тропосфера, и, ж. Нижній шар земної атмосфери, який лежить між поверхнею землі та стратосферою і для якого характерне зниження температури з висотою. *До висоти приблизно 12 кілометрів простягається тропосфера, де відбувається циркуляція повітря, що визначає погоду* (Наука., 2, 1957, 13) (СУМ X);

фронт, у, ч. 7. *метеор*. Перехідна зона між двома різними за властивостями масами в атмосфері. *З допомогою системи супутників можна безперервно спостерігати рух фронтів холодного і теплого повітря вздовж усієї поверхні нашої планети* (З газети) (СУМ X);

шатро, а, с. 1. ... // перен. Верхній видимий простір неба; небо, небозвід. *Під синім, зоряним шатром неба було тихо та тепло...* (М. Коцюбинський) (СУМ XI);

шлях (надземний) шлях, у, ч. 1. Смуга землі, признач. для їзди та ходіння; дорога... // також у сполуч. із сл. водний, морський, повітряний, річковий і т. ін. Узагалі місце, простір, яким відбувається пересування, сполучення. ... *Летять пташки шляхом надземним...* (М. Рильський) (СУМ XI);

яма (повітряна) повітряний, а, е. ... 2. ... // Який здійснюється з повітря за допомогою літальних апаратів. ... Повітряна йма – в атмосфері – простір з розрідженим повітрям, куди літак ніби падає, що спричиняється змінами руху хвиль повітря. *Він пролітає над тайгою, над широкими ріками.. Ось виривається Володимир у хмари, ось вириває, знову і знов пірнає і валиться в повітряну яму* (О. Довженко) (СУМ VI);

Частини: **небокрай**, ю, ч. 1. Частина неба над лінією горизонту; обрій. *За темним лісом червоною загравою спалахнув небокрай* (Д. Ткач) (СУМ V);

небосхил, у, ч. Те саме, що **небокрай**. *Ось поминув він останню хату, ось розкинулось, аж до самого небосхилу розляглося засипане снігом поле...* (М. Коцюбинський) (СУМ V).

Синтагматичний вимір: дорога Став перед нами острів із моря. А місяць вимостив золотом дорогу до нього (М. Коцюбинський) (СУМ II); **зоряний**

шлях *Дітям і внукам життя ми щасливе В даль прокладаєм, як зоряний шлях* (М. Рильський) (СУМ XI); **міжхмарні сфери** *Нові шари хмар ідуть уже десь над нами. Влітаємо в міжхмарні сфери* (О. Довженко) (СУМ IV); **небесна**

блакить *Сонце грає промінням, весняний легіт жене по небесній блакиті як пух легенькі білі хмаринки* (М. Коцюбинський) (СУМ V); **небесний простір** *Панас*

мовчки стояв, дивлячись кудись у небесний простір (Ю. Яновський) (СУМ V);
підхмарні глибини *У підхмарних чорних глибинах моторошно гуляли прожектори* (О. Гончар) (СУМ VI).

ЛСПГ «Гідропростір»

абісаль, і, ж. спец. Зона найбільших морських та океанічних глибин. *На абісали – у глибинних зонах морів – залягають мільярди тонн поліметалічних конкрецій* (Наука., 7, 1978, 18) (СУМ XI);

аванпорт, у, ч., мор. Зовнішня частина водного простору порту або гавані, захищена від хвиль. *З аванпорту Каховського гідровузла бере свій початок Краснознам'янський магістральний канал* (Наука., 5, 1961, 33) (СУМ I);

акваторія, ї, ж. Простора ділянка водної поверхні (моря, озера, затоки). *Щоб захистити гавань від хвиль й уберегти від наносів піску штучний канал, який з'єднує акваторію порту з відкритим морем, довелося спорудити два моли* (Знання., 1, 1965, 26) (СУМ I);

арик, а, ч. У Середній Азії – назва зрошувального каналу. *Шумлять бистрі арики, купують корені яблунь, груш, абрикосів* (О. Десняк) (СУМ I);

артезіан, а, ч. Те саме, що **Артезіанський колодязь** (див. артезіанський). *В тому гаю – вода свіжа, артезіани б'ють, чорні лебеді по ставках плавають* (О. Гончар) (СУМ I);

б'єф, а, ч., гідр. Ділянка річки, каналу, водоймища вище або нижче водопідпірної споруди (греблі, шлюзу і т. ін.). ... *Світлі іскряні потоки звільненої води шугнули на нижній б'єф* (В. Собко) (СУМ I);

багнисько, а, с. Збільш. до **багно** 1, 2 (СУМ I);

багнище, а, с. Те саме, що **багно** 1–3. ... – *Не любиш мене, а я візьму з горя та й утоплюся в оцім багнищі* (І. Нечуй-Левицький) (СУМ I);

багно, а, с. 1. Болотисте місце; трясовина, болото (в 1 знач.). *Прийшов приказ з волості рівняти шляхи, лагодить мости та насипать на багнах греблі* (І. Нечуй-Левицький) (СУМ I);

багновиця, і, ж. 1. Болотисте місце; трясовина. *Туди й тягтима холодний вітер з боліт та багновиць* (Словник Б. Грінченка) (СУМ I);

багновище, а, с. Те саме, що **багно** 1–3. *Олеся з Михайликом лагодились іти в ліс по ягоди, а дід казав: – Глядіть, діточки, далі від багновища, а то лихо буде* (Б. Грінченко) (СУМ І);

багнюка, и, ж. Збільш. до **багно** 1, 2. *Ріки й озера каламутив [Святослав], Непролазні болота й багнюки гатив* (Панас Мирний) (СУМ І);

баговиння, я, с. 2. Те саме, що **багно** 1–2; болото. *Чавкають чоботи, які ви з трудом витягаєте з баговиння, видираєтесь на купину, і потім, з купини на купину перестрибуючи, наближаєтесь до очерету...* (Остап Вишня) (СУМ І);

бакай, я, ч., діал. 2. Глибока яма в річці, ставку. *Вона [річечка] повиривала на своєму шляху глибокі темні бакаї, і в них, виставляючи круглі, як веретена, спини, плавала форель* (П. Загребельний) (СУМ І);

банказ, и, ж., мор., геол. Підвищення морського дна, мілина в морі. *Часто вони [черепашки] налягають одна на одну і утворюють підводні підвищення – банки* (Курс заг. геол., 1947, 172) (СУМ І);

барз, а, ч., мор. Наносний підводний вал у прибережній зоні моря або в гирлі річки; мілина. *На морі здіймались великі хвилі, а там, де була мілина, вони злітали вгору стовпами сліпучо-білих бризок так високо, ніби від вибухів міни. Отакі мілини, або «бари», – найнебезпечніші місця для моряків* (І. Багмут) (СУМ І);

басейн, у, ч. 1. Штучне водоймище із стінами, укріпленими цеглою, цементом і т. ін. *Колонада кругом, посередині басейн з водою* (Леся Українка) (СУМ І);

бистрень, я, ч., діал. Бистрінь. – *Ось дерева, гори-кручі, Онде бистрень клекотить, Прямовисно вниз летючи* (Гете, Фауст, перекл. Лукаша, 1955, 462) (СУМ І);

бистрина, и, ж. Швидка течія, а також місце, де найшвидше тече вода в річці. *... Остап опиравсь бистрині з усієї сили... пліт несло серединою річки* (М. Коцюбинський) (СУМ І);

бистрінь, і, ж. Те саме, що **бистрина**. *Бистрінь підхопила його [човен] й з ще більшою швидкістю понесла на фарватер ріки* (І. Ле) (СУМ І);

бистря, і, ж., розм. Швидка течія; бистрина. ...*Червона хустка пішла бистрею; довга коса розпустилась по воді* (Марко Вовчок) (СУМ І);

бистрянкa, и, ж., розм. Швидкоплинна, бистровода й глибока річка (СУМ І);

бистряночка, и, ж. Пестл. до **бистрянкa**. *Течуть річки-бистряночки, Що й не перескочу* (Чуб., V, 1874, 577) (СУМ І);

болітце, я, с. Зменш. до **болото** 1. *Де-не-де блищали іржаві болітця* (О. Донченко) (СУМ І);

болото, а, с. 1. Грузьке місце з надмірно зволуженим ґрунтом, часто з стоячою водою та вологолюбною рослинністю; багно (в 1 знач.), трясовина. ... *Кругом бори та болота* (Т. Шевченко) (СУМ І);

бріd, броду, ч. Мілке місце річки, озера або ставка, в якому можна переходити або переїжджати на інший бік. *Вільні броди й переходи Здовж великої ріки* (І. Франко) (СУМ І);

бурчак, а, ч. Дзюркотливий, стрімкий потік води. – *Я поки що шургну у бурчак та поплаваю* (Марко Вовчок) (СУМ І);

бухта, и, ж. Невелика глибока затока. *Здалеку виднілась спокійна бухта Суаку* (М. Коцюбинський) (СУМ І);

бухточка, и, ж. Зменш. до **бухта**¹ *Володя побачив невеличку затишну бухточку* (О. Донченко) (СУМ І);

верх, у, ч. 1. ... // Поверхня землі, якої-небудь рідини і т. ін. ... *Рибка... завмерла, підвівши червоні плавники під самий верх води...* (М. Стельмах) (СУМ І);

верхів'я, я, с. 3. Верхня течія річки (СУМ І);

верховодка, и, ж. Найближчий до поверхні шар підземної води. ... – *Перша вода під нами буде ґрунтова. Ми її звемо верховодкою* (О. Гончар) (СУМ І);

верхоріччя, я, с. Те саме, що **верхів'я** 3. ... *З верхоріччя і пониззя прибували одна за одною лодьї [човни]* (А. Хижняк) (СУМ І);

вершок, шка, ч. 1. Зменш. до **верх** 1, 5 (СУМ І);

вир, у, ч. 1. Місце у річці, морі і т. ін. з круговим рухом води, що утворюється внаслідок дії протилежних течій. ... *гігантський запінений вир, несамовитий клекіт води* (М. Руденко) (СУМ І);

вирва, и, ж. 2. Глибока яма у дні річки, ставка. *Голуб і Майборода тихо пірнули на дно вирви* (В. Кучер) (СУМ І);

вирок, рка, ч. Зменш. до **вир**. ... *Потічок був невеличкий... багато в нім було... глибоких і тихих вирків* (І. Франко) (СУМ І);

витік, току, ч. Місце, де ріка бере початок. *Витоки річки... починаються високо в горах* (Наука..., 11, 1963, 28) (СУМ І);

відмілина, и, ж., рідко. Те саме, що **обмілина** (СУМ І);

відстійник, а, ч., техн. Басейн, резервуар або спеціальна посудина для очищення рідини відстоюванням. *Для очищення води... застосовують відстійник* (Бур'яни..., 1957, 202) (СУМ І);

вікно, а, с. 3. Невеличке озерце, заглиблення в драговині, болоті. *Я тут було в драговині загруз; натрапив на вікно* (Леся Українка) (СУМ І);

вітка, и, ж. 3. рідко. Притока ріки. *Вітка Дніпрова* (СУМ І);

вода, и, ж. 2. перев. мн. Водна маса джерел, озер, річок, морів, океанів. *Це річки розмивають глиняні гори і наносять глину в морські води* (М. Коцюбинський) (СУМ І);

вода, и, ж. 2. ... // Водна поверхня морів, озер, річок. *На тихих водах і на суходолі Весна співа ...* (П. Дорошко) (СУМ І);

вода, и, ж. 3. тільки мн. Лікувальні мінеральні джерела, а також курорт з такими джерелами (СУМ І);

вода (велика) великий, а, е. 1. Значний своїми розмірами, величиною; протилежне малий... Велика вода – про повноводну річку, повідь і т. ін. *Хіба забув ти, що великою водою Ворочають великі млини?* (Є. Гребінка) (СУМ І);

води (територіальні), и, ж. 2. ... // Водні простори, ділянки морів, озер, річок. *Територіальні води* (СУМ І);

води (територіальні) територіальний, а, е. 1. Стос. до території... **Територіальні води** – смуга моря чи океану вздовж узбережжя, що перебуває

під суверенітетом прибережної держави й входить до складу її національної території. ... в іспанських територіальних водах Гібралтарської протоки стояло ... судно ... (Знання., 1, 1966, 25) (СУМ Х);

водобій, бою, ч. Частина водозливної греблі у вигляді залізобетонної плити або дерев'яного зрубу, що захищає дно ріки від водоспаду. *Водобій будують у вигляді дерев'яної підлоги або бетонної плити...* (З енциклопедії) (СУМ І);

водоверть, і, ж., рідко. Те саме, що **вир** ... *Вирус чорна водоверть* (Л. Первомайський) (СУМ І);

водограй, ю, ч. Те саме, що **фонтан** ... *Таємно плеще тихий водограй* (Леся Українка) (СУМ І);

водозабір, бору, ч., рідко. 2. Те саме, що **водозабірник** *До основних споруд належать ... водозабори ...* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 7) (СУМ І);

водозабірник, а, ч. Споруда для забирання води з річки, водоймища і т. ін. (СУМ І);

водозбір, бору, ч. 2. Горизонтальна споруда або природне водоймище, де збирається вода. *Найпростішим типом безгребельного водозбірника є звичайний відкритий канал, що відгалужується від ріки* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 184) (СУМ І);

водозбірник, а, ч. Вертикальна споруда для нагромадження води. *Основними типами споруд для приймання підземних вод є ... вертикальні водозбірники (шахтні, трубчасті і комбіновані колодязі)* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 265) (СУМ І);

водойма, и, ж. Те саме, що **водоймище** *В штучних водоймах воду затримують за допомогою греблі* (З енциклопедії) (СУМ І);

водоймище, а, с. Природне або штучне заглиблення в землі, у якому нагромаджується й затримується вода. *На карті України з'являються нові великі водоймища* (Визначні місця Укр., 1958, 30) (СУМ І);

водокрут, у, ч., діал. Вир. *В тому водокруті [потонули] дружина і Андрійко* (Н. Рибак) (СУМ І);

водомагістраль **водо...** Перша частина складних слів, що відповідає слову вода ... в 2 знач., напр.: водомагістраль (СУМ І);

водопад, у, ч. Те саме, що **водоспад** ... *вода десятками водопадів падала з неї* ... (О. Іваненко) (СУМ І);

водоприймач, а, ч. Те саме, що **водозабірник** *З водоймища, утвореного греблею, вода підводиться до турбін за допомогою споруд, так званих водоприймачів* ... (Довідник сіль. будівельника, 1956, 180) (СУМ І);

водоскид (береговий) береговий, а, е. ... **Береговий водоскид** – водовідвідний канал; водоскид. *Відкритий береговий водоскид являє собою канал, розташований поблизу або на деякій віддалі від земляної греблі* (Довідник сіль, будівельника, 1956, 83) (СУМ І);

водоспад, у, ч. Падіння води на місці прямовисного уступу річища річки або потоку. ... *вода перекочується через нього і падає прямовисно, утворюючи водоспад* (Курс заг. геол., 1947, 105) (СУМ І);

водоспадик, а, ч. Зменш. до **водоспад** (СУМ І);

водостій, тою, ч. Стояча вода. ... *лунко розлягається ... кумкання жаб у скупих весняних водостоях* (А. Хорунжий) (СУМ І);

водосховище, а, с. Місце, де нагромаджується та зберігається вода. *Якщо перегородити Сухий Ташлик... створиться чимале водосховище* ... (М. Руденко) (СУМ І);

водотриск, у, ч., рідко. Те саме, що **фонтан** *Струмець водотриску звиса* (П. Грабовський) (СУМ І);

ворота, ріт, мн. 1. ... // Вузкий прохід, по якому йдуть судна між скелями, мілинами і т. ін. (СУМ І);

впадіння, я, с. 2. Місце злиття двох рік або втікання річки в море тощо; гирло річки. *В нижній частині Дунай поділяється на гирла і при впадінні в Чорне море утворює... низинну дельту* (Геол. Укр., 1959, 312) (СУМ І);

врочище, а, с. 2. Ділянка, яка виділяється серед навколишньої місцевості природними ознаками (ліс серед поля, луг, болото серед лісу і т. ін.) (СУМ І);

вутьмина, и, ж., діал. Мілка, вузька частина річки (СУМ І);

гавань, і, ж. Природно захищена від вітру, хвиль, течій і льодоходу частина океану, моря, річки, зручна для стоянки суден. *В гавані були причали для суден ...* (З навч. літератури) (СУМ II);

гавань (рибна) рибний, а, е. Прикм. до риба 1. ... // Пов'язаний з добуванням, обробкою, продажем риби ... Рибна гавань (СУМ II);

гатка, и, ж. ... // Те саме, що **гребля**. *Довгі ряди коней з синіми гусарами спустились з гори на довгу гатку* (І. Нечуй-Левицький) (СУМ II);

гать, і, ж. Те саме, що **гатка**. *Гать перетинала ущелину, перегороджуючи путь гірському струму, і утворювала невеличкий став* (Ю. Смолич) (СУМ II);

гейзер, а, ч. Гаряче джерело вулканічного походження, що періодично фонтанує. *В районах загасаючої вулканічної діяльності дуже поширені гейзери* (Наука..., 6, 1958, 57) (СУМ II);

гирло, а, с. 2. Вузька протока, що з'єднує; річки, затоки. *Наші гнуті човники спроквола повзли гирлом, що єдало Голубів і Олексіїв лимани* (Олесь Досвітній) (СУМ II);

гирло, а, с. 1. Місце, де річка впадає в океан, море, озеро або в іншу річку; кінець нижньої течії річки. *Синє море звірюкою То стогне, то висє, Дніпра гирло затопило...* (Т. Шевченко) (СУМ II);

гідроресурси, ів, мн. Природні запаси води як ... води, річки, вод. об'єкти ...використовуючи гідроресурси малих річок, талі, дощові та промислові води, будують свої зрошувальні мережі (Хлібороб Укр., 6, 1967, 1) (СУМ II);

гідросфера, и, ж. Сукупність усіх вод (океани, моря, підземні води, льодовики і т. ін.), що у вигляді перериваної оболонки огортають земну кулю. *Об'єм гідросфери Землі становить 1370,3 мільйона кубічних кілометрів, тобто вода дорівнює 11800 об'єму всієї Землі* (Наука..., 2, 1962, 32) (СУМ II);

глибина (перископна) перископний, а, е. ... **Перископна глибина** – глибина занурення підводного човна, на якій можна вести спостереження за допомогою перископа. *Людство вступило в нову епоху оволодіння заповітними таємницями природи, захищеними в глибинах космосу* (З газети) (СУМ VI);

гниловід, воду, ч. Гниле болото. *Хлопець замислився, уявляючи, як доведеться лопатою перевертати отой важкий, засмоктаний гниловід* (М. Стельмах) (СУМ II);

гниловоддя, я, с. Площа, зайнята гниловодом. – *Якийсь кат за сьогодні моста розвалив, саме зуб'я стирчить. Отож, хоч-не-хоч, а доведеться тепер.. кружляти об'їздами до самісінької ночі. Вдадуться нам ці об'їзди на гниловодді* (М. Стельмах) (СУМ II);

гниловодь, і, ж., рідко. Те саме, що **гниловід**. *Твань, гниловодь... Чи кожного Дорош пошле косить, гребти на болоті сіно?* (К. Гордієнко) (СУМ II);

горизонт, у, ч. 4. Висота води у річці або водоймі (СУМ II);

гоц, виг. 2. діал. Водоспад. *Несподівано заскочила повінь, люті габи збили Марічку з ніг, кинули потім на гоц і понесли поміж скелі в долину* (М. Коцюбинський) (СУМ II);

гребелька, и, ж. Змешп.-пестл. до **гребля**. – *Ні, дідусю, я й не пила, я й не їла: тільки бігла через місточок та вхопила кленовий листочок, тільки бігла через гребельку та вхопила водиці крапельку* (Укр. казки. 1951, 37) (СУМ II);

гребля, і, ж. Гідротехнічна споруда, що перегороджує річку або інший водотік для створення водосховищ, одержання енергії і т. ін. *Серед села лиснів широкий ставок, чорніла довга гребля* (І. Нечуй-Левицький) (СУМ II);

гружавина, и, ж., розм. Багнисте грузьке місце. *Здобич вони діставали завжди, хоч би й з якої непролазної гружавини* (Ю. Смолич) (СУМ II);

грунт, у, ч. 2. Морське, річкове і т. ін. дно. *Підводний човен лежав на ґрунті* (М. Трублаїні) (СУМ II);

губа2, и, ж. ... поширена назва заток, які глибоко вдаються в сушу. *Завданням цієї дослідницької групи було відшукати морський шлях з Обської губи в Єнісей* (Видатні вітч. географи., 1954, 151) (СУМ II);

дамба, и, ж. Гідротехнічна або дорожня споруда у вигляді валу для зберігання води у водоймищах, захисту низин від затоплення і т. ін. *Працюють пліч-о-пліч селяни і армійські сапери, риють., канали, нагортають дамбу з багнуки, втрамбовуючи її соломкою* (О. Гончар) (СУМ II);

дельта₁, и, ж. Гирло річки з численними острівцями й протоками на замуленій низині. *В нижній частині Дунай поділяється на гирла і при впадінні в Чорне море утворює обширну низинну дельту* (Геол. Укр., 1959, 312) (СУМ II);

джерело, а, с. 1. Потік води, що утворюється внаслідок виходу підземних вод на поверхню землі. *З-під коріння липи било джерело погожої води* (І. Франко) (СУМ II);

джерельце, я, ч. Зменш.-пестл. до **джерело** 1. *В лісі тягне вогкістю. Скрізь попід камінням слизить вода й виступає джерельцями* (І. Нечуй-Левицький) (СУМ II);

днище, а, с. 2. Грунтова поверхня під водою. *Лесь припав до землі, а тінь зачалапала по днищі струмка* (М. Стельмах) (СУМ II);

дно, а, с. 1. Грунтова поверхня під водою. *Не вмирає душа наша, Не вмирає воля. І неситий не виоре На дні моря поле* (Т. Шевченко) (СУМ II);

доплив, у, ч. 2. заст. Притока. *Дністр протікає на межі області і теж має свої допливи – Мурафу, Лядову та Русавку* (В. Кучер) (СУМ II);

драгва, и, ж. Те саме, що **драговини**. *Кругом болота. Виходу в них не буде, – хіба що в драгву з головою* (С. Скляренко) (СУМ II);

драговина, и, ж. Грузьке, багнисте, болотисте місце. *Сергій Коляда заганяв їх [німецьких солдат] туди, де була драговина, непрохідна, вічна, бевдонна* (В. Кучер) (СУМ II);

дрена, и, ж., техн. Підземний водостік, труба для осушування ґрунту. *Для захисту від заболочування та утворення солончаків будують гідротехнічні споруди, канали, дрени тощо* (Наука..., 6, 1964, 13) (СУМ II);

дряговина див. **драговина** (СУМ II);

естуарій, я, ч., геогр. Лійкоподібне розширене гирло річки, яка впадає в океан, або море. *Глибокий естуарій... Ельби, а також морський приплив... дають змогу великим океанським суднам підходити до самого міста* (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 61) (СУМ II);

єрики, а, ч. Невелика протока, що з'єднує два озера або річку з озером. *Часто доводилось обходити єрики й озерця, де Остап освіжавсь холодною водою* (М. Коцюбинський) (СУМ II);

жироловка, и, ж. Проточний резервуар для видалення і затримання із стічних вод жирів, мінеральних масел, нафти, що утруднюють роботу біологічних очисних споруд та заважають самоочищенню водою (СУМ II);

жолоб, а, ч. 4. *діал.* Дерев'яний зруб колодязя, цямриння (СУМ II);

журавель, вля, ч. 2. Довга жердина, приладнана біля колодязя як важіль для витягування води, або й весь пристрій з такого жердиною. Криниця. *Чутно, як хтось витягує воду з колодязя: довгий немазаний журавель немилосердно скрипить* (М. Коцюбинський) (СУМ II);

забережень, жня, ч. див. **забережні** (СУМ III);

забережні, ів, мн(одн. **забережень**, жня, ч.) Смуга льоду біля берега. *Річка ще не замерзла, а забережні вже є* (Словник Б. Грінченка) (СУМ III);

завертень, тня, ч., розм. Закрут, згин (дороги, річки і т. ін.). *Далі крутими завертнями повертала вона [річка] до гори* (Панас Мирний) (СУМ III);

заводь, і, ж. 1. Невелика затока або частина річки з уповільненою течією; мілке місце озера, ставу; затон. *В тому місці, де обвалився берег, утворилась тиха заводь, затінена старезною вербою* (П. Колесник) (СУМ III);

загата, и, ж. 1. ... // Водоймище, утворене гаткою. *В одному місці [струмка] нанесло намулу й трісочок, утворилась маленька загата, мов озеречко* (О. Донченко) (СУМ III);

загатка, и, ж. Зменш. до **загата** 1. *Прорив шлюзової загатки на тому березі глибоко його вразив* (Я. Баш) (СУМ III);

закрайок, йка, ч. ... // Смуга льоду вздовж берега. *Грицько.. обережно пробує носком чобота закрайки і, впевнившись, що крига міцна, випускає з руки лозину, за яку держався, ступає на лід* (В. Козаченко) (СУМ III);

залива, и, ж., 2. ... // Взагалі простір, покритий водою. *Тільки невеличка горстка найсильніших – п'ять їх було, – оточивши Максима, держалася ще просто, мов шпиль скали серед розгуканої заливи* (І. Франко) (СУМ III);

- залива**, и, ж. 2. Потік, що утворився внаслідок зливи (СУМ III);
- зарічок**, чка, ч. Рукав річки. *Діти вийшли з верболозу до зарічка* (Ю. Мокрієв) (СУМ III);
- затока**, и, ж. Частина океану, моря, озера, річки, що вдається в сушу; бухта. *Човники на веслах і на парусах снувались по затоці* (Леся Українка) (СУМ III);
- затон**, у, ч. 1. Місце, затоплене водою річки, озера, що розлилися, або спокійна, тиха затока річки, озера. *Та не йду шляхом, або стежками, а все манівцями. Все понад річкою, іноді через затони й брідьма, наче справді русалка* (Ганна Барвінок) (СУМ III);
- затон**, у, ч. 2. Спеціально захищене від течії і льодоходу місце або природна затока річки, пристосовані для ремонту чи зимової стоянки суден. *Три дзвінки, гудок, пароплав відшвартовується і виходить з канівського затону* (О. Гурєєв) (СУМ III);
- злиття**, я, с. 2. Місце, де зливаються два потоки, струмки. *Цілий день сім'я переносила свій нужденний скарб до затишного місця на злитті двох річок* (І. Багмут) (СУМ III);
- зона (узбережна) узбережний**, а, е. Прикм. до узбережжя. Узбережна зона моря (СУМ X);
- зрошувач**, а, ч. 1. Штучне або природне водоймище, яке зрошує ґрунт. *Магістральні і розподільні канали, тимчасові і постійні зрошувачі густою сіткою вкрили багато тисяч гектарів степів* (Наука..., 5, 1961, 33) (СУМ III);
- калабаня**, і, ж., діал. Ковбаня. *Всілякі чутки і всякі люди баламутять теперечки громаду, мов рибу в калабані* (М. Стельмах) (СУМ IV);
- калабатина**, и, ж., діал. 2. Драговина, мочар, трясовина (СУМ IV);
- канава**, и, ж. 2. заст. Канал. *Ой обізвався козак молоденький воєводі за плату,— ой набили на ноги кайдани, дали в руки лопату, ой послали на вішню [вічну] роботу та канави копати* (Словник Б. Грінченка) (СУМ IV);
- канал**, у, ч. 1. Наповнене водою штучне річище для судноплавного сполучення між водоймищами, зрошування ґрунтів, осушування боліт, відводу або стоку

води. *Десять днів рили канал, щоб пустити воду новим річищем* (О. Донченко) (СУМ IV);

каскад, у, ч. 1. Природний або штучний водоспад, що спадає уступами, або система таких водоспадів. *Скрізь були дерева, кущі, квіти, дзвеніли струмки, каскади* (Л. Смілянський) (СУМ IV);

керниця, і, ж., діал. Криниця. Стоїть з цебринами керниця; В керниці чистая водиця (С. Руданський) (СУМ IV);

керничка, и, ж., діал. Зменш. до **керниця**. *Вовкун промив її [рану] водою з поблизької кернички, зав'язав шматкою* (І. Франко) (СУМ IV);

кирниця див. **керниця** (СУМ IV);

ключ 2, а, ч., рідко. Те саме, що **джерело 1**. *По крутих схилах балки росли буйні трави, а в самій глибині, то в одному, то в іншому місці били джерельні ключі* (І. Цюпа) (СУМ IV);

ковбанька, и, ж. Зменш. до **ковбаня**. *Христі заманулося пити, і вона ускочила між дуби до ковбаньки* (Панас Мирний) (СУМ IV);

ковбаня, і, ж. 2. Глибоке місце, яма в річці, озері тощо. *Восени залягає риба в ковбанях* (М. Рильський) (СУМ IV);

коліно, а, с. 3. ... // Поворот, загин (ріки, дороги і т. ін.). У місці, де річка Бистра... робила коліно, було «чудодійне джерело» (Ірина Вільде) (СУМ IV);

колінце, я, с. Зменш.-пестл. до **коліно 1–5**. *Тихо мріє очерет, і в його обіймах звивається... капризуля-річка – то в один бік заверне колінце, то метнеться навпростець через луки* (О. Донченко) (СУМ IV);

коловертень, тня, ч., розм. Те саме, що **коловорот 1** (СУМ IV);

коловерть, і, ж., розм. Те саме, що **коловорот 1** (СУМ IV);

коловорот 1, у, ч. 1. Сильний обертальний рух води в річках, морях і т. ін., а також місце, де відбувається цей рух. *Відчайдушно жестикулюючи руками, вона крутилася по хаті, як тріска, що потрапила в коловорот* (С. Добровольський) (СУМ IV);

колодязь, я, ч. 1. Захищена від обвалів зрубом вузька глибока яма, що служить для добування води з водоносних шарів землі. *Накопали колодязів, таких*

глибоких, що в їхніх чорних прірвах навіть удень світилися зорі (Г. Тютюнник) (СУМ IV);

колодязь (артезіанський) артезіанський, а, е. ... **Артезіанський колодязь**—глибока свердловина, зроблена в землі для забирання глибинної води. *У деяких місцях вода під землею буває затиснута між водотривкими шарами, які залягають у вигляді чаші ... Якщо в такому місці зробити свердловину і тим самим дати воді вихід, то вона нерідко б'є фонтаном. Такий колодязь називають артезіанським* (Фіз. геогр., 5, 1956, 40) (СУМ I);

копанка, и, ж. 2. Криниця без зрубу. *Добрі люди викопали ямку і вправили кадіб, та й стала копанка* (А. Свидницький) (СУМ IV);

копанка, и, ж. 1. Невелике водоймище з ґрунтовою водою, викопане для господарських потреб; сажавка. *Недалеко від землянки.. чорніла яма, обставлена очеретом. То – копанка для води* (Панас Мирний) (СУМ IV);

копаночка, и, ж. Зменш.-пестл. до **копанка**. *Ой у городі копаночка. Там купалася ластівочка* (Нар. лірика, 1956, 365) (СУМ IV);

копань, і, ж., рідко. 1. Те саме, що **копанка** 1. *А як далеко річка, то щоб був колодязь або копань при коші. З них [отара] напивається щоденно* (Словник Б. Грінченка) (СУМ IV);

корито, а, с. 2. розм. Те саме, що **річище**. *Збігши з шумом і шелестом із гір, вийшла [ріка] на рівнину і тече тихо, широко в гладкім, глинкуватім кориті* (І. Франко) (СУМ IV);

криниця, і, ж. 1. Глибоко викопана й захищена цямринами від обвалів яма для добування води з водоносних шарів землі; колодязь. *Марія встала та й пішла з глеком по воду до криниці* (Т. Шевченко) (СУМ IV);

криниця, і, ж. 2. рідко. Те саме, що **джерело** 1. *Між коренем пробилася Глибока криниця; Дзюрчить з неї.. Холодна водиця* (Я. Щоголів) (СУМ IV);

криниченька, и, ж. Зменш.-пестл. до **криниця**. *Ой, у полі три криниченьки, Любив козак три дівчиноньки* (Укр. лір. пісні, 1958, 211) (СУМ IV);

криничка, и, ж. Зменш.-пестл. до **криниця**. *Недалеко від яру, де була колись... криничка, стоїть лісова сторожка* (М. Стельмах) (СУМ IV);

криничовина, и, ж., рідко. Джерело(у 1 знач.), сукупність джерел. *Тут липина і горобина, і дуб кучерявий поспліталися вітами... над холодною криничовиною* (Марко Вовчок) (СУМ IV);

кратовина, и, ж. 3. Підземний водопровідний канал, що його прокладають під час гідромеліоративних робіт. *Подавання води... по гончарних трубках, або кратовинах, є одним з досконаліших способів підгрунтового зрошення* (З журналу) (СУМ IV);

круговерть, і, ж., рідко. Те саме, що **вир** 1. – *Віддалятися від берега не рекомендується, бо там.. такі крутоверті, що легко можуть засмоктати* (М. Чабанівський) (СУМ IV);

круговерть, і, ж. Те саме, що **коловорот** 1. – *Лоцман, пантруй! Бистрина. Круговерть* (М. Шеремет) (СУМ IV);

круговорот, у, ч., рідко. Те саме, що **круговорот** 1 (СУМ IV);

крутіж, тежу, ч., рідко. Те саме, що **вир** 1. *Великий жаль вхопив Івана за серце... Його тягло скочити з скелі у крутіж* (М. Коцюбинський) (СУМ IV);

крутіль, телі, ж. 2. діал. Вир (у 1 знач.). *Хлопець булькнув у крутіль* (СУМ IV);

крутоверть, і, ж., рідко. Те саме, що **вир** 1. *Пором заносило помалу На крутоверть* (А. Малишко) (СУМ IV);

крутовир'я, я, с., рідко. Те саме, що **вир** 1. *Вільшина переборює неспокійне крутовир'я, спрямовує човен до своєї пристані* (І. Цюпа) (СУМ IV);

круча, і, ж. 2. рідко. Глибоке місце в річці. *Попав у кручу та й утон* (Словник Б. Грінченка) (СУМ IV);

купіль, купелі – ж. і купелю –ч. 1. ... // тільки мн. **купелі**, ів. Мінеральні джерела; теплі води. *Подамся цього літа вже не на теплі купелі, а на вільне море* (Леся Українка) (СУМ IV);

кяриз, а, ч., гідр. Підземна споруда для збирання ґрунтових вод і виведення їх на поверхню землі. *Крім рік, використовують для зрошування ґрунтови води, які за допомогою спеціальних підземних галерей (кяризів) виводять на поверхню* (З навч. літератури) (СУМ IV);

лагуна, и, ж. 2. Внутрішня водойма коралового острова (атола) (СУМ IV);

лагуна, и, ж. 1. Неглибока морська затока, що утворилася внаслідок відокремлення частини моря піщаною косою. *Ми довго плавали, ми бачили увіч Гарячі кактуси, банани тонкошкурі. Легку блакить лагун, на чорнім фоні бурі* (М. Рильський) (СУМ IV);

лиман, у, ч. Затока з морською водою в гирлі річки або озеро поблизу моря, іноді багате на грязі з лікувальними властивостями. *Дністро вливався в закруглений лиман, неначе вилазив з зелених густих очеретів* (І. Нечуй-Левицький) (СУМ IV);

ложе, а, с. 2. Заглиблення в ґрунті, камені, яким тече річка, струмок і т. ін.; річище, русло. *Здавалосьь, з гір потекла колись бистра вода і лишила по собі висохлі кам'яні ложа* (М. Коцюбинський) (СУМ IV);

лоно, а, с. 3. перен. Про надра землі, глибину вод. *Сай шумує на дні, кличе в своє дике і тим прекрасне, бурхливе лоно* (І. Ле) (СУМ IV);

лоно, а, с. 3. ... // Про поверхню (води). *А лоно вод, мов дзеркало ясне, Розкинулось в барвистій, пишній рамі* (М. Старицький) (СУМ IV);

лугівка, и, ж., розм. Лугова річка. *Пливуть [ручаї] і дзвенять малиново, І що їм лугівка мала? Мов тепле народжене слово, що з серця шука джерела* (А. Малишко) (СУМ IV);

лука, и, ж. 2. Дугоподібний вигин русла річки або берега річки, моря. *Ріка Буг, що вигиналася тут лукою, оперізувала гору і все старе місто з трьох боків* (Я. Качура) (СУМ IV);

лукомор'я, я, с. Старовинна народна, а також поетична назва морської затоки, бухти. *Як люблю я.. Юному шептати покоління: До щасливих лукомор'їв чальте!* (М. Рильський) (СУМ IV);

льономочилка, и, ж. Споруда, для мочіння льону (у 1 знач.). *Механізована льономочилка. Тут треста вимочується в теплій воді* (З журналу) (СУМ IV);

марема, и, ж. В Італії – низинне заболочене морське узбережжя від гирла р. Арно до Неаполітанської затоки (СУМ IV);

меандр, а, ч. 1. геол. Закрут, крутий поворот у течії річки. *В приазовській частині Причорноморської низини великих річок нема.. Річки течуть у дуже*

широких долинах, по дну яких вони виписують круті меандри (Геол. Укр., 1969, 313) (СУМ IV);

межа, і, ж. 1. ... // *Лінія, що поділяє землі або води суміжних держав; кордон. Протікає цей Інпель десь там на півночі Угорщини на межі з Чехословаччиною, поміж горами та лісами* (О. Гончар) (СУМ IV);

мертвовід, воду, ч., діал. *Стояча вода* (СУМ IV);

мілизна, и, ж. *Те саме, що мілина. Поміж ними річка протікає, На мілизні крокодил чигає* (Леся Українка) (СУМ IV);

мілина, и, ж. *Мілка частина водойми (моря, озера, річки), небезпечна для судноплавства. Коло самого Канева Дніпро протікає двома рукавами, якраз так, як коло Києва.. І більше, ніж до половини, вкритий піскуватими мілинами* (І. Нечуй-Левицький) (СУМ IV);

мілководдя, я, с. 2. *Частина, місце водойми (озера, річки тощо) з низьким рівнем води, з невеликою глибиною. По мілководді скрізь розляглося широколисте латаття, вкрило воду листом в три сталки* (І. Нечуй-Левицький) (СУМ IV);

млака, и, ж., діал. *Заболочена низина; трясовина. Святочний спокій царював над понурими волинськими млаками* (Мирослав Ірчан) (СУМ IV);

млинівка, и, ж., діал. *Канал, яким іде вода з річки до млина. Мирон... побіг із кількома сусідськими хлопцями до млинівки купатися* (І. Франко) (СУМ IV);

мокравина, и, ж., діал. *Болото (у 1 знач.). Покрик водяної та болотяної птиці підіймався на мокравині* (Юліан Опільський) (СУМ IV);

море, я, с. 1. ... // *Дуже велике озеро з такою водою* (СУМ IV);

море, я, с. 2. *Дуже велике штучне водоймище* (СУМ IV);

море, я, с. 1. *Частина океану – великий водний простір з гірко-солоною водою, який більш-менш оточений суходолом. Як понесе з України У синє море Кров ворожу... отойді я І лани і гори – Все покину* (Т. Шевченко) (СУМ IV);

море (відкрите) відкритий, а, е. ... 4. ... **Відкрите море**: ... б) *нейтральна ділянка моря, якою мають право користуватися всі держави* (СУМ I);

море (відкрите) відкритий, а, е. ... 4. ... **Відкрите море**: а) частина моря, дуже віддалена від берегів. *Найбільше буває водоростей у прибережних водах, але в значних кількостях вони зустрічаються і у відкритих морях* (Наука., 1, 1960, 24) (СУМ I);

моренько, а, с., нар.-поет. Пестл. до **море**. *З неба темного невпинно Ллється дощ без краю, – Певне, нічка затопити Моренько бажає* (Леся Українка) (СУМ IV);

морський шлях **шлях**, у, ч. 1. ... // також у сполуч. із. сл. водний, морський, повітряний, річковий і т. ін. Узагалі місце, простір, яким відбувається пересування, сполучення. *Все вирішувалось у ті [воєнні] дні на морських шляхах: одні кораблі звозили у Крим живу силу, рятуючи її від остаточного розгрому, інші кораблі тим часом везли в Крим із-за кордону бойове спорядження* (О. Гончар) (СУМ XI);

мочар див. **мочарі** (СУМ IV);

мочарі, ів, мн(одн. **мочар**, а, ч.) Те саме, що **багно** 1; драговина, трясовина. *На дні тієї щілини був мочар, росла осока та очерет* (І. Нечуй-Левицький) (СУМ IV);

мочило, а, с. Місце (заглибина, ковбання й т.ін.) для мочіння конопель, льону, тощо. *Щоб влаштувати ...мочило, треба мати таку водойму (річку, озеро, став), з якої вода могла б надходити в мочило самопливом* (Техн. культ., 1956, 90) (СУМ IV);

нерестилище, а, с. Місце нересту риби. *Самки горбуші під час нересту поводять себе досить пасивно. Інша справа – самці: на нерестилищі вони дуже рухливі* (Наука., 6, 1964, 64) (СУМ V);

нерестовик, а, ч. Водоймище, ризнач, для нересту риби. *Якщо в нерестовику мало рослинності, підсівають овес або викладають дно дерном* (З журналу) (СУМ V);

нетеч, і, ж., розм. Стояча вода. *Здавалося йому, що тут, біля них, час зупинився зовсім... перетворився на стоячу воду, на нетеч* (П. Загребельний) (СУМ V);

нетеча, і, ж., розм. Стояча вода (СУМ V);

- низ**, у, ч. 3. Нижня течія ріки, а також прилегла до неї територія (СУМ V);
- низов'я**, я, с. Гирлова частина ріки та місцевість, розташована навколо неї. *Орли клекотіли в низов'ї, палали в диму комиші* (А. Малишко) (СУМ V);
- нора**, и, ж. 3. діал. Джерело. *Під тою ялицею б'є нора* (І. Франко) (СУМ V);
- нурт**, у, ч. 1. Те саме, що **вир**. *Я не за себе тоді жахавсь, а боявся за тебе, Що без керма й без керманича серед нуртів опинившись, Твій корабель не спроможеться більшої витримати бурі...* (М. Зеров) (СУМ V);
- нурта**, и, ж. Те саме, що **вир** 1. *Був там гроз кривавий подих, дощ топив людей, звірят, – та із нурт із темноводих вирнув новий Арарат* М. Драй-Хмара) (СУМ V);
- нуртина**, и, ж. Те саме, що **вир** 1. *Сидить над берегом рибалонька, пильнує, Чи плаває стиха поплавок, Чи в вирві крутиться, чи в нуртині нуртує* (П. Куліш) (СУМ V);
- нуртовиння**, я, с. Збірн. до **нурт** 1. *Останніми днями Олесь помічав, що течія ріки ставала все нестримнішою, повальнішою, а нуртовиння – бурхливішим* (Д. Бедзик) (СУМ V);
- нуртовище**, а, с. Те саме, що **вир** (СУМ V);
- обмілина**, и, ж. Прибережна мілина, утворена наносами. *В місцях, де сила ріки слабшає, матеріал, який вона переносить, відкладається, утворюючи, обмілини і острови* (Фіз. геогр., 5, 1956, 113) (СУМ V);
- обміль**, і, ж., рідко. Те саме, що **мілина** (СУМ V);
- озера (дельтові) дельтовий**, а, е. Прикм. до **дельта**1. Дельтові озера (СУМ II);
- озеречко**, а, с. Зменш.-пестл.до **озерце** 1. *Ой, у полі озеречко, Там плавало відеречко* (Укр. лір. пісні, 1958, 312) (СУМ V);
- озеро**, а, с. 1. Природна або штучна заглибина, заповнена водою. *Десь за комишами в озері крякають жаби, гуде бугай...* (М. Коцюбинський) (СУМ V);
- озерявина**, и, ж., розм. Висохле озеро; місце, де було озеро. *А навкруги... волохатіє терен, Темні яри, озерявини* (В. Мисик) (СУМ V);
- океан**, у, ч. 1. тільки одн. Водний простір, що виринає; більшу частину земної кулі й поділяє суходіл на материки та острови. – *Ну, куди тобі звідси: глянь,*

яка благодать!.. – Тиха, безбуряна заводь, – іронічно кидає Мамайчук... – Для кого заводь, а для кого берег Світового океану (О. Гончар) (СУМ V);

океан, у, ч. 1. ... // *одн. і мн.* Одна з чотирьохосновних складових частин водного простору земної кулі, що розділяє материки. – *Ішли ми з Веллінгтона на Новій Зеландії – до Ріо, цебто – з Великого до Атлантичного океану (Ю. Яновський) (СУМ V);*

окіян, у, ч., фольк. Океан. – *Коли їхати все вище й вище, буде Оковський ліс, далі Волок, Заволоччя, ще далі Верхні землі, Новгород і крижаний окіян (С. Скляренко) (СУМ V);*

омут, а, ч., діал. Вир. *Понижче водопаду глибокий, синій, обширний омут (І. Франко) (СУМ V);*

опар, у, ч., рідко і, ж., діал. 2. Місце на болоті, що ніколи не замерзає (СУМ V);

опар, у, ч., рідко і, ж., діал. 3. Ополонка, перев. утворена течією. *Обходиш їх, ті ями зимувальні, плішню пробиваєш опарі (І. Гончаренко) (СУМ V);*

ополонка, и, ж. ... // *Намерзлий отвір або ділянка крижаного поля водойми, вкрита водою. Поміж більшими крижинами були ополонки, лід іще рухався, жив (О. Ільченко) (СУМ V);*

ополоночка, и, ж. Зменш. до **ополонка**. *Заграй мені, дудлику, на той глас: Вирубала ополоночку для вас (Чуб., V, 1874, 1110) (СУМ V);*

опуст, у, діал. Шлюз. *Нахмарило.. Треба буде на яловім опусті заставки піднять, якщо великий дощ піде (І. Карпенко-Карий) (СУМ V);*

пасовище (водоростеве) водоростевий, а, е. Прикм. до водорості. Водоростеві пасовища. *Водоростеві вапняки утворюються, з вапнистих черепашок, морських водоростей, що живуть у морях на глибині 20-60 м (Курс заг. геол., 1947, 169) (СУМ I);*

патьоки, ів, мн. (*одн. патьок*, у, ч.), розм. 2. Те саме, що **потік**. *демо яром між високими, посмугованими брунатними патьоками, безлісими горбами (Ю. Мельничук) (СУМ VI);*

перегата, и, ж. Те саме, що **загата** (у 1 знач.). *Бурхливу, непокірну ріку... закоували в перегати, роздовбували її дно, розкопували кручі і гори* (Я. Баш) (СУМ VI);

перегатка, и, ж. Те саме, що **перегата**. *Йшлося, власне, про те, як... поставивши тимчасові перегатки, будувати під їх захистом основні споруди [Дніпрель-стану]* (Г. Коцюба) (СУМ VI);

перекат, у, ч. 4. Мілководна ділянка річки. *Піщані перекасти перетинали русло, заважаючи рухові пароплавів* (О. Десняк) (СУМ VI);

переміл, у, ч., рідко. Мілина, що звичайно йде від берега. *Недалеко від перемілу, що хвилясто просвічувався світлою жовтизною, поставили ятері* (М. Стельмах) (СУМ VI);

переміль, і, ж., рідко. Те саме, що **переміл** (СУМ VI);

перепад, у, ч. 1. Падіння води на місці порога, а також такий поріг. *З часом, коли ріка виробляє своє ложе, вона повільно знижує виступи дна. На місці нерівностей дна утворюються незначні перепади води, які називаються порогами* (Курс заг. геол., 1947, 105) (СУМ VI);

печера, и, ж. 2. діал. Заглибина під берегом річки. *Риба почала ховатися в найглибші місця та печери для зимівлі* (І. Франко) (СУМ VI);

печерка, и, ж. Зменш. до **печера** (СУМ VI);

плав, у, ч. 2. Те саме, що **потік** 1, 2. *Як дівочий сон чарівний, як сріблисті блиски зір, Ніагари мчить плав рівний крізь зелений первобір [праліс]* (Уляна Кравченко) (СУМ VI);

плесо, а, с. 1. ... // *Спокійна, чиста водна гладінь. Над плесом ставу сонні трави* (М. Рильський) (СУМ VI);

плив, у, ч., діал. Потік. *Час плив своїм пливом* (Марко Вовчок) (СУМ VI);

площа, і, ж. 1. ... // *Ділянка водної поверхні. Потічок... розливається тепер в широке плесо, з небом у воді блакитним, зі спокійними площами* (Г. Хоткевич) (СУМ VI);

площина, и, ж. 1. ... // ...велика ділянка гладенької поверхні водойми. *По рожевій площині моря пробігали то золоті, то блакитні іскри* (Леся Українка) (СУМ VI);

площинка, и, ж. Зменш.-пестл. до **площина** 1, 2 (СУМ VI);

покал, у, ч., діал. Заводь, затон, зарічок на Дніпрі. *От-от надійде час вечірнього качиноного льоту. Михайло Іванович хвилюється: – Хоч би встигнути підскочити до якого-небудь покалу...* (М. Рильський) (СУМ VII);

полонка, и, ж., розм. Те саме, що **ополонка**. – *Сам же я ту полонку рубав, Коня напував* (Чуб., III, 1872, 298) (СУМ VII);

поріг, рога, ч. 3. Кам'янисте поперечне підвищення дна, що порушує спокійну течію річки. *Коло острівця шуміла вода на порогах, темніла, неначе стежка, чорна гребля, а під самою крутою скелею стояв млин* (І. Нечуй-Левицький) (СУМ VII);

потік, току, ч. 1. Річка (перев. невелика), струмок із стрімкою течією. *Гори піднімаються все вище та вище. Вони перетяті й перерізані подекуди вузькими балками, в котрих шумлять прудкі гірські потоки* (І. Нечуй-Левицький) (СУМ VII);

потічок, чка, ч. Зменш.-пестл. до **потік** 1, 2. *Я пішов під міст, ліг на м'якій травиці та й задивився на потічок, як він булькотить, переливаючи воду з камінчиків на камінчики* (І. Нечуй-Левицький) (СУМ VII);

поточина, и, ж., діал. 1. Струмок. *З сих гір спливають поточини, що ділять поле на менші частки* (Словник Б. Грінченка) (СУМ VII);

поточок (рідко) чка, ч. Зменш.-пестл. до **потік** 1, 2. *А я той цвіт позриваю та сплету віночка, кину його, червоного, в воду до поточка* (Леся Українка) (СУМ VII);

прало, а, с., діал. Місце на річці (озері і т. ін.), де перуть білизну. *Жінки з цілого села приходили сюди [на джерела] влітку і взимку прати білизну. В селі існувало переконання, що «вода з прала» помагає на ревматизм [від ревматизму]* (Ірина Вільде) (СУМ VII);

пригата, и, ж., розм. Невелика гатка (СУМ VII);

притока, и, ж. 1. Річка, що впадає в більшу річку. *Гребці повинні були пропливти, кілька кілометрів вниз по річці, потім по одній з приток угору* (О. Іваненко) (СУМ VIII);

прогалина, и, ж. 2. ...// Голе, позбавлене льодового покриву місце на поверхні води. *У величезних прогалинах чистої води з'явилося багато морського звіра* (М. Трублаїні) (СУМ VIII);

прогалинка, и, ж. Зменш.-пестл. до **прогалина** 1, 2 (СУМ VIII);

прогалявина, и, ж., рідко. Те саме, що **прогалина** 1, 2 (СУМ VIII);

прогній, ною, ч. Багнисте, грузьке місце. *Отам попереду був піщуга, а тепер прогної, трясовина* (Словник Б. Грінченка) (СУМ VIII);

прогноїна, и, ж., рідко. Те саме, що **прогній**. – *На Сивашах, примічайте, де кущик комишу темніє, то, значить, там пробивається потроху солодка вода із прогноїн, із глибини...* (О. Гончар) (СУМ VIII);

пролизень, зня, ч., розм. Промите течією місце в льоду (звичайно на річці). *Дніпро ще перекритий кригою. Сивіє, широкий, могутній... Лише де-не-де темніють між берегами молоді перші пролизні* (О. Гончар) (СУМ VIII);

проран, у, ч. 1. Протока, утворена при розмиванні берега річки, озера і т. ін. *Створений грязе-кам'яним потоком проран, через який збігли води озера, намічається засипати уламками скель, галькою і глиною* (Веч. Київ, 22.XI 1966, 1) (СУМ VIII);

проталина, и, ж. ... // Місце на річці, озері і т. ін., де протанув лід. – *Я по хмиз зібралася на світанні... у ліс через Рось... Шугонула по шию в проталину, ледве жива видряпалась...* (І. Волошин) (СУМ VIII);

протік, току, ч. Те саме, що **протока** 1. *Вздовж лівого берега розбрелися по пояс у воді дерева, – Дніпро затопив усі протоки й старі русла, вздовж яких вони росли* (Ю. Яновський) (СУМ VIII);

протічок, чка, ч., рідко. Зменш.-пестл. до **протік**. – *А це тобі й перехід! – скрикнув Кирило, спускаючись з гори в балку, посеред котрої пробігав невеличкий протічок* (Панас Мирний) (СУМ VIII);

протока, и, ж. 2. Вузька смуга води між двома ділянками суходолу, яка сполучає два моря, два океани або море з океаном. *Хвилі.. оббризкують камінь, Де у протоці тісній проривається море шалене* (М. Зеров) (СУМ VIII);

протока, и, ж. 1. Рукав річки; річка або струмок, що з'єднує дві водойми. *Всі озера і ставки сполучалися між собою протоками* (Ю. Смолич) (СУМ VIII);

пучина, и, ж. 1. Водяна глибінь, морська безодня. *То потопав його баркас, то виринав на високому гребені хвилі, щоб знову провалитися потім у водяну пучину* (А. Шиян) (СУМ VIII);

пучина, и, ж. 2. Глибока драговина на болоті (СУМ VIII);

рандеву, невідм., с. 2. У морському флоті – обумовлене місце зустрічі кораблів (СУМ VIII);

резервуар, а, ч. 1. ... // Водосховище, басейн. *На Дніпровській водопровідній станції став до ладу ще один резервуар місткістю кілька тисяч кубометрів* (Веч. Київ, 6.X 1958, 1) (СУМ VIII);

рейди, у, ч., мор. Прибережний водний простір, придатний для стоянки суден на якорі. *У порт прибували пароплави. Вони ставали на рейді* (В. Собко) (СУМ VIII);

рибник, а, ч. 1. Штучне водоймище ... для живої риби. *Чудових результатів добилися співробітники Всесоюзного науково-дослідного інституту ставкового рибництва: вони вирощують корона у.. рибниках* (Веч. Київ, 13.IX 1967, 4) (СУМ VIII);

рибохід, ходу, ч. Споруда, що забезпечує самостійний прохід риби через перешкоди. *Спеціальні державні заклади в нашій країні докладають немало зусиль для збереження і збільшення рибних багатств, з цією метою здійснюється будівництво риборозплідників, рибоходів для проходження риб через греблі на нерест вгору по річках і т. д.* (Наука..., 8, 1958, 4) (СУМ VIII);

рисберма, и, ж. Частина гідротехнічної споруди, призначеної для кріплення річища потоку. *Щоб запобігти розмиванню русла річки за греблею із плоским флютбетом, укріплюють рисберму* (Довідник сіль. будівельника, 1956, 65) (СУМ VIII);

риф, у, ч., геол. Пасмо підводних або невисоких надводних скель на мілководді. *Щосекунди виростала небезпека наскочити на підводний риф, і каравели могли піти на дно* (Н. Рибак) (СУМ VIII);

рівнина, и, ж. 2. чого, яка. Водяна поверхня чималих розмірів. *Спокійна рівнина річки сколихнулась, і з неї вистромилось щось огидне, темно-зелене, з нерухомими очима гада* (О. Донченко) (СУМ VIII);

рівчак, а, ч. 4. Невеликий водяний потік, що утворюється від снігових, дощових, або підземних вод. *З джерел вода збирається в струмені, з них робляться рівчаки, з рівчаків річка* (Словник Б. Грінченка) (СУМ VIII);

рівчачок, чка, ч. Зменш.-пестл. до **рівчак** (СУМ VIII);

ріка, и, ж. 1. Водний потік, що живиться із джерела або стоком атмосферних опадів і тече по видовжених зниженнях рельєфу від верхів'я до гирла. *Серед села тече ріка. Над берегом, коло горбка, Стоїть з цебринами керниця* (С. Руданський) (СУМ VIII);

річенька, и, ж., нар.-поет. Пестл. до **ріка** 1 і **річка**. *Все, що видно оку, Снігом замело; Річеньку широку Кригою скуло* (П. Грабовський) (СУМ VIII);

річечка, и, ж. Зменш.-пестл. до **ріка** 1 і **річка**. *На десять верстов од берега Дніпра йдуть такі гори і спускаються круто в долину, кудюю тече річечка Расава* (І. Нечуй-Левицький) (СУМ VIII);

річище, а, с. 1. ... // Великий водяний потік. *Круг столів запанувала різноголоса строката бесіда, яка сторонній людині здається безладним шумом, але в якій є свій зміст і внутрішній зв'язок, як є він поміж десятками струмків, що зливаються в одне річище* (С. Журахович) (СУМ VIII);

річище, а, с. 1. ... // Заглиблення у ґрунті, де тече водяний потік. *Воли завзятіше захитали рогами... і швидше пішли, глибоко занурюючи ратиці в піщане річище весняного потоку* (З. Тулуб) (СУМ VIII);

річище, а, с. 1. Найнижча ділянка дна річкової долини, по якій тече або текла вода. *Тільки пройшовши попід залізницею, вода ще з більшим клекотом виривалася знов у бетонне річище і йшла геть з міста* (І. Ле) (СУМ VIII);

річка, и, ж. Те саме, що **ріка**. *Улітку, саме серед дня, Пустуючи, дурне Ягня Само забилося до річки – Напитися водички* (Л. Глібов) (СУМ VIII);

річка (вириста) виристий, а, е. Такий, в якому є багато вирів. *Вириста річка* (СУМ I);

розлив, у, ч. 3. Поверхня, простір, залиті водою; водяна гладінь. *За Ташанню діброви стоять у весняних розливах, а від чорного дуб'я і тінь у воді чорна* (Г. Тютюнник) (СУМ VIII);

розтік, току, ч. 1. ... // водяний потік, що відокремився від основного русла. *На розтоці, на потоці два голуби воду пили* (Словник Б. Грінченка) (СУМ VIII);

розтік, току, ч. 1. Місце роздвоєння основного русла річки. *Поплинемо з тобою ген на розтоки, під бистрії лотоки* (Леся Українка) (СУМ VIII);

розтока, и, ж. Те саме, що **розтік**. *Від Глафіри Антін пішов через розтоку побіля двору Граббе, обминаючи завод* (С. Чорнобривець) (СУМ VIII);

руда, и, ж. 2. діал. Іржаве багно, болото. *Прості вербівчани-пішоходи знали безліч стежок через поля, луги, руди, що вели навпростець* (А Іщук) (СУМ VIII);

рудка, и, ж., діал. Іржаве багно, болото. *Із поля, з того місця, де лисніє в долині рудка якась, що поросла очеретом, дує різкий, холодний вітер* (С. Васильченко) (СУМ VIII);

рукав, а, ч. 2. Водяний потік, що відійшов у бік від головного русла; відгалуження ріки. *Коло самого Канева Дніпро протікає двома рукавами, якраз так, як коло Києва* (І. Нечуй-Левицький) (СУМ VIII);

рукавець, вця, ч. 1. Зменш.-пестл. до **рукав**. *Рукавці річки вузьенькі, як протоптані в осоці тинисті стежки* (С. Тудор) (СУМ VIII);

рукавчик, а, ч. Зменш.-пестл. до **рукав** 1,2. *Човен з розгону увійшов у вузьенький рукавчик* (І. Волошин) (СУМ VIII);

русельце, я, с. Зменш. до **русло** 1 (СУМ VIII);

русло, а, с. 1. Заглиблення в ґрунті, по якому тече річка, струмок і т. ін. *Стаяли живо сніги, розірвала морозні окуви Річка і вниз понесла, повинню грає в руслі* (І. Франко) (СУМ VIII);

ручаєць, айця, ч. Зменш. до **ручай**. У глибокому вибалку протікав невеличкий ручаєць з напрочуд прозорою заохотливою водою (І. Ле) (СУМ VIII);

ручай, ю, ч. Невеликий потік води; струмок. Прозорий ручай перетинав стежку (О. Донченко) (СУМ VIII);

ручайок, йка, ч. Зменш. до **ручай**. Каток давно безслідно зник, Щебечуть ручайки (І. Муратов) (СУМ VIII);

сага, и, ж. 3. ... // Болото в заплаві річки. Там, на гнилому дні саги, Верткі вужі, лякливі жаби (Д. Павличко) (СУМ IX);

сага, и, ж. 3. ... // Озеро в такій улоговині чи в заплаві річки. Обидва чоловіки розповіли панові сотникові, що в лузі є озера, округ них куга й очерет, ті озера-саги вони можуть по пальцях перерахувати (Ю. Яновський) (СУМ IX);

сага, и, ж. 2. Протока; рукав ріки; стариця. На широкому острові між Старим та Новим Дніпром зеленіють сінокоси ...а між зелом блищать проти сонця узенькі течії, як маленькі річки, узенькі саги (І. Нечуй-Левицький) (СУМ IX);

сага, и, ж. 1. Річкова затока. Плили б вони [квітки], аж поки в яку сагу спокійну не прибились до білих водяних лілей, – там стали б (Леся Українка) (СУМ IX);

саджавка, и, ж., діал. Сажалка. При школі була саджавка з коропами (С. Ковалів) (СУМ IX);

саджалка див. **саджавка** (СУМ IX);

сажавка, и, ж. Невелике штучне водоймище, в якому розводять і утримують рибу; копанка. А середину його, оту найглибшу, можемо оставити так, як є... Будуть мати на подвір'ю [подвір'ї] сажавку (І. Франко) (СУМ IX);

сажалка, и, ж. Невелике штучне водоймище, в якому розводять і утримують рибу; копанка. Скажуть, що камбала та – то, напевне, втікачка зухвала І годувалася досі по сажалках рибних владики (М. Зеров) (СУМ IX);

сажівка, и, ж., діал. Сажалка. Лучче [краще] в сажівці втоплюся І лучче очкуром вдаплюся, Ніж Турнові я покорюсь (І. Котляревський) (СУМ IX);

септик, а, ч., техн. Басейн у системі каналізаційної мережі для очищення стічних вод. Септик – це горизонтальний відстійник, через який стічна вода

протікає з дуже малою швидкістю (до 5 мм/сек) (Довідник сіль. будівельника, 1956, 356) (СУМ IX);

синь, і, ж. 1. Те саме, що **синява**. *Черкає чайка синь морську безкраю (М. Нагнибіда) (СУМ IX);*

синька, и, ж. 4. *розм., рідко*. Те саме, що **синява** 1, 2 (СУМ IX);

синява, и, ж. 2. Синій простір, синя поверхня (про ... море). *Океан повен! В глибині чудовен! Скільки тії сили, сіняви, краси! (П. Тичина) (СУМ IX);*

система, и, ж. 4. ... // у сполуч. із. сл. річка, ріка та власними назвами річок (СУМ IX);

скік, скоку, ч.5. *звичайно мн., діал.* Пороги. *Досвідчений керманич... Зна... всі скоки у воді, о які розбитися може дараба (Словник Б. Грінченка) (СУМ IX);*

смуга (штильова) штильовий, а, е. ... **Штильова смуга** –ділянка моря, океану, де стоїть штиль (СУМ XI);

солонець, нцю, ч. 2. Озеро або джерело з солоною водою (СУМ IX);

солончак, у, ч. 2. Озеро, або джерело з солоною водою (СУМ IX);

спаді, у, ч. 2. *рідко*. Те саме, що **водоспад** (СУМ IX);

став, у, ч. Водоймище (у природному чи штучному заглибленні) з непроточною водою; місце розлиття річки, струмка перед загатою. *Придбали [дід та баба] хутір, став і млин, Садок у гаї розвели (Т. Шевченко) (СУМ IX);*

ставидло, а, с. Те саме, що **ставище** (СУМ IX);

ставище, а, с. Місце, де був ставок. *На ставищі знімається мряка (Ірина Вільде) (СУМ IX);*

ставок, вка, ч. 2. Зменш. пестл. до **став**. *Ой, не кидай мене, моя голубочко, Куплю тобі хатку, і ще сіна жатку, І ставок, і млинок, і вишневий садок (І. Котляревський) (СУМ IX);*

ставок, вка, ч. 1. Те саме, що **став**. *Були багаті [князь і княгиня], Високі на горі палати, Чималий у яру ставок, Зелений по горі садок (Т. Шевченко) (СУМ IX);*

ставок (безрибний) безрибний, а, е. У якому немає риби. **Безрибний ставок** (СУМ I);

ставочок, чка, ч. Зменш.-пестл. до **ставок**. *В гаї Ставочок чистий висихає, Де ти купалася колись* (Т. Шевченко) (СУМ IX);

старик, а, ч. 4. Старе русло річки. *Уже хмари внизу над землею і тіні хмар. Дніпро з притоками, стариками, старицями поснувавсь по землі* (О. Довженко) (СУМ IX);

стариця, і, ж. 2. Заплавне озеро. *Дніпро з притоками, стариками, старицями, поснувавсь по землі* (О. Довженко) (СУМ IX);

стариця, і, ж. 4. Старе русло річки. *Оксана, звичайно, і не згадає про ятері на стариці, коли він помре, і зогниють вони в мулі* (І. Драч) (СУМ IX);

старорічище, а, с. Старе русло річки. *Поряд з піщаними гривами і горбами тут [на Українському Поліссі] зустрічається багато озер, сліпих рукавів, старорічищ тощо* (З журналу) (СУМ IX);

староріччя, я, с. Те саме, що **старорічище**. *Зараз щорічно витрачаються значні кошти на підтримання в належному стані створеного комплексу гідротехнічних споруд, бо можливість відходу Дніпра в лівобережні староріччя повністю не усунено* (Веч. Київ, 26.VIII 1961, 2) (СУМ IX);

створ, у, ч. 4. мор. Фарватер якогось місця, визначений поєднанням спеціально встановлених знаків (СУМ IX);

стихія (водна) водний, а, е. Прикм. до **вода** 1, 2. ... Водна стихія.) (СУМ I);

стрем'я, стремені і стрем'я, с., діал. Стромовина. *Дніпрове стрем'я* (Словник Б. Грінченка) (СУМ IX);

строма 2, и, ж., діал. Стромовина. *Дико Терек вис і скаче між крутих камінних стром* (М. Драй-Хмара) (СУМ IX);

стромина, и, ж. Те саме, що **стромовина**. *Над Сулою на стромині – Темною стіною – Чорнолісся, мов на бурю, Грає листвиною* (Л. Первомайський) (СУМ IX);

стромовина, и, ж. 2. Швидка, бурхлива течія ріки. *Сів він у Києві на козацький байдак і поплив через пороги, здригаючись із жаху перед грізними стромовинами Дніпра-Славути* (З. Тулуб) (СУМ IX);

струга, и, ж., діал. Потік, струмок з швидкою течією. *Рівнина-рівнина, поперетинана бездонними болотами, стругами ... – все те якось давило мою душу* (І. Франко) (СУМ ІХ);

струмина, ини, ж., рідко. Те саме, що **струмінь** 1 (СУМ ІХ);

струминка, и, ж. Зменш.-пестл. до **струмина** (СУМ ІХ);

струмінець, нця, ч. Зменш.-пестл. до **струмінь** 1, 2 (СУМ ІХ);

струмінчик, а, ч. Зменш.-пестл. до **струмінь** 1, 2. *Струмінчик витікає просто з дула старої верби при землі і весело дзюркоче по камінчиках у Дніпро...* (О. Гончар) (СУМ ІХ);

струмінь, меня, ч. 1. Вузкий потік води або якої-небудь іншої рідини. *Раптом велика брила породи сама відвалилась, і з земних грудей могутнім струменем вдарила вода* (М. Ю. Тарн., Незр. горизонт, 1962, 99) (СУМ ІХ);

струмінь, меня, ч. 2. рідко. Те саме, що **струмок** 1. *Рушиться по полю сніг, Свиснув бабак, почорніла дорога, Струмінь в ярочку побіг* (Я. Щоголів) (СУМ ІХ);

струмок, мка, ч. 1. Невеликий потік, утворений з снігових, дощових вод або з підземних вод, що вийшли на поверхню. *Тут протікав вузький струмок з чистою водою, а над ним шуміли розлогі верби й сизі куці лоз* (А. Шиян) (СУМ ІХ);

струмочок, чка, ч. Зменш.-пестл. до **струмок**. *Поринули весняні води, задзюрчали струмочки, заклекотали в ярках, розіллялись широкою повіддю* (М. Коцюбинський) (СУМ ІХ);

студень, дня, ч. 2. діал. Криниця без зрубу. *Біля обмерзлого студня, димлячи парою, на всі груди іржали відгодовані огирі* (Г. Тютюнник) (СУМ ІХ);

студня, і, ж., діал. Криниця без зрубу. – *Не досить, що ходить на мою студню, що я за нею ворота зачиняю, та й ще хоче, щоб я тягав для її корови воду..!* (М. Томчаний) (СУМ ІХ);

стьожка, и, ж. 3. чого, яка, перен. Те, що тягнеться або видніється вузькою довгою смугою (про річку, дорогу і т. ін.). *Між дерев майнула хата, вкрита очеретом, а ліворуч блиснула синя стьожка ріки* (О. Донченко) (СУМ ІХ);

тальвег, у, ч., спец. 2. Старе річище, дно річки. *Подекуди, на долішніх частинах схилів та в тальвегах річок і взагалі на кращих ґрунтах, дубові лісостани в стиглому віці (120-140 років) досягають висоти 37 метрів* (Наука..., 4, 1958, 24) (СУМ Х);

твань, і, ж. 1. ... // Драговина, трясовина, багно (у 1,2 знач.). *Ноги все частіше провалюються, в'язнуть до колін у густій холодній багнюці. Чвакає і чвакає без кінця хлипка засмоктуюча твань* (О. Гончар) (СУМ Х);

тванюка, и, ж. Збільш. до **твань**. *По її [річки] берегах тяглися непрохідні мочарі, і людей поглинала холодна тванюка* (С. Чорнобривець) (СУМ Х);

теплина, и, ж. 2. розм. Місце на річці, болоті, де взимку не замерзає вода (СУМ Х);

територія, і, ж. 1. Частина земної кулі (суходіл, води й повітряний простір над ними), що належить певній державі або входить до складу якої-небудь частини світу (СУМ Х);

терло, а, с. 1. Те саме, що **тирло** 4. *Мов риби на терлі, спершися в тіснім шипоті... тонули й гинли сотки, тисячі монголів* (І. Франко) (СУМ Х);

терми, терм, мн. 2. геол. Теплі та гарячі підземні води й джерела. *Джерела з теплою водою називаються термами* (Курс заг. геол., 1947, 127) (СУМ Х);

течійка, и, ж. Зменш.-пестл. до **течія** 1, 4, 6, 8. *Понад берегом течійки Пишно квітчатся [квіткують] зілля* (А. Кримський) (СУМ Х);

течія, і, ж. 6. розм. Невелика річка, струмок. *Весь яр був закиданий гіллястими вербами, неначе гніздами, понад тихою течією, що плинула з криниці до Росі* (І. Нечуй-Левицький) (СУМ Х);

течія (верхня) течія, і, ж. ... 4. ... **Верхня течія** – частина річки, близька до початку; верхів'я. *Вивчено райони, що прилягають до верхньої течії Західної Двіни та її притоків* (Літ. газ., 14.IX 1950, 1) (СУМ Х);

течія (нижня) течія, і, ж. ... 4. ... **Ніжня течія** – частина річки, близька до гирла. *Вивчено райони, що прилягають до верхньої течії Західної Двіни та її притоків* (Літ. газ., 14.IX 1950, 1) (СУМ Х);

тирлечко, а, с. Зменш.-пестл. до **тирло**. *Аж ось і тирлечко... Та не дійти, шкода! І враз палкий ловець, нестримний, як дитина, У воду крижану заходить по коліна* (М. Рильський) (СУМ Х);

тирло, а, с. 4. Місце, де нереститься риба. *Коли ж заходила розмова у братів. Про тирла, про таку принаду для лінів, Щоб звідусіль плила та риба вайлувата До вашого гачка, – я просто завмирав* (М. Рильський) (СУМ Х);

тиховоддя, я, с. Місце з тихою, без хвиль, водою; місце річки з повільною спокійною течією. *Вони вже стояли на березі річки, перед ними слалося широке, майже неосяжне тиховоддя* (М. Чабанівський) (СУМ Х);

тиховодь, і, ж. Те саме, що **тиховоддя**. *З торбинкою через плече, заходив У тиховодь романівського ставу Із удочкою Дмитрик у руках* (М. Рильський) (СУМ Х);

тоня, і, ж. 1. ... ділянка водоймища, звичайно з розчищеним дном для ловлення риби неводом. *В прозорій тоні цілими стадами плавали звільна великі клені* (І. Франко) (СУМ Х);

торф'яник, а, ч. 1. Поклади торфу, торфове болото. *Євген говорив неквапливо, наче хотів утямкувати їй, що являє собою їхній район. Болота, торф'яники, дрібноліс, а орні землі зовсім нікудишні* (В. Земляк) (СУМ Х);

торф'янище, а, с. Те саме, що **торфовище**. *Щороку розливалась Прип'ять і заливала ці родючі торф'янища* (Хлібороб Укр., 9, 1966, 10) (СУМ Х);

торфище, а, с. Те саме, що **торфовище**. *Кле-кле-кле! – клекочуть вгорі лелеки. Вони прямують аж он туди на торфища, де зеленіє лужок* (Юрій Збанацький) (СУМ Х);

торфовисько, а, с. Те саме, що **торфовище**. *Та ось він на самому днищі Лисової балки. В темному болоті борсаються коні. «Торфовисько», – з жахом подумав Коропов, зіскочив з саней і заходився рятувати коні* (В. Земляк) (СУМ Х);

торфовище, а, с. Поклади торфу, торфове болото. – *Гнилиця – широке, розгалужене торфовище, величезне болото* (М. Чабанівський) (СУМ Х);

трістя, я, с., діал. 1. Трясовина, драговина. – *От вона [машина] тільки колесом накаче, паличка переломиться, бойок ударить у капсуль – і полетить машина в безвість і трістя* (М. Стельмах) (СУМ Х);

трясавиця, і, ж., діал. 1. Те саме, що **трясовина**. *Поліз Кметик у трясавицю, застряг по пояс* (С. Ковалів) (СУМ Х);

трясина, и, ж., рідко. Те саме, що **трясовина**. – *Одчини. – Свят, свят, свят! Згинь, нечиста сило! Зганяю тебе на очерета та болота, на купину та трясину, звідкіля тебе і притаскало, – обізвалася Горпина з печі* (Л. Яновська) (СУМ Х);

трясовина, и, ж. 1. Дуже грузьке болото, поросле яскраво-зеленою травою і мохом, що утворилося на місці колишньої водойми. – *Води! – попрохав ранений... Серце Соломії рвала та просьба Остапова, а голова шукала способу. Ба! адже вони на воді! про це свідчить трясовина, що вгинається під ногами* (М. Коцюбинський) (СУМ Х);

трясовиння, я, с. Те саме, що **трясовина**. *Купина зблизька виявляється значно вищою. Притримуючись за паркан, Неля видирається на неї. Струхлявілий бур'ян всуміш з глиною западається під ногами, як трясовиння* (Ірина Вільде) (СУМ Х);

трясовиця, і, ж., діал. 1. Те саме, що **трясовина**. – *Всі ті страшні трясовиці, що блистіли лісом і полями тут і там – треба було позасипувати, повичерпувати* (О. Кобилянська) (СУМ Х);

узмор'я, я, с. Частина моря, близька до берега. *Мружиться дівчина від яскравого сонця, бачить, як миготять на узмор'ї дельфіни, наче чорні камені-кругляки* (З. Тулуб) (СУМ Х);

урочище, а, с. 2. Ділянка, яка виділяється серед навколишньої місцевості природними ознаками (ліс серед поля, луг, болото серед лісу і т. ін.) (СУМ Х);

усесвіт, у, ч. 2. Земна куля з усім, що на ній є (СУМ Х);

устя, я, с. 1. рідко. Те саме, що **гирло** 1. *Відходжу не в розпуці... Відходжу, сину мій, щаслива. Так перейшла я, як руслом ріка, Що від джерел своїх ген в*

темнім борі Шумить, співає пісню споконвічну Ген аж до устя, в безконечне море... (Уляна Кравченко) (СУМ X);

фарватер, у, ч. 1. Найзручніший і найбезпечніший водний шлях для плавання суден, позначений сигнальними знаками. *Серединою ріки по ясному спокійному фарватеру ще де-не-де снували своїми легкими човниками бакенички, гасили померклі вже ледве помітні сигнальні вогні* (О. Гончар) (СУМ X);

фіорд, у, ч. Довга й вузька морська затока, переважно з високими стрімкими берегами. *Наближаючись до фіорду Марті, «Лахтак» потрапив у семибальну кригу* (М. Трублаїні) (СУМ X);

фонтан, а, ч. 1. Струмінь води, який б'є вгору, або витікає під тиском, а також спеціальний прилад, що забезпечує викидання води, і споруда, що його обрамляє. *Серед двору бризкали фонтани* (І. Нечуй-Левицький) (СУМ X);

фонтана, и, ж., діал., заст. Фонтан (СУМ X);

фонтанчик, а, ч. Зменьш.-пестл.до **фонтан** 1,3. *Зайшов [Липтак] у скверик і сів на лавицю.. Від фонтанчика час від часу вітер заносив на нього дрібненькі краплі води* (М. Томчаний) (СУМ X);

хауз, у, ч. Невелика штучна водойма в Середній Азії (СУМ XI);

хребет, бта, ч. 3. *перен.* Верхня частина, верхній край, вершина чого-небудь (хвилі, валу, і т.ін.). – *Наш провідник бравсь за ланцюг, щоб скерувати човен, ми підіймались на хребті хвилі* (М. Коцюбинський) (СУМ XI);

хребет, бта, ч. 3. ... // Поверхня річки, озера, і т. ін.. *Ріка своїм хребтом несе... вперед веселий, скреслий лом* (П. Тичина) (СУМ XI);

цябрина, и, ж., діал. Цямрина. – *Сидить моє золото [дитина] коло самісінької криниці, а та криниця та ще без цябрини* (С. Васильченко) (СУМ XI);

цямра, и, ж., діал. Цямрина (у 2 знач.)(СУМ XI);

цямрина, и, ж. 2. *також мн.* Верхня частина колодязного зрубу, складена перев.. з дерев'яних колод. *Коло воріт, над перелазом, білів новою цямриною колодязь* (Панас Мирний) (СУМ XI);

цямрина, и, ж. 2. ... // Колодязний зруб. *Нетинковані соснові стіни, що тісно обступали її навкруги та високо здіймалися до стелі, дуже скидалися на цямрину* (М. Коцюбинський) (СУМ XI);

цямринка, и, ж. Зменш.- пестл.до **цямрина**. *Живе коло мене убога вдова... Треба їй послати мірочок зо два житця на новосілля та цямринку в колодязь їй упустити* (Ганна Барвінок) (СУМ XI);

цямриння, я, с., збірн. Те саме, що **цямрина**. *Саша перекинув ногу через цямриння – в штольню дренажного колодязя* (Ю. Смолич) (СУМ XI);

чистовід, воду, ч., розм. Те саме, що **чистоводдя**. *Тут краще купатися: тут чистовід, а на брідку погано* (Словник Б. Грінченка) (СУМ XI);

чистоводдя, я, с., розм. Чисте місце на річці, ставку і т. ін. *Береги цієї затоки переходили в болота і заросли густою стіною лози, осоки, куги, очерету. Посередині невеличке чистоводдя* (О. Копиленко) (СУМ XI);

чорторий, ю, ч. 1. Великий вир; глибока яма, в якій утворюється вир. – *Ех, діду, діду... Не степова у вас земля тут: ярки... чорторії – на степах не та земля, зовсім не та земля...* (Г. Косинка) (СУМ XI);

чуркало, а, с., діал. Джерело (у 1 знач.). *Як пам'ятаю, гуцули пили тільки – і це не всякий – влітку жентицю на полонині та воду з чуркала* (П. Козланюк) (СУМ XI);

шар (водоносний) водоносний, а, е. Який містить у собі воду. *Водоносний шар* (СУМ I);

шельф, у, ч., спец. Прибережна частина дна світового океану, в межах якої глибини не перевищують 200 м; материкова обмілина (СУМ XI);

шлюз, у, ч. 1. Гідротехнічна споруда для переведення суден з одного водного простору в інший, який відрізняється від першого рівнем води. *Розкриваються останні ворота шлюзу: переді мною Хортиця і величава дуга греблі Дніпрогесу* (О. Довженко) (СУМ XI);

шлях (водний) шлях, у, ч. 1. Смуга землі, признач. для їзди та ходіння; дорога... // також у сполуч. із сл. водний, морський, повітряний, річковий і т. ін. Узагалі місце, простір, яким відбувається пересування, сполучення.

...Сайменський канал – найдешевший і найкоротший водний шлях ... (З газети) (СУМ XI);

шлях (морський) шлях, у, ч. 1. Смуга землі, признач. для їзди та ходіння; дорога... // також у сполуч. із сл. водний, морський, повітряний, річковий і т. ін. Узагалі місце, простір, яким відбувається пересування, сполучення. *... Все вирішувалось... на морських шляхах ...* (О. Гончар) (СУМ XI);

шум₂, у, ч. 2. *рідко*. Те саме, що **вир** 1. *Човник натрапляв на бистрину в шумі; вода гойдала його, неначе трісочку* (І. Нечуй-Левицький) (СУМ XI);

шхери, шхер, *мн.* ... прибережний морський район з такими островами, скелями. *«Ваза» мала відправитись у шхери і приєднатись там до резервної ескадри, тимчасом як більша частина шведського флоту блокувала Данціг та інші порти Балтійського моря* (Наука..., 9, 1965, 47) (СУМ XI);

яма, и, *ж.* 1. ... // ...глибока вирва на дні річці, ставка, озера. – *Риба в цей час напівсонна на ямах лежить, повкладалась на зиму* (О. Гончар) (СУМ XI);

яма (відстійна) відстійний, а, е. Признач. для відстоювання рідини...
Відстійна яма (СУМ I);

Частини: **водостій**, тою, ч. Стояча вода. *Василь помітив шматки дерева, що пливли річкою і зупинилися на водостой коло берега* (І. Чендей) (СУМ I);

переправа, и, *ж.* 2. Місце, де переправляються через яку-небудь водну перепону. – *Он звідти, – показав учитель, – і тепер показують місце старовинної переправи через Дніпро – з полтавського боку до нас* (Ю. Яновський) (СУМ VI);

підніжжя, я, *с.* 1. Нижня частина, основа чого-небудь високого; простір для якогось підвищення. *Їхали ми на узгір'я Ай-Петрі. Вже поминули сади-виногради рясні, кучеряві, Що покривають підніжжя гори, наче килим розкішний* (Леся Українка) (СУМ VI);

плав, у, ч. 5. Ділянка трясовини, де під шаром рослинності є вода. *Вночі через болото переходила [Оленка], в плаву провалилася* (К. Гордієнко) (СУМ VI);

плесо, а, с. 1. Відносно широка, з спокійною течією ділянка річки між двома перекатами, закрутами. *Річка розлилась плесами, як добрі озера* (О. Стороженко) (СУМ VI);

плесо, а, с. 1. ... // Вільна від заростей, відносно глибока спокійна ділянка якої-небудь водойми. *Само озеро – тиховоде, вкрите ряскою та лататтям, але з чистим плесом посередині* (Леся Українка) (СУМ VI);

розводдя, я, с. Простір чистої води між крижинами. *Крижина, на якій стояв Гриць, враз розділилась надвоє. Здається, Гриць на якусь мить розгубився, але опанував себе і стрибнув через метрову ширину розводдя* (Юрій Збанацький) (СУМ VIII);

стрижень, жня, ч. 5. Найглибше місце річки, де дуже швидко тече вода; бистрина. *На превелику силу вдалося врешті вибитися зі стрижня та наблизитись до берега* (М. Коцюбинський) (СУМ IX);

цебрина, и, ж., діал. Цямрина. *Серед села тече ріка. Над берегом, коло горбка. Стоїть з цебринами керниця; В керниці чистая водиця* (С. Руданський) (СУМ XI).

Синтагматичний вимір: безбережність океану *Поет співає хвалу силі і безбережності океану, що символізує міць народу* (Вітч., 4, 1962, 200) (СУМ I);

безстічні водойми *Озера – це, як правило, безстічні водойми* (Наука., 5, 1967, 44) (СУМ I); **бистровода річка** *Серед міста плине каламутна і бистровода річка Уж* (В. Кучер) (СУМ I);

відстійні споруди *Відстійні споруди – це місцеві збільшення ширини і глибини каналу* (Довідник сіль.будівельника, 1956, 184) (СУМ I);

водні ресурси *Закарпатська область багата на водні ресурси* (Вісник АН, 3, 1957, 33) (СУМ I); **водовідвідний канал** *Там, де яр загрожує*

дорозі або будь-якій іншій споруді, доводиться будувати водовідвідні канали і вали (Наука., 8, 1959, 31) (СУМ I); **водозливна гребля** *З глибокого котлована*

вже піднялись бетонні бики водозливної греблі (З газети) (СУМ I); **водопійна площадка** *Якщо водоймище використовують для водопою худоби, то нижче*

від греблі влаштовують спеціальні водопійні площадки (Довідник сіль.будівельника, 1956, 12) (СУМ I); **водяний шлях** *Ніч тиха була, ми з тобою*

Плили геть шляхом водяним (Леся Українка) (СУМ XI); **глибоководний шлях** *На ділянці Дніпропетровськ – Херсон, де створено глибоководний шлях, вводяться в експлуатацію самохідні баржі (З газети)* (СУМ II); **нейтральна смуга** *... чути навіть, як передзвонюються жайворонки, зависнувши ... над нейтральною смугою* (О. Гончар) (СУМ V); **нейтральні води** *Кораблі йшли понад межею нейтральних вод* (В. Кучер) (СУМ V); **океанічні простори** *Ще б хоч один-однісінький раз відчутти себе серед просторів океанічних...* (О. Гончар) (СУМ V); **океанна рівнина** *Вся Гавана, Як рівнина океанна, Непорушна, супокійна, Та яка в ній сила рвійна* (Д. Павличко) (СУМ V); **океанна синь** *Я закоханий в синь океанну* (В. Сосюра) (СУМ V); **океанське дно** *Один з останніх його рейсів був винятковим.. Дно океанське вивчали* (О. Гончар) (СУМ V); **плавкі болота** *Стелилися густі осінні тумани... новобранці збивали плавкі болота, забовтані, приречені, брели навмання* (К. Гордієнко) (СУМ VI); **поверхневі води** *... потрібно використовувати підземні джерела, де води вищої якості порівняно з поверхневими* (Хлібороб Укр., 8, 1969, 27) (СУМ VI); **поверхові води** *Вся ділянка під будівництво спланована з урахуванням відводу поверхових вод* (Архіт. і буд., 4, 1955, 23) (СУМ VI); **рибні води** – *Земля плодова, небо лагідне, води рибні...* (І. Франко) (СУМ VIII); **річковий шлях** *Він [Новгород] був зв'язаний річковими шляхами як з Балтійським морем, так і з найважливішими руськими містами* (З навч. літератури) (СУМ VIII); **соляне озеро** *Часто ріки, Широкі багна, соляні озера Перебігали шлях його* (І. Франко) (СУМ IX).

ЛСПГ «Інтерапростір»

антикліналь, і, ж., геол. Складка верств гірських порід, повернена опуклістю догори; протилежне синкліналь (СУМ I);

багатство, а, с. 2. *перев. мн.* Сукупність матеріальних цінностей (про надра землі, тваринний і рослинний світ). *Ще ж лежать під землею багатства* (П. Тичина) (СУМ I);

барисфера, и, ж., геол. Важка центральна частина, ядро Землі. *Виділяють окремі частини Землі: верхню, що складається з легких порід і має назву*

кам'яної оболонки, або літосфери, і глибинну, де тиск і щільність дуже великі, – барисферу (Курс заг. геол., 1947, 21) (СУМ I);

верховодка, и, ж. Найближчий до поверхні шар підземної води. ... – *Перша вода під нами буде ґрунтова. Ми її звемо верховодкою* (О. Гончар) (СУМ I);

віджилок, лка, ч., геол. Відгалуження рудоносної жили (СУМ I);

відклади (хемогенні) хемогенний, а, е: **Хемогенні відклади...** – відклади, які утворюються в озерах, лагунах, морях та інших водоймах внаслідок хімічного осадження різноманітних сполук з природних розчинів. *На глибині зустрілись кристалічні породи хемогенних нашарувань* (І. Цюпа) (СУМ XI);

відкрилок, лка, ч. 2. Відгалуження чого-небудь (відрогів, проходів у шахтах і т. ін.) (СУМ I);

галерея, і, ж. 3. Довгий вузький підземний хід ... при гірничих роботах і т. ін. *Ми вийшли у величезну підземну галерею* (М. Трублаїні) (СУМ II);

галерея, і, ж. 3. Довгий вузький підземний хід у військових спорудах.... *Ми вийшли у величезну підземну галерею* (М. Трублаїні) (СУМ II);

геосфера див. **геосфери** (СУМ XI);

геосфери, ер, мн(одн. **геосфера**, и, ж.). Різні за хімічним складом і щільністю концентричні оболонки, на які поділяють земну кулю: атмосфера, гідросфера, земна кора, мантія та ядро. *Кожна з оболонок Землі (геосфер) характеризується властивим їй розподілом фізичних параметрів речовини* (Вісник АН, 2, 1971, 52) (СУМ XI);

горизонт, у, ч. 5. Верства або товща гірських порід порівняло незначної грубизни, для якої характерні певні ознаки: однорідність складу порід, наявність певних решток викопних організмів і т. ін. *Відомо, що змиті ґрунти мають неглибокий гумусовий горизонт* (Наука..., 8, 1959, 30) (СУМ II);

гроті, а, ч. Печероподібна заглибина чи порожнина у земній корі природного або штучного характеру. *Високі скелі, гордо навислі над морем, піддалися нарешті: море вигризло в них високі й глибокі гроти* (М. Коцюбинський) (СУМ II);

- ескалаторний тунель ескалаторний**, а, е. Прикм. до ескалатор. Ескалаторні східці; // Признач. для руху ескалатора, Ескалаторний тунель (СУМ II);
- жила**, и, ж. 3. *гірн.* Тріщина земної кори, заповнена якоюсь гірською породою, а також сама гірська порода в тріщині. *По вичерпанню головної жили... Герман велів гнати штольні за ходом тих менших жил* (І. Франко) (СУМ II);
- залягання**, я, с. 3. *геол.* Місцезнаходження, розміщення чого-небудь у земній корі (порід, руд, газу і т. ін.). *Глибина залягання залізної руди буває різною* (Наука..., 8, 1959, 7) (СУМ III);
- земелька**, и, ж. Пестл. до **земля** 2–6. *Тепер з тої земельки в нього була і картопля, і капуста, і морква, і діжки мочених яблук, і великі скляні банки різного варення – все, що родить оця благодатна земелька* (Автом., Коли розлуч. двоє, 1959, 120) (СУМ III);
- земленька**, и, ж., *рідко*. Пестл. до **земля** 2–6 (СУМ III);
- землиця**, і, ж. Пестл. до **земля** 2–5. [Захарко:] *Хились, моя сива голівонько, до сирої землиці, швиди хились, бо ні до кого вже буде тобі прихилитись!* (М. Кропивницький) (СУМ III);
- земля**, і, ж. 2. *тільки одн.* Верхній шар земної кори. *Яка була мерзла земля, зараз уся порозтавала* (Г. Квітка-Основ'яненко) (СУМ III);
- зложище**, а, с., *розм.* Те саме, що **родовище**. *Йван Іваненко.. сподівався знайти селітряні зложища* (О. Ільченко) (СУМ III);
- зона (магматична) магматичний**, а, е. Прикм. до **ма́гма**. **Магматична зона**. *Охолоджуючись, магма кристалізується, і з неї утворюються тверді гірські магматичні породи* (Наука..., 8, 1958, 22) (СУМ IV);
- квершлаг**, а, ч. Горизонтальна або похила підземна гірнична виробка, що проходить по пустих породах і не має безпосереднього виходу на поверхню землі; призначена для розкриття корисних копалин, відкочування вантажів, вентиляції тощо. *Спускаємось на наш горизонт... і йдемо широким квершлагом до штреку* (Ю. Яновський) (СУМ IV);
- контакт**, у, ч. 4. *геол.* Поверхня стику гірських порід, з яких утворюються суміжні ділянки земної кори (СУМ IV);

копалини (корисні) копалини, лин, *мн*(одн. **копалина**, и, *ж.*). ... **Корисні копалини** – природні мінеральні утворення неорганічного та органічного походження (руда, вугілля, нафта тощо), які видобувають із надр землі й використовують у народному господарстві. *В надрах землі залягають різноманітні корисні копалини, що мають велике значення для господарства. До них належать поклади палива – вугілля й нафти, руди різних металів, різні солі, а також будівельні матеріали – глина, пісок, вапняк* (Фіз. геогр., 6, 1957, 20) (СУМ IV);

кора (земна) кора, и, *ж.* ... **Земна кора** – верхня тверда оболонка земної кулі. *На величезній частині поверхні Землі земна кора тверда й нерухома* (Про вулкани..., 1955, 3) (СУМ IV);

кротовина, и, *ж.* 3. Підземний водопровідний канал, що його прокладають під час гідромеліоративних робіт. *Подавання води... по гончарних трубках, або кротовинах, є одним з досконаліших способів підгрунтового зрошення* (З журналу) (СУМ IV);

кяриз, а, *ч.*, *гідр.* Підземна споруда для збирання ґрунтових вод і виведення їх на поверхню землі. *Крім рік, використовують для зрошування ґрунтові води, які за допомогою спеціальних підземних галерей (кяризів) виводять на поверхню* (З навч. літератури) (СУМ IV);

лаваз, и, *ж.* Вибій у шахті із суцільною системою розробки вугільного чи інших пластів корисних копалин. *Шахтареві слава, коли багато вугілля дає лава* (Укр. присл..., 1955, 344) (СУМ IV);

лаколіт, а, *ч.*, *геол.* Закам'яніла маса вивержених гірських порід, що застигла в земній корі у вигляді купола. *Якщо тиск [пари] не дуже великий, то магма не доходить до поверхні [землі] і застигає на певній глибині у формі величезних куполів – лаколітів* (Наука..., 6, 1958, 56) (СУМ IV);

лійка, и, *ж.* 3. *геол.* Один з видів підземних печер. *В міру того, як розмір лійки.. збільшується, стеля її не витримує тиску покриваючих верств і провалюється* (Курс заг. геол., 1947, 130) (СУМ IV);

літосфера, и, ж., геол. Верхня тверда оболонка земної кулі; земна кора. *Земля тверділа й охолоджувалася. Утворювалася зовнішня оболонка, так звана літосфера* (Нафта..., 1951, 23) (СУМ IV);

ложе1, а, с. 2. ...// Твердий шар, тверда основа ґрунту. *Озимий ячмінь добре перезимовує лише тоді, коли насіння висівають у вологий ґрунт на тверде ложе* (З журналу) (СУМ IV);

лоно, а, с. 3. перен. Про надра землі. *Але землі родюче лоно Підніме соки [винограду] з глибини, І висять сивуваті грона На пружних лозах восени* (Л. Первомайський) (СУМ IV);

лоно, а, с. 3. ... // Про поверхню ... землі. *Ще в раннім дитинстві, співаче, На лоні донецьких степів Я чув: твоє серце гаряче Творило схвильований спів* (М. Упенник) (СУМ IV);

мантія, ї, ж. 3. геол. Оболонка земної кулі між її корою та ядром. *Між земною корою і ядром міститься оболонка, або мантія, яка є джерелом утворення корисних копалин земної кори* (З газети) (СУМ IV);

материк, а, ч. 2. Ненаносний шар землі під ґрунтом; підґрунтя. *Докопалися до материка, либонь і вода буде* (Словник Б. Грінченка) (СУМ IV);

матка1 и, ж. 4. діал. Жила (див. жила 1. 3). *Воскова жила, чи матка, як звали її ріпники, оказалась нечувано великою і багатою* (І. Франко) (СУМ IV);

міна6, и, ж. ... ніша в копальні, в льоху, а також інші ходи в чому-небудь. *А дома та баба мала таку міну (такий підкоп попід землею, наче погріб), а в тій міні міцне вино* (Укр. казки, легенди..., 1957, 133) (СУМ IV);

міна6, и, ж. ... підземна галерея ... в копальні, в льоху, а також інші ходи в чому-небудь (СУМ IV);

міна6, и, ж. Підземний хід... в копальні, в льоху, а також інші ходи в чому-небудь. *Сніг такий глибокий випав, що позаносило хати ущерть з димарями; мушили з хати прорубувати міни і амбразури* (Збірник про Кроп., 1955, 19) (СУМ IV);

морена, и, ж., геол. Відклад із глини, піску та відламків гірських порід (валунів, гравію), що утворюється внаслідок руху льодовиків. *Тепер їти довелося без стежки, кам'янистою мореною* (Ю. Шовкопляс) (СУМ IV);

мульда, и, ж., спец. 1. Форма залягання шарів гірських порід у вигляді видовженого прогину. *Стародавня долина середнього Дніпра є величезним колектором вод не тільки з усієї поверхні, а й з глибин мульди* (Пит. підвищ. родюч., 1953, 46) (СУМ IV);

надра, надр, мн. 1. Глибини землі і все те, що міститься під земною поверхнею. *В надрах землі залягають величезні запаси вугілля і залізної руди* (П. Панч) (СУМ V);

нашарування (хемогенні) хемогенний, а, е: **Хемогенні відклади (нашарування)** – відклади, які утворюються в озерах, лагунах, морях та інших водоймах внаслідок хімічного осадження різноманітних сполук з природних розчинів. *На глибині зустрілись кристалічні породи хемогенних нашарувань* (І. Цюпа) (СУМ XI);

оголення, я, с. 2. геол. Місце, де гірські породи виходять на поверхню. *Кілька років тому поблизу села Кутлугузиного.. я знайшов оголення зелених глин, зеленувато-сірих пісків і пісковиків* (Наука..., 11, 1965, 61) (СУМ V);

орт, у, ч. 1. гірн. Горизонтальні підземні виробки, що не мають безпосереднього виходу на поверхню (СУМ V);

перетиск, у, ч., геол. Надзвичайне звуження рудної жили (СУМ VI);

підбійз, бою, ч., спец. 2. Ніша,нора і т. ін., видовбані в стіні ями. В житлах виявлені господарські споруди – ніші у стіні та ями з підбоєм (Вісник АН, 7, 1957, 19) (СУМ VI);

підземелля, я, с. Приміщення, печера під земною поверхнею. *Я блукав у якомусь підземеллі, що звалось катакомбами, хотів звітлія вийти і весь час нашттовхувався на кам'яну стіну* (Юрій Збанацький) (СУМ VI);

підкіп див. **підкоп** (СУМ VI);

підкоп, копу, ч. 2. Прохід, прокопаний під землею. – *Ми робили підкіп з барака, щоб видобутися на волю, але, знесилені голодом, ми надто довго копали, есесівці почули і завалили підкіп* (П. Загребельний) (СУМ VI);

підлаз, у, ч. Підземний хід (СУМ VI);

пласт, а, ч. 1. ... // Горизонтальна ущільнена маса осадової гірської породи. *Верхній шар ґрунту вибухами розкидають, знімають, а під ним відкривається пласт морського золотистого каменю, залишок доісторичних морів* (О. Гончар) (СУМ VI);

платформа, и, ж., геол. Ділянка земної кори з малою інтенсивністю тектонічних рухів і магматичних виявів. *Наука встановила, що земна кора дуже неоднорідна. На одних ділянках вона дуже стала і зазнавала протягом великих геологічних проміжків часу тільки незначних піднять і знижень. Це – так звані платформи* (Наука..., 7, 1955, 33) (СУМ VI);

плита, и, ж. геол. Великі ділянки земної кори, утворені з найдавніших відкладів-метаморфічних сланців і магматичних порід. *Значна частина площі всіх океанів (близько 40 процентів) складається з океанічних плит* (Наука..., 9, 1959, 40) (СУМ VI);

поверхня (денна) денний, а, е. ... **Денна поверхня** – поверхня землі. *При довготривалому піднятті, ділянки вся товща порід, що лежить над гранітом, може бути зруйнована і знесена водою, а граніт – вийти на денну поверхню* (Наука..., 8, 1958, 22) (СУМ II);

поклад, у, ч. 1. геол. Скупчення осадових або гірських порід; родовище корисних копалин. *На шляху прохідників дедалі частіше траплялись то червонуваті, то синюваті нашарування, і маркшейдери запевняли, що незабаром відкриється багатючий поклад* (Д. Ткач) (СУМ VII);

поклади див. **поклад** (СУМ VII);

поле, я, с. 9. геол. Родовище корисних копалин або частина такого родовища, відведена для розробки. *Групи родовищ, зв'язані загальними геологоструктурними умовами і генетичними особливостями, утворюють рудне поле, або рудний район* (Геол. ж., XIII, 3, 1953, 4) (СУМ VII);

полечко, а, с. Зменш.-пестл. до **поле** (СУМ VII);

порожнина (карстова) порожнина, и, ж. 1. ... **Карстова порожнина**, геол.— порожній простір у товщі земної кори, утворений внаслідок вимивання розчинних гірських порід підземними водами. *З карстовими порожнинами часто пов'язані родовища нафти* (Наука..., 4, 1968, 19) (СУМ VII);

постіль, телі, ж. 2. геол. Нижня верства гірської породи, на якій лежить шар породи, що містить корисну копалину (СУМ VII);

прожилок, лка, ч. 4. гірн. Відгалуження у жилі (див. жила¹, 3). *Золото в розчині є в морській воді, залягає у вигляді прожилків, включень у кварцових жилах – в корінному уложенні* (Курс заг. геол., 1947, 52) (СУМ VIII);

прошарок, рку, ч. 3. геол. Тонкий шар якої-небудь гірської породи, ґрунту між шарами іншої породи, ґрунту. *Мис був високий, увесь білий, місцями білуватосірий від вапняку і крейдових мезозойських прошарків* (З. Тулуб) (СУМ VIII);

родовище, а, с., яке, чого. Природне скупчення корисних копалин у будь-якій ділянці земної кори у величезній кількості. – *Наше завдання не тільки відшукати родовища золота, але й описати ті глухі закутки сахалінської тайги* (О. Донченко) (СУМ VIII);

родовище (корундове) корундовий, а, е. ... Корундові родовища (СУМ IV);

розсип, у, ч. 4. геол. Те саме, що **розсипище** 1. *В Індії, Бразилії та Австралії алмази добувають з розсипів, а в Південній Африці розробляються корінні родовища алмазів* (Наука..., 12, 1960, 14) (СУМ VIII);

розсипище, а, с. 1. ... // Місце, де є корисні копалини (золото, алмази, платина і т. ін.). *Працюючи під землею на золотих розсипищах, в ледве освітленій трилінійною лампою глухій шахті, – він чув биття серця землі* (П. Тичина) (СУМ VIII);

світа, и, ж., геол. Сукупність шарів гірських порід, що залягають одна над одною і об'єднуються подібним складом та спільністю умов відкладання. *Основну особливість Роменської соленосної світи становлять поклади кам'яної і ...калійної солі* (Геол. Укр., 1959, 398) (СУМ IX);

синкліналь, і, ж., геол. Складка верств гірських порід, повернена опуклістю донизу; протилежне антикліналь. *Оруденіння* [наявність великої кількості рудних мінералів] *на крилах Саксаганської синкліналі становить основну масу рудних покладів Саксаганського району* (Геол. ж., XIII, 3, 1953, 4) (СУМ IX);

синклінорій, ю, ч., геол. Велика й складна складчаста структура синклінального характеру, що виникає в рухливих ділянках земної кори внаслідок тривалого їх опускання. *Складні складчасті структури, залежно від будови, зветься синкліноріями тоді, коли складаються з синклінальних складок* (Курс заг. геол., 1947, 200) (СУМ IX);

складка, и, ж., геол. Хвилеподібний вигин шарів земної кори, перев. гірських порід. *Утворення складок, тобто гірських пасм на планеті, можливо, закономірний результат вулканізму* (Наука., 7, 1961, 21) (СУМ IX);

складка (синклінальна) синклінальний, а, е, геол. ... **Синклінальна складка** – те саме, що **синкліналь**. *Синклінальні складки – це найпростіший тип дислокацій. Утворюється він депресією верств [порід], які з плоскої форми стали вгнутими* (Курс заг. геол., 1947, 198) (СУМ IX);

склеп, у, ч. 1. ... // Розташоване під землею або всередині гірського масиву заглиблення, порожнистий простір з виходом на поверхню; підвал, підземелля... *В тяжких кайданах, в склепі кам'яному... сидів Валентій Вже другий місяць* (І. Франко) (СУМ IX);

склеп, у, ч. 1. ... // Розташоване під землею або всередині гірського масиву заглиблення, порожнистий простір з виходом на поверхню; ... печера (СУМ IX);

солерудник соле... Перша частина складних слів, що відповідає слову сіль у 1 знач., напр.: ... солерудник ... і т. ін. (СУМ IX);

стопінг, а, ч. Камера в гірських породах, в якій обвалюють з уступів руду. *Дільниця мала ще й «резервні» – чотирнадцятий і вісімнадцятий стопінги* (І.Ле) (СУМ IX);

стратисфера, и, ж. Верхній шар земної кори, що складається з осадових гірських порід. *Глини – мінерали, характерні, для верхньої частини стратисфери* (Вибр. праці В. І. Вернадського, 1969, 92) (СУМ IX);

торф'яник, а, ч. 1. Поклади торфу, торфове болото. *Євген говорив неквапливо, наче хотів утямкувати їй, що являє собою їхній район. Болота, торф'яники, дрібноліс, а орні землі зовсім нікудишні* (В. Земляк) (СУМ Х);

торф'янище, а, с. Те саме, що **торфовище**. *Щороку розливалась Прип'ять і заливала ці родючі торф'янища* (Хлібороб Укр., 9, 1966, 10) (СУМ Х);

торфище, а, с. Те саме, що **торфовище**. *Кле-кле-кле! – клекочуть вгорі лелеки. Вони прямують аж он туди на торфища, де зеленіє лужок* (Юрій Збанацький) (СУМ Х);

торфовик, а, ч., рідко. Те саме, що **торф'яник** (СУМ Х);

торфовисько, а, с. Те саме, що **торфовище**. *Та ось він на самому дніщі Лисової балки. В темному болоті борсаються коні. «Торфовисько», – з жахом подумав Коропов, зіскочив з саней і заходився рятувати коні* (В. Земляк) (СУМ Х);

торфовище, а, с. Поклади торфу, торфове болото. *Осушені болота і торфовища цінні тим, що на них можна одержувати високі і сталі врожаї щороку, за будь-якої погоди* (Хлібороб Укр., 5, 1966, 17) (СУМ Х);

торфородовище, а, с. Родовище торфу. *У моховому болоті торф утворюється так: мох відмирає з нижнього кінця, а верхній продовжує рости. Через це моховий покрив на торфородовищах росте вгору і перетворює болотяні низини на горбкуваті підвищення* (Курс заг. геол., 1947, 124) (СУМ Х);

тунель, ю, ч. Споруда у формі наскрізного проходу під землею або в горах (для транспорту, пішоходів, каналу, підземних комунікацій тощо). *Вони минули портові шлагбауми, пройшли холодний гучний тунель попід мостом, вийшли на рівні вулиці* (І. Микитенко) (СУМ Х);

тунель (ескалаторний) ескалаторний, а, е. ... // Признач. для руху ескалатора, Ескалаторний тунель (СУМ II);

укриття, я, с. 2. ... // Спеціальна споруда, окоп і т. ін., зроблені для захисту людей, техніки від бомб, снарядів тощо. ... *Тоня, заглибившись в ті простори далеко, надibuє часом лише на міцні укриття у землі* (О. Гончар) (СУМ Х);

фалда, и, ж. 3. геол. Рідко Складка на місцевості, у надрах землі тощо. Вона [руда] *тягнеться в надрах підземними смугами, часом перериваючись або розходячись хвилястими фалдами вниз чи вгору* (Олесь Досвітній) (СУМ X);

флексура, и, ж., геол. Ступінчастий вигин верств гірських порід, який утворюється в результаті зсуву, деформації земної кори. *Прикладом некомпетентних складок можуть бути некомпетентні флексури, область поширення яких може бути дуже велика – від континентальних плато до океанічних глибин* (Курс заг. геол., 1947, 202) (СУМ X);

фліш, у, ч. Товща осадових гірських порід (морських відкладів), в якій групи верств, що залягають одна на одній завжди в тій самій послідовності, повторюються багато разів. *Більша частина карпатських гір складається з потужних товщ пісковиків і сланців, що ритмічно чергуються. Такі товщі називаються флішами* (Наука..., 3, 1964, 56) (СУМ X);

хід, ходу, ч. 4. Коридор чи тунель, що служить для переміщення куди-небудь; прохід. *Було ми ходимо малими по печерах тих, – запалимо віти соснові та й ходимо; а хід узенький та низький і дуже трудний* (Марко Вовчок) (СУМ XI);

хід (сполучення) сполучення, я, с. ...2. ... **Хід (ходи) сполучення** – рів (рови), який (які) з'єднує, (з'єднують) земляні укріплення. *Два ходи сполучення, викопані вглиб майже на повний людський зріст, давали можливість вийти з нього [бліндажа] і на правий, і на лівий бік широкої вулиці* (С. Голованівський) (СУМ IX);

хідник, а, ч., розм. 1. Те саме, що хід 4. – *Під цією церквою викопано глибокий льох, і від нього ведуть чотири хідники до кожної бапти* (М. Старицький) (СУМ XI);

хідничок, чка, ч. Зменш. до хідник (СУМ XI);

ходок², дка, ч. 1. Зменш. до хід (СУМ XI);

ходок², дка, ч. 2. *гірн.* Горизонтальна або похила виробка, яка служить тільки для проходу шахтарів. *Весело було знаходити в собі колишню орієнтацію в своєму підземному царстві, у плутанині косих штреків, ходків* (О. Кундзич) (СУМ XI);

цілик, а, ч. 2. *гірн.* Масив ґрунту з корисними копалинами, який залишається незайманим при розробці родовища. *Андрій усім тілом навалився на перфоратор, свердло швидко вгризалось у рудяний [рудний] цілик, і скоро останній І штур був готовий* (О. Гурєєв) (СУМ XI);

шар, у, ч. 4. ...// Ущільнена чи затверділа маса осадової гірської породи, обмежена двома більш-менш паралельними площинами інших порід. *Скидові гори утворилися в таких місцях рівнин, де під дією внутрішніх сил шари порід дали глибокі тріщини, по яких одні ділянки рівнини піднялись, а інші опустились* (Фіз. геогр., 5, 1956, 104) (СУМ XI);

шар (водоносний) водоносний, а, е. Який містить у собі воду. *Водоносний шар* (СУМ I);

шар (культурний) культурний, а, е. ... **Культурний шар**, *архл.*– шар землі, що містить органічні рештки, будівельні залишки і предмети матеріальної культури минувшини. *Всього в культурному шарі вдалося зібрати близько 50 великих і дрібних уламків глиняного посуду* (Археол., IX, 1954, 164) (СУМ IV);

шахта, и, ж. 1. ... // Тільки підземна частина споруд такого призначення. *Там під землею, в шахтах, в глибоких ямах, серед задухи й смороду, од яких крутиться голова, працюють у темряві тисячі робітників* (М. Коцюбинський) (СУМ XI);

шток2, у, ч., *геол.* Велика маса гірської породи або корисних копалин неправильної форми. *Соляні породи виявлено у Дніпровсько-Донецькій западині та на північно-західній околиці Донбасу. Вони утворюють тут численні куполоподібні підняття, штоки й гребені* (Наука..., 1, 1972, 9) (СУМ XI);

штольня, і, ж. ... // Підземна споруда для якої-небудь спеціальної мети. *Людський тлум затяг у бомбосховище й Доріс. Довгі тісні штольні вже були набиті людьми* (П. Загребельний) (СУМ XI);

щит, а, ч. 7. *геол.* Найдавніша частина суші, в межах якої давні складчасті кристалічні породи виступають на поверхню землі або містяться під незначною товщею осадових порід. *Тепер уже твердо встановлено, що*

докембрійський кристалічний щит України має багатоярусну структуру (Геол. ж., 1, XVI, 1956, 4) (СУМ XI);

ядро, а, с. 2. ... // *геол.* Внутрішня частина земної кулі, яка починається на глибині 2900 км від поверхні. Товщина земної кори в гірських місцевостях досягає сімдесяти кілометрів, а під водами океанів 7–10 кілометрів. За корою розпочинається мантія, а вже за нею – ядро (Веч. Київ, 6. IV 1968, 4) (СУМ XI);

Частини: **покрівля**, і, ж. 4. *гірн.* Верхній, похилий бік жили (див. жила 1 3). *Проблема гірського тиску і управління покрівлею є однією з найдавніших у гірничій справі, що здавна привертала до себе увагу вчених усіх країн* (Вісник АН, 12, 1957, 45) (СУМ VII).

Синтагматичний вимір: вугляний шар ... *знаю, як ідуть вугляні шари, і скільки ми вибрали...* (Ю. Яновський) (СУМ I); **газоконденсатне родовище**

Газоконденсатне родовище – це родовище газу метану з великим вмістом рідких фракцій (Наука..., 9, 1964, 27) (СУМ XI); **елювіальний шар** *Нижче*

залягає світлий, майже білий, дуже промитий шар – елювіальний (Наука..., 10, 1958, 34) (СУМ II); **нафтоносний горизонт** *Головним нафтоносним*

горизонтом Бориславського родовища нафти є так званий бориславський пісковик (Нафта..., 1957, 18) (СУМ V); **підземна печера** *Біля Брно є підземні*

печери. Сталактитове царство там (Л. Дмитренко) (СУМ VI); **поверхневі води** ... *потрібно використовувати підземні джерела, де води вищої якості*

порівняно з поверхневими (Хлібороб Укр., 8, 1969, 27) (СУМ VI); **поверхові води** *Вся ділянка під будівництво спланована з урахуванням відводу поверхових*

вод (Архіт. і буд., 4, 1955, 23) (СУМ VI); **рудні поклади** *Рудні поклади Криворізького*

залізорудного басейну розташовані групами або вузлами, утворюючи родовища, які розробляються рудниками (Вісник АН, 9, 1957, 33) (СУМ VIII); **рудносна жила** *Геологи знайшли тут багато рудоносних жил*

(Наука..., 5, 1962, 38) (СУМ VIII); рудосна площа *Води Азовського моря приховують нові*

багатства – великі рудоносні площі (Знання..., 3, 1966, 5) (СУМ VIII); **торфове болото** ... *На торфових болотах добувають торф*

(Фіз. геогр., 5, 1956, 54) (СУМ I); **тунельний хід** [Степан:] *Це ж він під час наступу наших військ першим проник сюди з того берега. Тунельним ходом (Баш, П'єси, 1958, 78)(Я. Баш) (СУМ X); фосфоритоносна верства* *Значне поширення фосфоритоносних верств на подільському Придністров'ї ... (Геол. Укр., 1959, 270) (СУМ X).*

ЛСПГ «Територія як геооб'єкт»

Мікрогрупа І рівня «Територія суходолу»

айсберг, а, ч. Пливуча льодова гора, що відкололася від материкового льодовика або льодового бар'єра. *Льодові гори, або айсберги, являють собою уламки криги льодовиків, що спускаються з прибережних гір у море (Курс заг. геол., 1947, 134) (СУМ I);*

ареал, у, ч., книжн. Територія поширення чого-небудь, напр. виду тварин, рослин та ін. *Серед сільськогосподарських культур картопля має найбільший ареал поширення (Картопля, 1957, 8) (СУМ I);*

архіпелаг, у, ч. Група морських островів, що лежать близько один від одного. *Радянські дослідники спростували думку про те, що східна Антарктида являє собою архіпелаг островів, покритий єдиним крижаним щитом (Наука..., 6, 1962, 47) (СУМ I);*

атол, а, ч. Кораловий острів кільцеподібної форми. *Атоли утворюються на деякій віддалі від берега, а іноді й серед океану (Курс заг. геол., 1947, 171) (СУМ I);*

берег, а, ч. 1. Край землі, що межує з поверхнею річки, озера, моря і т. ін. *... Просто по Росі вгору видно високі скелисті покручені береги (І. Нечуй-Левицький) (СУМ I);*

берег, а, ч. 2. чого і без додатка. Суходіл, територія, що прилягає до річки, озера, моря і т. ін. *В 1895 році мене перенесено на південний берег Криму, де я прослужив до 1897 р. (М. Коцюбинський) (СУМ I);*

береговина, и, ж., діал. Прибережні простори. *Крута гора ясно виступає на синьому небі і виразно видається серед рівної задніпрянської береговини (І. Нечуй-Левицький) (СУМ I);*

- бережечок**, чка, ч. Зменш.-пестл. до **бережок**. *Розлилися круті бережечки, Гей, гей, по роздоллі* (Укр. думи., 1955, 91) (СУМ I);
- бережина**, и, ж. Узбережжя, берег. *Берегом, берегом, бережиною ой хто ж то приходив вечориною* (Чуб., V, 1874, 92) (СУМ I);
- бережок**, жка, ч. Зменш. до **берег**. *Тече річка бережками, Тече річка лугом* (Нар. лірика, 1956, 209) (СУМ I);
- верхів'я**, я, с. 3. Верхня течія річки, а також місцевість, що прилягає до неї. *Легкий вітерець прилітає десь із дніпрових верхів'їв* (В. Собко) (СУМ I);
- верхоріччя**, я, с. Те саме, що **верхів'я** 3. ... *З верхоріччя і пониззя прибували одна за одною лодьї [човни]* (А. Хижняк) (СУМ I);
- видма**, и, ж. Піщане місце, з якого у вітряну погоду зноситься пісок ... *Піщані видми облягали виднокруг* (П. Загребельний) (СУМ I);
- височина**, и, ж. 2. *геогр.* Підвищена частина суші (від 200 до 600 м), що має подекуди рівну, а частіше хвилясту поверхню, розчленовану долинами, балками, ярами. ... *на Східно-Європейській рівнині є ...височини – Середньо-Руська, Приволзька та інші, дуже порізані ярами* (Фіз. геогр., 4, 1957, 14) (СУМ I);
- виспа**, и, ж., діал. Острів. ... *На гирлі Дунаю, Стоїть виспа невелика з крутими скалами* (С. Руданський) (СУМ I);
- відмілина**, и, ж., рідко. Те саме, що **обмілина** (СУМ I);
- вододіл**, у, ч. Простір, який розділяє суміжні водні системи. *Підвищені місця розділяють басейни рік. Межа басейнів рік називається вододілом* (Фіз. геогр., 5, 1956, 43) (СУМ I);
- волок**, а, ч. 3. У давнину – назва місця найбільшого зближення двох судноплавних річок, де суходолом перетягали від однієї до другої човни та вантажі. *Обидва шляхи повинні були йти здебільшого ріками та озером, а місцями – каналами або волоками* (Видатні вітч. географи., 1954, 101) (СУМ I);
- занос**, у, ч. 2. ...// Пісок, земля, нанесені вітром, водою тощо. *Зебра понуро бреде горілим лугом; миришава травиця серед піщаних заносів де побіліла, де побуріла на сонці* (І. Волошин) (СУМ XI);

земелька, и, ж. Пестл. до земля 2–6. *Як зашумлять вітри на тебе [гаю] холодні – обнесуть вони, обшмакують красу твою, розвіють битими шляхами, а дощами приб'є її до сирій земельки...* (С. Васильченко) (СУМ III);

земленька, и, ж., рідко. Пестл. до земля 2–6. *Засиніли проліски У ліску, у ліску... Швидко буде земленька Вся в вінку* (Олександр Олесь) (СУМ III);

землиця, і, ж. Пестл. до земля 2–5. *Тимко шулився від вранішньої прохолоди і, щоб зігрітися, збивав батогом святу землицю* (Г. Тютюнник) (СУМ III);

земля, і, ж. 2. тіл. одн. ... // розм. Земляна поверхня, площа, по якій ходять. *Брязнуло до землі намисто й розкотилось по куточках* (М. Коцюбинський) (СУМ III);

земля, і, ж. 4. тільки одн. Суша (на відміну від водяного простору). *Якийсь час пливли вони в тумані, поміж берегами, одірвані од землі й безпомічні* (М. Коцюбинський) (СУМ III);

Земля (Велика) великий, а, е. 1. Значний своїми розмірами, величиною; протилежне малий... Велика Земля: а) у тих, хто перебуває в далеких експедиціях, – назва материка або центральної частини країни (СУМ I);

зона (охоронна) охоронний, а, е. ...// Який перебуває під охороною, підлягає охороні. Охоронна зона (СУМ V);

зона (приболотна) приболотний, а, е. Який міститься, розташовується біля або поблизу болота... Приболотна зона (СУМ VII);

континент, у, ч. Одна з основних великих частин суші, оточена з усіх або майже з усіх боків морями та океанами; материк (у 1 знач.). *Метеорологи сповіщали про вторгнення на європейський континент теплих мас повітря* (М. Трублаїні) (СУМ IV);

коса, и, ж. Вузька наливна смуга суходолу в морі, річці тощо, сполучена одним кінцем із берегом; мис. *Човен повернув за гострий ріг піскуватої коси і вступив у Чорне море* (І. Нечуй-Левицький) (СУМ IV);

лука, и, ж. 2. Дугоподібний вигин русла річки або берега річки, моря (СУМ IV);

материк, а, ч. 1. Те саме, що **континент**. *Поміж двома материками Ліг многоводний океан* (М. Рильський) (СУМ IV);

межигір'я, я, с. Те саме, **міжгір'я**. *Устояне солодке безгоміння Наповнювало до країв Щербату чашу межигір'я* (М. Бажан) (СУМ IV);

межиріччя, я, с. Простір, місцевість між двома річками. *Усе хотіла [Оксана], щоб я переїхав на Полісся, де біля межиріччя і лісу зроста вона* (М. Стельмах) (СУМ IV);

мис, у, ч. Частина суші, яка гострим кутом входить у водний простір (море, озеро, річку і т. ін.). *Жовті піщані миси виступали в річку* (О. Ільченко) (СУМ IV);

мисик, а, ч. Зменш.-пестл. до **мис**. *За мисиком, що відділяв Малий Фонтан від аркадійської бухти, почалися нагромадження каменю* (Ю. Смолич) (СУМ IV);

мисок, ска, ч., рідко. Зменш.-пестл. до **мис**. *Находила остання хвилина. Пароплав наближався до зюйдового миска острова* (М. Трублаїні) (СУМ IV);

міжгір'я, я, с. Місце, простір між горами. *Вітер віє в міжгір'ях, напоєний дроком і полинами* (М. Коцюбинський) (СУМ IV);

міждоріжжя, я, с. Місце, смуга між дорогами. *І так ідуть [Михайло й Ніна] по вузькому трав'янистому міждоріжжжі, обрізаному з двох боків глибоко втиснутими коліями* (М. Стельмах) (СУМ IV);

міжріччя, я, с. Місце між річками. *Широкий степ в міжріччі Дінця і Оскола!* (Автом., В. Кошик, 1954, 23) (СУМ IV);

набережна **набережний**, а, е. ... 2. у знач. ім. **набережна**, ної, ж. Берег, укріплений похилою чи стрімкою стіною з каменю, дерева і т. ін. *Ледве помітні хвилі дзвеніли, розбиваючись об важке сіре каміння набережної* (В. Собко) (СУМ V);

надбережжя, я, с. Смуга землі вздовж берега. *Чим далі вони в море [пливуть], тим ширше відкривається їм надбережжя своїми безлюдними кучугурами* (О. Гончар) (СУМ V);

надмор'я, я, с. Місцевість біля моря. *одина й негода часто міняються в надмор'ї* (Л. Дмитренко) (СУМ V);

надріччя, я, с. Місцевість біля річки, на березі річки. *еплий вересень гнав надріччям легкі туманці* (З газети) (СУМ V);

намив, у, ч. 2. Частина берега, яку нанесла вода (СУМ V);

нанос, у, ч. Земля, пісок, мул, нанесені водою, вітром і т. ін. *Швидко стікаючи в річкові русла, вона [атмосферна вода] зносить багато мулу, піску і гравію, вкриває цими наносами не тільки долини рік, а й прилеглі поля* (Наука..., 8, 1958, 2) (СУМ V);

низ, у, ч. 3. Нижня течія ріки, а також прилегла до неї територія. *З усіх усюд піднялися козаки: від Чигирина, від Переяслава, від Батурина, від дніпровського низу...* (О. Довженко) (СУМ V);

низов'я, я, с. Гирлова частина ріки та місцевість, розташована навколо неї. *Оцей смаглявий із низов'я Волги, а той, веселий, з поглядом ясним, з-під Києва...* (І. Гончаренко) (СУМ V);

обмілина, и, ж. ... // Смуга замлі або мис, утворені на мілині наносами. *Зразу ж за косогором, під урвищем відкрилась перед нами широка пустинна обмілина над затокою* (Ю. Смолич) (СУМ V);

останець, нця, ч., геол. Ізольована відносно невелика ділянка земної поверхні, що збереглася від руйнування більшої території. *На косі Федотова... яка з'єднує о-в Бирючий з корінним берегом Азовського моря, зберігся останець лесоподібних суглинків* (Геол. ж., XX, 6, 1960, 92) (СУМ V);

острів, рова, ч. 1. Ділянка суші, оточена з усіх боків водою. 2. перен. Ділянка землі, що різко виділяється на фоні решти місцевості. *Серед річки стримів кам'яний острів, через котрий билася по щілинах сердита хвиля* (І. Нечуй-Левицький) (СУМ V);

острівець, рівця, ч. Зменш. до **острів**. *На низенькому плискوماتому острівці, що заріс подекуди густими лозами... обіззавсь...* Соловейко (І. Нечуй-Левицький) (СУМ V);

острівок, рівка, ч., рідко. Зменш. до **острів**; **острівець**. *Тепер біля стрімкого, як стіна, обриву утворилися два скелясті острівки, що тільки під час відпливу сполучалися з берегом* (І. Багмут) (СУМ V);

островець, рівця, ч. Зменш. до **острів** (СУМ V);

островок, рівця, ч. Зменш. до **острів**; **острівець** (СУМ V);

передгір'я, я, с. Місцевість, що прилягає до гір. *Вони дійшли до краю величезного лісового масиву. Тут гори сходами... спадали поволі у передгір'я* (В. Петльований) (СУМ VI);

перешийок, йка, ч. Вузька смуга суші, що сполучає два материки або материк з півостровом. *Західна преса писала, що на Кримському перешийку, на цій ключевій позиції, може бути зведена фортеця, не менша по значенню, ніж Гібралтар чи Суец* (О. Гончар) (СУМ VI);

південь², дня, ч. 1. Одна з чотирьох сторін світу; протилежне північ...
// Частина материка, країни і т. ін., розташована в напрямку, протилежному півночі. *На півдні Бессарабії, од бистрого Прута, по лівім боці Дунаю аж ген до моря стояло на чатах військо* (М. Коцюбинський) (СУМ VI);

півострів, рова, ч. Порівняно невелика частина суходолу, яка вдається у водні простори, сполучаючись з материком або великим островом. *Вони [греки] сходять на береги... осідають на пониззі Дніпра, пруться на великий півострів, що врзується в Руське море* (С. Скляренко) (СУМ VI);

півострівець, вця, ч. Зменш. до **півострів**. *Прут з кожною новою повинню підмивав і підмивав береги півострівця, доки однієї особливо водянистої весни зовсім не відрізав прибережну частину від материка* (Ірина Вільде) (СУМ VI);

пляж, у, ч. Прибережна смуга моря, озера, річки, зручна для купання, сонячних ванн. *Всі разом кинулися до теплих хвиль, що з шелестом набігали прозорими бганками на піскуватий пляж* (З. Тулуб) (СУМ VI);

побережжя, я, с. Смуга землі, місцевість уздовж берега моря, озера і т. ін.; узбережжя. *Пейзажі змінювалися по долинах, сопках і узгір'ях легендарного Примор'я, один від другого глухіший і тасмничіший. Немає нічого в світі, схожого на це побережжя* (О. Довженко) (СУМ VI);

побережина, и, ж., діал. Побережжя (СУМ VI);

помор'я, я, с. Місцевість, що прилягає до морського берега (СУМ VII);

пони́ззя, я, с. Місцевість уздовж нижньої течії ріки. *Останній, найближчий до Чорного моря населений пункт у пониззі Дунаю – Вилкове* (Наука..., 8, 1967, 49) (СУМ VII);

пони́зов'я, я, с. Те саме, що **пони́ззя**. *Літо дощове, залило понизов'я, на березі виступила вода* (К. Гордієнко) (СУМ VII);

порі́ччя, я, с. Місцевість уздовж течії річки. *А чутка... прогула долинами та поріччям, наче її вітер розніс* (А. Свидницький) (СУМ VII);

правобере́жжя, я, с. ... // Земельний простір, який прилягає до правого берега річки (СУМ VII);

правобере́жжя, я, с. ... // Земельний простір, який... розташований за правим берегом річки. *Вони [білополяки] надіялись на золото Франції, вони снили Данцігським воєводством і Правобережжям України* (М. Стельмах) (СУМ VII);

правобере́жжя, я, с. Правий берег річки. *Рельєф України здебільшого рівнинний. Правобережжя трохи підвищене* (І. Цюпа) (СУМ VII);

прибалок, лка, ч. Місце біля, поблизу балки (див. балка1). – *Отут у прибалку братимеш.. Не зважай на стрілянину гарматну, бери льон* (І. Ле) (СУМ VII);

прибере́жжя, я, с. Місце біля, поблизу берега. *Пахло свіжістю води, молодими травами прибережжя і бруньками столітніх груш* (П. Загребельний) (СУМ VII);

прибі́й, бою, ч. 2. Берегова смуга, в яку б'ють хвилі. *Півострів Куланди високий, але береги його не здіймаються над прибоєм єдиним скелястим муром, а спускаються до моря кількома терасами* (З. Тулуб) (СУМ VII);

примор'я, я, с. Місцевість біля моря. *Отари – золоте руно степовиків – блукають по всьому примор'ю, нагулюються перед зимою* (О. Гончар) (СУМ VII);

приозер'я, я, с. Місцевість біля озера (СУМ VII);

прирі́ччя, я, с. Місце, місцевість біля річки (СУМ VII);

прия́р'я, я, с. Місцевість біля або поблизу яру (СУМ VIII);

прірва, и, ж. ... урвище стрімкого правого берега великої ріки. *Зупинилися польські драгуни над прірвою, дивуючись нечуваному козацькому ділу. А козаки вже пливли з кіньми у річці й спускали в воду човни* (О. Довженко) (СУМ VIII);

регіон, у, ч., наук. Певна територіальна одиниця (район, область, зона), що вирізняється з-поміж інших таких же одиниць специфічними рисами (географічними, геологічними, етнографічними, економічними і т. ін.) (СУМ VIII);

ринь див. **рінь** *Я на руці тій бачив Жили блакитних рік: Волзькі високі хвилі, Дону злотисту ринь* (А. Малишко) (СУМ VIII);

ріг б. ч., род. рогу. Те саме, що **мис**. *Всі озирнулися на нього, а він, не мовлячи ні слова, простяг руку вперед і показав на високий кам'яний ріг, що виступав у море* (М. Коцюбинський) (СУМ VIII);

ріжок, жка, ч. 2. мн. *ріжки*. Зменш.-пестл. до **ріг** 4–6 (СУМ VIII);

ріння, я, с., збірн., поет. Рінь (СУМ VIII);

рінь, і, ж. 2. Берег або дно річки з крупного піску, гравію, гальки і т. ін. *За нею [річкою] на широкій ріні розсілося гарне, велике і порядне село Гошів* (І. Франко) (СУМ VIII);

світ (новий) світ, у і *заст.* а, ч. 3. ... **Новий світ** – Америка, що була відкрита пізніше, на відміну від Старого світу – Європи, Азії, Африки (СУМ IX);

світ (старий) світ, у і *заст.* а, ч. 3.... **Старий світ** – Європа, Азія, Африка на відміну від Нового світу – Америки, що була відкрита пізніше (СУМ IX);

світу (частина) частина, и, ж. 2. ...**Частіни світу** – окремі материки (СУМ XI);

середгір'я, я, с., рідко. Те саме, що **міжгір'я**. *Темні хмари котитимуться небом, не зупиняючися над закинутим у середгір'я селом* (Г. Хоткевич) (СУМ IX);

смуга, и, ж. 3.... // Місцевість, що займає певне географічне положення (СУМ IX);

сторона, и, ж. 5. ... // Простір, місцевість ... розташовані на одному з берегів річки, озера і т. ін. *На обох сторонах Дніпра була страшенна гущина, нетрі* (О. Стороженко) (СУМ ІХ);

стрілка, и, ж. 7. Вузький довгий мис, що утворюється при злитті двох річок. *Станіславська коса заходить далеко в море і кінчається там тоненькою пісковою стрілкою* (Т. Масенко) (СУМ ІХ);

стрілка, и, ж. 7. ... піщана коса, намита прибоями (СУМ ІХ);

субконтинент, у, ч. Географічно чітко обмежена велика частина континенту (СУМ ІХ);

суходіл, долу, ч. 2. Материк, суша. *Він побачив протоку, яка відокремлювала острів від суходолу* (М. Трублаїні) (СУМ ІХ);

суходіл, долу, ч. 1 Безводна долина, яку зволожують тільки дощові та снігові води. *На суходолі простяглися баштани та кукурудзяні поля* (О. Іваненко) (СУМ ІХ);

суша₁, і, ж. Земля (на відміну від водяного простору, моря). *Більша частина поверхні земної кулі зайнята океанами, а менша – являє собою сушу* (Фіз. геогр..., 6, 1957, 3) (СУМ ІХ);

суша₁, і, ж. ... материк. *На суші, в повітрі – усюди бої – Від Чорного моря до Білого моря!* (І. Нехода) (СУМ ІХ);

тверде твердий, а, е. ... // у знач. ім. **тверде**, дого, с. Про міцний, не мулистий ґрунт. *Третину шляху пройшли вони майже по твердому, і тільки тут... мулисте дно запружинило під ногами* (О. Гончар) (СУМ Х);

твердінь (земна) твердінь, і, ж. ... 2. чого або з означ. Тверда поверхня чогось; маса, товща чогось твердого. **Земна твердінь** – земля, суходіл, земна куля (СУМ Х);

твердь, і, ж., заст. Твердінь. *І знов почувися, немов залпи гармат, тяжкі мінні вибухи.. В уяві [Олега] малювалося, що й твердь острівця вже ворухиться під ногами* (І. Ле) (СУМ Х);

твердь (земна) твердь, і, ж., заст.Твердінь... **Земна твердь** – те саме, що **Земна твердінь** (див. **твердінь**). *Він ще міг свій літак підбитий на земну*

посадити твердь, та обрав... героїчну і славу смерть (І. Гончаренко) (СУМ X);

територія, і, ж. 1. Частина земної кулі (суходіл, води й повітряний простір над ними), що належить певній державі або входить до складу якої-небудь частини світу. – *Все ж я не такою уявляв собі Європу, – признався Козаков. – Думає, що тут суцільні міста і села, де з людьми не розминешся, – так скрізь перенаселено. Все їм територій не вистачає... А в них, здається, села рідші, ніж у нас в Донбасі* (О. Гончар) (СУМ X);

течія (верхня) течія, і, ж. ... 4. ... **Верхня течія** – частина річки, близька до початку, а також місцевість, що прилягає до неї; верхів'я (СУМ X);

течія (нижня) течія, і, ж. ... 4. ... **Нижня течія** – ... місцевість, що прилягає до неї; пониззя (СУМ X);

узбережжя, я, с. Берег; смуга землі, місцевість уздовж берега моря, озера, великої річки. *Висока хвиля підіймалася на поверхні моря, котилась до берега, тут розсипалась і далеко заливала узбережжя* (М. Трублаїні) (СУМ X);

узмор'я, я, с. ... // Морське узбережжя. *Будинок творчості на Ризькому узмор'ї* (СУМ X);

урочище, а, с. 2. Ділянка, яка виділяється серед навколишньої місцевості природними ознаками (ліс серед поля, луг, болото серед лісу і т. ін.). *Пісочкове відділяє троянівські луки від урочища Радьківщина, і для того щоб добратися до того урвища, треба переходити потік* (Г. Тютюнник) (СУМ X);

цоколь ч. 1. род. ю ... // геол. Обніжжя, подошва. *На підвищеному цоколі вулканічних гір височать окремі лавові конуси, вершини яких піднімаються більше як на 1000 м над рівнем моря* (Вісник АН, 3, 1957, 56) (СУМ XI);

шхери, шхер, мн. Невеликі скелясті острови біля сильно порізаних, розчленованих берегів морів і озер. *Вийдеш на острів–і вже в хуртовині з лементом, дзьобами, з перами, Віриться–виростуть крила пташині, Сам полетити понад шхерами* (М. Гірник) (СУМ XI);

щит, а, ч. 7. геол. Найдавніша частина суші, в межах якої давні складчасті кристалічні породи виступають на поверхню землі або містяться під

незначною товщею осадових порід. *Кольський півострів, як частина Балтійського кристалічного щита, являє собою район, де древні гірські породи гранітної оболонки Землі виходять на поверхню* (Веч. Київ, 7.1 1971, 4) (СУМ XI);

Частини: **прірва**, и, ж. 3. *рідко*. Яма в річці, морі, де утворюється вир; чорторий. *А прірва виє... Плавцеві згубу зиче [зичить] Без вороття* (П. Грабовський) (СУМ VIII).

*Синтагматичний вимір: **побережна смуга** Б'є море, сяє *побережною смугою* (О. Гончар) (СУМ VI); **прибійна смуга** *Прибійна смуга весь час зазнає ударів морської води* (Рослин. Нижн. Придніпр., 1956, 163) (СУМ VII); **торфовий острів** *А на спадистому березі, недалеко від торфових островів, ховалась згряя журавлів* (М. Трублаїні) (СУМ X).*

Мікрогрупа I рівня «Зона Землі»

вест, у, ч., мор. 1. Захід, західний напрямок. ... *Курс вест* (О. Корнійчук) (СУМ I);

геосфера див. **геосфери** (СУМ XI);

геосфери, ер, *мн(одн. геосфера, и, ж.)*. Різні за хімічним складом і щільністю концентричні оболонки, на які поділяють земну кулю: атмосфера, гідросфера, земна кора, мантія та ядро. *Кожна з оболонок Землі (геосфер) характеризується властивим їй розподілом фізичних параметрів речовини* (Вісник АН, 2, 1971, 52) (СУМ XI);

гора, и, ж. 1. ... *тільки мн.* Гориста місцевість. *Не знаю, як в Англії, але куди-небудь за границю в гори я таки, може, зберусь* (Леся Українка) (СУМ II);

захід, ходу, ч. 1. Одна з чотирьох сторін світу; протилежне схід. Південний (північний) захід: а) сторона світу між півднем (північчю) і заходом (СУМ III);

захід, ходу, ч. 1. Одна з чотирьох сторін світу; протилежне схід. [Павло:] *І на схід, і на захід, і на південь, і на північ, хмари, розійдітись* (М. Кропивницький) (СУМ III);

зона, и, ж. 2. Пояс або широка смуга земної поверхні, що характеризуються певними фізико-географічними особливостями. *На півночі республіки простягається лісова зона, так зване Полісся* (І. Цюпа) (СУМ III);

зона (природна) природний, а, е. 1. ... **Природна зона (смуга); Природний пояс** – територія, що характеризується сукупністю певних фізико-географічних особливостей. *Земну кулю можна поділити на природні пояси, або зони.. Кожна зона характеризується певними особливостями клімату, рослинного і тваринного світу* (Фіз. геогр., 5, 1956, 121) (СУМ VIII);

зона (пустель) пустеля, і, ж. ... **Зони пустель** – природні зони помірною, субтропічного й тропічного поясів, що утворюються в умовах дуже посушливого клімату (СУМ VIII);

зона (сейсмічно активна) сейсмічно, присл. У сейсмічному відношенні. Сейсмічно активна зона (СУМ IX);

зюйд, а, ч. 1. *спец.* Південь (СУМ III);

зюйд-вест, а, ч. 1. *спец.* Південний захід (СУМ III);

зюйд-ост, а, ч. 1. *спец.* Південний схід (СУМ III);

коло (полярне) коло, а, с. 1. ... **Полярні кола** – уявлені лінії, що проходять паралельно екватору на відстані 66°33' на Південь і Північ. *Недарма чоловік півжиття керував таборами десь аж за полярним колом, вміє вистежувати, ловити, брати за жабри різних «людців»* (О. Гончар) (СУМ IV);

ландшафт, у, ч. 3. *геогр.* Частина земної поверхні з певним сполученням рельєфу, клімату, ґрунтів, рослинного і тваринного світу. *В результаті робіт наших експедицій ми прийшли до висновку, що різні природно-вогнищеві хвороби властиві територіям різних географічних ландшафтів* (Наука., 5, 1959, 14) (СУМ IV);

мерзлота (вічна) вічний, а, е. ... **Вічна мерзлота** – шар мерзлого ґрунту, який не розтає протягом усього року. *Розтає тільки верхній шар землі [в тундрі] товщиною близько 1 м. Глибше земля залишається мерзлою. Це так звана вічна мерзлота* (Фіз. геогр., 5, 1956, 124) (СУМ I);

норд у, ч., *спец.* 1. Північ (СУМ V);

норд-вест у, ч., спец. 1. Північний захід (СУМ V);

норд-ост у, ч., спец. Північний схід (СУМ IV);

область, і, ж. 3. З означенням. Район, у якому поширені певні явища. *Гарячі джерела звичайно зустрічаються в областях діючих і згаслих вулканів* (Фіз. геогр., 5, 1956, 102) (СУМ V);

ості, у, ч. 1. Назва східної сторони світу у мореплавстві та метеорології; схід; протилежне вест. *Ми стаємо плечима до плечей, Як ост і норд, як вест і зюйд на морі!* (Ю. Яновський) (СУМ V);

пампа, и, ж. Рівнинна область Південної Америки з субтропічним кліматом і степовою рослинністю. *В південній частині області [неотропічної] переважають низинні аргентинські степи – "пампи"* (Посібник з зоогеогр., 1956, 33) (СУМ VI);

пампаси, ів, мн. Те саме, що **пампа**. *Росте ця [пампаська] трава величезними кущами... Можна сісти за куц і заревіти по-бізонячому. Матимете цілковиту ілюзію південноамериканських пампасів* (Остап Вишня) (СУМ VI);

передстеп, у, ч. Те саме, що **лісостеп** (СУМ VI);

південь₂, дня, ч. 1. Одна з чотирьох сторін світу; протилежне північ *На півночі і на сході наша країна має переважно морські кордони, а на заході і на півдні – сухопутні* (Фіз. геогр., 7, 1957, 8) (СУМ VI);

південь₂, дня, ч. 1. ... // Частина материка... розташована в напрямку, протилежному півночі. *На самому крайньому півдні новобугівських полів... протікає невеличка... річечка* (М. Стельмах) (СУМ VI);

півкуля, і, ж. Одна із половин, на які умовно поділяється Земна куля. *Перед ним стоїть великий глобус. Біля дошки висять дві величезні карти півкуль* (В. Собко) (СУМ VI);

півкуля (південна) півкуля, і, ж. 2. **Південна півкуля** – за умовним поділом – половина Землі ... яка розташована на південь від екватора. *Небесний екватор поділяє небесну сферу на дві півкулі – північну і південну* (Астр., 1956, 19) (СУМ VI);

півкуля (північна) півкуля, і, ж. 2. Північна півкуля – за умовним поділом – половина Землі ... яка розташована на північ від екватора (СУМ VI);

північ (далека) північ, ночі, ж. 1.... (Далека) Північ – полярна область Земної кулі, Арктика. *Хто зна, де цей тесляр з Крайньої Півночі міг навчитися рицарських тонкощів* (О. Гончар) (СУМ VI);

північ (крайня) північ, ночі, ж. 1.... Крайня ... Північ – полярна область Земної кулі, Арктика. *Хто зна, де цей тесляр з Крайньої Півночі міг навчитися рицарських тонкощів* (О. Гончар) (СУМ VI);

північ2, ночі, ж. 2. ... // (з великої літери). Краї материків Євразії та Північної Америки, розташовані в зоні холодного клімату; полярна область Земної кулі, Арктика. *З боку поля весь [виноградник] обснований колючим дротом і нагадує в мініатюрі оте, що майор будував на Півночі...* (О. Гончар) (СУМ VI);

північ2, ночі, ж. 1. Одна з чотирьох частин світу, протилежне південь. *Якщо стати обличчям на північ, то позаду буде південь, праворуч – схід, а ліворуч – захід* (Фіз. геогр., 5, 1956, 9) (СУМ VI);

північ2 ночі, ж. 1. ... // Частина материка... розташована в напрямку, протилежному півдню. *Повітове місто з півночі починається глибокими ярами* (М. Стельмах) (СУМ VI);

півсвіта, невідм., ч. Половина земної кулі (СУМ VI);

півсвіту, невідм., ч. Половина земної кулі. *Яскравими фарбами малював він колишню славу і велич татарського племені, його бої з невірними, в яких стяг Магометів обійшов мало не півсвіту* (М. Коцюбинський) (СУМ VI);

підрайон, у, ч. Частина району як адміністративної або географічної одиниці (СУМ VI);

підстеп, у, ч. Перехідна смуга від гористої або лісної місцевості до степової (СУМ VI);

підтропіки, ів, мн. Те саме, іцо субтропіки (СУМ VI);

пісок, ску, ч. перев. мн. Простори, ділянки землі, покриті великими масами цієї породи. *Позволив хан на пісках Новим кошом стати, Та наказав запорожцям Церкву будувати* (Т. Шевченко) (СУМ VI);

поле, я, с. 1. // *перен.* Великі простори снігу, льоду і т. ін. (СУМ VII);

полечко, а, с. Зменш.-пестл. до **поле** (СУМ VII);

полудень, дня, ч. 4. *заст.* Південь. *Теплий з полудня вітер віє понад землею і допомагає сонцю у його роботі...* (Панас Мирний) (СУМ VII);

полуніч², ночі, ж., рідко. Те саме, що **північ**². *При дорозі – два садочки, Що вбирають очі: Іден прямо на полудень, Другий к полуночі* (С. Руданський) (СУМ VII);

полюс, а, ч. 1. Точка перетину уявної осі обертання Землі з її поверхнею. // Місцевість, яка прилягає до цієї точки. *Одежі на себе понакутували [молодиці], наче на полюс зібралися* (В. Кучер) (СУМ VII);

полюс (холоду), а, ч. **полюс**, а, ч. ... 4. ... **Полюс холоду** – район найнижчих зимових температур на земній поверхні. *На клімат [Камчатки] впливають як течії, так і полюс холоду, який міститься не на Північному полюсі, а на кілька тисяч кілометрів на південний схід, приблизно в районі Верхоянська* (О. Довженко) (СУМ VII);

пояс, ч. 5. *род. у, геогр. ...*// Територія із специфічними погодними і кліматичними умовами. Пояс літніх дощів; Пояс пасатів (СУМ VII);

пояс, 4. ч. *род. у, геогр.* Частина поверхні земної кулі між двома меридіанами в 15° завширшки. *Меридіани поділяють Землю на 24 пояси* (СУМ VII);

пояс, ч. 5. *род. у, геогр.* Частина поверхні земної кулі між паралелями, що становить собою певну кліматичну зону. *Різною висотою Сонця над різними місцями земної кулі пояснюється те, що на Землі є різні теплові пояси (жаркий, помірний і холодний)* (Астр., 1956, 33) (СУМ VII);

пояс (вулканічний) **пояс** ч. 6. *род. у, спец.* **Вулканічний пояс** – група вулканів, розташованих у вигляді смуги. *Найбільший вулканічний пояс, наче вогняне кільце, оперізує Тихий океан* (Про вулкани..., 1955, 13) (СУМ VII);

пояс (літніх дощів) **пояс** ч. 5. *род. у, геогр. ...* Територія із специфічними погодними і кліматичними умовами. Пояс літніх дощів (СУМ VII);

пояс (пасатів) **пояс** ч. 5. *род. у, геогр. ...* Територія із специфічними погодними і кліматичними умовами. Пояс пасатів (СУМ VII);

пояс (природний) природний, а, е. 1. ... **Природний пояс** – територія, що характеризується сукупністю певних фізико-географічних особливостей. *Земну кулю можна поділити на природні пояси, або зони.. Кожна зона характеризується певними особливостями клімату, рослинного і тваринного світу* (Фіз. геогр., 5, 1956, 121) (СУМ VIII);

правобережжя, я, с. ... // Земельний простір, який прилягає до правого берега, розташований за правим берегом річки (СУМ VII);

прерія, ї, ж. Рівнинна місцевість у Північній Америці з трав'янистою рослинністю степового типу. *Хотілось би мені побачити високі гори, що верхами досягають до хмар, здорові ріки, широкі, без кінця прерії* (І. Нечуй-Левицький) (СУМ VII);

прерія, ї, ж. Степовий ландшафт, що нагадує таку місцевість. *Херсонщина! Безмежний край українських прерій* (І. Цюпа) (СУМ VII);

природна смуга природний, а, е. ... 1. ... **Природна зона (смуга); Природний пояс** – територія, що характеризується сукупністю певних фізико-географічних особливостей (СУМ VIII);

пустеля, і, ж. 1. Великий (звич. посушливий) простір з бідною рослинністю або позбавлений рослинності. *То був страшний вітер-суховій.. Він мчав з пекучих піщаних пустель* (О. Іваненко) (СУМ VIII);

пустиня, і, ж. Те саме, що **пустеля**. *Завис голодний Звір в пустині, і повіє Ураган холодний* (Т. Шевченко) (СУМ VIII);

пушта, и, ж. Безлісі простори на Середньодунайській низовині в Угорщині. *Угорська низовина, яка утворилася на місці стародавнього моря, багато віків була цілним степом (місцева назва «пушта»)* (Ек. геогр. заруб. країн, 1956, 25) (СУМ VIII);

регіон, у, ч., наук. Певна територіальна одиниця (район, область, зона), що вирізняється з-поміж інших таких же одиниць специфічними рисами (географічними, геологічними, етнографічними, економічними і т. ін.) (СУМ VIII);

савана див. **савани** (СУМ IX);

савани, ван, *мн.* (*одн. савана*, и, *ж.*). Природні зони тропічного поясу з обох сторін екватора, де переважає такий степ (СУМ IX);

савани, ван, *мн.* (*одн. савана*, и, *ж.*). Тропічний степ, порослий високими травами у поєднанні з окремими деревами, групами дерев та чагарниками. *Понад тридцять процентів Африки вкрито саваною* (Знання... 8, 1966, 17) (СУМ IX);

смуга, и, *ж.* 3. Зона, пояс, що характеризуються певним кліматом, рослинністю і т. ін. *Колона, минувши смугу трясовин... зморена, обліпла багнокою, видобулась, нарешті, знову на тривке, загускле дно* (О. Гончар) (СУМ IX);

смуга, и, *ж.* 3.... // Місцевість, що займає певне географічне положення. – *Доповідають [чиновники] про те, щоб малоземельних та безземельних селян переселити не в середню сибірську смугу, а на Камчатку* (М. Стельмах) (СУМ IX);

смуга (пристєпова) пристєповий, а, е. Який міститься, розташовується поблизу степу, прилягає до степу. Пристєпова смуга (СУМ VIII);

спадень, дня, ч., *заст.* Захід. – *Куди це в путь? – А з сходу аж на спадень, бо й там мої живуть* (П. Тичина) (СУМ IX);

степ, у, ч. Великий безлісий, вкритий трав'янистою рослинністю, рівнинний простір у зоні сухого клімату. *Летим. Дивлюся, аж світає, Край неба палає, Соловейко в темнім гаї Сонце зострічає [зустрічає]. Тихесенько вітер віє, Степи, лани мріють* (Т. Шевченко) (СУМ IX);

степок, пка, ч., *діал.* Зменш. до **степ**. *Дуже далеко йому йти – аж у город: через садки, степком і через гребельки* (Г. Квітка-Основ'яненко) (СУМ IX);

сторінка, и, *ж.* 3. Те саме, що **сторонка**. *Не лихо журисть – чужа сторінка та невдала жінка* (Укр. присл., 1963, 34) (СУМ IX);

сторінонька, и, *ж.* Пестл. до **сторінка 3** (СУМ IX);

сторіночка, и, *ж.* Зменш.-пестл. до **сторінка 1, 3** (СУМ IX);

сторона, и, *ж.* 3. Місцевість, область, район і т. ін., що має певні природні й кліматичні особливості; край. *В напівпустельних казахстанських степах*

Дмитро сумував за далекою рідною лісовою стороною і мріяв затаєно хоч колись, дорослим, повернутися до краю свого дитинства (А. Хорунжий) (СУМ ІХ);

сторона, и, ж. 5. ... // Простір, місцевість, ... розташовані на одному з берегів річки, озера і т. ін. (СУМ ІХ);

сторона (світу) сторона, и, ж. 1. ... **Сторони світу** – північ, південь, схід, захід. *Він благально мовчав у болісному й глибокому самоспогляданні, оглядаючись на всі чотири сторони світу (О. Довженко) (СУМ ІХ);*

сторонка и, ж. Пестл. до **сторона** 1, 3 (СУМ ІХ);

сторононька, и, ж., нар.-поет. Пестл. до **сторонка** (СУМ ІХ);

субтропіки, ів, мн. Дві фізико-географічні зони земної кулі, які лежать на північ і південь від тропіків і займають щодо клімату і рослинності проміжне становище між тропічним і помірним поясами. *Рідко коли в Сухумі випадає сніг. Це куточок вогких ... Субтропіків (М. Трублаїні) (СУМ ІХ);*

схід (південний) схід, сходу, ч. 1. ... **Півдénний (північний) схід**: а) сторона світу між півднем (північчю) і сходом; б) напрямок, бік, протилежні південному (північному) заходу. *Суцільними потоками, на максимальній швидкості танки влітали до чеської столиці з північного заходу, з боку Берліна, і з південного сходу від міста Брно (О. Гончар) (СУМ ІХ);*

схід (північний) схід, сходу, ч. 1. ... **Півдénний (північний) схід**: а) сторона світу між півднем (північчю) і сходом; б) напрямок, бік, протилежні південному (північному) заходу. – *Комбінованими діями всіх армій фронту завдання оточити й знищити головні сили ворога на північ і на північний схід від кримських горловин виконано блискуче (Ю. Яновський) (СУМ ІХ);*

східі, сходу, ч. 1. Одна з чотирьох сторін світу; протилежне захід. *І на схід, і на захід, і на південь, і на північ, хмари, розійдітись (М. Кропивницький) (СУМ ІХ);*

східі, сходу, ч. 3. з великої літери. Частина материка, протилежна Західній Європі; країни на цій частині материка (СУМ ІХ);

східень, дня, ч., рідко. Те саме, що **східі**. *Перезорюють зорі. Переночують ніч. На східень у всі сторони – меч! меч! Меч!* (П. Тичина) (СУМ IX);

тайга, и, ж. Смуга важкопрохідних хвойних лісів, що займає великі простори в північній частині Європи, Азії та Північної Америки. *За морем холодним, в далекій чужині, Де сонця ніколи не видно з тайги... Де тьма та неволя одвіку й довіку... Там, сестронько люба, конаєш і ти* (П. Грабовський) (СУМ X);

такир, у, ч. Глиняста рівнина в пустелях і напівпустелях Середньої Азії та Казахстану. *Басейни, в яких висохле дно стає щільним і глинистим, у Середній Азії називаються такирами* (Курс заг. геол., 1947, 94) (СУМ X);

територія, ї, ж. 1. Частина земної кулі (суходіл, води й повітряний простір над ними), що належить певній державі або входить до складу якої-небудь частини світу (СУМ X);

тропік, тільки мн. 2. Фізико-географічні зони, розташовані на північ і на південь від екватора до субтропіків; характеризуються жарким кліматом. **талик** *Багато мочи і краси Є в горах сумного Тіроля; Таємні тропіків ліси Й пустинь незміряне роздолля* (Я. Щоголів) (СУМ X);

тундра, и, ж. Південна зона арктичного поясу земної кулі – безлісий простір з суворим кліматом, вічною мерзлотою, бідною рослинністю, серед якої переважають мохи й лишайники. *У тундрі ще лежав глибокий сніг* (П. Панч) (СУМ X);

широта, и, ж. Місце, місцевість, розташовані на тій або іншій відстані від екватора. *Нас грози стрічали в Балтійському морі. Сувора природа північних широт* (Л. Дмитренко) (СУМ XI);

широти (передполярні) передполярний, а, е. Який знаходиться перед полярним колом, близько до нього. Передполярні широти (СУМ VI);

Синтагматичний вимір: передгірна зона Передгірній зоні властивий порівняно м'який, помірно вологий клімат (Звірі.. Карпат..., 1952, 6) (СУМ VI);

полярний полюс *З усіх зон полярна одержує найменше сонячного світла* (Фіз. геогр., 5, 1956, 122) (СУМ VII); **посушлива зона** *Понад дві третини величезної території Казахстану перебуває в посушливій зоні, де майже нема*

відкритих водойм (Наука., 12, 1971, 16) (СУМ VII); **пустельна зона** Після мінералогічної колекції взялися [Вернер та Шевченко] за ботанічну і якомога краще пильнували рослини, висаджені в горщики, як зразки рідкісних представників пустельної зони (З. Тулуб) (СУМ VIII); **сейсмічний район** Південні кордони... знаходяться є межах Середземноморського пояса активного гороутворення, отже, вони є сейсмічними районами (Наука., 6, 1958, 55); *Сейсмічна місцевість* (СУМ IX); **чорноземна смуга** Основними районами вирощування гороху є чорноземна лісостепова і нечорноземна смуги (Зерн. боб. культ., 1956, 12) (СУМ XI).

ДОДАТОК В

Схеми ЛСП локусів сучасної української літературної мови

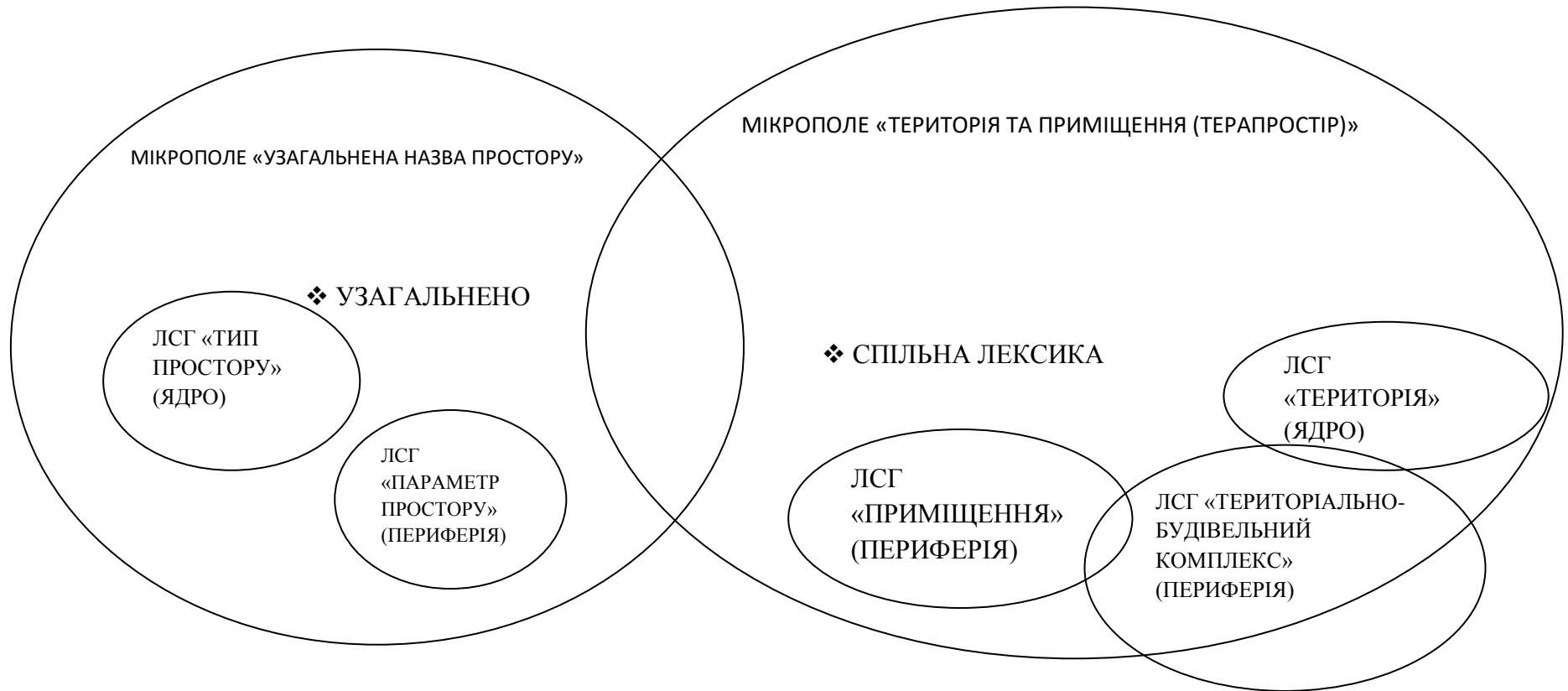

Рис. В. 1 Схеми «Структура ядерної частини ЛСП локусів сучасної української мови»

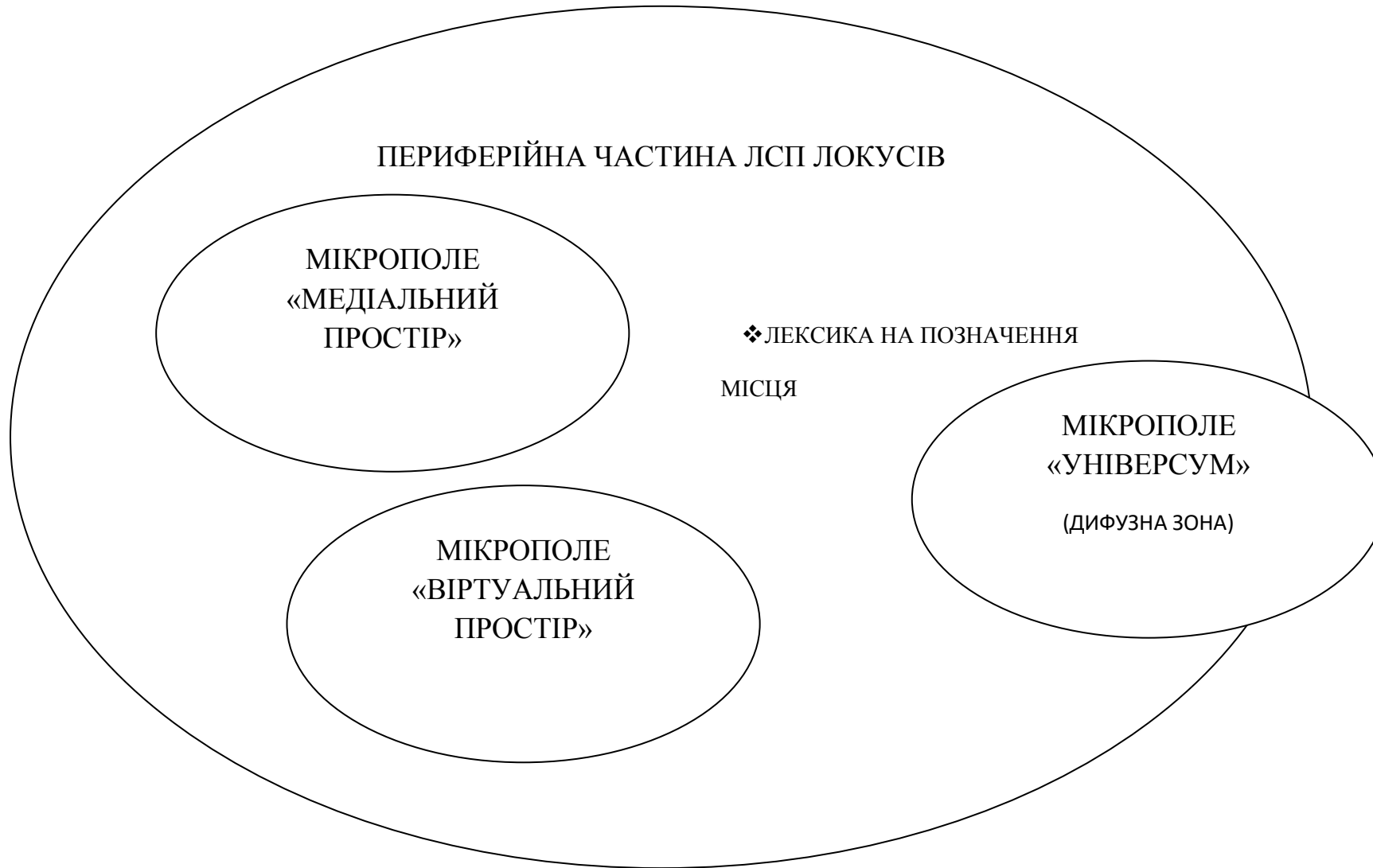

Рис. В. 2 Схеми «Структура периферійної частини ЛСП локусів сучасної української мови»

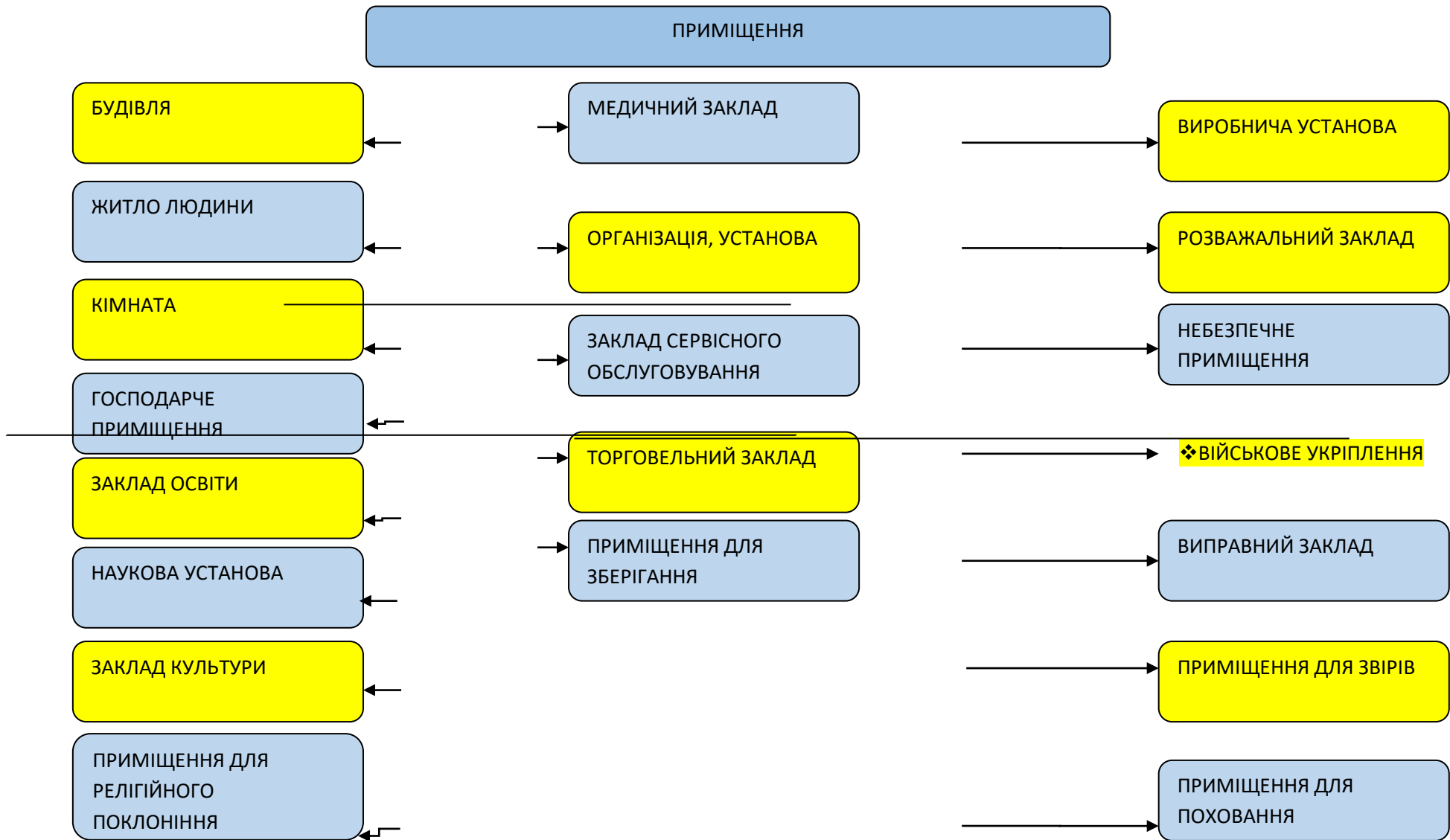

Рис. В. 3 Схема «Структурування ЛСГ «Приміщення»

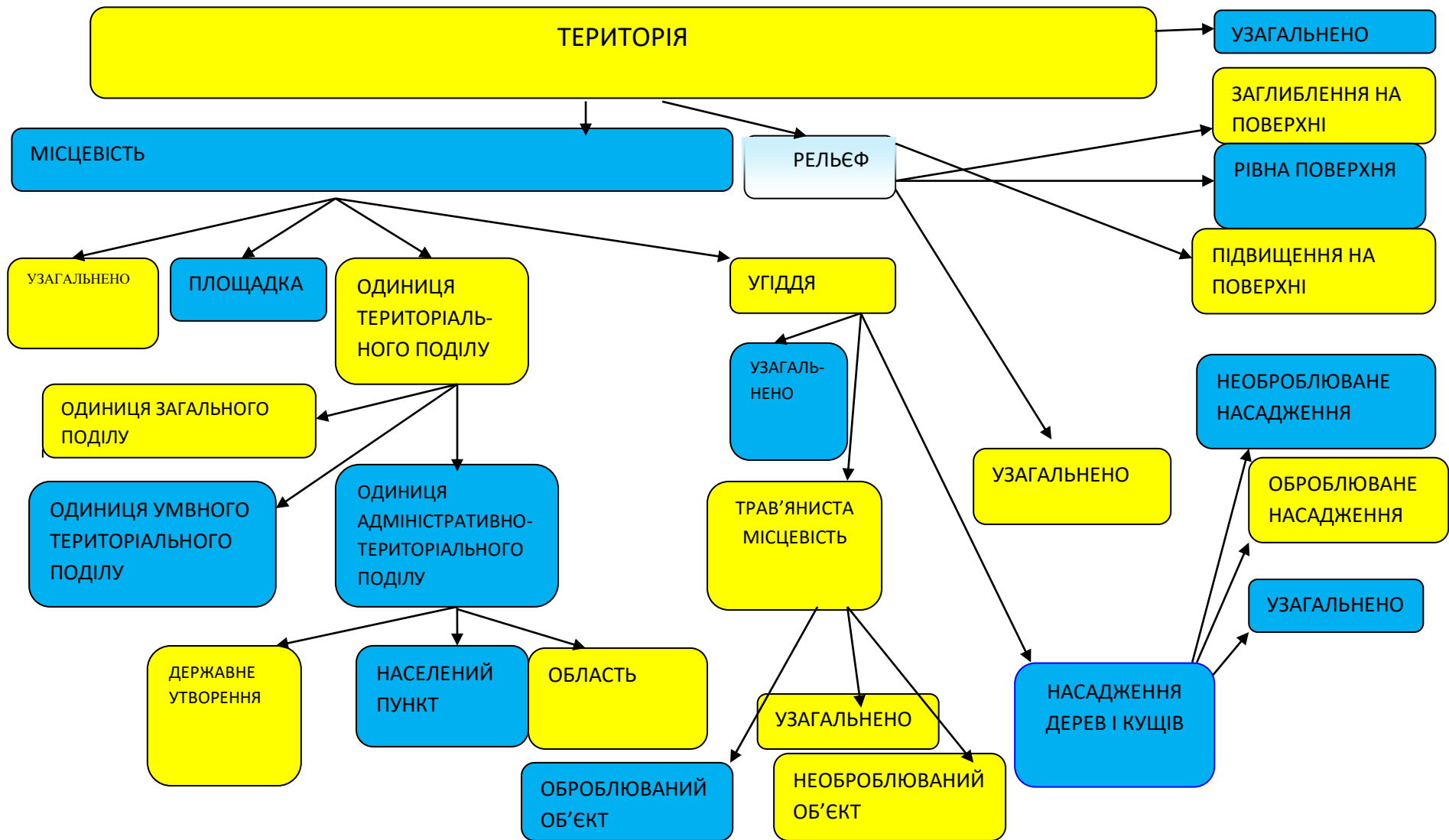

Рис. В. 4 Схема «Структурування ЛСГ «Територія»»

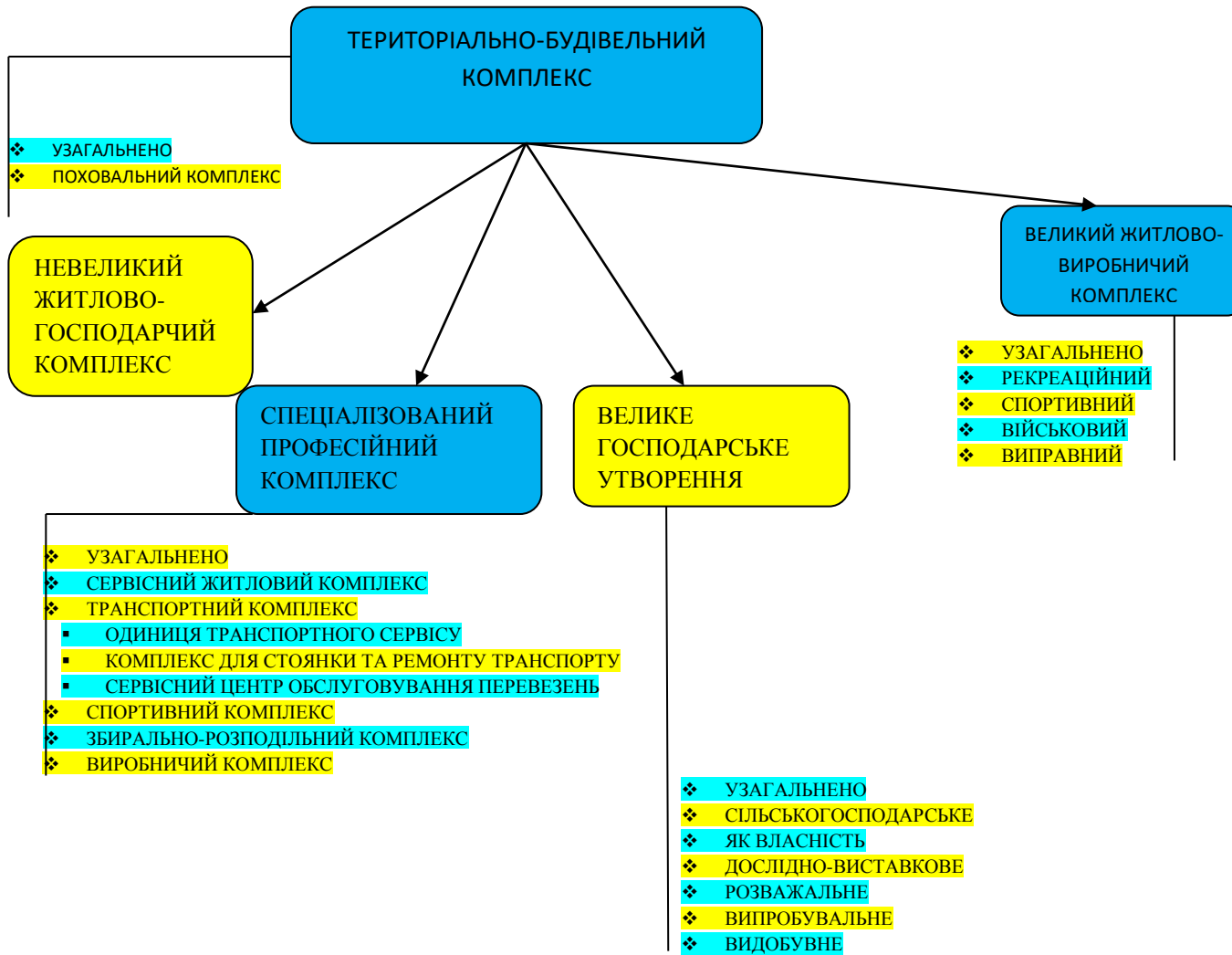

Рис. В. 5 Схема «Структурування ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс»»

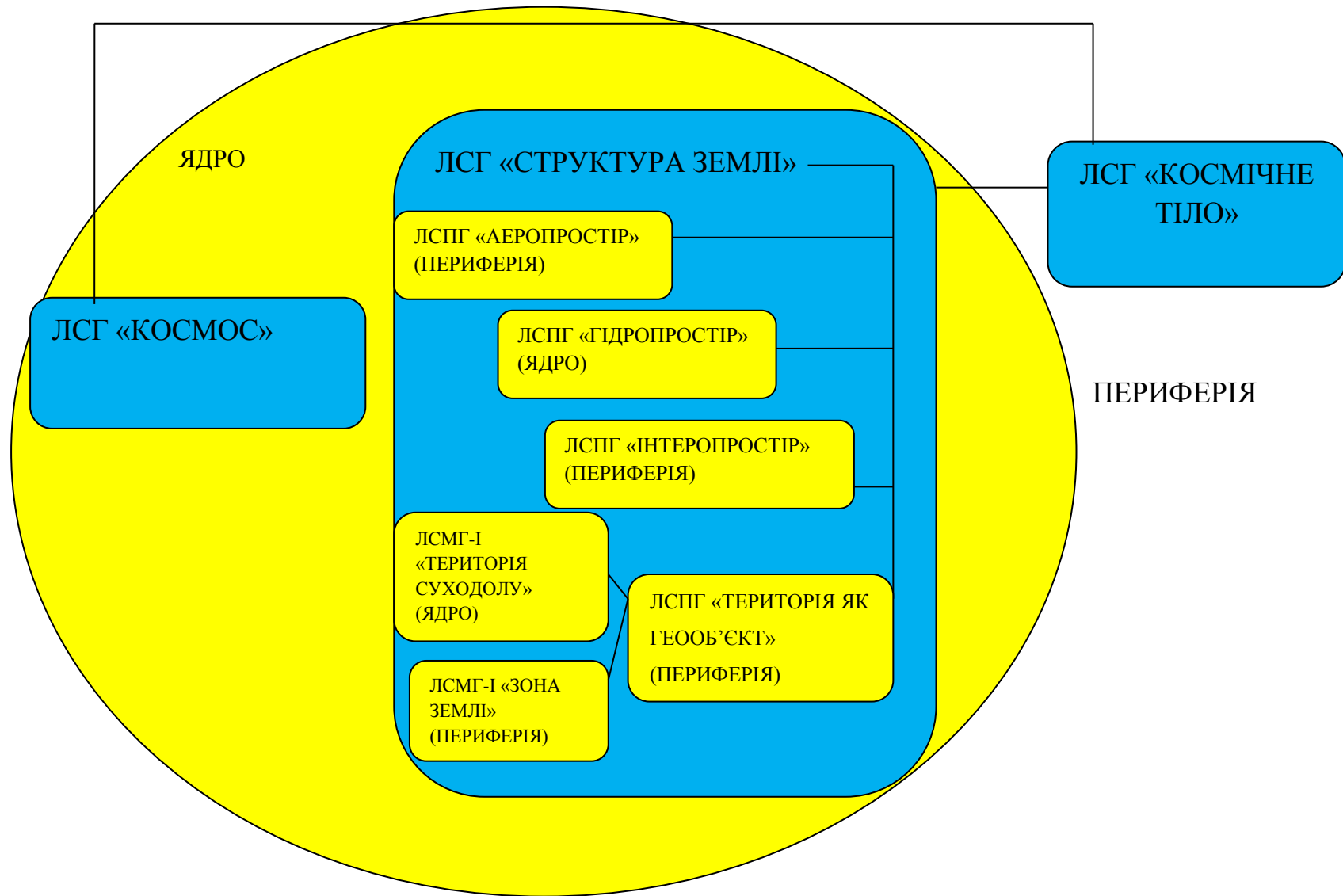

Рис. В. 6 Схема «Структурування мікрополя «Універсум» (дифузної зони)»

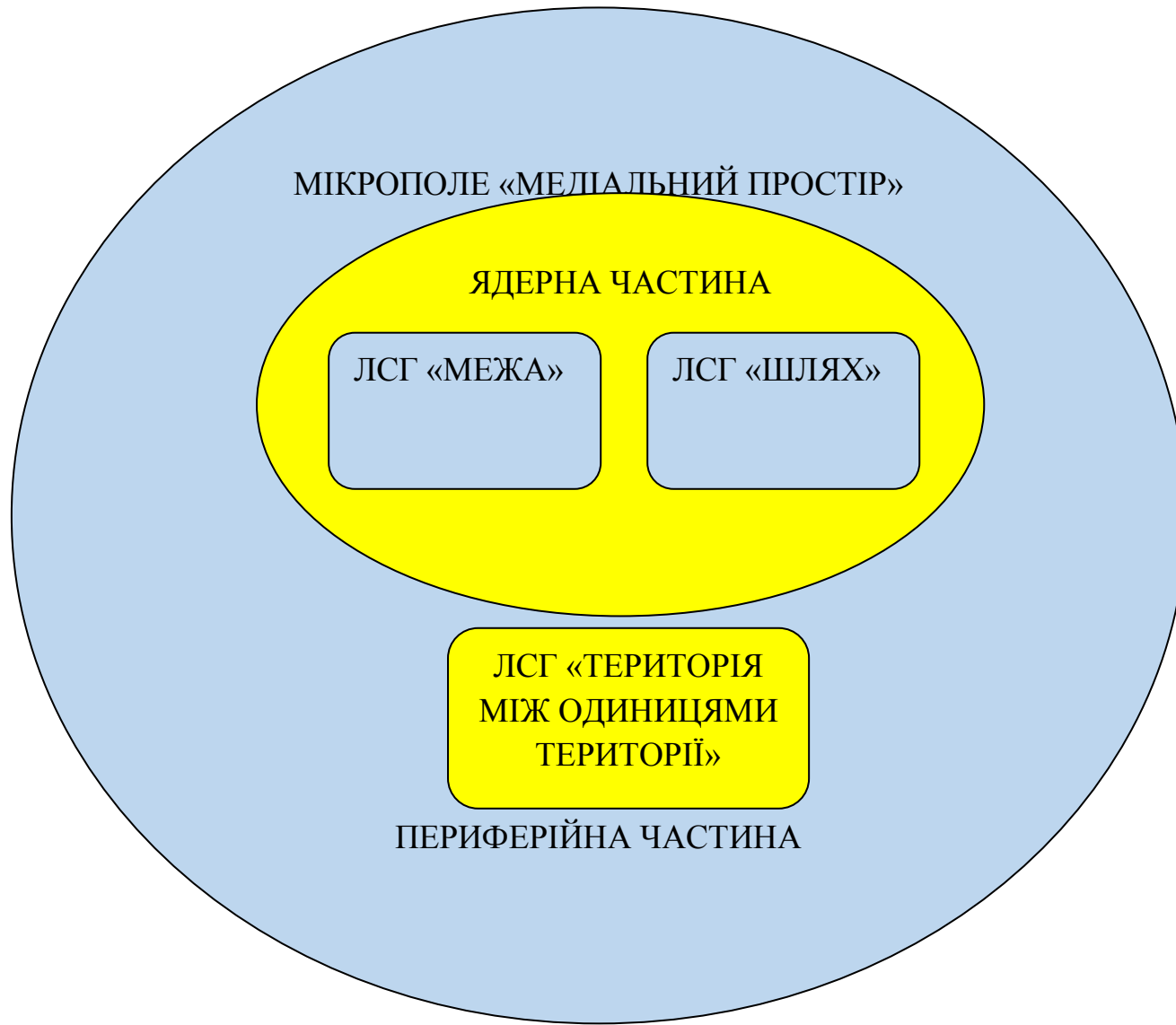

Рис. В. 7 Схема «Структурування мікрополя «Медіальний простір» »

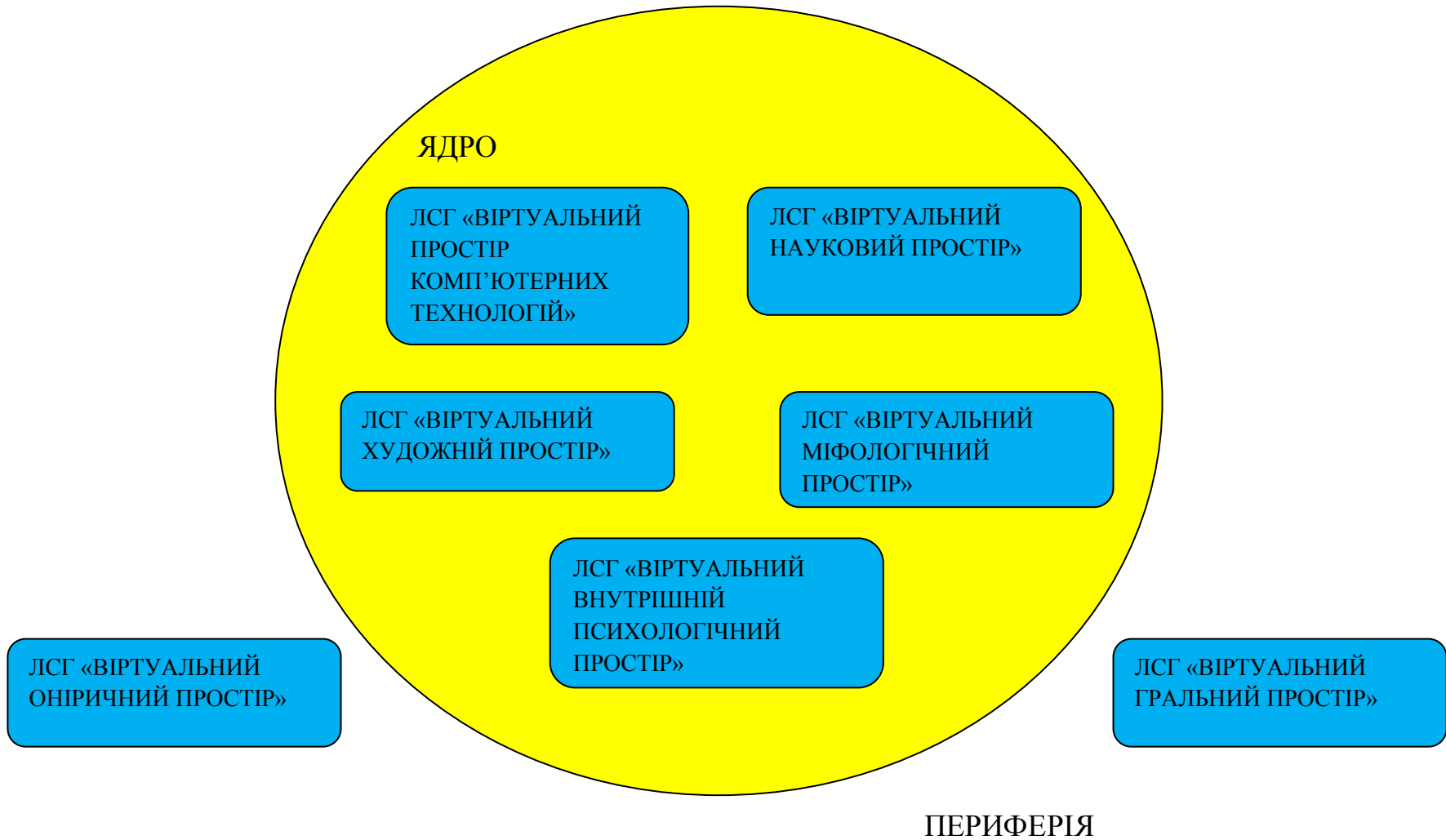

Рис. В. 8 Схема «Структурування мікрополя «Віртуальний простір»»

Додаток Г

Зони накладання в ЛСП локусів сучасної української літературної мови

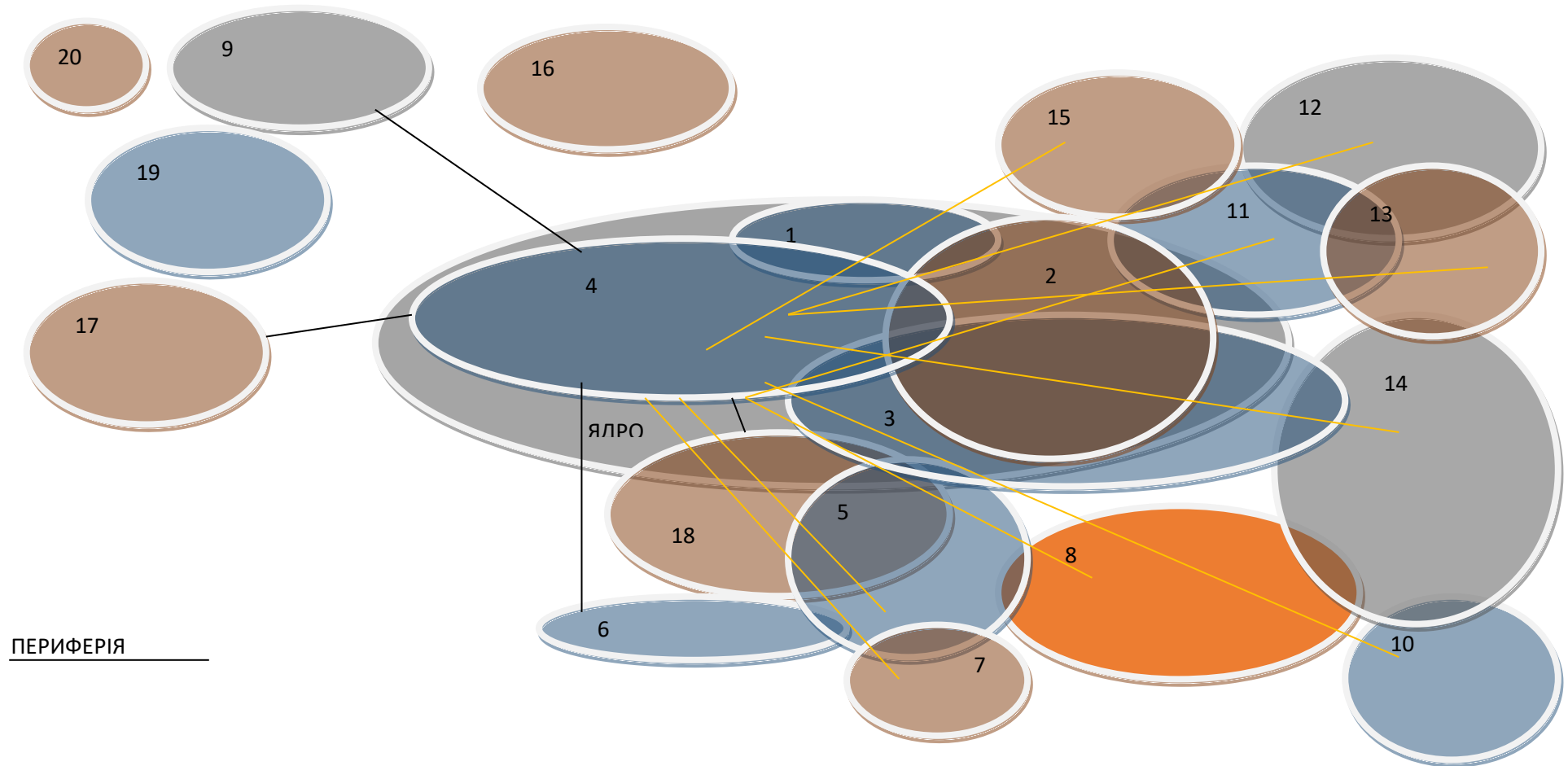

Рис. Г. 1 Схема «Структурування та зони накладання ЛСП «Приміщення»»

Ядро: 1 – ЛСПГ «Будівля», 2 – ЛСПГ «Житло людини», 3 – ЛСПГ «Господарчі приміщення», 4 – ЛСПГ «Кімната».

Периферія: 5 – ЛСПГ «Заклад освіти», 6 – ЛСПГ «Наукова установа», 7 – ЛСПГ «Медичний заклад», 8 – ЛСПГ «Заклад культури», 9 – ЛСПГ «Приміщення для релігійного поклоніння», 10 – ЛСПГ «Установа, організація», 11 – ЛСПГ «Заклад сервісного обслуговування», 12 – ЛСПГ «Виробниче приміщення», 13 – ЛСПГ «Торговельне приміщення», 14 – ЛСПГ «Приміщення для зберігання», 15 – ЛСПГ «Розважальний заклад», 16 – ЛСПГ «Небезпечне приміщення», 17 – ЛСПГ «Виправний заклад», 18 – ЛСПГ «Приміщення для тварин», 19 – ЛСПГ «Приміщення для поховання», 20 – Лексика на позначення військових укріплень (периферія)

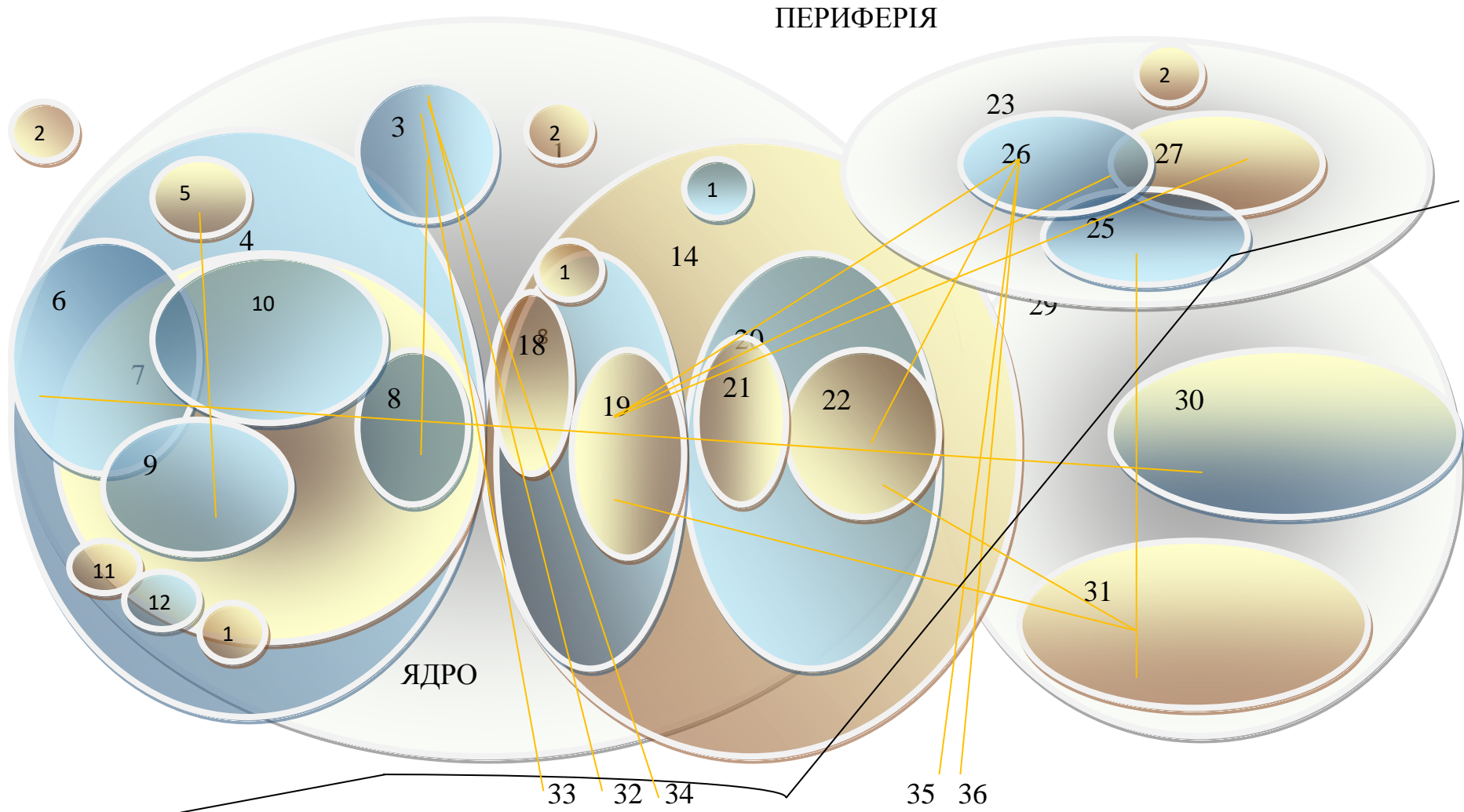

Рис. Г. 2 Схема «Структурування та зони накладання ЛСГ «Територія»»

Структура ЛСГ «Територія»: 1 – ЛСПГ «Місцевість» (ядро); 2 – Локуси, з узагальненою семантикою; 3 – ЛСМГ-I «Площадка» (периферія); 4 – ЛСМГ-I «Одиниця територіального поділу» (ядро); 5 – ЛСМГ-II «Одиниця загального поділу» (ядро); 6 – ЛСМГ-II «Одиниця умовного територіального поділу» (периферія); 7 – ЛСМГ-II «Одиниця адміністративно-територіального поділу» (периферія); 8 – ЛСМГ-III «Населений пункт» (периферія); 9 – ЛСМГ-III «Область» (периферія); 10 – ЛСМГ-III «Державне утворення» (ядро); 11 – локуси, об'єднані ІС 'територіальна одиниця біологічного середовища' (периферія); 12 – локуси, об'єднані ІС 'територіальна одиниця за продуктивністю' (периферія); 13 – локуси, об'єднані ІС 'територіальна одиниця за військовим поділом' (периферія); 14 – ЛСМГ-I «Угіддя» (периферія); 15 – Локуси, з узагальненою семантикою (ядро); 16 – ЛСМГ-II «Трав'яниста територія» (периферія); 17 – Локуси, з узагальненою семантикою; 18 – ЛСМГ-III «Оброблюваний об'єкт» (периферія); 19 – ЛСМГ-III «Необроблюваний об'єкт» (периферія); 20 – ЛСМГ-II «Насадження дерев і кущів» (периферія); 21 – ЛСМГ-III «Оброблюване насадження» (периферія); 22 – ЛСМГ-III «Необроблюване насадження» (ядро); 23 – ЛСПГ «Рельєф» (периферія); 24 – Локуси, з узагальненою семантикою (ядро); 25 – ЛСМГ-I «Рівна поверхня» (периферія); 26 – ЛСМГ-I «Заглиблення на поверхні» (ядро); 27 – ЛСМГ-I «Підвищення на поверхні» (ядро); 28 – Локуси, що позначають територію узагальнено. Перетин з іншими структурними рівнями ЛСП локусів: 29 – ЛСПГ «Територія як геооб'єкт» (мікрополе «Універсум»); 30 – ЛСГ «Територія суходолу» (мікрополе «Універсум»); 31 – ЛСМГ-I «Зона Землі» (мікрополе «Універсум»); 32 – ЛСПГ «Невеликий житлово-господарський комплекс» (ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс»); 33 – ЛСПГ «Житло людини» (ЛСГ «Приміщення»); 34 – ЛСПГ «Невеликий житлово-господарський комплекс» (ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс»); 35 – ЛСГ «Гідропростір» (мікрополе «Універсум»); 36 – ЛСГ «Шлях» (периферійна частина ЛСП локусів).

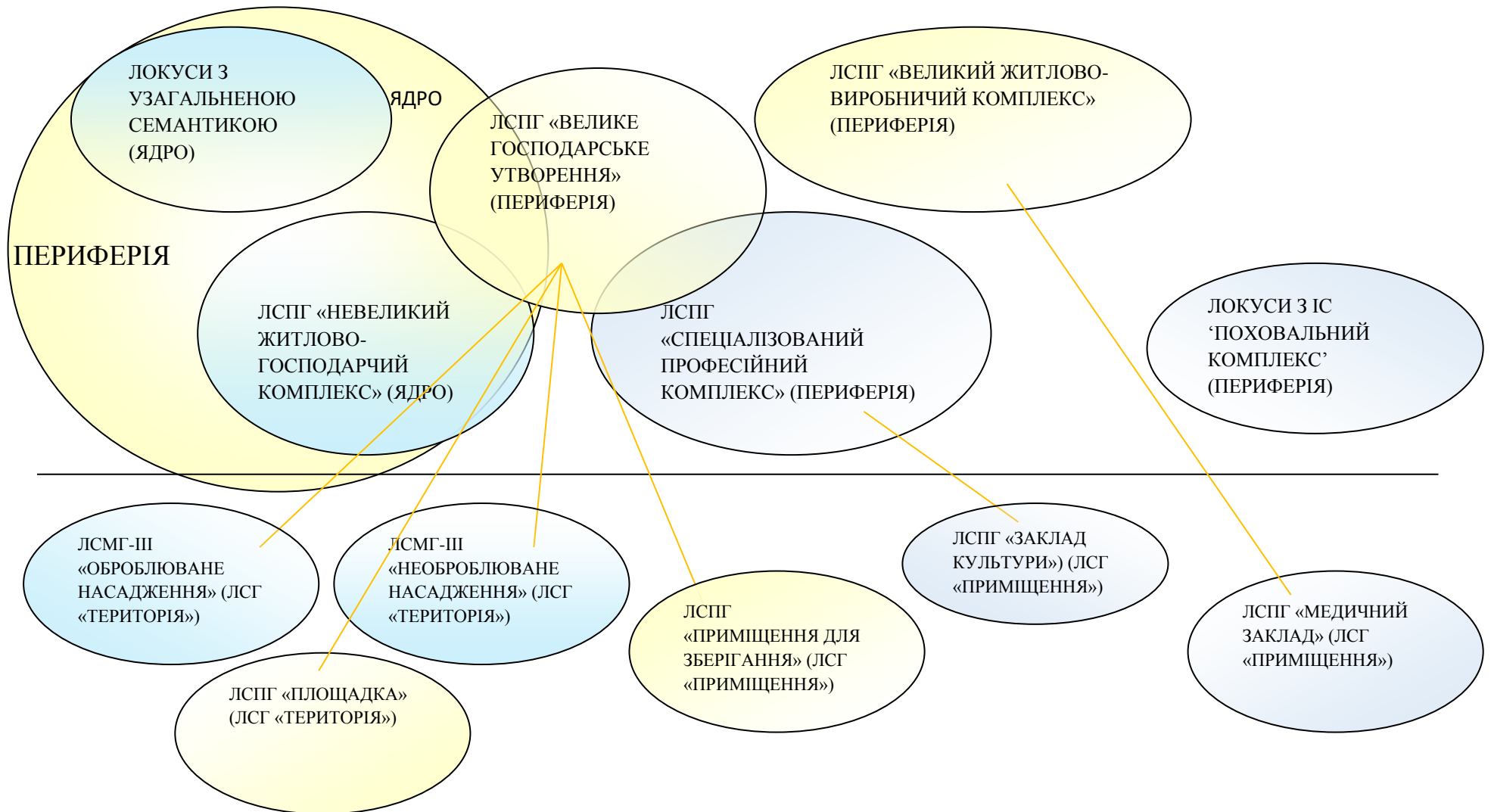

Рис. Г. 3 Схема «Структурування та зони накладання ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс»»

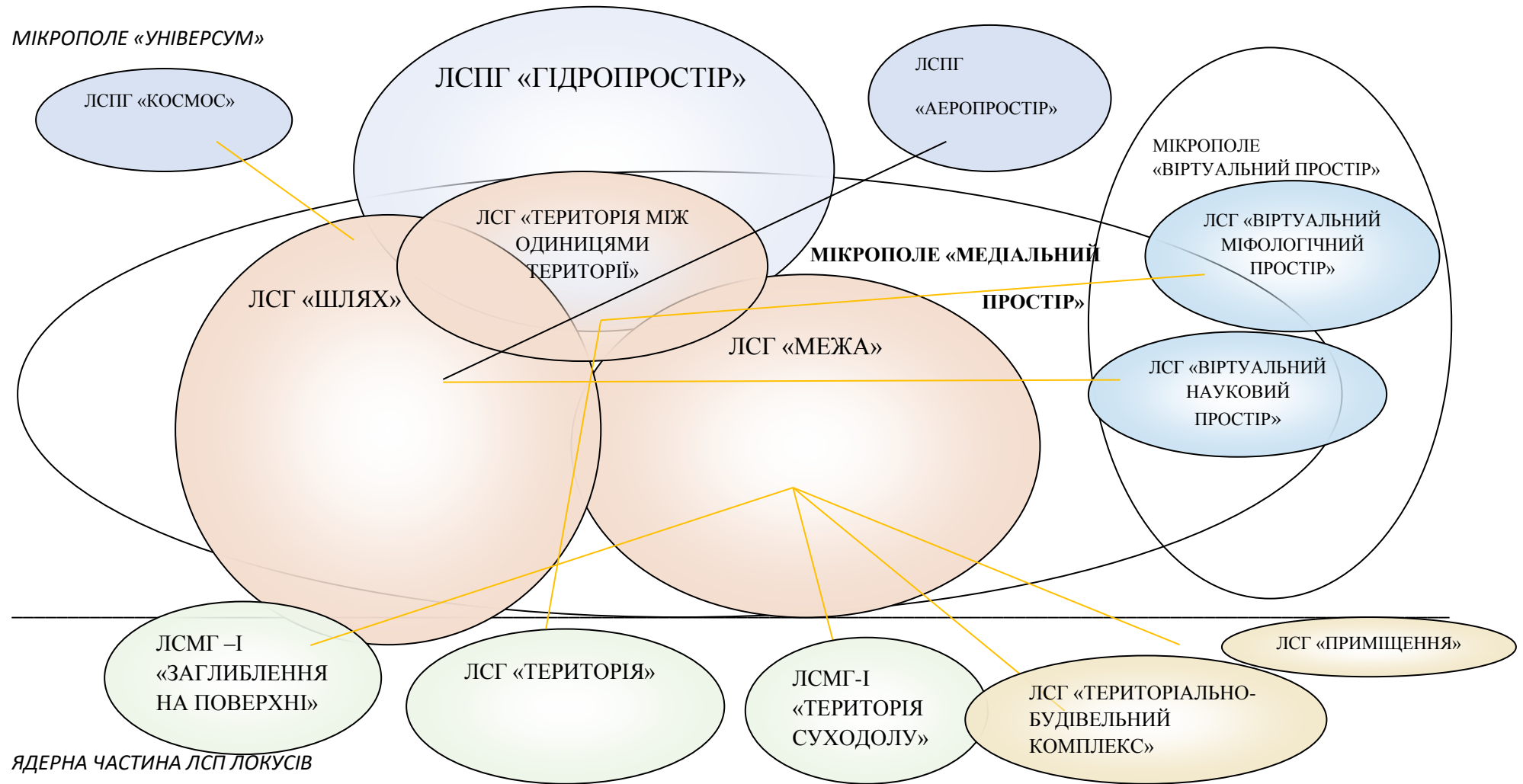

Рис. Г. 5 Схема «Зони накладання мікрополя «Медіальний простір»»

ДОДАТОК Д

**Схеми віртуального міфологічного простору, вираженого в локусах
сучасної української літературної мови**

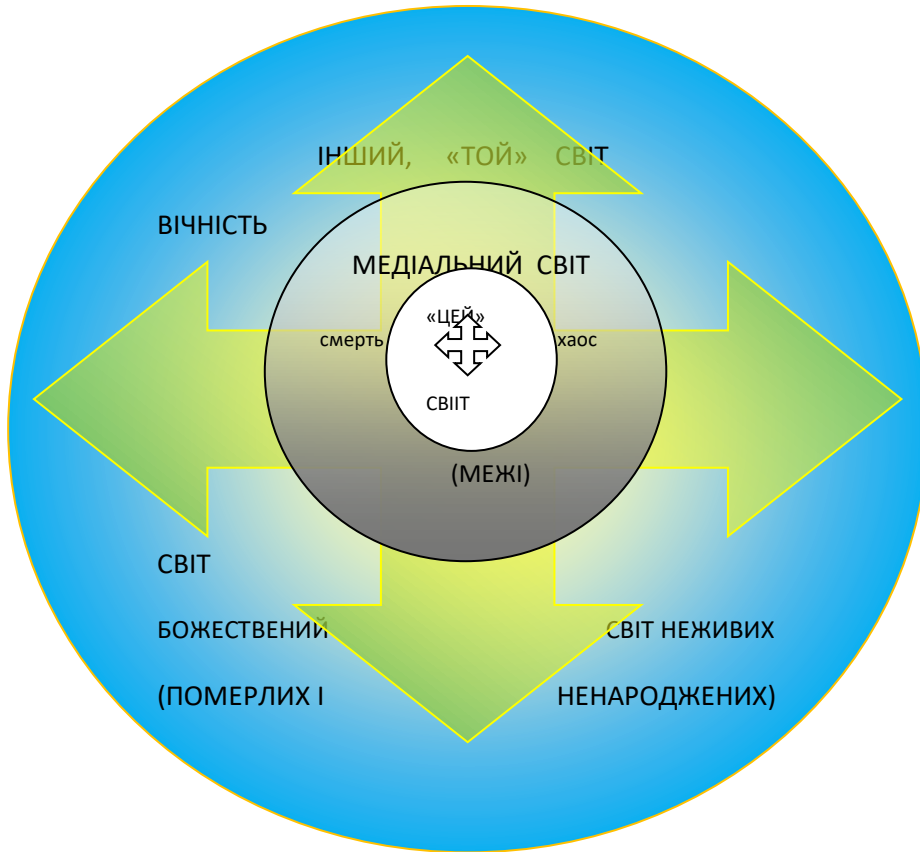

Рис. Д. 1 Українська міфологічна модель простору № 1

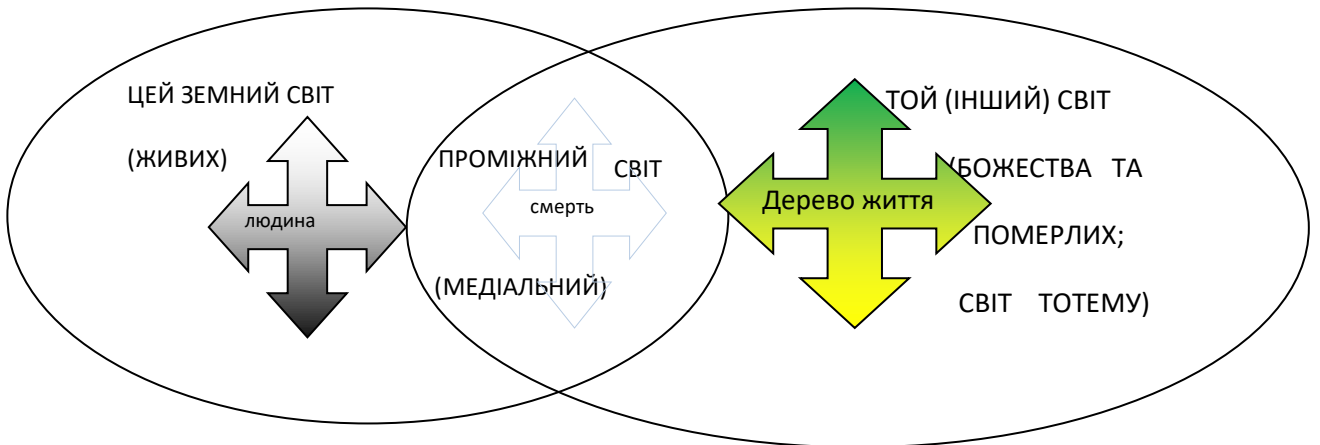

Рис. Д. 2 Українська міфологічна модель простору № 2

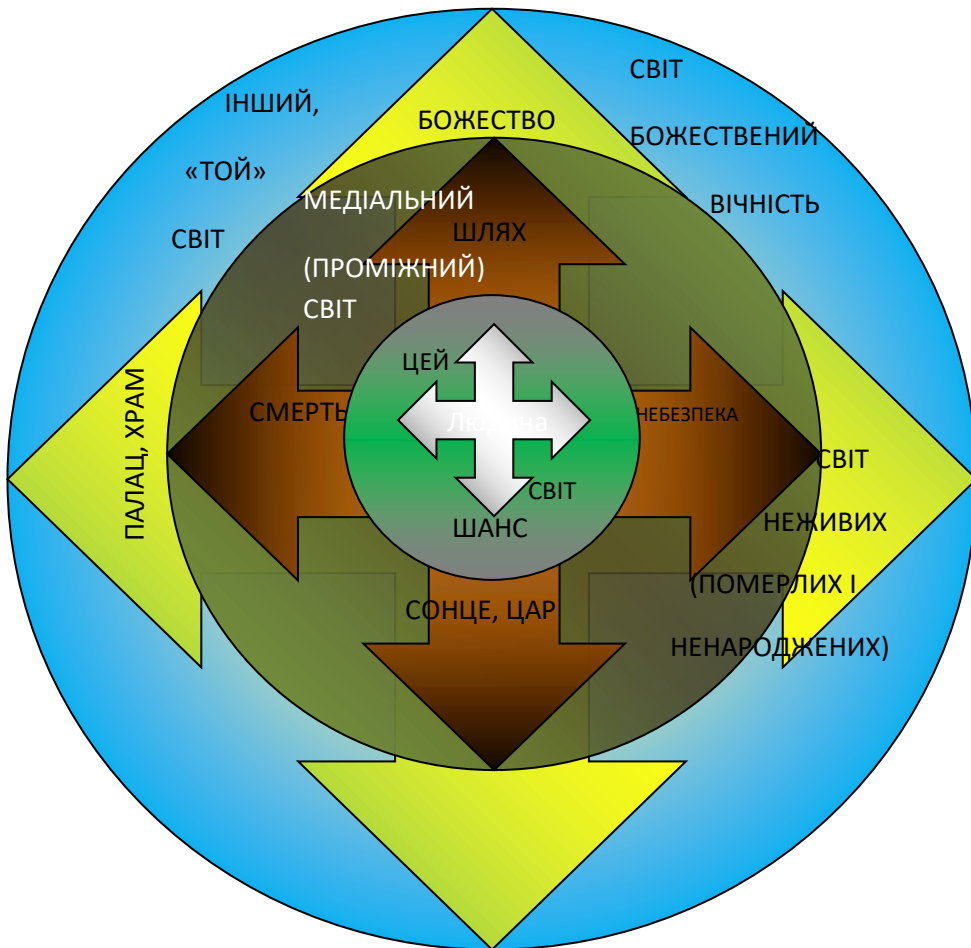
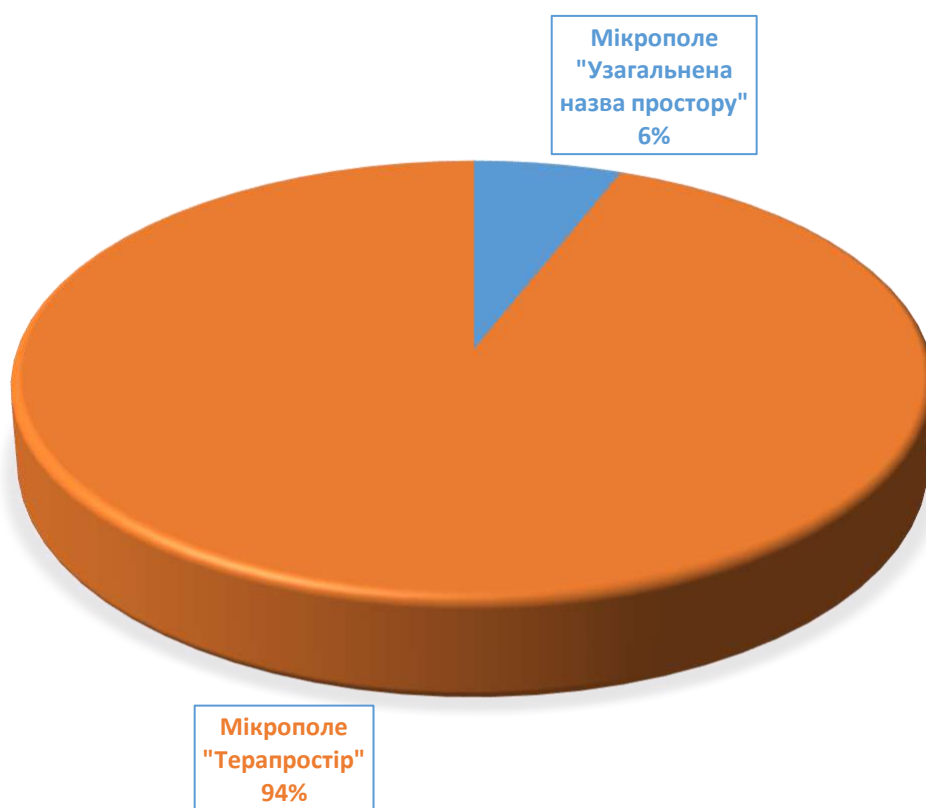

Рис. Д. 3 Українська міфологічна модель простору № 3

ДОДАТОК Е

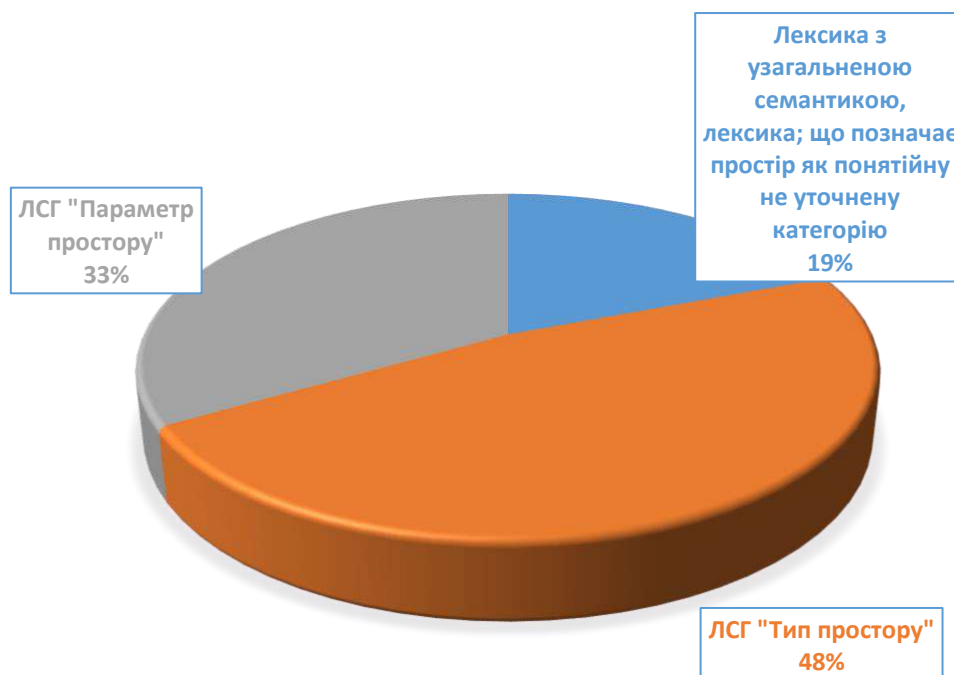
Діаграми кількісного співвідношення структурних частин ЛСП локусів
сучасної української літературної мови

ЯДЕРНА ЧАСТИНА ЛСП ЛОКУСІВ СУЧАСНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Діаграма Е. 1 Ядерна частина ЛСП локусів сучасної української
літературної мови

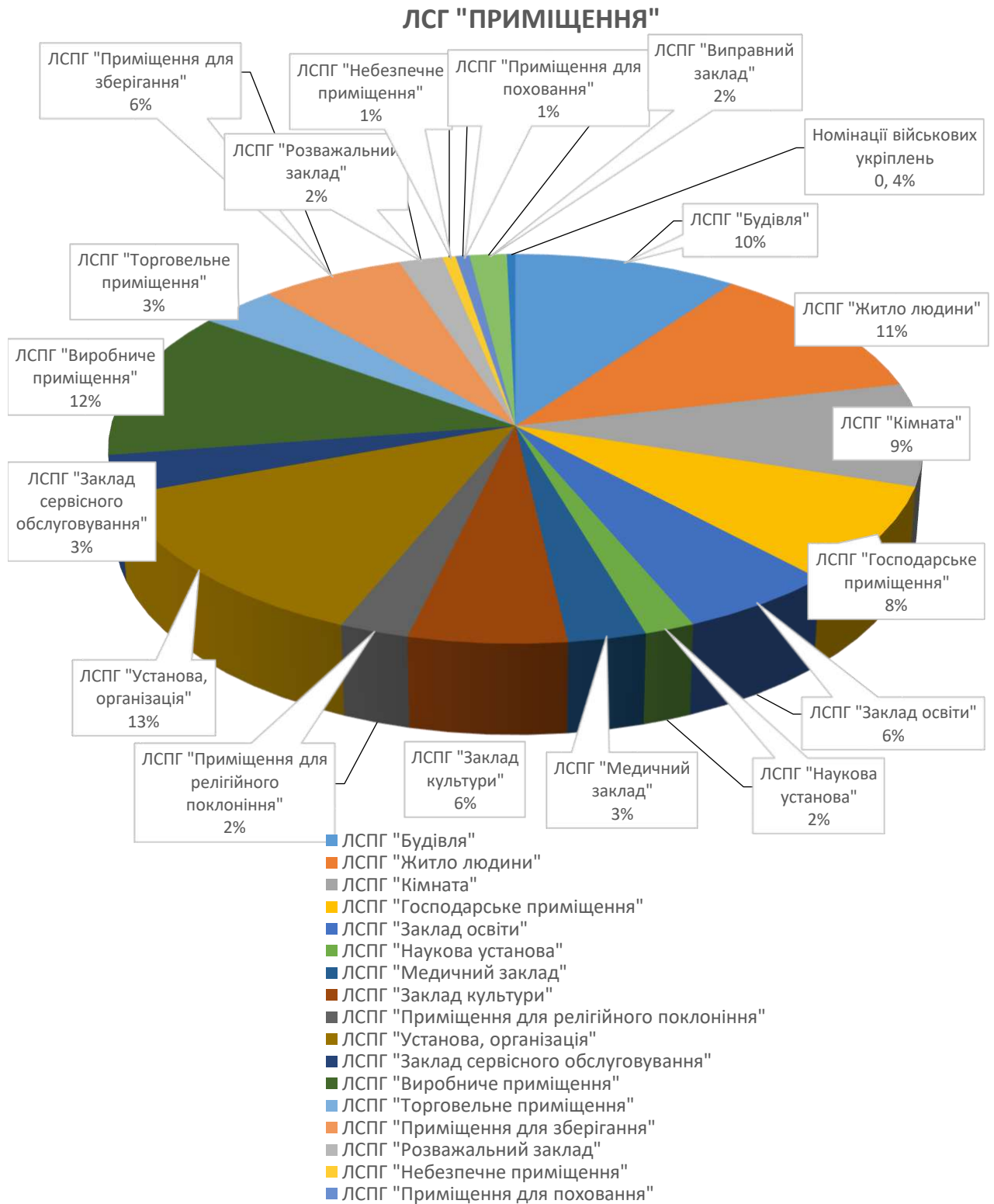
МІКРОПОЛЕ "УЗАГАЛЬНЕНА НАЗВА ПРОСТОРУ"

Діаграма Е. 2. Мікрополе «Узагальнена назва простору»

Діаграма Е. 3. Мікрополе «Терапростір»

Діаграма Е. 4. ЛСПГ «Приміщення»

Продовження додатка Е

Діаграма Е. 5. ЛСГ «Територія»

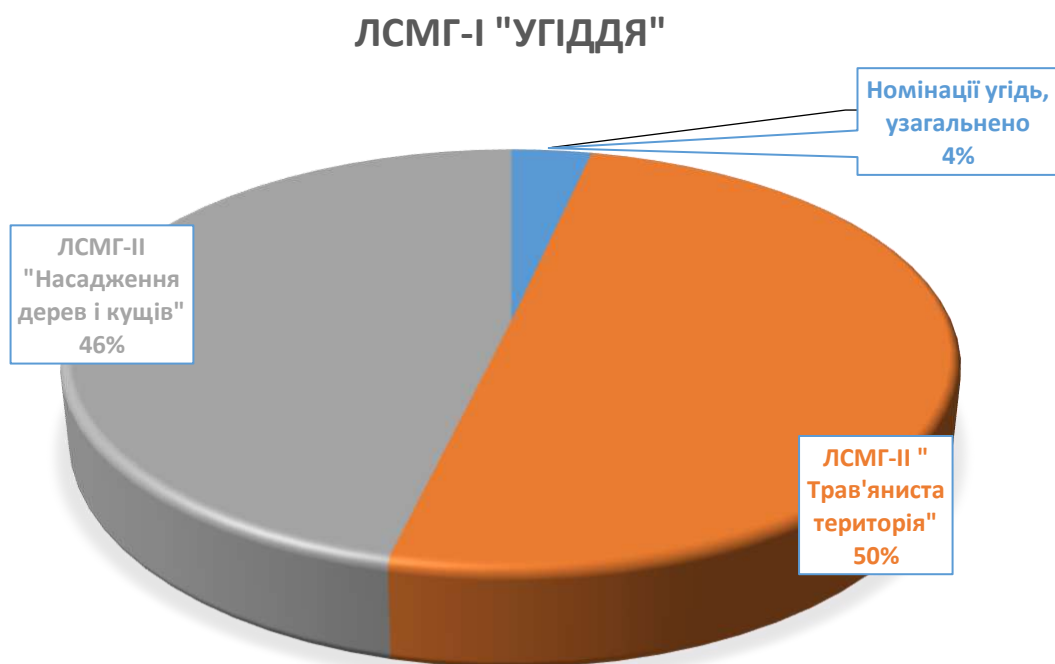
Діаграма Е. 6. ЛСПГ «Місцевість»

Діаграма Е. 7. ЛСМГ-I «Одиниця територіального поділу»

Діаграма Е. 8. ЛСМГ-II «Одиниця адміністративно-територіального поділу»

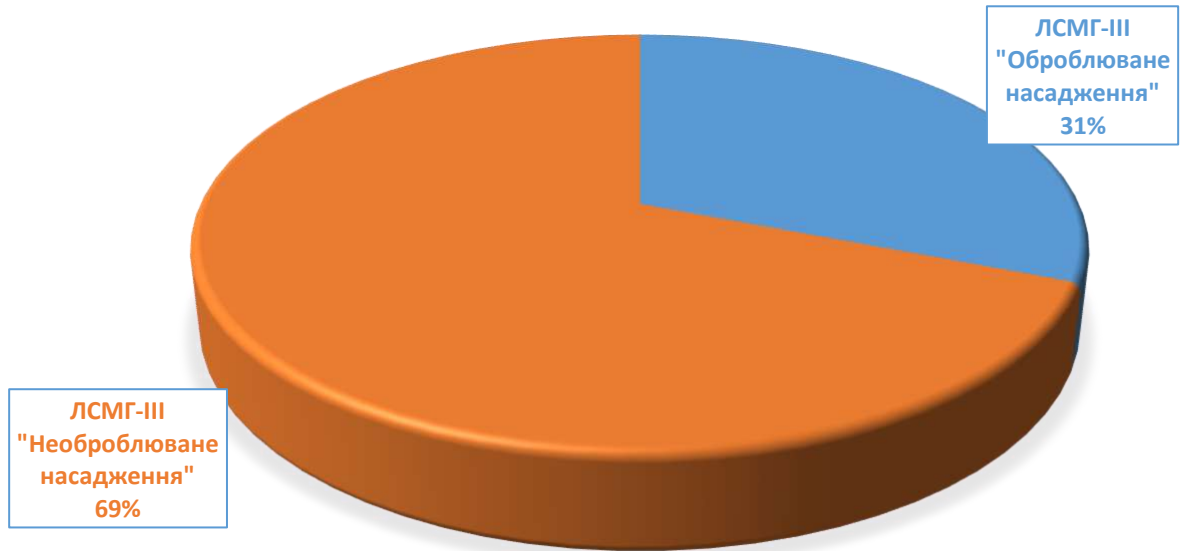

Діаграма Е. 9. ЛСМГ-I «Угіддя»

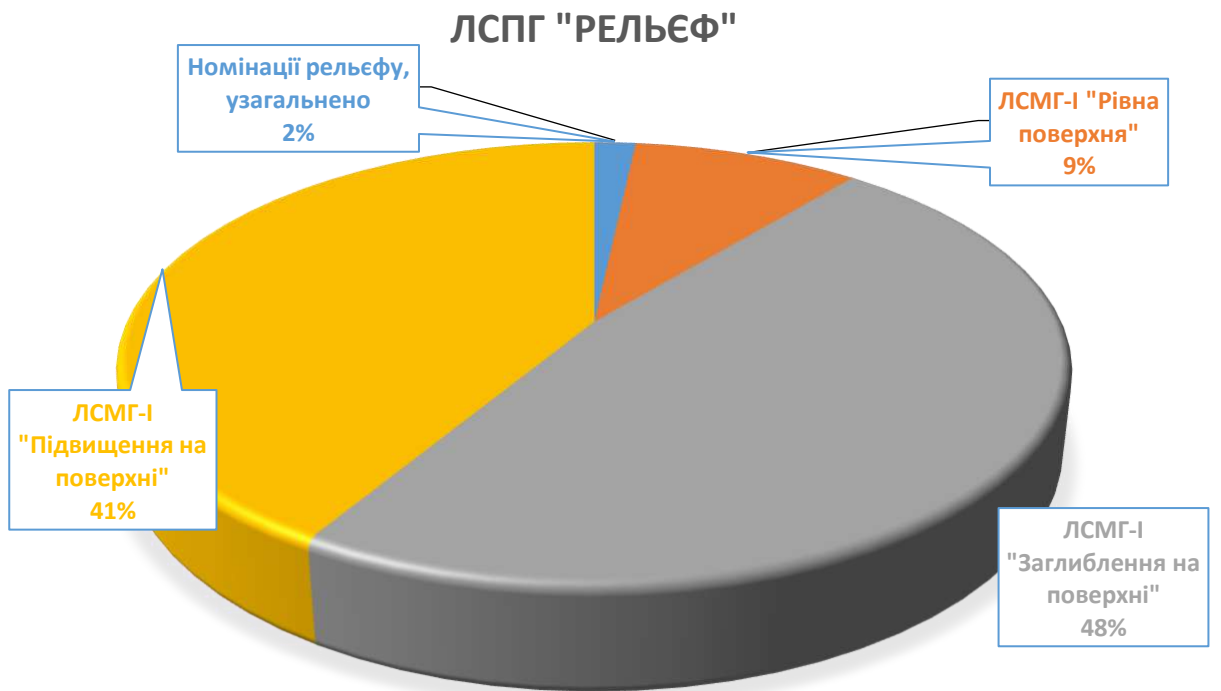

Діаграма Е. 10. ЛСМГ-II «Трав'яниста територія»

ЛСМГ-II "НАСАДЖЕННЯ ДЕРЕВ І КУЩІВ"

Діаграма Е. 11. ЛСМГ-II «Насадження дерев і кущів»

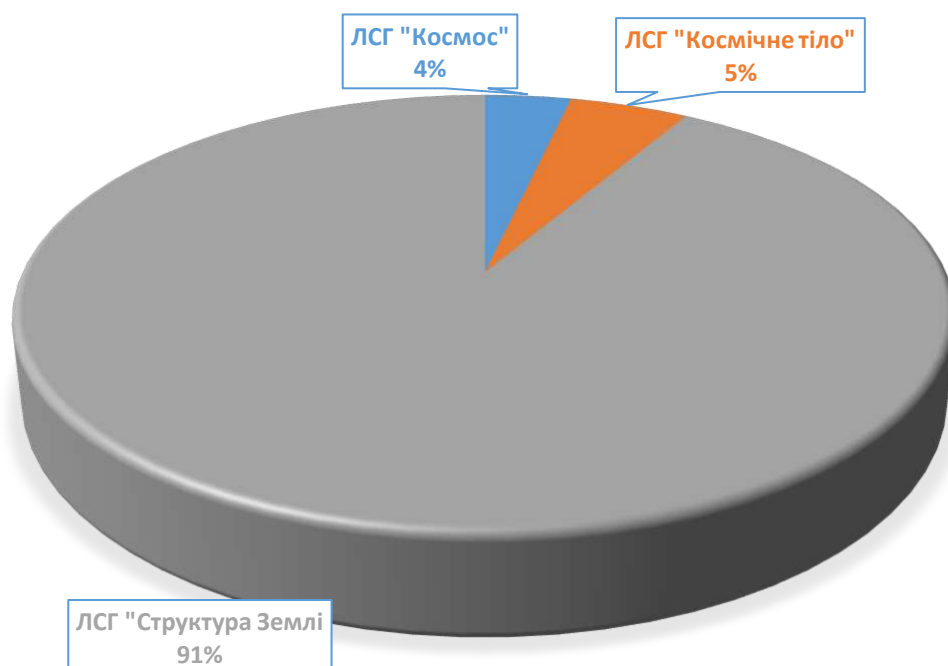

Діаграма Е. 12. ЛСПГ «Рельєф»

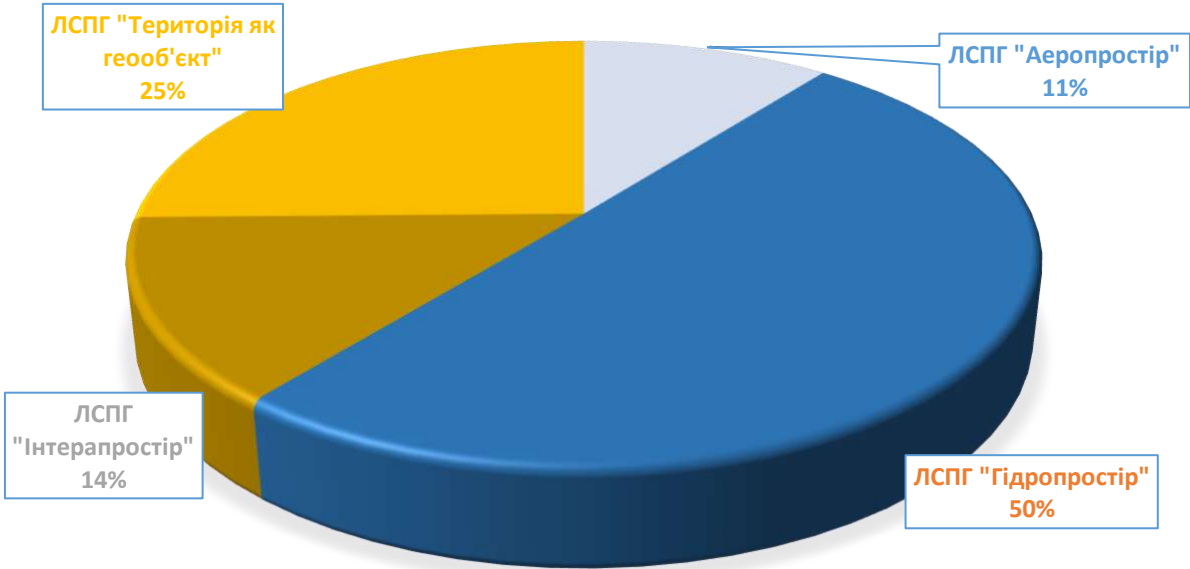
Діаграма Е. 13. ЛСГ «Територіально-будівельний комплекс»

МІКРОПОЛЕ "УНІВЕРСУМ" (ДИФУЗНА ЗОНА)

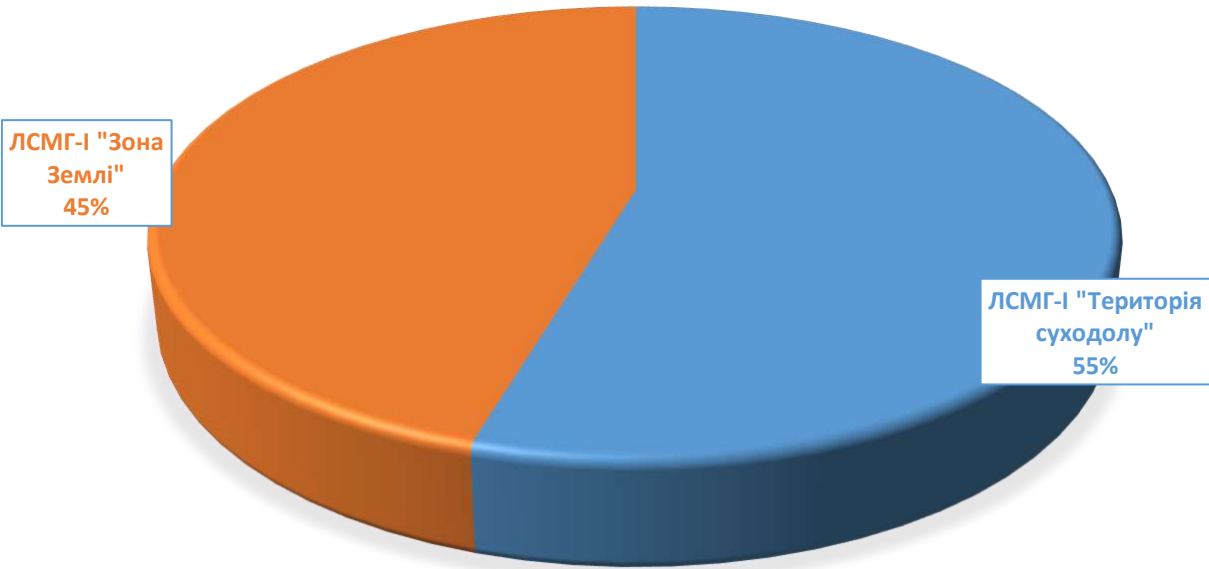
Діаграма Е. 14. Мікрополе «Універсум» (дифузна зона)

ЛСГ "СТРУКТУРА ЗЕМЛІ"

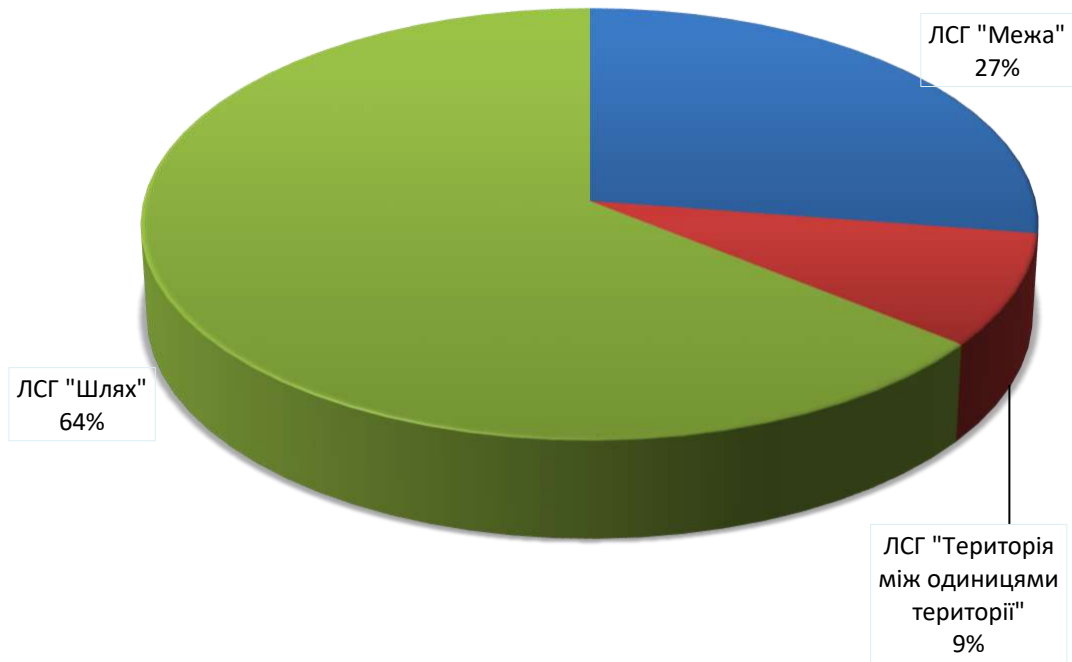
Діаграма Е. 15. ЛСГ «Структура Землі»

ЛСПГ "ТЕРИТОРІЯ ЯК ГЕООБ'ЄКТ"

Діаграма Е. 16. ЛСПГ «Територія як геооб'єкт»

Мікрополе "Медіальний простір"

Діаграма Е. 17. Мікрополе «Медіальний простір»

ДОДАТОК Ж

Список опублікованих праць за темою дослідження та відомості про апробацію результатів дисертації

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях Статті в наукових фахових виданнях України, що не входять до міжнародних наукометричних баз

1. Лутава С. Семантичні зміни в лексиці на позначення місця і простору в сучасній українській мові *Українське мовознавство* : міжвідомчий наук. зб. / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка; гол. ред. А. К. Мойсієнко. Київ: Київський нац. університет імені Тараса Шевченка, 2008. Вип. 38. С. 126–130.

2. Лутава С. Метафора в локусах на позначення приміщень сучасної української мови *Українське мовознавство* : міжвідомчий наук. зб. / Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка; відп. ред. А. К. Мойсієнко. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2009. Вип. 39/1. С. 272–277.

3. Лутава С. Особливості парадигми лексико-семантичної підгрупи «житло людини» *Лексикографічний бюлетень* : зб. наук. праць / НАН України; Інститут української мови; відп. ред. І. С. Гнатюк. Київ [Видавничий дім Дмитра Бураго], 2010. Вип. 19. С. 128–135.

4. Лутава С. М. Особливості парадигми ЛСГ «Віртуальний казковий, міфологічний простір» *Наукові записки. Серія «Філологічна»* : зб. наук. праць / Національний ун-т «Острозька академія»; редкол.: Гнатюк М. І. [та ін.]. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. Вип. 17. С. 248–257.

5. Лутава С. Функціонування лексики на позначення віртуального простору в сучасній українській літературній мові *Лінгвостилістичні студії* : наук. журн. / Східноєвропейський нац. ун-т імені Лесі Українки; Факультет

філології та журналістики; [редкол.: С. К. Богдан (гол. ред.) та ін.]. Луцьк, Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. Вип. 5. С. 110–123.

6. Лутава С. М. Метафоризація як шлях творення семантики локусів на позначення віртуального простору сну в художньому стилі сучасної української літературної мови *Лінгвостилістичні студії* : наук. журн. / Східноєвропейський нац. ун-т імені Лесі Українки; Факультет філології та журналістики; [редкол.: С. К. Богдан (гол. ред.) та ін.]. Луцьк, Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2018. Вип. 8. С. 142–153.

7. Лутава С. Проблематика введення терміна «локус» в українському мовознавстві та його дефініція *Українське мовознавство* : міжвідомчий наук. зб. / Міністерство освіти і науки України; Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка; відп. ред. А. К. Мойсієнко. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2018. Вип. 2 (48). С. 61–68.

Статті у фахових виданнях України,

що входять до міжнародних наукометричних баз

8. Лутава С. М. Локуси на позначення медіального простору в сучасній українській мові *Лінгвістичні студії*: зб. наук праць / Міністерство освіти і науки України; Донецький нац. ун-т імені Василя Стуса; наук. ред. А. П. Загнітко. Донецьк: ДонНУ. 2010. Вип. 21. С. 133–136.

9. Лутава С. М. Лексико-семантичне структурування локусів на позначення державних утворень у сучасній українській мові *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика* : зб. наук. праць / Київський національний університет імені Тараса Шевченка; відп. ред. Л. І. Шевченко. Київ: ВПЦ Київський університет, 2010. Вип. 20. С. 142–149.

Статті у закордонних фахових виданнях,

що входять до міжнародних наукометричних баз

10. Лутава С. М. Використання методу лексико-семантичного поля в сучасній лінгвістиці для характеристики парадигми локусів в українській

літературній мові *Science and Education a New Dimension: Philology*, 2018. VI(54), Is: 183, С. 34–38.

Наукові праці апробаційного характеру

11. Лутава С. М. Локуси на позначення медіального простору в сучасній українській мові // Славянские языки: системно-описательный и социокультурный аспекты исследования : IV Международ. науч.-метод. конф. (Брест, 25–26 ноября 2009 г.): в 2 ч. Брест, 2010. Ч. 1. С. 218–222.

12. Лутава С. М. Лексико-семантична структура локусів на позначення просторових об'єктів суб'єктивного територіального поділу в сучасній українській мові // Українська мова у ХХІ столітті: традиції і новаторство : тези доповідей Всеукраїнського лінгвістичного форуму молодих учених (Київ, 21–23 квітня 2010 року) / НАН України; Ін-т укр. мови НАН України; Рада молодих учених Ін-ту укр. мови НАНУ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України; Український мовно-інформаційний фонд НАН України; Київський нац. лінгвістичний ун-т; Ін-т філології Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка; Ін-т укр. філології Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова; наук. ред. П. Ю. Гриценко. Київ: ІАЦ «Спейс-Інформ»; ФОП Гудименко, 2010. С. 160–162.